ISSN 1563-0366
Индекс 75882; 25882

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ҚазҰУ ХАБАРШЫСЫ

Заң сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК КазНУ

Серия юридическая

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

KazNU BULLETIN

Law series

№4 (80)

Алматы
«Қазақ университеті»
2016

ISSN 1563-0366
Индекс 75882; 25882

ХАБАРШЫ

ЗАҢ СЕРИЯСЫ № 4 (80)

25.11.1999 ж. Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген

Куәлік №956-Ж.

Журнал жылына 4 рет жарыққа шығады

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ
Ережепқызы Р.
(Қазақстан)
Телефон: +7727-377-33-36;
8-727-377-33-37 (ішкі н. 12-57)
E-mail: rose@mail.ru

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Байдельдинов Д.Л., з.ғ.д., профессор (бас редактор) *(Қазақстан)*
Кенжалиев З.Ж., з.ғ.д., профессор (бас ред. орынбасары) *(Қазақстан)*
Сартаев С.С., з.ғ.д., академик *(Қазақстан)*
Тыныбеков С.Т., з.ғ.д., профессор *(Қазақстан)*
Ибраева А.С., з.ғ.д., профессор *(Қазақстан)*
Джансараева Р.Р., з.ғ.д., профессор *(Қазақстан)*
Усеинова Г.Р., з.ғ.д., профессор *(Қазақстан)*
Еркинбаева Л.К., з.ғ.д., профессор *(Қазақстан)*
Жатканбаева А.Е., з.ғ.д. *(Қазақстан)*
Трунк А., профессор *(Германия)*
Монтекило С., профессор *(БАӘ)*
Бурхард Б., профессор *(Германия)*
Лисица В., профессор *(Ресей)*

ҚАЗАҚ УНИВЕРСИТЕТІ
БАСПА ҮЙІ

Ғылыми басылымдар бөлімінің басшысы
Гульмира Шаккозова
Телефон: +77017242911
E-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

Редакторлары:
Гүлмира Бекбердиева, Ағила Хасанқызы

Компьютерде беттеген
Айгүл Алдашева

Жазылу мен таратуды үйлестіруші
Мөлдір Өміртайқызы
Телефон: +7(727)377-34-11
E-mail: Moldir.Omirtaikyzy@kaznu.kz

ИБ № 10387

Басуға 22.12.2016 жылы қол қойылды.
Пішімі 60x84 $^{1}/_{8}$. Көлемі 28,3 б.т. Офсетті қағаз. Сандық басылыс.
Тапсырыс №231. Таралымы 500 дана. Бағасы келісімді.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспа үйі.
050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.
«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2016

1-бөлім

МЕМЛЕКЕТ ПЕН ҚҰҚЫҚ ТЕОРИЯСЫ ЖӘНЕ ТАРИХЫ

Раздел 1

ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

Section 1

THEORY AND HISTORY OF CHAIR OF SATE AND LAW

Ибраева А.С., Есетова С.К., Турегельдиева А.

Қазақстан Республикасында мигранттардың құқықтық мәдениетті қалыптастыру бойынша

Көшіп-қонушылардың құқықтық мәдениетін қалыптастыру мәселелері бүгінгі таңда аса маңызды болып табылады. Мигранттар жергілікті азаматтардың өздерінің құндылықтарымен, түсініктерімен, мінез-құлық ережелерімен ерекшеленеді. Әдетте олар ерекше отбасылық қатынастарымен, өзара байланыстарымен және бағдарларымен де ерекшелінеді. Мигранттар жиі түрде осы мемлекетте қалыптасқан нормаларды, заңдарды бұзады немесе бұзуға дайын болады. Өкінішке орай, көші-қон процестерінде криминогендік ахуалдың нашарлауы факторларға жатады. Бұл мигранттардың заңдарды білмеуінен, құқықтық мәдениет және тиісті деңгейдегі құқықтық сананың болмауымен байланысты.

Көшіп-қонушылардың құқықтық мәдениетін арттыру үшін іс-шараларды кешенді түрде енгізу қажет, құқықтық ағарту, құқықтық білім беру және құқықтық тәрбие жүргізу қажет.

Түйін сөздер: көшіп-қонушылардың құқықтық мәдениеті, көші-қон процестері, құқықтық сана, құқықтық білім беру, көшіп-қонушыларға құқықтық білім беру.

Ibraeva A.S., Esetova S.K., Turegeldiyeva A.

On the formation of law culture migrants in Kazakhstan

Questions of formation of legal culture of migrants in Kazakhstan are more than ever. Migrants are different from the values of the local popula¬tion, landmarks, faith, rules of behavior, communication style, often have a particular family structure and hierarchy of relationships within society. Unfortunately, migration processes are now a factor in the deterioration of the crime situation. This is due to ignorance of the laws of migrants, inconsistency of legal culture and an adequate level of legal consciousness. In order to improve the legal culture of migrants, it is necessary to implement a set of measures on legal education, legal education and legal education of migrants.

Key words: law culture of migrants, migration processes in Kazakhstan, Law consciousness, Law education, Law education of migrants.

Ибраева А.С., Есетова С.К., Турегельдиева А.

К вопросу о формировании правовой культуры мигрантов в Республике Казахстане

Вопросы формирования правовой культуры мигрантов в Казахстане стоят как никогда остро. Мигранты отличаются от местного населения ценностями, ориентирами, верой, правилами поведения, стилем общения, зачастую имеют особую семейную структуру и иерархию взаимоотношений внутри социума. Мигранты нередко не соблюдают дозволения и запреты, установленные в данном сообществе, в том числе законодательные рамки поведения. К сожалению, миграционные процессы сегодня являются одним из факторов ухудшения криминогенной ситуации. Это связано с незнанием мигрантами законов, несоответствием правовой культуры и должного уровня правового сознания. Для того чтобы повысить правовую культуру мигрантов, необходимо внедрить комплекс мероприятий по правовому просвещению, правовому образованию и правовому воспитанию мигрантов.

Ключевые слова: правовая культура мигрантов, миграционные процессы в Казахстане, правовое сознание, правовое просвещение, правовое образование мигрантов.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 342

*Ибраева А.С., Есетова С.К., Турегельдиева А.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
*E-mail: ibraeva_tgp@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА МИГРАНТТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ БОЙЫНША

Миграцияның негізгі субъектілері – мигранттар. Олар жергілікті халықтық тұрғындардың құндылықтарынан, өздерінің бағыт-бағдарымен, сенімдерімен, мінез-құлық ережелерімен, қарым-қатынас стилдерімен, отбасылық құрылымы мен ішкі өзіндік социумдық иерархиялық қатынастарымен ерекшеленеді.

Мемлекетте мигранттардың құқықтық мәдениетінің дұрыс қалыптаспаған деген сөз кездейсоқтық емес, олар әртүрлі (қарапайым білімсіздіктен бастап айқын білдірілген наразылыққа дейін) заңдық нормамен қоғамдық ортада бекітілген құқықтар мен тыйымдарды сақтамайды.

Мемлекеттік статистикалық комитеттің есебі бойынша, 2016 жылы 9 айдың ішінде тұрғылықты тұрғындары 17 млн. адамнан сәл ғана асатын Қазақстан Республикасының аумағына 150 000 шетел азаматтары және азаматтығы жоқ тұлғалар кірген [1].

ҚР Президенті жанындағы Қазақстандық стратегиялық институтының ауқымды зерттеуінің нәтижесі бойынша сарапшылар, көші-қон қазақстандықтардың әлеуметтік мәдениетін өзгерткендігі көзге анық байқалады деген қорытындыға келді, бұның бір жағынан алғанда – мемлекетке жаңа мәдениет алып келгендей көрінгенімен, екінші жағынан алғанда – тәуекелге бел будыратын секілді, яғни жеткілікті білім цензасы жоқ тығыз байланыстағы үлкен қалалардың адамдары үшін [2].

25 жыл егемендікте республикада халықаралық көші-қон қарқынды және табиғи даму кезеңдерін бастан өткізгендігі, және де соңғы жылдары көші-қон қозғалысын реттеу барысы күшіне енгендігі зерттеу нәтижесінде көрініс табады. КСРО ыдыраганнан кейін Қазақстанда соңғы 25 жылдық тәуелсіздікте көші-қон үрдістері жалпы алғанда былай болды: егер ауқымды мәжбүрлі эмиграция 1990 жылдары қызу жүрсе, ал 2000 жылдары Қазақстан Республикасы еңбек миграциясына айналды – Орталық Азия елдерінен еңбек мигранттарын қабылдайтын өзіндік орталыққа айналды. Оның үстіне, 1991 жылдан бастап Қазақстан әлемнің түрлі елдеріндегі қазақтарды этникалық репатриациялау саясатын жүргізді [сол жерде].

Көші-қон процестерін Қазақстанда бірнеше үлкен кезеңдерге бөлуге болады (көрнекілік түрде ұсынылған 1-кесте).

1-кесте – Қазақстандағы көші-қон процестерінің дәуірлеуі

№	Уақыт аралығы	Кезең	Негізгі ерекшеліктері
1	1987-1992	Қайта құру	Миграция кеңестік (советского) аумақтық кезеңдік кеңістіктен шықты және ырықтандыру ережесіне сәйкес елден шығу үдерісі Кеңес Одағы тараған дейін жылдамдатылды
2	1998 -1991	Ауқымды уақыт және ТМД елдері мен ТМД-дан тыс елдері арасында дүлей ауысым	Жаппай мәжбүрлі эмиграция және қазақстандық азаматтардың еңбек көші-қонының жылдам өсуі – ішкі және халықаралық, негізделген тарихи және геосаяси және жүйелік экономикалық дағдарыс салдарынан КСРО-ның ыдырауы және Қазақстанның нарықтық экономикаға көшуі
3	1999-2003	Салыстырмалы тұрақтану кезеңі	Мәжбүрлі көші-қон ағынын тұрақтандыру, эмиграция қарқынының төмендеуі, Қазақстанда макроэкономикалық тұрақтандыру нәтижесінде Орталық Азия елдерінен реттелмеген еңбек көші-қон иммигранттар ағындарын қалыптастыру
4	2004-2008	Көші-қон қозғалысы үрдісінің жағымды кезеңі	Ең төменгі немесе жағымды көші-қон сальдосы, шетелден қазақ репатрианттардың санының өсуі, тұрақты экономикалық өсуде шетелдік жұмыс күшін арттыру. Бір мезгілде реттелмейтін көшіп келушілердің еңбек иммигранттардың айтарлықтай саны артады және мемлекет заңсыз жұмыспен қамтудың алдын алуға, тоқтатуға күш салады.
5	2009-2015	Тұрақсыз кезең және қаржы, экономикалық дағдарыс жағдайында жаһандық миграциясының толқу процесі	Экономиканың жағымсыз жақтары мен нарықтық еңбек иммиграциясының қысқаруы, келуге және тұрақты тұруға кетуге тұрақтанады. Сыртқы факторлардың өсуі өзіндік рөлін атқара бастайды, атап айтқанда, Кедендік одақ құру және кейінірек Еуразиялық экономикалық одақ (ЕАЭО).

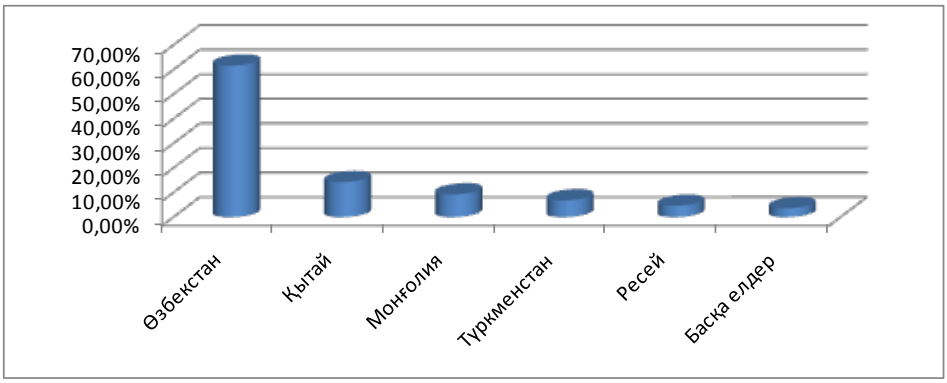

1-сурет – Оралмандардың шығу елдері

Әлеуметтік даму және денсаулық сақтау Министрлігі статистикалық Комитетінің нәтижесі бойынша, 1991 жылдан бастап 2016 жылдың 1 қаңтары аралығында Қазақстанда 261 104 отбасы пайда болды, сонымен қатар оралман мәртебесіне ие болды немесе басқаша айтсақ, 957 772 этникалық қазақтар, бұл көрсеткіш халықтың жалпы санының 5,5% құрайды. Нақты сипаттамасы 1-3-суреттерде ұсынылады.

2-суретте көрініп тұрғандай, 95% астам еңбек етуге қабілетті жастағы адамдар репатрианттар болып табылады немесе жақын арада еңбеккеқабілетті болуы мүмкін. Бұл әрине, Қазақстанда демографиялық мәселелерді шешуге әсерін тигізеді және ұлттық экономиканың еңбек ресурстарының мәселелерін қамтамасыз етеді.

Алайда, егер келтірілген деректер бойынша айтатын болсақ (3-сурет), сапалық сипаттамалары, сонымен қатар жақсартуды қажет етеді, бұл бағытта мемлекет кадрларды даярлау және қайта даярлау мәселелерін тиімді шешуі қажет.

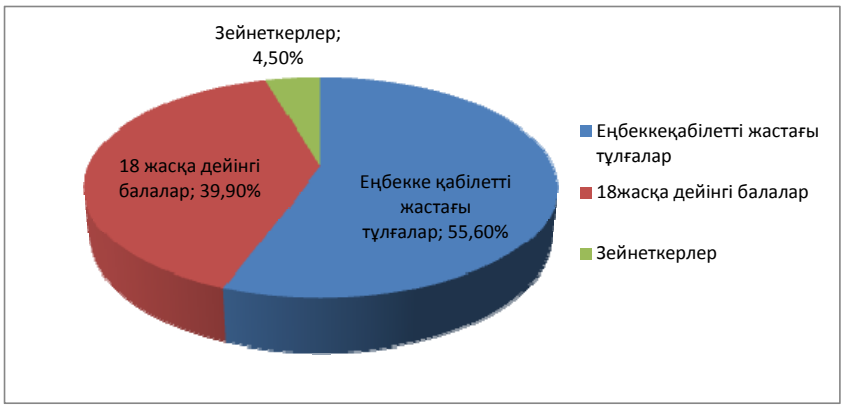

2-сурет – Репатрианттардың жас сипаттамасы

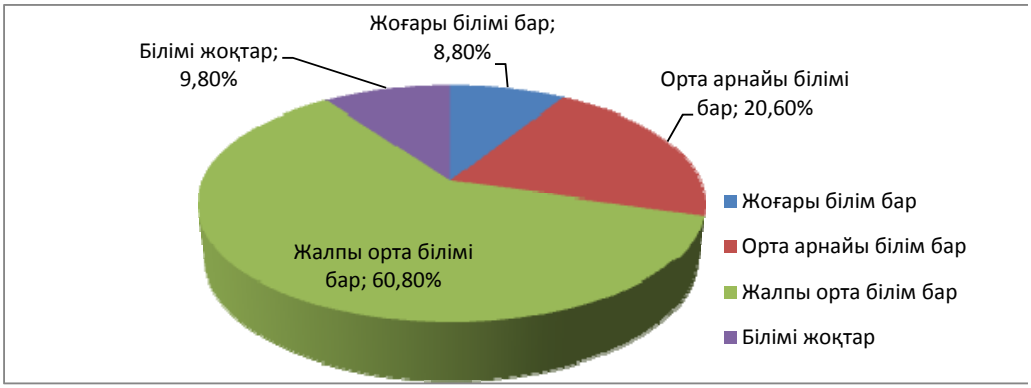

3-сурет – Еңбекке қабілетті репатрианттардың сапалы сипаттамасы

Негізі оралмандардың көбі елді мекендерге орналастырылды, бала туу деңгейі жоғары деңгейде сақталды және де бірмезгілде қаладан да эмиграция жүргізілді, ширек ғасыр нәтижесінде Қазақстанда дезурбанизация қызу жүрді.

Қазақстанда келесі ағым иммигранттары – еңбек мигратты. Жыл сайын елімізге түрлі мәліметтер бойынша 50-ден 100 мың еңбек мигранттары келеді, олардың үштен екісі Қазақстан Республикасының мемлекеттік шекарасын заңсыз өтетін еңбек мигранттары [3]. Көбіне олардың көбісі құрылыста, саудада, ауылшаруашылығында еңбек етеді.

ТМД елдері арасындағы визалық рижимдер жоқ, бұл көші-қонның еңбек миграциясын жеңілдететіні анық.

Өкінішке орай, көші-қон процестері бүгінгі күнде криминогендік ахуалдың нашарлау факторларының бірі болып отыр.

Бұл әрине мигранттардың заңды білмеуі, құқықтық мәдениетке сәйкес келмеуі мен құқықтық сананың толық қажетті деңгейде қалыптаспауымен тығыз байланысты.

Н.Ф. Кузнецованың әлеуметтік-психологиялық тұжырымдамасына сәйкес қылмыстық құқықбұзушылықтың негізгі себебі, сананың деформацияға ұшырауы, әрине оның ішінде құқықтық [4].

Мигратты құқықтық санасының дұрыс қалыптасуы қоғамда өзіндік заңдық нормаларға бағынып орындауда немесе қолдануда, сонымен қатар құқық бұзушылықтарды жасаудың алдын алуға, мемлекеттік механизмнің құқықтық тәрбиелік мәнін танып білуге мүмкіндік береді.

Сананың деформацияға ұшырауы – құқыққа деген көзқарастың өзгеруі, жалпы құқыққа байланысты бағаның төмендеуі [5].

Мигранттардың құқықтық мәдениетіне әсер ететін үш негізгі факторды көрсетуге болады:

– себептер мен жағдайлар кешені, өмірлік жағдайда туындайтын тұлғалық мәселелер, көші-қонның міндетті шарттары;

– факторлар, өмірлік жағдайда туындайтын шарттар, көші-қонның міндетті қалыптасуы;

– жағдайға байланысты кешен, елді мекеннің көшіп келгеннен кейінгі мигранттарға көрсеткен әсерлері.

Біз кішігірім көшіп-қонушылармен сұхбаттасу нысанында әлеуметтік зерттеу жүргіздік (Өзбекстан, Қырғызстан және Тәжікстан), жасы 25-тен 55 жасқа дейінгі еркек жынысты респонденттердің саны сұхбастасу кезінде 50 адамды құрады. Сұхбат Алматы қаласының құрылыс аймақтарында жүргізілді.

Сұхбаттасу нәтижесі мигранттар құқықтық мәдениетінің төмен екенін көрсетті. Мигранттардың 90% өздерінің негізгі құқықтарын білмейтіндіктері, құқық қорғау органдарының өкілдерінен қорқатындықтары, өздерінің құқықтарын қорғау барысында қоғамдық мекемелер мен мемлекеттік органдарға бармайтындығы, тіпті өздерінің құқықтарының жүйелі түрде бұзылғандығын біле тұра қорғау үшін ешқандай әрекет етпейтіндіктері де байқалды.

Қазақстан Республикасының аумағында жүрген еңбек мигранттарының көбісі заңсыз жүргендер, құқықтық ұйғарымдарға қатысты құқықтық сананың жол бермейтіндігі әрине белгілі. Бұлардың ішінде көбісінің айтуы (75%) бойынша құқықтық норманы бұзуға болады, егер бұл нормалардың орындалуы қандайда қауіп төндіретін болса және т.б. Оның үстіне мұндай пікір қалыптасты көші-қон полициясы қызметкерлерінің іс-қимылы «арқасында».

Барлық жұмыс берушілер мен мигранттар арасында туындайтын қақтығыстар құқық қорғау органдарына хабарланбай өзара іштерінде шешіледі. Мигранттардың қыздары мен жұбайлары да заңсыз жүр, айлар бойы құқық қорғау органдарына ұсталып қаламыз ба деген қорқынышпен үйлерінен де шықпайды.

Бұл жағдай Қазақстанға ғана тән емес. Көптеген елдерде саяси пікір таластарда мигранттар орталық позицияны алады. Миграциялық сұрақтар бойынша қоғамдық пікір, нақты факторлардың нәтижесінде емес, өкінішке орай, эмоциялық ықпалдың әсерінен қалыптасады,

Мемлекеттік органдардың міндеті, әртүрлі буын басшылары, бизнес-ұйымдық және БАҚ өкілдерінің шынайы фактілермен жұмыс жасауын қадағалау. Көші-қон ағындарының елді мекендердегі нақты санын жеткізу, үлкен әлеуметтік және экономикалық үлесті көрсетуде көшіп-қонушылардың әсерінің бар екенін атап көрсету қажет. Елді мекен тұрғындарына сонымен қатар көптеген туындаған мәселелер көшіп-қонушылардың кінәсінен емес екендігін түсіндіру қажет.

Біз түсінуіміз қажет, адамдар әрқашанда өзгеріс үстінде болады, яғни өмірдің ағымына байланысты. Тек өмірге деген мотивация ғана әртүрлі болуы мүмкін: біреу өзінің таңдауы бойынша болса, екіншісі қоғамдық ортаның ықпалына қарай.

Бұл өзгермейтін құбылыс. Көшіп-қонушыларға қарсылық білдірмей, ғылыми тұрғыдан жетілдіріп, тиімді басқаруды үйреніп, барынша пайдалы жақтарды көрсету қажет.

Мигранттардың құқықтық мәдениетін жоғарылату үшін қандайда бір кешенді іс-шаралар енгізу қажет:

– шетел азаматтарының құқықтық жағдайын реттейтін, болу режимін, кіру және шығу тәртібін реттейтін заңдарды ырықтандыру;

– елді мекендердің құқықтық жағдайын көтеру, соның ішінде мигранттардың;

– келушілерге қызмет көрсетуді тиісінше ұйымдастыру;

– құқық қорғау органдарының қызметкерлерімен тренингтер өткізу қажет;

– шетелдік деректерге сәйкес Орталық банк құру маңызды, Қазақстан Республикасының барлық аумағында орналастырылуы керек, дактилоскопиялық деректер базасына дейін.

«Жария» жобасының жетекшісі Ш. Исмаилов Қазақстанда шетелдік еңбек мигранттарына дактилоскопиялық зерттеуді енгізуді ұсынды [7]. Оның айтуы бойынша, бұл жаңалық Қазақстанға ақша табуға келген тұлғаларды шекарада есепке алуға мүмкіндік береді. Дактилоскопиялық зерттеу арқылы бұрынғы ескі құжатымен мемлекеттен шығуға тыйым салынған шетел азаматының Қазақстанға жаңа құжатпен келгенін анықтауға болады;

– әртүрлі бағыттарда мигранттармен жұмыс жасауға қоғамдық мекемелерді тарту қажет (материалдық, психологиялық, заңдық көмек және т.б.).

– талдауды және ғылыми-зерттеу қызметін зерделеу бойынша көші-қон жағдайын нақты болжауды жетілдіру және көші-қон ағынын реттеуге, тұжырымдауға бағытталған көшіп-қонушылар санасының деформацияға ұшырауын болдырмау үшін профилактикалық іс-шараларды жүргізу, оның ішінде құқықтық;

– азаматтығы жоқ тұлғалар мен шетел азаматтарына анықтамалық-кеңес орталығын құру, сонымен қатар мигранттар мектебін құруға талпынас жасау керек;

– құқықтық ағымдағы кешен бойынша іс-шараларды жүзеге асыру, яғни мигранттардың құқықтық білімі мен құқықтық мәдениетін дамыту қажет.

Әдебиеттер

1 Галат И. Казахстан в цифрах: статистика за 2 мая 2016 года. – Интернет-ресурс: vlast.kz . – Режим доступа: https://vlast.kz/strana/17042-kazahstan-v-cifrah-statistika-za-2-maa-2016-goda.html (дата обращения: 02.05.2016)

2 Елемесов М. Мигранты могут спасти Казахстан от «демографической ямы». – Интернет-ресурс: Liter.kz – Режим доступа: https://liter.kz/ru/articles/show/22690-migranty_mogut_spasti_kazahstan_ot_ demograficheskoi_yamy_ (дата обращения: 11.08.2016)

3 Таджикских мигрантов в Казахстане становится больше. – Интернет-ресурс: Newtimes.Kz. – Режим доступа: http://newtimes.kz/obshchestvo/item/38551-tadzhikskikh-migrantov-v-kazakhstane-stanovitsya-bolshe (дата обращения: 22.09.2016)

4 Будкина И.С., Синьков Д.В. Попытка анализа современных концепций причин преступности // Известия Иркутской государственной экономической академии. – 2010. – №6(23). – С. 28-36.

5 Ли Д.А. Преступность иностранных граждан и лиц без гражданства: структурно-функциональные закономерности // «Черные дыры» в российском законодательстве: сборник материалов научной конференции. – 2010. – С. 79-83.

6 Рачкова А.В., Попкова О.В. Проблема диалога культур запада и востока (на примере взаимодействия мигрантов и местного населения в Европе) // Материалы VIII Международной студенческой электронной научной конференции. – Режим доступа: http://www.scienceforum.ru /2016/1542/18667»>www.scienceforum.ru/2016/ 1542 /18667 (дата обращения: 04.12.2016).

7 Жакеев М. Трудовых мигрантов, приезжающих в РК, предложили проверять по отпечаткам пальцев. – Интернет-ресурс: Zakon.kz. – Режим доступа: http://www.zakon.kz/4801043-trudovykh-migrantov-priezzhajushhikh-v.html (дата обращения: 10.10.2016).

References

1 Galat I. Kazahstan v cifrah: statistika za 2 maja 2016 goda. – Internet-resurs: vlast.kz . – Rezhim dostupa: https://vlast.kz/strana/17042-kazahstan-v-cifrah-statistika-za-2-maa-2016-goda.html (data obrashhenija: 02.05.2016)

2 Elemesov M. Migranty mogut spasti Kazahstan ot «demograficheskoj jamy». – Internet-resurs: Liter.kz – Rezhim dostupa: https://liter.kz/ru/articles/show/22690-migranty_mogut_spasti_kazahstan_ot_ demograficheskoi_yamy_ (data obrashhenija: 11.08.2016)

3 Tadzhikskih migrantov v Kazahstane stanovitsja bol'she. – Internet-resurs: Newtimes.Kz. – Rezhim dostupa: http://newtimes.kz/obshchestvo/item/38551-tadzhikskikh-migrantov-v-kazakhstane-stanovitsya-bolshe (data obrashhenija: 22.09.2016)

4 Budkina I.S., D.V. Sin'kov Popytka analiza sovremennyh koncepcij prichin prestupnosti. – Izvestija Irkutskoj gosudarstvennoj jekonomicheskoj akademii. – 2010. – №6(23). – S.28-36

5 Li D.A. Prestupnost' inostrannyh grazhdan i lic bez grazhdanstva: strukturno-funkcional'nye zakonomernosti. – «Chernye dyry» v rossijskom zakonodatel'stve: sbornik materialov nauchnoj konferencii. – 2010. – S. 79-83.

6 Rachkova A.V., Popkova O.V. Problema dialoga kul'tur zapada i vostoka (na primere vzaimodejstvija migrantov i mestnogo naselenija v Evrope). – Materialy VIII Mezhdunarodnoj studencheskoj jelektronnoj nauchnoj konferencii. – Rezhim dostupa: http://www.scienceforum.ru /2016/1542/18667»>www.scienceforum.ru/2016/ 1542 /18667 (data obrashhenija: 04.12.2016).

7 Zhakeev M. Trudovyh migrantov, priezzhajushhih v RK, predlozhili proverjat' po otpechatkam pal'cev. – Internet-resurs: Zakon.kz. – Rezhim dostupa: http://www.zakon.kz/4801043-trudovykh-migrantov-priezzhajushhikh-v.html (data obrashhenija: 10.10.2016).

Тлепина Ш.В., Кала Н.С.,
Жунусбекова А.Ж.

Проблемы правопонимания в современной философии права

В статье раскрываются вопросы правопонимания в современной философии права. История права и правовой мысли пронизана борьбой двух типов правопонимания: юридического и легистского. Отмечается, что на тип правопонимания влияют политические (классовые), исторические, идеологические и гносеологические причины, политические пристрастия и классовые интересы, отраслевые юридические науки. В выводах говорится об отсутствии общепринятой классификации типов правопонимания, наличии двух важнейших принципов постиндустриального научного познания: верификации и фальсификации. Выделены тенденции в современном правопонимании. Отражены особенности метаправа и его уровни, точки зрения на метаправо.

Ключевые слова: правопонимание, правовая наука, философия права, теория права, тип правопонимания, постмодерн, метаправо.

Tlepina Sh.V., Kala N.S.,
Zhunusbekova A.Zh.

Problems of legal understanding in the modern philosophy of law

The paper is aimed to explore the issues of legal understanding in the modern philosophy of law. The history of law and legal thought is saturated with struggle of two legal understanding types: law and legist. It is noted that the legal understanding type is influenced by political (class), historic, ideological and epistemological reasons, political partiality and class interests, special legal studies. In conclusion it is said about the absence of the general classification of legal understanding types, existence of the two most important principles of post-industrial science: verification and falsification. Tendencies of modern legal understanding are outlined. Peculiarities of meta law and its levels and views are reflected in the present paper.

Key words: legal understanding, Law science, philosophy of law, theory of la, legal understanding type, postmodern, meta law.

Тлепина Ш.В., Кала Н.С.,
Жунусбекова А.Ж.

Қазіргі құқық философиясындағы құқықтүсінушілік мәселелері

Мақалада қазіргі құқық философиясындағы құқықтүсінушілік сұрақтары қарастырылады. Құқықтың және құқық ойының тарихы құқықтүсінушіліктің екі түрінің күресімен тізулі: заңды және легистік. Құқықтүсінушілік түріне саяси (класстық), тарихи, идеологиялық және гносеологиялық себептер, саяси құмарлық және класстық мүдделер, салалық заң ғылымдары әсер ететіндігін ескеріп айтқан жөн. Қорытындыда құқықтүсінушілік түрлерінің жалпы қабылданған классификациясының жоқтығы туралы, постиндустриалды ғылым танымының верификация және фальсификация атты екі маңызды қағидасының бар болуы туралы айтылады. Қазіргі құқықтүсінушіліктегі тенденциялар айырылып көрсетіледі. Метақұқықтың ерекшеліктері және оның деңгейлері, метақұқыққа деген көзқарастар өз көрінісін табады.

Түйін сөздер: құқықтүсінушілік, заң ғылымы, құқық философиясы, құқық теориясы, құқықтүсінушілік түрі, постмодерн, метақұқық.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 321.01; 340.11:1

*Тлепина Ш.В., Кала Н.С., Жунусбекова А.Ж.

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
Республика Казахстан, г. Астана
*E-mail: tlepina_shv@enu.kz

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОПОНИМАНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФИИ ПРАВА

Введение

Правопонимание – это научная категория, отражающая процесс и результат целенаправленной мыслительной деятельности человека, включающей в себя познание права, его восприятие (оценку) и отношение к нему как целостному социальному явлению. Проблема правопонимания лежит в научной сфере, в области абстракции. Правовая наука такая же часть правовой действительности, как и другие элементы [6]. Общепринятым является то, что тип правопонимания – это определенный образ права, характеризуемый совокупностью наиболее общих теоретических признаков права и наиболее общих признаков практического (ценностного) к нему отношения.

Правопонимание является не проблемой общей теории права, а предметом и целью теории права в целом [7, с. 14]. Это вызвано еще и тем, что: 1) право постоянно меняется, оно динамично; право не во всем удовлетворяет общество; 2) право представляет собой неоднородное, сложное явление и процесс его познания сопровождается углублением в него, обнаружением новых смысловых пластов. Следствием названных явлений стали неустанные попытки теоретиков выработать новые подходы к пониманию права, отражающие современное право [16, с. 31].

На правопонимание влияют политические (классовые), конкретно-исторические, идеологические и гносеологические причины, а также политические пристрастия и интересы разных классов. Об этом писали И. Кант, Р. Иеринг, Томас Гоббс, Г. Кельзен, в СССР проводились такие дискуссии (например, в конце 1970-х годов «О понимании советского права» в рамках журнала «Советское государство и право») и др. [2, с. 5-6]. Г. В. Мальцев писал, что юридическая мысль, «судя по всему, обречена на бесконечный поиск определения права, побуждаемая к этому практической необходимостью построить правопорядок на фундаменте как можно более надежных, четких и полных знаний о его сущности, предмете правового регулирования» [16, с. 31].

История и теория правовой мысли и юриспруденции пронизаны борьбой 2-х противоположных типов правопонимания.

Эти два типа понимания права и трактовки понятия права условно обозначают как

1) юридический (от ius – право);

2) легистский (lex – закон) типы правопонимания и понятия права [12].

Различие этих 2-х типов правопонимания состоит в следующем:

Согласно легистскому подходу, под правом имеется в виду продукт государства (его власти, воли, усмотрения, произвола. *Т. Гоббс*), право – приказ (принудительное установление, правило, норма, акт) официальной (государственной) власти, и только это есть право. Здесь право сводится к принудительно-властным установлениям, к формальным источникам так называемого позитивного права (законам, указам, постановлениям, обычному праву, судебному прецеденту и т.д.), т.е. к закону (в собирательном смысле) – к тому, что официально наделено в данное время и в данном месте законной (властно-принудительной силой). Такое легистское отождествление права и закона (позитивного права) является принципом и смыслом так называемого «юридического позитивизма» (и неопозитивизма), который, по существу, является не юридическим, а именно легистским позитивизмом. Легистское (позитивистское) правопонимание присуще этатистским, авторитарным, деспотическим, тоталитарным подходам к праву.

Для юридического типа правопонимания характерно различение права и закона. При этом под правом имеется в виду нечто объективное, не зависящее от воли, усмотрения или произвола законоустанавливающей (государственной) власти, т.е. определенное, отличное от других социальное явление (особый социальный регулятор и т.д.) со своей объективной природой и спецификой, своей сущностью, отличительным принципом и т.д.

В рамках юридического (антилегистского) типа правопонимания выделяют 2 подхода:

1) естественно-правовой подход;

2) либертарно-юридический (формально-юридический) подход, который исходит из различения права и закона (позитивного права).

На правопонимание влияют и отраслевые науки (серьезные изменения правопонимания в отношении осознания права редки, чем изменения под влиянием гражданского права. Гражданское право связано с обычными, повседневными отношениями людей. Стандарты в таких областях закрепляются в человеческом сознании более прочно и на более длительный срок. Достижением советской доктрины советского права было нахождение критериев деления права на отрасли, приведшие к заметным успехам в области кодификационной деятельности. Затем появились широкие разработки в области комплексных правовых образований. Вклад в эти исследования был внесен представителями различных правовых наук, но все же приоритет сохраняется за цивилистами. В гражданском праве постоянно возникают новые блоки) [6].

Б.В. Покровский писал об экономических интересах и об их влиянии на формирование права. Исходя из того, что «всякая норма положительного права защищает известный интерес» (Г.В. Плеханов), Б. В. Покровский раскрывает механизм влияния интересов, прежде всего экономических, на формирование права в целом. Покровский писал, что «право в силу своей природы может защищать и способствовать реализации лишь осознанных интересов» [19].

На правопонимание влияют политические (классовые), конкретно-исторические, идеологические и гносеологические причины, а также политические пристрастия и интересы разных классов.

На правопонимание влияют неразрывно связанные с понятием права явления, отражающие право категории и понятия [11, с. 14-36]: сущность и содержание права, его роль (функции) и назначение, механизм правового регулирования, система права и правовая система, источники права и др. [16, с. 31].

Утвердившееся правопонимание не всегда позволяет рассматривать правовые явления, которые входят в состав права, но нормами права не являются, как это мы наблюдаем при нормативном правопонимании [6]. А.Г. Диденко пишет: «В условиях рыночных процессов изменилось значение нормативной составляющей права: расширилось применение аналогии права и закона, усилилось влияние сложившейся судебной практики на принятие судебных решений, серьезные масштабы пробрело использование правоприменителями оценочных понятий – все эти факты выходят за пределы нормативной структуры права, но являются частью права, хотя доминанта правовых норм в их традиционном понимании в структуре права сохраняется» [6].

В научной литературе уже отмечалось, что в силу невозможности единого определения права необходимо рассматривать понятие права как множество конкурирующих теорий, параллельных типов правопонимания.

Основная часть

В литературе выделяют различные типы правопонимания

В дореволюционный период с позиции позитивного и естественного права, на основе исторической школы права («народный дух» подчиняющийся «общему закону органического развития») [16, с. 31].

В советский период – «нормативистско-позитивистских» позиций.

На базе данного представления о праве в 1960-1980-е годы были выработаны 3 понятия права: *«узконормативное» и «широкое»* (суть его сводилась к тому, что в понятие права наряду с нормами права предлагалось включать правосознание, правоотношения, правовые принципы, др.) понимание права [8, 9, 16], что по сути свидетельствовало о развитии правоведения. *Третий* подход, согласно которому правопонимание базируется на принципе различения права и закона [13, с. 351-380].

В постсоветский период *В.С. Нерсесянц* выделяет три основных типа понимания права:

1) легистский (позитивистский);

2) естественно-правовой (юснатуралистический);

3) либертарно-юридический.

О.В. Мартышин различает пять типов:

1) юридический позитивизм (нормативизм);

2) социологический позитивизм;

3) теории естественного права;

4) философское понимание права;

5) интегративное. Основан на сочетании в разном соотношении принципов, лежащих в основе первых четырех подходов.

И.Л. Честнов рассматривает три критерия классификации правопонимания, исходя из трех типов рациональности, формирующих критерии научности:

1) философский;

2) социологический;

3) культурно-исторический.

А.В. Поляков предлагает два основания для классификации типов правопонимания: а) практический и б) теоретический:

Практический тип правопонимания отражается в общественном правовом сознании в виде наиболее общих признаков, характеризующих отношение общества к праву, его особое правоведение и правочувствование. Каждая цивилизация имеет свой тип правопонимания. Можно выделить и более общие группы, например правопонимание Востока и Запада.

Теоретическое правопонимание, по мнению А.В. Полякова, оформлено концептуально, а ценностные мотивы в нем идеологизированы и зачастую завуалированы.

Исходя из этого критерия, А.В. Поляков рассматривает три основных теоретических подхода к пониманию права:

1) естественно-правовой;

2) этатистский;

3) социологический.

М.К. Сулейменов различает:

1) естественно-правовой подход, или юснатурализм. Естественно-правовая школа исходила из существования двух систем права – естественного и позитивного права;

2) этатистский подход относится к классическому варианту правопонимания, сформировавшемуся в рамках классической научной рациональности – право всегда является созданием государства или опосредуется государством и понимается как совокупность норм (правил поведения), установленных или санкционированных государством в форме закона;

3) социологический подход – возник на излете классического типа научной рациональности (вт. пол. XIX в.). Право понимается как социальное явление, отражающее закономерные условия социального бытия и относительно независимое от государства. Право – это не то, что выражено в законе, а то, что реально определяет поведение субъектов, их права и обязанности, воплощаясь в правовых отношениях [18].

По мнению М.К. Сулейменова, все существующие типы правопонимания можно свести к двум:

а) узкий (нормативный, легистский);

б) широкий (юридический, антилегистский).

Любые концепции правопонимания не отвергают нормативности права. Более того, они основываются на позитивном праве, от него отталкиваются и на его основе строятся концепции правопонимания. Тем более это неоспоримо для континентальной системы права.

Нормативное понимание права существует при любых концепциях правопонимания – или как единственно верное по нормативной концепции права или как часть широкого понимания права по другим антилегистским концепциям правопонимания [18].

По мнению академика *М.Т. Баймаханова* «сильная сторона нормативизма в вопросах правопонимания состоит в том, что отправным исходным моментом при решении данного вопроса он берет правовую норму, считая ее

«мельчайшей клеточкой» права, «молекулой» правовой материи. Бесчисленное множество норм, регулирующих разные стороны жизни общества, социумов, отдельных индивидов и дифференцируемых на отрасли, подотрасли и институты, образуют в своей совокупности то, что именуется правом» [1, с. 156]. Такой взгляд на право интерпретировался неодинаково, иногда чрезмерно преувеличиваясь, что приводило к искажению общей картины государственно-правовой жизни общества, что постигло и советскую разновидность нормативизма [1, с. 156]. Это вызвало критическое отношение к нормативистской модели правопонимания. Академик Баймаханов пишет, что к нормативности права не сводится перечень его генетических свойств, типичных родовых признаков. Такой перечень свойств и признаков права можно получить на основе синтетического подхода, обеспечивающего учет сильных сторон многих школ и течений правовой мысли: естественно-правовой, социологической, психологической, исторической, диалектико-материалистической и др. [1, с. 29-30].

А.А. Пионтковский придерживался взгляда на право как единство противоположностей – объективного и субъективного права. Поскольку нормы права без правоотношений – это пустое, лишенное жизни долженствование, поскольку в содержание права должны быть включены правоотношения [14, 15].

С.Ф. Кечекьян предложил исходить из того, что право – сложное явление, которое состоит в одних случаях из норм права и правоотношений, в других – из норм права и обусловленных ими обязанностей, в третьих – из норм права, правовых обязанностей и правоотношений [10, с.37].

***Вывод**:* нет общепринятой классификации типов правопонимания, поскольку разные подходы обозначают эти типы по-разному. *Проблема ли это?* Чтобы ответить на этот вопрос, необходимо исходить из того, что современное развитие правопонимания происходит не само по себе, а в конкретно-историческом контексте, в условиях «постмодерна». Главным фактором этой реальности – *постмодерна*, является постиндустриальное (информационное) общество с его особым типом производства информации, взамен производства материальных благ, а также беспрецедентной глобализации, стирающей фактически границы между различными государствами.

Постмодерн – это определенная исследовательская парадигма. Для постмодерна характерен перенос интересов исследователя с анализа объективных явлений на исследование субъективности в связи с осознанием человека как активного социального субъекта, под влиянием которого осуществляются основные преобразования как в макро-, так и в микромире (Ж. Т. Тощенко). Это означает, прежде всего, отказ от возможности объективного, строго «научного» беспристрастного социального познания, открывающего единую для всех истину. Как следствие такого отказа появляется междисциплинарность предмета социального познания, методологический эклектизм научных исследований, нечеткость понятий, акцентирование внимания на уникальности и неповторимости явления, события и факта. *В результате становится важен не результат, а исследовательский процесс*, смыслом которого является приумножение интерпретаций и демонстрация их оснований и хода изменений, *то есть демонстрация всего того, что оставалось за кадром исследований Нового времени* (гегелевской, марксистской, позитивистской традиции).

В связи с этим необходимо указать на два важнейших принципа современного, постиндустриального научного познания:

1) принцип верификации и 2) принцип фальсификации.

Согласно *принципу верификации*, выдвинутому философией неопозитивизма (Мах, Э. Мур, Б. Рассел, Л. Витгенштейн), достоверность индуктивного предложения проверяется экспериментально. С этой целью сложный текст раскладывается на элементарные предложения. Элементарное предложение проверяется фактами, и если оно соответствует фактам, то все индуктивное предложение в целом является верным.

Разработанный К. Поппером *принцип фальсификации* как принцип проверки научности той или иной теории заключается в том, что теорию нельзя проверить на окончательную истинность, но ее можно при наличии определенных фактов опровергнуть, т.е. фальсифицировать. При этом утверждается невозможность достижения вечного знания, поскольку одна теория непременно сменяет другую, зачастую путем революционных преобразований.

А поскольку современное правопонимание не может существовать вне современного культурно-исторического контекста, то все вышесказанное характерно и для современной теоретической юриспруденции. Еще в 1975 г. профессор *Е.А. Лукашева* говорила о применимости разных

подходов к праву, об условности и ограниченности любого определения. В этом же ключе рассматривает проблемы правопонимания и профессор *О.Э. Лейст*, согласно которому каждое из правопониманий имеет свои основания, поэтому они существуют одновременно и имеют сторонников, каждая из концепций выражает реальную сторону права и служит его осуществлению. Более того, все понимания права столь же верны, сколь и оспоримы. Таким образом, отвечая на поставленный вопрос, можно сказать, что отсутствие общепринятых типов правопонимания – это не проблема, не свидетельство его кризиса, а необходимое условие существования права. Поскольку только между крайними позициями по поводу того, что есть право, может находиться это сложнейшее общественное явление.

Тенденции развития современного правопонимания, определяющие профиль современного состояния правопонимания, т.е. правопонимания в условиях постмодерна:

– Первая тенденция. Ряд исследователей пытаются создать интегративную теорию права, объединяющую различные концепции правопонимания. Другие авторы говорят об интегративном правопонимании как эклектическом сочетании разнородных начал.

– Вторая тенденция. О.В. Мартышин пишет о том, что современная западная юриспруденция избегает единого, универсального определения права, предпочитая ему многозначность термина и подчеркивая условность, относительность понятий и определений.

Право понимается с использованием всего арсенала мировой правовой мысли! Доминируют позитивистские (в юридическом и социологическом вариантах) и естественно-правовые концепции, но используются и другие подходы. При этом подчеркивается их взаимодополняемость, а отнюдь не их несовместимость. Это особенно характерно для соотношения позитивизма и теории естественного права. Это иллюстрируется и антропологией права / юридической антропологией. Базисом антропологии права является тезис о правовом плюрализме и множественности представлений о праве. В зарубежной юридической литературе существуют и другие подходы и направления правовых исследований. Они находят свое отражение в самых различных правовых, или точнее – политико-правовых теориях: социологической, неолиберальной, консервативной, нормативистской, указанной выше антропологической, др. Однако они не имеют такого широкого признания [16, с. 32].

– Третья тенденция. Обращение к работам дореволюционных русских юристов. А.В. Поляков пишет, что наиболее плодотворным может быть обращение к реалистическим концепциям правопонимания, сложившимся в дореволюционной юридической науке.

– Четвертая тенденция. Она связана с процессами глобализации / в некоторой степени мондиализации. Как отмечает А.И. Ковлер, пока юристы-теоретики спорят о природе права и типах правопонимания, практики, *международники* уже давно работают над созданием единого международного правового пространства. Стираются границы между правовыми семьями и правовыми системами.

Следует отметить, что наряду с региональными процессами правовой глобализации / региональной мондиализации происходят и общемировые процессы.

К ним мы относим создание надгосударственных органов правовой защиты (Комиссия ООН по правам человека, мн. др.).

Как отмечает Ковлер, процессы правовой глобализации: 1) устанавливают иную иерархию правовых норм, и 2) разрушают исторически сложившиеся типы правосознания.

Некоторые исследователи обращают особое внимание на мифологическую составляющую теорий правопонимания. В этом смысле существующие теории правопонимания они классифицируют на те, которые выводят:

1) право из мифа о законе (И. Бентам, Дж. Остин, Г. Кельзен, Г.Л.А. Харт, др.). Ими право рассматривается как источник обязывания, исходящий от некоего авторитета (Бога, правителя, народа и т.д.). Закон выступает в качестве важного инструмента социально-правовой оценки поведения людей;

2) право из мифа о свободе. В частности, в российской юриспруденции существует целая школа, которая развивает идею В.С. Нерсесянца о том, что право представляет собой свободу с определенными условиями ее реализации. Нерсесянц рассматривает право как свободу, реализуемую на основе принципа формального равенства, что, по его мнению, и есть справедливость. Критики данной теории противопоставляют либертарному правовому мифу мифологическую конструкцию религиозного, «духовного» права и рассматривают концепцию Нерсесянца как попытку «осовременивания примитивного юснатурализма» [17, с. 44];

3) право из «реальных» отношений между людьми по поводу реализации и взаимного при-

знания (непризнания) притязаний или выводят право из мифа о порядке отношений. Попытка выйти за пределы мифа характерна для социологической школы права. В ее рамках на основе обобщения эмпирического материала формулируются некие общие утверждения, констатирующие определенные закономерности [3].

Заключение

Современные проблемы правопонимания

Сегодня можно констатировать определенный идеологический плюрализм в подходах к правопониманию.

1. Поэтому современная теория права должна дать ответ на вызовы правовой глобализации. Вот в этом мы видим проблемы современного правопонимания [4].

2. Формирование новой парадигмы права проходит путь от восприятия и переработки запретных теорий через эклектическое сочетание различных подходов к становлению самостоятельных направлений правовой науки; интегрального правопонимания, создание интегративной юриспруденции, или интегральной теории права.

Имеет место и поворот к юснатурализму. В переходные периоды, когда традиционная правовая система и правосознание перестают удовлетворять общественным запросам, происходит откат от теорий позитивного (наличного) права и усиливается интерес к естественно-правовым построениям «Массовый переход от одного вида правопонимания к другому подозрительно совпадает с определенными политическими событиями» [2, с. 16].

Мы наблюдаем совершенствование теорий, которые возникают на основе и в пределах традиций естественного права, на базе традиций юридического позитивизма [16, с. 31].

3. Юриспруденция все более становится междисциплинарной наукой, используя в своих поисках понятия права методы и понятия других наук (синергетика, антропология, герменевтика, др.). Однако социология права, оставаясь на чисто эмпирическом уровне, не способна к созданию концепции правопонимания. Переходя на уровень теоретический, социология права сталкивается с необходимостью систематизации знаний, выявления закономерностей правовой жизни, целей, функций права, с необходимостью прогнозирования развития права, юридически значимых действий людей и их групп и т.д. [5, с. 13-16].

4. Разрыв между правовой теорией и юридической практикой, др. факторы влияют на возможность выработки общего понятия права и «универсального» (право – это формальное равенство) о нем представления на национальном уровне – на уровне отдельного государства, в пределах «одной эпохи и одной страны», но не в масштабе всего человечества [16, с. 31].

Право на макроуровне – национальные правовые системы.

Право на среднем уровне – на уровне отдельных правовых семей.

Право на микроуровне – на уровне отдельных правовых систем.

Различия на макроуровне, среднем и микроуровне нормальное явление. Единого понятия права на этих уровнях быть принципиально не может. «Право» – концепт, т.е. слово, обладающее неопределенным множеством значений; смысловая единица правосознания. Проговаривание его значений – непрекращающийся процесс. Различия в правопонимании не носят субъективного характера и не обусловлены исключительно интеллектуальной позицией ученого; они объективны [7, с. 14].

Право на метауровне «вбирает» и отражает только самые общие, родовые признаки и черты, свойственные всему правовому массиву, существующему или когда-либо существовавшему в мире [16]. Здесь хотелось дополнить М.Н. Марченко и сказать о выделении двух уровней метаправа как следующего за допланетным уровнем правового развития, предложенные С.Ф. Ударцевым летом 2004 года:

а) планетарный или планетный (цивилизационный);

б) гипотетический межцивилизационный.

Космический уровень развития права может включать в себя ряд этапов [20, с. 29-30]. Метаправо, пишет профессор Ударцев, – закономерная и завершающая цикл правового развития фаза эволюции права, раскрывающая на планетном и космическом уровнях глубинную природу и масштабы права. Осмысление метаправа, видимо, внесет существенные смысловые и ценностные коррективы в правопонимание, сложившееся на предшествующем (допланетном, докосмическом) уровне развития права. Это и есть единство и различение права и закона. Таким образом, правопонимание было и остается одной из актуальных теоретических проблем правовой науки. Исторически сложившиеся два типа правопонимания оказали влияние на дальнейшее развитие длительной дискуссии о право-

понимании. Необходимо отметить, что правопонимание испытывает влияние отраслевых наук и ряда других факторов. В настоящее время в научной литературе выделяют несколько точек зрения – В.С. Нерсесянца, О.В. Мартышина, И.Л. Честнова, М.Т. Баймаханова, С.Ф. Ударцева, М.К. Сулейменова, А.Г. Диденко, мн. др. Тенденции развития современного правопонимания, на наш взгляд, характеризуются формированием метаправа.

Литература

1 Баймаханов М.Т. О некоторых подходах к решению проблем правопонимания. // Избранные труды по теории государства и права. – Алматы: АЮ – ВШП «Әділет», 2003. – С. 156.

2 Батиев Л.В. Эволюция правопонимания от античности до Нового времени: монография. – М.: Юрлитинформ, 2014. – 472 с.

3 Варданянц Г.К. Социологическая теория права. – М., 2007.

4 Вобликов В.Ю. Правопонимание в современной российской теории права // http://credonew.ru/content/view/572/31/ Обращение 17.06.2015 г.

5 Вострокнутов В.А. Мифологические основания правопонимания // История государства и права. – 2014. – № 3. – С. 13-16.

6 Диденко А. Гражданское право как источник формирования правовой действительности // http://online.zakon.kz/Document/Document.aspx?docid=31208346&sublink=0&mode=all&action=print&comments=on&size=12 Обращение 17.06.2015 г.

7 Карнаушенко Л.В. Интегративное правопонимание: особенности, возможности, возражения // История государства и права. – 2013. – № 21. – С. 14.

8 Керимов Д.А. Методология права. Предмет, функции, проблемы философии права. – М., 2000

9 Керимов Д.А. Философские основания политико-правовых исследований. – М., 1986.

10 Кечекьян С.Ф. Правоотношения в социалистическом обществе. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. – 37 с.

11 Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права. – М., 2002. – С. 14-36.

12 Нерсесянц В.С. Из истории правовых учений: два типа правопонимания // Политические и правовые учения: проблемы исследования и преподавания. – М., 1978.

13 Нерсесянц В.С. Право и закон. – М., 1983. – С. 351-380.

14 Пионтковский А.А. Некоторые вопросы общей теории государства и права // Сов. Государство и право. – 1956. – №1.

15 Пионтковский А.А. К вопросу о взаимоотношении объективного и субъективного права // Сов. Государство и право. – 1958. – № 5.

16 Проблемы теории права и государства, истории политико-правовой мысли: Сб. работ учеников, друзей, коллег профессора О.Э. Лейста. – Алматы: АЮ-ВШП «Әділет», 2005. – С. 31.

17 Сорокин В.В. Понятие и сущность права в духовной культуре России. – М., 2007. – С. 44.

18 Сулейменов М.К. Казахстан: права человека и гражданина http://online.zakon.kz/http://online.zakon.kz/Document/Document.aspx?doc_id=31633104&sublink=0&mode=all&action=print&comments=on&size=12 Обращение 17.06.2015 г.

19 Сулейменов М. К. Юрист, ученый, педагог… О жизни и научном наследии Бориса Владимировича Покровского http://online.zakon.kz/Document/Document.aspx?doc_id=31208352&sublink=0&mode=all&action=print&comments=on&size=12 Обращение 17.06.2015 г.

20 Ударцев С.Ф. Метаправо: о глобальной эволюции права // Ударцев С. Ф. О некоторых тенденциях глобальной эволюции государства и права. – Караганда: Болашак-Баспа, 2004. – С. 29-30.

References

1 Bajmahanov M.T. O nekotoryh podhodah k resheniju problem pravoponimanija. // Izbrannye trudy po teorii gosudarstva i prava. – Almaty: AJu – VShP «Ədilet», 2003. – S. 156.

2 Batiev L.V. Jevoljucija pravoponimanija ot antichnosti do Novogo vremeni: monografija. – M.: Jurlitinform, 2014. – 472 c.

3 Vardanjanc G.K. Sociologicheskaja teorija prava. – M., 2007.

4 Voblikov V.Ju. Pravoponimanie v sovremennoj rossijskoj teorii prava // http://credonew.ru/content/view/572/31/Obrashhenie 17.06.2015 g.

5 Vostroknutov V.A. Mifologicheskie osnovanija pravoponimanija // Istorija gosudarstva i prava. – 2014. – № 3. – S. 13-16.

6 Didenko A. Grazhdanskoe pravo kak istochnik formirovanija pravovoj dejstvitel'nosti // http://online.zakon.kz/Document/Document.aspx?docid=31208346&sublink=0&mode=all&action=print&comments=on&size=12 Obrashhenie 17.06.2015 g.

7 Karnaushenko L.V. Integrativnoe pravoponimanie: osobennosti, vozmozhnosti, vozrazhenija // Istorija gosudarstva i prava. – 2013. – № 21. – S. 14.

8 Kerimov D.A. Metodologija prava. Predmet, funkcii, problemy filosofii prava. – M., 2000

9 Kerimov D.A. Filosofskie osnovanija politiko-pravovyh issledovanij. – M., 1986.

10 Kechek'jan S.F. Pravootnoshenija v socialisticheskom obshhestve. – M.: Izd-vo AN SSSR, 1958. – 37 c.

11 Lejst O.Je. Sushhnost' prava. Problemy teorii i filosofii prava. – M., 2002. – S. 14-36.

12 Nersesjanc V.S. Iz istorii pravovyh uchenij: dva tipa pravoponimanija // Politicheskie i pravovye uchenija: problemy issledovanija i prepodavanija. – M., 1978.

13 Nersesjanc V.S. Pravo i zakon. – M., 1983. – S. 351-380.

14 Piontkovskij A.A. Nekotorye voprosy obshhej teorii gosudarstva i prava // Sov. Gosudarstvo i pravo. – 1956. – №1.

15 Piontkovskij A.A. K voprosu o vzaimootnoshenii ob#ektivnogo i sub#ektivnogo prava // Sov. Gosudarstvo i pravo. – 1958. – № 5.

16 Problemy teorii prava i gosudarstva, istorii politiko-pravovoj mysli: Sb. rabot uchenikov, druzej, kolleg professora O.Je. Lejsta. – Almaty: AJu-VShP «Әdilet», 2005. – S. 31.

17 Sorokin V.V. Ponjatie i sushhnost' prava v duhovnoj kul'ture Rossii. – M., 2007. – S. 44.

18 Sulejmenov M.K. Kazahstan: prava cheloveka i grazhdanina http://online.zakon.kz/http://online.zakon.kz/Document/Document.aspx?doc_id=31633104&sublink=0&mode=all&action=print&comments=on&size=12 Obrashhenie 17.06.2015 g.

19 Sulejmenov M. K. Jurist, uchenyj, pedagog… O zhizni i nauchnom nasledii Borisa Vladimirovicha Pokrovskogo http://online.zakon.kz/Document/Document.aspx?doc_id=31208352&sublink=0&mode=all&action=print&comments=on&size=12 Obrashhenie 17.06.2015 g.

20 Udarcev S.F. Metapravo: o global'noj jevoljucii prava // Udarcev S. F. O nekotoryh tendencijah global'noj jevoljucii gosudarstva i prava. – Karaganda: Bolashak-Baspa, 2004. – S. 29-30.

Өміржанов Е.Т.

Анахарсистің саяси-құқықтық көзқарастары және эллинизм

Мақалада автор сақ тайпасынан шыққан ұлы ойшыл Анахарсистің шығу тегі және өміріне қатысты мәліметтерге талдау жасайды. Автор Анахарсистің қоғам, мемлекет, құқық жайлы ұстанымдарына талдау жасау үшін оның осы уақытқа дейін сақталған хаттарын зерделейді. Мақалада Анахарсистің құқық пен саясат бойынша тәжірибе жинақтау үшін эллиндер еліне барып, онда ұлы ойшыл Солонмен кездескені және олардың арасында болған әңгімелер туралы мәліметтерге сілтеме жасалады. Жалпы, автордың пікірінше, Анахарсистің саяси-құқықтық көзқарастарының дамуына эллинизмнің де үлкен әсері болған. Анахарсис көптеген мәселелерде өзінің еркін адам екендігін өз артықшылығы ретінде көрсете білген, адамның дүниемүлікке тәуелсіз, еркін өмір сүруін бақыт деп түсінген. Дегенмен, Анахарсис эллиндер елінен сақ даласына қайта оралған соң эллиндік құндылықтарды дәріптегені үшін қаза табады.

Түйін сөздер: сақтар, эллинизм, саяси-құқықтық көзқарастар, ойшыл.

Omirzhanov E.T.

Political and legal views of Anacharsis and Hellenism

In the article the author analyzes the data on the origin and life of the great Sak philosopher Anacharsis. To analyze the views of Anacharsis about society, state and law the author studied his extant letters. The author refers to information about the Anacharsiss trip to the Greeks to gain experience in the field of law and policy, and his meeting with the great philosopher Solon, about their conversations. In general, according to the author, Hellenism influenced on the development of political and legal views of Anacharsis greatly. Anacharsis largely proud of the fact that he is a free man, in his understanding happiness is a free and independent life from the property. However, after returning to Sak valley Anaharsis was killed for the glorification of the Hellenic values.

Key words: saks, Hellenism, political and legal views, thinker.

Омиржанов Е.Т.

Политико-правовые взгляды Анахарсиса и эллинизм

В статье автор анализирует данные о происхождении и жизни великого сакского мыслителя Анахарсиса. Для анализа взглядов Анахарсиса об обществе, государстве и праве автор изучал дошедшие до нас его письма. В статье автор ссылается на данные о поездке Анахарсиса в страну эллинов для получения опыта в области права и политики и его встрече с великим мыслителем Солоном, об их беседах. В общем, по мнению автора, на развитие политико-правовых взглядов Анахарсиса большое влияние оказал эллинизм. Анахарсис во многом гордился тем, что он является свободным человеком, в его понимании счастье – это свободная, независимая от имущества жизнь. Однако, Анахарсис после возвращения в сакскую долину был убить за прославление эллинские ценности.

Ключевые слова: саки, эллинизм, политико-правовые взгляды, мыслитель.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 32(091)(4/9)

Өміржанов Е.Т.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
E-mail: yesbol_1981@mail.ru

АНАХАРСИСТІҢ САЯСИ-ҚҰҚЫҚТЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ ЖӘНЕ ЭЛЛИНИЗМ

Анахарсис ежелгі сақ тайпаларынан шыққан ойшыл, ғұлама, өмір сүрген жылдары шамамен б.з.д. 620-555 жылдар аралығы [8, 61 б.]. Оның шыққан тегі патша әулеті болады, нақты айтқанда, Анахарсис сақ патшасы Иданфаристің әкесі Савлийдің туған бауыры болды. Анахарсистің әкесі сақ патшасы Гнур, анасы эллиндік болады (анасының есімі белгісіз), сондықтан ол сақ және грек тілдерінде еркін сөйлеген. Анархасис туралы ежелгі грек ойшылдарының шығармаларынан, Геродоттың жазбаларынан көптеген деректер табуға болады. Б.з.д. 594 жылы Анахарсис туған елінен Афинаға саяхаттап келеді. Афинаға баруының басты себебін ол Крез патшаға жазған хатында баяндайды. «Лидия патшасы! Мен эллиндер жеріне олардың құқығы мен әдет-ғұрпын үйрену үшін келдім, маған алтынның қажеті жоқ, мен үшін Скифияға жетілген адам болып оралу маңыздырақ» [3, 96 б.]. Геродот та өз шығармасында Анахарсисті сақ патшасының өзі арнайы Грекияда білім алуға жібергені туралы естігенін айтады [6, 58 б.]. Анахарсистің эллиндер еліне келгенде скиф Токсаристі кездестіргені жайлы мәліметтерді Лукиан Самосатскийдің жазбаларынан біле аламыз. «Скиф немесе жат елдегі дос» атты әңгімесінде ол Анахарсисті Солонмен таныстырған адам ретінде өз елін тастап эллиндер елінде құрметті адам болған скиф Токсаристі көрсетеді. Анахарсис Афинада ғұлама философ, реформатор Солонмен танысып, дос болып, сонда қоныстанады. Лукиан Самосатскийдің «Анахарсис, немесе денені жаттықтыру жайлы» әңгімесінде Анахарсис өзінің Грекияға келуін келесідей баяндайды. «Солон, мен үлкен қашықтықты жүріп өтіп, ұлы да қатал Эвксин теңізін жүзіп өтіп эллиндердің заңдарын білуге, әдет-ғұрпын түсінуге, мемлекет құрылысының ең озық үлгісін зерттеуге келдім. Мен барлық афиндіктердің ішінен дос болу үшін сені таңдадым, себебі, сен заңдар шығарып, озық әдет-ғұрыптар мен пайдалы істер ойлап тауып, жалпы мемлекетті құрды деп естідім. Сондықтан, мені тезірек білгеніңді үйретіп, шәкірт жаса. Сен сөйлей алатын жағдайда болғанда мен сенің мемлекет пен заңдар жайлы ойларыңды куана-куана қасыңда отырып тамақ пен сусын ішпестен аузымды ашып тыңдайтын боламын» [9, 217 б.]. Б.з.д. 559 жылы Солон қайтыс болған соң Анахарсис Скифияға қайта оралады. Елге оралған соң, оны эллиндер елі-

нің құндылықтарына бой ұрып, өз елінің салт-жоралғыларынан бас тартпақ болғаны үшін ағасы Савлий аң аулап жүрген жерінде садақпен атып өлтіреді. Анахарсис өлерінің алдында «Мені Эллада жерінде ақылым қорғады, өз отанымда қызғаныш түбіме жетті» деген сөзді айтып кетеді [3, 95 б.]. Жалпы, Анахарсистің өлімінің себебіне қатысты пікірлер әртүрлі, кейбір авторлар Анахарсистің эллиндік салт-дәстүрге бой ұрып, грек құдайларына ғибадат етуін басты себеп ретінде атаса, енді біреулері оның өлімінің саяси себептерін іздейді. Мысалы, бұл мәселеге байланысты А.М. Хазанов «Геродот б.з.д. V ғасырдағы Скифиядағы Анахарсис пен Скил есімдеріне байланысты екі жанжалды атап көрсеткен. Олардың біріншісі неғайбыл, екіншісі нақты түрде скиф қоғамындағы жоғарғы топтар арасындағы бағыттарды және саяси топтардың өзара күресін көрсете алады» [4, 234 б.] деген пікір білдіреді. Профессор Ғ. Есім де Анахарсистің өлімін оның грек реформаторы Солонның жанында көп жүргендіктен өз еліне қайтып оралған соң сақтардың мемлекеттік басқару жүйесіне реформа жүргізуге талпыныс жасауымен байланыстырады [2, 29 б.].

Анахарсис сақтардың жауынгерлігін, ізгілігін, асқақтығын әйгілейтін көптеген таңғажайып даналықтарды айтып, гректерді тамсандырды. Оның «сақтар сүйектен өткен ащы сөзді емес, сөзді нақышына келтіріп тура сөйлей алмайтын адамды жек көреді» деген сөзі және өзге де шешендік нақылдары тек Анахарсистің ғана емес, біздің ежелден келе жатқан болмысымыздан хабар беріп тұрғаны анық [1, 31 б.]. Анархарсистің артында мол жазба мұра қалған жоқ, Диоген оның скифтердің әдет-ғұрпы мен эллиндердің қарапайым өмірі мен соғыстары жайлы 800 жолдан тұратын өлеңдер жазғанын, шешендігіне халық сүйсініп, ол жайлы «скиф сияқты сөйлеу» деген нақыл қалғанын айтады. Бізге дейін жеткен Анахарсистің жазған он хаты оның көзқарастарынан көп хабар береді. Оның саяси-құқықтық көзқарастарын біз оның артында қалған осы хаттарынан кездестіре аламыз. Сонымен қатар, кейбір антикалық авторлар Анахарсистің жауаптары мен пікірлерін өз еңбектерінде жазып қалдырған.

Анархарсис ең алдымен білім қуып, өзінің рухани жан-дүниесін байытуды көздеген ғұлама. Оның эллиндер еліне келуінің басты себебі де рухани кемелдену болған. Сол себептен ол материалдық құндылықтарды рухани құндылықтардан төмен қояды. Адамның басты байлығы ретінде оның еркіндігін түсінеді. Еркін өмірді қалайтын сақ ретінде ол өзі үшін еркіндіктің бағасының қымбат екендігін патша ұлына хатында баяндайды. «Сенде флейта мен ақшаға толы әмиян, ал менде садақ пен жебелер бар. Сондықтан, сен құлсың, ал мен еркін адаммын. Сенің жауың көп, ал менде оның бірі де жоқ. Егер сен ақшаңды тастап, қолыңа садақ пен қорамса алып скифтермен бірге өмір сүруді қаласаң, сенде де біздің барлық игіліктеріміз пайда болады». Дүниенің құлы болмау туралы ойын ол Ганнонға жазған хатында жалғастырады. Анахарсис өзінің киімінің скифтік хлена, аяқ киімінің жалаң табаны, төсегі жер, тамағы сүт, ірімшік пен ет екендігін, Тәтті тағам деп ол үшін аш жүруді түсінетіндігін, Адамдардың басым бөлігі тынбастан еңбек ететін нәрсенің барлығынан өзінің азат екендігін айтады. Ол өз өсиеттері арқылы адамдарды байлық жинаймын деп сол байлықтың құлына айналудан сақтандырады. Еркіндік жайлы сөз қозғалғанда Анахарсистің Эзопқа берген жауабын келтіре кеткен орынды. Жеті ғұламаның сауығының барысында сөз үй шаруасын басқаруға келгенде Эзоп Анахарсистің үй-күйсіз жүргенін айтып, сақтардың күймеде өмір сүретіндігін күннің атысы мен батысымен салыстырып, келемеждейді. Оған шамданған Анахарсис былай деп жауап береді: «Күн құдайлардың ішіндегі ең еркіні, ол ешкімге бағынбайды, өз заңдары бойынша өмір сүреді, барлығына билік етіп билеп-төстейді. Оның арбасы теңдессіз көркем және ұлы, ал, сен оны байқамадың, болмаса менің арбаммен салыстырмас едің» [10, 252 б.]. Осы арқылы сол кезеңдерде сақтардың күн құдайын құрметтегенін де көруге болады. Ал, Анахарсис өз құдайының еркін болуымен байланысты өз халқының да еркіндікті қалайтындығын мақтанышпен жеткізеді.

Анахарсистің саяси-құқықтық көзқарастарын талдағанда ең алдымен оның мемлекет және мемлекеттегі билік жайлы пікірлеріне тоқталу орынды болар. Кейбір пікірлерін оқи отырып, оның билеушіге қатысты көзқарастары мен өсиеттері осы кезде де өз маңызын жоя қоймағанын көруге болады. Ол Лидия патшасы Крезге жазған хатында билеуші үшін зор байлық та, орасан зор иеліктер де дана болуға көмегін тигізбейтіндігін жеткізіп, артық нәрседен арылуға кеңес берді. Шамадан тыс ләззаттан жапа шеккен тәнді емшілер емдеп жаза алғанымен, жанды емдеушілердің жоқ екендігін алға тартты. Билікке келген адамның көп нәрсеге оңай қолы жететіндіктен оның өзін шектей білуі, қажетсіз нәрседен, артық байлықтан бас тартуы қажеттігін

айтады. Билік етудің бір кездері аяқталатындығын және патшаның жағымды атының ол билік құрған кезде емес, керісінше, ол биліктен кеткенде шығатынын ескертеді. «Саған алтын өзен боп ағып, байлық даңқы келсе, солармен бірге көре алмаушылар мен байлығыңды, алтыныңды тартып алуға ниеттенушілер еріп келеді. Егер сен осындай лас нәрселерден тазарсаң денің сау болар еді, еркін сөйлеп, елді еркін басқарар едің. Осы патшаның денсаулығы болып табылады. Егер осы қасиеттер сенің ішкі сапаңа айналса, ешкім де сенің басқа жағдайыңның керемет екендігіне таң қалмас еді. Бірақ, шекті білмейтін ауру сені жаулап алып, еркін адамнан құлға айналдырды. Осылайша сенің бұрынғы кемшіліктерің қазір сені иеліктеріңмен бірге бағындырғандарға ауысты. Оларға сенің шеккен азабың да ауысатынына сенімді бол. Мен саған кезінде Солон афиндіктерге берген кеңесті берейін. Ең бастысы қазіргі жағдай емес, саған келетін абыройлы өлім әкелетін нәрсе. Шындығына келгенде ол мұны ашық айтқан жоқ, себебі, ол скиф емес. Егер сен менімен келісетін болсаң менің кеңесімді Кир мен барлық басқа тирандарға жеткіз, ол билігін жоғалтқандардан гөрі әлі де тақта отырғандарға көбірек пайдалы» [5, 216 б.].

Ел билеушінің қандай сипаттағы адам болуы жайлы Анахарсис өз ойларын тек хаттарында ғана емес, өзгелермен болған әңгімелер барысында да жеткізген болатын. Анахарсистің ел билеушісінің жағымды қасиеттері жайлы пікірін жеті данышпанның Плутарх жазған әңгімесінен білуге болады. Анахарсис ел билеушінің өзім білемдікке салынбай, өзгелердің де пікіріне құлақ асуын жақсы қасиет ретінде сипаттайды. Яғни, ел билеушінің өзін өзгелерден ақылды санамай, өз басын ұлықтамай, өзгелердің пікіріне құлақ асуы оның ең жақсы қасиеті деп ұғады. Ол әңгіменің желісі бойынша, сауық-сайран құрып отырған жеті данышпан патшаның атақ-даңқы мен абыройын асыратын қасиеттері жайлы бірбірден пікір білдіреді.

Солон: Патшаның атақ-даңқы ол өз билігін халықтық билікке айналдырғанда ғана артады.

Биант: Оған қоса заңға бағынудың үлгісін бірінші өзі болып көрсететін болса.

Фалес: Өз ажалымен өлсе және асарын асап, жасарын жасап өлсе, билеушінің бақыты деген сол.

Анахарсис: Оған қоса барша жұртының ішіндегі жалғыз данагөй тек өзі ғана болып жүрмесе.

Клеобул: Оның үстіне өзіне жақын жүргендердің сөзіне ермейтін болса.

Питтак: Қол астындағы жұрт одан қорықпай, ол үшін қорқатын жағдайға жеткен болса.

Хилон: Билеуші өлетін, өшетін нәрсені емес, өлмейтін, өшпейтін нәрсені ойлауы керек» [7, 57 б.].

Билеушінің халықтың қамын ойлауы қажеттігі, мейірбан болуы туралы өсиеттерін Анахарсис Фракияның қатыгез билеушісі Терейге хатында жалғастырады. Ол бірде бір ақылды билеушінің өз қойларына қамқорлықпен қарайтын қойшы сияқты өз халқын өлтірмейтіндігін айтты. Оның тағайындаған басқарушыларының жақсы басқара алмауынан халқының тоз-тозы шыққанын, мұндай жағдайда оның ешбір алға қойған жоспары орындалмайтындығын алға тартты. Ол Терейге өзі басқаратын халыққа аянышпен қарауға кеңес берді, оған халықтың жағдайын нашарлатқан патшаның билігі баянсыз болатындығын айтады. Халық кедейленсе, билеушінің елді қорғайтын күшті әскерінің болмайтындығын, билеуші қанша байлық жинаса да халқының қолдауынан айрылған соң жиған-тергенін өзінің жеке басын қорғау үшін, әскерді қамту үшін шашатындығын ескертеді. Оның қарамағында қалғандардың егер қарны ашса патшасына қарсы бүлік ұйымдастырып, оны бірден тастап кететіндігін ескертеді. «Егер сен өз билігіңді жеке басыңның баюы үшін пайдалатын болсаң, онда байлығың әлі де сақталады. Енді саған соғыс жүргізу үшін адамдар жетіспейді, бірақ, сен өз әскеріңді және өміріңді қорғауға қойылған адамдарды қамту үшін ақшаны шашасың. Егер сен оларды тойдырып тамақтандырмасаң олар бүлік шығарады, шөлейт жерлер мен орман басқан тауларға қашып кетеді, сол жақта орнығып ара сияқты еңбектенетін болады [5, 214 б.].

Ел билеушінің бойындағы жаман әдеттердің оның игі мақсаттарға қол жеткізуіне кедергі болатындығын Анахарсис өзінің кезекті хатында баяндайды. Анахарсис тиран Гиппархқа хатында оның қателігін көрсетіп, дұрыс жолға түсуге шақырады. Ол Гиппархтың құмар ойындары мен шараптан бас тартып, әкесі сияқты ізгі істермен айналысып, мұқтаж жандарға көмектесуге ақыл береді. Егер жаман қылықтардан бас тартпаса өзінің өміріне де қауіп төнетіндігін ескертеді.

Жалпы, антикалық кезеңнен бастап бүгінгі күнге дейін қоғам үшін ең басты мәселелердің бірі әділетті мемлекет құру болып табылады. Өзі өмір сүрген кезеңдегі әділетті мемлекет сипаты туралы Анахарсистің де көзқарасы өзіндік ерекшелігімен көзге түседі. Әділетті мемлекет турасындағы Анахарсистің пікірі тағы да осы жеті данышпанның өзара ой бөлісуінде

орын алады. Анахарсис бұл мәселеде мемлекетті жақсы істердің ұйытқысы болып, жаман істерге тыйым салатын ұйым ретінде бағалайды.

Солон: Қай мемлекетте қылмыскерді жәбір көргендер ғана емес, олармен бірге жәбір көрмегендер де соттап, жазаға тартуға қатысатын болса, сол мемлекетте басқару ісі бәрінен жақсы, халық билігі бәрінен де күшті.

Биант: Қай елде заңнан зұлымнан қорыққандай қорқатын болса, халық билігі де сол жерде бәрінен мықты.

Фалес: Қай мемлекетте сіңірі шыққан кедей де, мұрнынан құрты түскен бай да болмаса, сол мемлекет әділетті, бақытты.

Анахарсис: Әділетті мемлекет – ізгілікке барынша құрмет көрсетіліп, зұлымдыққа барынша лағынет айтылатын, ал қалған қасиеттері тең түсіп жататын мемлекет.

Клеобул: Қай елде азаматтар заң сотынан гөрі ар сотынан қаттырақ қорықса, сол ел – ең бақытты ел.

Питтак: Қай елде ақымақ адамдардың билікке келуіне, ал ақылды адамдардың кетуіне тыйым салынса, сол елден асқан бақытты ел жоқ.

Хилон: Қай мемлекетте заңды көбірек, шешендерді азырақ тыңдаса, сол мемлекет жақсы [8, 72 б.].

Анахарсистің құқық жайлы көзқарастарын оның Крез патшаға берген жауаптарынан таба аламыз. Крез оған «жан біткеннің қайсары, жан біткеннің әділеттісі кім?» деген сұрақ қояды. Оған Анахарсис түз тағысы деген жауап береді. Ол түз тағысының тек табиғат заңын мойындайтындығы үшін қайсар да әділетті болатындығын айтады. Анахарсис өз жауаптарында адамдар жасаған заңнан құдай заңын артық қойып, адамдар заңынан құдай заңы әділетті деген тұжырым жасайды. Ол дала тағысының тек табиғат заңдарына ғана бағынатындықтан әділетті өмір сүретіндігін айта келе, табиғатты құдай жаратқанын, сәйкесінше, табиғат заңы құдай заңы екендігін, ал, қолданыстағы заңның адамдардың ақыл-ойының туындысы екендігін алға тартады. Осылайша, ол өзінің адам орнатқан заң тәртіптеріне бағынғаннан құдай жаратқан табиғат заңдарының талаптарын орындағанды артық көретіндігін жеткізеді. Крездің «Данышпандардың данышпаны да сол сенің түз тағыларың болып жүрмесін?!» деген кекесінді сұрағына «Иә, дәл солай. Өйткені табиғаттың, Құдайдың заңын адамдардың заңынан жоғары санау – данышпандықтың басты белгісі» деп жауап береді [7, 49 б.]. Құдайға қатысты ойларын Анахарсис келесідей жалғастырады: «Егер от, су, жел, бұлттар, жаңбыр құдайдың біреулерді құтқаратын, біреулерді жоятын құралы болса, онда жануарлардың оның істері үшін түкке пайдасы болмауы таңқаларлық жағдай болар еді. Олардың құдайдың еркімен байланысты екендігі және скифтерге садақтың, эллиндерге флейтаның қызмет ететіні сияқты құдайға қызмет ететіні айдан анық [10, 261 б.]. Осылайша ол жер бетіндегі барлық тіршілік иелерінің құдай заңдарына бағынатындығына, құдай еркімен байланысты өмір сүретіндігіне тағы да тоқталып өтеді.

Анахарсис зорлық-зомбылық пен күш көрсету атаулығы қарсы болды, ол алғаш рет Солонмен бірге атлеттердің өзара күресін көрген кезде «Эллиндер зорлық-зомбылыққа қарсы заң шығарды, бірақ, төбелеске түсіп бір-бірін зәбірлеушілерге сыйлық береді» деп таңданысын жасара алмаған екен.

Анахарсис афиндіктерге хатында эллиндер еліндегі тілге байланысты кемсітушілікті, олардың өз тілінде қате сөйлеген адамға менсінбей қарауын сынға алады. Ол аттика тілінде керемет сөйлейтін, бірақ, үлкен зиян келтіруі мүмкін адамдардың соңынан ергенше, сөйлеу тілі нашар болса да ниеті жақсы адамдардың тілін алған дұрыс деген пікір білдіреді. Олай ойлауының басты себебі ретінде ақылды адамдардың барлығының ойы бір жерден шығатынын келтіреді.

Адамдардың барлығының тең екендігін, бір халықтың екінші халықтан еш артықшылығы жоқ екендігін Анахарсис Солонға жазған хатында нақты мысалдармен дәйектейді. Ол эллиндердің мәдениетінің алға озып, кейбір мәселелер бойынша сақтардан көп жетістіктерге жетсе де саналық деңгейде сақтармен бір дәрежеде екендігін айта келіп, гректер мен варварлардағы ақылдылық пен ақымақтықтың белгілері бір екендігін алға тартады. Осылайша, Анахарсис шыққан ұлтына қарамастан адамдардың тең дәрежеде болатындығын, адамдарға олардың ұлтына қарап баға беруге болмайтындығын түсіндіреді.

Лукиан Самосатский Анахарсис пен Солонның арасында болған әңгімені «Анахарсис немесе денені жаттықтыру жайлы» деген әңгімесінде баяндайды. Бұл әңгімеде олар әр елдің өз салт-дәстүрі жайлы және оларды бөтен елдің адамдарының қалай қабылдайтындығы жайлы сөз етеді. Солон Спартадағы Ликург заңдары бойынша жасөспірімдерді сабап, шынықтыру жайлы айтқан соң Анахарсис былай деді: «Сен мүмкін адамның өзіне де еліне де қажеті болмаса

да екі қолын көтеріп тұрып соққы жеуінің қалай болатындығын түсінетін боларсың. Мен егер қашан да бір Спартаға барып осы істің үстінен түсер болсам, жасөспірімдерді ұрылар мен тонаушылар немесе өзге де қылмыскерлер сияқты ұрып қорлағаны үшін халықты таспен ұрып қуалайтын болармын. Менің ойымша, еріккеннен өз азаматтарын осындай күлкілі жағдайда қорлайтын мемлекет томар дәрі (улы шөп) тамырына зәру» [9, 228 б.]. Бұдан біз Анахарсистің мемлекеттің қандай жағдай болмасын өз билігін шектен тыс пайдаланып, азаматтарға артық қысым көрсетуіне қарсылығын байқаймыз. Анахарсис үшін тұрпайы болып көрінген денені жаттықтыру жайлы түсіндіріп берген соң, Солон одан «Әрине, Анахарсис, гимнастика саған бөтен, скиф әдет-ғұрпына жат болып көрінуі мүмкін, сол сияқты сендерде де сен біздің сабақтарымызға қатысқан сияқты біздікілердің бірі қатысса біздерге, эллиндерге тұрпайы көрінетін оқу мен үйрену пәндері бар шығар» деп сұрайды. Анахарсис оған күннің батып кеткенін айтып әңгімені ертең жалғастыруды ұсынады. Осылайша, екі ойшыл әрқайсысының дүниетанымының өзі үшін артықтығын түсініп, оны өз түсінігімен қарастыруға болмайтыны жайлы ой түйіндейді.

Анахарсистің саяси-құқықтық ой-пікірлерімен таныса отырып, біз оның екі бірдей мәдениетті бойына сіңіріп, мемлекет пен құқық жайлы тұшымды ойлар тудыра білген өз заманының озық ойшылы дәрежесіне көтерілген ғұлама екендігіне көз жеткіземіз. Дей тұрсақ та, Анахарсистің саяси-құқықтық ұстанымдарына эллинизмнің тигізген әсерін жоққа шығара алмаймыз.

Әдебиеттер

1 Алтаев Ж. Анахарсистен бастау алған дала философиясы Төле биге де өз әсерін тигізді. //Аңыз адам. №22(34) қараша 2011 ж. – 30-31 бб.

2 Есім Ғ. Анахарсис. //Қазақстан Республикасы ҰҒА Хабарлары. Қоғамдық ғылымдар сериясы. – №3. –1993. – 25-32 бб.

3 Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. – М.: Мысль, 1979. – 620 с.

4 Хазанов А.М. Социальная история скифов. – М.: Наука, 1975. – 344 с.

5 Нахов И.М. Антология кинизма. Фрагменты сочинений кинических мыслителей. – М.: Наука, 1984. – 399 с.

6 Геродот. Страна Скифов. – Алматы: Кочевники, 2003. – 168 с.

7 Дәдебаев Ж. Адам және заман. – Алматы: Өнер, 2007. – 368 б.

8 Қазақтың тәлімдік ойлар антологиясы: он томдық. 3-том: Көне жазба мұралар тағылымы (б.з.д. 1-мыңжылдық – XY ғ. соңы). – Алматы, 2007. – 480 б.

9 Лукиан Самосатский. Сочинения. Том 1. – Санкт-Петербург: Алетея, 2001. – 480 с.

10 Плутарх. Застольные беседы. – Л.: Наука, 1990. – 390 с.

References

1 Altaev Zh. Anaharsisten bastau alған dala filosofijasy Төle bige de өz әserin tigizdi. //Аңyz adam. №22(34) қarasha 2011 zh. – 30-31 b.

2 Esim Ғ. Anaharsis. //Қazақstan Respublikasy ҰҒA Habarlary. Қoғamdyқ ғylymdar serijasy. – №3. –1993. – 25-32 b.

3 Diogen Lajertskij. O zhizni, uchenijah i izrechenijah znamenityh filosofov. – M.: Mysl’, 1979. – 620 s.

4 Hazanov A.M. Social’naja istorija skifov. – M.: Nauka, 1975. – 344 s.

5 Nahov I.M. Antologija kinizma. Fragmenty sochinenij kini-cheskih myslitelej. – M.: Nauka, 1984. – 399 s.

6 Gerodot. Strana Skifov. – Almaty: Kochevniki, 2003. – 168 s.

7 Dədebaev Zh. Adam zhəne zaman. – Almaty: Өner, 2007. – 368 bet.

8 Қazақtyң tәlimdik ojlar antologijasy: on tomdyқ. 3-tom: Көne zhazba mұralar tағylymy (b.z.d. 1-myңzhyldyқ – HY ғ. soңy). – Almaty, 2007. – 480 bet.

9 Lukian Samosatskij. Sochinenija. Tom 1. – Sankt-Peterburg: Aleteja, 2001. – 480 s.

10 Plutarh. Zastol’nye besedy. – L.: Nauka, 1990. – 390 s.

Мирамбаева Г.Ж.

Тікелей демократия институтының теориялық мәселелері

Бұл мақалада тікелей демократия институтының теориялық мәселелеріне талдау жасалынады. Мақаланың мақсаты тікелей демократия институтының теориялық-құқықтық маңыздылығын көрсету. Тікелей демократия құқықтық мемлекетті құруда аса маңызды құндылық болып табылады. Демократияның осы түрінің заңнамалық бекітілуі арқылы, халықтың билікке араласуы жүзеге асырылады. Мақалада құқықтың талдау, салыстыру және тарихи құқықтық әдістері қолданылды.

Түйін сөздер: демократия, мемлекет, құқықтық мемлекет, парламент, құқық, құқықтың қайнар көздері, қағидалар.

Mirambaeva G.Zh.

Theoretical problems of direct democracy

This article analyses of the theoretical problems of the institute of direct democracy. The aim of the article is to consider the theoretical and legal significance of direct democracy. Institute of the direct democracy is the most important value in building a constitutional state. By fixing this kind of democracy can be implemented democracy. The paper used legal methods as analysis, comparison and historical – legal method.

Key words: democracy, government, rule of law, parliamentary law, sources of law principles.

Мирамбаева Г.Ж.

Теоретические проблемы непосредственной демократии

В данной статье анализируются теоретические проблемы института непосредственной демократии, показывается теоретико-правовая значимость непосредственной демократии. Исниститут непосредственной демократии является важной ценностью в становлении правового государства. Путем закрепления этого вида демократии могут осуществлять народовластие. Автором использованы правовые методы, такие как анализ, сравнение, а также историко-правовой метод.

Ключевые слова: демократия, государство, правовое государство, парламент, право, источники права, принципы.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 340.1; 321.01

Мирамбаева Г.Ж.

І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Қазақстан Республикасы, Талдықорған қ.
E-mail: mirambaeva__gulnaz@mail.ru

ТІКЕЛЕЙ ДЕМОКРАТИЯ ИНСТИТУТЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Демократия – адамзат қоғамының басты элементі. Оның қалыптасу процесі қоғам тарихының дамуымен бірге ұзақ уақытта болды. Демократия ұғымы ғылымда әрқашан әртүрлі көзқараста талқыланып келді. Сондықтан, ол туралы сан қилы тұжырымдар болғандығы таңқалатын мәселе емес [1, 5]. Біріншіден, ғалымдар демократияны билікті жүзеге асыру әдіс-тәсілдері деп түсіндірсе, екіншілері оны мемлекеттің нысаны деп, ал енді ғалымдардың үшінші тобы сыныптық сипатына сүйенеді. Төртінші топтағы ғалымдар демократияны мемлекеттік билікті жүзеге асыру нысаны деп түсіндіреді. Жалпы мағынада демократия «халықтың билігі» деген мағынаны білдіреді (ежелгі грек тілінен аударғанда «Demos» – халық, «*Cratos*» – билік). Демократия халықтың билігі, яғни халықтың атынан оның мүддесі үшін жүзеге асырылатын билік [2, 12]. Алайда, демократия кез келген нақты тарихи сатыда – ол тек қана мемлекеттің жария билігін жүзеге асырудың институционалды рәсімдеудің ережелері болуымен ғана шектелмеген. Өзінің бастапқы өркениетті мәніндегі демократия, ол азаматтардың саналы түрде мемлекеттік басқарудың және саясаттың толыққанды субъектісі бола тұра мемлекеттік билікті ұйымдастыруға, қызмет етуіне қатысуы. Халық билігін жүзеге асыру кез келген мемлекетте халықтық биліктің болуымен сипатталады. Сонымен, демократия дегеніміз мемлекеттік биліктің негізгі қайнар көзі, құқықтар мен бостандықтар, еркін өмір сүруге мүмкіндік берілген халық болып табылатын, қоғамды саяси ұйымдастырудың нысаны [3, 33]. Аталғандарға сүйене отырып демократияның белгілерін қарастырамыз:

– демократия – қоғамның саяси ұйымдастырылуының нысаны;

– демократия мемлекеттік басқаруда қолданылатын әдіс-тәсілдердің көрінісі болып табылады;

– демократиялық мемлекетте биліктің негізгі қайнар көзі халық болып табылады;

– демократиялық қоғамда азаматтар адамның, адамзаттың еркін қалыптасуына, дамуына мүмкіндік беретін құқықтар мен бостандықтарға ие болады.

XVIII ғ. ғалымдары адам заңмен тыйым салынбағандардың барлығы жасауға құқылы деген. Демократиялық қоғамда адам-

дар мамандықты, қызмет түрін таңдауға және сайлауға, сайлануға құқылы болып келеді [4, 243]. Халықтың еркін жүзеге асыру нысанына қарай ғылымда және конституциялық-құқықтық тәжірибе тікелей демократия және өкілді демократия ажыратылады [5, 176].

Тікелей демократия институты, өкілді демократия институтынан ертерек қалыптасқан және ол туралы Гомердің туындыларында да кездеседі. Екі антикалық ұлы мемлекеттерде Ежелгі Афина мен Ежелгі Римде – саяси билікті алып жүретін звено азаматтық қоғам болатын. Бұл жерде азаматтарға заңдарды қабылдауға және мемлекеттік басқару органдарының құрамын сайлауға мүмкіндік беретін тікелей демократия жүйесінің элементтері анық байқалған. Мемлекет азаматтарының мемлекет істерін басқаруға қатысу мәселелері, сонымен қатар антикалық философтарының еңбектерінде де бар. Демокрит, Платон, Аристотель еңбектері тікелей демократиямен байланысты. Осылайша, Демокрит грек құлиеленушілік демократияны жақтаған. Ал, Сократ, азаматтардың белгілі бір топтарынан құралатын аристократтардың билігін қолдаған. Платон көзқарасы бойынша, демократия мемлекетті басқарудың тираниямен қатар тиімсіз құралы. Аристотель өз еңбектерінде, азаматтардың белсенді қызметіне мән берді. Аристотельдің пікірінше, еркін азаматтар мемлекетің басқару ісіне қатысуға міндетті [6, 14].

Сонымен оны мәселелерді зерттеп анықтау үшін, алдымен, тікелей демократия ұғымын ашып алуымыз қажет. Мұндай ұғымды анықтау үшін, бұл институтты өзге институттардан ерекшелендіретін белгілерге сүйене отырып бастапқы көзқарастарды нақты анықтауды қажет етеді. Нақты ұғымның болмауы тікелей демократия институтын демократияның өзге түрлерінен ажыратуда қиындық тудырады және де ол зерттеу жұмыстарының нәтижесіне әсер етіп қана қоймай, оның ғылыми құндылығының жоғалуына себепкер болады.

Тікелей демократиямен айналысатын ғалымдардың көзқарастарын салыстыра отырып қарастыру, бірқатар теориялық-әдістемелік қорытындылар жасауға септігін тигізеді.

Тікелей демократияны анықтауда, ғылыми қауымның көп қолдау көрсеткен пікір ол профессор В.Ф. Котоктың пікірі бойынша, тікелей демократия – ол халық бастамашылығы және өзіндік қызметі, мемлекеттік шешімдерді жасаудағы және қабылдаудағы, халықтың тікелей еркі, және ол шешімдерді жүзеге асыруға, халықтық қадағалауға тікелей қатысу [7, 3].

Бұл анықтаманың мәні халықтың басқаруға қатысуымен байланысты тікелей ерік білдіру әрекетін қамтиды: біріншіден, халықтың мемлекеттік шешімдерді жасауға және қабылдауға қатысуға, оларды жүзеге асырып, халықтық бақылау қызметін орындау деп көрсетіледі. Сонымен қатар, бұл қызметтер өздігінен алынбай, мемлекеттік басқарумен бірге қоғамдық қызметпен байланысты болады.

Тікелей демократия ұғымына неғұрлым кең анықтаманы өзге авторлар да береді. Г.В. Барабашеваның және К.Ф. Шереметтің көзқарастары бойынша, тікелей демократия елдегі мемлекеттік және қоғамдық өмірдің барлығын қамтиды, шаруашылық және әлеуметтік мәдени құрылымдағы барлық салаларды және саяси жүйенің барлық сатыларын қамтиды [8, 92].

А.Г. Шахназаров тікелей демократия ұғымын, азаматтардың барлығының тікелей және нақты ерік білдіруі негізінде шешім қабылдайтын тәртіп деп түсіндіреді. Қоғамдық өмірдегі тікелей демократияның ең қарапайым нысаны – партиялық, кәсіподақтық және комсомолдық жиналыстарды, шаруашылық кәсіпорындарда барлық ұжымның қатысуымен өтетін жиналыстарда, колхоздың жалпы жиналысына т.б. халықтың қатысып, дауыс беруі. Тікелей демократияның ең жоғарғы нысаны референдум болып табылады, яғни мемлекеттің бүкіл аумағында немесе оның жекелеген бөліктік аумағында өткізілетін бүкілхалықтық дауыс беру үрдісі [9, 137].

Көрсетілген авторлардың пікірлерінің барлығына ортақ мәселе, ол тікелей демократия әрекет ету шеңберіне тек қана мемлекеттік басқаруды қоспай, сонымен қатар қоғамдық қызметті де атқарады. Бұл көзқарастар, халықтың мемлекеттік басқару қызметіне қатысуымен, қоғамдық өмірді басқару қызметіне қатысуды ажыратып, негіздеуді қажет етеді. Бұл екі қызмет мәні, сипаты, салдары бойынша бір-бірімен сәйкес келмейді. Біздің пікірімізше, тікелей демократия бұл халықтың мемлекеттік басқару істеріне тікелей өздерінің қатысуы, ал халықтың қоғамдық басқаруға қатысуын тек қана шартты түрде қарастырған дұрыс.

«Тікелей басқаруға қатысу», «тікелей халық билігі» терминдері нақтылануды қажет етеді. Профессор И.Е. Фарбердің пікірінше, «Тікелей демократия барысында халық тікелей, ешқандай өкілдерсіз, қоғамды басқару мәселелерін шешеді. Мұндай халықтың тікелей еркін білдіру нысандарына мысал ретінде мемлекеттік билік органдарының сайлауы, референдум, жалпы

жиналыс, және т.б. атауымызға болады». Басқаша айтқанда, И.Е. Фарбер бойынша, тікелей демократияның белгісі болып, халықтың қатысуына кедергі келтіретін қандай да бір құралдардың болмауы. Бұл жағдайда халық, тікелей демократия нысанын қолдану барысында халық ешқандай кедергісіз өз еркін жүзеге асыруға мүмкіндігі болады [10, 119].

Ең алдымен тікелей демократия – демократияның жекелеген түрлерінің бірі болып табылады. Сондықтан да, бұл институт жалпы демократияның дамуына, заңдылықтарына, маңызды белгілеріне бағынады. Оның өкілдік демократиямен ортақ белгілері де бар. Сонымен қатар, тікелей демократия өкілдік демократиядан өзіндік ерекшеліктерімен спецификалық белгілерімен ажыратылады. Бұларды бірыңғай ұғым ретінде қабылдауға болмайды, бұл тек теориялық емес, сонымен қатар тәжірибелік сипаттағы қателіктерге әкеп соқтырады. Аталғандардан, тікелей демократия ұғымын анықтап алу үшін ең алдымен, демократияның жалпы ұғымының мәнін ашып, екіншіден, тікелей демократияны өкілді демократия институтынан ажыратып қарастыру қажет. Бұл шарттарды орындамайынша, нақты тікелей демократияның мәнін, оның қоғам өмірінде алатын ролін анықтау мүмкін емес.

Демократия биліктің қызметімен тікелей байланысты ұғым. Нақты мағынада, демократия қоғамда халықтың билігін жүзеге асыруын не болмаса билікті жүзеге асыруға қатысуын білдіреді. Мемлекеттік – ұйымдастырылған қоғамда демократия бірінші кезекте, мемлекеттік билікті жүзеге асыру мен қолдануды білдіреді, ал нақтырақ айтсақ, халықты мемлекеттік басқаруға тарту дегенді білдіреді. Әлбетте, тек халықпен билікті толығымен жүзеге асыру тәжірибелік тұрғыда мүмкін емес, себебі, халық мемлекеттің барлық мәселелері жөнінде толық хабардар болмауымен байланысты құқықтық мәдениеті жетіспейді. Дегенмен де, халық билікті жүзеге асыру үшін өз өкілдеріне беруі мүмкін. Соған қарамастан, қоғамды мемлекеттік басқару мәселелері жартылай немесе толығымен халықтың өзіне берілуі қажет. Мұндай мәселелердің шеңбері кеңейген сайын басқаруды демократияландыру мүмкіндіктері де арта түседі.

Тікелей демократия субъектісі туралы мәселені шешуге тоқталатын болсақ, өкілді демократия кезінде халықтың өзі басқарушылық процеске қатыспайды, тек, оның атынан билікті уәкілетті халық органдары жүзеге асырады. Сондықтан, тікелей демократия кезінде халық басқару қызметінің жанама субектісі ретінде анықталады. Халықты биліктік қызметтің тек қорытынды мәніндегі субъектісі ғана деп атауға болады. Ал ағымдағы барлық басқарушылық жұмыстарды, көбінесе халықтың сенімін ақтамайтын өкілді сенім білдірілген адамдар тобы жүзеге асырады. Ал тікелей демократия кезінде өзгеше жағдай орын алады. Бұл жерде халық басқарушылық қызметті жүзеге асыра отырып, тікелей субъект болып табылады. Бұл жерде тікелей демократияның құндылығы сонда, қоғамның өзі тікелей басқаруға толығымен немесе бір бөлігі болса да өз үлесін қосу мүмкіндігінде.

Тікелей демократияның субъектілік мәселесі нақты нысанға байланысты әр түрлі болып келеді. Сондықтан ол бірыңғай емес, бір жағдайларда, елдің бүкіл сайлау корпусы жөнінде мәселе қойылса (Президентті сайлау кезінде немесе Қазақстан Республикасының Парламент мәжілісінің құрамын сайлау кезінде) немесе жекелеген аумақтарда (Қазақстандағы маслихаттар сайлауы кезінде, ал енді бір жағдайда, ауылдық және жергілікті қалалық деңгейде (жергілікті өзін-өзі басқару қызмет еткен жағдайда), ал төртінші жағдайда, қоғамдық бірлестік мүшелерінің құрамы туралы мәселе қозғалған кезде (қоғамдық бірлестіктерді басқару ісіне қатыстырған жағдайда және т.б.). Аталған халықтың субъектілігі нысанының әрқайсысының мәртебесі басқа нысандардан ерекшеленеді және бұл ерекшелік заңнамалық деңгейде бекітілген.

Нақты азамат, адам, индивидум көрсетілген тікелей демократияның халықтың субъектілігінің көрсетілген нысанында жойылып кетпейді. Ол өзінің жеке даралығын қандайда бір қызметтің нұсқасын таңдай отырып өзінің позициясын жүзеге асыра алады. Ал бірлескен ұжымдық талқылау кезінде және шешім қабылдау кезінде талқылаудың өзге субъектілерінің көзқарасына ықпал ету мүмкіндігіне ие болады. Осылайша, заңи күші әрбір жеке азаматтың ерік білдіре отырып, барлығының еркінің жиынтығы нысанында болады. Барлық азаматтар еркінің қорытыныдысы қойылған мәселенің түпкілікті шешімі болып табылады. Яғни, жалпы шешім барлық жекелеген азаматтардың жеке мүдделерінің жүйеленген қорытындысы болып табылады.

Тікелей демократияға жалпы сипаттама беру барысында, онда қабылданған шешімдердің міндетті немесе міндетті болмауы белгісіне

тікелей байланысты. Тікелей демократияның аталған белгісіне сүйене отырып, кейбір авторлар тікелей демократияны императивтік нысанға және консультативтік сипаттағы нысанға бөліп қарастырады, ал өзгелері – императивтік және кеңесу институты деп бөледі. Бұл көзқарастардың бірқатар терминологиялық ерекшеліктеріне қарамастан ұқсас, мәні бойынша дұрыс ұғымдар. Сондықтан барлығына белгілі тікелей демократияның императивті және консультативтік нысандарын басшылыққа алып зерттеу, бірқатар теориялық нәтижелі қорытындылар жасауға көмектеседі. Бұл нысандар тікелей демократияны неғұрлым терең түсінуге көмектеседі [11, 12].

Тікелей демократияның императивтік нысанынының белгілеріне көбінесе референдумды жатқызамыз. 1995 ж. 15 қарашадағы «Республикалық референдум туралы» Конституциялық заңға сәйкес, Республикалық референдум – Қазақстан Республиксының Конституциясының, конституциялық заңдарының, заңдарының және мемлекет өмірінің өзге де неғұрлым маңызды мәселелеріне арналған шешімдердің жобалары бойынша бүкілхалықтық дауыс беру [12]. Анықтамаға сәйкес, референдум барысында, халық заң қабылдайды (соның ішінде Конституцияны) және де мемлекет өмірінің аса маңызды мәселелері бойынша шешім қабылдайды. Референдум қорытындысы басқа жақтың бекітуін талап етпейтін, жоғарғы заңи күшке ие, барлығымен орындалуға жататын түпкілікті шешім болып табылады.

Императивтік нысанға, сонымен қатар мемлекет басшысымен, Парламент мәжілісі депутаттарын, маслихат депутаттарын сайлауы жатады: бұл жерде егер де заң талаптары сақтала отырып өткізілген сайлау болса, сайлау корпусының қорытындысы міндетті сипатқа ие болады.

Ал, тікелей демократияның консультативтік нысанына тоқталатын болсақ, оған халықтың қатыстырылуымен заң жобасын немесе өзге де нормативтік құқықтық актілерді талқылауы, басқарудың жекелеген мәселелерін талқылау жөнінде қызметкерлердің жиналысын жатқызамыз. Көрсетілген тікелей демократияның нысанындағы халықтың еркі міндетті сипатқа ие болмайды, керісінше, ұсыныстық сипатқа ие болады.

Сонымен, жоғарыда аталғандарды қорытындылай келе, тікелей демократия деп төмендегі демократия белгілеріне сәйкес келетін демократияны айтамыз:

– тікелей демократия, мемлекетті және қоғамды басқаруда халық тікелей ешқандай органның немесе құрылымның араласуынсыз қатысады;

– тікелей демократия басқарушылық қызметтің әр түрлі нысанында көрініс табады (дауыс беру, талқылау, шешім қабылдау), бұл нысандар барлық қоғамның немесе мемлекеттің және қоғамның барлық қатысушыларына міндетті болатын императивтік және міндетті болмайтын ұсыныстық сипатта болады;

– тікелей демократия заңмен көрсетілген мемлекеттің және қоғамның шеңберінде ғана таратылады және нақты мәселелердің тізбесін қамтиды.

Аталған белгілерге сүйене отырып біздің пікірімізше, тікелей демократия институтына мынандай анықтама берген жөн. Тікелей демократия – демократияның бір нысаны ретінде халықтың мемлекет және қоғам өмірінің басқару істеріне ешқандай органдардың немесе құрылымның араласуынсыз, заңмен көзделген негіздер және нақты мәселелер бойынша тікелей өз еріктерін білдіру нысаны.

Әдебиеттер

1 История права и демократии: учебное пособие. – Алматы: Бастау, 2002. – 288 с.

2 Шомникова Д.В. Непосредственная демократия в Российской Федерации и роль органов внутренних дел в ее реализации: дисс. на соиск. д..ю.н. – М., 2001.

3 Ершов Ю.А. Политическая демократия и электорально-правовая культура граждан // Государство и право. – 1997. – №1. – С. 33.

4 История права и демократии: учебное пособие. – Алматы: Бастау, 2002. – 288 с.

5 Сапарғалиев Ғ. С. Конституционное право Республики Казахстан: Академический курс. – Изд.3-е доп. – Алматы: Жеті жарғы, 2007. – 544 с.

6 Очерки по истории и выборов избирательного права: учебное пособие / под. ред. Ю.А. Веденеева, Н.А. Богодаровой. – Калуга, 1997. – 360 с.

7 Коток В.Ф. Проблемы развития непосредственной демократии в Советском государстве: автореферат на соискание ученой степени д.ю.н. – М., 1965.

8 Барабашева Г.В., Старовойтов Н.Г., Шеремет К.Ф. Советы народных депутатов на этапе совершенствования социализма. – М.: Изд-во «Юридическая литература» 1987. – 361 с.

9 Шахназаров Г.Х. Социалистическая демократия. Некоторые вопросы теории. – М.: Политиздат, 1974. – 256 с.
10 Фарбер И.Е. Советское государственное право. – Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1979.
11 Баймаханова Д.М. Конституционные проблемы развития непосредственной демократии (на материалах Республики Казахстан): дисс.на соискание ученой степени к.ю.н. – Алматы, 1998. – 26 с.
12 «Республикалық референдум туралы» 1995 ж. 15 қарашадағы Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы.

References

1 Istorija prava i demokratii: uchebnoe posobie. – Almaty: Bastau, 2002. – 288 s.
2 Shomnikova D.V. Neposredstvennaja demokratija v Rossijskoj Federacii i rol' organov vnutrennih del v ee realizacii: diss. na soisk. d..ju.n. – M., 2001.
3 Ershov Ju.A. Politicheskaja demokratija i jelektoral'no-pravovaja kul'tura grazhdan // Gosudarstvo i pravo. – 1997. – №1. – S. 33.
4 Istorija prava i demokratii: uchebnoe posobie. – Almaty: Bastau, 2002. – 288 s.
5 Saparғaliev F. S. Konstitucionnoe pravo Respubliki Kazahstan: Akademicheskij kurs. – Izd.3-e dop. – Almaty: Zheti zharғy, 2007. – 544 s.
6 Ocherki po istorii i vyborov izbiratel'nogo prava uchebnoe posobie / pod. red. Ju.A. Vedeneeva, N.A. Bogodarovoj. – Kaluga 1997. – 360 s.
7 Kotok V.F. Problemy razvitija neposredstvennoj demokratii v Sovetskom gosudarstve: avtoreferat na soiskanie uchenoj stepeni d.ju.n. – M., 1965.
8 Barabasheva G.V., Starovojtov N.G., Sheremet K.F. Sovety narodnyh deputatov na jetape sovershenstvovanija socializma. – M.: Izd-vo «Juridicheskaja literatura» 1987. – 361 s.
9 Shahnazarov G.H. Socialisticheskaja demokratija. Nekotorye voprosy teorii. – M.: Politizdat, 1974. – 256 s.
10 Farber I.E. Sovetskoe gosudarstvennoe pravo. – Saratov: Izd-vo Saratovskogo universiteta, 1979.
11 Bajmahanova D.M. Konstitucionnye problemy razvitija neposredstvennoj demokratii (na materialah Respubliki Kazahstan): diss.na soiskanie uchenoj stepeni k.ju.n. – Almaty, 1998. – 26 s.
12 «Respublikalyk referendum turaly» 1995 zh. 15 karashadagy Kazakstan Respublikasynyn Konstitucijalyk zany.

2-бөлім

КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҒЫ

Раздел 2

КОНСТИТУЦИОННОЕ И АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО

Section 2

CONSTITUTIONAL AND ADMISTRATIVE LAW

Алибеков С.Т.

25 лет таможенной службе суверенного Казахстана

В статье рассматриваются вопросы становления таможенной службы. Таможенная сфера (таможенная политика и таможенное дело) относится к числу реальных сфер и рычагов, оказывающих влияние на развитие государства, также влияющих на интеграционные и глобализационные процессы. Данная категория стала использоваться в отрасли казахстанского таможенного права, также – в различных аспектах была затронута в исследованиях разных областей научных знаний как казахстанских, так и зарубежных ученых. Как известно, таможенная политика выступает как составная часть внутренней и внешней политики, имеет законодательно определенные цели, и в основном экономического содержания. Таможенное же дело представляет своего рода средство (инструментарий) достижения целей этой политики с тенденциями на упрощение процедур и таможенного администрирования. В этом качестве мы рассматриваем их в структуре таможенной сферы, они же могут выступить при определенных условиях в качестве элементов таможенной системы в целом.

Ключевые слова: история таможенной службы, таможенная сфера, таможенная политика, таможенное дело, таможенный союз.

Alibekov S.N.

25 years of the customs service of the sovereign Kazakhstan

The article deals with the formation of the customs service. Customs sphere (customs policy and customs business) is one of the real areas and levers that influence the development of the state, it should also affect the integration and globalization processes. This category was used in the industry of Kazakhstan's customs law, and – in various aspects has been affected in studies of different areas of scientific knowledge both Kazakh and foreign scientists. As is known, the customs policy acts as an integral part of domestic and foreign policy, legislation has defined objectives and mainly economic content. Custom same thing is a kind of means (tools) to achieve the objectives of this policy, with the trends on the simplification of procedures and customs administration. As such, we consider them in custom sphere structure, they can also act under certain conditions as elements customs system.

Key words: history of customs service, customs area, customs policy, customs, customs union.

Алибеков С.Т.

Егеменді Қазақстанның кеден қызметіне 25 жыл

Мақалада кеден қызметінің қалыптасуының мәселесі қаралған. Кеден саласы (кеден саясаты және кеден ісі) мемлекеттің дамуына әсер ететін нақты бағыттар мен тетіктерінің қатарына жатады, сондай-ақ, интеграциялық және ғаламдастыру үдерістеріне әсер етуі тиіс. Бұл санатты Қазақстанның кендендік құқық саласында пайдаланылатын болған, сонымен қатар, әртүрлі аспектілерде қазақстандық және шетелдік ғалымдармен түрлі ғылыми білім салаларындағы зерттеулерінде қарастырылған. Белгілі болғандай, кеден саясаты ішкі және сыртқы саясаттың ажырамас бөлігі ретінде әрекет етеді, негізінен экономикалық мазмұндағы заңнамалық айқындалған міндеттері бар. Кеден ісі рәсімдер мен кендендік әкімшілендіруді жеңілдететін тенденциялар мен осы саясаттағы мақсаттарға жету үшін амалдар түрін (құралдар) береді. Бұл қатынаста біз оларды кеден саласының құрылымы ретінде қарастырамыз, яғни олар белгілі бір жағдайларда тұтастай кеден жүйесінің элементтері ретінде әрекет етуі мүмкін.

Түйін сөздер: кеден қызметінің тарихы, кеден саласы, кеден саясаты, кеден ісі, кеден одағы.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 342.6

Алибеков С.Т.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республики Казахстан, г. Алматы
E-mail: beka1954@mail.ru

25 ЛЕТ ТАМОЖЕННОЙ СЛУЖБЕ СУВЕРЕННОГО КАЗАХСТАНА

Создание таможенной системы и образование таможенной сферы Казахстана, как известно, связывается с обретением суверенитета и объявлением независимости. В течение 1990 года, еще в рамках бывшего СССР, в союзных и автономных республиках принимались декларации о государственном суверенитете, в которых рушились монополии Центра и «…провозглашались экономическая и политическая самостоятельность вплоть до создания своей армии, таможенной системы» [1, с. 143].

В частности, Декларация о государственном суверенитете Казахской Советской Социалистической Республики от 25 октября 1990 года провозглашала статус суверенного государства; охрану, защиту и укрепление национальной государственности; неделимость и неприкосновенность территории; верховенство, самостоятельность и полноту государственной власти; право образовывать финансово-кредитную, налоговую и союзно-республиканскую таможенную системы; а также – самостоятельность решения вопросов внешнеэкономической деятельности [2].

Позже, в Конституционном законе Республики Казахстан «О государственной независимости Республики Казахстан» от 16 декабря 1991 года закрепляется право на организацию республиканской таможенной системы. Начало же системе самих таможенных органов положил Указ Президента Казахстана от 12 декабря 1991 года «Об образовании Таможенного комитета Республики Казахстан» [3].

С 1992 года в Казахстане применялись в основном нетарифные меры регулирования, тарифные меры носили достаточно условный характер. Законом «О таможенном тарифе и пошлине» от 24 декабря 1991 года предусматривался Таможенно-тарифный совет, призванный разрабатывать предложения об основных направлениях таможенно-тарифной политики, установлении, отмене или изменении таможенных пошлин и номенклатуры таможенного тарифа. Указанным Законом впервые устанавливалось, что ввозимые на таможенную территорию и вывозимые с единой таможенной территории Республики Казахстан товары и иные предметы подлежат обложению таможенной пошлиной. По содержанию этот Закон можно назвать

также первым в таможенной сфере документом, отвечающим международным правилам и стандартам, однако, к сожалению, он не стал актом прямого действия [4].

Дело в том, что таможенная служба была еще не готова к такому уровню функционирования, не сформировались и не обозначились полностью функции таможни, другие нормативные правовые акты не соответствовали подходам и алгоритму таможенного администрирования.

В период распада СССР и первые годы о модели становления Казахстана как суверенного государства особо речь не могла идти, остро стоял вопрос выживания в новых условиях.

Конституция 1993 года определяла конституционные основы Республики Казахстан как демократического, светского и унитарного государства. В 1994 году Президент Казахстана Н.А. Назарбаев отмечал, что «концептуальная модель развития Казахстана предусматривает создание общества открытого типа, демократического, миролюбивого государства…» [5].

Конституция 1995 года также констатирует утверждение Казахстана как демократического, светского, правового и социального государства. Тем самым, с правовой точки зрения моделирование государства и развития нашей страны получило политические, экономические и правовые рамки. Казахстану придется наполнять содержание этих характеристик государства ускоренными темпами, поскольку речь идет о его месте и роли в условиях глобализации.

Можно предположить, что в результате внешнего воздействия глобализации будут устраняться все помехи на внутреннем уровне стран, включая правовое отражение всех сфер жизнедеятельности государства, общества и человека. Правовая система Казахстан предусматривает приоритет международных договоров, ратифицированных государством над ее законами, которые могут действовать непосредственно, кроме случаев, когда из международного договора следует, что для его применения требуется издание закона.

Прошедшие 25 лет показывают значительные изменения законодательства Казахстана под влиянием корректировки в условиях последовательно «кризиса – переходного периода – основ рыночной экономики». Интеграция на постсоветском пространстве (СНГ, ЕАЭС) явление важное и как раз подходящее для определения готовности к последствиям более глобального масштаба.

Актуальной остается проблема взаимодействия правовых систем, однако, конечно речь не идет о замене таких систем, сколько о заимствовании правовых норм, институтов. В принципе, возникающая критика несовершенства законодательства на тот или иной период времени в регулировании отношений и происходящих процессов, на наш взгляд, не совсем верна, поскольку сложности возникают уже в плоскости правоприменения и конкретного исполнения.

Складывающаяся таможенная система в Казахстане имеет соответствующее законодательство и таможенную службу. Все эти годы, по сути, в государстве занимались «подтягиванием» таможенного регулирования до выполнения положений конструкции заимствованного законодательства (Закон «О таможенном тарифе и пошлине», Закон «О таможенном деле», единый Таможенный кодекс), т.е из модельных законов. Важнейшим вопросом, как показывает теория и практика, в таможенной сфере остается рассмотрение по восходящей линии семантики понятий «таможенное дело», «таможенная политика», «таможня», «таможенная сфера», «таможенная система» в их определениях и соотношении. В научной литературе в обобщенном виде понятию «таможня» дают следующее определение, – это социально-экономический институт государства для контроля за трансграничными потоками товаров, транспортных средств, физических лиц. Обращаем внимание на акцент контроля.

Правильным представляется определение «таможни» в широком смысле, данное Н.М. Блиновым: «…часть глобальной и государственной инфраструктуры, глобальный элемент международной координации и межрегионального регулирования; равноправный член клуба международных экономических институтов» [4. с. 33].

Из содержания указанных определений просматривается предназначение (направления деятельности) таможни:

– регулирование ввоза-вывоза товаров, право применения законов в этой области;

– содействие формированию оптимальных условий взаимосвязи и взаимодействия национальной экономики с мировым хозяйством;

– защита национальных экономических интересов, основных отраслей производства;

– защита потребителей товаров;

– проведение внешнеторговой политики, нацеленной на укрепление позиций экспортеров;

Тем самым, таможня несет основную нагрузку по государственному регулированию внешнеэкономической деятельности средствами

таможенного регулирования (администрирования), выступающей существенным элементом механизма регулирования внешнеэкономической деятельности, важнейшей структурной составной частью национальной бюджетно-финансовой системы и инструментом реализации внешнеэкономической стратегии и защиты национальных экономических интересов, а также – экономической политики, основные направления которой «... регулируют всю совокупность внешнеэкономической деятельности: международное перемещение товаров и услуг…» [5].

В рамках своих задач таможня должна осуществлять контрольную (в т.ч. экономическую), правоохранительную, оперативно-технологическую деятельность, наряду с фискальной, в соответствии с политикой государства в этой сфере, формирующей функциональное пространство для таможенных органов, в котором определена структура правил всех видов деятельности и коммуникации, обеспечивающие их реализацию.

Таможня в целом, к сожалению, не воспринимается как активная, динамичная система, каковой должна фактически являться. Для разрешения этой проблемы и необходимо использование системного подхода, системного анализа таможенной сферы. Важным в связи с этим представляется необходимость разработки Концепции таможенной системы Республики Казахстан. Таможенное законодательство последних лет развивается все более динамично, однако проблемными остаются механизмы реализации целей таможенной политики, статута таможенных органов в системе государственной службы. Кроме того, таможенные органы остаются единственными правоохранительными органами, не имеющими специального Закона о них.

Таможенное дело, – по последнему Таможенному кодексу СССР от 26 марта 1991 года, – представляло собой порядок перемещения через таможенную границу СССР товаров и иных предметов, таможенное обложение, оформление, контроль и другие средства проведения в жизнь таможенной политики [6]. Ключевые блоки «таможенного дела» в дальнейшем сохранились, получив несколько большее содержание.

Рекомендательный закон «Согласованные принципы регулирования таможенного дела в государствах-участниках Межпарламентской Ассамблеи стран СНГ» (1993 года) гласит, что таможенное дело включает в себя национальную политику, порядок перемещения товаров и транспортных средств, таможенные платежи, таможенное оформление, таможенный контроль и другие средства проведения этой политики в жизнь [7].

По Указу Президента Казахстана, имеющего силу Закона, «О таможенном деле в Республике Казахстан», таможенное дело образуют порядок и условия перемещения через таможенную границу Республики Казахстан товаров и транспортных средств, взимания таможенных платежей и налогов, таможенного оформления, таможенный контроль и другие средства осуществления таможенной политики, а также организационно-правовые основы деятельности таможенных органов Республики Казахстан.

Впоследствии, в связи с внесением изменений и дополнений в Указ Президента, последний стал Законом о таможенном деле, однако содержание понятия «таможенное дело» не менялось.

В Таможенный кодекс Казахстана от 5 апреля 2003 года была внесена некоторая корректировка: таможенное дело в Республике Казахстан включает в себя порядок и условия перемещения товаров и транспортных средств через таможенную границу Республики Казахстан, таможенного оформления и таможенного контроля, применения таможенных режимов, взимания таможенных платежей и налогов, ведения борьбы с правонарушениями в сфере таможенного дела и другие средства реализации таможенной политики, основанные на властных отношениях между государством и лицами, осуществляющими внешнеэкономическую и иную деятельность.

В Таможенном кодексе таможенного союза (2010) на первый план выступило таможенное регулирование, которое в Казахстане признали одновременно таможенным делом (Кодекс о таможенном деле (2010).

Определенный интерес может вызвать функциональное предназначение понятия «таможенная политика». При разработке таможенного законодательства в рамках Содружества Независимых Государств (СНГ) предлагались содержательные определения, которые представляют научно-практическое значение, в частности, – это осуществляемая государством система экономических и административных мер, таможенных правил и процедур, регулирующих движения товаров, капиталов, услуг, интеллектуальных и трудовых ресурсов на внутренний и внешний рынок в интересах защиты и развития национальной экономики, наполнения государственного бюджета, укрепления мирохозяйственных связей.

Стоит констатировать, что в настоящее время в таможенном законодательстве таможенную политику не выделяют, однако, по нашему мнению, ее присутствие есть в функциях, задачах и каждом применении мер тарифного и нетарифного регулирования таможенной службой.

Еще раз подчеркнем, что исследования, проводимые в нашей стране и касающиеся таможенных проблем, в основном затрагивают отдельные стороны таможенной деятельности, что, однако, не умаляет их значения. Необходимо продолжать правовые, экономические, социологические, политические, исторические и др. направления исследований с целями раскрытия сущности проблемы и последующей реализации в практике. Кроме того, таможенная сфера претерпевает изменения в своем содержании, растет международно-правовое сотрудничество, корректируется таможенная политика, дополняется структура таможенных органов, совершенствуется инструментарий таможенного дела, – все это способствует потребности объединения знаний таможенной, внешнеэкономической и иной смежной деятельности в государстве.

Спектр исследований в государствах постсоветского пространства, и в большей степени в России, более широк, в то же время работы в основном отражают лишь общие вопросы таможенной политики либо организацию таможенного дела с конкретным инструментарием, что, однако, немаловажно для последующего системного подхода и дальнейших исследований.

Таможенная система должна совпадать с таможенной сферой, однако, если сфера ограничивает область государственного управления, то система демонстрирует ее относительно более динамичное состояние. Таможенная система по иерархии входит и является составной частью социальной системы, характеризуется наличием системообразующего фактора, подсистем и элементов.

Литература

1 Зиманов С.З. Теория и практика автономизации в СССР. – Алматы, 1998. – С. 143.
2 Казахстанская правда, 26 октября 1990 года.
3 Алибеков С.Т. Таможенная сфера Казахстана (системный подход). – Алматы, 2004, 2012 (приложение).
4 Законодательство РК о внешнеэкономической деятельности. – Алматы, 1996
5 Назарбаев Н.А. К обновленному Казахстану – через углубление реформ, общенациональное согласие // Книга «Рынок и социально-экономическое развитие». Приложение 1. – М., 1994.
6 Блинов Н.М. и др. Проектирование таможенной политики. – М., 2001. – С. 33.
7 Известия, 1 апреля 1991 года.
8 Бюллетень Межпарламентской Ассамблеи стран СНГ. – 1993. – № 3.

References

1 Zimanov S.Z. Teorija i praktika avtonomizacii v SSSR. – Almaty. 1998. – S. 143.
2 Kazahstanskaja pravda, 26 oktjabrja 1990 goda
3 Alibekov S.T. Tamozhennaja sfera Kazahstana (sistemnyj podhod). – Almaty, 2004, 2012 (prilozhenie)
4 Zakonodatel'stvo RK o vneshnejekonomicheskoj dejatel'nosti. – Almaty. 1996
5 Nazarbaev N.A. K obnovlennomu Kazahstanu – cherez uglublenie reform, obshhenacional'noe soglasie // Kniga «Rynok i social'no-jekonomicheskoe razvitie». Prilozhenie 1. – M., 1994
6 Blinov N.M. i dr. Proektirovanie tamozhennoj politiki. – M., 2001. – S. 33.
7 Izvestija, 1 aprelja 1991 goda
8 Bjulleten' Mezhparlamentskoj Assamblei stran SNG. – 1993. – № 3.

Ибраева А.С.,
Дюсебалиева С.С.,
Касымжанова А.А.

Некоторые вопросы совершенствования законодательства о государственной молодежной политике в Республике Казахстан

Данная статья посвящена проблемам правового статуса молодежи. Здесь также раскрываются правовые основы государственной молодежной политики Республики Казахстан, выделяются этапы становления законодательства в сфере государственной молодежной политики. Авторами проведен научный анализ действующего законодательства Казахстана. Также вырабатываются рекомендации, направленные на совершенствование действующего законодательства.

Ключевые слова: молодежь, закон, государственная молодежная политика, законодательство, правовой статус молодежи, волонтерская деятельность.

Ibrayeva A.S.,
Dyussebaliyeva S.,
Kassymzhanova A.A.

Some questions of perfection of legislation about a public youth policy in Republic of Kazakhstan

This article is sanctified to the problems of legal status of young people. Here legal frameworks of public youth policy of Republic of Kazakhstan open up also. In the article the stages of becoming of legislation are distinguished in the field of public youth policy. Authors are conduct the scientific analysis of current legislation of Kazakhstan. The recommendations sent to perfection of current legislation are also produced.

Key words: young people, law, public youth policy, legislation, legal status of young people, a volunteer.

Ибраева А.С.,
Дюсебалиева С.С.
Касымжанова А.А.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы заңдарды жетілдірудің кейбір мәселелері

Аталған мақала жастардың құқықтық мәртебесі мәселелеріне арналған. Мұнда, сонымен қатар, Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясатының құқықтық негіздері қарастырылып анықталады. Мақалада мемлекеттік жастар саясаты саласындағы заңнаманың қалыптасу сатылары ерекшеленіп көрсетіледі. Мақала авторларымен қазіргі қолданыстағы заңдарға ғылыми сараптама жүргізілген. Сонымен қатар әрекет етіп отырған заңнамаларды жетілдіруге бағытталған ұсыныстар жасақталған.

Түйін сөздер: жастар, заң, мемлекеттік жастар саясаты, заңнамалар, жастардың құқықтық мәртебесі, волонтерлық қызмет.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 340.1; 321.01

*Ибраева А.С., Дюсебалиева С.С., Касымжанова А.А.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
*E-mail: ibraeva_tgp@mail.ru

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О ГОСУДАРСТВЕННОЙ МОЛОДЁЖНОЙ ПОЛИТИКЕ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Гражданское общество есть общество, где все социальные группы должны быть самостоятельными, свободными и ответственными. Все эти качества стали более всего проявляться во втором тысячелетии. В структуре гражданского общества молодежь выступает наиболее активной составляющей. Молодежь – это особая социально-возрастная группа, которая усваивает важные функции, такие как образовательные, профессиональные, культурные и др. Молодежь отличается не только возрастом, но и своим социальным статусом в обществе. Молодежью считается группа, находящаяся на этапе жизни между детством и периодом взросления. Молодежь является объектом молодежной политики и государственных программ. В Казахстане действует Закон «О государственной молодежной политике». Согласно данному закону, молодежь – это граждане Республики Казахстан в возрасте от четырнадцати до двадцати девяти лет.

Выделим особенности молодежи. Молодежь быстрее воспринимает все новейшие информационные и материальные достижения, научные открытия. Молодежь смело занимает места взрослого населения, устраняет немодные, консервативные взгляды, представления, видоизменяет ценностные установки. Молодежь выбирает разные жизненные стратегии. Среди казахстанской молодежи можно выделить определенные противоречия:

– высокообразованная молодежь и безграмотная молодежь;
– стремление к самореализации и полное бездействие;
– молодежные субкультуры и контркультуры;
– культ спорта и алкоголизм и наркомания;
– обеспеченная молодежь и бедная молодежь.

Молодежь формирует личностную систему иерархий ценностей, выбирая приоритеты из ряда альтернатив, при этом опираясь и на традиционные и современные ценности, необходимые им для достижения жизненного успеха.

Испанский культуролог Х. Ортега-и-Гассет подчеркивал значение принципа индивидуализма. Он полагал, что новое поколение не просто горстка неповторимых личностей, не стечение обстоятельств, где собрались случайные индивиды-ровесники, а это качественно новая действенная «живительная»

сила, без которой общественно-исторический процесс не может развиваться. Мыслитель считал, что необходимо воспитывать поколения неординарных, активных личностей, готовых к позитивным изменениям, нацеленных на восприятие непохожего, нового. Молодое поколение не должно жить только устоявшимися стереотипами, классическими ориентирами в деятельности оно должно привносить «нечто» новое, индивидуальное, личностное.

Таким образом, именно молодежь лучше всего приспособлена к внедрению инновационных проектов и технологий в различных сферах жизнедеятельности. Молодежь нацелена на получение новых знаний и внедрение в жизнь новых идей. Молодежь мобильна и полна сил для строительства своей жизни. Эти качества отличают казахстанскую молодежь. Именно поэтому молодежь сегодня воспринимается как главный стратегический ресурс нашей страны. Приведем слова Президента РК о молодежи. «Я обращаюсь к нашей молодежи. Вы – воплощение всех наших надежд на будущее. Все что делается нами сегодня, – делается для вас. Большинству из вас столько же лет, сколько и нашему независимому Казахстану. А к 2050 году вы уже зрелые граждане, принявшие участие в исполнении этой программы. Дальнейший путь страны определять вам. Вы воспитаны в условиях независимости – того, чего не было у нас. Ваше новое независимое мышление – это фактор, который поведет страну к новым целям, кажущимся нам сегодня далекими и недосягаемыми» [1].

Приведем количественные показатели о молодежи в РК. Так, по данным Комитета по статистике Министерства национальной экономики, всего молодежи в РК 4,3 млн. человек. Из них 2,2 млн занятой молодежи; 105,5 – безработной молодежи; 1,8 млн. – учащейся молодежи [2].

На сегодняшний день в структуре молодежи Казахстана наиболее многочисленной является старшая группа в возрасте 24-28 лет. По данным государственного Комитета по статистике, молодежь мужского пола по республике составляет 50,3%, женского – 49,7%.

Изучение результатов национального доклада «Молодежь Казахстана – 2015» позволяет заключить, что молодежь Казахстан активно участвует в общественно-политической жизни, имеет высокую электоральную культуру. Отметим, что по результатам опроса можно сделать вывод о том, что большая часть молодежи обеспокоена религиозной обстановкой в стране, проявляет настороженность по отношению к радикальным религиозным течениям. При этом подавляющее большинство молодежи проявляет терпимое отношение к представителям различных конфессий. Учитывая современную ситуацию, необходимо пропагандировать среди подрастающего поколения принципы светского государства и воспитывать в рамках традиционных ценностей казахстанского общества. Необходимо на опережение вести эффективную работу по предотвращению терроризма и экстремизма, разработать новые технологии работы в интернет-пространстве в соответствии с современными вызовами и тенденциями. Полагаем, что государственным органам следует уделять повышенное внимание решению социальных проблем всех категорий молодежи: получения образования, трудоустройства, безработицы, жилищных проблем, досуга и др. [2].

Отметим, что в переломные моменты существования социума именно молодежь оказывается самой незащищённой категорией населения, которая находится в своеобразном ценностном и духовном вакууме.

Именно поэтому молодежь подвержена влиянию различных негативных идей. Приведем слова известного ученого К. Манхейна. Так, он отмечает следующее: «Проникновение в общество извне заставляет молодежь симпатизировать динамичным социальным движениям, которые вызывают недовольство существующим положениям вещей по совершенно иным причинам. У молодежи еще нет закрепленных законом интересов, ни экономических, ни ценностных, имеющихся у большинства взрослых людей. Этим объясняется тот факт, что в юности многие действуют как ревностные революционеры и реформаторы, а позднее, получив постоянную работу и обзаведясь семьей, переходят в оборону и выступают за сохранение statusquo» [3].

С целью защиты молодежи, а также в связи с нестабильностью молодежи как социальной группы необходима четко выверенная государственная молодежная политика.

Обратимся к законодательству о молодежной политике. В Республике Казахстан 28 июня 1991 года был принят первый закон в сфере молодежной политики – «О государственной молодежной политике в Казахской ССР» [4].

Данный закон не отражал общественные потребности. Многие нормы этого закона оставались формальными, реально не выполнимыми. Именно поэтому требовалось определить концептуально идеи новой молодежной политики. Поэтому в 1999 году была принята новая Кон-

цепция государственной молодежной политики. В ней были заложены основные подходы деятельности государственных органов, направленные на повышение социального статуса и экономического положения молодёжи страны. На основе данной концепции 7 июля 2004 года был принят Закон «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан» [5].

Общественные отношения быстро меняются. Соответственно меняются направления государственной молодежной политики. Именно поэтому в феврале 2013 года была принята следующая Концепция государственной молодежной политики «Казахстан 2020: путь в будущее» [6]. Данная концепция определила основные векторы развития молодежной политики в стране. В связи с принятием данной Концепции 9 февраля 2015 года был принят новый, ныне действующий Закон Республики Казахстан «О государственной молодежной политике» [7]. Данный закон направлен на стимулирование участия молодежи в развитии страны. Законодательно закреплено вовлечение молодежи в деятельность молодежных организаций, консультативно-совещательных органов и органов молодежного самоуправления в системе образования и в трудовых коллективах. Определены компетенции и ответственность администраторов бюджетных программ, затрагивающих интересы и потребности молодежи. Приоритетные направления молодёжной политики интегрированы в ряд государственных и отраслевых программ. В стратегических планах семи центральных государственных органов включены 19 индикаторов и показателей работы с молодежью.

Реализация государственной молодежной политики позволила Казахстану занять высокие позиции в международных рейтингах, в частности по Индексу благополучия молодежи и глобальному Индексу развития молодежи. Казахстан в 2015 году занял 37 место по уровню развития человеческого капитала 2015 года (Human Capital Index 2015). Республика продемонстрировала высокие результаты по показателям образования: уровень грамотности молодежи (33 место), доля населения со школьным образованием (10), доля выбывших из школы (6). Отмечено динамичное продвижение Казахстана за 2 года по показателям качества системы образования (+ 9 позиций).

Необходимо отметить, что Казахстан стремится к интеграции и сотрудничеству в реализации молодежной политики. Именно поэтому РК подписала ряд международных договоров в сфере молодежной политики в рамках СНГ.

На сегодняшний день государственная молодежная политика в Республике Казахстан регулируется следующими нормативными правовыми актами:

1. Закон Республики Казахстан от 9 февраля 2015 года «О государственной молодежной политике»;

2. Закон Республики Казахстан от 16 февраля 2012 года «О воинской службе и статусе военнослужащих»;

3. Закон Республики Казахстан от 3 июля 2014 года «О физической культуре и спорте»;

4. Закон Республики Казахстан от 23 января 2001 года «О занятости населения» (частично утратил силу);

5. Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года «Об образовании».

Обратимся к понятию правового статуса молодежи. В Республике Казахстан правовой статус и понятие молодежь закреплено в п.3. ст. 1 Закона Республики Казахстан от 9 февраля 2015 года «О государственной молодежной политике». Здесь под молодежью понимаются граждане Республики Казахстан от четырнадцати до двадцати девяти лет [9]. Таким образом, в законе нет деления молодежи на группы с учетом экономического, психического, эмоционально и духовного развития молодежи.

На наш взгляд необходимо разделить и закрепить в п. 3 ст. 1 Закона Республики Казахстан от 9 февраля 2015 года «О государственной молодежной политике» следующие группы:

1-я группа – 14-17 лет. Это молодежь, обучающаяся в дневных общеобразовательных школах, специализированных школах, школах-интернатах и других приравненных к ним учреждениях. Данная группа наиболее подвержена влиянию извне, эмоционально и психологически неустойчива, не имеет устоявшихся жизненных ценностей и ориентиров.

2-я группа – 18-23 года. Это молодежь, обучающаяся в организациях высшего и средне-специального образования. Данная группа наиболее социально-активная, но в тоже время «нестабильна» в политическом и экономическом отношениях.

3-я группа – 24-29 лет. Это молодежь, осуществляющая трудовую деятельность, либо получающая профессиональное послевузовское образование.

На наш взгляд, данное ранжирование позволит более эффективно реализовывать государственную молодежную политику учитывая

экономическое, психологическое, духовное и эмоциональное развитие молодежи каждой группы.

Также предлагаем следующие дополнения в действующее законодательство о молодежной политики.

1. В Законе Республики Казахстан от 9 февраля 2015 года «О государственной молодежной политике» нет четкого стратегического приоритета в решение проблем молодежи. На наш взгляд, необходимо расширить и внести конкретные цели и задачи в главу 3. «Механизмы формирования и реализации государственной молодежной политики».

2. Необходимо пересмотреть сам принцип реализации молодежной политики, молодежь должна быть не объектом деятельности, она сама должна активно участвовать в реализации Закона – быть субъектом. В связи с этим необходимо расширить и дополнить статью 20. «Республиканский и региональный форумы молодежи». Необходимо расширить круг полномочий данных консультативно-совещательных органов.

3. В Законе Республики Казахстан от 9 февраля 2015 года «О государственной молодежной политике» отсутствуют адекватные механизмы включения самой молодежи в решение социальных проблем в сфере труда и занятости и т.д. В связи с этим полагаем необходимым ввести в закон меры стимулирования участия молодежи в решении социальных проблем.

4. Полагаем необходимым совершенствовать нормативную основу деятельности Молодежных Ресурсных Центров. На сегодняшний день деятельность МРЦ регулируется Типовым положением о МРЦ от 27 апреля 2015 года. В этом акте не определены механизмы взаимодействия МРЦ с государственными и местными исполнительными органами, а также между собой. Таким образом, получается, что у них нет единого направления работы и механизма взаимодействия, осуществляя свою деятельность под руководством территориальных подразделений уполномоченного органа.

5. Необходимо расширить круг субъектов молодежной политики и законодательно закрепить в качестве субъектов молодежной политики иностранцев и лиц без гражданства, постоянно проживающих на территории Республики Казахстан, оралманов и этнических казахов, членов их семей, прибывающих в Казахстан на законных основаниях в пределах соответствующих возрастных критериев.

6. Предлагаем закрепить правовой статус волонтера и дополнить статью 29. «Волонтерская деятельность молодежи», следующими пунктами:

– «Волонтерская деятельность осуществляется на принципах: гласности, законности, добровольности, безвозмездности.

– Лицом, осуществляющим волонтерскую деятельность, может стать гражданин РК, достигший 18 лет, после регистрации в территориальном подразделении уполномоченного органа. Лица, не достигшие данного возраста, вправе заниматься волонтерской деятельностью с письменного согласия родителей, опекуна, попечителя;

– Лицо, осуществляющее волонтерскую деятельность, обязано: осуществлять свою деятельность в соответствии с законами и иными нормативно-правовыми актами Республики Казахстан; не нарушать права и законные интересы граждан; выполнять требования и ограничения уполномоченного органа; не разглашать сведения, полученные в процессе осуществления волонтерской деятельности; не ставить перед собой цель получения выгоды за осуществление волонтерской деятельности; отчитываться по итогам своей работы в территориальные подразделения уполномоченного органа.

– Лицо, осуществляющее волонтерскую деятельность вправе: в любое время прекратить занятие волонтерской деятельностью; участвовать в мероприятиях в рамках реализации государственной молодежной политики; получать вознаграждения, премии, государственные награды, благодарственные письма за добросовестное осуществление волонтерской деятельности».

Полагаем, что государственным органам следует уделять повышенное внимание решению социальных проблем всех категорий молодежи: получения образования, трудоустройства, безработицы, жилищных проблем, досуга и др.

Литература

1 Послание Президента народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: Новый политический курс состоявшегося государства». – Астана, 2012.

2 Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2015» / кол. авторов. – Алматы: «Қазақ Университеті», 2015.

3 Манхейм К. Диагноз нашего времени/ пер. с англ. С.В. Карпушиной. – М.: Юрист, 1994. – С. 446.
4 Закон Казахской Советской Социалистической Республики от 28 июня 1991 года // http://egov.kz
5 Закон Республики Казахстан от 7 июля 2004 года «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 13.01.2014 г.) (утратил силу) // http://online.zakon.kz
6 Концепция государственной молодежной политики в Республике Казахстан до 2020 года «Казахстан 2020: путь в будущее» // http://strategy2050.kz
7 Закон Республики Казахстан от 9 февраля 2015 года «О государственной молодежной политике» // http://online.zakon.kz

References

1 Poslanie Prezidenta narodu Kazahstana «Strategija «Kazahstan-2050»: Novyj politicheskij kurs sostojavshegosja gosudarstva». – Astana, 2012.
2 Nacional'nyj doklad «Molodezh' Kazahstana – 2015». Kol. Avtorov. – Almaty: «Қазақ Universiteti», 2015.
3 Manhejm K. Diagnoz nashego vremeni/ per. s angl. S.V. Karpushinoj. – M.: Jurist, 1994. – S. 446.
4 Zakon Kazahskoj Sovetskoj Socialisticheskoj Respubliki ot 28 ijunja 1991 goda // http://egov.kz
5 Zakon Respubliki Kazahstan ot 7 ijulja 2004 goda «O gosudarstvennoj molodezhnoj politike v Respublike Kazahstan» (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 13.01.2014 g.) (utratil silu) // http://online.zakon.kz
6 Koncepcija gosudarstvennoj molodezhnoj politiki v Respublike Kazahstan do 2020 goda «Kazahstan 2020: put' v budushhee» // http://strategy2050.kz
7 Zakon Respubliki Kazahstan ot 9 fevralja 2015 goda «O gosudarstvennoj molodezhnoj politike» // http://online.zakon.kz

Тайторина Б.А.

Институты гражданского общества в системе социального контроля

В статье рассматриваются роль и значение институтов гражданского общества в системе общественного контроля. Важное значение придается вопросам соотношения общественного контроля и государственного контроля. Гражданский контроль представлен как независимый от государства законодательно определенный демократический механизм в системе социального контроля, при котором институты гражданского общества через органы представительной власти или непосредственно осуществляют воздействие на политику и практику государственных органов власти.

Ключевые слова: право, институт, контроль, гражданское общество, общественный контроль, государственный контроль.

Taitorina B.A.

Civil society institutions in the system of social control

The article discusses the role and importance of civil society institutions in the system of social control. Great importance is attached on the relation of social control and state control. Civilian control is represented as an independent state by law certain democratic mechanism in the system of social control, in which the institutions of civil society through representative bodies or directly carried out on the impact of policies and practices of state authorities.

Key words: law, institution, control, civil society, social control, state control.

Тайторина Б.А.

Әлеуметтік бақылау жүйесіндегі азаматтық қоғам институттары

Мақалада әлеуметтік бақылау жүйесіндегі азаматтық қоғам институттарының рөлі мен маңыздылығын талқыланады. Қоғамдық бақылау мен мемлекеттік бақылаудағы ара-қатынас мәселелеріне аса мән берілген. Азаматтық бақылау мемлекеттен тәуелсіз занды белгіленген әлеуметтік бақылау жуйесінде демократиялық механизмі ретінде көрсетілген, осы ретте азаматтық қоғам институты өкілетті органдар арқылы тікелей және жанама турде саясатқа және мемлекетік билік органдарының тәжірибесіне әсері көрсетілген.

Түйін сөздер: заң, институт, бақылау, азаматтық қоғам, қоғамдық бақылау, мемлекеттік бақылау.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 340.1

Тайторина Б.А.

Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: binur.a@mail.ru

ИНСТИТУТЫ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНОГО КОНТРОЛЯ

Общественный контроль в современном государстве «является воплощением важнейшей формы конструктивной социальной активности, которая находит свое выражение через специальный публично-властный механизм, характеризующийся самоорганизацией населения (особой формой деятельности гражданского общества) и государственной политикой по реализации контрольной функции управления, на основе сочетания интересов общества и государства» [1, с. 5]. Еще Дэвид Истон определил гражданское общество как фильтр требований и поддержки общества к политической системе [2, с. 5]. П.Д. Баренбойм пришел к заключению о том, что развитое гражданское общество является важнейшей предпосылкой построения правового государства и его равноправным партнёром [3, с. 5].

Общественные отношения, возникающие в связи с реализацией конституционного права человека и гражданина на объединение, а также гарантирования государством свободы деятельности общественных объединений, стали предметом правового регулирования законов Республики Казахстан от 31.05.1996 № 3-1 «Об общественных объединениях» и «О политических партиях». Общественными объединениями в Республике Казахстан признаются политические партии, профессиональные союзы и другие объединения граждан, созданные на добровольной основе для достижения ими общих целей, не противоречащих законодательству. Политической партией признается добровольное объединение граждан Республики Казахстан, выражающее политическую волю граждан, различных социальных групп, в целях представления их интересов в представительных и исполнительных органах государственной власти, местного самоуправления и участия в их формировании. Роль объединений граждан в реализации общественного контроля трудно переоценить. Следует отметить активную позицию народно-демократической партии «Нур Отан», провозгласившей эффективность общественного контроля своей главной миссией и завоевавшей популярность в широких массах. Общественные приемные партии открыты для граждан во всех регионах страны. Существует обоснованное реальной практикой мнение, что популярность и действенность контрольной деятельности партии «Нур Отан» в настоящее время на поря-

док выше многих правоохранительных органов [4, с. 338].

Своеобразие казахстанской национальной правовой системы проявляется в порядке создания и функционирования в составе Парламента определенных структур (например, Общественной палаты). Одним из основных звеньев взаимосвязи государства и институтов гражданского общества является деятельность национально-культурных объединений и Ассамблеи народа Казахстана, созданной в 1995 году и ставшей одним из институтов гармонизации межнациональных отношений. Ассамблея народа Казахстана осуществляет выработку на основе оценки событий и прогнозов политической ситуации в стране практических рекомендаций, обеспечивающих консолидацию общества, содействует сохранению межнационального согласия и политической стабильности в государстве.

Актуализация проблемы активизации усилий общества и государственных органов, призванных и обязанных не только развивать данный вид социального контроля (именуемого в литературе демократическим, гражданским, народовластным, общественным), но и повышать его роль в управлении государством, обоснована необходимостью формирования надежных институциональных и других гарантий, обеспечивающих выражение в управленческих решениях воли народа, эффективный контроль снизу над представительными органами.

Важное значение приобретают вопросы соотношения общественного контроля и контроля, осуществляемого органами исполнительной власти, поскольку аппарат государственного управления представляет собой наиболее разветвленную структуру, действующую повсеместно и вездесуще, а создание необходимых материальных, организационных и иных условий (в той мере, в какой они зависят от государства) реализации прав и свобод – сфера деятельности исполнительной власти. «Общество в целом, все его страты, общественные формирования, этнические и социальные общности, граждане могут и должны глубоко осознать и усвоить конституционные устои и нормы, признать насущную необходимость руководствоваться ими, защищать их и обеспечивать постоянный контроль за их соблюдением всеми государственными структурами» [5, с. 179]. В данном русле в различных нормативно-правовых актах новейшего законодательства получили нормативное закрепление институты общественного контроля. Согласно статье 196 Трудового Кодекса Республики Казахстан государственная инспекция труда осуществляет свою деятельность во взаимодействии с другими государственными органами надзора и контроля, с представителями работников, общественными объединениями, другими организациями.

Заслуживает внимания первый опыт создания Общественного комитета по борьбе с коррупцией – как одно из обеспечительных средств реализации Указа Президента Республики Казахстан от 16 апреля 2005 года №1550 «О мерах по усилению борьбы с коррупцией, усилению дисциплины и порядка в деятельности государственных органов и должностных лиц». Аналитические проекты, осуществляемые структурами гражданского общества, позволяют оценить реальное состояние коррупции в отдельных регионах и сферах страны [6, с. 179].

Постановлением Правительства Республики Казахстан от 16 сентября 2005 года №924 утверждены Правила образования областных (городов республиканского значения, столицы) наблюдательных комиссий – в рамках реализаций норм Уголовно-исполнительного кодекса и Закона Республики Казахстан «Об органах юстиции» – для оказания содействия лицам, содержащимся в местах лишения свободы в осуществлении их прав и законных интересов. Рекомендательно-консультативной функцией наделен общественный совет по контролю за деятельностью полиции. Актуальными проблемами в сфере строительства обусловлено создание постов общественного контроля за строящимися объектами.

Общественный контроль за деятельностью государственных органов может быть конструктивно реализован путем апеллирования к судебной власти, о чем свидетельствует практика обращения в судебные органы на основании нарушений, например, выборного законодательства. Важное значение для обеспечения эффективности государственного и общественного контроля имеют средства массовой информации, использование информационно-телекоммуникационных технологий, которые объективируют интересы народа, придают динамизм работе государственных органов, напоминая об актуальных потребностях общества, наполняя их деятельность жизненностью в соответствии с современными требованиями. По способу реализации общественный контроль в мировой практике проявляется в таких видах, как референдум, отчеты государственных органов о своей деятельности перед гражданами,

обращения граждан в органы государственной власти (с жалобами, критикой, предложениями, обжалованием в суд неправомерных действий государственных органов и должностных лиц, ущемляющих права граждан), реализация комплекса политических и личных прав и свобод, в том числе создавать общественные объединения и организации, способствующие развитию политической активности и организации гражданского контроля, гражданские инициативы, акты гражданского неповиновения.

Как ценнейшее достижение политико-правовой мысли Нового времени концепция гражданского общества не теряет своей ценности и привлекательности и в настоящее время. Одним из институтов гражданского общества является местное самоуправление – это особый институт гражданского общества, связующее звено между ним и государством, наиболее близкий к государству институт.

Правозащитные организации являются институтом гражданского общества, зародившимся еще в недрах тоталитарного государства в виде диссидентского движения [7, с. 17].

Идеальной моделью взаимодействия гражданского общества и государства является абсолютное равенство ее сторон («сильное государство – сильное гражданское общество»), при котором действует принцип паритета. В историческом плане равновесие является достаточно условным, как правило, создается и поддерживается, искусственно. И как следствие – ни одной стране или цивилизации не удалось построить идеальной модели в завершенной форме [8, с. 25].

В философской литературе представляет интерес мнение, что «одним из основных факторов, послуживших причиной всё ещё недостаточной институционализации структур гражданского общества в отечественном социуме, выступает такое средство социального подкупа, как общественная стабильность, … в пользу которой делается сегодня безапелляционный выбор, пусть и в ущерб собственно гражданской активности и институтам гражданского общества, которые остаются пока практически в рудиментарном состоянии, и, самое главное – практически не востребованы на сегодняшний момент ни массовым сознанием, ни массовой психологией наших соотечественников [9, с. 31].

Смысл взаимодействия институтов государства и гражданского общества заключается прежде всего в построении системы действенного общественного контроля за публичной властью и системы защиты конституционных прав и свобод граждан; формировании и развитии на основе институтов гражданского общества механизмов и форм общественного самоуправления, общественной самоорганизации граждан, повышение правовой культуры населения; обеспечении юридической ответственности всех участников общественно-политических, экономических и социальных процессов в государстве; разработке и внедрении механизмов учета общественного мнения при выработке решений органами публичной власти [10, с. 498].

Литература

1 Арутюнян Р.Э. Конституционно-правовой статус институтов общественного контроля при органах государственной власти субъектов Российской Федерации: автореф.дисс…. к.ю.н. – М., 2011. – 24 с.

2 Easton D. A. Framework for Political Analysis. London; Sydney; Toronto; New Delhi; Tokyo, 1965.

3 Баренбойм П. Д. Правовое государство как партнер гражданского общества: к 150-летию опубликования концепции «Государство как произведение искусства» // Законодательство и экономика. – № 9. – 2010.

4 Тайторина Б.А. Государственный контроль в конституционной системе разделения власти Республики Казахстан: монография. – Алматы: ТОО «Ақ шағыл», 2011. – 396 с.

5 Туманов В.А. Права человека и исполнительная власть // Советское государство и право. – 1990. – №2. – С.46-51.

6 Муравьева С.И. Институты гражданского общества как субъект антикоррупционной политики: дисс.. к.полит.н. – М., 2013. – 164 с.

7 Искаков И.Ж. Гражданское общество и его институты в современной России: автореф.дисс.. к.ю.н. – СПб., 2004. – 24 с.

8 Паслер О.В. Гражданское общество и государство: дисс.. к.полит.н. – Ставрополь, 2011 – 214с.

9 Батьянова Л.Н. Гражданское общество в современной России: особенности институционализации и функционирования: дисс.. к.филос.н. – Иркутск, 2009. – 157 с.

10 Гриб В.В. Взаимодействие органов государственной власти и институтов гражданского общества в Российской Федерации: диссертация ... доктора юридических наук. – М., 2011. – 525 с.

References

1 Arutjunjan R.Je. Konstitucionno-pravovoj status institutov obshhestvennogo kontrolja pri organah gosudarstvennoj vlasti sub#ektov Rossijskoj Federacii: avtoref.diss…. k.ju.n. – M., 2011. – 24 s.

2 Easton D. A. Framework for Political Analysis. London; Sydney; Toronto; New Delhi; Tokyo, 1965.

3 Barenbojm P. D. Pravovoe gosudarstvo kak partner grazhdanskogo obshhestva: k 150-letiju opublikovanija koncepcii «Gosudarstvo kak proizvedenie iskusstva», Zakonodatel'stvo i jekonomika, № 9, 2010.

4 Tajtorina B.A. Gosudarstvennyj kontrol' v konstitucionnoj sisteme razdelenija vlasti Respubliki Kazahstan: Monografija. – Almaty: TOO «Ақ shaғyl», 2011. – 396 s.

5 Tumanov V.A. Prava cheloveka i ispolnitel'naja vlast' // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. – 1990. – №2. – S.46-51.

6 Murav'eva S.I. Instituty grazhdanskogo obshhestva kak sub#ekt antikorrupcionnoj politiki: diss.. k.polit.n. – M., 2013. – 164 s.

7 Iskakov I.Zh. Grazhdanskoe obshhestvo i ego instituty v sovremennoj Rossii: avtoref.diss.. k.ju.n. – S-P., 2004. – 24 s.

8 Pasler O.V. Grazhdanskoe obshhestvo i gosudarstvo: diss.. k.polit.n. – Stavropol', 2011 – 214s.

9 Bat'janova L.N. Grazhdanskoe obshhestvo v sovremennoj Rossii: osobennosti institucionalizacii i funkcionirovanija: diss.. k.filos.n. – Irkutsk, 2009. – 157 s.

10 Grib V.V. Vzaimodejstvie organov gosudarstvennoj vlasti i institutov grazhdanskogo obshhestva v Rossijskoj Federacii: dissertacija ... doktora juridicheskih nauk. – M., 2011.- 525 s.

Тажмағамбет А.С.,
Копбаев Д.З.

Защита политических прав граждан РК на проведение мирных собраний, митингов и демонстраций, шествий и пикетирований

Недостатков и огрехов в действующем законодательстве Республики Казахстан предостаточно и эти поспешно и, мягко говоря, необдуманно принятые «по заказу, сверху» законы часто приводят к противодействиям между властью и народом.

Общественно-политические волеизъявления граждан для политической системы управления страны, кажется, являются «чудовищным злом». Проводятся такие политические акции граждан Республики Казахстан по одинаковым правилам, то есть регулируются подзаконными актами ограничительно-запретительного характера.

Полагаем, что политические права казахстанских граждан по проведению митингов, шествий, демонстраций и мирных собраний не могут быть ограничены и Конституция РК должна соответствовать нормам международного права.

Ключевые слова: политические права, мирное собрание граждан, митинг, шествие, пикет, демонстрация, международное право, ратификация.

Tazhmagambet A.S.,
Kopbayev D.Z.

Rotection of political rights of citizens Republik of Kazakhstan to hold meetings and rallies, demjnstratijns, marches and pikets

Disadvantages and flows in the current legislation of the Republic of Kazakhstan is enough and these guickly and mildly lightly taken «by the order from the top», laws are often leading to interference between government and the people.

The socio-political will of the citizens to the political system, it seems «a monstrous evil». The forms of political action of the citizens of the Republic of Kazakhstan are carried out by the same rules, that is governed by regulations of limited characters.

Political rights Kazakhstan citizens for holding meeting, marches, demonstrations and peaceful assemblies can't be limited and should be consistens with international law.

Key words: political rights, peaceful citizen meeting, meeting, marches, pickets, demonstrations, international law, ratification.

Тажмағамбет А.С.,
Копбаев Д.З.

Қазақстан Республикасы азаматтарының бейбіт жиналыстар, митингілер, шерулер, пикет және демонстрациялар ұйымдастыру мен өткізу тәртібі саяси құқықтарын қорғау

Ойланбай, «жоғарының тапсырысы бойынша» аяқасты қабылданған Қазақстан Республикасы заң нормалары билік пен халық арасындағы наразылыққа әкеліп соқтыруда.

Демократиялық өрлеу заманында да қазақстандық билік халықтың өз ойын білдірудегі бейбіт жиналыстар, митингілер, шерулер, пикет және демонстрациялар ұйымдастыру мен өткізу тәртібіне кедергі жасап, әдептегі қатаң тәртіп пен құлдырау биліктің айла-тәсілдерін қолдану арқылы шектеу қоюмен әлек болып отыр. Халықтың бұл саяси-қоғамдық еркіндігі билік үшін «қауіпті құбыжық» болып көрініп отыр.

Біздің тұжырымымыз Қазақстан Республикасы Конституциясы нормаларын халықаралық құқық деңгейіне сәйкестендіруге, азаматтардың бейбіт жиналыстар, митингілер, шерулер, пикет және демонстрациялар ұйымдастыру мен өткізу тәртібіне оңтайлы ықпал жасау.

Түйін сөздер: саяси құқық, бейбіт жиналыстар, митинг, шерулер, пикет, демонстрация, халықаралық құқық, мойындау (ратификациялау).

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 342.2 10.15.51

[1*]Тажмағамбет А.С., Копбаев Д.З.

[1]Академия «Қайнар», Республика Казахстан, г. Алматы
[2]Университет Нархоз, Республика Казахстан, г. Алматы
[*]E-mail: amantay59@ mail.ru

ЗАЩИТА ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРАВ ГРАЖДАН РК НА ПРОВЕДЕНИЕ МИРНЫХ СОБРАНИЙ, МИТИНГОВ И ДЕМОНСТРАЦИЙ, ШЕСТВИЙ И ПИКЕТИРОВАНИЙ

Статья 32 Конституции Республики Казахстан от 30 августа 1995 года гарантирует свободу мирного собрания и гласит: «Граждане Республики Казахстан вправе мирно и без оружия собираться, проводить собрания, митинги и демонстрации, шествия и пикетирование. Пользование этим правом может ограничиваться законом в интересах государственной безопасности, общественного порядка, охраны здоровья, защиты прав и свобод других лиц» [1].

Содержание данной конституционной статьи соответствует положениям международных договоров: ч. 1 ст. 20 Всеобщей декларации прав человека ООН [2], ст. 21 Международного пакта о гражданских и политических правах [3].

В соответствии с Законом Республики Казахстан от 17 марта 1995 года №2126 «О порядке организации и проведения мирных собраний, митингов, шествий, пикетов и демонстраций в Республике Казахстан» [4], публичное мероприятие – открытая, мирная, доступная каждому, проводимая в форме собрания, митинга, демонстрации, шествия или пикетирования либо в различных сочетаниях этих форм акция, осуществляемая по инициативе граждан, политических партий, общественных и религиозных объединений Республики Казахстан.

Закон устанавливает, что собрание – это совместное присутствие граждан в специально отведенном или приспособленном для этого месте для коллективного обсуждения каких-либо общественно значимых вопросов.

Митингом является массовое присутствие граждан в определенном месте для публичного выражения общественного мнения по поводу актуальных проблем преимущественно общественно-политического характера.

Шествие – массовое прохождение граждан по заранее определенному маршруту в целях привлечения внимания к каким-либо проблемам.

Пикетирование – форма публичного выражения мнений, осуществляемого без передвижения и использования звукоусиливающих технических средств путем размещения у пикетируемого объекта одного или более граждан, использующих плакаты, транспаранты и иные средства наглядной агитации.

Демонстрация – организованное публичное выражение общественных настроений группой граждан с использованием во время передвижения плакатов, транспарантов и иных средств наглядной агитации.

Цель такого мероприятия – свободное выражение и формирование мнений, а также выдвижение требований по различным вопросам правовой, политической, экономической, социальной и культурной жизни общества и вопросам внешней политики страны.

Закон предусматривает уведомительный порядок проведения публичных мероприятий, поэтому форма проведения мероприятия имеет большое значение для обеспечения общественной безопасности, безопасности его участников и иных лиц.

Помимо этого, статья 10 Закона предусматривает, что «местные представительные органы могут дополнительно регламентировать порядок проведения собраний, митингов, шествий, пикетов и демонстраций с учетом местных условий и в соответствии с требованиями настоящего Закона».

В дополнение к вышесказанному статья 39 Конституции РК также устанавливает: «Права и свободы человека и гражданина могут быть ограничены только законами и лишь в той мере, в какой это необходимо в целях защиты конституционного строя, охраны общественного порядка, прав и свобод человека, здоровья и нравственности населения…» [1].

Противоречия конституционной нормы привели к тому, что мирное собрание в форме демонстрации, митинга, пикета теряет всякий смысл, поскольку обычно такие акции выражения общественных интересов, в том числе и протеста, направлены на привлечение общественного внимания, на выражение своего отношения к каким-либо решениям власти, государственных органов или действиям, каким-либо процессам именно перед зданиями тех органов или офисами тех организаций, которые эти решения приняли или действия осуществили, а представительные органы под регламентацией поняли только определение мест для проведения собраний где-нибудь на окраинах населенных пунктов….

Организатором публичного мероприятия могут быть один или несколько граждан РК (организатором демонстраций, шествий и пикетирований – гражданин Республики Казахстан, достигший возраста 18 лет, митингов и собраний – 16 лет), политические партии, другие общественные объединения и религиозные объединения, их региональные отделения и иные структурные подразделения, взявшие на себя обязательство по организации и проведению публичного мероприятия.

Формы проведения политических акций гражданами Республики Казахстан осуществляются по одинаковым правилам. Они достаточно жёсткие и их правоприменение делает практически невозможным проведение спонтанных акций, связанных с выражением протеста или иных общественных проявлений в связи с событиями, вызывающими экстренную общественную реакцию, некоторыми подзаконными актами ограничительно-запретительного характера.

К подзаконным актам ограничительного характера, регулирующим свободу мирных собраний в Казахстане, относятся: Приказ Генерального прокурора Республики Казахстан от 20.05.2016 г. «Об административной и уголовной ответственности за участие в несанкционированных митингах», Приказ Министерства внутренних дел РК от 31.12.1993 г. «Об организации работы органов внутренних дел по связи с общественными объединениями»; Приказ Министерства внутренних дел РК от 06.12.2000 г. «Об утверждении Правил об организации работы подразделений органов внутренних дел по обеспечению охраны общественного порядка и безопасности граждан при проведении мероприятий общественными объединениями на улицах и в других общественных местах»; Приказ Министра внутренних дел РК от 05.07.2002 г. «Об утверждении Правил патрульно-постовой службы органов внутренних дел Республики Казахстан по обеспечению охраны общественного порядка и безопасности»; решение маслихата города Астаны от 02.05.2002 г. «О дополнительном регламентировании порядка и мест проведения мирных собраний, митингов и пикетов» и решение XVII сессии маслихата города Алматы от 29.07.2005 г. «Некоторые вопросы рационального использования объектов городской инфраструктуры».

Кроме того, Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях (статья 373) и Уголовный кодекс (статья 334) содержат санкции за нарушение законодательства о порядке организации и проведения мирных собраний, митингов, шествий, пикетов и демонстраций от штрафов и административного ареста на срок до 15 суток и до лишения свободы на срок до одного года.

Недостатков и огрехов в действующем законодательстве предостаточно и эти поспешно и,

мягко говоря, необдуманно принятые «по заказу с верху» законы часто приводят к противодействиям между властью и народом.

Надо отметить особо из анализа действующего законодательства, что перечень необходимых мероприятий для изменения ситуации достаточно полно изложен в Национальном плане действий в области прав человека в Республике Казахстан на 2009 – 2012 г.г. Эта строчка в двадцатилетней истории развития правовой системы радует и обнадёживает и требует дальнейшей модернизации [5].

Что касается стратегических рекомендаций этой сферы правоотношений, полагаем, что государственные органы исполнительной власти, надзорные и законодательные озаботятся наличием в действующем законодательстве и правоприменительной практике несоответствий Конституции Республики Казахстан, международным стандартам и договорам, ратифицированным Республикой Казахстан.

Даже в свете демократических преобразований казахстанская власть не может отойти от шаблонной тоталитарно жесткой системы по проведению мирных собраний, демонстраций, акции и пикетов граждан. Эти общественно-политические волеизъявления граждан для политической системы управления страны, кажется, являются «чудовищным злом». Но мировая практика проведения таких политических акций показывает иное. По защите своих политических, социально-экономических и трудовых прав граждане цивилизованных демократических стран мирно собираются и проводят акты протестов против антиконституционных, антинародных решений властных структур, требуя отменить незаконный акт. Можно привести множество таких акции: акции протеста железнодорожников в Германий, забастовка работников аэропортов Франции, Португалии, Испании и т.д. И ни в какой стране мира против демонстрантов не применяется огнестрельное оружие, кроме спецсредств.

В 2011 году в городе Жанаозен была акция протеста такого крупного масштаба, когда нефтяники организовали забастовку в защиту своих трудовых прав. Власть не была готова к такому развороту событий. По разгону демонстрантов властью была применена карательная мера и полиция открыла огонь по демонстрантам. По официальным данным, погибли 14 человек, несколько десятков участников акции по обвинительному приговору суда были осуждены. Однако, по настоящее время не были исследованы конкретные требования нефтяников, обстоятельства событий и по ним не была дана правовая оценка.

В результате принятия Закона РК «О земле» от 20 июня 2003 г. [6] было положено начало процессу отступления от ряда рыночных и социальных принципов в земельно-правовом регулировании.

Этот основополагающий нормативно-правовой акт не устраняет недостатки, отступления, а по ряду позиций, наоборот, еще более ухудшил прежние параметры правового регулирования. К сожалению, становление земельного права не всегда было последовательным, поступательным.

В последние дни апреля 2016 года в Казахстане также прошла волна протестов против изменений в земельный Кодекс. В некоторых городах страны (Атырау, Актобе, Кызылорда и Семей) люди вышли на улицы, требуя не предоставлять землю в аренду иностранцам.

По оценкам обозревателей, в каждом из городов в митингах приняли участие от 1000 до 2000 человек, что является очень редким явлением для страны, где преследуют за публичную критику государственной политики.

Прокуроры городов Атырау и Семей предостерегли граждан от участия в несанкционированных митингах.

Активисты же заявляют, что полиция уже задерживала участников прошедших протестов. 21.05.2016 г. только в г. Алматы было задержано более 50 активистов и представителей СМИ.

Правозащитник из Актобе Ольга Климонова, которая снимала демонстрацию на видео, тоже была вызвана в полицейский участок без предъявления ей повестки или иного процессуального документа.

«Это просто устрашение людей, – говорит она, – чтобы больше никто не приходил и ничего не говорил против».

Такие акты также были планированы по всему Казахстану на 21 мая 2016 года. Но благодаря благоразумию общества и своевременного вмешательства Главы государства эти негативное противостояние общества и власти разрешено конструктивно.

Основной проблемой введения изменений в Земельный Кодекс являлась политика правительства о форсировании по установлению частной собственности на землю собственникам граждан и ее аренды иностранным гражданам. Закон РК об изменениях в Земельный Кодекс должен был вступить в силу 1 июля. И тогда же

начнутся аукционы, на которых планируется продать 1,7 млн. гектаров земли [7].

В итоге была создана Правительственная комиссия по земельной реформе, которая состояла из пяти региональных рабочих групп. На повестку дня комиссии была вынесена судьба земли и народа, поэтому народ напрямую участвовал в дискуссии. Власть умела слушать и разговаривать с народом.

18 августа Глава государства Н. Назарбаев провел совещание об итогах социально-экономического развития страны и деятельности Комиссии по земельной реформе. В ходе мероприятия были обсуждены итоги работы комиссии по земельной реформе и принято решение о продлении моратория на поправки в земельное законодательство на 5 лет.

Полагаю, что инициаторами совершенствования законодательства и правоприменительной практики в области обеспечения конституционного права граждан на свободу мирных собраний должны быть не только Национальные правозащитные институты вкупе с неправительственными организациями. Надзорному органу просто необходимо включаться в полной мере в такую работу.

Литература

1 Конституция РК 30.08.1995 // http://www.constitution.kz/

2 Всеобщая Декларация прав человека ООН. //www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_120805/

3 Международный пакт о гражданских и политических правах // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1010760

4 Закон РК от 17 марта 1995 года N 2126 «О порядке организации и проведения мирных собраний, митингов, шествий, пикетов и демонстраций в Республике Казахстан» // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1003508

5 Материал экспертной конференции «Развитие и статус института прав человека за 20 лет независимости РК». 12.12. 2011. Астана.

6 Земельный кодекс Республики Казахстан 20.06.2003 № 442// газ. Казахстанская правда. – 2003. – 26.06.

7 Абдурасулов А. Страх перед Китаем вывел людей в Казахстане на улицы – BBC ... 29.04. 2016http://www.bbc.com/russian/international/2016/04/160429_kazakhstan_land_rent_protests

References

1 Konstitucija RK 30.08.1995 // http://www.constitution.kz/

2 Vseobshhaja Deklaracija prav cheloveka OON. //www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_120805/

3 Mezhdunarodnyj pakt o grazhdanskih i politicheskih pravah // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1010760

4 Zakon RK ot 17 marta 1995 goda N 2126 «O popjadke opganizacii i ppovedenija mipnyh sobpanij, mitingov, shestvij, piketov i demonstpacij v Respublike Kazahstan» // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1003508

5 Material jekspertnoj konferencii «Razvitie i status instituta prav cheloveka za 20 let nezavisimosti RK». 12.12. 2011. Astana.

6 Zemel'nyj kodeks Respubliki Kazahstan 20.06.2003 № 442// gaz. Kazahstanskaja pravda. – 2003. – 26.06.

7 Abdurasulov A. Strah pered Kitaem vyvel ljudej v Kazahstane na ulicy – BBC ... 29.04. 2016http://www.bbc.com/russian/international/2016/04/160429_kazakhstan_land_rent_protests

Тасбулатова А.А.,
Жатканбаева А.Е.

К вопросу об истории становления понятия «правовой статус ребенка»

В статье проводится анализ истории становления понятия «правовой статус ребенка», анализируется специфика права ребенка в обычном праве казахов, исследуются причины тесной взаимосвязи прав ребенка именно с правами матери, а не отца. Обращено внимание на международную регламентацию правового статуса ребенка.

Ключевые слова: ребенок, правовой статус, международное правовое регулирование, национальное право, механизм защиты прав ребенка.

Tasbulatova A.A.,
Zhatkanbayeva A.E.

Revisiting the history of a definition «legal status of a child»

The article analyzes history of a definition «legal status of a child», specific features of children rights in Kazakh common law, reasons of contiguity of children rights associated with mother's rights. The article calls attention to international regulation of children legal status as well.

Key words: child, legal status, international legal regulation, national legislation, mechanism of children rights protection.

Тасбулатова А.А.,
Жатканбаева А.Е.

«Баланың құқықтық мәртебесі» түсінігінің қалыптасу тарихы туралы мәселе

Берілген мақалада «баланың құқықтық мәртебесі» түсінігінің қалыптасу тарихына, қазақтардың қарапайым құқығындағы бала құқығының ерекшелігіне, бала құқығының әке құқығымен емес, дәл ана құқығымен арақатынасына талдау жасалынады. Баланың құқықтық мәртебесін халықаралық регламенттеуге назар аударылған.

Түйін сөздер: бала, құқықтық мәртебе, халықаралық құқықтық реттеу, ұлттық құқық, бала құқығын қорғау тетігі.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 321.01; 340.11

*Тасбулатова А.А., Жатканбаева А.Е.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республики Казахстан, г. Алматы
*E-mail: aizhan_2210@mail.ru

К ВОПРОСУ ОБ ИСТОРИИ СТАНОВЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ «ПРАВОВОЙ СТАТУС РЕБЕНКА»

В теории государства и права термин «правовой статус» является ключевым в вопросах определения отражения круга прав и обязанностей физического и юридического лица в действующем и международном праве. Вместе с тем, в самой теории права нет единых подходов к содержанию данного термина.

Действительно, нет единого понимания составных правового статуса. Некоторый анализ воззрений российских ученых был проведен в учебнике А.Н. Головистиковой и Ю.А. Дмитриева: «Многие авторы отождествляют правовой статус с правами, свободами и обязанностями субъекта, другие считают его более широким понятием. Так, А.А. Безуглов, Е.А. Лукашева, С.А. Солдатов определяют конституционно-правовой статус человека и гражданина как систему прав, свобод и обязанностей личности, закрепленных Конституцией РФ. Некоторые ученые включают в структуру правового статуса гражданство, общую правоспособность, гарантии, законные интересы, юридическую ответственность и др.» [1].

Вместе с тем, в конце XX века в правовой науке появился новый термин «правовой статус ребенка». История возникновения данного термина тоже неоднозначна, так как изначально рассматривалась в совокупности с понятием правового статуса женщины. Эта особенность объяснялась точкой зрения, что ребенок неотделим от матери в силу психологических, физических и иных факторов. Вместе с тем, данная позиция сложилась не сразу и далеко не везде мать могла решить судьбу своих детей. В большинстве стран мира дети были подчинены воли отца – главы семейства. Как произошла трансформация мысли человеческой от мужского к женскому началу, это на наш взгляд, влияние феминизации, с одной стороны, а с другой – показатель изменения нравственности, отношения к семье, показатель изменений в самом институте семьи.

Однако обратимся к истории.

Ряд современных ученых, проводя анализ становления данного понятия, ссылались на древнеримское законодательство. Так, Капитонова указывает на то, что «основы правового статуса граждан закладывались уже в таких древнейших государствах, как античные Греция и Рим», и там «Дети в древнейших

государствах расценивались исключительно как принадлежность главы семьи и наделялись единственной обязанностью по вниманию его повелениям» [2, с. 97].

Если обратиться к обычному праву казахов, то и здесь есть много схожего. В понимании ряда российских ученых, исследовавших быт и обычаи казахов, дававших различные описания института брака, встречаются различные позиции – от резко отрицательных до объяснительных и в какой-то мере оправдательных.

Так, например, Н.Н. Малышева в своей работе «Положение киргизской женщины по обычному семейному праву киргизов (по адату) 1904 года» описывала семью: «Все права в семье принадлежат мужу, отцу. Киргизские женщины не имеют почти никаких прав и состоят в полном подчинении и распоряжении мужчин. Женщина не имеет возможности помешать исполнению воли мужа в делах, касающихся даже судьбы ее детей (выдачи замуж дочери, женитьбы сыновей); все решает муж. Согласна она или нет, все равно – ее протест не изменил дела. Одним словом, у женщин при личных отношениях с мужем прав нет, есть только масса обязанностей». [3, с. 554]

Тогда как Изразцов Н. в работе «Семейные союзы» отмечает, что «Власть родителей неограниченна и простирается даже на жизнь детей. Конечно, в здравом уме никто не решиться убить свое дитя, разве только нечаянно, но как бы то ни было, детоубийца не преследуется ни в каком случае и дает ответ одному Богу. Родители считаются естественными защитниками своих детей. Отец ищет за обиду малолетних и за убийство детей. Замужних дочерей защищает муж, а от мужа – отец» [3, с. 520].

Исследуя и зная обычное право казахов, мы согласимся с тем, что в нем дети были неразрывно связаны с семьей. А семья как таковая ассоциировалась с ее главой – отцом, его родом. Если женщина покидала семью при разводе или овдовев, то дети оставались в семье мужа. Необходимость того, чтобы ребенок идентифицировался с родом отца в казахском обществе, очень высока и, в первую очередь, объясняется необходимостью генетической чистоты. Кроме того, менталитет казахов автоматически ассоциировал значимость и статус человека от его принадлежности тому или иному роду, при этом принадлежность определялась только по отцу. В основе возникновения института аменгерства также лежал интерес детей, необходимость их оставления в роду по мужской линии. Дети, ушедшие с матерью, считались, практически, подкидышами и их положение существенно усугублялось при повторном браке матери.

Род матери, конечно, имел значение, но второстепенное.

И эта картина прослеживается у всех народов Средней Азии, где был силен родовой уклад жизни. В определенном смысле, эта система продолжает свое существование и сегодня.

Однако жизнь внесла свои коррективы. Сегодня отечественное право полностью вобрало в себя международные, а иначе сказать, европейские ценности теории прав человека. Тому предшествовали существенные изменения, и, прежде всего, скачок развития от феодального строя к строю строительства социализма, кроме того, содержание политических и социальных идей, циркулировавших в мировом пространстве, не могли не отразиться на мировоззрении казахстанской интеллигенции и общества в целом.

Именно это воззрение на ребенка как на физическое продолжение матери стало складываться именно в XX веке. В принимаемое в то время законодательство вошли многие религиозные устои, а именно, закрепилось разделение детей на законных и внебрачных, было официально распространено усыновление, удочерение, опека и попечительство, также был внесен статус малолетних и несовершеннолетних. То есть в той или иной степени ребенок рассматривался в неразрывной связи со своей семьей.

Так, первый и базовый на сегодняшний день документ – Конвенция о правах ребенка, принятая резолюцией № 44/25 Генеральной Ассамблеи ООН 20.11.1989 года закрепляет в числе принципиальных начал необходимость расти ребенку в семейном окружении, в атмосфере счастья, любви и понимания. Это объясняется тем, что в силу своей несамостоятельности, недостаточного уровня жизненного опыта, психологических особенностей ребенок не может адекватно реагировать на те или иные жизненные ситуации, и он отождествляется с семьей.

Вместе с тем, большинство документов на национальном уровне все же отождествляют круг прав ребенка с правами его матери. Именно мать, а не отец признается основным представителем его прав и обязанностей.

Это, на наш взгляд, объясняется целым рядом причин.

Во-первых, серьезная переоценка моральных ценностей, сексуальные революции, небывалые по масштабам войны привели к огромному количеству одиноких людей в мире. Так, по

последним данным «в США эта цифра составляет 40%, в Великобритании – 31%, в Японии – около 15%, в России, по неофициальным данным – около 40%» [4, с. 216]. Соответственно, возросло число одиноких женщин, которые рано или поздно задумываются о рождении детей, с одной стороны, и с другой – нестабильность института семьи, вызванная упрощенной процедурой разводов, ослаблением общественных позиций о ценности и стабильности семьи, все это привело к появлению понятия «одинокая мать». При этом статистика показывает, что при разводах ребенок, в подавляющем большинстве случаев, остается с матерью, а не с отцом. Кроме того, в современном мире некоторые женщины добровольно остаются одинокими, создавая при этом неполные семьи. Эти аспекты современных отклонений достаточно подробно описаны психологами. Следует отметить, что некоторые женщины, пользуясь теми льготами, которые государство устанавливает для одиноких матерей, предпочитают придерживаться этого статуса.

Во-вторых, такие изменения привели к рождению большого числа детей вне брака. Это, в свою очередь, привело к необходимости узаконить процедуры определения отцовства, в том числе, и в судебном порядке. При этом, естественно, что отец должного исполнения своих обязанностей к ребенку исполнять не хочет, а иногда и не может. Кодекс РК о Браке и семье от 26 декабря 2011 года и Гражданско-процессуальный Кодекс РК от 31 октября 2015 года устанавливает достаточно длительную, регламентированную процедуру установления отцовства, к которой в последнее время обращается все больше женщин. При этом, есть необходимость вспомнить и современные технологии по зачатию детей – искусственное оплодотворение, донорство, суррогатное материнство и пр.

В-третьих, физиологическая зависимость ребенка от своей матери. Конечно, данная зависимость явление временное, но долгосрочное. Физиологическая зависимость перерастает в психологическую, кроме того, именно женщина, по мнению общественности, может обеспечить необходимый уход, уют и пр. Именно это становится причиной того, что в 95-99% при разводе ребенок остается с матерью. Кодекс РК о Браке и семье от 26 декабря 2011 года устанавливает, что «Супруги пользуются равными правами и несут равные обязанности. Вопросы материнства, отцовства, воспитания, образования детей, места жительства, пребывания супругов и другие вопросы жизни семьи решаются супругами совместно» [5], этим резюмируется равенство прав обоих родителей в реализации своих прав на воспитание детей. Кроме того, законодательством признается, что родители несут ответственность за воспитание и развитие своих детей. Они обязаны заботиться о здоровье, физическом, психическом, духовном и нравственном развитии своих детей. Но при таком раскладе все обязательства ложатся на мать, что в дальнейшем отражается на мировосприятии ребенка и его дальнейшем формировании своих жизненных позиций и, в первую очередь, на институт семьи.

В-четвертых, отцы при разводах в подавляющем большинстве случаев не стремятся возложить на себя обязанности по содержанию и воспитанию детей. И в этом, главным образом, виновато, на наш взгляд, ослабление общественных позиций на сам институт семьи.

Соответственно, такие негативные мировые тенденции не могли не привлечь внимания – ребенок всегда был и продолжает оставаться индикатором происходящих изменений в современном миропорядке. Рост детей в неполных семьях, детей без семьи, подкидышей и отказников, дети в зонах конфликтов, дети в государствах с высоким уровнем бедности − все это привело к необходимости заострения внимания к понятию и содержанию его прав, механизма защиты ребенка и обеспечения реализации его прав и свобод.

24 сентября 1924 года была принята Женевская декларация прав ребенка, принятая Генеральной Ассамблеей Лиги Наций – первый международный документ, закрепивший семь сакраментальных, на наш взгляд, принципов по отношению к детям: «Документ провозгласил семь основных принципов, согласно которым:

– ребенок имеет право на защиту и покровительство независимо от его расы, национальности и веры;

– ребенку нужно оказывать помощь, уважая неприкосновенность семьи;

– ребенку должно быть гарантировано нормальное физическое, моральное и умственное развитие;

– голодного ребенка следует накормить; больного ребенка – лечить; ребенку, страдающему каким-либо недостатком, следует помочь; «трудного» ребенка следует перевоспитать; сироту и покинутого ребенка следует приютить;

– ребенок первым должен получать помощь во время бедствий;

– ребенку должны быть полностью гарантированы все меры, предусмотренные социальным

обеспечением и страхованием; ребенок должен иметь возможность по достижении соответствующего возраста зарабатывать себе на жизнь, и закон должен охранять его от эксплуатации;

– ребенку следует прививать сознание того, что лучшие его качества должны быть поставлены на службу его собратьям» [6].

20 ноября 1959 года был принят специализированный акт по правам ребенка – «Декларация прав ребенка», который расширил перечень принципов, доведя их до 10:

– Ребенку должны принадлежать все предусмотренные декларацией права, без какой бы то ни было дискриминации;

– Специальная защита и предоставление возможностей и благоприятных условий для развития ребенка;

– Право на имя и гражданство;

– Предоставление права пользоваться благами социального обеспечения, право на рост и развитие, право на надлежащее питание, жилище, развлечения и медицинское обслуживание;

– Специальный режим, образование и забота для неполноценных в физическом, психическом или социальном отношении детей;

– Ребенок должен расти в атмосфере любви и понимания, под попечением и ответственностью своих родителей, когда это возможно. Особая забота о детях, не имеющих семьи и средств к существованию;

– Право на бесплатное и обязательное образование в соответствии с наилучшим обеспечением интересов ребенка;

– Первоочередность защиты и помощи для ребенка;

– Защита от всех форм небрежного отношения, жестокости и эксплуатации;

– Ограждение ребенка от практики, которая может порождать ту или иную форму дискриминации [7].

Конвенция о правах ребенка 1989 года в настоящее время является последним специализированным нормативным актом в данной области. Данный документ закрепляет базовый перечень прав ребенка, реализация которых обеспечивается 2 факультативными протоколами 2000 года. Эти документы должны лежать в основе национального законодательства стран.

Анализ текстов данных документов показывает, что их разработчики не особо акцентировали свое внимание на теоретических вопросах. Ребенок в них рассматривается, с одной стороны, как самостоятельный индивид, который имеет определённый круг прав и свобод, а с другой – он прочно связан с семьей и, ответственными за него, матерью и отцом. Содержательное наполнение элементов правового статуса ребенка полностью зависимо от возрастного фактора.

Вместе с тем, сегодня мы можем констатировать некоторые отклонения от ранних позиций. Новые тенденции заключаются в том, что ребенок уже рассматривается не как продолжение своих родителей, а как гражданин, на которого государство имеет права, в том числе, и право на изьятие ребенка из семьи, в случаях, когда, по мнению самого же государства, условия содержания не соответствуют установленным тем же государством требованиям. Возникает противостояние интересов детей, родителей и государства. Государство возводит себя в ранг даже выше, чем родитель, способным определять судьбу ребенка.

Еще одним критерием и составной правового статуса ребенка является наделение лиц, не достигших 18-летнего возраста комплексом политических прав. Данный вопрос является спорным в теории национального конституционного права.

Вместе с тем, следует констатировать, что в теории, законодательстве и практике ее применения достаточно полно сложилось понятие правового статуса ребенка. Кроме того, это понятие переросло в отдельный институт права, вбирающий в себя различные аспекты правового регулирования и правореализации, например конституционный, социальный, процессуальный и пр. Развитие данного института во многом определяется международными документами.

Литература

1 Головистикова А.Н., Дмитриев Ю.А. Проблемы теории государства и права: учебник. – М.: ЭКСМО, 2005. – 649 с.

2 Капитонова Е.А. История развития правового статуса несовершеннолетних и проблемы его современного регулирования в Конституции РФ // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки. – Выпуск № 4. – 2008. – С. 96-102.

3 Древний мир права казахов. Материалы, документы и исследования / под ред. С.З. Зиманова. – 7 том. – 2006. – 604 с.

4 Ильин Е. Психология взрослости. – СПб.: Питер, 2012. – 514 с.

5 Кодекс РК о Браке и семье от 26 декабря 2011 года № 518-IV ЗРК (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.04.2016 г.) // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31102748&doc_id2=31102748#pos=1;-8&pos2=465;-3

6 Wallace R.M. International Human Rights: Text and Materials / With K. Dale-Risk. – 2nd ed. – London: Sweet and Maxwell, 2001.

7 Декларация прав ребенка 1959 г. // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml

References

1 Golovistikova A.N., Dmitriev Ju.A. Problemy teorii gosudarstva i prava: Uchebnik. – M.: JeKSMO, 2005. – 649 s.

2 Kapitonova E.A. Istorija razvitija pravovogo statusa nesovershennoletnih i problemy ego sovremennogo regulirovanija v Konstitucii RF // Izvestija vysshih uchebnyh zavedenij. Povolzhskij region. Obshhestvennye nauki. Vypusk № 4 / 2008 s. 96-102

3 Drevnij mir prava kazahov. Materialy, dokumenty i issledovanija. Pod red. S.Z. Zimanova. 7 tom. – 2006. – 604 s.

4 Il'in E. Psihologija vzroslosti. – SPb.: Piter, 2012. – 514 s.

5 Kodeks RK o Brake i sem'e ot 26 dekabrja 2011 goda № 518-IV ZRK(s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 09.04.2016 g.) // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31102748&doc_id2=31102748#pos=1;-8&pos2=465;-3

6 Wallace R.M. International Human Rights: Text and Materials / With K. Dale-Risk. – 2nd ed. – London: Sweet and Maxwell, 2001.

7 Deklaracija prav rebenka 1959 g. // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtmlrg/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml

Жарболова А.Ж.

Заң шығару техникасы заң шығару қызметінің тиімділігінің негізгі бір алғышарты ретінде

Мақалада заңи реттеумен, құқықтық актілерді жасау процесімен байланысты негізгі мәселелер, заң шығару техникасымен байланысты ғылыми концепциялар, нормативтік құқықтық актілерді жасау мен қабылдауда қолданылатын амалдар мен әдістер, ережелер қарастырылған. Тиісінше құқықтық актілердің мәтінін құрастыруда қолданылатын әдістер, ашып айтқанда заң шығару техникасының қисын, заңның стилі мен тілі секілді маңызды элементтері ашылып, олардың маңызы, заңның сапасын қалыптастырудағы рөлі анықталды.

Түйін сөздер: заң шығару техникасы, нормативтік-құқықтық акті, заң шығармашылығы, заң шығарушы, заң актісінің тілі, заңның стилі, заңи терминология, ғылыми концепция.

Zharbolova A.Z.

Legislative technique as the main precondition of efficiency of legislative activity

The article discusses the main issues related to the process of creating legal acts, reveals the scientific concepts associated with legal equipment, methods and principles used in the creation and adoption of normative legal acts. Accordingly, disclosed the methods used in formulating the text of a legal act – are important elements of the legislative technique, as logic, style and language of the law, their significance and role in shaping the quality of the laws.

Key words: legislative technique, legal-norm act, legislation, legislator, the language of the law, style of law, legal terminology, scientific conception.

Жарболова А.Ж.

Законодательная техника как основное условие эффективности законотворческой деятельности

В статье рассматриваются основные вопросы, связанные с процессом создания правовых актов, раскрываются научные концепции, связанные с законодательной техникой, способы и принципы, применяемые при создании и принятии нормативных правовых актов. Соответственно раскрываются способы, применяемые при формулировании текста правового акта – такие важные элементы законодательной техники, как логика, стиль и язык закона, их значение, роль в формировании качества законов.

Ключевые слова: законодательная техника, нормативно-правовой акт, законотворчество, законодатель, язык закона, стиль закона, юридическая терминология, научная концепция.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 342.5

Жарболова А.Ж.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
E-mail: Aygerim.Zharbolova@kaznu.kz

ЗАҢ ШЫҒАРУ ТЕХНИКАСЫ ЗАҢ ШЫҒАРУ ҚЫЗМЕТІНІҢ ТИІМДІЛІГІНІҢ НЕГІЗГІ БІР АЛҒЫШАРТЫ РЕТІНДЕ

Заң шығармашылығының тиімділігі мәселесі бүгінгі күнде ең бір маңызды мәселе болып табылады. Тиімділік әрқашанда болашақта болуға тиісті жағдаймен емес, бүгінгі күнгі шындықпен, шынайы жағдаймен өлшенеді. Қолданыстағы нормативтік актілердің ғылыми деңгейі, заң шығармашылығының және жалпы құқықтық реттеудің тиімділігі біраз шамада заң шығару техникасының деңгейіне байланысты. Еліміздің қарқынды дамуы жағдайында заң жобаларын дайындау техникасына қатысты талаптар мәнді түрде күшейді. Кез келген техника адамдардың қалыпты өмір сүруі үшін қажетті қандай да бір нәрсені жасаумен байланысты қызметті неғұрлым тиімді ету үшін жасалатын адамдардың қызметінің амал-әдістерінің жиынтығы ретінде анықталады. Ал, заң шығару техникасы адамзат қызметінің заң шығармашылығы, құқық нормаларын сырттай байқату және нысанды бекіту жолымен құқықтық актілерді жасау процесі секілді өзгеше қызмет түрімен байланысты. Қолданыстағы актілердің сапасы, заң шығармашылығын қоса жалпы құқықтық реттеудің тиімділігі біраз шамада заң шығару техникасының деңгейіне байланысты. Заң шығару техникасы заң актілерінің жобаларын дайындаудың таза техникалық жақтарын қамтиды. Техникалық жақ ретінде дайындалып жатқан жобалардың мазмұнына тікелей қатысты болмайтындардың барлығы ұғынылады. Олар қолданбалы сипатта болады және олар жобалардың сыртқы рәсімделуіне, оларды даярлау әдістемесіне қатысты болады. Осы тұста айта кететіні кейбір ғалымдар «заң шығару техникасы» ұғымын кең және тар мағынада анықтайды. Біздің анықтауымыз олардың тар мағынадағы анықтауына келеді. Тиісті көзқарасты ұстанушы ғалымдардың бірі Д.В. Чухвичев былай дейді: «Заң шығару техникасын нормативтік-құқықтық актілер жүйесін жасау мен өзгерту амалдары мен әдістерінің, тәсілдері мен қағидаттарының жүйесі ретінде анықтауға болады. «Заң шығару техникасының» мұндай кең анықтамасы оның ұғымына заңнама жүйесін құрудың барлық процесін кіргізеді: нормативтік-құқықтық ережелерді құру амалдары және оларды мәтіндік нысанда баяндау; нормативтік-құқықтық актілердің жобаларын әзірлеу процесі; оларды қабылдау жөніндегі процедуралар, оларды жетілдіру жолдары; оларды өзара

сәйкестікке келтіру және жүйелеу әдістемесі; заң шығармашылығына әсер ететін әлеуметтік факторлар және т.с.с. Тар мағынада заң шығару техикасы – бұл құқық нормаларының ережелерін нормативтік-құқықтық актілердің баптарында баяндаудың амалдары мен әдістерінің жүйесі» [1, с. 21-22]. Байқап отырғанымыздай, аталмыш ғалым заң шығару техникасын тар мағынада анықтау арқылы оған нақты заң актісін құру әдістемесін ғана, оның құрылымын қалыптастыру мен жобаның авторының жұмысына әсер ететін факторлардан тыс заң жобасының мәтінін құрастыруды ғана жатқызады. Расында да тар мағынада (тікелей мағынада) заң шығару техникасы заң актілерінің жобаларын дайындаудың таза техникалық жақтарын қамтиды. Ал, техникалық жақ ретінде дайындалып жатқан жобалардың мазмұнына тікелей қатысты болмайтындардың барлығы ұғынылады және олар жобалардың сыртқы рәсімделуіне, оларды даярлау әдістемесіне қатысты болады. Тиісті мәселені зерттеуде ғылымда заң шығармашылығын қоса құқық шығармашылығы саласындағы процедуралық-процессуалдық нормаларды заң шығармашылығы техникасы ережелерінен толығымен әділ, дұрыс бөледі. Өйткені, жоба бойынша, оның мазмұны бойынша жұмысты ұйымдастыру – бөлек іс-шара ... «Құқықтық актілер туралы» Республика заңының 2016 жылдың 6 сәуірінде қабылданған жаңа нұсқасында алған рет заң техникасы ұғымы анықталды. Атап айтсақ, тиісті заңның 1 бабында бекітілгендей заң техникасы – құқықтық актілерді ресімдеу тәсілдерінің, талаптары мен қағидаларының жиынтығы.

Жалпы «техника» термині грек тілінен шыққан, шеберлік деген мағынаны білдіреді. Ол қолданылу аясына қарай өзгешелікке ие көпмағыналы ұғым болып табылады. Заң шығармашылығы саласына қатысты техника – бұл құқықтық ережелерді құрастырудың, заң жобасын жазудың амалдарының жиынтығы. Олай болса, заң шығару техникасы – бұл заң актілерінің жобасының мәтіні бойынша жұмыс істеудің әдістемелік амалдары, оны құраудың және рәсімдеудің тәртібі. Аталмыш амалдардың және тәртіптердің объектісі болып жобаны, мәтінді дайындау жөніндегі ұйымдастырушылық қатынастар емес, жобаның өзі, оның мәтіні табылады.

Заң шығару техникасы келесідей бірқатар өзекті мәселелерді қамтиды:

– заң жобаларының мәтіні бойынша жұмыс жүргізудің әдістемелік тәртібі;

– нормативтік актілерге өзгерту мен толықтыруларды бірыңғай рәсімдеу, оларды толығымен немесе ішінара жою;

– нормативтік актілерді біріктіру әдістері;

– нормативтік актінің баптарында заң шығарушының ойын неғұрлым жетік, қисынды баяндау амалдары, оның неғұрлым мақсатты құрылымын таңдау;

– заң актісінің тілі және заңи терминология;

– заң актісін аудару, т.б.

Сонымен, заң шығару техникасы – бұл заң шығармашылығы практикасына негізделген және теоретикалық тұрғыда сараланған заң актілерінің жобаларын нысаны және құрылымы бойынша неғұрлым жетік және мақсатқа сай даярлаудың тәртібі және амалдары. Мұндай тәртіптер мен амалдар құқықтық актілердің нысандарының оның мазмұнына неғұрлым толық және нақты сәйкес келуін, актілердің қарапайымдылығы мен жеңіл түсінілуін, реттелетін мәселелердің толық ауқымын қамтамасыз етеді.

Қандай-да бір нақты құқықтық актіні жасау арқылы оны республикамыздың біртұтас заңнама жүйесіне қосу қызметі құқық нормаларының заңдардың мәтінінде көрініс табуы үшін қатаң анықталған амалдарды қолдануды шамалайды. Мәселе заң шығару процесі қатысушыларымен танылған және сараланған объективтік қажеттікті мәтіндік нысанда нақты байқату туралы болып отыр. Ал, бұл қызмет нақты жетілген қисын жүйесінсіз, дамыған заң стилінсіз және жалпы тілден ерекшеленетін өзгеше заң тілінсіз мүмкін емес. Олай болса, заң шығару техникасының аса маңызды элементтері болып құқықтық нормаларды құрудың қисындылығы, заңның стилі және оны жасау кезінде қолданылатын тіл секілді мәселелер табылады. Заң актісін құрудың қисындылығы, заңның стилі және тілі – заң актілерін қалыптастырудың теоретикалық негізі болып табылады. Бұлардың заң шығармашылығында маңызды орын алуы бекер емес. Заң шығару техникасының нақ осы аталған элементтері – қисын, заңның стилі мен тілі – құқықтық ережелер арасындағы және олардың заңдардың (нормативтік-құқықтық актілердің) мәтінінде көрініс табуымен арасындағы мағыналық біртұтастықты қамтамасыз етеді. Олай болса, заң шығармашылығында заң шығару техникасының қисын, заң тілі мен стилі секілді элементтері болашақ заңның тиімділігінің алғышарты болып табылады.

Заң шығару техникасының бұл элементтерінің маңызын бағаламау мүмкін емес. Тағы

қайталап айтамыз, нақ осы элементтер заң шығарушы заңнамаға енгізуді ниет еткен құқық нормасы мен нормативтік құқықтық акт бабы арасындағы байланысты қамтамасыз етеді.

Заң шығару техникасының элементтері ретінде қисын, заңның стилі мен тілінің функционалдық тағайымы – заңнамада көрініс тапқан нормативтік құқықтық ережелердің дұрыс ұғынылуын, құқықтық қатынас субъектілерінің заңда бекітілген құқық нормаларының талаптарын дұрыс қабылдауын, нормативтік-құқықтық актілердің мәтінінде заң шығарушының мақсатының нақты көрініс табуын қамтамасыз ету болып табылады [1, 215 с.]. Заңның қисыны нормативтік құқықтық актілердің (заңдардың) құрамдас бөлшектерінің арасындағы қажетті мағыналық байланыс жүйесі болып табылады. Ол нормативтік құқықтық актілерді (заңдарды) біртұтас мағыналы құрылым ретінде сипаттайды. Заңның стилі ретінде заңның мәтінін жазу амалдарының, ережелері мен әдістерінің, қағидаларының жүйесін, оның мағынасын сөзбен құраудың, білдірудің нышанды белгілерінің жиынтығын анықтауға болады. Ал заңның тілі ретінде, әдетте нормативтік құқықтық актілердің мәтіндерін құру кезінде қолданылатын терминдердің жүйесі анықталады.

Заң шығару техникасының бұл элементтерінің маңызы зор. Себебі, заң шығарушының ойы, идеясы мен көзқарасы және оның қызметінің нәтижесі – заңның мәтіні арасындағы мағыналық алшақтық, сәйкессіздік келесідей теріс салдарға алып келуі мүмкін: заң шығармашылығының мақсатына қол жетпеушілік, қоғамдық қатынастардың түпкілікті, толық реттелмеуі немесе қате, құқықтық емес, яғни қоғамдық мүддеге қайшы түрде реттелуі.

Ғалым Д.А. Керимов атап кеткендей, «Заңның қисынының бұзылуы, оның түсінігінің, құрылуының нақты еместігі, пайдаланған терминдердің айқын еместігінен көптеген сұрақтар туындайды, өзгертулер мен толықтырулар жасауға, түсіндірмелер мен түсініктемелер беруге соқтырады, уақыт, күш пен энергияны жөнсіз кетіруге алып келеді, бірмезетте бюрократиялық бос әурешілікке салушылық үшін негіз бола отырып заңның мәнін бұрмалауға және оны дұрыс қолданбауға мүмкіндік береді» [2, с. 55]. Заңның қисыны бұзылған жағдайда орын алуы мүмкін Д.А. Керимов анықтаған бұл жағдайлармен келіспеуге болмайды.

Ал енді заң актісінің мазмұнын техникалық жағынан қарастырсақ, оның сәтті, сапалы болуы заң актісінің тілі мәселесіне де байланысты. Заң шығармашылығына қатысты күрделі жұмыс терең ойлаудың арқасында жүргізіледі, ал ойды білдірудің бірден-бір жолы – бұл тіл. Егер тіл анық және дұрыс болса, стилистика заңына бағынса, ол дұрыс ойлауға үйретеді. Ал енді заң тілінің қандай дәрежеде болуы керектігіне тоқталсақ, Имре Сабоның мына пікірін айта кеткен жөн: «Заңи тіл» деп аталатын бұл тіл арнайы сөздермен, техникалық терминдермен толықтырылған дағдылы әдеттегі тіл, яғни күнделікті өмірде кездесетін сөз-сөйлемшелерді неғұрлым нақты қолданатын тіл» [3, с. 443]. Олай болса, заңның тілі – бұл әдеби, халық қолданатын тіл.

2016 жылдың 6 сәуірінде қабылданған «Құқықтық актілер туралы» Республика заңының 24 бабына сәйкес нормативтік құқықтық актілердің мәтінінің мазмұнына және жазылу стиліне белгілі бір талаптар қойылады. Заңның тиісті бабын саралау негізінде актілердің мазмұнына қойылатын талаптарды және актілердің жазылу стиліне қойылатын талаптарды бөліп көрсетуге болады. Алдымен тиісті заңға сәйкес нормативтік құқықтық акт мәтінінің жазылу стиліне қойылатын талаптарға келсек, тиісті актінің мәтіні әдеби тіл нормалары, заң терминологиясы және заң техникасы сақтала отырып жазылуы керек, нормативтік құқықтық актінің мәтіні бірыңғай қаріппен басылуға тиіс. Сонымен қоса, заң актісінің мәтінін жазуда көнерген және көп мағыналы сөздер мен сөз орамдарын, эпитеттерді, метафораларды қолдануға, сөздерді қысқартуға жол берілмейді. Заң актісінің мәтінінің жазылу стиліне қойылатын тағы да бір талап – нормативтік құқықтық актінің құрылымдық бөлігінде жазылған құқық нормасы дәл осы актінің басқа құрылымдық бөліктерінде қайталап жазылмауы талабы.

Ал енді актілердің мазмұнына қойылатын талаптарға келсек оның ережелері барынша қысқа болуға, нақты және әртүрлі түсіндіруге жатпайтын мағынаны қамтуға тиіс. Нормативтік құқықтық актінің мәтінінде мағыналық және құқықтық жүктемесі жоқ декларативтік сипаттағы ережелер қамтылмауға тиіс [4, 24 бап 3 т.].

Заңның тиімділігі өз кезегінде оның тілінің келесідей құндылықтары арқылы – заң тілінің қисындылығы, қысқалығы, нақтылығы және түсініктілігі арқылы байқалады. Расында да бұл талаптар заңның халыққа қаншалықты түсінікті болуына, олай болса, қабылданатын заң актісінің шынайы өмірде орындалу дәрежесіне байланысты. Нормативтік актінің мәтінінде қисындылықтың болмауы заң шығармашылығын

жоққа шығарады. Заң актісінің қисындылығына нормативтік ережелердің қысқа, нақты және түсінікті болуы талаптарын сақтау арқылы ғана қол жеткізуге болады. Заң ережелерінің қысқалығы талабы заң мәтінінің неғұрлым анық және қысқаша жазылуын білдіреді. Ол фразеологиялық нысапсыздыққа, артықшылыққа жол бермейді. Заң тілінің нақтылығы талабына келсек, ол құқық нормаларының мәнін толық, дұрыс және бір мағынада көрсететін тілдік көрініс білдіреді. Бұл талапқа сөздерді дұрыс қолдану мен олардың арасындағы байланыстың дұрыс болуы нәтижесінде ғана қол жеткізуге болады. Олай болмаған жағдайда, заң ережелерінің мазмұнының анық, нақты еместігі салдары туады. Заң актісіне қойылатын нақтылық талабы бұзылған жағдайда, Б. Спасов бұл кемістікті былай жоюға болатынын шамалайды: егер де нақты, анық еместік заңды жариялау кезінде қателіктер жіберу нәтижесінде пайда болған болса, онда тиісті кемістіктер түзетулерді жариялау тәртібімен жойылады. Айқын нақты еместік жіберілген болса, заңның мәтінін жөндеу құқықтық норманы талқылау арқылы да жүргізілуі мүмкін. Егер нақты еместік құқықтық норманың мағынасын анықтауға кедергі жасайтындай елеулі болса, онда оның жойылуы тек заң шығару жолымен ғана жүзеге асырылуы тиіс [5, с. 156].

Заң дұрыс түсінілгенде ғана өмір сүреді. Ол үшін әрине оның анықтылығы керек. Сондықтан да заңға қойылатын келесі талап – оның анық, айқын, түсінікті болуы. Ал, заңның азаматтарға түсінікті болуы дегеніміз заң тілін әрбір азамат нақты және дұрыс түсінуіне мүмкіндік беретіндей қарапайым болуы.

Міне, бұл аталған шарттар – заң актісінің тіліне қойылатын талаптар. Бұл талаптар өмірде жүзеге асырылып жатыр ма? Әсіресе, қазақ тілінде шығатын заңдар бұл талаптарға толық жауап бере ме? Сірә, жоқ болар. Мұны қазақ тіліндегі заңды оқып, оны ұғынбайтын, белгілі бір Ереже туралы екі түрлі ойда қалатын, заңды қазақ тілінде даярлап, қабылдайтын күн туар ма екен деп шыбын жаны шырылдап жүрген азаматтардың сөздерінен, жазбаларынан байқауға болады. Мысалы алып қарайтын болсақ, Парламенттің қазақ тілінде қабылдап жатқан заңдары қоғамда туындап, өзгеріп не жойылып жатқан қоғамдық қатынастарды реттеуде, азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғауға жағдай жасап отыр деп, бүгінгі күні, біз айта аламыз ба? Үкіметтің қазақ тілінде даярлаған заң жобасы тіпті аудармалы түрде болсын, оның ішінде Әділет министрлігінің сараптау жұмыстарынан өткен, Парламенттің екі бірдей Палаталарында талқыланып, қабылданған қазақ тіліндегі заңды құрметпен қаралып, қабылданған заң деп айта аламыз ба? – деп қинала, ақиқатты жазған, азаматтар мақаласын газет-журналдардан жиі кездестіруге болады.

Мұндай азаматтарға көбіне қолына амалсыздан қалам алдыратын бір себеп – орыс тілінде дайындалып, қабылданатын заңдардың қазақ тіліне қисынсыз, шамалап, тіпті кейде қарамақайшылықта аударылуы. Мұндай жөнсіздік өмірде өз көрінісін беріп жатыр, яғни заң нормаларын мағынасына қарай емес, сөзбе-сөз, тікелей аудару көпшілікті қараңғы, түсініксіз тұңғиыққа жетелеуде.

Әдебиеттер

1 Чухвичев Д.В. Законодательная техника. Второе издание. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2012. – 415 с.
2 Керимов Д.А. Законодательная техника: научно-практическое пособие. – М., 1998.
3 Живков Т. Избр. соч. – София, 1979. – Т. 24. – 582 с.
4 «Құқықтық актілер туралы» ҚР Заңы 2016 жылғы 6 сәуірдегі №480- V ҚРЗ
5 Закон и его толкование / перевод с болгарского Б.П. Спасов; отв. ред.: Е.И. Калюшин; пер.: В.М. Сафонов. – М.: Юрид. лит., 1986. – 247 с.

References

1 Chuhvichev D.V. Zakonodatel'naja tehnika. Vtoroe izdanie. – M.: JuNITI-DANA: Zakon i pravo, 2012. – 415 s.
2 Kerimov D.A. Zakonodatel'naja tehnika: nauchno-prakticheskoe posobie. – M., 1998.
3 Zhivkov T. Izbr. soch. – Sofija, 1979. – T. 24. – 582 s.
4 «Құқуқтуқ aktiler turaly» ҚR Zaңy 2016 zhylғy 6 sәuirdegi №480- V ҚRZ
5 Zakon i ego tolkovanie / perevod s bolgarskogo B.P. Spasov; otv. red.: E.I. Kaljushin; per.: V.M. Safonov. – M.: Jurid. lit., 1986. – 247 c.

Кусаинов Д.О., Кусаинова А.К.

Современное состояние института политической системы Республики Казахстан и некоторые вопросы его совершенствования

Статья посвящена конституционно-правовой проблеме регулирования политической системы Казахстана на современном этапе. Раскрывается развитие и функционирование политических институтов и институтов гражданского общества, их роль и влияние на демократические процессы в обществе и государстве. Анализируется современное состояние законодательства о политических партиях и предлагаются собственные предложения по совершенствованию законодательства по данной проблеме.

Ключевые слова: политическая система, политическая партия, Конституция, государственная власть.

Kusainov D.O., Kussainova A.K.

Modern state institute of political system of the Republic of Kazakhstan and some questions of its improvement

This article is devoted to the issue of the constitutional legal regulation of the political system in Kazakhstan at the present stage. Reveals the development and functioning of political institutions and civil society institutions, and their impact on the role of the democratic processes in the society and the state. The present status of legislation on political parties and offered their own proposals to improve the legislation on this issue.

Key words: political system, political party, the Constitution, the government.

Кусаинов Д.О., Кусаинова А.К.

Қазақстан Республикасының саяси жүйе институтының қазіргі жағдайы және оны жетілдірудің кейбір сұрақтары

Мақала қазіргі кезеңдегі Қазақстанның саяси жүйесін реттеудің конституциялық-құқықтық мәселесіне арналған. Саяси институттар мен азаматтық қоғам институтының дамуы мен қызмет етуі, олардың қоғам мен мемлекеттегі демократиялық үдерістерге ықпал етудегі рөлі ашылып көрсетіледі. Саяси партиялар жөніндегі қазіргі таңдағы заңнаманың жағдайы талданады және осы мәселе бойынша заңнаманы жетілдіру бойынша өзіндік ұсыныстар жасалады.

Түйін сөздер: саяси жүйе, саяси партия, Конституция, мемлекеттік билік.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 32-027.21(091); 340.1(091)

***Кусаинов Д.О., Кусаинова А.К.**

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
*E-mail: bms_fund77@mail.ru

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ИНСТИТУТА ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Действующая Конституция Казахстана заложила основы для создания и развития институтов политической системы и гражданского общества: признание политического и идеологического многообразия, возможность участия политических партий в выборах депутатов Мажилиса Парламента, а также влияние руководителей фракций политических партий при назначении Президентом премьер-министра Республики Казахстан.

Природа политической системы общества образует основания для отнесения к ее элементам социальных норм, которые опосредуют общественно-политические отношения. По мнению Ф.М. Бурлацкого, «политическая норма» устанавливает правила поведения людей в процессе политической жизни. В это понятие он вкладывает политические принципы и правовые нормы, политические традиции, эталоны политического поведения [1, с. 12].

Введение в научный оборот понятие политических, точнее, социально-политических норм, которые образуют относительно самостоятельную систему, позволяет выявить как различия в характере этих норм, так и то общее, что их объединяет – непосредственная связь с политической жизнью, различные стороны которой они регулируют. В системе социально-политических норм можно выделить четыре основные группы: правовые нормы, нормы-обычаи, корпоративные нормы и нормы морали [2, с. 177].

Вместе с тем стоит признать первостепенное значение правовых норм в регулировании политической сферы жизнедеятельности современного казахстанского общества, которые обусловлены тем, что они выступают главным регулятором организации и функционирования государственного механизма, взаимодействия других элементов политической системы общества.

Среди правовых норм, регулирующих сферу политической жизни, наиболее важное значение имеют нормы Конституции Республики Казахстан, причем не только в силу их формально-юридического верховенства в правовой системе, но и закрепления в них общих принципов, свойственных политической системе. По сравнению с нормами, содержащими

в других законах и подзаконных актах, конституционные нормы обладают выраженным политическим содержанием. Однако следует отметить, что о политической системе нельзя судить, исходя только из формально действующих конституционных норм, нередко расходящихся с реальной действительностью. Иначе говоря, от юридической конституции следует отличать фактическую, «живую» конституцию-реально существующие в той или иной стране порядки, отражающие основы политического строя [3, с. 21-24].

Изучение нормативно-правовой основы регулирования политической системы Республики Казахстан неразрывно связано с всесторонним исследованием Конституции страны. Особенности Конституции РК выражаются в том, что Конституция – основной источник национального права, основа правовой системы и текущего законодательства. Конституция устанавливает правотворческую компетенцию государственных органов, определяет главные цели и объекты правового регулирования. Конституция представляет форму воплощения государственной воли народа, поскольку принимается им и устанавливает основополагающие принципы функционирования общества и государства, определяет сущность, форму государства, механизм осуществления власти, реализации прав и свобод человека и гражданина.

Закономерно, что стабильность Конституции – важнейшее условие функционирования всей правовой системы и государственной власти на основе законности, а ее прямое действие – принципиально важное, имеющее большое политическое и практическое значение, основное свойство конституции Республики Казахстан.

Конституция – политико-правовой документ, выражающий степень компромисса между различными политическими силами общества. Основные нормы Конституции – результат степени развития общественных отношений, политического процесса, его границ и перспектив развития.

Конституция является идеологическим документом, отражающим систему господствующих в обществе взглядов и идей. В основе Конституции лежат идеологические установки, пронизывающие ее содержание по всем направлениям функционирования государства, его взаимоотношений с обществом и гражданами, прав и свобод человека, организации государственной власти. Для разработки, практической реализации, дальнейшего развития Конституции характерна тенденция ее широкой и глубокой юридизации [4, с. 27, 28].

Конституционная характеристика Республики Казахстан как демократического государства, анализа ее политической системы определяется теми конституционными нормами, которые провозглашают, что: единственным источником государственной власти является народ (п. 1 ст. 3); народ осуществляет власть непосредственно через республиканский референдум и свободные выборы, а также делегирует осуществление своей власти государственным органам (п. 2 ст. 3); государственная власть в Республике едина, осуществляется на основе Конституции и законов в соответствии с принципом ее разделения на законодательную, исполнительную и судебную ветви и взаимодействия их между собой с использованием системы сдержек и противовесов (п. 4 ст. 3); признается идеологическое и политическое многообразие (п. 1 ст. 5); не допускается слияние общественных и государственных институтов, создание в государственных органах организаций политических партий (п. 2 ст. 5).

Изучение политической системы Казахстана в контексте данных конституционных норм позволяет констатировать, что Конституция закрепляет основополагающие принципы конституционного устройства, высшие правовые гарантии прав и свобод человека и гражданина, функции государства, устанавливающие основы его отношений в обществе.

Все другие нормативно-правовые акты издаются на основе и во исполнение ее принципов и положений, а в случаях расхождения действуют нормы Конституции республики. Основной закон – база развития текущего законодательства, которое формирует содержание производных нормативных правовых актов.

Принципы и нормы Конституции играют в правовой системе приоритетную роль. Конституция выступает правообразующим ядром, устанавливая виды основных нормативных правовых актов, их соотношение, субординацию и способы разрешения коллизий между ними, служит вектором правового регулирования политической системы.

Бесспорным фактом остается то, что в многообразии юридических источников, определяющих структуру и функциональную характеристику политической системы страны, наиболее важным по значимости после Конституции страны представляются Конституционные законы. Данные законы не вносят изменений и

дополнений в Основной закон, а конкретизируют отдельные положения.

Они призваны регулировать наиболее важные и политически значимые общественные отношения, являясь институциональной базой формирования и функционирования элементов политической системы. Порядок принятия конституционных законов, в отличие от текущих законов, подчеркивает стабильность и незыблемость политических институтов Республики Казахстан.

В системе правовых актов Казахстана особое место в иерархии нормативно-правовых документов занимают текущие законы, регулируя различные стороны политической жизни страны. Им свойственен в известной степени высокий уровень нормативных обобщений. Они призваны регламентировать важнейшие институты политической системы общества.

Так, Закон Республики Казахстан «Об общественных объединениях» от 31.05. 1996 года определяет порядок создания и регистрации общественных объединений; виды и место в политической системе общества; принципы финансирования и финансовой отчетности, регла ментации порядка прекращения деятельности [5].

Согласно ст. 2 Закона общественными объединениями признаются политические партии, профессиональные союзы и другие объединения граждан, созданные на добровольной основе для достижения ими общих целей, не противоречащих законодательству.

Закон Республики Казахстан «О политических партиях» от 15.07.2002 г. регламентирует организацию и функционирование политических партий, их взаимодействие с государственными институтами. Законом также устанавливается количественный критерий создания политических партий, необходимый информационный минимум уставов партий, а также подробно регламентирует сроки и основания приостановления их деятельности.

В соответствие со ст. 1 Закона политическая партия представляет собой добровольное объединение граждан Республики Казахстан, выражающее политическую волю граждан, различных социальных групп, в целях представления их интересов в представительных и исполнительных органах государственной власти, местного самоуправления и участия в их формировании [6].

В системе нормативных актов важное значение имеют акты Президента – Указы, которые в иерархии нормативно-правовых актов отнесены к подзаконным актам и носят исполнительский характер, за исключением указов, имеющих силу закона. Указы, имеющие силу закона, принимаются в случае, если Парламент не рассмотрит в течение месяца проекты законов, которые Президент объявляет приоритетными и срочными. Они действуют до принятия Парламентом нового закона в установленном конституционном порядке.

Концептуальные нормативно-правовые акты, касающиеся основ конституционного строя и затрагивающие базовые институты политической системы, вначале были приняты в виде указов Президента и лишь в последующем переименованы в Конституционные законы.

Как известно, Постановления Правительства и приказы министерств не могут противоречить законам, но имеют приоритетного значения по отношению к подзаконным актам местных органов государственного управления. По своей юридической природе они обладают достаточной силой для воздействия на отношения, возникающие между различными институтами политической системы общества. Вместе с тем, их действие должно ограничиваться кругом отношений в пределах жизнедеятельности государственных органов.

Вышеназванные нормативно-правовые акты, несмотря на различную юридическую природу, формулируют основополагающие принципы функционирования государства и его положение в политической системе общества. Вместе с тем, характеристика политической системы определяется, прежде всего, нормативным закреплением ее демократических принципов.

В настоящее время продолжается модернизация политической системы общества и государства, совершенствуется конституционное законодательство в сторону усиления роли политических партий и общественных объединений. По мнению Сулейманова А.Ф., Президент подтвердил свою политическую волю следовать дальнейшим курсом демократизации, расширения гарантий соблюдения прав человека. В частности, он отмечает следующие изменения и дополнения в Конституции, внесенные Законом РК от 21 мая 2007 года, которые стали результатом работы Государственной комиссии по разработке и конкретизации программы демократических реформ в стране:

1. Исключены нормы, запрещающие слияние общественных и государственных институтов, государственное финансирование общественных объединений. Это повлекло за собой

также исключение запрета о приостановлении Президентом членства в политической партии на период своих полномочий, введение порядка избрания Мажилиса Парламента исключительно по партийным спискам.

2. Формирование Правительства поставлено в прямую зависимость от партийного большинства в нижней Палате Парламента, поскольку назначение премьер-министра теперь осуществляется Президентом после консультаций с фракциями политических партий, представленных в Мажилисе, и с его согласия. Перед вновь избранным Мажилисом Премьер-Министр ставит вопрос о доверии Правительству. В случае выражения Мажилисом доверия Правительство продолжает исполнять свои обязанности, если иное не будет решено Президентом. По вопросам, предусмотренным Конституцией, введена ответственность Правительства перед Парламентом.

3. Увеличено количество депутатов обеих Палат: Сената – с 39 до 47 (глава государства назначает уже не семь, а пятнадцать депутатов Президентом Республики с учетом необходимости обеспечения представительства в Сенате национально-культурных и иных значимых интересов общества), Мажилиса – с 77 до 107, из которых 98 депутатов избирается по системе пропорционального представительства, а 9 – Ассамблеей народов Казахстана. Причем кандидаты в депутаты должны проживать в стране последние десять лет [7].

Литература

1 Бурлацкий Ф.М. Политические системы современности. – М., 1978. – С. 12.

2 Алексеев С.С. Общая теория права. Т. 1. – М., 1981. – С. 177.

3 Ильинский И.П., Мишин А.А., Энтин Л.М. Политическая система современного капитализма. – М.: Международные отношения, 1983. – С. 21-24.

4 Конституционное право Республики Казахстан: учебник / сост. д.ю.н., профессор А.Т. Ащеулов. – Алматы: КазГЮА, 2001. – С. 27-28.

5 Закон Республики Казахстан «Об общественных объединениях» от 31 мая 1996 г. – Алматы: Юрист, 2002. – 12 с.

6 Закон Республики Казахстан «О политических партиях» от 15 июля 2002 г. // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 2002. – №16. – Ст. 153.

7 Сулейманов А.Ф. Президент и Конституционный Совет Республики Казахстан: учебное пособие. – Алматы: Издательство «Свет», 2008. – 215 с.

References

1 Burlackij F.M. Politicheskie sistemy sovremennosti. – M., 1978. – S. 12.

2 Alekseev S.S. Obshhaja teorija prava. T. 1. – M., 1981. – S. 177.

3 Il'inskij I.P., Mishin A.A., Jentin L.M. Politicheskaja sistema sovremennogo kapitalizma. – M.: Mezhdunarodnye otnoshenija, 1983. – S. 21-24.

4 Konstitucionnoe pravo Respubliki Kazahstan: uchebnik / sost. d.ju.n., professor A.T. Ashheulov. – Almaty: KazGJuA, 2001. – S. 27-28.

5 Zakon Respubliki Kazahstan «Ob obshhestvennyh ob#edinenijah» ot 31 maja 1996 g. – Almaty: Jurist, 2002. – 12 s.

6 Zakon Respubliki Kazahstan «O politicheskih partijah» ot 15 ijulja 2002 g. // Vedo-mosti Parlamenta Respubliki Kazahstan. – 2002. – №16. – St. 153.

7 Sulejmanov A.F. Prezident i Konstitucionnyj Sovet Respubliki Kazahstan: ucheb-noe posobie. – Almaty: Izdatel'stvo «Svet», 2008. – 215 s.

Калиева Г.С.

Истоки разделения власти на ветви

В данной статье дан анализ основных положений теоретиков разделения власти на ветви. В частности, изложены позиции классиков политико-правовой мысли, как Ш.Л. Монтескье, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо. Теория разделения властей получила свое дальнейшее развитие как в теоретических трудах мыслителей последующих лет, так и практической деятельности государств, воспринявших этот принцип в построении своей государственной власти.

Ключевые слова: государство, власть, ветви, разделение.

Kalieva G.S.

Sources of division of the power on branches

In this article the analysis of basic provisions of theorists of division of the power into branches is given. In particular positions of classics of a political and legal thought are stated: Sh.L. Montesquieu, J. Locke, Zh.Zh. Russo. The theory of division of the authorities has gained the further development, as in theoretical works of thinkers of the next years, and practical activities of the states which have apprehended this principle in creation of the government.

Key words: Branches, division, power, state.

Калиева Г.С.

Билікті тармақтарға бөлу көздері

Бұл мақалада ойшылдардың билікті тармақтарға бөлуге байланысты тұжырымдары талданылады. Жекелей алғанда, классиктер Ш.Л. Монтескьенің, Дж. Локктің, Ж.Ж. Руссоның саяси құқықтық ойлары баяндалған. Билікті бөлу теориясы өзінің одан ары дамуымен жалғасты, кейінгі жылдары ойшылдардың теоретикалық еңбектерінде дамытылып, мемлекетте мемлекеттік билікті құруда тәжірибе жүзінде іске асырылды.

Түйін сөздер: мемлекет, билік, тармақтар, бөлу.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 342.2

Калиева Г.С.

Университет Нархоз,
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: kalieva-gs@mail.ru

ИСТОКИ РАЗДЕЛЕНИЯ ВЛАСТИ НА ВЕТВИ

Основоположником же современной теории разделения властей по праву считается выдающийся французский мыслитель Ш.Л. Монтескье. В его работе «О духе законов» (1748) делается основной вывод: «В каждом государстве есть три рода власти; власть законодательная, власть исполнительная и ведающая вопросами гражданского права». Эта власть карает за преступления и разрешает споры при столкновении частных лиц, ее можно назвать судебной властью. Выделение ее в самостоятельную ветвь государственной власти представляет собой существенный вклад Ш.Л. Монтескье в развитие теории разделения властей на законодательную, исполнительную и судебную, благодаря которой доктрина обрела стройность и завершенность.

Формула разделения властей Ш.Л. Монтескье выражена в следующих словах: « Все погибло бы, если в одном и том же лице или учреждении …. были соединены три власти; власть создавать законы, власть приводить в исполнение постановления общегосударственного характера и власть судить преступников и тяжбы частных лиц» [1, с. 117]. Разработанная им теория направлена, прежде всего, против злоупотребления властью, деспотизма. Ш.Л. Монтескье подчеркивал, что необходим такой порядок вещей, при котором различные власти могли бы взаимно сдерживать друг друга [2, с. 289]. Он выделяет три власти, отмечая, что в силу первой из них государь или учреждение создают законы временные или постоянные и исправляют или отменяют существующие законы. В силу второй власти он объявляет войну или заключает мир, посылает или принимает послов, обеспечивает безопасность, предотвращает нашествия. В силу третьей власти он карает преступления и разрешает столкновения частных лиц [2, с. 290].

Ш.Л. Монтескье считал, что законодательная власть во Франции должна принадлежать собранию представителей народа и собранию знати (две палаты парламента); исполнительная власть должна принадлежать монарху или другим лицам, но ни в коем случае не членам законодательного собрания [2, с. 295]. Судебную власть Ш.Л. Монтескье предлагал «… поручать не постоянно действующему сенату, а лицам, которые в известные времена года, по указанному способу привлекаются

из народа для образования суда; продолжительность действия которого определяется требованиями необходимости [2, с. 291].

Ш.Л. Монтескье, разделяя три власти, еще не приходит к идее о равноправии их, считая, как и Д. Локк, законодательскую власть высшей, а исполнительную «ограниченной по своей природе» [2, с. 292]. Однако он пошел все же дальше Д. Локка и вывел еще один важный принцип – должно быть не только разделение властей, но и их взаимное сдерживание. По Ш.Л. Монтескье, судебная власть является регулирующей, она необходима для того, чтобы удержать от крайностей законодательную и исполнительную власти. Что касается законодательной и исполнительной властей, то они сдерживают друг друга. Исполнительная власть имеет право (прежде всего, в лице монарха) накладывать вето на решение законодательного собрания, устанавливает регламент его работы, распускает собрание. Законодательная власть контролирует исполнение законов исполнительной властью, привлекает к ответственности министров за нарушение законов. Однако Ш.Л. Монтескье особо отмечает, что законодательная власть не должна ограничивать исполнительную, останавливая ее решения, поскольку она, по своей природе, уже ограничена и нет смысла ограничивать ее еще раз [2, с. 295]. Таковы в самом общем виде воззрения Ш.Л. Монтескье на рассматриваемую нами проблему.

Многие идеи Ш.Л. Монтескье были проанализированы в трудах другого французского мыслителя, Ж.-Ж. Руссо, выступившего с критикой ряда позиций своего предшественника. Важное место в учении Руссо занимала проблема государственной власти. Он защищал идею неправомерности власти, которая ополчается против жизненных интересов народа, обосновывал право народа на революционное низвержение всякой антинародной власти. Идеалом Руссо была республика. Он уловил внутреннюю противоречивость развития цивилизации, в том числе буржуазной. Руссо безосновательно отрицал роль науки и искусств в улучшении нравов людей, но видел тяжкую цену прогресса для угнетенных классов. Если Монтескье рассматривал судебную власть как средство сдерживания законодательной и исполнительной властей от крайностей, то Ж.-Ж. Руссо значительно полнее представлял спектр их взаимоотношений, а также более глубоко и обстоятельно исследовал существенные аспекты «третьей» власти, хотя и не употреблял этого выражения в своем основном труде «Об общественном договоре» (1762 г) [3, с. 220]. Руссо писал, что, когда невозможно установить точное соотношение между составными частями государства или устранить причины, беспрестанно нарушающие эти отношения, тогда создают особую магистратуру, которая не входит в общий организм, но возвращает каждый его член в подлинные отношения; либо между государством и народом, либо между государством и сувереном, либо между обеими сторонами одновременно, если это необходимо.

Руссо одним из первых определил функциональную роль суда как гаранта неприкосновенности свободы человека. Он писал о праве арестованного на обжалование в суд примененного к нему ареста, о полномочиях суда проверить обоснованность ограничения свободы гражданина.

В целом можно сказать, что Руссо критически развил взгляды Локка и Монтескье. В результате была создана основа стройной теории разделения властей в современном государстве. Труды этих трех великих мыслителей в совокупности представляют концепцию разделения властей, называемую классической. Основатели классической теории разделения властей в качестве одного из приоритетных направлений деятельности судебной власти выделяли осуществление судом контроля за органами исполнительной власти при осуществлении ими правозащитной функции.

Теория разделения властей нашла своих сторонников и среди русских ученых конца XIX – начала XX вв. Большинство казахстанских ученых, несмотря на различие взглядов и подходов к рассматриваемому вопросу, сходилось в том, что судебная власть должна быть самостоятельной, независимой от других ветвей власти. Но собранные вместе они должны составлять единую государственную власть. Реформирование политических и социально-экономических отношений в РК по-новому поставило проблему прав и свобод личности. Согласно Конституции РК, государство признает естественные права человека в полном объеме, рассматриваемая их в качестве объекта государственной и в том числе судебной защиты.

Теория разделения властей получила свое дальнейшее развитие как в теоретических трудах мыслителей последующих лет, так и практической деятельности государств, воспринявших этот принцип в построении своей государственной власти.

Впервые разделение властей как конституционный принцип было воплощено в жизнь конституциями 13-ти североамериканских штатов и в Конституции США 1787 года. В США теория разделения властей была дополнена существенными новшествами – системой «сдержек и противовесов». Был высказан тезис о необходимости взаимодействия ветвей власти; подверглась сомнению классическая триада ветвей власти; мирно сосуществуют относительно новая идея единства государственной власти и теория разделения властей. Необходимость такого немаловажного дополнения была вызвана тем, что, как отмечает А.А. Мишин, «практическое воплощение локковских идей о верховенстве законодательной власти привело к непредвиденным последствиям… Созданные в штатах легислатуры захватили в свои руки огромные полномочия, во многих случаях полностью подчинили себе не только исполнительную, но и законодательную власть. Современники отмечали, что легислатуры штатов … конфисковали собственность, чеканили монету, взимали налоги, выносили приговоры, беспрерывно изменяли и пересматривали свои собственные законы. Короче говоря, законодательные власти штатов в ряде случаев вели себя подобно коллективным тиранам, нарушая и попирая все запреты чистой теории разделения властей» [4, с. 12].

По этому поводу один из «отцов-основателей» США Томас Джефферсон в своих «Заметках о штате Вирджиния» писал, что «выборный деспотизм – отнюдь не та форма правления, … при которой правящая власть должна быть так разделена и уравновешена между несколькими институтами власти, чтобы ни один из них не смог выйти за пределы своих законных полномочий, не встретив эффективного сдерживания и противодействия со стороны остальных» [2, с. 83]. Поэтому «отцы-основатели» США создали механизм, состоящий из трех, связанных системными отношениями органов, которые считались, соответственно, носителями законодательной, исполнительной и судебной «ветвей» власти. При этом неоднократно высказывалась мысль, что само «дерево» власти едино. Это единое «дерево» по Конституции США имеет горизонтальное разделение – между указанными выше «ветвями» и вертикальное – между федеральными органами и органами власти в штатах.

Американская система «сдержек и противовесов» основана на трех основополагающих началах:

1. Все три ветви власти имеют различные источники формирования: а) Законодательная власть – Конгресс, состоит из палаты представителей и Сената, которые избираются легислатурами штатов; б) Исполнительная власть – Президент – избирается посредством косвенных выборов – коллегией выборщиков, которые в свою очередь избираются населением; в) Судебная власть – Верховный Суд – формируется совместно Президентом и Сенатом.

2. Различные сроки полномочий: а) Палата представителей Конгресса избирается на 2 года; б) Сенат каждые 2 года обновляется на одну треть; в) Президент избирается сроком на 4 года; г) Члены Верховного Суда и иные федеральные судьи назначаются на должности пожизненно.

3. Взаимное сдерживание властей: а) Конгресс вправе отклонять законопредложения Президента; б) Сенат может отклонять любые кандидатуры, предложенные Президентом на высшую должность в государственный аппарат, и отвергать заключенные Президентом международные договоры; в) Конгресс может привлечь Президента к ответственности в порядке импичмента и, в случае признания его Сенатом виновным, отстранить его от должности; г) Президент имеет право вето в Конгрессе на законопроекты, одобренные обеими палатами; д) Верховный Суд вправе аннулировать как законы Конгресса, так и нормативные акты Президента.

Оптимальные формы разделения и взаимодействия властей в Казахстане еще не устоялись и требуют дальнейшего совершенствования. В некоторых отношениях это разделение является неполным; функции ветвей власти РК частично пересекаются. Так законодательная власть принадлежит Мажилису, однако Президент страны, в эту ветвь не входящий, подписывает и обнародует законы, издает указы и другие правовые акты, в том числе и нормативного характера.

Следовало бы Президента, являющегося главой государства, отнести к исполнительной власти. Но он осуществляет и некоторые функции, тесно связанные с правосудием: назначение судей, помилование осужденных. Законодатель объявляет амнистию и избирает судей высших судов.

Примеры переплетения компетенций ветвей власти можно значительно умножить, если обратиться к опыту других стран; они естественны и обычно не вызывают нареканий. Такое переплетение полезно и необходимо, так как выполня-

ет известную задачу «сдержек и противовесов», предупреждающих опасное единовластие.

Взаимодействие трех властей – процесс сложный и ответственный. Он выражается в согласовании различных вопросов, а также в определенном влиянии ветвей власти друг на друга. Как исполнительная, так и судебная власть действуют лишь на основе норм права, принимаемых законодателями.

Законодательная власть вырабатывает нормы не в отрыве, а в тесной связи и на базе проектов и предложений, исходящих преимущественно от органов исполнительной власти.

Судебная власть не только представляет двум другим ветвям материалы правоприменительной практики, но и «облагораживает» законодательную и исполнительную деятельность, постоянно обращая внимание на правовые, да и моральные нормы, и конституционные принципы, подлежащие неуклонному соблюдению. Но это все хорошо в теории. Но практическая жизнь отличается от идеальных конструкций. Разделение и взаимодействие властей нередко оборачиваются либо конфронтацией, либо недопустимыми формами зависимости и подчинения.

Литература

1 Монтескье Ш.Л. О духе законов. Антология мировой правовой мысли. – Т. 3. – М., 1999.
2 Монтескье Ш.Л. Избранные произведения. – М., 1955.
3 Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре: Трактаты. – М., 2009.
4 Мишин А.А. Принцип разделения властей в конституционном механизме США. – М., 2012.

References

1 Montesk'e Sh.L. O duhe zakonov. Antologija mirovoj pravovoj mysli. – T. 3. – M., 1999.
2 Montesk'e Sh.L. Izbrannye proizvedenija. – M., 1955.
3 Russo Zh.-Zh. Ob obshhestvennom dogovore: Traktaty. – M., 2009.
4 Mishin A.A. Princip razdelenija vlastej v konstitucionnom mehanizme SShA. – M., 2012.

Ishhanova G.T.

What is Cyber terrorism?

Cyber terrorism conjures up images of vicious terrorists unleashing catastrophic at-tacks against computer networks, wreaking havoc, and paralyzing nations. This is a frightening scenario, but how likely is it to occur? Could terrorists cripple critical military, financial, and service computer systems? Psychological, political, and economic forces have combined to promote the fear of cyber terrorism. From a psychological perspective, two of the greatest fears of modern time are combined in the term «cyber terrorism.» The fear of random, violent victimization segues well with the distrust and outright fear of computer technology. Many of these fears, the report contends, are exaggerated: not a single case of cyber terrorism has yet been recorded, hackers are regularly mistaken for terrorists, and cyber defenses are more robust than is commonly supposed. Even so, the potential threat is undeniable and seems likely to increase, making it all the more important to address the danger without inflating or manipulating it.

Key words: Cyber terrorism, computer, communication, information.

Ищанова Г.Т.

Кибертерроризм дегеніміз не?

Кибертерроризмнің пайда болуы компьютерлік желілерге қарсы шабуыл келтіруге пайдаланатын және нәтижесінде мемлекетке апат салдарын әкелетін ақпараттық және компьютерлік технологиялардың пайда болуымен байланысты. Біздің әрқайсымызды бұл үрейлендіретін көрініс ойландырары хақ. Шындығында террористер стратегиялық маңызды әскери, қаржылық және компьютерлік желілерге зиян келтіре алады ма? Халықаралық қауымдастық кибертерроризмді жою мақсатында психологиялық, саяси және экономикалық потенциалды біріктіру үшін қолдан келгеннің барлығын жасап күш салуда. Психологиялық көзқарас тұрғысынан, «кибертерроризм» терминінде қазіргі кезде екі үлкен қорқыныш біріктірілген. Кездейсоқ, күшті қылмыстылық қорқынышы компьютерлік технологиялар алдындағы тікелей қорқыныш және сенімсіздікке ұласуда. Бұл құбылыспен байланысты қорқыныш пен уайым көптеген жағдайларда бірнеше есе ұлғайтылып, кибертерроризм жағдайы тіркелмеген. Хакерлер террористермен үнемі қабылдануда. Киберқабілеттілік біз ойлағанымыздан да әлдеқайда тұрақты. Бірақ басым қауіптілік бар, сондықтан мұндай текті қылмыстардың алдын алу шаралары іске асырылуы қажет.

Түйін сөздер: кибертерроризм, компьютер, байланыс, ақпарат.

Ищанова Г.Т.

Что есть кибертерроризм?

Появление кибертерроризма связано с развитием информационных и компьютерных технологий, используемых террористами для нанесения атак против компьютерных сетей, а в результате – катастрофические последствия для той или иной страны. Каждый из нас призадумается над этим пугающим сценарием. Могут ли в реальности террористы нанести вред стратегически важным военным, финансовым и компьютерным служебным системам? Мировое сообщество делает все необходимое, чтобы объединить психологический, политический и экономический потенциал с целью предотвращения самого кибертерроризма и страха перед ним. С психологической точки зрения два самых больших страха настоящего времени объединены в одном термине «кибертерроризм». Страх перед случайной, сильной виктимизацией непосредственно переходит в недоверие и прямой страх перед компьютерной технологией. Переживания и страхи перед данным явлением в большинстве случаев сильно преувеличены, так как ни один случай кибертерроризма еще не был зарегистрирован, хакеры регулярно принимаются за террористов, и кибероборноспособность более устойчива, чем обычно мы предполагаем. Однако потенциальная угроза есть, поэтому необходимо предпринимать меры с целью профилактики данного рода преступлений.

Ключевые слова: кибертерроризм, компьютер, коммуникация, информация.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

UDC 341.1/8

Ishhanova G.T.

Universitet Narhoz,
Kazakhstan, Almaty
E-mail: gulnar_tore@mail.ru

WHAT IS CYBER TERRORISM?

There have been several stumbling blocks to creating a clear and consistent definition of the term «cyber terrorism.» First, as just noted, much of the discussion of cyber terrorism has been conducted in the popular media, where journalists typically strive for drama and sensation rather than for good operational definitions of new terms. Second, it has been especially common when dealing with computers to coin new words simply by placing the words «cyber,» «computer,» or «information» before another word. Thus, an entire arsenal of words-cybercrime, cyber war, info war, net war, cyber terrorism, cyber harassment, virtual-warfare, digital terrorism, cyber tactics, computer warfare, information warfare, cyber-attack, cyber war, and cyber break-ins is used to describe what some military and political strategists describe as the «new terrorism» of these times [1].

Fortunately, some effort has been made to introduce greater semantic precision. Most notably, Dorothy Denning, a professor of computer science, has put forward an admirably unambiguous definition in numerous articles [2], and in her testimony on the subject before the congressional House Armed Services Committee:

Cyber terrorism is the convergence of cyberspace and terrorism. It refers to unlawful attacks and threats of attacks against computers, networks and the information stored therein when done to intimidate or coerce a government or its people in furtherance of political or social objectives. Further, to qualify as cyber terrorism, an attack should result in violence against persons or property, or at least cause enough harm to generate fear. Attacks that lead to death or bodily injury, explosions, or severe economic loss would be examples. Serious attacks against critical infrastructures could be acts of cyber terrorism, depending on their impact. Attacks that disrupt nonessential services or that are mainly a costly nuisance would not.

It is important to distinguish between cyber terrorism and «hacktivism,» a term coined by Denning to describe the marriage of hacking with political activism. («Hacking» is here understood to mean activities conducted online and covertly that seek to reveal, manipulate, or otherwise exploit vulnerabilities in computer operating systems and other software.). Hacktivists have four

main weapons at their disposal: virtual sit-ins and blockades; automated e-mail bombs; web hacks and computer break-ins; and computer viruses and worms. A virtual sit-in or blockade is the cyberspace rendition of a physical sit-in or blockade: political activists coordinate their visits to a website and attempt to generate so much traffic toward the site that other users cannot reach it, thereby disrupting normal operations while winning publicity – via media reports – for the protesters' cause. When large numbers of individuals simultaneously attack a designated site, the operation is sometimes referred to as «swarming.» Swarming can also amplify the effects of the hacktivists' second weapon: e-mail bombing campaigns (bombarding targets with thousands of messages at once, also known as «ping attacks»). In July 1997, for example, an e-mail bombing was conducted against the Institute for Global Communications (IGC), a San Francisco-based Internet Service Provider (ISP) that hosted the web pages of Euskal Herria (in English, the Basque Country Journal), a publication edited by supporters of the Basque separatist group Homeland and Liberty (ETA) [3]. The at-tackers wanted ETA's site pulled from the Internet. To accomplish this they bombarded IGC with thousands of spurious e-mails routed through hundreds of different mail re-lays, spammed IGC staff and customer accounts, clogged IGC's web page with bogus credit card orders, and threatened to employ the same tactics against other organizations using IGC services. IGC pulled the Euskal Herria site just a few days later.

Many cyber protesters use the third weapon in the hacktivists' arsenal: web hacking and computer break-ins, whereby they hack into computers to access stored information, communication facilities, financial information, and so on. For example, the Computer Emergency Response Team Coordination Center (CERT/CC), a federally funded research and development center operated by Carnegie Mellon University, reported 2,134 computer security incidents such as break-ins and hacks in 1997. This number rose to 21,756 in 2000, and to almost 35,000 during the first three quarters of 2001 alone. In 2003, CERT/CC received more than half a million e-mail messages and more than nine hundred hotline calls reporting incidents or requesting information. In the same year, no fewer than 137,529 computer security incidents were reported. Considering that many, perhaps most, incidents are never reported to CERT/CC or any other third party, these numbers become even more significant. Further, each incident that is reported corresponds to an attack that can involve thousands of victims. In April 2002, for instance, hackers broke into the payroll database for the state of California and gained access to the Social Security numbers, bank account information, and home addresses of 265,000 state employees. This rise in computer-based attacks can be attributed to several factors, including the growth of the Internet and a corresponding increase in the number of potential attackers and targets; a seemingly limitless supply of vulnerabilities that, once discovered, are quickly exploited; and increasingly sophisticated software hacking tools that allow even those with modest skills to launch devastating attacks.

The fourth category of hacktivist weaponry comprises viruses and worms, both of which are forms of malicious code that can infect computers and propagate over computer networks. Their impact can be enormous. The Code Red worm, for example, infected about a million servers in July 2001, and caused $2.6 billion in damage to computer hardware, software, and networks, and the I LOVE YOU virus unleashed in 2000 affected more than twenty million Internet users and caused billions of dollars in dam-age. Although neither the Code Red worm nor the I LOVE YOU virus was spread with any political goals in mind, some computer viruses and worms have been used to propagate political messages and, in some cases, cause serious damage.

Hacktivism, although politically motivated, does not amount to cyber terrorism. Hacktivists do want to protest and disrupt; they do not want to kill or maim or terrify. However, hacktivism does highlight the threat of cyber terrorism, the potential that individuals with no moral restraint may use methods similar to those developed by hackers to wreak havoc. Moreover, the line between cyber terrorism and hacktivism may sometimes blur, especially if terrorist groups are able to recruit or hire computer-savvy hacktivists or if hacktivists decide to escalate their actions by attacking the systems that operate critical elements of the national infrastructure, such as electric power networks and emergency services.

References

1 D. Ronfeldt and J. Arquilla. «Networks, Netwars, and the Fight for the Future.» First Monday 6(10) (2001); J. Arquilla and D. Ronfeldt. «The Advent of Netwar» (revisited) (2001). In Networks and Netwars, edited by J. Arquilla and D. Ronfeldt (Santa Monica: RAND Corporation), pp. 1–25).

2 Denning D. 1999. Activism, Hacktivism, and Cyberterrorism: The Internet as a Tool for Influencing Foreign Policy (Washington, DC: Nautilus, 1999), available at // http://www.nautilus.org/ infopolicy/workshop/papers/denning.html); D. Denning. 2000a. Testimony before the Special Oversight Panel on Terrorism, U.S. House of Representatives, Committee on Armed Services 23 May 2000a, pp. 11-47.

3 Nicol C. (not dated). «Internet Censorship Case Study: Euskal Herria Journal,» The APC European Internet Rights Project, available at // http://europe.rights.apc.org/cases/ehj.html

Zharbolova A.Zh.,
Meirbekoba G.B.

The essence of the Institute of delegation of legislative powers and questions of his development

In article the essence of institute of delegation of legislative powers is revealed, the condition of legal regulation of this institute in the legislation of the country is considered, and also questions of his development are investigated. In article authors having carried out the comparative analysis of a condition of legal regulation of institute of delegation of legislative powers in the Republic of Kazakhstan and in some foreign countries, have offered ways of his improvement. At full and effective regulation of this institute it is possible to prove need of its application.

Key words: delegation of legislative powers, head of state, legislature, legislative activity, law, executive body, legislative process.

Жарболова А.Ж.,
Мейрбекова Г.Б.

Заң шығару өкілеттігін беру институтының мәні және оны дамыту мәселелері

Мақалада заң шығару өкілеттігін беру институтының мәні ашылып, оның ҚР заңнамасында құқықтық реттелу жағдайы қарастырылды және оны дамыту мәселелері зерттелді. Авторлар мақалада заң шығару өкілеттігін беру институтының Қазақстан Республикасында және бірқатар шет елдерде құқықтық реттелуіне салыстырмалы талдау жасап, оны жетілдіру жолдарын ұсынды. Тиісті ұсыныстардың негізінде аталмыш институт толық және тиімді реттелген жағдайда оны қолданудың қажеттігі негізделді.

Түйін сөздер: заң шығару өкілеттігін беру, мемлекет басшысы, заң шығарушы орган, заң шығару қызметі, заң, атқарушы орган, заң шығару процесі.

Жарболова А.Ж.,
Мейрбекова Г.Б.

Суть института делегирования законодательных полномочий и вопросы его развития

В статье раскрывается суть института делегирования законодательных полномочий, рассматривается состояние правового регулирования данного института в законодательстве страны, а также исследуются вопросы его развития. В статье авторы, проведя сравнительный анализ состояния правового регулирования института делегирования законодательных полномочий в Республике Казахстан и в некоторых зарубежных странах, предложили пути его совершенствования. При полном и эффективном регулировании данного института можно обосновать необходимость его применения.

Ключевые слова: делегирования законодательных полномочий, глава государства, законодательный орган, законодательная деятельность, закон, исполнительный орган, законодательный процесс.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

UDC 342.5

[1*]Zharbolova A.Zh., [2]Meirbekoba G.B.

[1]Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty
[2]Abai Kazakh National Pedagogical University, Kazakhstan, Almaty
[*]E-mail: Aygerim.Zharbolova@kaznu.kz

THE ESSENCE OF THE INSTITUTE OF DELEGATION OF LEGISLATIVE POWERS AND QUESTIONS OF HIS DEVELOPMENT

Phrases «delegation of legislative powers» means transfer of the right of adoption of laws to the public authorities or certain persons who don't have legislative powers. His feature consists that this power doesn't follow from direct obligations of a certain body, it acquires the right of lawmaking from Parliament.

According to the paragraph 3 of article 53 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan the Parliament at a joint meeting of Chambers two thirds of voices of total number of deputies of each of Chambers at the initiative of the President has the right to delegate to him legislative powers for the term which isn't exceeding one year. In Kazakhstan the institute of delegation of legislative powers for the first time has been approved in the Constitution of the Republic of 1995. Nevertheless, delegation of legislative powers in other countries are used for a long time.

Traditionally it is considered that general norms have to be defined by the law, today theoretically it also so. However, at the present stage when the public relations have become complicated, and rate of his development has grown, and together with it the regulatory role of the state has increased, legislative body has new problems connected with legislative functions. Even considering the fact that there are also other ways of adoption of laws (referendum), quick response to changes of the public relations is required from Parliament, but not from other any body. As at the solution of the problems connected with legislative activity holding a referendum it isn't favorable, and it is impossible to hold every time a referendum for adoption of any law. Holding a referendum in solution of the problems connected with legislative activity isn't favorable, and it is impossible to hold every time a referendum for adoption of any law.

As legislative process includes procedures of preparation, adoption of the law which takes long time, Parliament can't provide quick and timely adoption of laws which regulates new public relations, and its problems. Also, considering the fact that to change one law it is necessary to acceptance new one, i.e. all process of change of any law delivers a lot of work for the Parliament. In this regard, the Parliament doesn't have time and resources for versatile, deep analysis and discussion of important legislative

projects. The most part of time of Parliament will go on acceptance of changes and additions to laws. For example, in legislative practice of Parliament of RK, in 2014 the Parliament of RK has adopted 105 laws, 42 of which are changes and additions to current laws, and 50 of them are accepted for ratification of interstate and international acts, the other 12 are accepted for full regulation of certain public relations (one them the law on the adoption of the republican budget) [1]. Besides, the Parliament apart from legislative activity has also other functions. All this leads to emergence of poor progress in legislative activity of Parliament.

Generally, in many countries multitasking of work of Parliament has led to emergence of institute of «delegation of legislative powers». In this regard, we think it is correct to stop on D. Garner's discussions concerning the reasons of delegation of legislative powers in Great Britain:

1) in the modern countries volume of regularity so wide that the Parliament in a flash doesn't have time and energy for full judgment of all his details;

2) sometimes problems has a narrow concept, i.e. professional character, in this regard the question on sessions of parliament has special character;

3) sometimes it is necessary to apply measures to unplanned events which weren't the basis for holding sessions of parliament;

4) the right of receiving «dependent on the law» leads to carrying out an experiment because in case of need it is possible to eliminate them [2, 98-100].

As it is possible to notice, the first situation based by D. Garner is a major factor of emergence of institute of delegation of legislative powers in view of development of society, and in this regard expansion of the sphere of legislative functions. The institute of delegation of legislative powers allows to notice new impulses of the changeable public relations and to react to them in time.

Institute of «delegation of legislative powers» are reflected in constitutions of various countries (Spain, France, Finland, Portugal, etc.). In article 82 of the Constitution of Spain it is told that «the main Cortes can give to the Government the right of adoption of the acts which will have validity». In the article 76 of the Constitution of Italy of 1947 it is told that legislative functions aren't transferred to the government until the basic principles and criteria are defined and that it can be transferred only to a certain period of time, and only on certain problems. One more country which recognizes the right of delegation of legislative powers is France, in which the Government for implementation of the programs can ask from Parliament the right of adoption of laws for a certain time [3, 38 article]. And in the neighboring Russian Federation a situation is different. «In the Constitution of Russia there is no norm concerning delegation of legislative powers. Nevertheless, in practice there are cases of delegation by Parliament of the right of adoption of laws to the Government of the Russian Federation (in rare instances – to the Russian Federation President). The Parliament of the Russian Federation at adoption of laws can sometimes set tasks of additional regulation of certain problems for the Government of the Russian Federation and the Russian President» [4, 142].

The institute of delegation of legislative powers is widely applied in various countries. As a result the number of the adopted laws by means of delegation of legislative powers several times exceeds the number of the laws adopted by legislature. For example, according to the testimony of the Russian scientist V. E. Chirkin in Great Britain the number of such laws adopted for 1 year makes nearly 2000, and the laws adopted by legislature no more than 100 [4, 142].

Concerning that to whom legislative powers are delegated, practice in various countries shows that generally they are given to executive power, namely to the Government. Also, there is a practice of delegation of legislative powers to the President as in our country, and to some bodies to the subordinated Governments (to the ministries, the government of territorial subjects of the federation, other). In Italy there is a distinctive practice of delegation of legislative powers. Namely, the right of adoption of laws is given to the Government, however the III section of the basic law of the Republic of Italy says that the part of the Government are the following: a) council of ministers; b) public administration (as set of public servants); c) subsidiary bodies (State Council and chamber of the account, national economy and office of work). And other norm of the Constitution of Italy determines the government as a council of direct ministers [5, article 92].

As it has been specified earlier, in the world legislative function is generally delegated to executive power and in practice it is connected with the huge volume of work of Parliament. The Russian scientist V. E. Chirkin specifies that «When the Parliament doesn't manage to see and solve all problems of society, he can refer some matters of

the agenda of a session of parliament to the executive power» [4, 140], from this it is visible that delegation of powers is carried out by the Parliament. Powers of the Government are legislatively established in 38 article of the Constitution of France. In some countries (Spain, Italy, Germany) if the Parliament itself brings up a question of delegation of legislative powers, or on permission of the Government, in this case there is one version of the approval of the application of the Government on legislative power. In our country the Constitution establishes that the right of transfer of legislature is transferred at the initiative of the President. According to the paragraph 52 point of Regulations of Parliament from 5/20/1996 year the President's initiative of a specific question is brought to the chairman of Mazhilis in a joint meeting of chambers and the President has a right to determine terms of consideration of an initiative.

In foreign countries where delegation of legislative powers is authorized there is an opportunity in the shortest possible time to govern the public relations. When in our country there is a need of regulation of new relations, the parliamentary procedure takes a lot of time. The procedure of adoption of the act in many countries takes a lot of time. Therefore to watch the changes happening in society and quickly to react to them very difficult.

Generally in foreign countries delegation of legislative powers is carried out for the solution of a certain problem or for regulation of the relations of one group for the adoption of several acts, and it is given for a certain term. In Kazakhstan the law which regulates institute of delegation of legislative powers doesn't establish definition of specific problems in the President's initiative. In that case this defect gives the chance to accept to the President of laws on any problems collected in the 11th paragraph in a certain time which is a subject of legislative activity.

In the foreign states the decision on delegation of legislative powers is accepted by both chambers of Parliament. In our case the decision on transfer of legislative powers to the President is accepted in a joint session of parliament. From history it is known that adoption of this decision by only one chamber has led to recognition by the Supreme court of the USA invalid a number of laws.

Generally delegation of legislative powers is carried out with some restrictions. Usually, in constitutions of foreign countries it is defined that delegation of powers of rather basic rights and freedoms is forbidden to be delegated. For example, according to the Constitution of the Republic of Turkey on November 7, 1982 the Grand National Assembly of Turkey at delegation to Council of ministers the right of adoption of laws obliges them to define the purpose, the contents, the concept, temporary chronology and possibility of acceptance of more than one act. And concerning a subject of the resolution of having validity the following is told: «except for emergency and adverse situations, such acts don't regulate the basic rights, the rights and duties of citizens defined in the first and in the second chapters of the second section, and also, the political rights defined in chapter 4 of the Constitution» [6, article 91]. In the following country in which delegation of legislative powers is authorized – in Spain, it is specified that the Main Cortes can delegate to the government of power of adoption of laws concerning the questions which aren't included in article 81of the Constitution. In particular, to questions which aren't delegated belong are: laws on development of rights and freedoms, laws the claiming statutes concerning autonomous associations, laws concerning the right of vote, etc.

As a rule, at the subjects who have received legislative powers have no right to be beyond powers of executive bodies or have no right to break the term of use of such powers. He has to meet strictly conditions of delegation of legislative powers, in the return a case, such act will be invalid.

In Kazakhstan questions of institute of delegation of legislative powers are regulated by the Constitution of RK and regulations of Parliament of RK. The constitutional laws establishing status of Parliament and the President don't even consider this institute. The constitution of RK and regulations of Parliament of RK concerning delegation of legislative powers defines only the following:

– Delegation of powers is carried out from the President's initiative;

– They are given for the term of no more than one year;

– it is deligated by two thirds of voices of total number of deputies of each of Chambers at a joint meeting of Chambers;

– delegation of powers is carried out by adoption of laws;

– the initiative is given to the chairman of Mazhilis.

The President can determine the term of consideration of the initiative in Parliament.

As it is possible to notice, institute of delegation of legislative powers in the Republic of Kazakhstan

are regulated insufficiently. Also, limits of the legislative powers which are delegated to the President aren't defined cases of their delegation. One more question which isn't regulated in our legislation – the sphere of the relations which are regulated by laws published by the President, their volume, a form of the law conferring power, participation of deputies of Parliament at the edition of this laws, consideration of Parliament of the laws issued by the President on legislative power, etc.

In the countries where the institute of delegation of legislative powers is regulated, the Parliament regulates using of executive power of this power. The acts adopted on the basis of delegation of legislative powers can be included on the statement of Parliament, and can be included in library of Parliament for acquaintance. The approval by Parliament of the acts adopted by the Government on delegation of legislative powers is one of the main problems of a research of the international practice. Often the acts adopted by delegation of legislative powers are submitted for the approval and loss of force to Parliament or its lower house. For example, in the USA the Congress has the right of the legislative veto. The legislative veto is the ban of the Congress, his chambers or standing committee on adoption of the laws adopted by the President by delegation of legislative powers.

In foreign countries besides the adoption of the laws adopted by delegation of legislative powers there is also a form of establishment of control of him. For example, one easy way of control – submission of the acts adopted by the Government to Parliament. The parliament has to consider, estimate and make the decision concerning compliance of the adopted act to conditions of delegation of powers and laws. At discrepancy of the adopted laws Parliament has the right to eliminate this law. And in France if the Government doesn't submit at the scheduled time the act for consideration of the Government, then it delegation of powers will lose force. In some Parliaments there are the committees working by the subsidiary legislation. They exercise control of use of the delegated powers by executive power.

The next way of control – hearing of reports of ministers. On this way ministers have to show the list of the adopted laws by delegation of legislative powers in the reports, give the grounds of adoption of these laws and show the mechanism of their action, etc. If parliamentarians notice any discrepancies and defects, then they can not accept or demand to eliminate them. Special poll, i.e. questions of rather adopted laws sent to the Government are also one of way of control [7, 91-492].

And in our country besides providing reports concerning the laws adopted by delegation of powers process of consideration by the Constitutional council of these laws isn't even regulated. Also as well as check of constitutionality of the laws adopted by the Parliament, accepted by the President of the law also have to be checked for constitutionality. As L. T. Zhanuzakova said, parliamentary control should suggest to bring process of consideration of reports on the adopted laws by delegation of legislative powers, to listen to reports of the President and his plenipotentiaries, Parliament and its chambers [8, 107].

By delegation of legislative powers the President of Kazakhstan two times had rights of adoption of laws: on December 12, 1993, when on the 12th convocation the Supreme council has dismissed itself and in March, 1995 on the basis of the decision of the Constitutional Council of RK to recognize unconstitutional powers of deputies of the Supreme Council. In that case, the premature termination of powers of two convocations of Parliament has led to the fact that some powers of the Supreme Council have been delegated to the President. At the beginning the President in connection with self-dissolution of the Supreme Council according to the law «About Temporary Delegation of Additional Powers to the President and Local Akims» has accepted 54 orders which are valid the law. It was an example of the fact that in cases of need delegation of legislative powers has led to continuous functioning of legislative powers, timely replenishment of the regulatory base. As the President of the Republic N. A. Nazarbayev has specified., «When there was no Parliament, it was necessary to meet lacks in the sphere of legal regulation by the orders which are valid the law to accept a package of necessary economic laws. As a result continuous economic activity has been provided with necessary legislative bases. Besides, for quick use of the constitutional norms, orders of the President have adopted a number of the constitutional laws» [9].

References

1 The list of laws of RK adopted by Parliament in 2014 http://adilet.zan.kz/kaz/search/docs/dt=2014&kv=%7C1_102&va=3AK

2 Garner D. Great Britain: The central and local management (The translation from English N.A. Shulzhenko, V. L. Entin) M.: Progress, 1984.-367 pages.

3 Constitution of the French Republic 10/4/1958.

4 Chirkin V. E. Legislature. – M.: Norm: INFRA – M, 2012. – 336 pages.

5 The constitution of the Republic of Italy of December 22, 1947.

6 The constitution of Turkey (Republic of Turkey) of November 7, 1982 http://russianantalya.ru/zhizn-v-turtsii/zakon-i-pravo/item/13-konstitutsiya-turtsii-turetskoj-respubliki-ot-7-noyabrya-1982-goda

7 Chudakov M.F. Constitutional (state) right of foreign countries. – Minsk: Harvest, 1998. – 784 pages.

8 Legislative process in the Republic of Kazakhstan: state and problems. – Almaty, 1997. – 624 pages.

9 Nazarbayev N.A. The first two-chamber parliament of Kazakhstan – the new period in lawmaking of the country//Egemen Kazakhstan. 31.07.1996

Дулатов Г.С., Курмангали М.Ш.

Некоторые вопросы применения обычных таможенных пошлин: извлечения из Доклада Рабочей группы о присоединении РК к Соглашению ВТО (первая часть)

В статье рассматриваются некоторые вопросы применения обычных таможенных пошлин, которые были включены в Доклад Рабочей группы о присоединении Республики Казахстан к Соглашению ВТО от 23 июня 2015 года. Доклад содержит специфические, то есть индивидуальные обязательства, принимаемые Казахстаном при присоединении к ВТО. Из данных материалов можно сформировать определенное понимание правовых механизмов регулирования торговли на универсальном уровне, и в частности, об отдельных аспектах таможенно-тарифного регулирования, а также спрогнозировать перспективы правоприменительной практики в этом вопросе.

Ключевые слова: таможенные пошлины, таможенное регулирование в рамках ВТО, Доклад Рабочей группы о присоединении Республики Казахстан к Соглашению ВТО.

Dulatov G.S., Kurmangali M.Sh.

Some questions of application of ordinary customs duties: extract from the Report of the Working Party on the Accession of the RK to the WTO Agreement (First part)

This article discusses some of the issues of application of ordinary customs duties, which were included in the Report of the Working Group on the accession of the Republic of Kazakhstan to the WTO Agreement of 23 June 2015. The report contains specific, individual commitments made by Kazakhstan's accession to the WTO. Of these materials, the reader may form some understanding of legal regulation of trade arrangements at the multilateral level, in particular, about certain aspects of the customs and tariff regulation, as well as to predict the prospects of law enforcement in this matter.

Key words: customs duties, customs regulations of the WTO, Report of the Working Group on the accession of the Republic of Kazakhstan to the WTO Agreement.

Дулатов Ғ.С., Курмангали М.Ш.

Кедендік баждарды қолданудың кейбір мәселелері: ҚР ДСҰ қосылу бойынша жұмыс тобының баяндамасынан үзінді (бірінші бөлім)

Мақалада 2015 ж. 23 маусымдағы ДСҰ-ның келісіміне Қазақстан Республикасының қосылуы жөніндегі жұмыс тобының баяндамасында көрсетілген кеден баждарын қолданудың кейбір мәселелері қарастырылады. Баяндамада Қазақстанның ДСҰ-ға қосылумен байланысты қабылдаған арнайы, яғни жеке міндеттемелері бекітілгені белгілі. Осы материалдардан халықаралық сауданы әмбебап деңгейде реттеудің құқықтық тетіктерін, атап айтсақ, кедендік-тарифтік реттеудің кейбір қырларын байқауға және де осы мәселе бойынша құқық қолдану болашағын болжауға болады.

Түйін сөздер: кедендік баждар, ДСҰ шеңберінде кедендік реттеу, ДСҰ-ның келісіміне Қазақстан Республикасының қосылуы жөніндегі жұмыс тобының баяндамасы.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 342.9:351.07

*Дулатов Г.С., Курмангали М.Ш.

Университет Нархоз,
Республики Казахстан, г. Алматы
*E-mail: gabitdulatov@mail.ru

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРИМЕНЕНИЯ ОБЫЧНЫХ ТАМОЖЕННЫХ ПОШЛИН: ИЗВЛЕЧЕНИЯ ИЗ ДОКЛАДА РАБОЧЕЙ ГРУППЫ О ПРИСОЕДИНЕНИИ РК К СОГЛАШЕНИЮ ВТО (первая часть)

12 октября 2015 года был ратифицирован Протокол о присоединении Республики Казахстан к Марракешскому соглашению об учреждении Всемирной торговой организации от 15 апреля 1994 года [1]. Наряду с общими обязательствами, присоединяющееся государство принимает на себя также и индивидуальные обязательства в сфере торговли. Такие обязательства Казахстана закреплены в документе – Доклад Рабочей группы о присоединении Республики Казахстан к Соглашению ВТО от 23 июня 2015 года [2]. Рассмотрим далее указанные обязательства применительно к вопросам применения обычных таможенных пошлин.

Так, в Докладе Рабочей группы представитель Казахстана пояснил, что с 1 января 2015 года правовой основой для таможенного тарифа Казахстана являются статья 42 «Единый таможенный тариф Евразийского экономического союза» и Приложение 6 «Протокол о едином таможенно-тарифном регулировании» Договора о ЕАЭС. Единый таможенный тариф (ЕТТ) утвержден решением Межгосударственного совета ЕврАзЭС от 27 ноября 2009 года № 18 «О едином таможенно-тарифном регулировании Таможенного союза Республики Беларусь, Республики Казахстан и Российской Федерации» [2].

В соответствии со статьей 42 Договора о ЕАЭС основными целями и задачами ЕТТ являются: рационализация товарной структуры ввоза товаров на таможенную территорию ЕАЭС; поддержание рационального соотношения вывоза и ввоза товаров на таможенной территории ЕАЭС; создание условий для прогрессивных изменений в структуре производства и потребления товаров в ЕАЭС; обеспечение условий для эффективной интеграции ЕАЭС в мировую экономику и поддержка отраслей экономики Союза. Решением Межгосударственного совета ЕврАзЭС № 18 Евразийской экономической комиссией были утверждены ставки таможенных пошлин. Кроме того, Протоколом «О единой системе тарифных преференций Таможенного союза» от 12 декабря 2008 года установлены правила для предоставления тарифных преференций для развивающихся и наименее развитых стран [2].

В соответствии с Договором о ЕАЭС, Комиссия принимает решения, определяющие ставки ЕТТ, на основе результатов пе-

реговоров между государствами-членами ЕАЭС. С 1 января 2015 года государства-члены ЕАЭС не вправе изменять ставки ввозных таможенных пошлин в одностороннем порядке. Представитель Казахстана также пояснила, что все изъятия из ЕТТ, применяемые государствами-членами ЕАЭС, описаны в разделах «Тарифные изъятия» и «Инвестиционные меры, связанные с торговлей» в Докладе [2].

Решения в отношении ставок ЕТТ, как правило, принимаются Комиссией двумя третями квалифицированного большинства голосов, за исключением чувствительных товаров (5 012 тарифных линий, перечисленных в Приложении 7), решение об изменении ставок на которые должно быть принято единогласно. Единогласное решение может также требоваться и в иных случаях, предусмотренных соглашениями, составляющими правовую базу ЕАЭС. Наш представитель добавил, что позиция Казахстана по вопросам торговой политики, которые были переданы в компетенцию ЕЭК, включая изменения в ЕТТ и нетарифные меры, предлагаемые Казахстаном или другими государствами-членами ЕАЭС, рассматривается и одобряется Межведомственной комиссией по вопросам торговой политики и участия в международных экономических организациях [2].

В ответ на запрос члена рабочей группы об исключении из статьи 1 Соглашения об едином таможенно-тарифном регулировании от 25 января 2008 года положения, устанавливающего цель ЕТТ как «защита экономики Таможенного союза от неблагоприятного воздействия иностранной конкуренции», представитель Казахстана ответил, что данное положение не инкорпорировано в Договор о ЕАЭС и, соответственно, с 1 января 2015 года больше не существует [2].

С 1 января 2004 года Казахстан заменил 9-значную номенклатуру на 10-значную номенклатуру, основанную на пересмотренной версии Гармонизированной системы описания и кодирования товаров 2002 года (ГС 2002). Позже постановлением Правительства от 28 декабря 2007 года № 1317 «О таможенном тарифе и товарной номенклатуре внешнеэкономической деятельности Республики Казахстан» установлены новые ставки ввозных таможенных пошлин, которые применялись до 1 января 2010 года. В ответ на запрос представить Перечень таможенных пошлин в версии ГС 2007 года, включая таблицу соответствия ГС 2002 – 2007, представитель Казахстана ответила, что ставки ЕТТ опубликованы на официальном сайте Комиссии. Таблица соответствия ГС 2002 – 2007 направлена отдельно в Секретариат ВТО. С 1 января 2010 года применяемые ставки ЕТТ установлены в Единой товарной номенклатуре – в номенклатуре ГС 2007, как указано в Соглашении о единой номенклатуре внешнеторговой деятельности ЕврАзЭС от 11 июня 2003 года. С января 2012 года, в соответствии с Решением Комиссии от 18 ноября 2011 года ТС № 850 «О новой редакции единой Товарной номенклатуры внешнеэкономической деятельности Таможенного союза и Единого таможенного тарифа Таможенного союза», Казахстан применяет ставки ЕТТ, основанные на номенклатуре ГС 2012. Переговоры ВТО по тарифам проведены на основании номенклатуры ГС 2002, отражая номенклатуру, которую Казахстан использовал на момент начала проведения переговоров. Основываясь на результатах двусторонних переговоров по доступу на рынок товаров, Секретариат ВТО завершил работу над проектом консолидированного Перечня тарифных уступок и обязательств и конвертировал его в номенклатуру ГС 2007 [2].

В настоящее время ЕТТ включает 11 170 тарифных линий. Большинство тарифных линий (9208) облагаются адвалорной пошлиной, 216 тарифных линий подлежат обложению специфической пошлиной. Адвалорные ставки варьируются от 0 до 30 %, за исключением ряда товаров, включая мясо: говядину, свинину и мясо птицы, в отношении которой государства-члены ЕАЭС применяют тарифные квоты, где внутриквотные ставки установлены на уровне от 0 до 25%, внеквотные – от 50 до 80% [2].

Тарифные линии, по отношению к которым применяются специфические ставки, включают в себя яблоки, шоколад, пиво и крепкие алкогольные напитки. Представитель Казахстана пояснил, что остающиеся 1 746 тарифных линий в ЕТТ облагаются комбинированной (смешанной) пошлиной. Она пояснила, что комбинированные ставки выражены в виде альтернативных ставок, одна из которых адвалорная ставка, а другая специфическая, являющаяся минимальной ставкой пошлины, например, 5%, но не менее €1 за килограмм. Либо адвалорная ставка пошлины или специфическая ставка пошлины применяются исключительно в зависимости от таможенной стоимости товаров. В ответ на вопрос она отметила, что комбинированные ставки применяются к живым свиньям, мясу, некоторым видам рыбы, ферментированному или сквашенному молоку, сливкам, сыворотке, сливочному маслу, сырам, яйцам птицы, цветам, помидорам, огур-

цам, бананам, цитрусовым, кофе и чаю, рису, солоду и крахмалу, консервированным овощам, растительным маслам, колбасам и другим продуктам из мяса, сокам, экстрактам чая и кофе, дрожжам, готовым продуктам, не поименованным в другом месте (ранее ГС 2106), воде и этиловому спирту, кормам для животных, сигарам и сигаретам, сульфиду натрия, резорцину и его солям, малеиновому ангидриду, отбеливателям и из них, резиновым шинам, изделиям из кожи и меха, изделиям из бумаги и картона, нетканым материалам, коврам и текстильным напольным покрытиям, тканям с покрытием, тканям, обуви, головным уборам, искусственным цветам, керамическим изделиям, бижутерии, алюминию и изделиям из него, олову и изделиям из него, одежде, бытовой электронике, машинам, часам и мебели [2].

Для товаров, подлежащих обложению пошлинами по комбинированным ставкам, Казахстаном либо компетентными органами ЕАЭС будет обеспечено соблюдение того, что адвалорный эквивалент специфической части пошлины для каждой тарифной линии, рассчитанный на базе средней таможенной стоимости, не будет превышать адвалорную часть пошлины. Таковая установлена для соответствующей тарифной линии в Перечне Республики Казахстан в соответствии со следующими положениями:

– Казахстан или компетентные органы ЕАЭС ежегодно определяют необходимость снижения применяемой специфической ставки пошлины для обеспечения того, что она не превышает уровень адвалорной части применяемой пошлины;

– расчеты осуществляются за 2 месяца до истечения каждого календарного года, начиная с первого календарного года после даты вступления Казахстана в ВТО;

– данными для расчетов из 3-летнего периода, определяемого путем выбора данных за последний 5-летний репрезентативный период и исключением из него данных за годы с наиболее высокими и наиболее низкими показателями торговли;

– данные по торговле со странами или территориями, с которыми Казахстан состоит в таможенном союзе или соглашении о свободной торговле, исключаются из расчетов;

– данные выбираются из официальной таможенной статистики Республики Казахстан, передаваемой в Интегрированную Базу Данных (ИБД) ВТО, за исключением случаев, когда такие данные недоступны [2].

В таких случаях используются данные ИБД или COMTRADE. Казахстан будет информировать членов о результатах таких расчетов на основе тарифных линий, и если результат покажет необходимость снижения специфической части пошлины, то такое снижение будет произведено и введено в силу автоматически начиная с 1 января года, следующего за годом, в котором произведены расчеты. Ни в каком случае применяемая пошлина (выраженная в адвалорной или специфической форме и установленная Казахстаном либо уполномоченными органами ЕАЭС) не будет превышать связанной ставки комбинированной пошлины. Если после снижения, основанного на ежегодном пересчете и изменившихся обстоятельствах, специфическая часть пошлины станет существенно ниже адвалорной части пошлины, Казахстан оставляет за собой право навсегда изменить формат пошлины на чисто адвалорный на уровне, соответствующем связанному уровню для данной тарифной линии. Рабочая группа приняла к сведению данные обязательства [2].

Представитель Казахстана проинформировал членов о том, что положение, разрешающее применение таможенных пошлин по двойной ставке РНБ к импорту товаров неизвестного происхождения, было отменено Законом от 8 января 2007 года № 211-III «О внесении изменений в Таможенный кодекс Республики Казахстан». Следовательно, к такому импорту применяется обычная ставка РНБ. Он далее отметил, что в соответствии со статьей 36 «Тарифные преференции в отношении товаров, происходящих из развивающихся стран и (или) наименее развитых стран» Договора о ЕАЭС и Протоколом о тарифных преференциях, в Казахстане применяется единая система тарифных преференций ЕАЭС для развивающихся и наименее развитых стран (система ЕСП ЕАЭС). Перечни развивающихся стран-бенефициаров по системе ЕСП ЕАЭС и наименее развитых стран-бенефициаров по системе ЕСП ЕАЭС, а также перечень товаров, происходящих и импортируемых из развивающихся и наименее развитых стран по системе ЕСП ЕАЭС, определены Решением Межгосударственного совета ЕврАзЭС № 18. А также приняты Решением Комиссии ТС от 27 ноября 2009 года № 130 «О едином таможенно-тарифном регулировании Таможенного союза Республики Беларусь, Республики Казахстан и Российской Федерации». Согласно системе ЕСП ЕАЭС, ввозные таможенные пошлины, применяемые к товарам, указанным в Приложении 10

настоящего Доклада и происходящим из развивающихся стран, устанавливаются на уровне 75% от РНБ ставки таможенной пошлины, а для товаров, происходящих из наименее развитых стран, – на уровне 0% [2].

В ответ на вопрос одного из членов представитель Казахстана пояснил, что тарифные преференции для товаров, происходящих из развивающихся или наименее развитых стран, на которые распространяется система ЕСП ЕАЭС, будут предоставлены, если товары закупаются в данной стране у резидентов страны. Такие товары должны быть поставлены напрямую либо транзитом через третьи страны на территорию ЕАЭС, без выпуска в свободное обращение в данных третьих странах в случае транзита. Как предусмотрено в Приложении к Соглашению «О правилах определения происхождения товаров из развивающихся и наименее развитых стран от 12 декабря 2008 года», товары также считаются закупленными. В ответ на запросы членов представитель Казахстана подтвердил, что после вступления в ВТО Система ЕСП для развивающихся и наименее развитых стран будет применяться Казахстаном или уполномоченными органами ЕАЭС в соответствии с соответствующими положениями Соглашения ВТО. Рабочая группа приняла к сведению данное обязательство [2].

Отдельные члены рабочей группы выразили обеспокоенность тем, что пункты 2 и 7 Решения Комиссии ТС № 130 могут допустить применение импортных пошлин дискриминационным образом как в отношении третьих стран, так и в отношении определенного импорта, освобождаемого от пошлин в связи с инвестиционными проектами. Представитель Казахстана подтвердил, что все ставки ввозных таможенных пошлин применяются Казахстаном в отношении третьих стран недискриминационным образом на основе соглашений о торговле и сотрудничестве, за исключением случаев, если региональным торговым соглашением или схемой ЕСП ЕАЭС предусмотрено иное. Описание изъятий из ЕТТ в рамках инвестиционных проектов содержится в разделах «Инвестиционный режим», «Тарифные изъятия» и «Инвестиционные меры, связанные с торговлей» настоящего Доклада, соответственно. В ответ на запросы членов представитель Казахстана подтвердил, что Казахстан представит в соответствии с процедурами ИТА перечень для Соглашения по информационным технологиям (ИТА) в Комитет по ИТА для проверки с тем, чтобы позволить Казахстану присоединиться к ИТА, когда он станет членом ВТО. Рабочая группа приняла к сведению данное обязательство [2].

Таким образом, доклад рабочей группы содержит специфические, то есть индивидуальные обязательства, принимаемые Казахстаном при присоединении к ВТО. Из данных материалов можно сформировать определенное понимание правовых механизмов регулирования торговли на многостороннем уровне, и в частности, об отдельных аспектах таможенно-тарифного регулирования, а также спрогнозировать перспективы правоприменительной практики в этом вопросе.

Литература

1 Закон Республики Казахстан от 12 октября 2015 года № 356-V ЗРК / «О ратификации Протокола о присоединении Республики Казахстан к Марракешскому соглашению об учреждении Всемирной торговой организации от 15 апреля 1994 года» // Информационная система http://adilet.zan.kz/rus/docs/ Z1500000356 # z1

2 Информация о присоединении стран к ВТО / Присоединение Казахстана к ВТО / Доклад Рабочей группы по присоединению Республики Казахстан к ВТО (Report of the Working Party on the Accession of the Republic of Kazakhstan, WT/ACC/KAZ/93, 23 June 2015) и приложения к нему / https://www.hse.ru/org/hse/wto_reference/doc_08_Kazakhstan

References

1 Zakon Respubliki Kazahstan ot 12 oktjabrja 2015 goda № 356-V ZRK / O ratifikacii Protokola o prisoedinenii Respubliki Kazahstan k Marrakeshskomu soglasheniju ob uchrezhdenii Vsemirnoj torgovoj organizacii ot 15 aprelja 1994 goda // Informacionnaja sistema http://adilet.zan.kz/rus/docs/ Z1500000356 # z1

2 Informacija o prisoedinenii stran k VTO / Prisoedinenie Kazahstana k VTO / Doklad Rabochej gruppy po prisoedineniju Respubliki Kazahstan k VTO (Report of the Working Party on the Accession of the Republic of Kazakhstan, WT/ACC/KAZ/93, 23 June 2015) i prilozhenija k nemu / https://www.hse.ru/org/hse/wto_reference/doc_08_Kazakhstan

Кожамбеков Д.Р.

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының конституциялық-құқықтық мәртебесі

Осы мақалада «Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының» конституциялық-құқықтық мәртебесі қаралды. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының діни бірлестік ретіндегі зайырлы мемлекеттегі құқықтық жағдайы мен қоғамдық маңызы зерттелді. Мемлекет тарапынан діни бірлестіктерді құқықтық реттеу барысындағы Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының орны қарастырылды. Сонымен қатар Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының қалыптасу кезеңдері көрініс тапты. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының халықтың діни ағартушылық саласындағы маңызына тоқталды. Сонымен қатар діни алауыздықтың алдын алу мен ҚР-дың Ұлттық қауіпсіздікті сақтаудағы маңызы қарастырылды.

Түйін сөздер: Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы (ҚМДБ), ислам діні, құқықтық мәртебе, мемлекет пен дін арақатынасы, діни бірлестік, Әбу Ханифа мазһабы.

Kozhambekov D.R.

The constitutional-legal status of the Spiritual Association of Muslims of Kazakhstan

This article describes the constitutional-legal status of «The Spiritual Association of Muslims of Kazakhstan» (SAMK), is headed by the chief Mufti. The author in a research especially paid attention to the interaction of State and the SAMK in the history of the Kazakhstan and also considers one of possibilities of its development. Author finds it necessary to increase legal personality of «The Spiritual Association of Muslims of Kazakhstan» for strengthening religious and national security of Kazakhstan.

Key words: Spiritual Administration of Muslims of Kazakhstan, islam, the legal status, state and religious relations, religious association, Hanafi school.

Кожамбеков Д.Р.

Конституционно-правовой статус духовного управления мусульман Казахстана

В этой статье рассматривается конституционно-правовой статус Духовного управления мусульман Казахстана (ДУМК), а также проводится правовой анализ взаимодействия государства и «Духовного управления мусульман Казахстана» в Казахстане. В статье показывается повышение статуса Духовного управления мусульман Казахстана в жизни современного государства, а также вопросы, связанные с непосредственным участием ДУМК в деле нравственного воспитания. Так же автором выдвигается идея необходимости «Духовного управления мусульман Казахстана» как элемента укрепления религиозной, а в конечном счете, и национальной безопасности Казахстана.

Ключевые слова: Духовное управление мусульман Казахстана (ДУМК), ислам, правовой статус, государственно-религиозные отношения, религиозное объединение, Ханафи́тский мазха́б.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 348.328.6

Кожамбеков Д.Р.

А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Қазақстан Республикасы, Түркістан қ.
E-mail: kozhambekov@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН МҰСЫЛМАНДАРЫ ДІНИ БАСҚАРМАСЫНЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ

Соңғы жылдары әлемнің көптеген елдерінде, оның ішінде Қазақстан Республикасында мемлекет пен дін арақатынасы мәселелері өзекті тақырыпқа айналды. Мемлекет пен дін арақатынасы мәселелерін құқықтық реттеу қоғамдық келісім мен саяси тұрақтылықты, дінаралық қақтығыстарға жол бермеу мақсатын көздейді. Ғ. Сапарғалиев: Қоғамдық келісімді қолдау – мемлекеттің, оның органдарының ғана емес, сондай-ақ қоғамдық-саяси институттардың, тұтастай қоғамның да міндеті. Саяси жанжалды тудыратын себептердің бірі – түпкі рухани құндылықтардағы, мәдени дамудың тарихи және көкейкесті мәселелерін бағалаудағы алшақтықтар – деп, дәл көрсеткен еді [1, 21 б]. Қазіргі кезде қазақстандық қоғамда діни мәселелерге қатысты пікір қайшылықтары көбейіп, құндылықтарды бағалау әр алуан болып кетті. Әрине, Қазақстан Республикасы – зайырлы мемлекет ретінде «Мемлекет – дін мен діни бірлестіктерден бөлінген, мемлекет дін ісіне заңсыз араласпауы тиіс» – деген қағидаларды берік ұстанып келеді. Мемлекет діни сипат алған қоғамға қауіпті іс-әрекеттерден адам өмірі мен ұлттық қауіпсіздігімізге нұқсан келтіруі мүмкін заңсыз діни ұйымдар мен олардың заңсыз діни материалдарынан, қауіпті діни-саяси үгіт-насихаттарынан Қазақстан Республикасы азаматтарын алдын алу және қорғауы тиіс. Себебі діни радикализм мен экстремизмнің кең тарауы нәтижесінде әлемнің көптеген нүктелері мен елімізде бірнеше террорлық актілер орын алды. Осы ретте ислам діні атын жамылып, дін атынан ауыр қылмыстар, террорлық актілер ұйымдастыратын діни экстремистер мен террористерді айыптап, адам, қоғам, мемлекет тарапынан бұл қауіптің алдын алу мен болдырмау үшін шұғыл шаралар аса қажет – деп санаймыз. Ол үшін әрбір азамат діни сауаты болғаны маңызды.

Қазақстан Республикасы азаматтарына ислам діні ілімдерін насихаттау мен тарату мақсатында құрылған ҚМДБ-сы халықтың діни сауатын ашуда маңызы зор. Діни бірлестік ретінде «Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы» республикалық ислами діни бірлестігі (бұдан әрі – ҚМДБ) Ислам дінінің сүнни бағыты Әбу Ханифа мазһабын ұстанатын Қазақстан азаматтарының ерікті бірлестігі халық арасында қоғамға қауіпті діни ағымдардың алдын алу үшін үгіт-насихат жүргізіп,

жүйелі, қажетті шаралар атқаруда (бұдан әрі – ҚМДБ). Ал мемлекеттік деңгейде 2011 жылы 11 қазанда қабылданған «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» ҚР Заңы мен 2016 жылы 13 қыркүйекте Елбасы жарлығымен құрылған «Дін істері және азаматтық қоғам министрлігін» мемлекет тарапынан жасалған нақты оң қадам деп санауға болады. «Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы» республикалық ислами діни бірлестік ретінде арнайы құрылған «Дін істері және азаматтық қоғам министрлігімен» ынтымақтаса Қазақстан Республикасының тұрақтылығы мен халқының игілігі үшін нәтижелі қызмет етеді – деп сенеміз.

Мақала авторы ислам дінінің сүнни бағыттағы Әбу Ханифа мазһабын мемлекетіміз және қазақстандық қоғам үшін, оның ішінде қазақ халқының мәдениеті және рухани өміріндегі тарихи рөлін жоғары бағалайды және ислам дінінің сүнни бағыты Әбу Ханифа мазһабын ұстанатын Қазақстан азаматтарының ерікті бірлестігі ҚМДБ-ның қазіргі кезде қоғамымыз үшін аса қажет діни бірлестік санайды.

Осы ретте Қазақстан Республикасының құқықтық мемлекет екенін негізге алып Қазақстан азаматтарының ерікті бірлестігі «Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының» – құқықтық мәртебесін айқындау қажеттігі туындайды. Құқықтық мәртебе – Конституция, заңдар мен басқа да нормативтік құқықтық актілерде, сонымен қатар құрылтай жарғысында бекітіліп мемлекет тарапынан танылған, жеке не заңды тұлғалардың заңды мүдделері мен бостандықтары, құқықтары мен міндеттерінің жиынтығы. Құқықтық мәртебе ұғымы латын тілінен енген термин Legal status – құқықтық жағдайы – деген мағынаны білдіреді.

Қазақстан Республикасы құқықтық мемлекет ретінде Қазақстан азаматтарының ерікті бірлестігі «Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының» – құқықтық мәртебесі, құқықтары мен міндеттері Конституциямыз, кодекстер мен салалық заңдар арқылы белгіленген.

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының діни бірлестік ретіндегі құқықтық мәртебесі негізінен Қазақстан Республикасы Конституциясы, ҚР Азаматтық кодексі, ҚР «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы», «Коммерциялық емес ұйымдар туралы» заң актілерінде айқындалған. Енді осы нормативтік актілерге жеке тоқталсақ. Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-ші бабына сәйкес еліміз зайырлы мемлекет. ҚР-дың Дін мен діни бірлестіктерге қатысты ұстанымы зайырлы сипатта болады және ешбір дін мемлекеттік немесе міндетті дін ретінде белгіленбейді.

ҚР Конституциясына сәйкес Республика азаматтарының бірлесу бостандығына құқығы бар. Осы конституциялық норманы басшылыққа алып Ислам дінінің сүнни бағыты Әбу Ханифа мазһабын ұстанатын Қазақстан азаматтары республикалық ислами діни ерікті бірлестік ретінде «Қазақстан мұсылмандары діни басқармасын» – құрды [2]. «Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы» Қазақстан Республикасының кемінде бес мың азаматының бастамасы бойынша құрылған, барлық облыстар және Республикалық маңызы бар ірі қалалардан (Астана мен Алматы) кемінде үш жүз азаматы өкілдік ететін, сондай-ақ Қазақстан Республикасының барлық аумағында өз құрылымдық бөлімшелері (филиалдары мен заңды тұлғалары) бар республикалық діни бірлестік болып танылады.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 5-бабына сәйкес қоғамдық бірлестіктер заң алдында бірдей. Қоғамдық бірлестіктер ісіне мемлекеттің және мемлекет ісіне қоғамдық бірлестіктердің заңсыз араласуына, қоғамдық бірлестіктерге мемлекеттік органдардың қызметін жүктеуге жол берілмейді – деп, көрсетілген [3]. Бұл қағида сонымен қатар Қазақстан Республикасының зайырлы мемлекет ретіндегі барлық діни бірлестіктер мен ҚМДБ-ның заң алдында теңдігінің кепілі. Мемлекет ісіне ҚМДБ-ның араласуына және мемлекеттік органдардың қызметін ҚМДБ-ға жүктеуге жол берілмейтіндігін көрсетеді. Алайда мемлекет пен қоғамдық ұйымдар өзара әріптестік негізде қоғамда қордаланған әлеуметтік мәселелерді шешуге мүдделі. Осы ретте 2016 жылы қыркүйектің 19-шы жұлдызында «Дін істері және азаматтық қоғам министрі» Нұрлан Ермекбаев пен ҚМДБ-ның төрағасы, Бас мүфти Ержан Маямеровпен кездесу барысында – Бас мүфти өз тарапынан мемлекет пен Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы арасындағы қалыптасқан конструктивті қарым-қатынасқа тоқталды. Діни басқарманың төрағасы мұсылмандардың рухани қажеттіліктерін барынша қанағаттандыру және әлеуметтік жобаларды іске асыру, сондай-ақ деструктивті діни ағымдардың таралуына жол бермеу мақсатында барлық қоғаммен бірлесіп атсалысу діни бірлестік үшін аса маңызды болып табылатынын атап өткен еді. Бұл мәлімдеме ҚМДБ-ның мемлекет ісіне араласу немесе діни бірлестікке мемлекеттік органдардың қызметін жүктеу болып саналмайды. Өз кезегінде «Дін

істері және азаматтық қоғам министрі» діни экстремизмнің алдын алу (профилактикасы) бойынша министрлік пен ҚМДБ арасындағы өзара әрекеттесу мәселелерінің маңыздылығын атап өтті [4]. Отандық дін саласының білікті маманы Досай Кенжетайдың пікірінше: Зайырлы елде мемлекет дінге араласпайды деген сөз, алайда Қазақстан сияқты халқының 70 пайызы мұсылман елде халқының діни қажеттіліктерін қанағаттандыруға көмектеспейді деген сөз емес – деп, айтқан пікіріне қосылып, – мемлекеттің осы салада ынтымақтаса әрекет етуін қажет санаймыз [5,23 б]. Бұл зайырлылықтың классикалық үлгісінен бас тартып конкордатты зайырлы мемлекет үлгісіне ұқсайды. Халықтың басым бөлігін құрайтын діни бірлестікпен мемлекет дін саласында қоғам игілігі үшін ынтымақтаса әрекет жасау өркениетті елдерге тән жағдай. 1801 жыл Франция Наполеон халықтың басым бөлігін құрайтын христиандық католик діні өкілдерімен келісімге келіп саяси тұрақтылықты сақтап қала алды. Бұл келісім тарихта Наполеон конкордаты атымен мәлім.

Сонымен қатар осы 5-бапта көрсетілгендей мақсаты немесе іс-әрекеті діни араздықты қоздыруға бағытталған қоғамдық бірлестіктер құруға және олардың қызметіне тыйым салынады.

ҚМДБ мемлекет атынан дінтану сараптамасын жүргізе алмайды. Дінтану сараптамасын жүргізу уәкілетті мемлекттік орган құзіретінде. Дінтану сараптамасы объектілеріне құрылтай құжаттары, сондай-ақ діни мазмұндағы басқа да құжаттар, діни білім беру бағдарламалары, діни мазмұндағы ақпараттық материалдар мен діни мақсаттағы заттар жатады. ҚМДБ коммерциялық емес ұйым ретінде пайда табу мақсатын көздемейді.

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы – діни бірлестік. ҚР Азаматтық Кодексінің 109-бабы мен Коммерциялық емес ұйымдар туралы ҚР заңының 15-баптарында – рухани қажеттерін қанағаттандыру үшін өз мүдделерінің ортақтығы негізінде, заң құжаттарында белгіленген тәртіп бойынша біріккен азаматтардың ерікті түрдегі бірлестігі діни бірлестік – деп, көрсетілген [6,7]. Қазақстан Республикасының Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы Заңына сәйкес «Діни бірлестік» – Қазақстан Республикасы азаматтарының, шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдардың өз мүдделерінің ортақтығы негізінде діни қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде белгіленген тәртіппен біріккен ерікті бірлестігі және оны мемлекеттік тіркеген сәттен бастап заңды тұлғаның құқық қабілеттілігіне ие болады [8].

ҚМДБ Қазақстан Республикасы азаматтарына ислам діні ілімдерін насихаттау мен тарату мақсатында құрылған діни бірлестік. ҚМДБ негізгі қызметіне – Қазақстан Республикасы аумағында Ислам дінінің тарихи ерекшелігін ескере отырып, сүнни бағыттағы Әбу Ханифа мазhабы және имам Матуриди ақидасы бойынша Ислам дінінің дұрыс және жүйелі насихатталуын қамтамасыз ету; Қазақстан Республикасы аумағында мұсылмандардың ынтымақ-бірлігінің сақталуына ықпал ету; мемлекеттік және мемлекеттік емес мекемелер мен ұйымдарда Қазақстан мұсылмандарының мүдделерін қорғау жатады. Сонымен қатар ҚМДБ жекелеген қызмет түрлерін заңнамалық актілерге сәйкес тек лицензия негізінде іске асырады. ҚМДБ құлшылық ету орындарын ұстауға құқылы. ҚМДБ басқару органдарына: Қазақстан мұсылмандарының Құрылтайы; Төралқа мәжілісі; ҚМДБ төрағасы, Бас мүфти; ҚМДБ төрағасының орынбасарлары (найб мүфтилер); Тексеру комиссиясы жатады. Ал ҚМДБ құрылымын: ҚМДБ төрағасы, Бас мүфти; ҚМДБ найб мүфтилері; ҚМДБ орталық аппараты; ҚМДБ Ғұламалар кеңесі; ҚМДБ сараптау комиссиясы құрайды.

Қазақстан мұсылмандарының құрылтайы ҚМДБ-ның ең жоғарғы басқару органы. Құрылтай әрбір 5 (бес) жылда бір рет, ал қажет болған жағдайда мерзімінен бұрын ҚМДБ Төралқасының бастамасымен шақырылады. Құрылтай әр облыстан құрылған 300 (үш жүз) бастамашыл топтан іріктеліп, 7 (жеті) және мешіті көп ірі аймақ-өңірлерден 15 (он беске) дейін құрылтайшы сайланады, оларды облыстардың Бас имамдарының ұсынысы негізінде ҚМДБ төралқасы бекітеді. Құрылтайдың ерекше құзыретіне мыналар жатады, олар: ҚМДБ-ны қайта тіркеу, оның Жарғысына өзгерістер мен толықтырулар енгізу және оны тарату мәселелерін шешу; ҚМДБ қызметінің негізгі бағыттарын айқындау; Діни оқу орындарын құру туралы мәселелерді шешу; ҚМДБ төрағасы – Бас мүфтиді (әрі қарай Бас мүфти) 5 (бес) жыл мерзімге сайлау және орнынан босату; ҚМДБ Төралқасын 5 (бес) жыл мерзімге құру және оның мүшелерін (кемінде 11 адам) сайлау; бес жыл мерзімге Тексеру комиссиясын құру; Бас мүфтидің, Тексеру комиссиясының есебін тыңдау, бекіту; ҚМДБ басқару органдарының құзырын, ұйымдық құрылымын, құзыретін қалыптастыру мен тоқтату тәртібін анықтайды; қаржылық есепті беру тәртібі мен мерзімін, сонымен қатар

бақылау органының тексеру жүргізу тәртібін және олардың нәтижелерін бекітуді анықтайды; заңнамалық актілермен бекітілген шеңберде өзге де заңды тұлғаларды, сонымен қатар өз филиалдарын құруға және олардың қызметіне қатысу шешімін қабылдайды.

ҚМДБ-ның жоғарғы лауазымды басшысы ҚМДБ төрағасы, Бас мүфти болып табылады. Бас мүфти Құрылтай шешімімен бес жыл мерзімге сайланады, қайта сайланады немесе орнынан босатылады. Бас мүфти ретінде 40 жасқа толған, Қазақстан Республикасының азаматы, Қазақстанда тұрақты 15 жыл тұрған, ұлты қазақ, мемлекеттік тіл мен араб тілін жетік меңгерген, жоғары діни немесе гуманитарлық білім алған, ислам мәдениеті мен теологиясының теориясы және практикасы бойынша терең білімді, мол тәжірибесі бар, денсаулығы шариғат үкіміне сәйкес келетін, Қазақстан мұсылмандары алдында беделді, олардың сеніміне ие болған тек ер адам бола алады. Бас мүфти өз қызметінде Құрылтай, Төралқа шешімдерін, ҚМДБ Жарғысын және Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасын басшылыққа алады [2].

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының қалыптасуы Қазақстан мұсылмандарының 1990 жылы Кеңес Одағы елдері тәуелсіздік ала бастаған тұста өздерінің алғашқы ұйымдастырған құрылтайынан бастау алды. Осы құрылтайда Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы құру туралы шешім қабылданады (бұдан әрі – ҚМДБ). ҚМДБ алғашында «Орта Азия және Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының» құрамында болатын. Орта Азия және Қазақстан мұсылмандары басын қосқан тұңғыш құрылтайды Ишан Бабахан Әбділмәжіхан 1943 жылы Ташкенттегі өз үйінде ұйымдастырған болатын. Құрылтайға Қазақстаннан өкіл ретінде әл-Ғафар Шамсуддинов барды. Құрылтайда Орта Азия және Қазақстан мұсылмандары діни басқармасын құру туралы шешім қабылданып, төраға әрі Бас мүфти ретінде Ишан Бабахан Әбділмәжіхан сайланды. Ишан Бабахан Орта Азия және Қазақстан мұсылмандары діни басқармасын 1943 жылдан 1957 жылға дейін басқарды. 1957 жылдан 1982 жылға дейін Зияуддинхан ибн Ишан Бабахан, ал 1982 жылдан 1989 жылға дейін Шамсуддинхан Бабаханов басқарып, 46 жыл Бабахан әулеті Орта Азия және Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы басқарды.

Сол кезеңде Қазақстанда қазият құрылады, оған әл-Ғаффар Шамсутдинов алғашқы қази ретінде тағайындалады. Қази шариғат заңдарының сақталуын, орындалуын қадағалайтын діндар, дін басы еді. Ол 1946 жылдан Орта Азия және Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының Қазақстандағы ресми өкілі болады. 1952-72 жылдары Сәдуақас Ғылмани, 1972-79 жылдары Жахия қажы Бейсенбайұлы қази болды. Ал ең соңғы қази қызметін Рәтбек қажы Нысанбаев атқарды. Орта Азия және Қазақстан мұсылмандарының діни басқармасы Кеңес Одағының діни идеологиялық ұстанымы негізінде Қазақстан мұсылмандарының діни-рухани өміріне ықпал ете алмады. 1990 жылы қаңтардың 12 күні Қазақстан мұсылмандары алғаш ұйымдастырған құрылтайда Қазақстан мұсылмандары діни басқармасын құрып, діни басқарма төрағасы, Бас мүфти қызметіне Рәтбек қажы Нысанбаев сайланды.

ҚМДБ-ның жұмысын жүргізетін әрі басшысы – Бас мүфти, ал бас атқарушы орган Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының аппараты – мүфтият болды. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылығы III құрылтайында Бас мүфтиі болып Әбсаттар қажы Дербісәлі сайланды. 2013 жылы 19 ақпанда Қазақстан мұсылмандарының VII құрылтайында Маямеров Ержан Малғажыұлы Бас имам (мүфти) болып сайланғанды. Мүфти Бас имам, дін басы, Қазақстан мұсылмандары діни басқармасын төрағасы қызметімен қатар діни-құқықтық сипаттағы сұрақтарға жауап беруші тұлға. Ержан Малғажыұлының діни басқармаға келуімен көптеген игі істер қолға алынды. Оның бірі Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы жанында Ғұламалар кеңесін құруы. Ғұламалар кеңесі Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы жанындағы діни-ғылыми мәселелерді шешумен айналысатын консультативтік-кеңесші орган болып табылады. Ғұламалар кеңесі өзінің қызметінде Құран Кәрімді, Пайғамбар хадисін, сүнниттік бағыттағы Әбу Ханифа мазhабы және имам Матуриди ақидасы ілімін, Қазақтан Республикасының Конституциясын, Заңдарын, ҚМДБ Жарғысын басшылыққа алады.

Ғұламалар кеңесінің мақсаттарына: ҚМДБ-ның жалпы қызметі жүйесі және оның имамдары қызметінің негізгі бағыттарын зерттейді; ҚМДБ имамдарына мұсылмандықтың дәстүрлі жолы бойынша мақсатты түсініктемелер береді; Уағыз тақырыптары мен жұма уағыздары мәтіндерін бекітеді; Ислам діні негіздеріне сүйене отырып, қоғам өмірінде мұсылмандық ұстанымға қатысты туындап отырған өзекті мәселелерде пәтуалар шығарып береді. Осы ретте пәтуа шығару мәселесіне қатысты алуан

пікірлер бар. Негізі теократиялық мемлекетте мұсылмандар үшін пәтуа – бұлжытпай сөзсіз орындалуға тиісті заң, міндет, парыз болуы тиіс. Бірақ зайырлы мемлекет ұстанымына сай Ғұламалар кеңесі туралы ережесінде Ғұламалар кеңесі шешімдері ұсыныстық сипатқа ие – деп, көрсеткен [9]. ҚМДБ-сы Ғұламалар кеңесінің шешімдері мен пәтуаларын құқықтың қайнар көзі ретінде қабылдай алмаймыз.

Ғұламалар кеңесінің міндеттеріне: Ислам діні негіздерін, шариғаттың ережелерін бұрмалауға, дінаралық араздыққа, мемлекеттік органдар мен діни бірлестіктер арасындағы қақтығысқа, ұлтаралық кикілжіндерге алып келетін пікірлер және шақырулардың орын алмауы мақсатында елдегі мұсылмандық ұстаным жағдайына алдын ала талдау жасап, ұсыныстар енгізу жатады.

Қорытындыда республикалық діни бірлестік «Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының» құқықтық мәртебесін құқықтық айқындау заңгерлер, құқық қорғау саласы мамандары, діни қызметшілерге, Ислам дінінің сүнни бағыты Әбу Ханифа мазhабын ұстанатын Қазақстан азаматтары үшін аса қажет. Зайырлы әрі құқықтық мемлекетте өз мүдделерінің ортақтығы негізінде діни қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін біріккен ерікті бірлестіктің нормативтік актілерде белгіленген тәртіппен құрылуы, заң шеңберінде әрекет етуі маңызды. ҚМДБ-сы халқымыздың 70 пайызын құрайтын мұсылман жамағатының басын қосып, заңның үстемдігі, бейбітшілік пен адамгершілікке негізделген ислам діні құндылықтарының насихаттаушысы боларына сенеміз.

Әдебиеттер

1 Сапаргалиев Ғ. Қазақстан Республикасының Конституциялық құқығы. – Алматы, 1998.
2 «Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы» республикалық ислами діни бірлестігінің Жарғысы. – Алматы, 12.04.2012 ж. www. e-islam.kz
3 Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Алматы, 30.08.1995 ж.
4 Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының ресми сайты. www. muftyat.kz
5 Досай Кенжетай. Қазақстан – жаңа сипаттағы зайырлы ел // ҚазҰУ Хабаршысы. Дінтану сериясы. – №2 (2). – 2015.
6 Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі. 27.12.1994 ж.
7 Қазақстан Республикасының Коммерциялық емес ұйымдар туралы Заңы. 16.01.2001 ж.
8 Қазақстан Республикасының Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы Заңы. 11.11. 2011 ж.
9 ҚМДБ жанындағы Ғұламалар кеңесі туралы ережесі. 25 желтоқсан 2013 жыл.www.fatua.kz

References

1 Sapargaliev F. Kazakstan Respublikasynyn Konstitucijalyk kukugi. Almaty. 1998j.
2 «Kazakstan musylmandary dini baskarmasy» respublikalyk islami dini birlestiginin Jargysy – Almaty. 12.04.2012j. www. e-islam.kz
3 Kazakstan Respublikasynyn Konstitucijasy. Almaty., 30.08.1995j.
4 Kazakstan musylmandary dini baskarmasynyn resmi sajty. www. muftyat.kz
5 Dosaj Kenzhetaj. Kazakstan –zhana sipattagy zajyrly el.// KazYU Habarshysy. Dintanu serijasy. No2 (2). 2015.
6 Kazakstan Respublikasynyn Azamattyk Kodeksi. 27.12.1994j.
7 Kazakstan Respublikasynyn Kommercijalyk emes uyimdar turaly Zany. 16.01.2001j.
8 Kazakstan Respublikasynyn Dini kyzmet zhəne dini birlestikter turaly Zany. 11.11. 2011 j.
9 KMDB zhanyndarу Fұlamalar keңesi turaly erezhesi. 25 zheltoқsan 2013 zhyl.www.fatua.kz

Ибраев А.С., Мусекенова А.А.

Конституционно-правовой статус прокурора в Республике Казахстан

В статье рассматривается деятельность органов прокуратуры для обеспечения конституционных прав и свобод граждан, а также правопорядка в стране. Сотрудникам органов прокуратуры требуется максимально использовать свой потенциал и предоставленные законом полномочия для утверждения и дальнейшего развития идей правового государства, незыблемости Конституции. На прокуратуру возлагается не только высший надзор, но и осуществление надзора за законностью законов. В этом, на наш взгляд, заключается главное предназначение прокуратуры.

Ключевые слова: прокурорский надзор, государственная власть, конституционно-правовой статус.

Ibrayev A.S., Musekenova A.A.

Constitutional legal status of the prosecutor in the Republic of Kazakhstan

The article discusses the activities of the prosecutor's office to ensure that the constitutional rights and freedoms of citizens, as well as the rule of law in the country. Prosecutors need to use their potential powers granted by law as much as possible for approval and further development of a lawful state ideas, inviolability of the Constitution. On the prosecutor's office entrusted not only the highest supervision, but also oversight over the legality of laws. In our opinion it is the main purpose of the prosecutor's office.

Key words: public prosecutor's supervision, state power, constitutional legal status.

Ибраев А.С., Мусекенова А.А.

Қазақстан Республикасында прокурордың конституциялық және құқықтық мәртебесі

Мақалада азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету, сондай-ақ елдегі заңның үстемдігін нығайту үшін прокуратура қызметі талқыланады. Прокуратура қызметкерлеріне мүмкіндігінше өз потенциалдары мен заңмен берілген өкілеттіктерді пайдалану және құқықтық мемлекет идеясы мен Конституцияның мызғымастығын бекіту және одан әрі дамыту. Жоғарғы қадағалау және заңдардың заңдылығын қадағалау прокуратура органдарына жүктелген. Бұл біздің ойымызша прокуратураның негізгі мақсаты болып табылады.

Түйін сөздер: прокурорлық қадағалау, мемлекеттік билік, конституциялық-құқықтық мәртебе.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 342

***Ибраев А.С., Мусекенова А.А.**

Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,
Республика Казахстан, г. Талдыкорган
*E-mail: alisher-ibraev@mail.ru

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ СТАТУС ПРОКУРОРА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Правопорядок, общественная безопасность и стабильность в обществе – это гарант процветания и развития государства, для обеспечения всего этого у нас существуют правоохранительные органы.

В последнее время интерес казахстанцев к работе правоохранительных органов, и в частности прокуратуры, значительно возрос, так как от их эффективной деятельности во многом зависит обеспечение конституционных прав и свобод граждан, а также состояние правопорядка в стране.

Восстановление нарушенных конституционных прав граждан осуществляется в процессе рассмотрения обращений физических и юридических лиц, поступивших в органы прокуратуры. В целях устранения нарушений законности, выявленных в ходе разрешения обращений граждан, органами прокуратуры за 1 квартал 2016 года внесено 91 418 актов реагирования, внесено 367 актов прокурорского надзора, привлечено к дисциплинарной ответственности 202, административной – 39 должностных лиц, восстановлены права более 6 тыс. граждан и организаций [1].

Деятельность органов прокуратуры как правоохранительного органа должна быть направлена не на количественные показатели, а на качество работы, индикатором которого будет рост доверия граждан, юридических и иностранных лиц, что позволит нашим органам прокуратуры соответствовать высоким международным стандартам. Происходящие в Казахстане демократические преобразования, курс на строительство правового государства, провозглашение приоритета личности создают предпосылки для повышения роли прокуратуры как централизованного надзорного органа в укреплении законности и правопорядка в стране. Прокурорский надзор является одним из важнейших инструментов защиты прав и свобод граждан, законных интересов юридических лиц независимо от форм собственности и подведомственности, а также государства в целом.

Следует особо подчеркнуть, что Конституция Республики Казахстан и Закон Республики Казахстан «О прокуратуре» возлагают на прокуратуру как государственный орган осуществление высшего надзора за единообразным применением зако-

нов, указов Президента Республики Казахстан и иных нормативных правовых актов на территории республики [2, 41].

Прокуратура Республики Казахстан – подотчетный Президенту Республики Казахстан государственный орган, осуществляющий высший надзор за точным и единообразным применением законов, указов Президента Республики Казахстан и иных нормативных правовых актов на территории Республики, за законностью оперативно-розыскной деятельности, дознания и следствия, административного и исполнительного производства.

Прежде чем вступить в должность прокурора, кандидат должен пройти определенные этапы, практику, стажировку, и одной из первых должностей является должность помощника прокурора. Перед назначением на должность помощника прокурора молодой специалист, получивший высшее юридическое образование, проходит стажировку в течение года под руководством прокурора района. Помощник прокурора, проявивший себя зрелым, квалифицированным, инициативным работником, может быть назначен прокурором района.

В п. 7 ст. 48 Закона РК «О прокуратуре» говориться, что прокурорами могут быть назначены граждане, имеющие высшее юридическое образование, обладающие необходимыми деловыми и моральными качествами, по состоянию здоровья годные к прохождению службы в органах прокуратуры. Военные прокуроры, кроме того, должны быть военнослужащими, на которых в полном объеме распространяется законодательство Республики Казахстан о военной службе и статусе военнослужащих Вооруженных Сил Республики Казахстан.

На должности прокуроров областей и приравненных прокуроров, районных, городских и приравненных к ним прокуроров назначаются лица не моложе 25 лет, имеющие стаж работы в органах прокуратуры не менее трех лет [3].

На всех этапах развития государства неуклонно возрастала роль прокуратуры и перед ней стояла задача обеспечить такое повседневное направление работы, чтобы каждый гражданин знал и понимал, что именно в лице прокурора он всегда имеет первого и самого близкого защитника своих интересов.

Свои полномочия прокуратура республики осуществляет в строгом соответствии с Конституцией и законами Республики Казахстан.

Прокуратура Республики составляет единую централизованную систему с подчинением нижестоящих прокуроров вышестоящим и Генеральному Прокурору Республики. Она осуществляет свои полномочия независимо от других государственных органов, должностных лиц и подотчетна лишь Президенту Республики Казахстан [4].

Поскольку прокуратура не является частью какой-либо из ветвей государственной власти Республики Казахстан, она, естественно, не имеет ни законодательных, ни административно-исполнительных, ни судебных функций. Не входя ни в одну из ветвей государственной власти, прокуратура все-таки обладает определенными властными полномочиями. Это вряд ли можно оспаривать. Данное обстоятельство вызывает соблазн отнести прокуратуру к особой ветви государственной власти – контрольной власти [5, с. 456]. По моему мнению, это было бы вполне уместно, так как на протяжении 20 лет Независимости Республики Казахстан – прокуратура Республики Казахстан осуществляет контроль за соблюдением и исполнением законов. Органы прокуратуры на современном этапе развития общества и государства имеет свои функции, полномочия, статус и систему.

В систему органов прокуратуры, помимо Генеральной прокуратуры РК, входят прокуратуры областей, прокуратуры городов, республиканского значения и столицы республики, межрайонные, районные, городские и приравненные к ним военные и другие специализированные прокуратуры. Право образования новых прокуратур в связи с возникшей необходимостью (изменение административно-территориального деления, образования новых районов и т.д.) принадлежит Генеральному прокурору РК [6, с. 26].

Прокуратуре, сочетающей широкий спектр надзорных функций с уголовным преследованием, требуется максимально использовать свой потенциал и предоставленные законом полномочия для утверждения и дальнейшего развития идей правового государства, незыблемости Конституции. Прокурорский надзор, особенно в вопросах защиты прав и свобод человека и гражданина, должен носить системный характер. При осуществлении надзора за предварительным следствием и дознанием прокурор должен активно пресекать любые нарушения закона со стороны органов уголовного преследования и их должностных лиц, мерами прокурорского надзора всемерно способствовать усилению борьбы с преступностью и коррупцией [7].

Формой реализации полномочий прокурора по устранению нарушений закона, пресечению

правонарушений, восстановлению законности, ликвидации вызванных нарушениями Закона негативных последствий являются *акты прокурорского реагирования*. К ним относятся: *протест, постановление, предписание, заявление, санкция, указание, представление, разъяснение закона*. Применение того или иного акта прокурорского надзора зависит от характера нарушений, вредных последствий, степени вины правонарушителей [8, с. 87].

Из вышесказанного следует, что на прокуратуру возлагается не только высший надзор, но и осуществление надзора за законностью законов. В этом, на наш взгляд, заключается главное предназначение прокуратуры.

На взгляд доктора юридических наук, профессора Копабаева Омирали Кажибаевича, одним из важнейших критериев демократических преобразований, происходящих в Республике Казахстан, является эффективная работа органов прокуратуры. Становление демократической правовой государственности, защита прав и свобод граждан, обеспечение законности и правопорядка в стране во многом зависит от состояния организации и деятельности прокуратуры [9].

Осуществление деятельности в надзорном органе, которому отведена особая роль в системе государственной власти и который является, по изречению Петра 1, *«оком государевым»,* является высшей степенью доверия со стороны общества и государства в целом [2, с. 43].

В современных условиях прокуратура Республики Казахстан представляет собой важнейший государственный институт, порожденный объективными потребностями переходного и постпереходного периодов развития Казахстана, связанных со становлением новых формационных отношений. В настоящее время в Казахстане сделано многое для того, чтобы приблизить конституционно-правовой статус прокуратуры к международно-правовым стандартам.

Дальнейшее развитие конституционно-правового статуса прокуратуры, как и других правоохранительных органов страны, должно идти в русле ее соответствия общепринятым международно-правовым стандартам и с учетом эффективного опыта зарубежных государств. Из правового опыта других государств необходимо брать только то, что реально будет способствовать улучшению и укреплению нашей системы защиты прав и свобод человека, так как мы создаем свою уникальную евразийскую правовую модель, которая будет наиболее приемлемой для нашей страны, учитывать особенности государственного устройства, менталитет казахстанского народа [10].

Исходя из вышесказанного, можно с уверенностью сказать, что сотрудники органов прокуратуры всегда будут находиться на переднем крае борьбы с преступностью в целях соблюдения законности и правопорядка в стране. В этом, на наш взгляд, заключается главное предназначение прокуратуры.

Как и в любой сфере, и в органах прокуратуры существуют определенные проблемы. Далее хочу показать проблемы, которые мы выявили:

1) проблемы качественного улучшения состава руководящих кадров, решительного избавления от коррупции внутри системы;

2) низкий уровень обучения молодых специалистов «Юристов», не имеющих навыков практической деятельности.

Для решения вышесказанных проблем и для дальнейшего усовершенствования, соответствия органов прокуратуры требованиям современного этапа развития государства предлагаю следующие предложения:

1) возвратить профессионалов своего дела, которые по различным мотивам (за исключением коррупции и других негативных мотивов) перешли в другие структуры, для передачи опыта молодым сотрудникам;

2) в конституции РК посвятить прокуратуре самостоятельный раздел с сохранением положений статьи 83 Конституции и закреплением полномочий, организацй и порядка деятельности прокуратуры республики;

3) проводить стажировку преподавателей вузов, которые готовят юристов, потому что они готовят будущих сотрудников правоохранительной системы, но в тоже время сами имеют слабое представление о практической стороне этой работы.

Таким образом, следует сделать вывод, что казахстанская прокуратура имеет предпосылки для дальнейшего развития с учетом менталитета казахстанского народа. Если дальнейшее ее развитие будет таковым, именно она будет идеальным органом, который обеспечит полноценную защиту интересов, прав и свобод человека, гражданина, государства.

Литература

1 Об итогах работы с обращениями физических и юридических лиц в органах прокуратуры за 1 квартал 2016 года // http://prokuror.gov.kz/rus/rabota-s-naseleniem/obshchestvennaya-priemnaya/obrashcheniya-fizicheskih-i-yuridicheskih-lic/ob-2

2 Иманалиев К.С Роль и значение прокуратуры Республики Казахстан // Вестник права «Зангер». – №4(117). – 87 с.

3 Закон Республики Казахстан от 21.12.1995 N 2709 «О Прокуратуре».

4 Конституция РК 30 августа 1995 года. – Астана: Юрист, 2010. – 44 с.

5 Сапаргалиев Г.С. Конституционное право Республики Казахстан: Академический курс. – Алматы: Жеті жарғы, 2007. – 544 с.

6 Акпарова Р.Н. Органы прокуратуры Республики Казахстан. – Алматы: Данекер, 1999. – 33 с.

7 «Концепция правовой политики Республики Казахстан» от 20.09.2002 г. N 949.

8 Журсимбаев С.К. Правоохранительные органы Республики Казахстан: учебное пособие. – Алматы: HAS, 2007 – 224 с.

9 Копабаев О.К. Прокуратура Республики Казахстан в современных условиях // Вестник права «Зангер». – №4(117). – С. 87-90.

10 Шокатаев С. Статус прокуратуры и ее место в системе государственных органов // http://www.zakon.kz/

References

1 Ob itogah raboty s obrashhenijami fizicheskih i juridicheskih lic v organah pro-kuratury za 1 kvartal 2016 goda // http://prokuror.gov.kz/rus/rabota-s-naseleniem/obshchestvennaya-priemnaya/obrashcheniya-fizicheskih-i-yuridicheskih-lic/ob-2

2 Imanaliev K.S Rol' i znachenie prokuratury Respubliki Kazahstan // Vestnik prava «Zanger». – №4(117). – 87 s.

3 Zakon Respubliki Kazahstan ot 21.12.1995 N 2709 «O Prokurature».

4 Konstitucija RK 30 avgusta 1995 goda. – Astana: Jurist, 2010. – 44 s.

5 Sapargaliev G.S. Konstitucionnoe pravo Respubliki Kazahstan: Akademicheskij kurs. – Almaty: Zheti zharғy, 2007. – 544 s.

6 Akparova R.N. Organy prokuratury Respubliki Kazahstan. – Almaty: Daneker, 1999. – 33 s.

7 «Koncepcija pravovoj politiki Respubliki Kazahstan» ot 20.09.2002 g. N 949.

8 Zhursimbaev S.K. Pravoohranitel'nye organy Respubliki Kazahstan: uchebnoe poso-bie. – Almaty: HAS, 2007 – 224 s.

9 Kopabaev O.K. Prokuratura Respubliki Kazahstan v sovremennyh uslovijah // Vest-nik prava «Zanger». – №4(117). – S. 87-90.

10 Shokataev S. Status prokuratury i ee mesto v sisteme gosudarstvennyh organov // http://www.zakon.kz/

3-бөлім

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ЕҢБЕК ҚҰҚЫҒЫ

Раздел 3

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО И ТРУДОВОЕ ПРАВО

Section 3

CIVIL LAW AND LABOUR LAW

Забих Ш.А.

Вопросы совершенствования гражданского законодательства Казахстана на основе имплементации отдельных положений прецедентного права

В статье исследуются особенности реализации Концепции правовой политики в Республике Казахстан в свете необходимости совершенствования правовой системы страны. Автором рассматривается влияние норм английского права на развитие национальных правовых систем и анализируются основные направления развития казахстанского гражданского законодательства на основе имплементации отдельных положений прецедентного права. Одним из важных вопросов совершенствования гражданского законодательства является вопрос усиления роли судебной практики.

Ключевые слова: гражданско-правовые отношения, корпоративные отношения, имплементация, прецедентное право, английское право, правовая база интеграции, международные стандарты, гармонизация законодательства.

Zabikh Sh.A.

The questions regarding the improvement of civil legislation in Kazakhstan based on the implementation of certain provisions of the case law

The article investigates the implementation of the legal policy in Republic of Kazakhstan, in particular, the ways of improving the legal system in the country. The author considers the impact of the accepted standards of the English law on the development of the national legal systems, and analyzes the main directions of the development of the civil legislation in Kazakhstan based on the implementation of certain provisions of the case law. One of the most significant matters regarding the improvement of the civil legislation is the question of strengthening the role of the judicial practice.

Key words: civil relations, corporate relations, implementation, case law, English law, the legal framework integration, international standards, harmonization of legislation.

Забих Ш.А.

Қазақстанның азаматтық заңнамасын преценденттік құқықтың жекелеген ережелерін енгізу негізінде жетілдіру мәселелері

Мақала еліміздің құқықтық жүйесін жетілдіру қажеттілігі аясында Қазақстан Республикасының Құқықтық саясат тұжырымдамасын іске асыру ерекшеліктерін зерттейді. Автор ағылшын құқығы нормаларының ұлттық құқықтық жүйелердің дамуына қатысты ықпалын қарастырып, преценденттік құқықтың жекелеген ережелері негізіндегі қазақстандық азаматтық заңнаманы дамуытудың негізгі бағыттарын талдайды. Азаматтық заңнаманы жетілдірудегі маңызды мәселелердің бірі сот практикасы ролін күшейту болып табылады.

Түйін сөздер: азаматтық-құқықтық қатынастар, корпоративтік қарым-қатынастар, имплементация, өнегелік құқық, ағылшындық құқық, интеграциялық құқықтық база, халықаралық стандарттар, заңнаманы үйлестіру.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 347

Забих Ш.А.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республики Казахстан, г. Алматы
E-mail:zanzaman@mail.ru

ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА КАЗАХСТАНА НА ОСНОВЕ ИМПЛЕМЕНТАЦИИ ОТДЕЛЬНЫХ ПОЛОЖЕНИЙ ПРЕЦЕДЕНТНОГО ПРАВА

За годы становления и развития независимого Казахстана в предпринимательской среде произошли кардинальные изменения, связанные с расширением внешнеэкономических связей и притоком в страну иностранных инвестиций. Гражданское законодательство, по мнению академика НАН РК доктора юридических наук, профессора М. Сулейменова, прошло несколько этапов своего развития. Первый этап становления гражданского законодательства Республики Казахстан (1989-1993 гг.) начался с разработки Концепции самоуправления и самофинансирования Казахской ССР и законов, которые Казахстан разработал самостоятельно (о собственности, о предприятиях, об иностранных инвестициях, о залоге и др.). Также была принята первая Конституция Республики Казахстан 1993 г. и заложены основы рыночной экономики. На втором этапе (1994-2000 гг.) принят Гражданский кодекс (Общая часть) 1994 г. и Конституция РК 1995 г. Гражданский кодекс заложил основные принципы регулирования товарно-денежных отношений: равенство форм собственности и ее неприкосновенность, свобода договора, равенство субъектов гражданского оборота. На основе принятого Гражданского кодекса был сформирован основной пакет законов, создавших условия для развития рыночной экономики: о земле, нефти, недрах и недропользовании, о государственном предприятии, акционерных обществах, банкротстве, ипотеке, страховании и т.п. На третьем этапе экономической и правовой стабилизации, с 2001 года, назрела необходимость в осмыслении того, что сделано, систематизации и кодификации действующего законодательства. Ученый отмечает, что третий этап в настоящее время плавно перетекает в четвертый [1].

Действительно, процессы глобализации и фундаментальные изменения, происходящие в мировой экономике и политике, а также внутренняя динамика развития нашей страны требуют соответствия национального права новым вызовам времени, повышения его конкурентоспособности. Происходящие интеграционные процессы служат серьезной предпосылкой проникновения в казахстанскую правовую действительность зарубежного опыта регулирования экономических отношений, а правоприменительная практика, в свою очередь, испытывает устойчивое влияние

иностранных договорных институтов. Следует отметить, что не только Казахстан, но и многие страны в условиях глобализации столкнулись с необходимостью модернизации правовых систем и максимального приближения их к нуждам и потребностям людей и интересам инвесторов. Известно, что конкурентоспособная правовая система привлекает под свою юрисдикцию больше бизнеса и инвестиций, способствует реализации смелых и передовых идей, а также развитию экономики страны.

В Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, принятой Указом Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858, отмечено, что Гражданский кодекс, ныне служащий стержнем для всего частного, в том числе предпринимательского законодательства, не в состоянии отразить все многообразие базовых правоотношений в современной экономике [2]. Очевидно, что экономическое развитие страны в условиях глобализации и интеграции требует совершенствования норм действующего гражданского законодательства Казахстана путем внесения изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан. Также рассматриваются важные вопросы, как: совершенствование института недействительности сделок, уточнение понятия сделок, их состава, последствий неисполнения сделок и признания их недействительными; меры по совершенствованию общих и специальных норм ГК об обязательствах; приведение нормативных актов, определяющих право интеллектуальной собственности, в соответствие с международными стандартами в этой области и другие.

Право любого государства развивается гораздо успешней благодаря взаимообогащению, сближению и обмену опытом с другими странами. Казахстан в этом мировом процессе взаимопроникновения и восприятия тех или иных иностранных правовых культур не является исключением. В нынешнем казахстанском частном праве можно найти немало примеров заимствования юридических институтов, действующих в рамках различных зарубежных правовых систем, но успешно адаптированных в казахстанское законодательство и правоприменительную практику. Так, еще в 1999 году в Особенную часть Гражданского кодекса РК были внедрены такие ранее неизвестные отечественному праву договорные конструкции, как доверительное управление имуществом, лизинг, франчайзинг, факторинг, реторсии и другие. Также можно указать на казахстанские законы «О проектном финансировании и секьюритизации», «О концессиях», «О государственно-частном партнерстве» и т.д. К примеру, в последнем законе воплощена идея государственно-частного партнерства, основанная на британской модели взаимодействия государства с частными структурами. Данная модель в конце 90-х годов XX века представляла собой модернизированную английскую концепцию управления государственной собственностью. Одним из самых эффективных и действенных механизмов управления государственными активами в международной практике рассматриваются государственные холдинги. Примером заимствования зарубежного опыта в сфере управления государственными активами в Казахстане является модель деятельности АО ФНБ «Самрук-Казына». Также примером рецепции элементов английского права в отечественную правовую систему является создание в Казахстане Международного финансового центра «Астана» (МФЦА).

В настоящее время в Казахстане изучается опыт законотворческой деятельности некоторых государств, в том числе Российской Федерации, в сфере имплементации и рецепции отдельных концепций зарубежного права и ставится вопрос о совершенствовании отечественного гражданского законодательства. Известно, что в процессе совершенствования гражданского законодательства РФ состоялась масштабная рецепция положений английского права в Гражданский кодекс России. Вопрос имплементации отдельных положений прецедентного права в национальное законодательство обсуждается ведущими учеными научных учреждений страны, представителями государственных органов и негосударственных организаций в рамках различных встреч и конференций. В выработке предложений по вопросам имплементации отдельных положений прецедентного права в национальное законодательство привлекаются и видные зарубежные ученые, которые оказывают помощь и делятся своим опытом. В частности, 30 ноября прошлого года в Астане состоялась международная научно-практическая конференция, посвященная данному вопросу, по итогам которой участники определили область имплементации – обязательственное право, корпоративные отношения. Также одобрены следующие подходы по имплементации:

– повышение конкурентоспособности национальной правовой системы в области частного права необходимо осуществлять путем воспри-

ятия прогрессивных положений зарубежного права, в том числе посредством имплементации английского права;

– использование зарубежного опыта для совершенствования национального законодательства следует осуществлять без привязки к какой-либо конкретной правовой системе;

– при проведении работы по имплементации отдельных положений зарубежного права комплексно учитывать положительный международный опыт заимствования отдельных институтов и способов их имплементации;

– имплементация отдельных институтов должна производиться с учетом казахстанской правовой системы, правоприменительной практики и гармонично вписываться в систему казахстанского права.

Было рекомендовано рассмотреть возможность имплементации следующих предложений:

1. Закрепить корпоративные отношения как особую, самостоятельную группу однородных отношений, регулируемых гражданским законодательством.

2. Предусмотреть деление юридических лиц на корпорации, основанные на членстве, и учреждения (или унитарные организации), не основанные на членстве.

3. Проработать вопрос исключения из гражданско-правового регулирования такой организационно-правовой формы, как государственные предприятия.

4. Урегулировать личную ответственность учредителей и руководителей юридического лица по его долгам, а также установить последующий контроль за имущественным состоянием корпорации.

5. Изучить вопрос отмены обязательного членства в саморегулируемых организациях.

6. Проработать предложение по введению преддоговорной ответственности за убытки, причиненные на стадии ведения переговоров и заключения договора.

7. Ввести положения по агентскому договору по примеру стран СНГ.

8. Закрепить правовой принцип, согласно которому лицо утрачивает право ссылаться на какие-либо факты в обоснование своих притязаний (*эстопель)*.

9. Предусмотреть защиту прав кредитора по обязательству посредством введения института *астрэнт.*

10. Ввести возмещение потерь, возникших в случае наступления определенных обстоятельств (*индемнити)*.

11. Урегулировать положения по заверениям, под которыми понимаются утверждения об определенных обстоятельствах, имеющие значения для заключения сделки.

12. Рассмотреть вопрос урегулирования института фрустрации (расторжение и изменение договора в связи с существенным изменением обстоятельств).

13. Изучить вопрос урегулирования абстрактных, а также недоказанных убытков [3].

Аналогичные конференции и встречи по данному вопросу проходят и в текущем году. Наиболее эффективной формой взаимодействия правовых систем считается унификация, то есть создание единого наднационального права для нескольких государств. Примером образованных крепких форм межгосударственной интеграции стали Таможенный Союз Казахстана с Россией и Беларусью или Евразийский Экономический Союз. Проработка вопроса имплементации отдельных элементов английского права в национальное законодательство актуализируется в связи с разработкой проекта Закона Республики Казахстан «О международном финансовом центре «Астана». Глава государства Н.А. Назарбаев в своем выступлении на VII съезде судей Казахстана подчеркнул: «Мы создаем Международный финансовый центр «Астана», где будет применяться английское право, а также стандарты ведущих мировых финансовых центров» [4]. Однако при внесении изменений и дополнений в национальное гражданское законодательство ставится вопрос не слепого копирования зарубежных идей, а переработка и использование их с учетом собственных национальных условий, ориентируясь на нужды правоприменительной практики. Поэтому определяется ряд гражданско-правовых идей и конструкций, которые могут быть дозированно имплементированы в казахстанское законодательство из английского права с обоснованием соответствующей возможности через призму нужд правоприменительной практики и достижений отечественной цивилистической доктрины.

Одним из главных вопросов совершенствования гражданского законодательства является вопрос усиления роли судебной практики в регулировании имущественных отношений и расширении пределов судебного усмотрения. Известно, прецедентное право (case law) составляет подавляющую часть английского права, создаваемое судами, которые при рассмотрении дел руководствовались местными обычаями. Со временем решения судов (прецеденты) станови-

лись обязательными при рассмотрении всех аналогичных дел нижестоящими судами, что нельзя сказать о казахстанском праве, относящемся к романо-германской правовой семье (континентальное право). Однако в судебной практике судьи фактически вносят многочисленные изменения в действующее право. Особенно в тех случаях, когда содержащиеся в законодательстве формулировки страдают неопределенностью или имеются правовые пробелы и коллизии. Значению судебной практики посвящено немало серьезных работ и их авторы рассматривают вопросы судебной практики как источник права, ее воздействие на правотворчество, место нормативных постановлений Верховного Суда в системе источников права и т.д. К примеру, считая оптимальным направлением правового прогресса для России максимального использования потенциала *культуры закона,* тем не менее, ученый С.С. Алексеев не исключает известных шагов и в направлении повышения значимости судебной практики, подготовки к тому, чтобы в перспективе поставить на службу формирования юридической системы также и достижения прецедентного права [5]. По мнению некоторых ученых, одним из прогрессивных изменений казахстанского гражданского законодательства, направленным на усиление значения судебной практики, ее унификацию и устранение негативных тенденций принятия противоположных решений по аналогичным спорам может стать внедрение в законодательство такого понятия, как «Үлгі». Профессор А.Г. Диденко пишет: «Полагаю, что нельзя рассчитывать на то, что казахстанская правовая система сможет заимствовать не просто слово «прецедент» и какие-то технические детали применения прецедентных правил, но и сущностные признаки этого явления. Поэтому я не сторонник предложения использовать даже сам термин «прецедент» (разумеется, в понятийном, а не в обыденном словоупотреблении) в нашем судоговорении. Думается, что в Казахстане существует возможность наметить иной, нежели прецедентный, путь. Путь одновременно и самобытный и не противоречащий основным идеям правовой цивилизации. Он состоит в укоренении в судебную деятельность понятия «ульге». В переводе үлгі означает «образец». В русском написании термин «ульге» будет использоваться как в единственном, так и множественном числе. На казахском языке это будет үлгі для единственного числа и үлгілер – для множественного. На авторство в применении данного термина я не претендую, он выбран после советов практиков и ученых – знатоков казахского юридического языка. В понятие ульге должен будет вкладываться не бытовой, а правовой смысл» [6].

«Үлгі» будет представлять собой акт судебного органа, утвержденный Верховным Судом Республики Казахстан, для возможного использования участниками гражданского процесса в качестве доводов в обоснование своей позиции, которым суд при рассмотрении дела должен дать свою оценку. «Үлгі» может быть актом любого судебного органа, выбранный в качестве такового Верховным Судом. Помимо этого, Верховный Суд сможет ежегодно утверждать, обновлять и издавать сборник «Үлгі». В перспективе публикуемые «Үлгі» могут быть систематизированы по институтам гражданского права. Судебные решения в сборники «Үлгі» будут помещаться не в полном изложении, а в обработанном виде. Опыт зарубежных стран показывает, что судебные решения публикуются в серьезных юридических изданиях. «Үлгі» в предлагаемой концепции отличается от прецедентов как источников права, но позволяет без причинения вреда системе права и изменения состава источников действующего права, предусмотренных в ст. 4 Конституции РК, усилить авторитет судебной практики, сделав ее доступной для ознакомления и изучения заинтересованными лицами. Также введение «Үлгі» сможет уменьшить коррупционные проявления в судебной системе, будет содействовать большей объективности, гласности, общественному контролю, снижению уровня субъективистких судебных усмотрений. Кроме того, данное нововведение улучшит подготовку юристов цивилистического профиля, поскольку педагогический процесс будет направлен на знание и умение анализировать «Үлгі», реальную судебную практику, а не только текст нормативного материала.

В последние годы активно обсуждается ряд вопросов по совершенствованию отечественного гражданского законодательства, о которых невозможно изложить в рамках одной статьи. Можно лишь вкратце очертить круг этих вопросов, как: введение понятия корпорации и законодательного регулирования корпоративных отношений, корпоративных актов и корпоративных соглашений, упорядочивание ответственности должностных лиц корпораций; принцип добросовестности; эстоппель; оговорка о неизменности обстоятельств (clausula rebus sic stantibus); абстрактные и недоказанные убытки; заверения об обстоятельствах (repre-

sentations and warranties). Предлагается рассмотреть варианты закрепления принципа «contra proferentem» (толкование против предложившего). Обсуждают вопрос и о необходимости введения отдельной статьи о безусловной независимой гарантии аналогичного гарантии по английскому праву. В отечественном гражданском законодательстве независимая гарантия не предусмотрена, действует лишь бланкетная норма п. 4 ст. 331 ГК РК о праве банков второго уровня осуществлять выдачу банковских гарантий и поручительств. Однако независимая гарантия широко распространена в международной практике, к примеру, в статье 3 Конвенции ООН о независимых гарантиях и резервных аккредитивах от 11 декабря 1995 года, в статье 2 Унифицированных правил для гарантий по первому требованию 1992 года. Как видно из изложенного, на сегодняшний день обсуждаются и иные элементы английского права на предмет возможности их имплементации в национальное законодательство.

Литература

1 Сулейменов М.К. Гражданское законодательство Республики Казахстан: современное состояние и пути совершенствования. – 31октября 2013 г. https://www.zakon.kz.

2 Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, утвержденной Указом Президента РК от 24 августа 2009 г. №858 //Казахстанская правда. – 27 августа 2009г.

3 Вопросы имплементации отдельных положений прецедентного права в национальное законодательство // Международная научно-практическая конференция. – Астана. – 30 ноября 2015 г. //http://www.iz.adilet.gov.kz.

4 VII съезд судей Казахстана. Официальный сайт Президента Республики Казахстан. – 21 ноября 2016г //www.akorda.kz/.

5 Алексеев С.С. Избранное. Наука права. Общесоциальные проблемы. Публицистика. Статут. 2003. – С. 134.

6 Диденко А.Г. Ульге – один из путей укрепления судебной власти. http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31280875#pos=1;-173.

References

1 Sulejmenov M.K. Grazhdanskoe zakonodatel'stvo Respubliki Kazahstan: sovremennoe sostojanie i puti sovershenstvovanija. – 31oktjabrja 2013 g. https://www.zakon.kz.

2 Koncepcija pravovoj politiki Respubliki Kazahstan na period s 2010 do 2020 goda, utverzhdennoj Ukazom Prezidenta RK ot 24 avgusta 2009g. №858 //Kazahstanskaja pravda. – 27 avgusta 2009g.

3 Voprosy implementacii otdel'nyh polozhenij precedentnogo prava v nacional'noe zakonodatel'stvo //Mezhdunarodnaja nauchno-prakticheskaja konferencija. – Astana. – 30 nojabrja 2015 g. //http://www.iz.adilet.gov.kz.

4 VII s#ezd sudej Kazahstana. Oficial'nyj sajt Prezidenta Respubliki Kazahstan. -21 nojabrja 2016g //www.akorda.kz/.

5 Alekseev S.S. Izbrannoe. Nauka prava. Obshhesocial'nye problemy. Publicistika. Statut. 2003. – S. 134.

6 Didenko A.G. Ul'ge – odin iz putej ukreplenija sudebnoj vlasti. http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31280875#pos=1;-173.

Askarova A.O.

To the question of satisfactory of injures, caused to health of employee

This article discusses the concept and procedure of compensation for harm caused to life and health of employees in the performance of labor (service) duties.

Key words: labor law, labor law, harm the life, health, employee, employer.

Аскарова А.О.

Қызметкерлердің өмірі мен денсаулығына келтірілген зиян үшін өтемақы төлеу мәселелері

Бұл мақалада қызметкерлердің еңбек (қызметтік) міндеттерін орындау кезінде өмірі мен денсаулығына келтірілген зиян үшін өтемақы тұжырымдамасы мен тәртібі талқыланады.

Түйін сөздер: еңбек құқығы, еңбек заңнамасы, зиян келтіруі, денсаулық сақтау, қызметкер, жұмыс беруші.

Аскарова А.О.

К вопросу о возмещении вреда, причиненного здоровью работника

В данной статье рассматриваются понятие и порядок возмещения вреда, причиненного жизни и здоровью работника при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей.

Ключевые слова: трудовое право, трудовое законодательство, вред, жизнь, здоровье, работник, работодатель.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

UDC 331.45

Askarova A.O.

Al-Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan, Almaty
E-mail: askarali-82@mail.ru

TO THE QUESTION OF SATISFACTORY OF INJURES, CAUSED TO HEALTH OF EMPLOYEE

When causing to compensation the earnings (income) lost by the victim which it had are subject to the citizen of a mutilation or other damage of health or definitely could have, and also the expenses caused by damage of health (on treatment, additional food, acquisition of drugs, the prosthetics, foreign leaving, sanatorium treatment, acquisition of special vehicles, preparation for other profession, etc.) if it is recognized that the victim needs these types of the help and leaving and does not receive them free of charge.

When determining the lost earnings (income) the disability pension appointed to the victim in connection with a mutilation or other damage of health, other types of grants appointed both to, and after infliction of harm to health, and also pension payments on account of compensation are not set off. On account of compensation of harm the earnings received by the victim after damage of health are not set off also.

By acts or the contract the volume and the amount of compensation which is due to the victim according to Civil Code of Republic of Kazakhstan can be increased.

The amount of the lost earnings (income) subject to compensation is defined as a percentage to average monthly earnings (income) to a mutilation or other damage of health or before the disability, corresponding to extent of loss by the victim of professional working capacity, and in the absence of it – the general working capacity.

The structure of the lost earnings (income) joins all types of compensation under employment and civil contracts as in a place of the main work, and in combination, assessed by the individual incomes tax. Payments of single character (compensation for unused holiday, the severance pay are not considered at dismissal, etc.). During temporary disability and a maternity leave the paid grant is considered. Income from an entrepreneurial activity, and also royalties joins in structure of the lost earnings, thus the income from an entrepreneurial activity joins on the basis of data of taxing authority.

Average monthly earnings (income) are counted by division of total amount of earnings (income) in twelve months of the work, preceding damage of health or disability approach, on twelve. In a case, when victim for a momentinfliction of harm worked less than twelve months, average monthly earnings (income) are counted by

division of total amount of earnings (income) for actually worked number of the months preceding damage of health, on number of these months.

Short the months worked by the victim at his desire are replaced the previous completely worked months or excluded from calculations at impossibility of their replacement.

In a case when the victim at the time of infliction of harm did not work, earnings before dismissal or usual amount of remuneration of the worker of his qualification in this district, but not less tenfold monthly settlement indicator established by acts are considered at his desire.

If in earnings (income) of the victim before causing to it a mutilation or other damage of health there were the steady changes improving its property status (the salary on a post is raised, it is transferred to more highly paid work, went to work after the termination of educational institution and in other cases when stability of change or possibility of change of compensation of the victim will be proved), when determining its average monthly earnings (income) earnings (income) which he received are considered only or had to receive after corresponding change.

Compensation of harm at damage of health of the person which has not reached majority.

In case of a mutilation or other damage of health of the minor who is not reaching fourteen years and not having earnings, the persons responsible for harm, are obliged to refund the expenses connected with damage of health.

On reaching the injured fourteen years, and also in case of infliction of harm to the minor aged from fourteen till eighteen years, not having earnings (income), the persons responsible for harm, are obliged to compensate to the victim, besides the expenses caused by damage of health, also the harm connected with loss or reduction of its working capacity, proceeding from the tenfold monthly settlement indicator established by acts.

If by the time of health damage the minor had earnings, harm is compensated, proceeding from the amount of these earnings, but not below the tenfold monthly settlement indicator established by acts.

After work beginning the victim has the right to demand increase in compensation of harm, proceeding from earnings received by it, but not below the amount of remuneration established on a position held by it or earnings of the worker of the same qualification in a place of its work.

Compensation of harm to the persons which have suffered damage as a result of death of the citizen.

In case of death of the citizen the disabled faces which were consisting dependent on the dead or having by day of his death the right to the contents from it have the right for compensation of harm; the child of the dead who was born after his death, and also one of parents, spouses or other family member, irrespective of working capacity which does not work and is occupied with care of his children who were dependent on the dead, grandsons, brothers and the sisters who not reached fourteen years or though have reached specified age, but, according to the conclusion of the medical bodies, needing on a state of health in foreign leaving.

The faces which consisting dependent on the died citizen and have become disabled within 5 years after his death have the right for compensation of harm also.

One of parents, spouses or other family member, the unemployed and taken with care of children, grandsons, brothers and sisters of the dead, and become disabled during leaving implementation, keeps the right for compensation of harm after the end of care of these persons.

Harm is compensated: the minor – before achievement of eighteen years; the pupil at the age of eighteen years also is more senior – before the end of study in educational institutions on full-time tuition, but no more than till twenty three years; to women is more senior than fifty eight years and to men is more senior than sixty three years for life; to disabled people – for the term of disability; to one of parents, the spouse or other family member occupied with care of his children which was dependent on the dead, grandsons, brothers and sisters, – before achievement of fourteen years by them or changes of a state of health.

The amount of compensation of the harm suffered in case of death of the citizen. To the persons having the right for compensation of harm in connection with death of the citizen, harm is compensated at a rate of that share of earnings (income) of the dead estimated by rules of the Civil Code which they acquired or had the right to receive on the contents at his life. When determining compensation of harm to these persons the structure of the income of the dead, along with earnings, joins turning out to them during lifetime pension, the perpetual maintenance and other similar payments. At determination of the amount of compensation of harm the allowances granted to persons on the occasion of loss of the supporter, other types of grants appointed both to, and after death of the supporter, and also earnings, a grant, pension payments are not considered. Established to each

of having the right for compensation of harm on the occasion of loss of the supporter the amount of compensation is not subject to further recalculation, except cases of the birth of the child after death of the supporter; purposes (termination) of payment of compensation to the persons occupied with care of children, grandsons, brothers and sisters of the died supporter.

By the act or the contract the volume and the amount of compensation can be increased.

Change of the amount of compensation of harm. The victim who has partially lost working capacity, having the right at any time to demand from the face to which the duty of compensation of the harm, the corresponding increase in the amount of compensation if its working capacity decreased in connection with the caused damage of health in comparison with that which remained with it by the time of award of compensation to it is assigned. Persons to whom the duty of compensation of the harm connected with damage of health of the victim, having the right to demand the corresponding decrease in the amount of compensation if working ability of the victim increased in comparison with that which remained with it by the time of award of compensation for harm is assigned. The victim has the right to demand increase in the amount of compensation of harm if the property status of the citizen to whom the duty of compensation of harm is assigned, improved, and the amount of compensation was reduced according to point 5 of article 935 of the Civil Code.

Increase in compensation of harm in connection with increase of cost of life and increase in a monthly settlement indicator. The sums of compensation of the harm, paid to citizens in connection with damage of health or death of the victim, are subject to indexation in the order established by acts at increase of cost of life.

Compensation of the harm connected with decrease in working capacity or death of the victim, is made by monthly payments.

In the presence of good reasons the court taking into account opportunities of the causer of harm can, on request of the citizen having the right for compensation, to award to it due payments at a time, but no more than in three years.

Collecting additional expenses can be made on a future tense within the terms established on the basis of the conclusion of medical examination, and also in need of advance payment of cost of services and property (permit acquisition, journey payment, payment of special vehicles, etc.).

In cases when the victim according to acts has the right to demand the termination or early execution of the obligation, such requirement is met by capitalization of the corresponding time payments.

Литература

1 Закон РК от 07.02.05 г. «Об обязательном страховании гражданско-правовой ответственности работодателя за причинение вреда жизни и здоровью работника при исполнении трудовых (служебных) обязанностей». // Информационная система «ПАРАГРАФ», 2016.

2 Гражданский кодекс РК (особенная часть) от 1.07.1999 г. // Информационная система «ПАРАГРАФ», 2016.

3 Батыгин К.С. Право социального обеспечения. Общая часть: учебное пособие. – М., 1995.

References

1 Zakon RK ot 07.02.05 g. «Ob objazatel'nom strahovanii grazhdansko-pravovoj otvetstvennosti rabotodatelja za prichinenie vreda zhizni i zdorov'ju rabotnika pri ispolnenii trudovyh (sluzhebnyh) objazannostej». // Informacionnaja sistema «PARAGRAF», 2016.

2 Grazhdanskij kodeks RK (osobennaja chast') ot 1.07.1999 g. //Informacionnaja sistema «PARAGRAF», 2016.

3 Batygin K.S. Pravo social'nogo obespechenija. Obshhaja chast': uchebnoe posobie. – M., 1995.

Ермухаметова С.Р.,
Тұрғанбек А.Қ.

Темір жол көлігімен тасымалдаудың кейбір сұрақтары

Ғылыми жұмыстың мақсатына сәйкес темір жол көлігімен тасымалдау шарттарына құқықтық жағдайына талдау жүргізілді. Зерттеу барысында темір жол көлігімен тасымалдау шарттарының жасалуының ерекшеліктеріне қарай тараптардың құқықтық жағдайы салыстырмалы талданады.

Түйін сөздер: темір жол көлігі, шарт, жүк жөнелтуші, өтінім.

Ermuhametova S.R.,
Turganbek A.K.

Some questions on transportation by rail

The article considers legal regulation rail transportation contract. During the study examines the legal status of the parties and the procedure for the conclusion of the contract.

Key words: railway transport, consignor, application.

Ермухаметова С.Р.
Турганбек А.К.

Некоторые вопросы перевозки железнодорожным транспортом

В статье рассматриваются вопросы правового регулирования договора перевозки железнодорожным транспортом. В ходе исследования рассматриваются правовое положение сторон и порядок заключение договора.

Ключевые слова: железнодорожный транспорт, грузоотправитель, заявка.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 347

*Ермухаметова С.Р., Тұрғанбек А.Қ.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
*E-mail: saulehan11r@mail.ru

ТЕМІР ЖОЛ КӨЛІГІМЕН ТАСЫМАЛДАУДЫҢ КЕЙБІР СҰРАҚТАРЫ

Азаматтық құқықтың өзекті мәселелерінің бірі – тасымалдау шарттарын жасау. Қазіргі кезде тасымалдау азаматтық айналымда көп қолданылғанымен одан туындайтын түрлі құқықтық мәселелер аталған тақырыпты зерттеуді қажет етеді. Біздің алдымыздағы негізгі мақсат егеменді елімізде қалыптасып жатқан нарықтық қатынастардың талабына жауап беретін көлік заңдарымызды үнемі жетілдіріп отыруымыз қажет.

Тасымалдау шарты күнделікті өмірімізде, тұрмысымызда жиі қолданылатын шарт. Бұл шарттың тиімділігі көлік құралы арқылы мүлікті немесе жолаушыларды бір жерден екінші жерге жетуге деген қажеттілігін қанағаттандыруы. Жалпы көлік міндеттемелері жүктерді, жолаушыларды және теңбе жүктерді тасымалдау үрдісінде пайда болатын міндеттемелер. Мұндай міндеттемелердің ерекшелігі материалдық емес сипаттағы қызметтің көрсетілуі. Біз заңнамаларымызда әлі күнге дейін жүк және теңбе жүк терминдерінің қолданылатындығы, бірақ оларды бір-бірінен ажырату критерийлерінің жоқтығын және көлік туралы заңда осы терминдердің нақтылануы қажет деп санаймыз.

Біз әртүрлі көлік түрлерінің ішінде темір жол көлігімен тасымалдау шарттарының ерекшеліктерін қарастырудың маңыздылығы, бұл көлік түрімен жүктерді тасымалдаудың басым бөлігінің темір жолмен тасымалдануы, оның қызмет көрсету аясындағы көпқырлылығы және олардың тауар нарығындағы бәсекеқабілеттілігі арқылы түсіндіріледі. Темір жол көлігімен тасымалдауды дамыту бүгінгі күні халықаралық сауданы дамытудың бірден-бір негізі. Көлік қатынастарын дамыту арқылы ұлттық көлік жүйесімен көлік үрдісіне қатысушылардың өзара қатынастарын реттеу жүзеге асырылады. Бүгінгі біз қарастырып отырған мәселе де темір жол жүйесімен тасымалдау қатынастарын құқықтық реттеуге саралау.

Темір жол көлігімен тасымалдау шарттары бүгінгі күні тасымалдаудың негізін қалыптастыра отырып, көптеген күрделі мәселелерді шешуді қажет етеді. Ең алдымен негізгі мәселе болып табылатын тасымалдау шартының сипатын анықтау. О.С. Иоффе тасымалдау шартындағы бір тарап жүк жөнелтуші мен жүк алушы, ал екінші тарап тасымалдаушы

деген тұжырымды қолдаса, М.Е. Ходунов тасымалдау шартын үшінші жақ мүддесі үшін жасалынатын шарт ретінде санайды және жүк жөнелтуші мен жүк алушыны бір тарап ретінде қарастырмайды.

Сонымен қатар цивилистика ғылымында пікірталас тудырып отырған мәселе жүкті тасымалдау шарттарының екі немесе үшжақтылық мәселесі. Біз қарастырып отырғандай бір жағынан үш жақты шарт ретінде қарастыруға болады, себебі шартта жүк жөнелтуші, тасымалдаушы, жүк алушы көрсетіледі. Ал, кейбір пікірлер бойынша екі жақты шарт, себебі қандай тасымалдаушы болмасын жүкті тасымалдаған кезде қызметі үшін есеп айырысуды кім жүкті тасымалдауға тапсырыс берсе, сол тұлғамен жүргізеді.

Жүк тасымалдау шартына сәйкес тасымалдаушы жүк жөнелтуші өзіне сеніп тапсырған жүкті оның тасымалдау талаптарын сақтай отырып, баратын темір жол станциясына дер кезінде әрі сол күйінде жеткізіп беруге және жүк алушыға тапсыруға міндеттенеді, ал жүк жөнелтуші (жүк алушы) жүк тасымалына ақы төлеуге және оны қабылдап алуға міндеттенеді. Сондықтан негізінен шартты көлік ұйымы мен жүк жөнелтуші жасайды. Егерде жүкті жеткізгеннен кейін жүк сол жүк жөнелтушіге берілетін болса, міндеттеме қатысушыларының шеңбері осымен шектеледі. Бірақ көбіне жүк алушы ретінде үшінші тұлғалар көрсетіледі, олар жүк жөнелтушінің контрагенттері және оған жүк жеткізу орнында беріледі. Жүк алушы құқықтық қатынастың қатысушысы болып табылады.

Жүк тасымалдауды ұйымдастыру туралы шарт бойынша тасымалдаушы жүкті белгіленген мерзімдерде қабылдауға, ал жүк жөнелтуші жүкті тасымалдауға келісілген көлемде тапсыруға міндеттенеді.

Жүк тасымалдауды ұйымдастыру туралы шартта тасымал көлемдері, мерзімдері, сапасы, көлік құралдарын берудің және жүктерді тасымалдауға ұсынудың талаптары белгіленеді.

Жүк жөнелтуші жүкті тасымалдауға ұсынған кезде тасымалдаушыға әрбір жөнелтілім үшін темір жол көлігі жүк құжатын, ал Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген қажетті жағдайларда өзге де құжаттарды тапсыруға міндетті. Тасымалдаушы мен жүк жөнелтуші жүйелі түрде тасымалдауды жүзеге асыру қажет болған кезде тасымалдауды ұйымдастыру туралы ұзақ мерзімді шарт жасауы мүмкін.

Біз аталған міндеттемелердің пайда болу негізі ретінде шартты АК-ке сәйкес қарастырамыз. Біздің ойымызша, темір жолмен тасымалдау қатынастарының пайда болу негіздері жүк жөнелтушінің өтінімі. Жүк иесі мен тасымалдаушы арасындағы тасымалдауды ұйымдастыру туралы шарттарының пайда болу негізі түрлі заңи құрам болады, яғни жүк тасымалдауды ұйымдастыру туралы шарт және жүк жөнелтушінің өтінімі.

Барлық басқа азаматтық-құқықтық шарттар сияқты тасымалдау шарттары бар жағдайда шартқа қол қою арқылы жасалмайды. Керісінше екі түрлі жасалуы мүмкін. Қол қою біріншіден, жүк жөнелтушінің өтінімі, екіншіден, көлік накладнойы. Егерде өтінім негізінде шарт жасалатын болса, көбіне алдын ала шарт ережелері қолданылады.

Е.А. Суханов темір жол көлігімен тасымалдау шарттарын шарттық негізде пайда болатын міндеттемелер ретінде қарастыра отырып, эксплуатанттардың, яғни меншік құқығындағы көлік құралдары бар тұлғалардың мүлікті жалдау немесе өзге де заңды негізде көлік қызметтерін көрсету қазіргі кезде кең көлемде дамып келе жатқандығын атап өтеді. Бірақ бұл көлік жұмысына мемлекеттің әсер етуінің толық күшін жою дегенді білдірмейді, егерде ол монополиялық жүйелер санатына жататын болса.

Бұл «Темір жол көлігі туралы» 2001 ж. 8 желтоқсандағы № 266-II Қазақстан Республикасының Заңында магистралдық темір жол желісінің бірыңғай мүліктік кешенін сақтау нысанында бекітілген. Кез келген мәміле бойынша қарастырылатын міндеттеме белгілі бір мақсатқа жетуге бағытталады және өзіне тән элементтер жиынтығын, яғни субъектісін, объектісін және мазмұнын қамтиды. Міндеттеменің мақсаты жалпы және арнайы болуы мүмкін. Міндеттеменің арнайы мақсаты экономикалық және құқықтық болады. Экономикалық мақсат міндеттемені орындау арқылы экономикалық материалдық нәтижеге қол жеткізу. Біз қарастырып отырған міндеттемеде жүктің аумақтық жағдайын өзгерту жүкті тасымалдау үрдісінің экономикалық мақсаты болып табылады. Құқықтық мақсат міндеттемеге түсе отырып, тараптар құқықтық нәтижеге ұмтылады. Ал, тасымалдау міндеттемесіндегі құқықтық мақсат жүкті шартта көрсетілген тұлғаға беру және шартта көрсетілген мекенге жеткізу.

А.П. Сергеевтің пікірінше, жүктерді тасымалдау тасымалдаудың негізгі ережелеріне келісу деп қарастырады және бұл ережелерге тасымалдауға қажетті көлік құралдарының саны

мен мерзімі, тасымалданатын жүктің көлемі мен сипаты жатады. Мұндай келісімнің негізгі мақсаты нарық талаптарына жауап беретін тасымалдау құралдарын тиімді және экономикалық тұрғыда пайдалану деп қарастырған. Тасымалдау шартының құқықтық сипаттамасы көптеген жылдар бойы даулы мәселелердің бірі ретінде қарастырылып келеді. Кейбір авторлар тасымалдау шартын қосылу шарты ретінде қарастырады және көлік ұйымы тасымалдау саласында монополист болып табылады. Көлік қызметін қажет ететін тұлғалар өзінің жағдайын басымдырақ етуге тырысады, ал клиенттер көлік ұйымы ұсынған жағдайларға қосылады.

Сонымен қатар жүктерді тасымалдау шарттары нақты шарттар ретінде теорияда қатаң пікір қалыптасқан. Азаматтық кодекстің 393-бабының 2-тармағында нақты шарттың жасалу кезі туралы айтылған. Шарттардың көпшілігі консенсуалдық болып табылады, (лат, consensus – келісім), яғни оларды жасау үшін ол жайында келісім болса жеткілікті.

Бірақ, кейбір шарттар (мысалы, сыйға тарту, сақтау, заем, жүк тасымалдау) шарт нысаны берілген кезден бастап қана жасалынады деп саналады. Мұндай шарт нақты (лат, res – зат) деп аталады, ол заң актілерінде бекімін табуға тиіс. Шарттың консенсуалдық немесе нақты сипаты, әдетте, шарттың анықтамасының өзінде көрсетіледі.

Дегенмен, шарттың консенсуалды қатынастар моделін пайдалану мүмкіндігін қарастыруға болады. Оның мазмұны жүкті тиісті жерге жеткізу талаптары ғана емес, сонымен қатар көлік құралдарын беру туралы талаптары да болады. Бұдан шығатын қорытынды темір жол заңнамаларында жүктерді тасымалдау шарттарының консенсуалды шарт түрінде де жасау мүмкіндігін қарастыру. Яғни консенсуалды шарт болған жағдайда тараптардың көлік құралдарын ұсынбағаны немесе ұсынған көлік құралын пайдаланбағаны үшін жауапкершілігі болады. Қорыта келе тасымалдау шарттарын жасау кезінде тараптардың мүдделерін қорғау мақсатында жүктер мен теңбе жүктердің анықтамасын заңды түрде бекіту қажет деп санаймыз. Сонымен қатар жүктерді тасымалдау шарты екі жақты шарт деп санаймыз.

Әдебиеттер

1 Темір жол көлігі туралы 2001 ж. 8 желтоқсандағы № 266-II Қазақстан Республикасының Заңы.
2 Гражданское право. В 2 т. Том II. Полутом 2: учебник / отв. ред Е.А. Суханов. – М.: Издательство БЕК, 2003.
3 Гражданское право: учебник. Часть II / под. ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – М.: «Проспект», 1998.

References

1 Temir zhol kөligi turaly 2001 zh. 8 zheltoқsandaғy № 266-II Қazaқstan Respublikasynyң Zaңy.
2 Grazhdanskoe pravo. V 2 t. Tom II. Polutom 2: uchebnik / otv. red E.A. Suhanov. – M.: Izdatel'stvo BEK, 2003.
3 Grazhdanskoe pravo. Uchebnik. Chast' II / Pod. red. A.P. Sergeeva, Ju.K. Tolstogo. – M.: «Prospekt», 1998.

Nurahmetova G.G.,
Dalbekova A.K.

The legal regime of the joint-stock companies property

This article is devoted to the peculiarities of the legal regime of the joint-stock companies property.Today,the joint-stock company is one of the most common legal forms of legal entity.At the present stage of the development of Kazakhstan's economy businessis the main form of non-state legal entities, one of the most common legal forms which are joint-stock companies.This article gives a definition of the structure and composition of joint stock companies in the current legislation of Kazakhstan.

Key words: joint-stock, a legal entity authorized capital property.

Нурахметова Г.Г.,
Дальбекова А.К.

Акционерлік қоғамдардың мүлкінің құқықтық режимі

Бұл мақала акционерлік қоғамдардың мүлкінің құқықтық режимінің ерекшеліктеріне арналған. Бүгінгі таңда АҚ заңды тұлғаның ең кең тараған ұйымдастырушылық-құқықтық нысандарының бірі болып саналады. Осы кезеңдегі Қазақстан Республикасының экономикасының дамуында кәсіпкерліктің негізгі нысаны болып ең кең тараған ұйымдастырушылық-құқықтық нысандардың бірі ретіндегі АҚ болып саналатын мемлекеттік емес заңды тұлғалар табылады. Бұл мақалада Қазақстанның қазіргі кезеңдегі заңнамасы бойынша АҚ мүлкінің құрылымы мен құрамын анықтауға арналған сұрақтар қарастырылады.

Түйін сөздер: акционерлік қоғам, заңды тұлға, жарғылық капитал, мүлік.

Нурахметова Г.Г.,
Дальбекова А.К.

Правовой режим имущества акционерных обществ

Настоящая статья посвящена особенностям правового режима имущества акционерных обществ. На сегодняшний день АО является одной из самых распространенных организационно-правовых форм юридического лица. На современном этапе развития экономики Республики Казахстан основной формой предпринимательства являются негосударственные юридические лица, одной из наиболее распространенных организационно-правовых форм которых являются АО. В этой статье будут рассмотрены вопросы, посвященные определению структуры и состава имущества АО по современному законодательству Казахстана.

Ключевые слова: акционерное общество, юридическое лицо, уставный капитал, имущество.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

UDC 347

Nurahmetova G.G., DalbekovaA.K.

Al-Farabi Kazakh National university,
Kazakhstan, Almaty
*E-mail: Daubassova@mail.ru

THE LEGAL REGIME OF THE JOINT-STOCK COMPANIES PROPERTY

At the present stage of development of economy of the Republic of Kazakhstan the main form of entrepreneurship is private legal entities, one of the most common legal forms which are joint-stock companies.

Under the clause 1 of the article 6 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan state and private properties are conformed on equal terms [1]. According to the article 191 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan the legal body to whom property is allowed under the right of ownership is non-governmental. The property, created by the sale of shares and other securities, as well as produced and acquired by the Company in the course of its activities, belongs to it by right of ownership. Therefore, JSC is a private entity, and its property is private.

All the property of the legal body is divided to several constituents (funds) under which it will be understood as similar groups by economic characteristics of the objects that have a common purpose and obey the established legal regime for each of these groups [2, c. 44].

This rule is valid to the property as well. The property of the joint-stock companies is a complex issue, so classification of its constituents can be made in a various way. The joint-stock companies property framework consists of the authorized joint stock, which is the main fund. The authorized capital is formed by contribution of the participants/shareholders (paying up for stocks).

According to S. Shitkina, the authorized capital of JSC performs several functions: interim, guarantee and affirmative. The authorized capital is the starting material basis for the legal entity, i.e. makes it possible to start economic activity.

The second function – guarantee thatis the share capital is to defend the interests of JSC creditors. The third function – affirmative, that is the establishment of obligations relations between joint-stock company and its shareholders [3].

According to T. Kashanina and E. Sudarkovamarking down the following functions of the authorized capital: a) start-up function; b) guarantee function; c) the function of determining the share of participation of each shareholder in the society [4]. It is necessary to disclose in details the las function.Asitisknown,theauthorizedcap italsummarizes from the selling of shares. The ratio of amounts of

prices of shares held by one person, to the amount of capital determines the amount and the position of the shareholder in the society [4, c. 60].

Goingalong with beforementionedscientists, we can mark that this function is one of the main because the legal status in the society of the shareholder depends on the amount of shares owned.

Any authorized capital is formed through the sale of shares, respectively, it is not just their total nominal value, and divided into shares of equal value of the share. In this regard, we share the view of S. Mogilev, who believes that «the presence of the authorized capital divided into a certain number of shares – a constitutive feature of JSC» [5].

The essence of the JSC is seen in the fact that «to issue shares in order to attract capital,» [6], but now, in contrast to the old law of the authorized capital is not determined by the number of «authorized shares», but corresponds to the fact what company got in fact by contributions of shareholders.

There is a turning point in the direction of the prevailing principle in Europe solid authorized capital as property measures, at least, company creditors can rely on [7]. In this context, then it is necessary to mention that the minimum size of the authorized capital was significantly raised, namely 50 000 – fold amount of the official monthly calculation index, Article 10 of the JSC Law. According N. Maximova «increase in share capital is the main goal – to capitalize JSC and force them to raise capital through the issuance of shares in the free market» [8].

The real principle of making contribution of capital, this principle means that the «amount should really be at the disposal of company as specified authorized capital» [7, c. 47].

On this point we agree with A. Dzholdasbekov who writes: «the initial commitments of the shareholdres are encumbered in the authorized capital. The law comes from the fact that before the founders of the company will have the right to involve other people's money as capital, they must first prove that they have their own money to generate the initial capital of the company. In the future, the concept of authorized capital does not make sense.

There are definitions «authorized shares», «issued shares», «share in the total number of issued shares» and«paid authorized capital, which is the arithmetic determination of the number of outstanding shares at the offering price. The main thing for the company is the number of authorized shares, i.e. the number of shares that the Company can make manipulations in order to attract further capital» [9].

The principle of capital preservation is closely linked to the principle of the authorized capital. In accordance with the purpose of protecting the interests of creditors of the company, payments to shareholders in excess of the amount received as a result of economic profit activities may be carried out only under certain preconditions.

Distributions to shareholders are prohibited at a negative amount of equity capital or if the amount of equity capital of the company will become negative because of the accrual of dividends on its shares. A similar problem arises in the capital preservation event of purchase of own shares by the company. The authors of the Law found that in a such situation, the rights of creditors may also be at risk, and therefore established in Articles 26, 28 of the JSC Law, the restriction tied to equity of the company. The same problem will be faced with a pledge of shares by the company [6]. However, in this paragraph the preservation of capital resolved even weaker. In addition, the question remains open, as the acquisition of own shares will be reflected on the balance sheet.

It should be noted that JSC Law, there is no provision for the establishment of reserves, whether it was referring to the lack of usability, or to give less importance to the protection of creditors, it is unknown.According to the opinion presented here, the duty of creating the reserve provisions for part of the profit up to the «filling» under the considered volume is a rational measure to strengthen the protection of creditors [10].

According to Art. 21 of the JSC Law in return for shares of the Company may be made by cash, property rights (including the right to intellectual property) and other assets. Payment for the shares by securities is allowed only if the value is determined on the organized securities market.

That is, as a contribution to the share capital (payment for shares) may be any transferable property, i.e. not only withdrawn from the civil circulation, but also alienated, including property rights, as «the main criterion for the admissibility of certain contributions in the authorized capital is their ability to increase the amount of the legal entity assets» [11].

Mostly payment of shares is carried out in cash. Under current law monetary unit and legal tender in the Republic of Kazakhstan is Tenge. However, the calculations are not prohibited in the foreign currency, terms and conditions are determined by the Law on currency regulation.This raises the question of whether the shares may be paid in

foreign currency, and what are the requirements in this case?It is also not clear how it will fix the minimum amount of authorized share capital, if it is all or partly generated in money.In the caseof that payment is not made in cash shares, but in other property,so the assessment of such properties held by the appraiser at its current market price.

It is not clear by what criteria the final price is displayed. After all, in practice there may be situations when paying stocks can be made property with a high degree of physical or mental deterioration.

That is, at the time of evaluation, it has a cost, and at the time of the actual application is much cheaper or devalued.Therefore, we believe that it is necessary in law to establish the period of validity of the property assessment, if the assessment and the actual application do not match.

As a result, it should be noted that the associate property has a complex composition and structure which, at first, have a different order of vesting, and secondly, a different order of the transactions, and, thirdly, the different functions in the protection of creditor rights.

In this regard, the improvement of the current legislation governing the activities of the JSC, it is necessary for the further successful economic development of our country's economy.

References

1 Constitution of the Republic of Kazakhstan dated 30 August 1995. Comments. Under. Ed. GS Sapargalieva. – Almaty: Nur-press. 2004. – C. 44.

2 Ahmetyanova Z.A. Legal status of corporate property. Dis. Ph.D. MSLA. 1998. – C. 41.

3 Shitkina IS Legal support to the company. Set of local regulations. – M.: Fund «legal culture.» 1997. – C. 31.

4 Kashanina T.V.Sudarkova EA Company Law. Practical Course. – M.: Publishing Group INFRA-M – NORM. 1997. – Pp. 59.

5 Mogilev S.D. Joint-stock companies. – M.: Case, 2000. – S. 560.

6 Law of the Republic of Kazakhstan dated May 13, 2003 № 415-II «On Joint-Stock Companies» (with alterations and amendments as of 29.03.2016 g)

7 Dr. Hans-Joachim Schramm «History and prospects of Kazakhstan law on joint-stock companies» Securities Market of Kazakhstan № 2 February 2004. – Pp. 40 – 57.

8 Maximova N. «Company Law: Problems and Solutions. Overview of the round table «The securities market of Kazakhstan. July number in July 2003 pp. 5-9.

9 Joldasbekov A. «Companies Act: problems and solutions. Overview of the round table «The securities market of Kazakhstan. July number in July 2003 pp. 5-9.

10 Karagusov F. capitalization corporations under the laws of the Republic of Kazakhstan. / / Lawyer. 2005. Number 9. – Pp. 18-29.

11 Eliseev I.V. The notion of a legal entity. Civil law. Part 1. / Under. Ed. A.P Sergeeva. JK Tolstoy. – M.: Prospect. 1998. – Pp. 121.

4-бөлім

ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ҚАРЖЫ ҚҰҚЫҒЫ

Раздел 4

ИНВЕСТИЦИОННОЕ И ФИНАНСОВОЕ ПРАВО

Section 4

INVESTMENT AND FINANCE LAW

Nakisheva M.K.

Separate aspects of legal support of financial deposits protection of the population

In this article questions of bank deposits, and also of obligatory guaranteeing deposits are considered that is ensuring stability of the RK financial system. Including, some aspects of maintenance of trust to a banking system, by payment of guarantee compensation to depositors in case of compulsory liquidation of participating bank are studied. Article contains the analysis of norms of the bank law in the field of legal regulation of some bank operations, including maintaining Islamic deposits.

Key words: The bank deposit, the guaranteed deposit, the Kazakhstan fund of guaranteeing deposits, Islamic bank.

Накишева М.К.

Банк депозиттерін құқықтық қорғаудың кейбір аспектілері

Бұл мақалада банктік салымдар мен депозиттер туралы және ҚР қаржы жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз ететін міндетті кепілдік етуші депозиттер туралы қарастырылған. Сонымен қатар, банк жүйесіне сенімділікті қолдау аспектілерін және депозитарларға кепіл беруді төлеу жолдары көрсетілген. Мақалада банк операцияларын құқықтық реттеу саласындағы және ислам салымдарын жүргізу банктік заңдардың нормалары және оларға талдау жасау мазмұны қаралған.

Түйін сөздер: банктік депозит, банктік салым, кепілдік депозит, Кепілдік депозиттердің қазақстандық қоры, Ислам банкі.

Накишева М.К.

Некоторые аспекты правового обеспечения защиты банковских вкладов

В данной статье рассматриваются вопросы о банковских вкладах и депозитах, а также об обязательном гарантировании депозитов, что является обеспечением стабильности финансовой системы РК. В том числе изучены некоторые аспекты поддержания доверия к банковской системе путем выплаты гарантийного возмещения депозиторам в случае принудительной ликвидации банка-участника. Статья содержит анализ норм банковского законодательства в области правового регулирования некоторых банковских операций, в том числе ведение исламских вкладов.

Ключевые слова: банковский депозит, банковский вклад, гарантируемый депозит, Казахстанский фонд гарантирования депозитов, Исламский банк.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

UDC 347.73:[336.714+346.543.1

Nakisheva M.K.

Al-Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan, Almaty
E-mail: mahink@mail.ru

SEPARATE ASPECTS OF LEGAL SUPPORT OF FINANCIAL DEPOSITS PROTECTION OF THE POPULATION

Today, the number of investors in a banking system grows in the republic day by day as the population considers such investment favorable.

The banking system in the republic became stronger, and the population not just trusted in banks, but felt noticeable benefits which turn out at placement of money on bank accounts.

The guaranteed deposit – the deposit which is subject to obligatory guaranteeing deposits.

For guaranteeing deposits of physical persons in November 1999 the special fund – JSC «Kazakhstan Fund of Guaranteeing Deposits» was created.

The main destination of Fund is protection of the rights and legitimate interests of investors and assistance of stability of a financial system of the Republic.

As we know, the purpose of system of obligatory guaranteeing deposits is ensuring stability of a financial system, including maintenance of trust to a banking system by payment of guarantee compensation to depositors in case of compulsory liquidation of participating bank.

What is the deposit, deposits in Kazakhstan how to choose the favorable deposit, deposit rates (percent on deposits) in Kazakhstan. And also deposits of banks of Kazakhstan for 2016, interest rates for deposits in banks of Kazakhstan for 2016 and where it is favorable to put money.

The bank deposit – it is the money transferred credit institution for the purpose of obtaining the income by way of percent. You give free money resource for temporary use to bank under certain conditions and instead earn reward (income) in the form of monthly added established percent from the deposit sum.

Naturally, than it is higher a percent on an investment in bank (deposit rates) – the your income is higher, the more money is added monthly to your sum of a deposit. Therefore people look for deposits of banks of Kazakhstan with a high interest rate.

The percent on deposits in national currency is always higher, than in foreign currency.

For example, in 2016 after devaluation of tenge, banks of Kazakhstan increased percent on deposits to tenge to 15%, at the

same time having lowered percent on currency deposits to 2%. It increases appeal the deposits on tenge.

Besides in 2016 also the sum of guarantee compensation on deposits in national currency increased from 5 000 000 (five million) tenges to 10 000 000 (ten million) tenges.

The maximum sum of a guarantee on deposits in foreign currency remains without change of 5 000 000 (five million) tenges.

Respectively, if your bank in which you have the deposit, is a participant of System of Guaranteeing Deposits, then at the arisen problems at bank – the Organization which is carrying out obligatory guaranteeing deposits pays to depositors – physical persons – guarantee compensation on the guaranteed deposits in the rest sum on the deposit without the remuneration added on the deposit, but no more than ten million tenges.

Deposits are the simplest and safer way to keep money and at least a little to earn additionally unlike more risky investments, such as, in purchase of a share, investments in gold, even to the real estate. Financiers say that durability of your financial future is defined at all not by that how many money you earn, and that how many at you remains from earned and they insistently advise monthly to lay off for the deposit account at least 10% of the income. Japanese, for example, at the child's birth go to open the deposit account in bank on his name at once. And regularly do small assignments. If we do it like this, then to majority of your child on his account the round sum which can be used for receiving more prestigious education abroad will already lie, or over time we can buy the apartment or the car to the child.

Here the factor of time and a regularity of additional deposits plays a large role, what more on the deposit money will lie, and money will not be removed, and on the contrary the deposit investment will be monthly diligently, regularly to be replenished – that through 15-18 years – on the deposit the considerable sum will be collected. And in the Kazakhstan banks, including.Our banks in Kazakhstan quite stable.

Of course, nobody is insured from inflation, devaluation, etc. If the percent on a deposit is good, keeps consumer ability of your money from inflation (percent on a deposit is higher, than the official rate of inflation in the country), then your money not only to remain, but also in the conditions of inflation will even be increased. On the other hand, when you have deposit money – it is also the good calming psychological factor. We then look in tomorrow more surely.

Two types of deposits are most popular now:

1. deposits which can be filled up periodically or regularly, but it is impossible to take off money before the termination of term of a deposit contribution according to the contract.

2. the deposit which it is possible both to fill up and to take off money in need of any time (of course, it is necessary to leave not reduced rest before the termination of period of validity of a contribution). Therefore if you consider that in the nearest future money can be necessary for you, it is better to choose the second option. And if there are available resources– that it is possible to stop on the first option.

Earlier on type of deposits when it was possible to fill up, but it was impossible to remove before the termination of term of the deposit – interest rates were higher.

However, now time dictates the terms. And some banks of Kazakhstan already have conceded demand and deposits with high percent on deposits are offered also in the second case.

Thus it is hard to say in what bank the best conditions on opening of the deposit, almost in all banks they identical. Therefore at the choice of the deposit it is better to pay attention to the financial performance of bank characterizing its reliability (probability that he will not go bankrupt), service (customer service: efficiency, politeness, etc.), conditions on the deposit (flexibility, loyalty, etc.), and also other characteristics: for example, a big extensive network of branches, proximity near the house, personal acquaintances to personnel of bank and other criteria.

Financial indicators (the size of assets, own capital, obligations, profit, etc.) can be found on the corporate websites of banks.

The fund of guaranteeing deposits in case of bankruptcy of bank undertakes to return you the sum of your deposit(without remuneration), but no more than 10 000 000 (ten million) tenge. If you want to put more than 10 million tenge on the deposit, then as option, it is possible to divide the sum of a contribution between several banks, to open deposits in several banks which are participants of system of obligatory guaranteeing deposits that the deposit sum in each bank did not exceed specified.

Though bankruptcy of banks in Kazakhstan – the phenomenon now rare. Besides, the more the deposit – the more monthly amount of remuneration (percent) arrives on your deposit.

Let's note that in Kazakhstan 37 banks are a part of the system all obligatory guaranteeing deposits. The exception is only Islamic bank.

JSC Islamic Bank «Al Hilal» was formed in 2010 as a joint stock company according to the legislation of the Republic of Kazakhstan. The bank accepts deposits from the population, provides financial operations on the bases of the principles of norms and rules of Sharia, transfers money in Kazakhstan and abroad, performs operations on a currency exchange and renders other banking services to the commercial clients. In Sharia there is a direct and unconditional ban on a rib, that is usury. Delivery of money under percent – on what is based welfare of a traditional banking system – in Islam it is considered a sin, same heavy as seventy adulteries.

Therefore, in Islamic banks cannot be in classical understanding of such services as crediting. Besides, Sharia forbids some other types of bank earnings, for example stock market game therefore Islamic banks can store the assets, only store, but not increase in «long» papers and long-term investments in any way.

For attraction of savings of individuals the Islamic banks use two ways. The first is a mudaraba. Investors as participants of «trust financing», participate in profits and losses of bank. The second way – clients bring the savings into interest-free accounts, but at the same time have the right to the loans granted on favorable terms, – only 2-3% as commission collecting are charged.

At the same time investors acquire the rights comparable to the rights of shareholders: in case of losses which involve damage to investors the last have the right to begin judicial investigation of activity of bank. The profit of banks and their investors is formed at an entrepreneurial activity due to investment of capital in various projects creating real goods. It follows from this that the capital works only in the production purposes. Both parties – both bank and the client – bear risks and divide profits and losses from projects in proportion to invested funds. Respectively, banks prefer to high-risk projects projects risk-free, bringing in the stable income. If this crediting of projects, then if the project profitable, on the ratio which is in advance stipulated in the contract agree about a share, for example, the client receives 80%, and bank – 20% of profit.

In August, 2015, in the country there was a devaluation of national currency, in participation of the population there was a certain degree of mistrust to bank deposits. The national currency received so-called, the mode of free floating of exchange rates, that is a rate of tenge to other world currencies is regulated by market demand and offers.

But, despite it, the remuneration rate on tenge deposits remains high, and it is good news to those who decided to save up the means. In February of this year the National bank in response to high dollarization of economy increased the maximum guaranteed rate on deposits in national currency to 14%.

In economic practice there is a period of expensive deposits which is observed in Kazakhstan today. This moment is considered gold time for investors, experts are sure. Encourages that it can last much longer, not so long ago during the interview the head of National Bank of Kazakhstan DaniarAkishev noted that the regulator does not intend to reduce the maximum rate on tenge deposits. However, bankers will be forced to go to this measure for depreciation of funding and it is happened reduction in cost of the credits. In these conditions it is necessary to hurry to fix high rates on rather long deposits for one-two years in tenge.

References

1 The law RK on obligatory guaranteeing the deposits placed in banks of the second level of the Republic of Kazakhstan 07.07.2006.

2 Law «About Banks and Bank Activity in the Republic of Kazakhstan» of 31.08.1995

3 shopomania.kz/finance/241-depozity-v-kazahstane-vygodnye-depozity.

4 Khudyakov A. I. Insurance right of the Republic of Kazakhstan. – Almaty: Zheti Zhargy, 1997.

5 Karagusov F. S. Money and securities in system of objects of the civil rights. – Almaty: Zheti Zhargy, 2002

6 http://www.alhilalbank.kz/

7 https://kapital.kz/finance

Сураганов Р.Н.

Некоторые аспекты правового регулирования в области налогового администрирования Республики Казахстан

В статье рассматриваются проблемы правого регулирования в области налогового администрирования Республики Казахстан. В условиях тяжелого экономического кризиса не только в Республике Казахстан, но и во всем мире нарастают темпы экономической рецессии, так как экономический спад естественно вызвал за собой определенные негативные явления. Произошедшая в стране девальвация национальной валюты показала, что все экономики мира тесно взаимосвязаны.

Ключевые слова: правовое регулирование, налоговое администрирование, национальная валюта.

Suraganov R.N.

Some aspects of the legal regulation in the sphere of tax administration of the Republic of Kazakhstan

The article deals with the problems of legal regulation in the sphere of tax administration of the Republic of Kazakhstan. In conditions of severe economic crisis, not only in Kazakhstan but also in the literal sense as if the pace of growing global economic recession in the world economic downturn is naturally called for a specific negative phenomena. Occurred in the country's currency devaluation showed that all of the world economy, are closely interlinked.

Key words: legal regulation, tax administration, National currency.

Сураганов Р.Н.

Қазақстан Республикасы салықтық әкімшіліктендіру саласындағы құқықтық реттеудің кейбір аспектілері

Мақалада Қазақстан Республикасы салықтық әкімшіліктендіру саласындағы құқықтық реттеу мәселелері қарастырылған. Ауыр экономикалық дағдарыс жағдайында тек Қазақстан Республикасында ғана емес, тура мағынада алғанда жаһандану жағдайындағы әлемде экономикалық рецессия қарқыны өсуде, ал экономикалық құлдырау, өз кезегінде, белгілі-бір жағымсыз құбылыстарды тудырды. Елде орын алған ұлттық валютаның құнсыздануы (девальвация) көрсеткендей, әлемнің барлық экономикасы өзара тығыз байланысты.

Түйін сөздер: құқықтық реттеу, салықтық әкімшіліктендіру, ұлттық валюта.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 342

Сураганов Р.Н.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: axbk@mail.ru

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В ОБЛАСТИ НАЛОГОВОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В условиях тяжелого экономического кризиса не только в Республике Казахстан, но и во всем мире нарастают темпы экономической рецессии, так как экономический спад естественно вызвал за собой определенные негативные явления. Произошедшая в стране девальвация национальной валюты показала, что все экономики мира тесно взаимосвязаны. Естественно Казахстан является соседом таких мировых держав, как Россия и Китай, поэтому должен реформировать систему государственных органов, связывая с экономикой и наполнением бюджета. Должна быть выстроена принципиально новая структура, отличающаяся качественным по мировым меркам менеджментом в сфере фискальной политики. Необходимо отметить, что определенные шаги в этом направления делаются. Идет процесс непрерывного совершенствования государственного правового механизма в сфере налогового администрирования. Глубина процесса реформирования налогового администрирования естественно должна исходить из того, какую экономическую ситуацию мы имеем на сегодняшний день. На сегодня Казахстан находится в тесной взаимосвязи фактически со всеми соседями-странами по региону. Евразийский экономический союз, где кроме Казахстана, также есть Россия, Китай, Белоруссия, Армения, Киргизияя, показал, что совместными усилиями и тесными связями значительно легче преодолевать кризисные явления. Одним из главным инициаторов создания Евразийского экономического союза является лидер нации Президент Республики Казахстан Нурсултан Абишевич Назарбаев. Евразийский Экономический союз в любом случае должен был образоваться, предпосылками создания Евразийского экономического союза явился существовавший до него Таможенный союз. Проблема совершенствование фискальных органов заключается в том, чтобы успевать в процессе реформирования за текущими экономическими ситуациями. Процесс реформирования системы и структуры национальных финансовых институтов и фискальных органов идет постоянно и уже дает свои позитивные результаты. Структурные преобразования государственной системы предполагают наличие сильной политической воли, логичности и последовательности. Коренным образом было преобразовано Министерство Финансов

Республики Казахстан. На наш взгляд, уже давно назрела необходимость реформирования как налоговых, так и таможенных структур. Министерство Финансов Республики Казахстан нуждалось в конкретных преобразованиях. То, что были объединены налоговый комитет и таможенный комитет в одну мощную государственную структуру, стало ответом на вызовы времени. Образование Комитета государственных доходов и финансов, по нашему мнению, значительно укрепило вертикаль власти и в определенной мере смогло улучшить финансовую систему Республики Казахстан. Объединение налоговой и таможенной служб это был как всегда мудрый и прозорливый шаг лидера нации Нурсултана Абишевича Назарбаева. Заметно увеличились налоговые сборы по региону, системно улучшался Налоговый комитет в нашей стране. Реформы в сфере налоговой системы должны быть прозрачны и открыты для всего казахстанского общества. Это нужно для того, чтобы каждый гражданин Республики Казахстан мог четко и отчетливо представлял, для чего проводится реформа фискальных органов страны. Казахстан согласно 1 ст. Конституции является светским, правовым и демократическим государством, опираясь на эту норму, необходимо до конца построить гражданское общество, основанное на гласности и демократии.

Налоговое администрирование заключается в осуществлении органами налоговой службы налогового контроля, в применении способов обеспечения исполнения невыполненного в срок налогового обязательства и мер принудительного взыскания налоговой задолженности, а также оказания государственных услуг налогоплательщикам (налоговым агентам) и другим уполномоченным государственным органам в соответствии с законодательством РК.

Налоговый контроль – контроль, осуществляемый органами налоговой службы, за исполнением норм налогового законодательства РК, иного законодательства РК, контроль за исполнением которого возложен на органы налоговой службы.

При этом налоговый контроль осуществляется в следующих формах:

1. Регистрация налогоплательщиков в налоговых органах. Регистрация физического лица, юридического лица, структурных подразделений юридического лица в качестве налогоплательщика включает в себя:

– внесение сведений о данных лицах в государственную базу данных налогоплательщиков;

– изменение и (или) дополнение регистрационных данных в государственной базе данных налогоплательщиков;

– исключение сведений о налогоплательщике из государственной базы данных налогоплательщиков.

2. Прием налоговых форм. Налоговые формы, за исключением налоговых регистров, представляются в органы налоговой службы в сроки, установленные Налоговым кодексом.

3. Камеральный контроль. Камеральный контроль осуществляется органами налоговой службы на основе изучения и анализа представленной налогоплательщиком (налоговым агентом) налоговой отчетности, сведений уполномоченных государственных органов, а также других документов и сведений о деятельности налогоплательщика.

4. Учет исполнения налогового обязательства, обязанности по исчислению, удержанию и перечислению обязательных пенсионных взносов, исчислению и уплате социальных отчислений. Учет исполнения налогового обязательства, обязанности по перечислению обязательных пенсионных взносов и уплате социальных отчислений осуществляется налоговым органом путем ведения лицевого счета налогоплательщика (налогового агента) в соответствии с главой 83 Налогового кодекса.

5. Налоговое обследование. Налоговое обследование – мероприятие, осуществляемое органами налоговой службы для подтверждения фактического нахождения или отсутствия налогоплательщика по месту нахождения, указанному в регистрационных данных, а также для вручения акта налоговой проверки в случаях, установленных в соответствии с налоговым законодательством РК.

Для участия в проведении налогового обследования могут быть привлечены понятые в порядке, установленном Налоговым кодексом.

6. Мониторинг крупных налогоплательщиков. Мониторинг крупных налогоплательщиков осуществляется путем анализа финансово-хозяйственной деятельности крупных налогоплательщиков с целью определения их реальной налогооблагаемой базы, контроля соблюдения налогового законодательства РК и применяемых рыночных цен в целях осуществления контроля при трансфертном.

За более чем 15-летний период экономической трансформации и попыток проведения рыночных преобразований в Казахстане накоплен определенный опыт использования рыночных

инструментов в ходе государственного регулирования. Как известно, в годы, предшествующие реформам, налоговые регуляторы в сфере государственного управления не применялись.

Важнейшая задача экономики страны на современном этапе – превращение ее в конкурентоспособное хозяйство, активно участвующее в мирохозяйственных связях. Налоговая система – наиболее активный рычаг государственного регулирования социально-экономического развития, инвестиционной стратегии, внешнеэкономической деятельности, структурных изменений в производстве, ускоренного развития приоритетных отраслей.

Для вывода экономики страны из кризиса и решения основных задач экономики государство использует различные экономические рычаги. Среди них важная роль принадлежит бюджетно-налоговым механизмам, функционирующим на различных уровнях.

Вот почему совершенствование и функционирование эффективной и рациональной налоговой системы является весьма значимой проблемой социально-экономической политики государства.

Принципиально важно исследовать политэкономическое содержание налоговых отношений и их формы, их субъекты и объекты, глубинные источники налогов, макроэкономические последствия тех или иных изменений налоговой системы. Решение этих проблем для современного Казахстана в процессе совершенствования рыночных отношений является особенно необходимым. Актуальность названных задач носит как экономический характер (для скорейшего преодоления хозяйственных сложностей), так и социальный характер (для рационального перераспределения доходов различных групп населения и направления налогов целевым образом на его нужды). Кроме того, процесс налогообложения может воздействовать на политическую стабильность в стране.

Эффективное государственное управление является одним из наиболее важных факторов экономического роста, который должен быть связан с повышением уровня жизни, поскольку рост ВВП или создание дополнительной добавленной стоимости при выпуске большего количества продукции увеличивает доходы страны, прибыль предпринимателей и заработную плату работников.

Очевидно, что исходной базой формирования доходов различных уровней является рациональное распределение налогов и закрепление их конкретных видов за национальным государственным и местными бюджетами. Следовательно, налоговая система унитарного государства, какой является Казахстан, должна сочетать четкие и законодательно закрепленные механизмы полномочий по установлению, взиманию и перераспределению налогов между соответствующими уровнями власти и управления.

Ибо перед страной стоят грандиозные задачи по реализации приоритетных национальных проектов в области здравоохранения, образования, обеспечения жильём, развития агропромышленного комплекса. Проведения структурных преобразований в экономике, модернизации инфраструктуры, перехода на инновационный путь развития экономики и социальной сферы. Понятно, что при решении этих масштабных и сложных задач вряд ли можно обойтись без определённых изменений в налоговой сфере. Такие изменения должны касаться совершенствования как отдельных налогов, так и налогового администрирования. При этом налоговая и бюджетная системы страны должны быть сбалансированы, а налоговая нагрузка по сравнению с имеющейся, как минимум, не должна повышаться.

Государство широко использует налоговую политику в качестве определенного регулятора воздействия на негативные явления рынка. Налоги, как и вся налоговая система, являются мощным инструментом управления экономикой в условиях рынка. От того, насколько правильно построена система налогообложения, зависит эффективное функционирование всего народного хозяйства.

На Западе налоговые вопросы давно уже занимают почетное место в финансовом планировании предприятий. В условиях высоких налоговых ставок неправильный или недостаточный учет налогового фактора может привести к весьма неблагоприятным последствиям или даже вызвать банкротство предприятия.

С другой стороны, правильное использование предусмотренных налоговым законодательством льгот и скидок может обеспечить не только сохранность полученных финансовых накоплений, но и возможность финансирования расширения деятельности, новых инвестиций за счет экономии на налогах или даже за счет возврата налоговых платежей из казны.

Между тем налоговая реформа, означающая, как известно, полное или частичное изменение налоговых отношений в результате соответствующего переустройства существовавшей

до этого налоговой системы с одновременным преобразованием прежнего механизма – системы управления налогами, представляет собой тоже систему, причем особую – экономическую.

Среди важнейших проблем, волнующих практически всех без исключения, была и остается налоговая политика государства. Со страниц газет, с экранов телевизоров и по радио мы слышим самые разнообразные, порой противоположные суждения о мерах, которые необходимо принять, чтобы уменьшить налоговую ставку, улучшить поступаемость платежей в бюджет и прекратить пути ухода от налогообложения. При этом все не забывают ратовать за усиление регулирующей функции налогов.

Возможности активного воздействия налоговой политики на экономическое развитие и социальные интересы требует её глубокого научного обоснования. Именно научный подход, знание и изучение всех факторов, определяющих политику, служат гарантией тому, что её относительная самостоятельность не перерастёт в независимость от объективных экономических отношений. Опыт финансового строительства доказывает, что отрыв налоговой политики от экономики оборачивается серьезными экономическими трудностями, неизбежно сдерживает реализацию возможностей, заложенных в налоговых инструментах.

Изменения социально-экономического развития общества всегда предопределяют проведение налоговых реформ. Поэтому в налоговой политике государство учитывает происходящие изменения в экономике страны, социальной сфере и др. Основным принципом любой налоговой реформы должно быть построение стабильной налоговой системы. Однако на каждом этапе, с учётом достигнутого уровня развития общества, направления налоговой реформы могут меняться, что вытекает из конкретных решаемых задач.

Экономическая ситуация любой страны диктует необходимые условия для формирования налоговой политики, от прозрачности которой зависит стабильная налоговая система.

Вот почему введение нового Налогового кодекса является важным этапом дальнейшего развития казахстанского налогового законодательства, который укрепит концептуальные основы налоговой системы, сформированной в предыдущие годы, с одновременным повышением эффективности правовых механизмов в налоговой сфере.

2008 год для налогообложения Казахстана – очередной этап налоговой системы, несмотря на его некоторую противоречивость, и общее направление, реформирования налоговой системы должно быть выбрано правильно. При проведении налоговой политики очень важно базироваться на концептуальных положениях, обеспечивающих адекватное использование налогов в рыночной экономике. Новый этап налоговой системы должен предусматривать долговременный курс в налоговой политике, ибо частое изменение вопросов налогообложения оказывает негативное влияние на экономические интересы налогоплательщиков.

Необходима широкая дискуссия, обмен мнениями и накопленным опытом. В ходе данного процесса предстоит и дальше совершенствовать механизм исчисления и сбора отдельных основных налогов.

Одной из основных задач, решение которой имело концептуальное значение при разработке нового Налогового кодекса, являлось дальнейшее совершенствование налогового администрирования.

При разработке Налогового кодекса важно было решить такие задачи, как максимальное включение в него основных положений действующих нормативных правовых актов и документов разъяснительного характера по налогообложению, а также упрощению налоговых процедур.

Основные нарекания со стороны бизнесменов к деятельности налоговых органов вызывали действующие формы налоговой отчётности, а вернее, их чрезмерная сложность и объёмность. С учётом предложений налогоплательщиков новым Налоговым кодексом определены основные принципы ведения налогового учёта, в том числе раздельного налогового учёта, и требования к налоговой учётной политике. В целях недопущения необоснованного увеличения и усложнения, а также оптимизации форм налоговой отчётности (ФНО) кодексом установлены требования к содержанию ФНО по основным видам налогов: по корпоративному и индивидуальному подоходным налогам, социальному налогу и НДС.

При этом значительно сокращается налоговая отчётность за счёт исключения дополнительных форм к декларациям и расчётам.

Главной целью реформирования корпоративного подоходного налога является упрощение порядка исчисления и оптимизации налоговых льгот с одновременным снижением ставки налога.

Так, в сравнении с действовавшим Налоговым кодексом новый Налоговый кодекс устанавливает значительное снижение

ставки корпоративного подоходного налога: с 1 января 2009 г. ставка КПН составит 20%; с 1 января 2010 г. – 17%; с 1 января 2011 г. – 15%.

Кроме того, с 1 января 2011 г. ставка корпоративного подоходного налога, удерживаемого у источника выплаты, будет снижена до 10% [2].

В свою очередь, оптимизация льгот позволит расширить налогооблагаемую базу и обеспечит равные условия деятельности предприятий со схожим уровнем рентабельности.

Так, в новом Налоговом кодексе исключаются два особых налоговых режима: для нефтехимических производств и для производств с высокой добавленной стоимостью, в связи с неэффективностью данных режимов.

Основная проблема, решение которой преследовалось при написании нового Налогового кодекса, – создание механизма пресечения налоговых уклонений в международных сделках. Необходимо отметить, что новый Налоговый кодекс разрабатывался с учётом международного опыта, т.е. использовался опыт других развивающихся и развитых стран, которым удалось так или иначе решить те проблемы, которые у нас до настоящего времени не нашли. При этом, безусловно, новый Налоговый кодекс не был направлен на полное ужесточение налогообложения, напротив, были снижены ставки и даны освобождения от налогообложения в отношении различных видов доходов, потому что, как известно, основой процветания государства является стабильное и планомерное развитие бизнеса.

Важным этапом в развитии НДС в Республике Казахстан является переход на классическую схему НДС, который означает переход на возврат из бюджета всего (сложившегося после 1 января 2009 г.) превышения суммы НДС, относимого в зачёт, над суммой начисленного налога. С 1 января 2009 г. отменена нулевая ставка по НДС при реализации товаров на территории специальных экономических зон, а также отменено освобождение от НДС оборотов по реализации на территориях экономических зон определённых товаров, работ, услуг [3].

Ранее контракты на недропользование заключались в период несовершенства законодательства, отсутствия правовой основы, регулирующей порядок установления баланса экономических интересов сторон. Это привело к тому, что контракты с относительно равным геологическим и экономическим потенциалом имеют разную налоговую нагрузку. Кроме того, имеются контракты, в которых установлены налоговые обязательства, но отсутствуют механизмы их исчисления, непрозрачны механизмы уплаты налога на сверхприбыль, ставки роялти устанавливались индивидуально в каждом контракте, что, соответственно, приводит к неравномерному распределению налоговой нагрузки на недропользователей.

В связи с этим введён налог на добычу полезных ископаемых (НДПИ) взамен роялти. Введение НДПИ в отличие от роялтиобеспечит равномерное и справедливое распределение налоговой нагрузки на недропользователей.

Действующая налоговая система должна осуществляться в направлениях создания благоприятных налоговых условий для товаропроизводителей, стимулирования вложения заработных средств в инвестиционные программы, обеспечения льготного налогового режима для иностранных капиталов, привлекаемых в целях решения приоритетных задач развития казахстанской экономики. Эти направления имеют непосредственное отношение практически ко всем государственным и местным налогам. Среди них ключевое значение получают подоходные налоги и налог на добавленную стоимость, которые в решающей мере определяют налоговое бремя на товаропроизводителей и благодаря этому способны либо подавить производство, либо стать мощным рычагом его стимулирования.

Литература

1 Налоговый Кодекс Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» (Налоговый кодекс) от 10 декабря 2008 г.

2 Закон Республики Казахстан «О введении в действие Кодекса Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» (Налоговый Кодекс). – Астана: Акорда. 10.12.08 г.

3 Нурумов А.А. Налоги и финансы рыночной экономики. – Астана: Елорда, 2004. –304 с.

4 Нурхалиева Д.М., Омирбаев С.М., Омарова Ш.А. Налоги и налогообложение в Республике Казахстан: учебник для Вузов. – Астана: «Сарыарка», 2007. – 400 с. Фамилия автора: Исмагулова А.У.

5 Посткризисные ориентиры социально-экономического и инновационного развития Казахстана. – Караганда, 2010.

References

1 Nalogovyj Kodeks Respubliki Kazahstan «O nalogah i drugih objazatel'nyh platezhah v bjudzhet» (Nalogovyj kodeks) ot 10 dekabrja 2008 g.

2 Zakon Respubliki Kazahstan «O vvedenii v dejstvie Kodeksa Respubliki Kazahstan «O nalogah i drugih objazatel'nyh platezhah v bjudzhet» (Nalogovyj Ko-deks). – Astana: Akorda. 10.12.08 g.

3 Nurumov A.A. Nalogi i finansy rynochnoj jekonomiki. – Astana: Elorda, 2004. –304 s.

4 Nurhalieva D.M., Omirbaev S.M., Omarova Sh.A. Nalogi i nalogooblozhenie v Respublike Kazahstan: uchebnik dlja Vuzov. – Astana: «Saryarka», 2007. – 400 s. Familija avtora: Ismagulova A.U.

5 Postkrizisnye orientiry social'no-jekonomicheskogo i innovacionnogo razvi-tija Kazahstana. – Karaganda, 2010.

5-бөлім

ТАБИҒИ РЕСУРСТАР ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ

Раздел 5

ПРИРОДОРЕСУРСОВОЕ И ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО

Section 5

NATURAL RESOURCES AND ECOLOGY LAW

Еркінбаева Л.Қ., Телеуев Г.Б.

Қазақстан Республикасында баламалы энергетиканы қолдану мен дамытудағы мемлекеттік органдарының қызметін жетілдірудің құқықтық мәселелері

Бұл мақалада Қазақстан Республикасында баламалы энергетика көздерін пайдалану мен қолдану саласындағы мемлекеттік органдар қызметін жетілдірудің теориялық құқықтық мәселелері қарастырылады. Қазақстан Республикасында жаңартылатын энергия көздерін пайдаланудың дамуына байланысты, мемлекеттік реттеу тетіктері де, соның ішінде мемлекеттік органдар қызметі жетілдірілуі тиіс. Ғылыми жұмыстың мақсаты, баламалы энергетикалық мемлекеттік органдар құқықтық мәртебесін анықтап, қызметін жетілдіру жолдарын ұсыну. Отандық және шетелдік тәжірибені ескере отырып, қазақстандық баламалы энергетика мемлекеттік органдары нұсқасын анықтау. Ғылыми жұмыста салыстыру, талдау, эвристикалық секілді құқықтық зерттеу әдістері қолданылды.

Түйін сөздер: баламалы энергия көздері, жаңартылатын энергия көздері, энергетика министрлігі, жаңартылатын энергия көздері жөніндегі департамент, мемлекеттік орган, энергия, энергетикалық қатынас.

Yerkinbayeva L.K., Teleuyev G.B.

Legal problems and improving the activities of state bodies in the sphere of use and development of alternative energy sources

The article considers theoretical and legal problems of improvement of activity of state bodies in the sphere of use and development of alternative energy sources. In connection with the development of renewable energy sources in the Republic of Kazakhstan , should be improvement the mechanism of the state regulation including the activities of state bodies. The aim of this work is to determine the legal status of state bodies in the sphere of use of alternative energy, development of proposals on improvement of their activities. On the basis of domestic and foreign experience to determine the model of the bodies for alternative sources of energy.In scientific work was used the methods of legal research as analysis, comparison, and heuristic method.

Key words: alternative energy sources, renewable energy sources, ministry of energy, department for renewable energy sources, public administration, energy, energetic attitude.

Еркинбаева Л.К.,Телеуев Г.Б.

Правовые проблемы и совершенствование деятельности государственных органов в сфере использования и развития альтернативных источников энергии

В данной статье рассмотрены теоретико-правовые проблемы совершенствования деятельности государственных органов в сфере использования и развития альтернативных источников энергии. В связи с развитием использования возобновляемых источников энергии в Республике Казахстан совершенствованию подлежат и механизм государственного регулирования, и деятельность государственных органов. Целью данной работы являются определение правового статуса государственных органов в сфере использования альтернативной энергетики, разработка предложений по усовершенствованию их деятельности. На основе отечественного и зарубежного опыта определяется модель органов альтернативных источников энергии. Автором были использованы методы правового исследования, как анализ, сравнение и эвристический метод.

Ключевые слова: альтернативные источники энергии, возобновляемые источники энергии, Министерство энергетики, департамент по возобновляемым источникам энергии, государственный орган, энергия, энергетическое отношение.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 349.6:502.175

Еркінбаева Л.Қ., *Телеуев Г.Б.

І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Қазақстан Республикасы, Талдықорған қ.
*E-mail: galim200385@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА БАЛАМАЛЫ ЭНЕРГЕТИКАНЫ ҚОЛДАНУ МЕН ДАМЫТУДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Энергетикалық қауіпсіздік, энергетикалық ресурстарды ұтымды пайдалану, энергетикалық тиімді таза технологияларды енгізу Қазақстан Республикасы энергетикалық секторының дамуы мен қызмет етуінің негізгі қағидалары болып табылады. Энергия кез келген мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігінде аса маңызды орынды иелене отырып, экономикалық өсуге елеулі ықпал игілік екені белгілі. Қазақстан Республикасында экономиканың бір секторы және энергетиканың түрі ретінде баламалы энергетиканы жаңаша қоғамдық қатынастарды қалыптастыратын инновациялық технология болып табылады. Баламалы энергетиканы қолданудың себептерін ғылыми әдебиеттер әр түрлі түсіндіргенімен, басты себептерін, біздің пікірімізше маңыздылығына қарай негізгі және қосымша себептер анықтауға болады. Негізгі себептерге:

1. Қоршаған ортаны қорғау саясатын ұстану.
2. Бүгінгі таңда әлемдік қауымдастықты мазалап отырған парниктік газдар шығындылары көлемін азайту.
3. Бүкіләлемдік климат өзгерісімен күресу.
4. Мемлекеттің энергетикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету.

Ал баламалы энергетиканың қосымша себептері болып, экономиканы дамыту, халықты жұмыспен қамту және мемлекетте жаңаша технологияны енгізу болуы мүмкін.

Қазақстан Республикасында баламалы энергетика энергетиканың бір түрі болғанымен де оны мемлекеттік реттеудің өзіндік ерекшеліктері бар. Себебі, баламалы энергия көздерінен алынатын энергия дәстүрлі энергетикамен бәсекелесуі ұзақ уақытты талап етеді. Дегенменде, Қазақстан Республикасы өзінің географиялық ерекшелігіне байланысты баламалы энергия көздерінің көптеген түрлерін дамытуда аса үлкен мүмкіндіктерге ие. Баламалы энергия көздерінің дамуына кедергілердің бірі ретінде баламалы энергетикалық органдардың жүйелі жұмыс жасамауында болуы мүмкін.

Қазақстан Республикасы президентінің 2050 стратегиясында «2050 жылға қарай елде энергияның баламалы және жаңғыртылатын түрлерін қоса алғандағы барлық энергия тұтынудың кем дегенде тең жартысы келуге тиіс» [1]. Мұндай ауқымды жоспарды орындау тиісті мемлекеттік реттеусіз бол-

майтыны сөзсіз. Сол себептен де, бүгінгі таңда әлемдік қауымдастық энергетикасының жаңаша түрлерін қолдануға белсенді көшуге байланысты, энергетикалық сала тиімді жұмыс жасап, жоспарланған көрсеткіштерге жету үшін мемлекеттік реттеу тетіктерін жетілдіруде қажет етуде.

Ұсынылып отырған ғылыми жұмыстың мақсаты Қазақстан Республикасы баламалы энергетиканы мемлекеттік реттеу органдары мәртебесіне теориялық құқықтық талдау жасау, олардың қызметін жүзеге асыруда қайшылықтарды анықтап, оларды жою жолдарын ұсыну және осы салада авторлық тұжырымдар жасау болып табылады. Баламалы энергетика және оны мемлекеттік органдары жөнінде нақты ғылыми жұмыстар болмағанымен, жаңартылатын энергия көздерін мемлекеттік құқықтық реттеу мәселесі отандық және шетелдік заңгер ғалымдардың зерттеу пәні болып келеді.

Шетелдік ғалымдардың еңбегі ретінде Gary D. Allison and John L. Williams-ның «The Effects of State Laws and Regulations on the Development of Renewable Sources of Electric Energy» еңбегін атауымызға болады. Аталған жұмыста баламалы энергияны мемлекеттік реттеудің құқықтық нысандарына талдау жасалына отырып, нормативтік құқықтық актілердің, тұжырымдамалық актілер және бағдарламалардың іске аспау себептерін анықтап, олардың алдын алу жолдары ұсынылады және мемлекеттік реттеу органдарының ұйымдастырушылық құқықтық қызметіне саралау жасалынады [2].

Maria Pettersson-ның «Renewable Energy Developmentand the Function of Law» еңбегінде жаңартылатын энергия көздерін дамытудағы мемлекеттік органдардың кейбір қызметіне тоқтала отырып, саралау жасалынады [3].

Жаңартылатын энергия көздері мемлекеттік органдарының құзыретін кеңейтуге қатысты ғылыми пікірлер мен ұсыныстарды қамтитын ғылыми жұмыс отандық ғалым В.Қ. Бишимбаевтың ғылыми мақаласынан кездестіруге болады [4].

Мемлекет, құқық және экономика ұғымдарының арақатынасын қарастырған кезде мемлекеттің экономикаға ықпал ету тетігі немесе мемлекеттік реттеу мәселесі туындайды. Бұл мәселе теориялық және практикалық тұрғыдан өзекті мәселе болып табылады. Көп ретте экономиканың даму деңгейі мемлекеттік реттеуге байланысты болып келеді.

Баламалы энергетиканың дамуындағы мемлекеттік органдардың ролін мекеменің экологиялық климаттың жақсаруы мен экономикалық дамудағы қызметі ретінде қарастыруымызға болады. Жалпы тұрғыдан айтқанда баламалы энергетикалық органдардың қызметіне баламалы энергетикалық тұжырымдамалық құжаттарды қабылдау, оларды іске асыру мен құқықбұзушылық болған жағдайда алдын алу туралы әрекеттер жүйесін қамтиды.

Мемлекеттің мәні мен әлеуметтік мақсаты – қоғамның белгілі бір даму деңгейінде мақсаттар мен міндеттерді айқындайтын мемлекеттің қызметтің бағыттарының негізгі түйіні болып табылады. Мемлекеттің функциясын атқару мемлекеттік органдарға, уәкілетті тұлғаларға, мемлекеттік мекемелер мен ұйымдарға тиесілі. Олар мемлекеттің функциясын жүзеге асырушы басты субъектілер [5, 236].

Сонымен, Мемлекеттің жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды дамыту функциясын іске асыратын басты субъектілер мемлекеттік органдар екені мәлім. Мемлекеттік органдар түрлі негіздер бойынша жіктеледі [6, 214].

Біздің пікірімізше мемлекет теориясы негізінде жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды мемлекеттік реттеу органдарын құзыреттілік сипатына қарай жаңартылатын энергия көздерін дамытудың жалпы құзырлы органдары және арнайы құзырлы органдары деп бөлуді ұсынамыз. Жаңартылатын энергия көздерін дамытудың жалпы құзырлы органдарына ҚР Президенті, Парламент, Үкіметті және жергілікті атқарушы органдарды жатқызуымызға болады. Ал арнайы құзырлы мемлекеттік органдарға Энергетика министрлігін жатқызамыз.

Республика Президенті – мемлекеттің басшысы, мемлекеттің ішкі және сыртқы саясатының негізгі бағыттарын айқындайтын, ел ішінде және халықаралық қатынастарда Қазақстанның атынан өкілдік ететін ең жоғары лауазымды тұлға [7]. ҚР Президентінің мемлекетте баламалы және жаңартылатын энергия көздерін қолданудағы саясатты анықтауының көрінісі «Қазақстан – 2050» бағдарламасын атауымызға болады. Осы стратегияда 2050 жылға қарай Қазақстан алдына бірқатар міндеттер қойып төртінші міндет ретінде баламалы энергетиканы энергетиканы жалпы тұтыну көлемінің жартысына жеткізу арқылы табиғи ресурстарды басқарудың түбегейлі жаңа жүйесін енгізу міндетін қойды [1].

Қазақстан Республикасы Парламенті заң шығару функциясын жүзеге асыратын Республиканың ең жоғары өкілді органы [8]. Яғни Парламент жаңартылатын энергия көздерін

пайдаланудағы құқықтық қатынастарды жанжақты реттеуге бағытталған нормативтік құқықтық актілер қабылдау арқылы осы энергия түрлерін пайдалануды дамытудың негізін қалыптастырады.

Қазақстан Республикасында жаңартылатын энергия көздері туралы заңнаманың атқарылуына жауапты орган ретінде үкімет өзінің құзыреті шегінде құрылымдық бөлімдері арқылы заңнаманың орындалуына барынша жағдай жасайды. Үкімет алқалы орган болып табылады, Қазақстан Республикасының атқарушы билігін жүзеге асырады, атқарушы органдардың жүйесін басқарады және олардың қызметіне басшылық жасайды [9].

Баламалы энергетикалық арнайы орган қатарына энергетика министрлігін жатқызуымызға болады. Себебі, аталған орган қолданыстағы заңнама бойынша жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды қолдау саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыру жөніндегі уәкілетті орган ретінде анықталып, онын құзыреті төмендегідей бекітілген:

1) жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды қолдау саласындағы мемлекеттік саясатты іске асырады;

2) Қазақстан Республикасының электр энергетикасы туралы заңнамасына сәйкес жаңартылатын энергия көздерін пайдалану объектілерінің энергия беруші ұйымдардың электр немесе жылу желілеріне қосылуын бақылауды жүзеге асырады.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 19 қыркүйектегі № 994 қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасы Энергетика министрлігі туралы ережеге сәйкес энергетика министрлігінің түсінігі, Министрліктің миссиясы, негізгі міндеттері, функциялары, құқықтары мен міндеттері анықталады [10].

Қазақстан Республикасы Энергетика министрлігі мұнай-газ, мұнай-газ химиясы өнеркәсібі, көмірсутек шикізатын тасымалдау, мұнай өнімдерін өндіру, газ және газбен жабдықтау, магистральдық құбыр, электр энергетикасы, көмір өнеркәсібі, атом энергиясы, қоршаған ортаны қорғау, табиғатты пайдалану, табиғат ресурстарын қорғау, олардың ұтымды пайдаланылуын, бақылау және қадағалау, тұрмыстық қатты қалдықтары кәдеге жарату, жаңартылатын энергия көздерін дамыту, «жасыл экономиканы» дамыту мемлекеттік саясатын бақылау салаларында (бұдан әрі – реттелетін салалар) мемлекеттік саясатты қалыптастыру мен іске асыруды, басқару процесін үйлестіруді жүзеге асыратын Қазақстан Республикасының орталық атқарушы органы болып табылады.

Министрліктің мынадай ведомстволары бар:

1) Қазақстан Республикасы Энергетика министрлігінің Мұнай-газ кешеніндегі экологиялық реттеу, бақылау және мемлекеттік инспекция комитеті;

2) Қазақстан Республикасы Энергетика министрлігінің Атомдық және энергетикалық қадағалау мен бақылау комитеті

Министрліктің миссиясы: бәсекеге қабілеттіліктің, ұлттық және энергетикалық қауіпсіздіктің жоғары деңгейін қамтамасыз ету мақсатында отын-энергетика кешенін дамыту, экономиканың энергия көздеріне өсіп отырған қажеттілігін қамтамасыз ету, оларды тиімді пайдалануға бағытталған ғылыми-технологиялық әлеуетті дамыту, сондай-ақ қазіргі және болашақ ұрпақтың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қоршаған ортаны сақтау, қалпына келтіру және сапасын жақсарту, Қазақстан Республикасының төмен көміртекті дамуға және «жасыл экономикаға» көшуін қамтамасыз ету бойынша жағдайлар жасау.

Осы нормаларға ғылыми талдау жасайтын болсақ, біріншіден энергетика министрлігі жаңартылатын энергия саласын дамытумен айналысатын орталық атқарушы орган екені түсінікті, екіншіден, министрлік миссиясын анықтайтын нормада, яғни ғылыми тілмен айтқанда стратегиялық міндеттерін анықтайтын нормада жаңартылатын энергия көздерін дамытуды көздейтін ешқандай норма жоқ. Осы жерде ұсынатынымыз министрлік миссиясы қатарына республикада жаңартылатын энергия көздерін дамытуға үнемі жағдай жасап отыру секілді норма енгізген жөн деп ойлаймыз.

Облыс, қала және республикалық маңызы бар қала мен астананың жергілікті атқарушы органдары жергілікті климат, болашақтағы құрылысқа арналған жерлер, ауылшаруашылығы мақсатындағы жерлер жөнінде кең ақпаратқа ие. Сондықтан олар, жаңартылатын энергия көздері қондырғылары туралы нұсқаулық бере алады. Сол себептен де, жергілікті атқарушы органдардың жаңартылатын энергия қондырғыларын пайдалану жөнінде нұсқаулық беру міндетін заң арқылы бекіткеніміз жөн.

Шет мемлекеттерінің жаңартылатын энергия көздері саласындағы уәкілетті органдарына салыстырмалы құқықтық талдау жасайтын болсақ, жаңартылатын энергия көздерін дамытумен айналысатын шет мемлекеттер органдарының

құқықтық мәртебесі ең алдымен мемлекеттің басқару нысаны мен құрылым нысандарына байланысты болып келеді екен. Мәселен, АҚШ мемлекетін алсақ жаңартылатын энергетика саясатында құзырлы орган федералды орган және әрбір штатының жекелеген органдары қызмет атқарады екен. АҚШ мемлекетінде жаңартылатын энергия саласындағы бірден бір құзырлы орган Энергетика министрлігін атауымызға болады (Department of Energy (DOE)). АҚШ энергетика министрлігінің негізгі миссиясы ұлттық, экономикалық және энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету. АҚШ энергетика министрлігінің миссиясы өзінің энергия, қоршаған ортаны қорғау және ядролық мәселелерді ғылыми және технологиялық шешімдерді қабылдау арқылы Американың қауіпсіздігі мен гүлденуін қамтамасыз ету. АҚШ энергетика министрлігі тиімді, таза және қолжетімді энергетиканың дамуын қолдау арқылы энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге ықпал етеді. Министрлік сонымен қатар, американдық экономикалық бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз ету және американдықтардың өмір сүру жағдайын жақсарту мақсатында инновациялар мен жаңалықтар ашу үшін ғылыми зерттеулердің федералды қаржыландырылуын басқарады [11].

АҚШ энергетикалық министрлігі құрылымы бағдарламалар басқармасы, қызметкерлер басқармасы, лабораториялық және технологиялық орталық, маркетингті басқару, техникалық орталық (field sites) және өзге агенттіктерден тұрады.

Жаңартылатын энергия көздеріне қатысты бағдарламалық басқарма құрамында Энергетикалық тиімділік және жаңартылатын энергия көздері басқармасы (Office of Energy Efficiency and Renewable Energy (EERE)) қызмет етеді. Бұл басқарма Америка энергетика министрлігінің бір бөлігі ретінде жаңартылатын энергия көдерінен алынатын энергияның экономикадағы дәстүрлі энергетикамен бәсекелестігін қамтамасыз ету үшін инновациялық технологиямен ғылыми зерттеу желілерін басқара отырып энергетика стратегиясы арқылы Американың дамуында елеулі орынды иеленеді.

Энергетикалық тиімділік және жаңартылатын энергия көздері басқармасының міндеті ғаламдық экономиканың таза энергетикаға көшу жолында американдық лидерлікті қалыптастыру мен сақтау. Оның мақсаты таза, қолжетімді және қауіпсз энергетика негізінде мықты және гүлденуші Америка [12].

АҚШ энергетика министрлігінің құрамына бұл басқармамен қоса ұлттық жаңартылатын энергетика лабораториясы да кіреді. Оның мақсаты экологиялық таза энергия көздерін өндіру мен технология және әдістердің энергетикалық тиімділігін қамтамасыз ету, солармен байланысты ғылым мен техниканы дамыту, барлық деңгейде энергетикалық желілердің интеграциясы үшін инновация мен білімді қалыптастыру [11].

Австралия мемлекетінің жаңартылатын энергия көздері мемлекеттік реттеу органдары тәжірибесіне ғылыми талдау жасап көрелік. Австралия үкіметі әрдайым заңи тетіктер арқылы алдыңғы қатарлы технологиялар енгізу, арнаулы мемлекеттік бағдарламаларды қаржыландыру энергия тұтыну саласын қадағалауда заңнамалық бастамашылық ету құқығын пайдалану арқылы энергетиканың тиімділігін арттыру мен үнемдеуде кең ауқымды қолдау жасап отыр. Австралияда энергетикалық тиімділік пен энергетиканың үнемделуі мен тікелей айналысатын мемлекеттік органдар бар. Энергетикалық тиімділік және энергетиканы үнемдеудегі негізгі органдарға мыналарды жатқызамыз:

Энергия жөніндегі үкіметтік кеңес (the Ministerial Council on Energy) – Австралия үкіметінің үкімет аралық кеңесі қабылдайтын ұлттық энергетикалық саясатының нәтижесі негізінде Австралия үшін экономикалық және экологиялық басымдықтар ұсынуға жауапты Австралия энергетика нарығының ұлттық саяси және үкіметтік органы.

Австралия энергия жөніндегі үкіметтік кеңесі Австралия үкіметінің бастамасымен 2001 жылы маусым айында құрылды. Оның негізгі мақсаттары:

– Австралия энергетикалық секторының болашақта орын алуы мүмкін мәселелерін шешуде саясат қалыптастыру мен оның жұмысын үйлестіру және оған ұлттық қадағалауды қамтамасыз ету;

– Энергетикалық сектордың интеграциясы барысында қоршаған ортаға қолайлы ықпал ету жөніндегі кең ауқымды мәселелерге ұлттық жетекшілік ету [13].

Австралия Үкіметтерінің Кеңесі The Council of Australian Governments (COAG) – Австралия үкіметаралық форумының жүйесі. Аталған орган Федералды үкімет пен штаттар үкіметінің өзара бірлесе отырып әрекет етуді қажет ететін салалар бойынша ұлттық сипаттағы реформалардың орындалуына мониторинг жасау және дамыту, бастамашылық жасау қызметін атқарады. Ав-

стралия Үкіметтерінің кеңесі мүшелері құрамына премьер министр, штат және аумақ басшылары мен министрлері, Австралия жергілікті өзін-өзі басқару органдары ассоциациясының президенті кіреді.

Австралия үкіметтерінің кеңесі 8 кеңестен тұрады: Федералдық қаржы қатынастары кеңесі, Мүгедектік реформа Кеңесі, Көлік және инфрақұрылым Кеңесі, Энергетикалық Кеңес, Өнеркәсіп және дағдылары кеңесі, Заңға, қылмыс және Қоғамдастық Қауіпсіздік Кеңесін, Білім беру кеңесі, Денсаулық сақтау Кеңесі [14].

Премьер-министр жанындағы энергетикалық тиімділікті арттыру саласы бойынша мақсатты топ (Prime Minister's Task Group on Energy Efficienc) – мақсатты топ үшін жобалар шешімі мен баяндама әзірлеу, кеңес беру, ақпараттандыру бойынша кеңесшілер тобы.

Австралия үкіметі департаменттер және агенттіктерден тұрады. Соның ішінде жаңартылатын энергия көздеріне қатысты жұмыс жасайтын Австралия жаңартылатын энергетика көздері жөніндегі агенттік (Australian Renewable Energy Agency) 1 шілде 2012 жылы Австралия жаңартылатын энергия жөніндегі агенттік туралы заңының қабылдануы негізінде құрылды. Австралия жаңартылатын энергия агенттігі туралы заңы агенттіктің мақсаты мен міндеттерін анықтай отырып, агенттіктің қызметін ұйымдастыру, оның құзыреті, жаңартылатын энергия көздері технологиясына қатысты қаржылық қызмет секілді мәселелерді реттейтін нормативтік құқықтық актісі. Аталған заң актісінің мақсаты:

– жаңартылатын энергия көздері технологиясында бәсекелестікті қамтамасыз ету;

– Австралияда жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды дамыту.

Осы заңның 8-бабына сәйкес, агенттіктің қызмет түрлері мынадай:

1. Келесі мәселелер үшін қаржылық көмек көрсету:

1.1 жаңартылатын энергия көздері саласында технологияны зерттеу;

1.2 жаңартылатын энергия көздері технологиясын жасау, демонстрациялау коммерцияландыру;

1.3 жаңартылатын энергия көздері туралы ақпаратты сақтау немесе бірлесе отырып қолдану.

2. Бірінші пункте көрсетілген мақсаттар үшін қаржылық көмек көрсету мақсатында келісім шарттар жасасып, ол келісімшарттарға жетекшілік ету.

3. Жаңартылатын энергия көздері технологиясына қатысты ақпараттарды анықтау, жинау және талдап тарату.

4. Жаңартылатын энергия көздері технологиясына қатысты министрге келесі мәселелер бойынша ұсыныстар мен кеңес беру:

4.1 жаңартылатын энергия көздері технологиясының бәсекеге қабілеттігін арттыру;

4.2 Австралияда жаңартылатын энергия көздері технологиясын арттыруға қатысты ұсыныстар;

4.3 Жаңартылатын энергия көздері секторындағы технология саласында тәжірибені жақсарту туралы ұсыныстар;

4.4 Жаңартылатын энергия көздері технологиясын қолдануды кеңейту.

5. Жаңартылатын дамыту үшін немесе бірінші пунктегі мәселелерді жүзеге асыру мақсатында штаттардың үкіметі мен территория және биліктің өзге органдарымен байланыс орнату.

6. Ережелермен көзделген кез келген функциялар.

7. Агенттікке осы заң арқылы немесе достастықтың өзге заңдарымен жүктелген кез келген функциялар.

8. Осы функцияларды жүзеге асыру үшін кез келген қызмет түрін жасай алады.

Таза энергетикалық реттеуші (Clean Energy Regulator) – мемлекеттің энергетикалық нарығында жаңартылатын энергия көздерін қолдау бағдарламаларын жүзеге асырылуына қадағалау жасайтын орган. Осы органның құқықтық мәртебесі мен қызметінің тәртібі 2011 жылғы №163 таза энергетикалық реттеуіші туралы (Clean energy regulatorly act) заңымен реттеледі. Осы заңға сәйкес, реттеуші органның қызметі мен құзыреттері анықталады:

1. Климат өзгерісі заңнамасымен берілген қызметтер.

2. Заң актілерімен бекітілген кез келген қызметтер.

3. Өзінің қызметін жүзеге асыру үшін кез келген әрекет жасай алады.

Реттеушінің құзыреттері:

1) реттеуші өзінің функциясын орындау үшін кез келген әрекеттер жасауға құзыретті;

2) Өзінің құзыретін жүзеге асыру мақсатында реттеуші органның келісімшарт жасасу құзыреті шектелмеген;

3) реттеуші жасаған кез келген келісім шарт достастық атынан жасалынған болып есептелінеді.

4) реттеушінің кез келген нақты немесе меншігі Достастық атынан иеленеді;

5) реттеушінің кез келген қарысы Достастық қаржысы болып саналады;

6) реттеуші иелігінде Достастық меншігінен басқа ешқандай мүлік болмауы тиіс [16].

«Таза энергетикалық реттеуші» термині келесі мағынаны білдіреді:

– реттеушінің стратегиялық бағыттарына жетекшілікті жүзеге асыратын Төрағадан және мүшелерден тұратын тәуелсіз мәртебеге ие орган;

– Австралияның 1999 жылғы мемлекеттік қызмет туралы заңында бекітілген тәртіппен төрағасы басты атқарушылық орган болып табылатын агенттік.

«Реттеуші» аббревиатурасы шешім қабылдаушы тұлғаларға қатысты (төраға және мүшелер) қолданады, ал «агенттік» термині жалпы орган құрылымына қатысты қолданылады. Таза энергия реттеуші министрден, реттеушіден, агенттіктерден және ұйымдастыру құрылымынан тұрады [17].

Үндістан жаңартылатын энергия көздері мемлекеттік органдарының тәжірибесі де өзіндік ерекшеліктерге ие. Үндістанның жаңа және жаңартылатын энергия көздері министрлігі жел энергетикасы, кіші гидроэнергетика, биогаз және күн энергетикасы секілді энергияның жаңартылатын түрлері саласында халықаралық ынтымақтастық орнату және осы салада интеллектуалдық меншікті қорғау, зерттеулер жасау мен осы саланың қызметін үйлестіру мен дамытуға жауапты мемлекеттік орган болып табылады. Министрлік жаңа және жаңартылатын энергия көздеріне қатысты мәселелердің барлығы бойынша шешуші роль атқарады. Министрліктің жалпы елдің энергетикалық қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында жаңа және жаңартылатын энергия көздерін қолдануды дамытуды көздейді. Министрліктің қысқаша тарихи даму сатыларына келетін болсақ:

1981 жылы Қосымша энергия көздері жөніндегі комиссия;

1982 жылы Дәстүрлі емес энергия көздері бойынша департамент;

Дәстүрлі емес энергетика бойынша министрлік 1992;

Ал 2006 жылы дәстүрлі емес энергетика бойынша министрлік жаңа және жаңартылатын энергия көздері бойынша министрлік болып атауы өзгертілді. Үндістанда жаңа және жаңартылатын энергия көздерін дамытуға қызығушылық соңғы уақытта энергетикалық қауіпсіздік мәселесінің артуымен байланысты.

Министрліктің миссиясы мыналарды қамтамасыз ету:

Энергетикалық қауіпсіздік: мұнай импортына тәуелділік деңгейін төмендету, отынның баламалы түрлерін енгізу (көмірсутек, биоотын, синтетикалық отын) және оларды енгзу арқылы мұнайға сұранысты төмендету;

Таза энергетика үлесін арттыру: энергияның жаңартылатын түрлері (био, жел, су, күн, геотермалды және ағынды);

Энергияның болуы және қолжетімділігі: ауыл, қала, өндірістік және коммерциялық секторда жылумен қамтамасыз ету және тағам жасауда қосымша энергиямен қамтамасыз ету;

Энергетикалық үнемділік: экономикалық және бәсекеге қабілетті, ыңғайлы, қауіпсіз және тиімді жаңа және жаңартылатын энергия түрлеріне басымдық беру;

Энергетикалық құралдар: жеке басқа шақандағы энергияның көлемін арттыру [18].

Қазақстан Республикасы жаңартылатын энергия көздері мемлекеттік органдары жаңартылатын энергия көздерін пайдалану мен дамытудағы мемлекеттік аппарат бөлігі.

Жаңартылатын энергия көздері мемлекеттік органдарының қазіргі уақыттағы нұсқасы осы секторды толығымен жан-жақты қамти алмайды. Сол себептен де баламалы энергетика мемлекеттік органдары қайта ұйымдастырылып, осы саладағы орталық атқарушы органның құзыреті жетілдірілуі тиіс. Болашақта жаңартылатын энергетикалық сектор дәстүрлі энергетикамен бәсекелесетін болса, мемлекеттік реттеудің жаңаша нысандары қажет болатыны сөзсіз. Қолданыстағы заңнама бойынша осы саладағы мемлекеттік органдар қатарына энергетикалық министрлік, жаңартылатын энергия көздері бойынша департамент және жергілікті атқарушы органдар жатады.

Біздің пікірімізше, мемлекеттік органдар қызметі осы саланы дамыту мен үйлестірудегі қызметі халыққа хабардар болуы керек. Яғни, бүгінгі таңда мемлекеттік органдар қызметінің жариялылығы жетіспейді. Себебі, жасыл технологияны кеңінен қолдану үшін тұрғылықты халық ақпараттармен толық қамтамасыз етілуі тиіс. Сонымен қатар, баламалы энергетиканы қолдануды республика көлемінде арттыруды жеделдету үшін республикадағы мемлекеттік әкімшілік аумақтық бөліністерге нақты бір межеге жетуде міндеттелуі керек және сол

міндеттеменің орындалуы үшін сәйкесінше, әкімшілік аумақтық бөліністер жауапкершілікте болуы тиіс.

Ұсыныс ретінде жаңартылатын энергия көздері мемлекеттік органдары қызметін жетілдіру мақсатында қоғамдық қадағалау институтын енгізуді ұсынамыз. Аталған институт осы саладағы мемлекеттік органдардың қызметі мен міндеттеріне жауапкершілікпен қарауға түрткі болады.

Әдебиеттер

1 «Қазақстан 2050» Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты». 2012 жылғы 14 желтоқсан ҚР президентінің халқына жолдауы // www.zakon.kz

2 Gary D. Allison and John L. Williams The Effects of State Laws and Regulations on the Development of Renewable Sources of Electric Energy doctoral thesis /1616 P St. NW – Washington, DC 20036 202-328-5000 //www.rff.org

3 Maria Pettersson Renewable Energy Development and the Function of Law A Comparative Study of Legal Rules Related to the Planning, Installation and Operation of Windmills. Luleå University of Technology Department of Business Administration and Social Sciences Division of Social Science 2008// https://pure.ltu.se

4 Бишимбаев В.К. Законодательные аспекты поддержки использования возобновляемых источников энергии в Республике Казахстан // сборник научных трудов Института экономики Комитета науки МОН РК по итогам международной юбилейной конференции, посвященной 60-летию организации Института экономики. – Алматы, май 2012.

5 Морозова, Л.А. Теория государства и права: учебник / Л.А. Морозова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Эксмо, 2010. – 510 с.

6 Головистикова А.Н., Дмитриев Ю.А. Проблемы теории государства и права: учебник. – М.: ЭКСМО, 2005. – 649 с.

7 Қазақстан Республикасының Президенті туралы Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 26 желтоқсандағы №2733 Конституциялық заңы//www.zakon.kz

8 Қазақстан Республикасының Парламенті және оның депутаттарының мәртебесі туралы. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 16 қазандағы № 2529 Конституциялық заңы//www.zakon.kz

9 Қазақстан Республикасының Үкіметі туралы Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 18 желтоқсандағы № 2688 Конституциялық заңы//www.zakon.kz

10 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 19 қыркүйектегі № 994 қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасы Энергетика министрлігі туралы ереже//www.zakon.kz

11 АҚШ энергетика министрлігінің ресми сайты //http://www.energy.gov

12 Энергетикалық тиімділік және жаңартылатын энергия көздері басқармасы (Office of Energy Efficiency and Renewable Energy//http://energy.gov/eere/office-energy-efficiency-renewable-energy

13 Австралия энергия жөніндегі үкіметтік кеңесі есебі/ Ministerial Council on Energy 11 December 2003 Report to the Council of Australian Governments Reform of Energy Markets//http://www.efa.com.au/

14 Австралия үкіметтерінің кеңесі ресми сайты/ The Council of Australian Governments (COAG)// https://www.coag.gov.au/about_coag

15 Australian Renewable Energy Agency Act 2011// https: //www. legislation.gov.au/ Details/C2012C00629

16 Clean Energy Regulator Act 2011 No. 163, 2011//www.legislation.gov.au/

17 Who we are // http://www.cleanenergyregulator.gov.

18 Үндістан жаңа және жаңартылатын энергия көздері министрлігінің ресми сайты: http://mnre.gov.in/mission-and-vision-2/mission-and-vision/role-mnre/

References

1 «Kazakstan 2050» Strategijasy – kalyptaskan memlekettin zhana sajasi bagyty». 2012 zhylgy 14 zheltoksan KR prezidentinin halkyna zholdauy // www.zakon.kz

2 Gary D. Allison and John L. Williams The Effects of State Laws and Regulations on the Development of Renewable Sources of Electric Energy doctoral thesis /1616 P St. NW – Washington, DC 20036 202-328-5000 //www.rff.org

3 Maria Pettersson Renewable Energy Development and the Function of Law A Comparative Study of Legal Rules Related to the Planning, Installation and Operation of Windmills. Luleå University of Technology Department of Business Administration and Social Sciences Division of Social Science 2008// https://pure.ltu.se

4 Bishimbaev V.K. Zakonodatel'nye aspekty podderzhki ispol'zovanija vozobnovljaemyh istochnikov jenergii v Respublike Kazahstan // sbornik nauchnyh trudov Instituta jekonomiki Komiteta nauki MON RK po itogam mezhdunarodnoj jubilejnoj konferencii, posvjashhennoj 60-letiju organizacii Instituta jekonomiki. – Almaty, maj 2012.

5 Morozova, L.A. Teorija gosudarstva i prava: uchebnik / L.A. Morozova. – 4-e izd., pererab. i dop. – M.: Jeksmo, 2010. – 510 s.

6 Golovistikova A.N., Dmitriev Ju.A. Problemy teorii gosudarstva i prava: uchebnik. – M.: JeKSMO, 2005. – 649 s.

7 Kazakstan Respublikasynyn Prezidenti turaly Kazakstan Respublikasynyn 1995 zhylgy 26 zheltoksandagy №2733 Konstitucijalyk zany//www.zakon.kz

8 Kazakstan Respublikasynyn Parlamenti zhəne onyn deputattarynyn mərtebesi turaly. Kazakstan Respublikasynyn 1995 zhylgy 16 kazandagy № 2529 Konstitucijalyk zany//www.zakon.kz

9 Kazakstan Respublikasynyn Ykimeti turaly Kazakstan Respublikasynyn 1995 zhylgy 18 zheltoksandagy N 2688 Konstitucijalyk zany//www.zakon.kz

10 Kazakstan Respublikasy Ykimetinin 2014 zhylgy 19 kyrkүjektegi № 994 kaulysymen bekitilgen Kazakstan Respublikasy Jenergetika ministrligi turaly erezhe//www.zakon.kz

11 AKSh jenergetika ministrliginin resmi sajty //http://www.energy.gov

12 Jenergetikalyk tiimdilik zhəne zhanartylatyn jenergija kөzderi baskarmasy (Office of Energy Efficiency and Renewable Energy//http://energy.gov/eere/office-energy-efficiency-renewable-energy

13 Avstralija jenergija zhөnindegi үkimettik kenesi esebi/ Ministerial Council on Energy 11 December 2003 Report to the Council of Australian Governments Reform of Energy Markets//http://www.efa.com.au/

14 Avstralija үkimetterinin kenesi resmi sajty/ The Council of Australian Governments (COAG)// https://www.coag.gov.au/about_coag

15 Australian Renewable Energy Agency Act 2011// https: //www. legislation.gov.au/ Details/C2012C00629

16 Clean Energy Regulator Act 2011 No. 163, 2011//www.legislation.gov.au/

17 Who we are // http://www.cleanenergyregulator.gov.

18 Yndistan zhana zhəne zhanartylatyn jenergija kөzderi ministrliginin resmi sajty: http://mnre.gov.in/mission-and-vision-2/mission-and-vision/role-mnre/

Айгаринова Г.Т.

Қазақстан Республикасы ауыл шаруашылығын сақтандыру нарығын қалыптастырудың құқықтық алғышарттары

Мемлекет экономикасының маңызды саласы ретінде ауыл шаруашылық өндіріс климаттық жағдайлар, дүлей апаттар, сонымен қатар экономикада болып жатқан негативті факторлардың (эквивалентті емес алмасу, бағалардың диспаритеті, инфляция және т.б.) ықпалына жиі түседі. Осыған байланысты ауыл шаруашылық тауар өндірісін сақтандырушылық қорғанысын ерекше қажетсінеді. Оған қоса, арнайы нормативтік акт – ауыл шаруашылық сақтандыру туралы заңды құрастыру мен қабылдау қажеттілігін туындататын нақты заңи база жоқ.

Түйін сөздер: ауыл шаруашылығы, сақтандыру, ауылшаруашылық өндірісі, құқықтық реттеу.

Aigarinova G.T.

The legal prerequisites for the formation of agricultural insurance market in the Republic of Kazakhstan

Agricultural production, as one of the most important sectors of the economy most exposed to weather conditions, natural disasters, as well as the impact of negative factors occurring in the economy (unequal exchange, price disparity, inflation, etc.). In this regard, agricultural producers in particular need of insurance protection. Especially because there is no clear legal framework, which is the need to develop and adopt a special regulation – Law on insurance of agricultural production.

Key words: agriculture, insurance, agriculture, legal regulation.

Айгаринова Г.Т.

Правовая основа для формирования страхового рынка сельского хозяйства Республики Казахстан

Сельскохозяйственное производство как одна из важных отраслей экономики страны наиболее подвержено воздействию погодных условий, стихийных бедствий, а также влиянию негативных факторов, происходящих в экономике (неэквивалентный обмен, диспаритет цен, инфляция и другие). В связи с этим сельскохозяйственные товаропроизводители особенно нуждаются в страховой защите. Тем более, что отсутствует четкая законодательная база, которая вызывает потребность в разработке и принятии специального нормативного акта – закона о страховании сельскохозяйственного производства.

Ключевые слова: сельское хозяйство, страхование, сельскохозяйственное производство, правовое регулирование.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 349.231; 351.82; 631.1:351

Айгаринова Г.Т.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
E-mail: Gulnar.Aygarinova@kaznu.kz

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫН САҚТАНДЫРУ НАРЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ АЛҒЫШАРТТАРЫ

Сақтандыру нарығы дүлей апат пен басқа қауіптіліктерден шығындарды өтеуді қамтамасыз етеді. Ауыл шаруашылығында сақтандырудың мәні – қолайлы жылдары сақтандыру ресурстарын жинау мен оларды қолайсыз жылдары пайдалану болып табылады. Экономиканың нарықтық қатынастарға өтуі ауыл шаруашылық тауар өнімдерінің шаруашылық қызметінің нәтижелеріне жауапкершілік дәрежесінде көрініс тапқан, олардың экономикалық және құқықтық мәртебесін өзгертеді. Осыдан басқа, ауыл шаруашылығы теріс табиғи-климаттық факторлардың ықпалын басынан кешіреді, сонымен қатар, экономикалық процестердің әсеріне ұшырайды. Мұндай жағдайларда меншік иесінің өз жұмысының залалсыздығы үшін толық жауапкершілігі талап етіледі.

Нарықтық жағдайларға қатысты ауыл шаруашылығындағы сақтандыру қатынастарын құқықтық реттеу мәселесі алғаш рет аграрлық-құқықтық ғылымындағы арнайы әмбебап зерттеуінің пәні болып табылады.

Мемлекет экономикасының маңызды саласы ретінде ауыл шаруашылық өндіріс климаттық жағдайлар, дүлей апаттар, сонымен қатар экономикада болып жатқан негативті факторлардың (эквивалентті емес алмасу, бағалардың диспаритеті, инфляция және т.б.) ықпалына жиі түседі. Осыған байланысты ауыл шаруашылық тауар өндірісін сақтандырушылық қорғанысын ерекше қажетсінеді. Оған қоса, арнайы нормативтік акт – ауыл шаруашылық сақтандыру туралы заңды құрастыру мен қабылдау қажеттілігін туындататын нақты заңи база жоқ. Осы уақытта ауыл шаруашылығын сақтандыру саласында сақтандырушылық қызметті қамтамасыз етілмейді деп тұжырымдауға болмайды. Ауыл шаруашылық өндірісінің жекелеген түрлері заңи қамтамасыз етілген. Мысалы, өсімдік шаруашылығы сияқты ауыл шаруашылығы маңызды стратегиялық саласына тиесілі сақтандыру нарығы саласындағы қоғамдық қатынастар тікелей Қазақстан Республикасының «Өсімдік шаруашылығындағы міндетті сақтандыру туралы» Заңымен реттеледі. Аталған заң актісі жалпы сақтандыру бизнесі мен ауыл шаруашылық өндірісінің нақты өндірушісінің мүдделерінде сақтандыру компаниялары мен ұйымдардың қызметін құқықтық реттелуін жүзеге асыра-

ды. «Өсімдік шаруашылығындағы міндетті сақтандыру туралы» Заң өсімдік шаруашылығын міндетті сақтандыруды тікелеу қамтамасыз етуді жүзеге асырады, сонымен қатар оны жүргізудің заңи, қаржы-экономикалық және ұйымдастырушылық негіздерін бекітеді.

Табиғаттық-климаттық және шаруашылық-тәуекелдік жағдайларда және олардың негативті салдарын өтеу қаражаттарының жеткіліксіздігі жағдайларында ауыл шаруашылығы көптеген әлем мемлекеттерінде (Канада, Испания және т.б.) орын алған, мемлекеттік қолдампаздықты қажет етеді. Қазақтан және оның субъектілерінің болашақта мемлекеттің қаржылық, ұйымдастырушылық және құқықтық қолдауынсыз ауыл шаруашылық тауар өндірушілерінің меншік мүдделерін сақтандыруды жүргізуі мүмкін емес.

Ауыл шаруашылығында қорғанысқа құқықты жүзеге асыру саласы әлсіз түйіні болып табылады. Осыған өз түсіндірмесі бар – көптеген шаруашылықтарда бұзылған құқықтарды қорғаудың барлық қолжетімді құралдарын игерген, сауатты мамандар жоқ; сот инстанцияларына өтіну үшін қаржы қаражаттарының жоқтығы; сақтандыру қызметіне қадағалау бойынша инспекциялардың пассивті қызметі. Ауыл шаруашылығында сақтандыру құқықтық қатынастарының қатысушыларын активизациялау мақсатында өзінің құқықтарын жүзеге асыру үшін сақтандыру, аграрлық заңнаманы жетілдіру қажет, сонымен қатар алқаби соттарының қызметін реттейтін заңнаманы, соның ішінде, ауыл шаруашылық тауар өндірушілерді мемлекеттік баж салығын төлеуден босату туралы тармақшасын қарастыру қажет. Ерікті сақтандыру келісімдерінің заманауи тәжірибесі меншіктегі мүлкін сақтандыруға қатысты ауыл шаруашылық тауар өндірушілерінің қызығушылығының төмендеуін көрсетеді. Осыған байланысты мүмкін тәуекелдерді алдын алуда ауыл шаруашылығындағы сақтандыру құқық қатынастарының экономикалық тұрғыда қызықтыра алатын санкциялар мен жеңілдіктердің жүйесі ұсынылған. Бір жағынан – санкциялар жүйесі, егер құқықтық қатынас қатысушылары шарт жағдайларын бұзса, екінші жағынан – ауыл шаруашылық тауар өндірушілер үшін жеңілдіктер түрінде жеңілдіктер жүйесі, ауыл шаруашылық тауар өндірушілердің меншігін сақтандыруға қатысатын сақтандыру ұйымдары үшін жеңілдіктер жүйесі.

Біз ауыл шаруашылық тауар өндірушілерді сақтандыру мәселелері мен оларды шешу жолын анықтадық. Заманауи кезеңде аграрлық заңнаманы жетілдіру мәселелерінің бірі – аграрлық сақтандыру институтын жеткіліксіз құқықтық қамтамасыз ету болып табылады. Осы мәселені шешу үшін сол кезде Республикалық мемлекеттік ауыл шаруашылықты сақтандыру кәсіпорны «Казагрополис» құрылды, ол ауыл шаруашылық бірлестіктерінің барлық меншік нысандарын жағымсыз климаттық, табиғаттық жағдайлар мен басқа дауыл апаттарынан міндетті сақтандыруды жүзеге асырады. Мұндай шара ауылдық тауар өндірушілердің төлем қабілеттілігін жоғарылатады және сәйкесінше ауылға кредитті беру кезінде банктің тәуекелін төмендетеді. Осымен бірге, бұл жеткіліксіз. Бірқатар жағдайларда ауыл шаруашылық тауар өндірушілерін сақтандыру сақтандыру компанияларымен құрастырылған барлық ережелер негізінде жүзеге асырылады. Ауыл шаруашылықтың барлық салалары – мал шаруашылығы, ара шаруашылығы және т.б. нормативтік актілермен қамтамасыз ету бойынша заң шығарушылық жұмысты жалғастыру қажеттілігі бар. Бұл жекелеген нормативтік актілер немесе бізбен ұсынылған ҚР Аграрлық Кодекстің бір тарауы болады, бірақ осы арнайы нормалар тіршілік ету құқығына ие. Мұның бәрі ауыл шаруашылық өндірісті сақтандыру туралы арнайы заңды қабылдауды талап етеді.

Аграрлық құқық жүйесінде «Ауыл шаруашылық өндірісті сақтандыруды құқықтық реттеу» әмбебап институтын қалыптастыру үшін барлық алғышарттар бар. Құқықтың әр түрлі салаларына жататын нормативтік-құқықтық актілердің тармақталған кешені ауыл шаруашылық өндірісті сақтандырудың құқықтық негізін құрайтын, ал қолданыстағы ауыл шаруашылық өндірісті сақтандыру тәжірибесін талдау аталған қатынастарды жекелеген құқықтық реттеудің объективті қажеттілігін көрсетеді, осындай әмбебап институтын қалыптастыру қажет.

Тағы да бір мәселе – ауыл шаруашылық тауар өндірушілердің меншігін сақтандыру шартының құқықтық табиғатын өзгерту, соның ішінде, оны консенсуалды шарттар санатына жатқызуы. Осылай, 827 бап «Сақтандыру шартының қолданылуы» бойынша сақтандыру шарты сақтанушы сақтандыру сыйлықақысын төлеген кезден бастап, ал оны бөліп-бөліп төлеу кезінде, егер шартта немесе міндетті сақтандыру туралы заң актілерінде өзгеше көзделмесе, бірінші сақтандыру жарнасы төленген кезден бастап күшіне енеді және тараптар үшін міндетті болады. Яғни, ол реалды шарт болып танила-

ды. Сақтандыру шартын жасасу үшін қажетті, ауыл шаруашылық тауар өндірушілердің қаржы қаражаттарының жоқтығы көптеген шаруаларда сақтандыру қорғанысының болмауына әкеледі. Ауыл шаруашылық тауар өндірушілерді сақтандыру кезінде сақтандырушының кейінгі сақтандыру жарнасын төлеуі қарастырылған өтініші негізінде шарт жасасу сәтінен шарттың әрекет ету мерзімін бекіту керек. Сәйкес түзетулерді ҚР АК 827 бабына енгізу қажет.

Ерікті сақтандырумен жасалған шарттардың заманауи тәжірибесі олардың меншігін сақтандыруға байланысты ауыл шаруашылық тауар өндірушілердің мүдделерінің түсуін көрсетеді. Осыған байланысты санкциялар мен жеңілдіктер жүйесін енгізу керек, ол ауыл шаруашылығындағы құқықтық қатынастардың қатысушыларын мүмкін тәуекелдерді алдын алуға экономикалық түрде қызықтыруы мүмкін. Ауыл шаруашылығындағы ерікті сақтандыру туралы нормалары және осы саладағы ұсынылатын нормативтік актілерді құрастырушы үшін санкциялар мен жеңілдіктердің жүйесін енгізу керек.

Ауыл шаруашылығында сақтандырушылық құқықтық қатынастардың субъектілерін кеңейту, өзара сақтандыру қоғамдастығы, ауыл шаруашылық сақтандыру кооперативтерді дамыту, олардың қызметін, соның ішінде, құрастырылуы мен қабылдауы қажет «Өзара сақтандыру қоғамдастықтары туралы» Заңымен заңи реттеу қажет.

Сонымен қатар агроөнеркәсіптік кешенге қызмет көрсетуге мамандандырылған қайта сақтандыру нарығын қалыптастыру қажет. Тәуекел дәрежесі жоғары ауыл шаруашылығында сақтандыру нарығын тұрақты қызмет етуі үшін мемлекеттің қатысуымен, бастысы республикалық бюджет кепілі мен есебінен қайта сақтандыру компанияларын құру мен дамыту қажет. Қорытындылай келе:

1. Құқықтың әр түрлі салаларына жататын нормативтік-құқықтық актілердің тармақталған кешені ауыл шаруашылық өндірісті сақтандырудың құқықтық негізін құрастыратын, ал қолданыстағы ауыл шаруашылық өндірісті сақтандыру тәжірибесін талдау аталған қатынастарды жекелеген құқықтық реттеудің объективті қажеттілігін көрсеткен жағдайларда аграрлық құқық шегінде «Ауыл шаруашылық өндірісті сақтандыруды құқықтық реттеу» әмбебап институтын қалыптастыру қажет. Аталған қауымды қалыптастыру ауыл шаруашылық тауар өндірушілердің меншік мүдделерін сақтандыру арқылы қорғау тетігін түгел қамтуға мүмкіндік береді.

2. Ауыл шаруашылық тауар өндірушілердің меншігін сақтандыру шартының құқықтық табиғатын өзгерту туралы, соның ішінде, оны консенсуалды шарт санатына жатқызу туралы ұсыныстар. Заң шығарушылардың ауыл шаруашылық тауар өндірушілерге қатысты сақтандыру шарттарын реалды шарттар санатына жатқызуға байланысты позициясы ақталмаған болып табылады. Ауыл шаруашылық тауар өндірушілерде сақтандыру шартын жасасу үшін қажетті қаржы қаражаттарының жоқтығы көптеген шаруашылықтар сақтандыру қорғанысынан қалатындығына әкеледі. Ауыл шаруашылық тауар өндірушілерді сақтандыру кезінде сақтанушының кейінгі сақтандыру жарнасын төлеу қарастырылған өтініші негізінде сақтандыру шартын жасасу туралы сөз айту қажет.

3. Ауыл шаруашылығында сақтандырушылық құқықтық қатынас субъектілерінің тобын кеңейту туралы, яғни, Қазақстанда нәтижелі қызмет еткен өзара сақтандыру қауымдастықтары мен олардың қызметін заңи реттеу, ауыл шаруашылық сақтандыру кооперативтерін дамыту туралы қорытындылар, соның ішінде, құрастырылу мен қабылдануы қажет «Ауыл шаруашылық сақтандыру кооперативтері туралы» заң.

4. Агроөнеркәсіптік кешенге қызмет көрсетуге мамандандырылған, қайта сақтандыру нарығын қалыптастыру қажеттілігі туралы қорытынды. Тәуекел дәрежесі басым ауыл шаруашылығында сақтандыру нарығының тұрақты қызмет етуі үшін мемлекеттің қатысуымен, бастысы мемлекеттік бюджет есебі мен кепілдігімен қайта сақтандыру компанияларды құру мен дамыту қажет. Сақтандыру жүргізу туралы ұсыныстар тек табиғат-климаттық жағдайларды ғана емес, технологиялық және кәсіпкерлік тәуекелді төмендету нұсқасын ескеру қажет.

5. Шаруашылықты жоғары өндірістік нәтижелерге жетуге бағдарлау үшін жеке әрбір ауыл шаруашылық мәдениетін және қара мал басының қысқартылуымен байланысты ішінара зияннан сақтандырудан әрбір шаруашылықта ауыл шаруашылық өндірістің жалпы қорытынды нәтижелерін (кірісін) сақтандыруға өту қажет, осылай өткізімге дейін ауыл шаруашылық өнімдерінің өндірісінің барлық кезеңдерін сақтандыру қорғанысына аламыз. Осыдан басқа, болашақ өнімге кепілді кредиттауды кең қолдану

мүлтіксіз болып табылады және сақтандыру жолымен кепілге салған меншіктің сақталуын қамтамасыз етуді талап етеді.

6. Ауыл шаруашылығында экологиялық сақтандыру даму мәселесіне. Ұйымдастырушылық-құқықтық нысаны бойынша жаңа ауыл шаруашылық тауар өндірушілердің белсенді құрылуы күн мәселесінде адам денсаулығын қоршаған табиғат ортасынан жағымсыз ықпалынан қорғау және химикалық және басқа да қауіпті заттардың әсерінен, рационалды емес қолданудан жер немесе басқа табиғат объектілерін қорғауға бағытталған шаралар кешенін құрастыру мәселесі қарастырылады. «Экологиялық – ол экономикалық» қағидасын жүзеге асыру мүддесінде ауыл шаруашылық тауар өнімдерін, соның ішінде, үшінші тұлғалармен келтірілген зиянды өтеу туралы мүмкін наразылықтардан экологиялық сақтандыру қажет.

Ережепқызы Р.

Место норм правового института доступа к экологической информации в области охраны окружающей среды и использования природных ресурсов

В работе проведен правовой анализ доступа общественности к информации в области охраны окружающей среды и использования природных ресурсов в Республике Казахстан, рассмотрены место норм правового института, правовые основы обеспечения, реализации и защиты права общественности на доступ к экологической информации. Государственно-правовой механизм регулирования доступа общественности к информации в области охраны окружающей среды и использования природных ресурсов, гарантий обеспечения и защиты экологических прав человека и гражданина, а также международно-правовые нормы, осуществляющие регулятивное воздействие на процесс доступа общественности к экологической информации.

Ключевые слова: экологическая информация, охрана окружающей среды, право, общественность, доступ.

Yerezhepkyzy R.

Place the norms of the legal institution of access to environmental information in the field of environmental protection and use of natural resources

In work the legal analysis of public access to information in the field of environmental protection and use of natural resources in the Republic of Kazakhstan, discussed the place of norms of the legal institution, the legal bases of maintenance, realization and protection of the public's right of access to environmental information. Public legal mechanism for regulation of public access to information in the field of environmental protection and use of natural resources, guarantee security and protection of environmental rights of man and citizen, as well as international law implementing regulatory impact on the public access to environmental information.

Key words: environmental information, environmental protection, law, public access.

Ережепқызы Р.

Қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы ақпаратқа қоғамның қолжетімділігін құқықтық институт нормаларының орны

Берілген жұмыста Қазақстан Республикасында қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы ақпаратқа қоғамның қолжетімділігіне кешенді құқықтық талдау жүргізілген, құқықтық институт нормаларының орны, қоғамның экологиялық ақпаратқа қолжетімділігі құқығын қамтамасыз ету, жүзеге асыру және қорғаудың құқықтық негіздері қарастырылған. Қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы ақпаратқа қоғамның қолжетімділігін реттеудің, адам мен азаматтың экологиялық құқықтарын қорғау мен қамтамасыз ету кепілдерінің мемлекеттік құқықтық тетігі, сонымен қатар экологиялық ақпаратқа қоғамның қолжетемділігі үрдісін реттеуге бағытталған халықаралық-құқықтық нормалар.

Түйін сөздер: экологиялық ақпарат, қоршаған ортаны қорғау, құқық, қоғам, қол жетімділік.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 349.6(574)

Ережепқызы Р.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: rose0979@mail.ru

МЕСТО НОРМ ПРАВОВОГО ИНСТИТУТА ДОСТУПА К ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ В ОБЛАСТИ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ

Вопрос о месте норм правового института в сфере доступа к экологической информации в области охраны окружающей среды и использования природных ресурсов в системе национального законодательства РК необходимо начать с анализа таких теоретических вопросов, как определение понятий «отрасль права» и «институт права». На современном этапе развития общества данные понятия в значительной степени меняют свое содержание.

По мнению теоретиков права, «право – это, прежде всего совокупность, а точнее система норм или правил поведения. Это не случайный набор норм, а строго выверенная, упорядоченная совокупность вполне определенных правил поведения. Как и любая иная система, она складывается из однопорядковых, взаимосвязанных между собой и взаимодействующих друг с другом элементов. Таковыми являются нормы права или правила поведения. Система должна быть внутренне единой и непротиворечивой.

Возникающие между ее отдельными структурными элементами – нормами – связи должны быть направлены на выполнение строго определенных, регулятивных и иных, функций, на достижение единых целей. Любая правовая система, для того чтобы стать действенной и эффективной, должна сложиться как целостная, органическая система.

Это является одним из непременных требований и одновременно одним из признаков реальной, действующей, а не формальной правовой системы» [1, с. 240]. Нормы права группируются в правовые субинституты, правовые институты, подотрасли права, отрасли права и, наконец, систему права.

Так, по мнению И.Ф. Казьминского и В.М. Сырых, институт права – это система взаимосвязанных норм, регулирующих относительно самостоятельную совокупность общественных отношений или какие-либо их компоненты, свойства [2]. Если подходить к данному вопросу с позиций системного подхода, то правовое, целостное образование, так же как государственное управление в области охраны окружающей среды, состоящее из нескольких взаимосвязанных компонентов (институтов), является и представляет собой систему права (правовую систему). В данной системе отдельные компоненты должны и

могут быть расчленены на ряд составляющих. Отсюда вытекает, что данная правовая система многоуровневая, в нее входит в качестве компонентов менее сложные, но относительно самостоятельные в рамках комплексного института государственного управления институциональные образования (институты) экологического права. Простые, смешанные, комплексные институты экологического права, таким образом, образуют отрасль экологического права [3].

С.С. Алексеев предполагал, что «правовой институт – это совокупность юридических норм, регулирующих определенный вид однородных, то есть образующих предмет регулирования какой-либо одной отрасли права, общественных отношений» [4, с. 32]. С этой точкой зрения не согласился О.С. Иоффе, он считал, что «данное определение неудовлетворительно из-за неопределенности основного признака, которым характеризуется институт, – предмета правового воздействия» [5, с. 54].

Обоснование самостоятельности конкретного правового института сводится:

а) к обоснованности самостоятельности экономического содержания данных правоотношений;

б) к выяснению того, как право восприняло эту самостоятельность путем особых способов регламентации отношений, придания им несходной с другими юридической формы [6, с. 531].

Экологическое право, как и всякая иная отрасль права, представляет собой «совокупность юридических норм, институтов, регулирующих определенную группу общественных отношений, на основе определенных принципов и специфических методов» [7, с. 75]. Как отрасль права оно «демонстрирует высокий уровень системообразующих связей и характеризуется определенной целостностью» [8, с. 317].

Начать следует с того, что комплексный характер экологического права подтверждается кругом общественных отношений, лежащих в сфере его правового воздействия.

Так, В.В. Петров рассматривает экологическое право как «совокупность норм, регулирующих общественные отношения в сфере взаимодействия общества и природы» [9, с. 2].

М.М. Бринчук в качестве предмета эколого-правового регулирования определяет природу (окружающую среду) и составляющие ее элементы – землю, недра, воды и «связанные с ними интересы человека» [10, с. 47].

С.А. Боголюбов «сердцевиной регулируемых общественных отношений» полагает «отношения в области взаимодействия общества и окружающей среды» [11, с. 9].

Т.И. Макарова отмечает, «что существенная особенность экологического права – комплексный характер правового воздействия на окружающую среду – обусловлена: а) двойственностью применяемого метода и б) принципами, на которых отрасль базируется, преобладающая роль среди которых принадлежит принципам публичного характера [12].

Место экологического права в системе права определяется ролью и значением правового регулирования экологических отношений. Эколого-правовые нормы в зависимости от круга регулируемых отношений объединены в институты (субинституты), которые, в свою очередь, объединены в систему экологического права [5]. Правовой институт состоит из правовых норм, каждая из которых регулирует определенное общественное отношение.

По поводу определения места норм, регулирующих отношения доступа общественности экологической информации в области охраны окружающей среды и использования природных ресурсов в системе права, необходимо отметить следующее. Для того чтобы выделить особенности правового обеспечения предоставления доступа общественности к информации в области охраны окружающей среды и использования природных ресурсов, необходимо определить, что же понимается под категорией «общественные отношения по поводу окружающей среды».

За категорией «общественные отношения по поводу окружающей среды» стоят разнообразные интересы человека, но исторически первыми, необходимыми человеку, конечно, являются отношения по использованию природных ресурсов, или природоресурсные отношения, то есть возникающие в связи с использованием субъектами природных ресурсов с целью извлечения из них полезных свойств. И если история природоресурсных отношений – это по существу история человеческой цивилизации, то вторая группа общественных отношений в этой классификации – природоохранительных, или возникающих в связи с потребностью охраны окружающей среды, появляется лишь в XX в.

Когда интенсивность хозяйственной деятельности человека достигает такого уровня, что природа становится неспособной адаптировать вносимые в нее изменения, она изменяется под их влиянием, а изменившись, начинает по-новому (не в благоприятную для человека сторону)

влиять на него самого. И не в силу какого-либо особенного альтруизма наших современников, а по причинам объективного свойства человечество обратилось к проблемам охраны окружающей среды. Целью такой охраны является обеспечение экологической безопасности человека [12, с. 66].

Переход в экологической доктрине от охраны природы, как защиты отдельных компонентов природной среды, к охране окружающей среды и обеспечению экологической безопасности демонстрирует правовое положение человека не только с традиционной стороны, т. е. только в качестве субъекта права, но и в качестве объекта, экологическая безопасность которого обеспечивается определенным набором правовых средств [12, с. 54].

Разработка понятия «эколого-правовой статус человека» принадлежит М.М. Бринчуку и Т.И. Макаровой. В определении его содержания М.М. Бринчук отталкивается от понятия экологических прав человека, как «самостоятельной разновидности в системе прав» [13, с. 9-11]. Под экологическими он понимает «признанные и закрепленные в законодательстве права индивида, обеспечивающие удовлетворение разнообразных потребностей человека при взаимодействии с природой». По уровню правового регулирования эти права подразделяются им на основные и иные права в области окружающей среды. К основным правам отнесены конституционные или фундаментальные права, в том числе право частной собственности на землю, право на благоприятную окружающую среду, на информацию о ее состоянии и на возмещение ущерба, причиненного здоровью и имуществу экологическим правонарушением. Прямое отношение к рассматриваемой разновидности прав, по мысли М.М. Бринчука, имеет право на труд, в условиях, отвечающих требованиям безопасности гигиены, право на охрану здоровья. В число экологических прав им включены также права «общественных экологических формирований» [10, с. 116-141].

Право человека на благоприятную окружающую среду отнесено М.М. Бринчуком к числу фундаментальных и всеобъемлющих субъективных прав человека и гражданина, и рассматривается как затрагивающее основы жизнедеятельности. Другие экологические права граждан, такие как право на информацию, на возмещение вреда, «по существу служат средствами реализации права на благоприятную окружающую среду» [10, с. 123-124].

К числу экологических прав М.М. Бринчук относит: а) права, направленные на удовлетворение потребностей человека за счет ресурсов природы; б) права, направленные на охрану здоровья от неблагоприятного воздействия окружающей среды; в) права, служащие средствами обеспечения соблюдения и защиты права на благоприятную окружающую среду и охрану здоровья от неблагоприятного воздействия окружающей среды; г) право собственности на природные ресурсы; д) экологические права будущих поколений.

В структуру эколого-правового статуса человека наряду с правами в области окружающей среды М.М. Бринчук включает также гарантии, способы защиты экологических прав, а также обязанности граждан в области охраны окружающей среды [10, 127-141]. Аналогичный взгляд на содержание эколого-правового статуса содержится в учебнике Э. Исмаиловой, Ю. Трунцевского, Н. Саввич [14].

Т.И. Макарова дает следущее определение: «эколого-правовой статус человека (гражданина, физического лица) – системообразующая для экологического права категория – представляет собой комплексный институт экологического права, который объединяет установленные законодательством правомочия (права и обязанности) человека как физического лица и гражданина по отношению к окружающей среде с целью обеспечения своих экономических (природопользование) и экологических (обеспечение экологической безопасности) интересов. Центральное звено эколого-правового статуса человека составляет конституционное право на благоприятную окружающую среду, в качестве неотъемлемого, личного неимущественного, не связанное с имущественным права. Однако для закрепления правового положения человека в экологических отношениях как эколого-правового статуса недостаточно определить входящие в него права и иные составляющие. Необходимо установить конструктивный (основополагающий) элемент эколого-правового статуса или его правовое ядро, а также определить взаимодействие между ним и иными элементами, создающее исключительный – присущий только этому виду отраслевого статуса характер» [12, с. 62].

Доступ граждан к экологической информации можно рассматривать в разных аспектах:

а) в качестве объективного права граждан;
б) в качестве субъективного права граждан;

в) в качестве правового средства по достижению цели правового механизма реализации экологических прав граждан – благоприятной для человека окружающей среды;

г) в качестве цели правового механизма реализации права граждан на экологическую информацию;

д) в качестве комплексного инструмента экологического права в его объективном понимании, элемента эколого-правового механизма [15].

Таким образом, для определения места норм правового института и доступа к информации в области охраны окружающей среды и использования природных ресурсов нам видится интересным изучение права на благоприятную окружающую среду в связи с тем, что право на доступ к экологической информации является обеспечительным для данного конституционного права человека.

Право на благоприятную окружающую среду – это неотъемлемое право человека на его существование в благоприятной для него среде [16, с. 20-24]. С позиций же времени обретения данным правом защиты, в том числе международной, то это право третьего поколения. Сам термин «благоприятная окружающая среда» рассматривается как естественное состояние, благо, по поводу которого возникает у лица его субъективное право жить в таких условиях, которые отвечают человеческой природе, его физиологическим и психологическим свойствам, пригодны для нормальной жизнедеятельности человека. То есть право на благоприятную среду – это совокупность прав и обязанностей, необходимых для нормального проживания человека.

Основу правового регулирования отношений в этой сфере составляют нормы конституционного и экологического права. Они закрепляют данное право, устанавливают правовые гарантии его осуществления, определяют компетенцию государственных органов по регулированию права граждан на благоприятную окружающую среду. Итак, право граждан на благоприятную окружающую среду в объективном смысле представляет собой комплексный правовой институт, включающий нормы различных отраслей права.

Литература

1 Теория государства и права: учеб. / под ред. М.Н. Марченко. – М.: Зерцало, 2007. – 376 с.

2 Пиголкин А.С. Теория права: учеб. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 1996. – 384 с.

3 Баимбетов Н.С. Проблемы правового регулирования экологической экспертизы в Республике Казахстан: дис. … кан. юрид. наук. – Алматы: КазНУ им. аль-Фараби, 1999. – 131 с.

4 Алексеев С.С. Проблемы теории права. – Свердловск, 1972. – Т. 1. – 368 с.

5 Иоффе О.С. Структурные подразделения системы права // Ученые записки ВНИИСЗ. – М., 1968. – Вып. 14. – С. 45-60.

6 Басин Ю.Г. Избранные труды по гражданскому праву. – Алматы: АЮ-ВШП «Әділет», 2003. – 732 с.

7 Керимов Д.А. Законодательная техника. – М.: НОРМА-ИНФРА, 1998. – 124 с.

8 Алексеев С.С. Теория государства и права: учеб. для юрид. вузов и фак. / под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова. – М.: ИНФРА-НОРМА, 1997. – 570 с

9 Петров В.В. Экологическое право России: учеб. для вузов. – М.: БЕК, 1995. – 557 с.

10 Бринчук М.М. Экологическое право: учеб. – изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2005. – 670 с.

11 Боголюбов С.А. Экологическое право: учеб. для вузов. – М.: НОРМА-ИНФРА, 1999. – 448 с.

12 Макарова Т.И. Теоретические проблемы правового положения физических лиц в экологических отношениях: дис. ... док. юрид. наук: 12.00.06. – М.: Белорусский государственный университет, 2008. – 276 с.

13 Бринчук М.М. Теоретические основы экологических прав человека // Государство и право. – 2004. – № 5. – С. 5-15.

14 Исмаилова Э.Ю. Трунцевский Ю.В., Саввич Н.Е Экологическое право: учеб. – 2-е изд., перер. – М.: Центр ЮрИнфоР, 2003. – 403 с.

15 Матвеева Е.В. Правовой механизм реализации экологических прав граждан в Российской Федерации и Федеративной Республике Германии: дис. ... кан. юрид. наук: 12.00.06. – М.: МГУ им. М.В. Ломоносова, 2010. – 206 с.

16 Балашенко С.А., Макарова Т.И. Международно-правовая охрана окружающей среды и права человека. – Минск: Белорус. гос. ун-т, 1999. – 256 с.

References

1 Teorija gosudarstva i prava: ucheb. / pod red. M.N. Marchenko. – M.: Zercalo, 2007. – 376 s.

2 Pigolkin A.S. Teorija prava: ucheb. – 2-e izd., ispr. i dop. – M.: Izd-vo MGTU im. N.Je. Baumana, 1996. – 384 s.

3 Baimbetov N.S. Problemy pravovogo regulirovanija jekologicheskoj jeksperti-zy v Respublike Kazahstan: dis. … kan. jurid. nauk. – Almaty: KazNU im. al'-Farabi, 1999. – 131 s.

4 Alekseev S.S. Problemy teorii prava. – Sverdlovsk, 1972. – T. 1. – 368 s.
5 Ioffe O.S. Strukturnye podrazdelenija sistemy prava // Uchenye zapiski VNIISZ. – M., 1968. – Vyp. 14. – S. 45-60.
6 Basin Ju.G. Izbrannye trudy po grazhdanskomu pravu. – Almaty: AJu-VShP «Әdilet», 2003. – 732 s.
7 Kerimov D.A. Zakonodatel'naja tehnika. – M.: NORMA-INFRA, 1998. – 124 s.
8 Alekseev S.S. Teorija gosudarstva i prava: ucheb. dlja jurid. vuzov i fak. / pod red. V.M. Korel'skogo i V.D. Perevalova. – M.: INFRA-NORMA, 1997. – 570 s
9 Petrov V.V. Jekologicheskoe pravo Rossii: ucheb. dlja vuzov. – M.: BEK, 1995. – 557 s.
10 Brinchuk M.M. Jekologicheskoe pravo: ucheb. – izd. 2-e, pererab. i dop. – M.: Jurist#, 2005. – 670 s.
11 Bogoljubov S.A. Jekologicheskoe pravo: ucheb. dlja vuzov. – M.: NORMA-INFRA, 1999. – 448 s.
12 Makarova T.I. Teoreticheskie problemy pravovogo polozhenija fizicheskih lic v jekologicheskih otnoshenijah: dis. ... dok. jurid. nauk: 12.00.06. – M.: Belorusskij gosudarstvennyj universitet, 2008. – 276 s.
13 Brinchuk M.M. Teoreticheskie osnovy jekologicheskih prav cheloveka // Go-sudarstvo i pravo. – 2004. – № 5. – S. 5-15.
14 Ismailova Je.Ju. Truncevskij Ju.V., Savvich N.E Jekologicheskoe pravo: ucheb. – 2-e izd., perer. – M.: Centr JurInfoR, 2003. – 403 s.
15 Matveeva E.V. Pravovoj mehanizm realizacii jekologicheskih prav grazhdan v Rossijskoj Federacii i Federativnoj Respublike Germanii: dis. ... kan. jurid. nauk: 12.00.06. – M.: MGU im. M.V. Lomonosova, 2010. – 206 s.
16 Balashenko S.A., Makarova T.I. Mezhdunarodno-pravovaja ohrana okruzhajushhej sredy i prava cheloveka. – Minsk: Belorus. gos. un-t, 1999. – 256 s.

Dochshanova A.S.

Legal overview of the types and forms of tourism

This article deals with the legal aspects of types and forms of tourism on the basis of theoretical studies and legislative regulations. Different grounds for classification of tourism are shown. The differences between international and domestic tourism are demonstrated. Special attention is given to the socially oriented types, such as social and ecological tourism. The importance of agro tourism is mentioned.

Key words: tourism, tour, ecotourism, visa, social tourism.

Дощанова А.С.

Туризм түрлері мен нысандарының құқықтық шолуы

Мақалада туризмнің түрлері мен нысандарының құқықтық аспектілері қарастырылады. Туризмді жіктеуге негіздер бола алатын бірнеше теориялық концепциялар және оларды бекітетін құқықтық нормалар талқыланды. Халықаралық пен ішкі туризмнің айырмашылықтары көрсетілді. Әлеуметтік туризм және экотуризм сияқты туризмнің коммерциялық емес түрлеріне ерекше көңіл бөлінді. Сондай-ақ, агротуризмнің анықтамасы берілді.

Түйін сөздер: туризм, тур, экотуризм, виза, әлеуметтік туризм.

Дощанова А.С.

Правовой обзор видов и форм туризма

Данная работа посвящена правовым аспектам видов и форм туризма. Автор рассматривает различные теоретические концепции об основаниях классификации туризма, а также ее нормативно-правовую основу. Показаны отличия международного туризма от внутреннего. Особое внимание уделено некоммерческим видам туризма: социальному и экотуризму, рассмотрено понятие агротуризма.

Ключевые слова: туризм, тур, экотуризм, виза, социальный туризм.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

UDC 349.6

Dochshanova A.S.

Al-Farabi Kazakh national university,
Almaty, Kazakhstan
E-mail: assel.dos@yandex.kz

LEGAL OVERVIEW OF THE TYPES AND FORMS OF TOURISM

The Republic of Kazakhstan has all the necessary cultural, historical, geographical and climatic conditions for the further development of tourism. In this regard, the Government announced tourism one of the most important sectors of the economy in the program for long-term development of the Republic. The development of tourism in Kazakhstan discussed in a separate section of the program of forced industrial-innovative development of Kazakhstan [1]. In accordance with the objectives of the Program, the government collaborates with business partners in implementing the modernization and construction of tourist infrastructure in all regions of the country. The development of the industry will be directed to the formation of a competitive tourism product and the overall marketing strategy of Kazakhstan, including taking into account the provisions of the Concept of development of the tourism industry of the Republic of Kazakhstan up to 2020 [2].

In theory and in practice there are many types and forms of tourism. Different authors offer different separate grounds for the classification [3].

Thus, in accordance with T.A. Frolova tourism can be classified by the following features:

1. Recreational tourism.
2. Sport tourism, including water, skiing, mountaineering.
3. Medical and health tourism, which should include not only the need for treatment, but its combination with certain other tourism functions.
4. Cultural and educational tourism, based on the need to expand knowledge in various fields.
5. Nostalgic tourism, which is based on the need to visit the places connected with the events of an individual biography of a person and his family.
6. Adventure (extreme) tourism, assuming the satisfaction of human needs in a test of their capabilities in a variety of difficult situations. It is divided into several varieties: hiking expeditions, safari tours (hunting, fishing), yachting (sea and river travel).
7. Religious tourism (including a pilgrimage), based on religious needs of people of different faiths.
8. Missionary tourism, caused by the human needs of the most fully realize their spiritual purpose proliferation of certain spiritual values.

9. Event tourism involves meeting human needs in visiting any particular event.

10. Communication tourism, satisfying the human need for interpersonal contacts (searching for a life partner, a partner in collecting, etc.).

11. Eco-tourism – is based on a visit to protected areas, participation in environmental activities.

12. Educational Tourism – travel for the purpose of learning, such as language learning.

13. Social tourism – travel is subsidized from the funds allocated by the state for social purposes.

14. Business.

By territory of expansion tourism is divided for domestic and international. International tourism is divided into entry and exit.

By the age of travellers tourism is divided into children, youth and mature.

By traveling duration: short, regular, long and seasonal tourism.

By way of transportation: air, rail, motor touring, bus, sea cruise, river cruise, hiking and cycling.

According to the degree of independence: the individual and the group.

By type of offer: full service (package tour), all-inclusive, leisure club (club holidays), special attention (VIP).

In terms of activity: active and passive tourism. Active tourism is that the tourist chooses targets – objects that he would like to visit, he paves the route. Adventure tours include climbing, rafting, trekking (walking on foot along mountain trails with skis or without) [4].

According to another author, tourism is classified:

– in connection with targets: route-informative, sports, amateur, resort, ski, festival, hunting, shopping, tourism, religious, educational,

– in connection with the degree of mobility – mobile, landline, mixed;

– by the form of participation – individual, group, family;

– by the age – mature, youth, children, mixed;

– by the duration – day, multi-day, transit;

– by means of transport – road, rail, air, water, cycling, equestrian, combined;

– seasonal – the active tourist season, off-season, off-season;

– geography – intercontinental, international, regional;

– according to the method of transportation – walking, using traditional means of transport, transport of exotic species [5].

International and domestic tourism are recognized as organizational forms of tourism. International tourism includes travelling outside the country, due to the observance of certain formalities (customs, currency, medical control). Domestic tourism, as opposed to international, not associated with crossing the state border, and therefore does not require compliance with formalities of travel [6].

International tourism includes inbound tourism – travelling within the Republic of Kazakhstan of people who are not residing permanently on its territory.

In accordance with the decision of the Government of the Republic of Kazakhstan dated 26.06.2015 №483 citizens of the Commonwealth of Australia, Hungary, the Italian Republic, the Principality of Monaco, the Kingdom of Belgium, the Kingdom of Spain, Kingdom of the Netherlands, the Kingdom of Norway, the Kingdom of Sweden, Malaysia, the United Arab Emirates, Singapore, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, the United States of America, Federal Republic of Germany, the Republic of Finland, the French Republic, the Swiss Confederation and Japan are exempt from the visa requirement for periods of up to 15 calendar days from the moment of crossing the state border in the period from July 16, 2015 to December 31, 2017.

Joint order of the Minister of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan on March 7, 2013 №175 and Acting Minister of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan dated March 5, 2013 №08-1-1-1 / 71 approved the Rules for issuance of visas of the Republic of Kazakhstan, as well as the extension and shortening their action. According to the rules of the issuance of visas is performed:

1) abroad – by foreign establishments of the RK;

2) in the Republic of Kazakhstan: MFA of RK; divisions of the migration police of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, departments of internal affairs of Astana, Almaty and regions.

The visa can be single, double, triple and multiple. Single visa entitles a foreigner or a stateless person for a single entry into the Republic of Kazakhstan and departure from the Republic of Kazakhstan. Double, triple and multiple entry visas entitle the recipient of a visa for a double, triple and multiple entries into the Republic of Kazakhstan and departure from the Republic of Kazakhstan within the visa validity.

In accordance with acting legislation the applicants can be refused a visa:

1) in the interests of national security, public order and / or public health;

2) if their actions are aimed at changing the constitutional order;

3) if they act against the sovereignty and independence of the Republic of Kazakhstan, calls for violation of the unity and integrity of its territory;

4) if they stir up the interstate, interethnic and religious hatred;

5) if it is necessary to protect the rights and legitimate interests of citizens of the Republic of Kazakhstan and other persons;

6) if during the previous stay in the Republic of Kazakhstan the facts of violation of legislation on the legal status of foreigners have been established;

7) if they provided false information about themself or did not provide the full package of documents;

8) if they are convicted of terrorist activities, or adjudged by a special dangerous recidivist;

9) if they did not provide confirmation of the funds needed to stay in and departure from the Republic of Kazakhstan;

The reasons for refusal to the applicant are not explained in the visa application.

2) outbound tourism – traveling of citizens of the Republic of Kazakhstan and persons residing in the Republic of Kazakhstan to another country. Outbound tourism is associated with obtaining entry visas to the consular institutions of the country. But, in some cases for citizens of Kazakhstan to provide facilitated border crossing procedures.

Domestic tourism – travelling of nationals of the Republic of Kazakhstan and persons residing in its territory within the Republic of Kazakhstan. The development of domestic tourism is directly linked with the development of international inbound tourism, as they are based on the same infrastructure. If we assess the situation, clusters noted in the Concept of development of the tourism industry, which will be given special attention, are the resting place, which are the most popular directions among the citizens of the republic. So-called «weekend trips» has become very popular mostly at the south-east of Kazakhstan. From a legal point of view, this product is not recognized tourism, and titled just the tour. No less common is the medical and health tourism, where citizens have the opportunity to improve their health in the health resort areas.

Unfortunately, to date, domestic tourism, in spite of its beginnings, is not able to fully compete with the outbound tourism. This is due, primarily, to the lack of competitive infrastructure, and, most importantly, the financial side of the issue. The absence of strong demand generates high prices, which in turn is reflected in the slow development of domestic tourism. In the current legislation of the Republic of Kazakhstan following types of tourism are named: social, ecological, adventure, sports, business, congress, health and fitness, cultural, educational, religious, medical, children and youth, event and others. Briefly discussing the specific types of tourism given special attention, it should be noted that social tourism is a kind of tourism, wholly or partly carried out at the expense of the employer, and (or) other third parties providing access to tourist services to the disabled, low-income groups. The Concept states that one of the priorities for all areas is the development of social tourism, providing opportunities to meet the needs of tourist services in the country of certain categories of the population, including the elderly and people with disabilities. In partnership with the private sector and industry associations need to intensify efforts to promote tourism and incentive mechanism to encourage the introduction of vouchers for recreation of workers in the country.

Implementation of tourism certificates as documents that promote social tourism through the involvement of the state, employers and employees to the mechanism of partial subsidy may be provided by the following measures:

1) optimization of regulation of the legal status of a tourist certificate as a document of strict accountability, performing two functions – accounting and statistical reporting (to assess the correctness of the tax base for assessment of tourist flows, forecasting and planning in the tourism destination);

2) determination of the requirements for the proper form and type of tourist certificate and the rules of its use.

3) consideration of the use of additional tax incentives of tourism industry, including in the field of social tourism.

Children and youth tourism – kind of tourism which is carried out for groups of children and youth in the form of trips, expeditions, trips, excursions.

Medical tourism – kind of tourism, involving the combination of relaxation with access to specialized and highly specialized medical care outside the residence.

Event tourism – kind of tourism involving visits to sports and spectacular cultural events. For all the regions of Kazakhstan the most attractive tourist products include eco-tourism, which is one of the priority types of tourism, including travel to places with relatively unspoiled nature with a view to get an idea of the natural, cultural and ethnographic peculiarities of the area.

At the same time such visits should not violate the integrity of ecosystems and create conditions for the protection of nature and natural resources beneficial to the local population.

Ecotourism is travelling to protected areas, virgin places, nature reserves, wildlife sanctuaries with research and field goals. Ecotourism involves the connection of active rest with the wild harsh nature. According to V. Hrabovchenko, ecotourism should contain three components:

– «knowledge of nature», i.e. journey involves presence of elements of the study of nature, tourists receive new knowledge and skills;

– «conservation of ecosystems», implying not only the appropriate behavior of the group on the route, but also the participation of tourists and travel agencies in programs for environmental activities;

– «respect the interests of local residents» is not only compliance with local laws and customs, but also the contribution of tourism to the socio-economic development of tourist destinations.

There are four types of eco-tourism: scientific tourism; tours of Natural History; adventure tourism; journey into nature reserves [7].

In turn, the International Ecotourism Society, headquartered in Vermont (USA) defines ecotourism as «responsible travel to natural areas that conserves the environment and contributes to sustainable prosperity of the local population» [8].

With regard to the intended course of the country in the transition to the principles of «green economy», the example of agro-tourism, not only as a generator of alternative rural employment, ensure financial support to the regional economy and the development of environmentally «clean» agriculture. Farmhouse is a powerful tool for environmental protection, promoting the involvement of the local population, for whom respect for nature will be cost-effective.

As the prospects for the development of rural tourism are great in all regions of Kazakhstan, local executive bodies on tourism must ensure the modernization of existing and, if necessary, the creation of new tourism infrastructure, identify the mechanisms of state support for the establishment and development of small and medium entrepreneurs in the region engaged in tourism, to ensure the development of manuals, provision of advice to entrepreneurs, opening guest houses, to determine an effective tool for information support and promotion of guest houses at the local and regional levels.

To ensure high quality of services is necessary to solve the problem by developing a unified classification of rural holiday homes, to determine the criteria for this classification and highlight the unified standards for rural guesthouses.

For cross-border regions of Kazakhstan, there are also great opportunities for tourism development. It is advisable to deepen international cooperation, to create and develop joint tourist routes, including one or two day trip to the neighboring country nationals, cultural festivals.

In general, the local executive authorities should strengthen cooperation with the central competent authority in the field of tourism, revise and develop a regional master plans for development of tourism in the short-term or long-term perspectives, constantly updated database containing a list of functioning of tourist organizations, tourist infrastructure, which includes placements by type, entertainment and other facilities.

References

1 Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated August 1, 2014 «On approval of the State program of forced industrial-innovative development of Kazakhstan» // http://strategy2050.kz/ru/page/gosprog3

2 Regulation of the Government of the Republic of Kazakhstan dated May 19, 2014 «On approval of the Concept of development of the tourism industry of the Republic of Kazakhstan up to 2020» // http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1400000508

3 Frolova T.A. Ekonomika i upravlenie v sfere socialno-kulturnogo servisa I turizma. – Taganrog: TTI YuFU, 2010 // aup.ru

4 Smagulova Zh. Analiz sovremennogo sostoyaniya turizma v Kazahstane I perspektivy ego razvitiya // aktualni problemi ekonomiki. – №11. – 2012. – S. 459-466.

5 International tourism // http://www.bibliotekar.ru/mezhdunarodnye-otnosheniya-1/81.htm

6 Voskresenskiy V.Yu. Mezhdunarodnyi turizm // http://tourlib.net/books_tourism/voskresensky11.htm

7 Hrabovchenko V.V. Ekologicheskiy turizm. – M., 2003.

8 Sostoyanie mira 2002. Doklad Instituta WorldWatch o razvitii po puti k ustoichivomu obchshestvu. – M.: Ves mir, 2003.

Озенбаева А.Т.

Еуразиялық экономикалық одағы жағдайында Қазақстан Республикасының азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің құқықтық мәселелері

Бұл мақалада еліміздің Еуразиялық экономикалық одағына кіруде кеден саясатын жүзеге асыруың сыртқы экономикалық қызметті мемлекет тарапынан реттеу және бақылау шараларын жасау және жүзеге асыруда тікелей атсалысу, ел мүддесі үшін кеден саясатын қалыптастыру, функционалды экономиканың дамуына ықпал ету, ұлттық және сыртқы экономикалық, ғылыми-техникалық, азық-түлік қауіпсіздігін құқықтық қамтамасыз ету мәселелері және оны құқықтық жетілдіру жолдары қарастырылған.

Түйін сөздер: азық-түлік қауіпсіздігі, Еуразиялық экономикалық одағы, Кеден одағы, агроөнеркәсіптік кешен.

Ozenbaeva A.T.

Legal issues of food security of the Republic of Kazakhstan in the conditions of the Eurasian Economic Union

This article reflects the customs policy in the sphere of state regulation of foreign trade activities of the Eurasian Economic Union and the adoption of measures for the management and implementation of direct participation in the formation of the customs policy for the benefit of the country. Reflecting the impact of a functional economy, domestic and foreign, economic, science and technology on the legal issues of food security and legitimate ways to improve legislation in this area.

Key words: Food safety, the Eurasian Economic Union, the Customs Union, Agriculture.

Озенбаева А.Т.

Правовые вопросы обеспечения продовольственной безопасности Республики Казахстан в условиях Евразийского экономического союза

В данной статье отражена таможенная политика в сфере государственного регулирования внешнеэкономической деятельности Евразийского экономического союза и принятия мер по урегулированию и осуществлению непосредственного участия в формировании таможенной политики на благо страны. Отражено влияние функциональной экономики – внутренней и внешней, экономической, научно-технической на правовые вопросы обеспечения продовольственной безопасности и законные способы улучшения законодательства в этой области.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, Евразийский экономический союз, Таможенный союз, агропромышленный комплекс.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 349.42

Озенбаева А.Т.

І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Қазақстан Республикасы, Талдықорған қ.
E-mail: botaa_1981@mail.ru

ЕУРАЗИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ОДАҒЫ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ең бастысы – еліміздің азық-түлік қауіпсіздігін құқықтық қамтамасыз ету және экономиканы әртараптандыру. Кеден одағы жағдайында бәсекеге төтеп бере алатындай, нарықтық экономиканың талабына сай өнім өндіру және оны импорттау ауылшаруашылық өндірісінің алдындағы басты міндет болып отыр. Азық-түлік өнімдерін импорттау және экспорттау кезінде санитарлық-эпидемиологиялық қадағалауды жүзеге асыру керек. Елімізден импорттаған азық-түлік өнімдерінің сапасы шет елдерінде төтеп беру қажет [1, 85].

Азық-түлік қауіпсіздігі жайсыздығы, әсіресе бидай импорты мен ТМД елдерінің экспортына тәуелді неттоимпортер болып табылатын Қырғызстан, Тәжікстан, Түркменстан мен Өзбекстан сияқты Орталық Азия елдері үшін аса ауыр тимек. Баға ауытқушылық мәселесін шешу үшін азық-түлік пен ауылшаруашылығы тауарларының еркін айналымын қамтамасыз ететін аталмыш аймақ елдері арасындағы саудасаттық келісімдері негізінде серіктестік құру мүмкіндіктерін қарастырған жөн [2, 185].

Б.Н. Габричидзе кеден саясатын жалпы түрде былай анықтайды: «Нарықтық қатынастарды қалыптастыру жағдайында саяси және әлеуметтік-экономикалық өзгерістерді жүргізу мақсатындағы сыртқы және ішкі экономикалық мүдделерді қорғау бағытындағы саяси-құқықтық, экономикалық және де басқа кең көлемді іс-әрекеттер жүйесі» деп атап өткен [3, 75].

М.А. Сарсембаев мынадай мақсаттарын атайды:

– кеден ісінің тиісті ұйымдары республикадағы кеден саясатын жүзеге асыратын құрылымдармен қамтамасыз етуі тиіс;

– кеден мекемелерінің қалыпты әрі тиімді жұмыс істеуі үшін сәйкесінше жағдай жасау;

– кеден қызметін жүзеге асырғанда Қазақстан азаматтарының құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз ету;

– қазіргі халықаралық құқық субъектісі ретінде Қазақстан Республикасының экономикалық және сыртқы экономикалық мүдделерін қорғау [4].

Қазақстан Республикасының кеден одағы жағдайында, ауылшаруашылығын дамыту маңызды мемлекеттік басымдықтардың бірі болып табылады. Осыған орай кеден саясатының

мынандай міндеттерді алдыға қояды – экономиканың аграрлық секторын сапалы жаңа даму деңгейіне көтеру, сол арқылы азық-түлік өнімдерін бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету, бұл әсіресе Ресей мен Беларусь елдерімен бірігу жағдайында, ал кейіннен Дүниежүзілік Сауда Ұйымына кіру болып табылады [5, 3].

Қазақстан Республикасының кеден одағы жағдайында азық-түлік өнімдерін санитарлық-эпидемиологиялық қадағалау және мемлекет тарапынан құқықтық реттеу өзекті мәселелер болып отыр [6].

2010 жылдың 1 қаңтарынан бастап үш ел – Ресей, Белорусия Қазақстан Кеден одағын құрып, бірыңғай кедендік тариф күшіне енді. 2011 жылдың 1 шілдесінен бастап бірыңғай кедендік кодекс енгізілетін болатын. Және Кеден одағының Кеден кодексі туралы шартты ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының заңы қабылданды [7].

Бірақ 2014 жылы мамыр айында Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың, Ресей Федерациясының Президенті Владимир Путиннің, Беларусь Республикасының Президенті Александр Лукашенконың қатысуымен шағын құрамдағы кездесу болды. Мемлекет басшылары Кеден одағы мен Біртұтас экономикалық кеңістікті дамытудың негізгі бағыттарын, сондай-ақ еуразиялық интеграциялық үдерістерді кеңейту мәселелерін талқылады. Негізгі мақсаттары еуразиялық кеңесті құру болатын.

Еуразиялық экономикалық одақ (ЕЭО) – Қазақстан, Ресей, Беларусь мемлекет басшылары арасында 2014 жылдың 29 мамырында қол қойылған келісім негізінде құрылатын экономикалық одақ. Мүше елдердің парламенттері бекітсе, Одақ 2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап күшіне енді.

Еуропалық одақ интеграциясына сүйенген идея Ресейдің сол кездегі премьер-министрі Владимир Путин тарапынан 2011 жылдың қазан айында көпшіліктің назарына ұсынылған, бірақ тұжырымдама ретінде Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев тарапынан 1994 жылы Мәскеу мемлекеттік университетінде тұңғыш таныстырылған болатын.

2011 жылдың 18 қарашасында Беларусь, Қазақстан, Ресей президенттері Еуразиялық экономикалық одақ 2015 жылға қарай құрылады деген келісімге қол қойған. Бұл келісім болашақ интеграцияның жол картасын қамти отырып, Еуразиялық экономикалық комиссияның және 2012 жылдың 1 қаңтарынан жұмыс істей бастаған Еуразиялық экономикалық кеңістік негізін қалады [8].

Қазақстанның, Ресей мен Беларусьтің маңызды бәсекелестік артықшылығы – азық-түлік өндірісін күшейту. Әлемде азық-түлікке сұраныс өсіп отырған жағдайда Н.Ә. Назарбаев: «ТМД елдерінде айтарлықтай аграрлық әлеует, ұлан-байтақ аумақ, ауылшаруашылық мақсатындағы жүздеген миллион гектар жер бар. БЭК пен ТМД шеңберінде Еуразиялық азық-түліктің ортақ қазанын қалыптастыруға талпыну маңызды. Бұл жоба – тек қатысушы мемлекеттердің халқын БЭК-те өндірілетін тамақ өнімдерімен қамтамасыз ету тұрғысынан ғана емес, сонымен бірге азық-түлікті БЭК-тен тысқары жерлерге экспорттау үшін қолайлы жағдай жасау тұрғысынан да маңызды. Бізде ұлттық агроөнеркәсіп кешендерін, әсіресе, дәнді дақылдар саласын дамытуды үйлестірудің, азық-түліктің дүниежүзілік рыногында жалпы бәсеке мен экспорт саясатының негіздерін тұжырымдаудың, ұлттық инфрақұрылымдық желіні сыртқа астық шығару үшін үйлесімді пайдалануды жүзеге асырудың мүмкіндігі бар» деп есептейді. Ет өндірісінде де осындай мүмкіндіктер бар. ЕАЭО туралы шартты дайындау кезінде Қазақстан 2016 жылы ауылшаруашылығында мемлекеттік қолдауды есептеудің халықаралық қағидаттарға негізделген жаңа әдістемесін әзірлеу туралы уағдаластыққа қол жеткізді. Бұл отандық ауылшаруашылығы тауарын өндірушілерге көрсетілетін қолдауды күшейтіп, оны Беларусь пен Ресейде көрсетіліп жатқан қолдау деңгейімен теңестіруге мүмкіндік береді. Осының барлығы, жалпы алғанда, еуразиялық интеграцияны қатысушы елдердің ауылшаруашылығын дамытудың маңызды ынталандырушысына айналдыруға мүмкіндік береді; ауылшаруашылығы өнімін тасымалдауға, сақтауға, өткізуге жұмсалатын шығындарды қысқартуға алып келіп, агроөнеркәсіптік салада жаңа нарықтық институттар (сақтандыру, банктік, лизингтік, биржалық және т.б.) құруға мүмкіндік береді. Қазіргі таңда Кеден одағына және Бірыңғай экономикалық кеңістікке мүше мемлекеттердің Келісілген агроөнеркәсіптік саясат тұжырымдамасы мақұлданды [8].

Еуразиялық одақ мүшелері үшін макроэкономикалық әсерлері:

– қажетті шикізатты тасымалдауға кететін қаржының азаюы тауарлар құнының төмендеуіне алып келеді;

– бәсекелестіктің артуы тауарлар мен қызметтердің сапасын арттырады;

– үлкен халқы бар нарықтың құрылуы.

Осыдан кейін, «Еуразиялық экономикалық одақ туралы шартты ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының заңы 2014 жылғы 14 қазандағы № 240-V ҚРЗ қабылданды [9].

Осы заңға сәйкес, одақтың негізгі мақсаттары:

– мүше мемлекеттер халқының өмір сүру деңгейін арттыру мүддесіне орай олардың экономикаларының тұрақты дамуы үшін жағдай жасау;

– Одақ шеңберінде тауарлардың, көрсетілетін қызметтердің, капиталдың және еңбек ресурстарының бірыңғай нарығын қалыптастыруға ұмтылу;

– жаһандық экономика жағдайында ұлттық экономикаларды жан-жақты жаңғырту, кооперациялау және олардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру болып табылады.

Одақтың халықаралық қызметі:

1. Одақтың өз құзыреті шеңберінде Одақ алдында тұрған міндеттерді шешуге бағытталған халықаралық қызметті жүзеге асыруға құқығы бар. Одақтың осындай қызмет шеңберінде мемлекеттермен, халықаралық ұйымдармен және халықаралық интеграциялық бірлестіктермен халықаралық ынтымақтастықты жүзеге асыруға және олармен дербес өзі не мүше мемлекеттермен бірлесіп өзінің құзыретіне жатқызылған мәселелер бойынша халықаралық шарттар жасасуға құқығы бар. Одақтың халықаралық ынтымақтастықты жүзеге асыру тәртібі Жоғары Еуразиялық экономикалық кеңестің шешімімен белгіленеді. Одақтың үшінші тараппен халықаралық шарттар жасасу мәселелері Одақ шеңберінде халықаралық шартпен айқындалады.

2. Одақтың үшінші тараппен халықаралық шарттарының жобалары бойынша келіссөздер жүргізу, сондай-ақ оларға қол қою мүше мемлекеттер тиісті мемлекетішілік рәсімдерді орындағаннан кейін Жоғары Еуразиялық экономикалық кеңестің шешімі негізінде жүзеге асырылады. Одақтың үшінші тараппен халықаралық шартының Одақтың өзі үшін міндетті екеніне келісім білдіруі, халықаралық шартты тоқтатуы, тоқтата тұруы немесе одан шығуы туралы шешімді Жоғары Еуразиялық экономикалық кеңес барлық мүше мемлекеттер қажетті мемлекетішілік рәсімдерді орындағаннан кейін қабылдайды.

Еуразиялық одақ азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ете отырып, ауылшаруашылық өнімдерін өндіріп, өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттырып, осы мемлекеттер арасында еркін сауда-саттықты жүзеге асыру болып табылады [10, 3].

Осыған орай, «Еуразиялық экономикалық одақ туралы шартты ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының заңының XXV бөлімі «Агроөнеркәсіптік кешен» мәселесіне арналған. Ал оның ішінде осы сала бойынша екі бап, яғни 94-бабы «Келісілген (үйлестірілген) агроөнеркәсіптік саясаттың мақсаттары мен міндеттері айтылған болатын.

Осы бапқа сәйкес, келісілген (үйлестірілген) агроөнеркәсіптік саясаттың негізгі мақсаты бәсекеге қабілетті ауылшаруашылық өнімдері мен азық-түлік өндірісінің көлемін оңтайландыру, ортақ аграрлық нарық қажеттіліктерін қанағаттандыру, сондай-ақ ауылшаруашылығы өнімі мен азық-түлік экспортын ұлғайту үшін мүше мемлекеттердің ресурстық әлеуетін тиімді іске асыру болып табылады [9].

Ал келісілген (үйлестірілген) агроөнеркәсіптік саясатты іске асыру мынадай міндеттердің шешілуін қамтамасыз етеді:

– ауылшаруашылығы өнімі мен азық-түлік өндірісін және нарығын теңгерімді түрде дамыту;

– мүше мемлекеттердің субъектілері арасында әділ бәсекелестікті, оның ішінде ортақ аграрлық нарыққа бірдей қол жеткізу жағдайларын қамтамасыз ету;

– ауылшаруашылығы өнімі мен азық-түліктің айналысына байланысты талаптарды біріздендіру;

– ішкі және сыртқы нарықтарда мүше мемлекеттер өндірушілерінің мүдделерін қорғау.

95-бабында «Келісілген (үйлестірілген) агроөнеркәсіптік саясаттың негізгі бағыттары және ауылшаруашылығын мемлекеттік қолдау шаралары қарастырылған болатын. Осы саясат міндеттерін шешудің негізгі бағыттары мынандай болып табылады [9].

– агроөнеркәсіптік кешендегі болжау;

– ауылшаруашылығын мемлекеттік қолдау;

– ортақ аграрлық нарықты реттеу;

– өнім өндірісі мен айналысы саласындағы бірыңғай талаптар;

– ауылшаруашылығы өнімі мен азық-түліктің экспортын дамыту;

– агроөнеркәсіптік кешенді ғылыми және инновациялық дамыту;

– агроөнеркәсіптік кешенді интеграцияланған ақпараттық қамтамасыз ету бойынша мемлекетаралық өзара іс-қимыл тетіктерін пайдалануды көздейді.

95-баптың 4-тармағында интеграциялық өзара іс-қимылдың басқа да салаларында, оның ішінде ауылшаруашылығы өнімі мен азық-түлікке қатысты санитариялық, фитосанитария-

лық және ветеринариялық (ветеринариялық-санитариялық) шараларды қамтамасыз ету саласында саясатты іске асыру келісілген (үйлестірілген) агроөнеркәсіптік саясаттың мақсаттарын, міндеттері мен бағыттарын ескере отырып жүзеге асырылады делінген.

Жоғарыдағы мәселені талдай келе, мынандай түйіндеме жасаймыз. Еуразиялық одақта азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету ең басты мәселе болып тұр. Өйткені елдердің ұлттық қауіпсіздігінің бірі – ол азық-түлік қауіпсіздігі болып танылатындықтан, осы «Еуразиялық экономикалық одақ туралы шартты ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының заңында кейбір кемшіліктер орын алуда. Ол жерде тек қана «Агроөнеркәсіптік кешен» деген бөлім қарастырылған. Қазіргі таңда бұл келісім шартты үш мемлекет мақұлдап отыр, ал болашақта бұл одаққа басқа да ТМД мемлекеттерінің кіруге ниет етіп жатқандары бар. Сол себепті азаматтардың денсаулығы ең басты назарда болуы керек. Сондықтан азық-түлік қауіпсіздігі мен тәуелсіздігін қамтамасыз ете отырып, осы заңға арнайы бөлімді «Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету» деп атап, нақты осы қатынасты реттейтін нормаларды енгізу керек.

Әдебиеттер

1 Әлібеков С.Т. ҚР-дың Кеден құқығы: оқулық. – Алматы: Нұр-пресс, 2007. – 267 б.

2 Өзенбаева А.Т., Қалымбек Б. ТМД елдеріндегі азық-түлік қауіпсіздігін құқықтық қамтамасыз етудің мәселелері // ҚазҰУ Хабаршысы. Заң сериясы. – 2013. – №2. – Б. 185-190.

3 Габричидзе Б.Н. Российское таможенное право: учебник для вузов. – М.: ИНФРА, 2001. – 433 с.

4 Сарсембаев М.А. Таможенное право. – Алматы: Жеті Жарғы, 1997. – 340 с.

5 Бектұрғанов Ә.Е. Қазақстан Республикасының Кеден одағы жағдайында азық-түлік өнімдерін санитарлық-эпидемиологиялық қадағалаудың құқықтық мәселелері. Интеграциялық процестер жағдайында табиғи ресурстық және аграрлық заңнаманы жетілдірудің өзекті мәселелері // Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. – Талдықорған: ЖМУ, – 2012. – Б. 3-10.

6 Алибеков С., Алимкулов Р. Таможенный Союз Евразийского Экономического Сообщества // Сборник документов. – Алматы: Заң әдебиеті, 2010. – Ч. 1. – 256 с.

7 Кеден одағының Кеден кодексі туралы шартты ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 25 маусымдағы № 293-IV Заңы // Әділет Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің деректер базасы. – 2015.

8 Еркінбаева Л.Қ., Қалымбек Б., Өзенбаева А.Т. Қазақстан Республикасының Аграрлық құқығы. – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – 234 б.

9 Қазақстан Республикасының «Еуразиялық экономикалық одақ туралы шартты ратификациялау туралы» 2014 жылғы 14 қазандағы № 240-V заңы ҚРЗ // «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің деректер базасы. – 2015.

10 Тельнов В. ЕАЭО-ның экономикалық даму акценттері // http:/ /e-history.kz.

References

1 Әlibekov S.T. ҚR-nuң Keden құқuғu: oқuluқ. – Almaty: Nұr-press, 2007. – 267 b.

2 Өzenbaeva A.T., Қalymbek B. TMD elderindegi azuқ-tүlik қauipsizidigin құқuқtuқ қamtamasyz etudiң məseleleri // ҚazҰU Habarshysy. Zaң serijasy. – 2013. – №2. – B. 185-1901.

3 Gabrichidze B. N. Rossijskoe tamozhennoe pravo: uchebnik dlja vuzov. – M.: INFRA, – 2001. – 433 s.

4 Sarsembaev M.A. Tamozhennoe pravo. – Almaty: Zheti Zharғy, 1997. – 340 s.

5 Bektұrғanov Ә.E. Қazaқstan Respublikasynuң Keden odaғy zharғajynda azuқ-tүlik өnimderin sanitarluқ-jepidemiologijaluқ қadaғalaudуң құқuқtuқ məseleleri. Integracijaluқ procester zharғajynda tabiғi resurstuқ zhəne agrarluқ zaңnamany zhetildirudiң өzekti məseleleri // Haluқaraluқ ғylymi-təzhiribelik konferencija materialdary. – Taldуқorғan: ZhMU, – 2012. – B. 3-10.

6 Alibekov S., Alimkulov R. Tamozhennyj Sojuz Evrazijskogo Jekonomicheskogo Soobshhestva // Sbornik dokumentov. – Almaty: Zaң әdebieti, 2010. – Ch. 1. – 256 s.

7 Keden odaғynuң Keden kodeksi turaly shartty ratifikacijalau turaly Қazaқstan Respublikasynuң 2010 zhylғy 25 mausymdaғy № 293-IV Zaңy // Әdilet Қazaқstan Respublikasy normativtik құқuқtuқ aktilerinің derekter bazasy. – 2015.

8 Erkinbaeva L.Қ., Қalymbek B., Өzenbaeva A.T. Қazaқstan Respublikasynuң Agrarluқ құқuғu. – Almaty: Қazaқ Universiteti, 2014. – 234 b.

9 Қazaқstan Respublikasynuң «Eurazijaluқ jekonomikaluқ odaқ turaly shartty ratifikacijalau turaly» 2014 zhylғy 14 қazandaғy № 240-V zaңy ҚRZ // «Әdilet» Қazaқstan Respublikasy normativtik құқuқtuқ aktilerinің derekter bazasy. – 2015.

10 Tel'nov V. EAJeO-nuң jekonomikaluқ damu akcentteri // http:/ /e-history.kz.

Есекеева А.А.

Правовые основы страхования в растениеводстве в Республике Казахстан

В статье рассматривается один из важнейших элементов социальной функции государства – страхование в растениеводстве. Автор исследует практику и особенности обязательного агрострахования в современном Казахстане. Основная мысль, озвученная в статье, – несовершенство организации сферы сельского хозяйства как важнейшей отрасли экономики страны. Сельское хозяйство – это та исключительная отрасль экономики, которая была, есть и будет главным видом деятельности человека, вне зависимости от стремительного развития урбанизации, отраслей промышленности или инновационных технологий. В целом есть объективная вероятность того, что сельскохозяйственный сектор в Казахстане станет предвестником экономического роста страны. Однако в данной статье выявлены актуальные проблемы, противоречащие динамичному сдвигу развития сельского хозяйства – проблема системы страхования сельхозтоваропроизводства, непродуманная политика государственной поддержки, вопрос о формировании производственных кооперативов, нехватка квалифицированных специалистов и др.

Ключевые слова: сельское хозяйство, страхование, сельскохозяйственное производство, агрострахование, аграрный сектор, обязательное страхование, агропродовольственный рынок, агропромышленный комплекс, продовольственные товары.

Yessekeyeva A.A.

Legal basis of crop insurance in the Republic of Kazakhstan

The article deals with one of the most important elements of the social functions of the state – in crop insurance. The author explores the practice and features of compulsory agricultural insurance in modern Kazakhstan.

The basic idea, voiced in an article – inadequate organization of agriculture, as the most important sector of the economy.

Agriculture – it is the exclusive sector of the economy that has been, is and will remain the main type of human activities, irrespective of the rapid development of urbanization, industries and innovative technologies. In general, there is objective evidence that the agricultural sector in Kazakhstan will be a harbinger of economic growth. However, in this article the actual problems that are contrary to the dynamic shift in agricultural development – problem selhoztovaroproizvodstva insurance system, ill-conceived policy of state support, the question of the formation of production cooperatives, a lack of qualified specialists and etc.

Key words: agriculture, insurance, agricultural production, agricultural insurance, agriculture, compulsory insurance, agri-food market, agriculture, food products.

Есекеева А.А.

Қазақстан Республикасында өсімдік шаруашылығын құқықтық сақтандырудың негіздері

Мақалада еліміздің әлеуметтік қызметтерінің маңызды элементтерінің бірі – өсімдік шаруашылығын сақтандыру мәселелері қарастырылады. Автор қазіргі Қазақстандағы міндетті агросақтандырудың тәжірибесі мен ерекшеліктерін зерттейді. Мақаладағы айтылған негізгі ой – еліміздің экономика саласының маңызы ретінде, ауыл шаруашылығы аясындағы ұйымдардың жетіспейтіндігі. Ауыл шаруашылығы – өнеркәсіп немесе инновациялық технологиялар салаларының, қалалану дамуының қарқындылығына қарамастан экономиканың айрықша саласы, адам қызметінің басты түрі болып табылады. Қазақстанда ауыл шаруашылық секторының хабаршысы еліміздің экономикалық өсуінің объективті мүмкіндігі. Бірақ ұсынылып отырған мақалада – ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерді сақтандыру жүйесінің мәселелері, мұқият ойланбаған мемлекеттік қолдаулар, өндірістік кооперативтердің қалыптасуы туралы сұрақтар, білікті мамандардың жетіспеушіліктері және тағы басқа да өзекті мәселелері қарастырылған.

Түйін сөздер: ауыл шаруашылығы, сақтандыру, ауыл шаруашылығы өнімі, агросақтандыру, аграрлық сектор, міндетті сақтандыру, азық-түлік нарығы, агроөнеркәсіп кешені, азық-түлік тауарлары.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 336.741.28

Есекеева А.А.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: akim_ainash@mail.ru

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ СТРАХОВАНИЯ В РАСТЕНИЕВОДСТВЕ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Одним из самых проблемных видов страхования на отечественном рынке является страхование в растениеводстве. Наличие целого ряда проблем не позволяет этому виду страхования раскрыть свой потенциал и увеличить долю в совокупном объеме рынка.

В рамках государственной агропродовольственной программы Республики Казахстан 10 марта 2004 года был принят Закон Республики Казахстан №533 «Об обязательном страховании в растениеводстве» [1]. Практическая реализация Закона началась с 2005 года.

Его главная цель – обеспечить защиту имущественных интересов сельхозпроизводителей, которые выращивают определенные виды зерновых и масличных культур, а также хлопок и сахарную свеклу от последствий неблагоприятных природных условий, определенных Законом.

У нас в стране необходимость совершенствования действующих механизмов страхования в растениеводстве очень насущна. Вроде бы законодательно утвержден механизм обязательного страхования растениеводства, однако, по сути, он не работает. Во-первых, механизм не совсем совершенный, в законе допущена возможность страхования обществами взаимного страхования, но при этом их деятельность никак не урегулирована. Сельскохозяйственное производство, как известно, подвержено воздействию большого числа неблагоприятных факторов различного характера. Ущерб, наносимый этими факторами, существенным образом влияет на конечные результаты деятельности сельхозтоваропроизводителей, приводя многих к убыточности. Мировой опыт показывает, что инструментом решения данной проблемы является агрострахование. Опыт становления агрострахования в Казахстане свидетельствует о том, что этот вид страхования не может развиваться без ощутимой поддержки государства. Потребность в ней возникает в ситуации, когда страховые компании хотят осуществлять свою деятельность с достаточной степенью рентабельности, но испытывают недостаточность необходимой информации и методологических разработок для работы с аграрным сектором.

Министерство сельского хозяйства Республики Казахстан озвучило урожай зерновых текущего года – 23,1 млн тонн в бун-

керном весе, что в 1,4 раза выше по сравнению с прошлым годом и является одним из рекордных урожаев за всю историю независимости. В Карагандинской области намолочено более 1 млн тонн зерновых культур, что является рекордным урожаем за всю историю земледелия области. Значительно выросла средняя урожайность зерновых. По итогам этого года она составила 15,2 центнера с гектара, тогда как за последние десять лет средняя урожайность редко превышала 10 – 12 центнеров с гектара.

Значительную роль в увеличении объёмов продукции сельского хозяйства играет растениеводство, занимающее больше половины производства – 52% в структуре АПК.

В частности, в 2016 году посевные площади сельскохозяйственных культур составили около 21,7 млн га, что на 445,1 тыс. га больше уровня предыдущего года. Из общей площади посевов зерновые культуры размещены на площади 15,4 млн га, масличные – на 2 млн га, овощебахчевые культуры и картофель – на 426,7 млн га [2].

Природно-климатические условия значительной части казахстанских регионов благоприятны для возделывания зерновых и бобовых культур, особенно для пшеницы с высоким содержанием клейковины, что обеспечивает казахстанскому зерну стабильный и повышенный спрос на мировом рынке в качестве «улучшителя» хлебопекарных свойств муки.

Казахстан в среднем производит 18-20 млн тонн зерна ежегодно и входит в десятку мировых экспортёров, предлагая на экспорт в среднем 4-6 млн тонн зерна, занимая 4-5% мирового экспорта. Средняя урожайность зерна за последние десятилетие значительно возросла: с 10-12 центнеров с гектара, которые собирались в середине прошлого десятилетия, до 15 центнеров с гектара в текущем году. Это даёт Правительству надежду нарастить в текущем маркетинговом году зерновой экспорт с учётом муки в зерновом эквиваленте до 8 млн тонн вместо 6,6 млн тонн в 2015 году.

На сегодняшний день главным риском для растениеводов как раз являются погодные условия. Последние шесть лет выдались на редкость беспокойными для местных зернопроизводителей: они пережили два высокоурожайных года (2009 и 2011 годы) и два засушливых периода (2010 и 2012 годы). Поэтому ключевая задача зерновой отрасли – сократить риски растениеводов посредством эффективной системы страхования и повсеместного внедрения влагоресурсосберегающих технологий.

Здесь надо отметить, что страхование растениеводства – достаточно непростое дело. По данным Комитета по статистике Министерства национальной экономики, в маркетинговом 2016 году площадь застрахованных посевных яровых культур (зерновых, бобовых и масличных) составила 9 550,1 тыс. га, при том что общая посевная площадь достигала 21 660,1 тыс. га. Максимальное страхование площадей показывает крупные растениеводы. На долю сельскохозяйственных предприятий приходится 76,3%, или 7 290,1 тыс. га, застрахованных посевных площадей, на долю более мелких крестьянских и фермерских хозяйств – 23,7%, или 2 260 тыс. га.

Вместе с тем государство вкладывает огромные ресурсы в повышение качества агробизнеса и конкурентоспособности казахстанских растениеводов. Им выдаются льготные кредиты, обеспечивается современная инфраструктура, оказывается помощь в стимулировании экспорта. И страхование будущего урожая – ключевой фактор снижения финансовых рисков растениеводов, с тем чтобы вкладываемые в АПК бюджетные средства не «ушли в песок».

В настоящее время лицом растениеводства являются небольшие семейные хозяйства, на долю которых приходится почти 80% продукции. Их отличительная черта – мелкотоварное производство с использованием устаревших технологий, слабая финансовая и техническая база. В то же время в зерновом секторе с более чёткими экспортными перспективами преобладают крупные вертикально-интегрированные холдинги, которые стараются приблизиться к мировым стандартам, в том числе и по оптимизации ущерба от природных рисков. Поэтому Правительство страны делает ставку на укрупнение фермерских и крестьянских хозяйств, для того чтобы привлечь в сектор инвестиции, повысить производительность труда с внедрением более глубокой стадии переработки продукции агропромышленного комплекса.

Неиспользованные средства планируется направить в модернизацию оборудования и новые технологии: инвестиционные субсидии, субсидирование процентной ставки, страхование в растениеводстве, субсидирование налога на добавленную стоимость, племенное дело, субсидирование затрат бизнес-ассоциаций на услуги научных организаций, повышение фитосанитарной безопасности.

Не исключено, что с 2017 года субсидирование агропромышленного комплекса будет проходить в рамках требований Всемирной торговой

организации. Это значит, что субсидирование должно производиться для институционального развития сельского хозяйства [3].

Страхование в растениеводстве является единственным классом страхования, где отечественные страховщики уже третий год подряд терпят убытки. Так, в минувшем году объем произведенных страховых выплат почти в три раза превысил сумму страховых премий (с учетом деятельности обществ взаимного страхования (далее – ОВС). В подобной ситуации не спасает и государственная поддержка данного вида страхования в виде возмещения до 50% от произведенных страховщиками и ОВС страховых выплат.

Взаимное страхование является специфической формой осуществления страхования без участия специализированной страховой организации. Такое страхование в Республике Казахстан является относительно новым видом страховых услуг и официально введено в деловой оборот с принятием Закона «О взаимном страховании» от 5 июля 2006 г. Согласно ст. 1 Закона организацией взаимного страхования является Общество взаимного страхования, которое создается как юридическое лицо в организационно-правовой форме потребительского кооператива. В соответствии с толкованием сущности потребительского кооператива Гражданским кодексом РК (ст. 108) Общество взаимного страхования (далее – ОВС) является некоммерческой организацией без уставного капитала, то есть учредители вносят имущественные и денежные паи (взносы), необходимые лишь для создания и обеспечения деятельности общества [4].

Особое место ОВС в Республике Казахстан могли бы занять в страховании сельскохозяйственного производства, в частности, активно содействовать выполнению требований закона «Об обязательном страховании в растениеводстве» от 10 марта 2004 года по обеспечению страховой защиты интересов производителей продукции растениеводства, повышению эффективности государственной поддержки растениеводства.

Несмотря на положительную тенденцию роста количества заключаемых с ОВС договоров страхования, вряд ли можно назвать данный механизм страхования оптимальным. В частности, следует отметить отсутствие контроля за деятельностью ОВС со стороны государственных регулирующих органов, что, безусловно, повышает риск финансовой неустойчивости и мошеннических действий со стороны таких объединений. Кроме того, деятельность ОВС в основном сосредоточена в рамках одного региона, а зачастую и района, в то время как негативные погодные условия (засуха или наводнения) не происходят в отдельно взятом хозяйстве, а имеют более широкий масштаб, что приводит к кумуляции рисков и ставит под сомнение возможность ОВС в полной мере ответить по взятым на себя обязательствам в случае возникновения страхового случая [5].

Вопрос о добровольности страхования в растениеводстве уже не раз обсуждался на рынке. Добровольное страхование урожая фермерских хозяйств стимулировало бы их использовать передовые технологии выращивания культур с целью получения страховки по низким тарифам. Страховые компании, в свою очередь, обслуживали бы наиболее результативных сельхозпроизводителей, что помогло бы достигнуть баланса интересов между страховщиками и потребителями их услуг. Для стимулирования страхования фермерами своих рисков можно было бы увязать его с получением государственных льгот и компенсаций.

В таких условиях будет выглядеть эффективной государственная поддержка в виде субсидирования страховых премий, что сделает страхование в растениеводстве более доступным продуктом для аграриев. Действующий же механизм по возмещению части страховых выплат искажает процесс перераспределения рисков и снижает стимул страховых компаний в корректной оценке страхуемых рисков. Кроме того, возникает опасность сговора между страховщиком и страхователем с целью присвоения бюджетных средств.

Одним из инструментов, который может эффективно и на рыночных условиях поддержать развитие сельскохозяйственного производства в Казахстане, может стать новая система страхования в агропромышленном секторе. Эта тема на протяжении последних трёх лет обсуждается в рабочей группе, созданной при Министерстве сельского хозяйства.

В апреле в рамках X Международной конференции «Страхование в Центральной Азии» представители Министерства сельского хозяйства, международные эксперты и представители страхового сообщества предложили международный опыт организации системы агрострахования и в обсуждении в формате «Круглого стола» обозначили основные направления реконструкции действующей системы страхования растениеводства в Казахстане.

Несмотря на то, что с момента обсуждения уже прошло больше полугода, никаких конкретных шагов предпринято не было. Заявленная в рамках конференции концепция модернизации действующей системы обязательного страхования в растениеводстве претерпевает изменения, и в немалой степени, благодаря профессиональному мнению, которое высказывается профессиональными участниками и экспертами страхового рынка. Только в 2017 году будет объявлено о новом направлении развития агрострахования. Но аргументы, высказанные участниками обсуждения в рамках конференции, могут послужить хорошей основой для того, чтобы выбор был сделан правильно.

Мы знаем, что страхование в растениеводстве действует в Казахстане на протяжении 8 лет, и за весь этот период от компаний, которые первоначально получили лицензию, 4 компании эту лицензию сдали. На сегодняшний день у нас всего два оператора, которые фактически осуществляют страхование по этому классу, и убыточность тут достаточно высока. В критический год по убыточности – 2010 год она составляла более 140%. Именно после этого года страховые компании начали отказываться от лицензий. Сейчас, если страховые компании будут вновь получать лицензию и заходить в этот класс страхования, для них условия работы в этом классе должны быть понятны, прозрачны, ну и, соответственно, комфортны.

Например, общественные отношения в сфере страхового рынка, касающегося такой важной стратегического отрасли сельского хозяйства, как растениеводство, прямо регулируется Законом Республики Казахстан «Об обязательном страховании в растениеводстве». Данный законный акт осуществляет правовое регулирование деятельности страховых организации и компании в интересах как всего страхового бизнеса в целом, так и конкретного производителя сельскохозяйственного производителя. Закон «Об обязательном страховании в растениеводстве» осуществляет непосредственные правовое обеспечение обязательного страхования растениеводства, а также устанавливает юридические, финансово-экономические и организационные основы его проведения [6].

Кроме того, согласно принятым обязательствам и общепринятой практике, Казахстан перестанет производить экспортные субсидии. Для растущего аграрного сектора страны эта новость, бесспорно, негативная. Страны-соседи Казахстана по евразийской интеграции находят способы финансово помогать своему агросектору. Как отмечают эксперты, размер государственной поддержки сельского хозяйства в России составляет 10% от стоимости товара, в Белоруссии – 18%, а в Казахстане – менее 3%. По этой причине на полках магазинов подавляющее большинство товаров – из России и Белоруссии [7].

Скорей всего, для сохранения торгового паритета с соседями Казахстан найдёт способы поддержать агропромышленное производство. Первые итоги реализации Программы «Агробизнес-2020» показывают правильность стратегии реформирования казахстанского агропромышленного комплекса. Повышение эффективности сельского хозяйства – комплексная задача, направленная на привлечение в сектор крупных инвестиций, развитие науки и внедрение инноваций.

Государственная поддержка обязательного страхования в растениеводстве осуществляется путем выделения бюджетных средств Агенту для возмещения пятидесяти процентов страховых выплат страховым компаниям и обществам взаимного страхования по страховым случаям, возникшим в результате неблагоприятных природных явлений.

Литература

1 Закон РК от 10.03.2004 г., № 553-II «Об обязательном страховании в растениеводстве». Закон РК.

2 Маянлаева Г.И. Организация страхового дела в Республике Казахстан. – Алматы: ТОО LEM, 2012.

3 Джаксыбекова Г.Н. Основы предпринимательства и эффективное использование микрокредита для сельского хозяйства: учебно-методическое пособие. – Алматы: UIB, 2005. – 1,7 п.л.

4 Гостенко Л.Н. Страхование: учебник. – Алматы: «ТОО LEM», 2009.

5 Страхование в Республике Казахстан (том 1) // Сборник нормативно-правовых актов из серии «Финансы и кредит Казахстана». – Алматы: Информационное агентство «EconoMix Data», 2014.

6 Закон РК от 13.12. 2005 г., № 93-III (введен в действие с 01.01.2006 г.) «Об обязательном экологическом страховании».

7 Приказ Министра сельского хозяйства Республики Казахстан от 29 июля 2015 года № 9-2/702 «Об утверждении типовой формы договора обязательного страхования в растениеводстве».

References

1 Zakon RK ot 10.03.2004 g., № 553-II «Ob objazatel'nom strahovanii v rastenievodstve». Zakon RK.

2 Majanlaeva G.I. Organizacija strahovogo dela v Respublike Kazahstan. Almaty TOO LEM 2012 g. Kazahstan.

3 Dzhaksybekova G.N. (v soavtorstve) «Osnovy predprinimatel'stva i jeffektivnoe ispol'zovanie mikrokredita dlja sel'skogo hozjajstva» – uchebno-metodicheskoe posobie. // Almaty: UIB, 2005 g. – 1,7 p.l.

4. Gostenko L.N. Strahovanie. Uchebnik. Almaty: «TOO LEM» 2009 g.

5 Strahovanie v Respublike Kazahstan (tom1). Sbornik normativno-pravovyh aktov iz serii «Finansy i kredit Kazahstana». – Almaty: Informacionnoe agentstvo «EconoMix Data», 2014.

6 Zakon RK ot 13.12. 2005 g., № 93-III (vveden v dejstvie s 01.01.2006 g.) «Ob objazatel'nom jekologicheskom strahovanii».

7 Prikaz Ministra sel'skogo hozjajstva Respubliki Kazahstan ot 29 ijulja 2015 goda № 9-2/702 Ob utverzhdenii tipovoj formy dogovora objazatel'nogo strahovanija v rastenievodstve.

Ережепқызы Р.,
Джангабулова А.К.,
Конысбай Б.

Қазақстан Республикасында үкіметтік емес ұйымдардың кейбір сұрақтары: олардың энергетикалық саясатты қалыптастырудағы рөлі

Мақалада Қазақстан Республикасының үкіметтік емес секторын дамыту бағыттары мен жағдайы және оның демократиялық қоғамды дамытудағы рөлі қарастырылған. Жеке мемлекеттің саясатында, сонымен қатар шетел деңгейінде үкіметтік емес ұйымдардың рөлінің маңызы мен өзектілігі атап өтілген. Үкіметтік емес сектор мен мемлекеттің өзара қарым-қатынасы, аталған қатынастың қоғамның дамуына әсері қарастырылған. Жұмыста энергетикалық қауіпсіздік саласында ҮЕҰ жобаларын іске асыруда мемлекеттік органдар мен үкіметтік емес ұйымдардың өзара қарым-қатынасының жеткіліксіздігі атап өтілген. Энергияны өндіру мен тасымалдау компанияларын бақылауға ҮЕҰ қатысу механизмі мен олардың қызметінің мүмкін бағыттары ұсынылған, соның ішінде қоршаған ортаны ластағаны үшін энергия өндірушілердің жауапкершілігін арттыру жөніндегі, экологиялық заңнаманың сақталуын бақылау үшін тәуелсіз мониторинг тетігін әзірлеу бойынша ұсыныстар берілген.

Түйін сөздер: үкіметтік емес сектор, үкіметтік емес ұйымдар, қоршаған орта, мемлекет.

Erezhepkyzy R.,
Dzhangabulova A.K.,
Konysbay B.

Some questions of non-governmental organizations in the Republic of Kazakhstan: their role in the formation of energy policy

The article discusses the status and direction of development of the NGO sector in the Republic of Kazakhstan and its role in the development of a democratic society. It noted the relevance and importance of the role of non-governmental organizations, both in the policies of individual states and internationally. The interaction of the non-governmental sector and the state, the effect of this interaction on the development of society. The paper notes the lack of interaction of state bodies and non-governmental organizations in the implementation of the energy security of NGO projects. The possible ways of activities and the participation of NGOs in the mechanism of control of the company in the production and transportation of energy are offered, in particular, to develop recommendations to improve the responsibility of energy producers for environmental pollution, the establishment of an independent mechanism for monitoring compliance with environmental legislation.

Key words: non-governmental sector, non-governmental organizations, the environment, the state.

Ережепқызы Р.,
Джангабулова А.К.,
Конысбай Б.

Некоторые вопросы неправительственных организаций в Республике Казахстан: их роль при формировании энергетической политики

В статье рассматривается состояние и направления развития неправительственного сектора Республики Казахстан и его роль в развитии демократического общества. Отмечается, актуальность и значимость роли неправительственных организаций как в политике отдельного государства, так и в международном масштабе. Рассмотрено взаимодействие неправительственного сектора и государства, влияние этого взаимодействия на развитие общества. В работе отмечается недостаточное взаимодействие государственных органов и неправительственных организаций в части реализации проектов НПО в области энергетической безопасности. Предложены возможные пути направления деятельности и механизма участия НПО в контроле над компаниями в производстве и транспортировке энергии, в том числе, выработке рекомендаций по повышению ответственности производителей энергии за загрязнение окружающей среды, создание механизма независимого мониторинга соблюдения экологического законодательства.

Ключевые слова: неправительственный сектор, неправительственные организации, окружающая среда, государство.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 342.951:61

Ережепқызы Р., *Джангабулова А.К., Конысбай Б.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
*E-mail: arailym2205@gmail.com

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҮКІМЕТТІК ЕМЕС ҰЙЫМДАРДЫҢ КЕЙБІР СҰРАҚТАРЫ: ОЛАРДЫҢ ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ САЯСАТТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

Заманауи мағынада қоғам «кейбір ұйым немесе жобаның ішкі және сыртқы ортасы» ретінде ғана емес, сондай-ақ «егер олар кез келген идеялар немесе позицияларын білдіруге біріккен жағдайда, демократиялық елдің кез келген екі азаматы» ретінде көрініс табады [1]. Халықаралық тәжірибе көрсетіп отырғандай, мемлекеттік және қоғамдық сектор арасындағы ашық және тиімді қарым қатынас орнату – екі жақ үшін де тиімді болып табылады. Мемлекет әлеуметтік қызметтің қажет секторына кәсіби үкіметтік емес ұйымдардың келуін қаржы жағынан ынталандырады. Трансұлттық корпорациялардың мүдделерін білдіретін көптеген батыс сарапшылары үкіметтік емес ұйымдарды жаһанданудың негізгі қозғалтқышы деп есептейді [2].

Қазақстанда үкіметтік емес ұйымдар (бұдан әрі ҮЕҰ) кеңестік заманнан бері ұйымдастырылған және жұмыс істеген, бірақ тәуелсіздік алғаннан және демократиялық үдерістердің дамуынан кейін белсенді дами бастады. Осы уақыт ішінде үкіметтік емес ұйымдар сандық өсу жолында болды, бірақ жылдар бойы сапа жағынан да дамып отырды. Қазіргі үкіметтік емес ұйымдар әлеуметтік саланың барлық бағыттарын қамтиды. Ресми көрсеткіш бойынша – 27 мың үкіметтік емес ұйымдар, басқа да көздерге сәйкес олардың саны 18 000, соның ішінде қазіргі таңда бүкіл ел бойынша белсенді жұмыс атқаратын үкіметтік емес ұйымдар 10 мыңға жуық. Үкіметтік емес ұйымдардың саны туралы деректер қайнар көздерге және әртүрлі себептерге байланысты әртүрлі екенін атап өткен жөн. Мысалы, олардың кейбіреулері мемлекеттік статистикалық есепке, үшінші сектордың құрамына заңнамада бекітілген барлық ұйымдарды қосады, ал жекелеген тәуелсіз зерттеу агенттіктері үшінші сектордан ресми статистикамен емепке алынған мемлекеттік мекемелерді, адвокаттар коллегиясын, тұтыну кооперативтері мен нотариалдық палаталарды және т.б. алып тастайды. Есептеудің бұрмалануының тағы бір себебі болып, қағаз жүзінде формальды жұмыс істейтін ҮЕҰ және бір күндік ҮЕҰ құрылып жатқандығында. Соған байланысты, нәтижесінде үкіметтік емес ұйымдардың статистикалық есебі толығымен ретке келтірілмеген. Бүгінгі күнде Қазақстан Республикасы Үкіметінің бастамасымен Қазақстандағы Республикасының

үкіметтік емес ұйымдары туралы мәліметтер тізімі жасалып жатыр, оған біздің елімізде жұмыс істейтін қоғамдық ұйымдар туралы толық мәліметтер кіреді

Қазақстанда белсенді жұмыс істейтін үкіметтік емес ұйымдардың желісі дамыған 5 аймақтарды бөліп көрсетуге болады – Астана және Алматы қаласында, Ақтөбе, Жамбыл және Оңтүстік Қазақстан облыстары [3]. ҮЕҰ арасында есімдері әйгілі танылған көшбасшылар бар және өз мәселелерін шешу үшін құрылған шағын ұйымдар да бар. Бірақ мұндай ұйымдардың негізгі міндеттерінің бірі – қоғамдағы мәселерге елдің назарын аудару, қандай да бір себеппен мемлекеттік құрылымдардың назарынан тыс қалған елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына көмектесу. Үкіметтік емес ұйымдар қазіргі қоғамның ажырамас бөлігі болып табылады және азаматтық қоғамның маңызды элементі болып табылады. Сонымен қатар, үкіметтік емес ұйымдардың белгілі бөлігі қоғам және мемлекеттік саясаттың дүниетанымы мәселелерінде судьялардың рөлін көздейтінін ұмытуға болмайды. Ғылыми әдебиеттерде қызметі мемлекеттік және қоғамдық өмірдің аясынан тыс болатын мұндай ұйымдарды «жалған-ҮЕҰ» деген терминмен бөліп көрсетеді: олар жиі жеке саяси күштер мен елдердің ішкі және сыртқы саяси қызметтерінің құралдарына айналады [4].

Қазақстандық құқық қорғау қозғалысында адам және азаматтың экологиялық құқықтарын қорғау мәселесі елеулі және маңызды ретінде қарастырылмайтындығын атап өткен жөн. Алайда, адам мен азаматтың экологиялық саладағы құқықтарының бұзылуының салдары елеулі. Адамның өмір сүру ортасының ластануы нәтижесінде жыл сайын ондаған мың адамдар көз жұмады, және одан да көбісінің денсаулығы төмендейді. Үкіметтік емес ұйымдардың қызметінің басым бағыттарының бірі болып экология саласы, соның ішінде энергетика саласы табылады. Қоршаған ортаны қорғау саласында үкіметтік емес ұйымдардың қызметі маңызды рөл атқарады.

XXI ғасырға арналған Күн тәртібіне сәйкес үкіметтік емес ұйымдар қатысуға негізделген демократиялық құрылымдардың қалыптасуы мен іске асыруда негізгі рөл атқарады. Олардың беделі қоғамдағы жауапты және сындарлы рөліне байланысты. Бүгінгі күні, әлемдік қауымдастық дамудың ұтымсыз үлгілерінен алыстап экологиялық қауіпсіз және тұрақты дамуға ұмтылған кезде, алда тұрған негізгі мәселелердің бірі қоғамның барлық деңгейлерінде ортақ мақсатты түсінуге жәрдемдесу болып табылады. Осы мақсатты түсінуді қамтамасыз ету мүмкіндігі қоғамның барлық деңгейлерінің кең ынтымақтастық пен диалогқа қатысуы және ол жерде өзінің жеке рөлі мен міндетін тануы. Үкіметтік емес ұйымдар тұрақты дамуды қамтамасыз ету қызметіне қатысушы ретінде өз тиімділігін арттыру мақсатында өзара ынтымақтастықты және өзара іс-қимылды дамыту қажет. [5]

Әртүрлі мақсаты, бағыты, ұйымдық құрылымы бар үкіметтік емес сектор ұйымдарының әртүрлілігі «үкіметтік емес ұйым» бірыңғай анықтамасын айқындауда қиындық тудырады. «Үкіметтік емес ұйымдар» сөз тіркесі және «ҮЕҰ» қысқартуы заңи термин емес, бірақ іс жүзінде оларды пайдалану, негізінен олар кеңінен үкіметтік емес, коммерциялық емес ұйымдарды белгілейтін халықаралық құрылымдардың бірқатар құжаттарында кеңінен пайдаланылғаны арқасында бекітілген. «Үкіметтік емес ұйымдар» терминінің анықтамасының бірнеше түсіндірмесін қарастырайық.

Үкіметтік емес ұйымдар туралы айтылған ең іргелі қайнар көз, Біріккен Ұлттар Ұйымының (бұдан әрі «БҰҰ») Жарғысы болып табылады, атап айтқанда – 71-бапта былай делінген:

«Экономикалық және Әлеуметтік Кеңес өз құзыретіне кіретін мәселелер бойынша мүдделі үкіметтік емес ұйымдармен кеңесу үшін тиісті шараларды жүргізе алады. Мұндай шаралар халықаралық ұйымдармен, қажет болған жағдайда мүдделі Ұйым мүшесімен кеңескеннен кейін ұлттық ұйымдармен келісілуі мүмкін».

БҰҰ Жарғысы үкіметтік емес ұйымдардың анықтамасын бермейді, тек оларға халықаралық ұйымдар мен ұлттық ұйымдар кіретіндігін көрсетеді.

«Үкіметтік емес ұйым болып жергілікті, ұлттық немесе халықаралық деңгейде ұйымдастырылған азаматтардың кез келген ерікті коммерциялық емес одағы табылады» деп БҰҰ Хатшылығының Қоғамдық ақпарат департаментінің басылымдарында анықтама беріледі [6]. Демек, БҰҰ ҮЕҰ-ны үкіметаралық келісімдер негізінде құрылмаған ұйымдар ретінде анықтайды.

Дүниежүзілік банктің үкіметтік емес ұйымдарының қызметін реттейтін заңдарды әзірлеу және қолдану бойынша нұсқаулықта, «ҮЕҰ» термині одақ, қоғам, қор, қайырымдылық қор, коммерциялық емес корпорация немесе нақты құқықтық жүйеде Үкімет құрамына кірмейтін

және пайда үшін жұмыс істемейтін, яғни алынған табысты бөлінбейтін басқа да заңды тұлға ретінде түсіндіріледі. Бұл термин кәсіптік одақтар, саяси партиялар, пайдасы бөлініске түсетін кооперативтер мен шіркеулерге қолданылмайды [7]. Нұсқаулық авторлары аталған терминді таңдау банк жұмысында кеңінен қолдану ыңғайлылығымен негізделетіндігін атап өтеді.

Үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ) – қызметін жарғы негізінде және өз есебінен жүзеге асыратын, ресми (үкіметтік) институттардың қатысуынсыз, жеке тұлғалар және/немесе басқа да қоғамдық ұйымдарен құрылған ұйым. Әртүрлі ұлттық және халықаралық үкіметтік емес ұйымдар (ХҮЕҰ) бар. ХҮЕҰ – үкіметаралық келісім негізінде құрылмаған, халықаралық ұйым. ХҮЕҰ ерекшелендіретін белгісі болып оның кем дегенде бір мемлекетпен танылуы немесе халықаралық үкіметаралық ұйымдарында кеңес беру мәртебесінің болуы табылады. ХҮЕҰ басқа да халықаралық ұйымдар сияқты құрылтай құжатының болуымен, қызметінің тұрақты немесе жүйелі сипатымен, қызметінің негізгі әдісі ретінде көпжақты келіссөздер мен мәселелерді талқылауды пайдаланумен, шешімді дауыс берунемесе келісімге келумен қабылдайтын, ұсыныс сипатындағы шешімдермен сипатталады [8].

Қазақстан Республикасының заңнамасында «үкіметтік емес ұйымының» анықтамасы берілмеген. Жалпы айтқанда, мемлекет үкіметтік емес ұйымдарға мойын бұра отырып, қандай ұйымдарға «үкіметтік емес» сипаттама тиесілі екендігін анықтамаған. Ұлттық заңнамада заң бойынша құрылған ұйымдарға қатысты «ҮЕҰ» термині коммерциялық емес (кәсіпкерлік емес, пайда таппайтын) ұйымдардың анықтамасын алмастырады, бірақ мұндай жағдай сирек кездеседі, ол көбіне терминологиялық казусқа жатқызылады.

«Үкіметтік емес ұйымдарымен өз қызметі жөніндегі мәліметтерін ұсыну және олар туралы дерекқорды қалыптастыру қағидаларын бекіту туралы» ережеде үкіметтік емес ұйымның түсінігі берілген, яғни үкіметтік емес ұйым – ортақ мақсаттарға жету үшін азаматтар және (немесе) мемлекеттік емес заңды тұлғалар Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес ерікті негізде құрған коммерциялық емес ұйым (саяси партияларды, кәсіптік одақтарды және діни бірлестіктерді қоспағанда) [9].

Демек, біз жаңа заңнама тұжырымдамасында және жеке заң жобаларын әзірлеу барысында анықтама аппаратына қатысты мәселелр бар, соның ішінде «үкіметтік емес» терминіне қатысты.

Экологиялық қозғалыстардың пайда болуы үшін нақты негіз болып адамзат қоғамының және оны қоршаған табиғи орта арасындағы қарымқатынастардың дамыған өнеркәсіптік қоғам жағдайындағы дағдарыс табылады. Көптеген мемлекеттерде жұртшылықтың өнеркәсіптік қалдықтарды шығаруға рұқсат беру, қоршаған ортаға әсер етуді бағлау шараларына қатысу, қоршаған ортаны қорғау саласындағы арнайы жобалар, бағдарламалар мен түрлі жоспарларды дайындауға қатысуы кең таралған. Қоршаған ортаға қатысты мәселелер бойынша шешімдер қабылдау үрдісінде жұртшылықтың рөлін кеңейтуге қоршаған ортаға және тұрақты даму мәселелері бойынша ірі халықаралық форумдар орасан зор әсер етті. Жұртшылықтың және ҮЕҰ қатысуы тұрғысынан басты жетістік болып Тұрақты даму тұжырымдамасы мемлекет басшылары және әлем үкіметтерімен танылған 1992 жылы Рио-де-Жанейро қаласында өткен Қоршаған орта және даму бойынша БҰҰ конференциясы (ЮНСЕД) табылады.

Қазіргі уақытта үкіметтік емес коммерциялық емес ұйымдардың зор маңызы іс жүзінде барлық жерде мойындалған. Қоршаған ортаны қорғау саласындағы олардың негізгі міндеті азаматтардың қолайлы қоршаған ортаға құқықтарын қорғау болып табылады.

Үкіметтік емес ұйымдардың жұмысының бір нысаны – негізгі экологиялық мәселелер және жалпы қоршаған ортаны қорғау саласындағы бағдарламалар мен саясат, жоспарларды дайындауға қатысуы.

Бұл қатысулар мемлекеттік органдардың мәселені шешудің алғашқы кезеңдерінде жұртшылықтың қатысуына бастамашылық білдірген кезде тиімді болады. Алайда, үкіметтік емес ұйымдар қатысуға өздері бастамашылық жасай алады.

Үкіметтік емес ұйымдардың негізгі міндеті – энергетикалық ресурстарды өндіру және жабдықтау қауіпсіздігін жақсарту үшін энергия ресурстарын өндірушілер мен тасымалдаушылардан, мемлекеттік және халықаралық құрылымдардан кепілдіктер алу. Энергияны өндіру және тасымалдау әлеуметтік жауапты болуы тиіс.

Міндеттері:

– Энергияны өндіру және тасымалдау кезінде экологиялық тәуекелдерді азайту бойынша шараларды қабылдаудың қажеттілігі туралы мемлекет басшыларынан міндеттемелерді орындауларына қол жеткізу;

– Энергия ресурстарын өндіру және тасымалдау саласында жұртшылықты мазалайтын сұрақтар тізімін дайындау;

– Энергияны өндіру мен тасымалдау компанияларын бақылауға ҮЕҰ қатысу механизмін әзірлеу, соның ішінде қоршаған ортаны ластағаны үшін энергия өндірушілердің жауапкершілігін арттыру жөніндегі, экологиялық заңнаманың сақталуын бақылау үшін тәуелсіз мониторинг тетігін және т.б. әзірлеу бойынша ұсыныстар беру.

– Энергетика саласындағы компаниялардың әлеуметтік белсенділігін арттыру үшін ұсыныстар әзірлеу.

Біздің ойымызша нәтижелерге қол жеткізу үшін, мынадай шаралар қабылдау қажет:

– энергетикалық саясатты қалыптастыруға жұртшылықтың қатысуын қамтамасыз ету. Экологиялық қауіпсіздік, білім беру, сондай-ақ қоршаған ортаны қорғау саласында жұмыс істейтін халықаралық ҮЕҰ қызметін қолдау;

– жаңартылатын энергия көздерін игеруде қауіпсіз технологияларды әзірлеу және іске асыруда күш-жігерін біріктіру;

– экологиялық және экономикалық құндылықтар негіздерін қазіргі заманғы білім беру жүйесіне ендіруге ықпал ету;

– Қазақстанды радиоактивті қалдықтардың бүкіл әлемдік «үйіндісіне» айналдыруға жол бермеу.

– кәсіпорындардың энергия үнемдейтін технологияларға өтулеріне ықпал ететін экономикалық және құқықтық тетіктерді жасау.

Аталған мақсаттарға жету үшін мемлекет пен қоғамның мақсатына қарсы ҮЕҰ құрылуына жол бермеуге бағытталған мемлекет деңгейінде іс әрекеттер бағдарламасын дайындау және жүзеге асыру керек. Бұл бағдарлама іс шаралар кешенін қамтиды. Бағдарламаның ең маңызды шарасы үкіметтік емес ұйымдардың қызметін реттейтін заңнаманы жетілдіру болуы тиіс. Жаңа заңнама жалған ҮЕҰ кедергі болуы тиіс және қоғам игілігі үшін жұмыс істейтіндердің қызметіне әсер етпеу керек. Жаңа заңнамада жалған үкіметтік емес ұйымдарды «сүзіп» алатын номалар болу керек.

Жалған үкіметтік емес ұйымдар үшін алғашқы «сүзгі» тіркеу тәртібі болуы мүмкін. Осы кезеңнің өзінде, үкіметтік емес ұйымдарды тіркейтін тұлғалармен ұсынылған кешенді ақпарат негізінде, сондай-ақ берілген ақпараттарды тексеру нәтижелерін есепке ала отырып тіркеуден бас тарту туралы шешім қабылдануы мүмкін.

Екінші «сүзгі» ретінде үкіметтік емес ұйымдардың қызметін арнайы кешенді тексерулер болуы мүмкін. Тексерулердің маңызды мәселесі – қаржыландыру құралдары және шығыстар тәртібі. Тексеру комиссиялары құрамына түрлі салалардағы ақпаратты алуды жеңілдету мақсатында әртүрлі министрліктер мен ведомстволардың өкілдері кіруі мүмкін. Қаржыландыру және қаржы жұмсаудың заңмен белгіленген тәртібінде заңи бұзушылықтар анықталған жағдайда, ҮЕҰ қызметін тоқтатуға тиіс.

Қоғам мен мемлекеттің мүддесін қорғауға бағытталған Бағдарламаның тағы бір тармағы болып тиісті билік органдарына үкіметтік емес ұйымдардың қызметін тоқтату бойынша құзырет беру табылуы мүмкін. Құзыреттерін аса пайдалануға жол бермеу үшін арнайы сарапшыларды тарту және ҮЕҰ жалған қызметін анықтайтын нақты нормалар қабылдау керек.

Ал бағдарламаның соңғы, бірақ маңызды тармағы, жалған ҮЕҰ қарсы күрес барлық кезеңдерінде азаматтық қоғамның қатысуы және барлық рәсімдердің барынша ашық және жария болуы тиіс. Қоғамдық тыңдаулар бұқаралық талқылаудың бір ғана нысаны екенін атап өткен жөн. Қоршаған ортаға әсерді бағалауға жұртшылықтың қатысуын құқықтық реттеуде елеулі жетістіктерді ерекше атап өту қажет. Қоғамның мүдделері ҮЕҰ қызметінің негізі болуы керек.

Біздің ойымызша, «энергетикалық қауіпсіздік» тақырыбында әлем жұртшылығының негізгі мүдделері келесі бағыттар бойынша анықталады:

– энергия өндіру және тасымалдау кезінде қоршаған ортаның ластануын азайту;

– энергиян өндіру және тасымалдау кезінде техногендік апаттар болған жағдайда шығынның орнын толтыруға кепілдік беру (экологиялық ластану, денсаулыққа зиян келтіру, мүлікті жоғалту және т.б.);

– энергетика саласындағы сыбайлас жемқорлықты азайту;

– энергия ресурстарынан алынған пайданы әділетті бөлу және артық пайданы елдер мен аймақтардың тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін пайдалану;

– радиоактивті қалдықтарды тасымалдау және сақтау қауіпсіздігін арттыру;

– энергия ресурстарының тұрақтылығын қамтамасыз ету және оларға қолайлы бағаны сақтау.

ҮЕҰ нақты мүмкіндіктері мемлекеттік билік органдары мен іскер-қауымдастықтарға қарағанда әлдеқайда төмен екенін атап өткен

жөн. Сондықтан, ҮЕҰ аталған бағыттары бойынша салыстырмалы әлсіз рөл атқарады, ал осы саладағы басымдылыққа мемлекеттік билік органдары мен іскер қауымдастықтар ие болады.

Қорытындылай келе, Қазақстанда ҮЕҰ әлі жұртшылық алдында белгіленген тиісінше беделі бар дееген қорытынды жасай алмаймыз. Жалпы жұртшылықтың ҮЕҰ қызметіне көзқарасы жағымды, сонымен қатар сарапшылар қажет деңгейдегі ақпарат көлеміне ие бола алмағандықтан оларға сенімсіздік пайда болады.

Әдебиеттер

1 Кондратьев Э.В., Абрамов Р.Н. Связи с общественностью / под общ. ред. С.Д. Резника. – М.: Академический Проект, 2008. – 101 с.

2 Минасян Г.А., АРАМ Восканян А.Г. Зарубежные НПО – механизм влияния на внутреннюю политику в СНГ // Журнал «Обозреватель». – № 3. – 2013.

3 http://www.kazpravda.kz/news/obshchestvo/400-npo-primut-uchastie-v-vii-grazhdanskom-forume-kazahstana/

4 John Baylis, Steve Smith, Patricia Owens «The Globalization of Wordl Politics», Oxford University Press Inc. New York, 2011. – P. 328-331

5 Повестка дня на XXI век: Конференция ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3–14 июня 1992 года.

6 Смилтнекс П. Понятие НПО в международном праве, правовой теории и законодательстве зарубежных стран // Волонтерский дом Сорос-Казахстан. – май-август 2003. – No 3 –4. – С. 9–15.

7 Руководство по разработке и применению законов, регулирующих деятельность гражданских организаций. Леон Айриш и др. – Алматы: Издательство«LEM», 2006. – 172 с.

8 Что есть что в мировой политике: словарь-справочник / Ананьева Е.В., Батюк В.И., Братерский М.В. (рук. авт. колл.) и др.; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2016. – 366 с.

9 Приказ Министра культуры и спорта Республики Казахстан от 19 февраля 2016 года № 51. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 1 марта 2016 года № 13355.

References

1 Kondrat'ev Je.V., Abramov R.N. Svjazi s obshhestvennost'ju / pod obshh. red. S.D. Reznika. – M.: Akademicheskij Proekt, 2008. – 101 s.

2 Minasjan G.A., ARAM Voskanjan A.G. Zarubezhnye NPO – mehanizm vlijanija na vnutrennjuju politiku v SNG // Zhurnal «Obozrevatel'». – № 3. – 2013.

3 http://www.kazpravda.kz/news/obshchestvo/400-npo-primut-uchastie-v-vii-grazhdanskom-forume-kazahstana/

4 John Baylis, Steve Smith, Patricia Owens «The Globalization of Wordl Politics», Oxford University Press Inc. New York, 2011. – P. 328-331

5 Povestka dnja na XXI vek: Konferencija OON po okruzhajushhej srede i razvitiju, Rio-de-Zhanejro, 3–14 ijunja 1992 goda.

6 Smiltneks P. Ponjatie NPO v mezhdunarodnom prave, pravovoj teorii i zakonodatel'stve zarubezhnyh stran // Volonterskij dom Soros-Kazahstan. – maj-avgust 2003. – No 3 –4. – S. 9–15.

7 Rukovodstvo po razrabotke i primeneniju zakonov, regulirujushhih dejatel'nost' grazhdanskih organizacij. Leon Ajrish i dr. – Almaty: Izdatel'stvo«LEM», 2006. – 172 s.

8 Chto est' chto v mirovoj politike: slovar'-spravochnik / Anan'eva E.V., Batjuk V.I., Braterskij M.V. (ruk. avt. koll.) i dr.; Nac. issled. un-t «Vysshaja shkola jekonomiki». – M.: Izd. dom Vysshej shkoly jekonomiki, 2016. – 366 s.

9 Prikaz Ministra kul'tury i sporta Respubliki Kazahstan ot 19 fevralja 2016 goda № 51. Zaregistrirovan v Ministerstve justicii Respubliki Kazahstan 1 marta 2016 goda № 13355.

Шуланбекова Г.К.

Қазақстан Республикасының ветеринариялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету

Мақалада елді азық-түлікпен және шикізат өнімдерімен қамтамасыз ету мақсатында ауылшаруашылығын дамытудың кешенді шаралары қарастырылған. Арнайы кешендерді, фермерлік қосалқы шаруашылықтарды дамыта отырып, алдағы уақытта малшаруашылығы өнімдерін көбейтудің жолдары қарастырылған. Сонымен қатар мал және шикізат өнімдерін өңдеуді құқықтық реттеу тетіктері талқыланған. Мал ауруларын анықтау мен оны емдеудің алдыңғы қатардағы әдістері мен жолдарын табу және практикаға енгізу, сонымен қатар жануарлар мен құстардың ауруларын және шығынын азайтатын ветеринариялық санитариялық шараларды жүзеге асыру жүйесін құқықтық тұрғыда жоғары деңгейде реттеу зерттелген.

Түйін сөздер: мал шаруашылығы, ветеринария, ветеринариялық қауіпсіздік, азық-түлік қауіпсіздігі.

Shylanbekova G.K.

Legal regulation of veterinary safety in the Republic of Kazakhstan

The article, in order to ensure the country's food and raw materials provided by the package of measures for the development of agriculture. Special facilities, with the development of farming, livestock products joldarıqarastırılğan to increase in the future. At the same time, livestock and processing of raw materials discussed the mechanisms of legal regulation. Livestock identification and treatment of diseases of the leading methods and find ways and implementation, as well as diseases of animals and birds, as well as the implementation of cost-cutting measures in the veterinary and sanitary examined regulation of the legal system at a high level.

Key words: animal husbandry, veterinary medicine, veterinary safety, food security.

Шуланбекова Г.К.

Правовое регулирование ветеринарной безопасности в Республике Казахстан

В статье для обеспечения безопсности продовольствия и сырья предоставлен комплекс мер по развитию сельского хозяйства. Для увеличения специальных комплексов, развития фермерских хозяйств, продукции животноводства рассмотрены варианты в будущем. А так же рассмотрены проблемы правового обеспечения ветеринарной безопасности. Приведены методы и способы идентификации заболеваний домашнего скота и лечения, правового обеспечения ветеринарно-санитарной безопасности.

Ключевые слова: животноводство, ветеринария, ветеринарная безопасность, продовольственная безопасность.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 336.741.28

Шуланбекова Г.К.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
E-mail: gul15-73@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ВЕТЕРИНАРИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

Ата Заңымызда Қазақстан Республикасы азаматтарының денсаулығын сақтауға құқығы бар деп берілген [1]. Ал тауарлардың ветеринарлық талапқа сәйкес болуы адамның денсаулығына тікелей әсер етеді. Яғни жоғарыда айтылған Ата Заңда белгіленген норма еліміздің ветеринарлық қауіпсіздігінің құқықтық негізінің бастауы деп айтсақ та болады. Қазақстан Республикасының ветеринария саласындағы заңдары Қазақстан Республикасының Конституциясына негізделеді және «Ветеринария туралы» Қазақстан Республикасының Заңымен өзге де нормативтік құқықтық актілерінен тұрады. Сонымен қатар ветеринарлық қауіпсіздікке байланысты мәселелер бойынша көптеген халықаралық шарттар да бар.

Ветеринариялық қауіпсіздік азық-түлік қауіпсіздігімен, ұлттық қауіпсіздікпен, экологиялық, санитарлық қауіпсіздікпен тығыз байланысты.

Бірінші қауіпсіздік ұғымына түсінік беріп алайық. Қауіпсіздік – адам, адам ұжымының, қоғамның, мемлекеттің қалыпты жағдайда өмір сүруі және қызмет істеуі.

Ветеринариялық қауіпсіздік – заңды және жеке тұлғалардың ветеринарлық-санитарлық ережелер талаптарын орындауымен қамтамасыз етілетін техникалық және дәрілік құралдардың, мал шаруашылығы өнімдерінің, ветеринарлық мақсаттар үшін жемдер мен жем қоспалары айналымының қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған ұйымдастырушылық-құқықтық, әлеуметтік экономикалық және ветеринарлық шаралар кешені.

Ветеринарлық қауіпсіздік түсінігі тікелей жануарлардың аса қауіпті аурулары болмайтын, ал жануарлардың өзге ауру деңгейі белгілі уақыт пен нақты аумақ үшін тән қалыпты ауру деңгейінен аспайтын жағдайдағы эпизоотиялық қолайлылыққа байланысты болып табылады.

Қазақстан Республикасында жүргізілетін ветеринариялық қызметтің негізігі мақсаты шаруашылықтарда ветеринариялық шараларды сапалы әрі уақытылы жүргізіп, жануарларды жұқпалы емес, жұқпалы және паразиттік аурулардан тазарту, қауіпті індеттерден адамды сақтандыру, мал ауруын азайту, шығынға жол бермей, шаруашылықтарға келтіретін зиянды барынша азайту болып саналады. Ветеринария саласының

экономикалық, биологиялық және медициналық санитариялық маңызы да жоғары.

Әлемнің және республикамыздың ветеринария саласындағы жетістіктері де айтуға тұрарлықтай. Көрнекті ғалымдардың жан-жақты жүргізген ғылыми зерттеулерінің нәтижесінде жануарлардың көптеген ауруларын жою әдістері және аурулардан сақтандырудың жолдары ойластырылып табылған. Сондай-ақ Қазақстан Республикасында сиыр обасы, ала өкпе қабынуы, жылқы маңқасы жойылған.

Қазақстанда 1810 жылға дейін жануарлар ауруларын емдеумен малшы қазақтар өздері айналысқан, содан кейін Ресейден жұмыс бабымен келген ветеринарлық мамандары, ал 1891 жылдан бастап ветеринариялық қызмет жекеленіп, өз алдына бөлініп шыққан. Мамандарды Омбы, Тобыл ветеринариялық мектептері, сонымен қатар Қазан, Юрьев, Варшава ветеринариялық институттары дайындаған. 1897 жылы тұңғыш ветеринариялық бактериологиялық лаборатория Оралда ашылған. 1920 жылы ветеринариялық бас басқарма құрылып, Қазақстанда ветеринариялық саланың дамуына А.П. Петровский, У.Б. Базанов, Т.И. Исенгулов, К.И. Скрябин, А.П. Сейдалин және тағы да басқа ғалымдар үлкен үлес қосқан.

Жұқпалы аурумен күресудің негізі аурудың алдын алу болып табылады. Сиыр шаруашылығында жүргізілетін ветеринариялық шаралар шаруашылықтың жоспарлы жұмыстары құрамына кіреді және мал шаруашылық мамандарымен біріге отырып жүргізіледі.

Ветеринария саласы сау және ауру жануарлар организмінің тіршілік заңдылығын, аурудың пайда болу себептерін, анықтау әдістерін, аурудың алдын алу және малдарды күтіп бағу, азықтандыру, жұмысқа жегу жолдарын ескере отырып, ауру жануарларды емдеу, сонымен қатар адамды жануарлар мен адамға ортақ аурулардан сақтандыру шараларын толық меңгеретін ғылыми білімнің кешені.

Агроөнеркәсіптік кешен негізгі саласының бірі ветеринариялық-санитариялық қауіпсіздік болып табылады.

Ветеринариялық-санитариялық қауіпсіздік – жануарлардың саулығы, жануарлардан алынатын өнімдер мен шикізаттың тағамдық қауіпсіздігі, аумақтың ветеринариялық-санитариялық салауаттылығы, халықты жануарлар мен адамға ортақ аурулардан қорғау, сондай-ақ мемлекеттік ветеринариялық-санитариялық бақылау және қадағалау объектілерінің Қазақстан Республикасының ветеринария саласындағы заңнамасының талаптарына сәйкестігі қамтамасыз етілетін мемлекеттік ветеринариялық-санитариялық бақылау және қадағалау объектілерінің жай-күйі [2].

Енді ветеринарияның негізгі проблемаларына келсек, олар:

1) ветеринария саласындағы заңнамалық базаның жетілдірілмегендігі (ветеринариялық құжаттарды беру кезіндегі әкімшілік кедергілер (ветеринариялық анықтамаларды беруді тек ауылдық округтің ветеринар дәрігері жүзеге асырған және ауданның тиісті аумағында жарамды болған), ветеринариялық құжат бланкісінің құнын банкте төлеу қажеттілігі, бұл әбігерге салады және қосымша шығындарды тудырады, ветеринария заңнамасын бұзғаны үшін жауаптылықтың төмендігі);

2) ветеринария жүйесінің институционалдық жетілдірілмегендігі (ұтымсыз кадрлық бөлініс, ветеринар мамандардың басым көпшілігі практикалық қызметке қарағанда «кеңселік» жұмыспен көп айналысады, кадрлармен қамтамасыз етілмеу және ветеринар мамандар біліктілігінің жеткіліксіздігі);

3) ветеринариялық іс-шараларды жүргізудің төмен сапасы (өнімнің қадағалануын қамтамасыз ететін және эпизоотиялық қадағалауды жүзеге асыратын ақпараттық жүйелер жоқ, ветеринариялық ұйымдар лайықты түрде барлық қажетті жабдықтармен жарақталмаған, ветеринариялық препараттардың, ерекшелік, сезімталдық, қайталану және жаңартылу көрсеткіштері бойынша сынақ нәтижелерін диагностикумдардың сапасын бақылайтын жүйе жоқ).

4) жануарларды бірдейлендіруді жүргізу рәсімдерінің жетіспеушілігі (орталықсыздандырылған сатып алу, құлақ сырғаларын жоғалту пайызының жоғары болуы, жануарлардың иелеріне сырғалардың құнын қайтармау, интернет желісімен қамтамасыз етілмеген ауылдық елді мекендердің бірдейлендіру жөніндегі электрондық дерекқорға қол жеткізе алмайтындығы);

5) Халықаралық ұйымдармен әлсіз ықпалдасуы.

Ветеринария саласындағы бар проблеманы шешу үшін мынадай іс-шаралар жүргізілуде:

– ХЭБ мақұлдаған ветеринариялық қызметті дамытудың ұзақ мерзімді стратегиясы әзірленді;

– ветеринариялық жүйе республикалық және жергілікті деңгейлерде институционалдық нығаюда; ветеринариялық ұйымдарды кезеңкезеңмен материалдық-техникалық жарақтандыру жүргізіліп жатыр (өтімділігі жоғары арнайы автомашиналар, жануарларды ұстап тұруға

арналған жіктер, қандардың сынамаларын және патматериалды тасымалдауға арналған салқындатқыш чемодандар), инсенираторлар (өлекселерді өртейтіндер);

– жануарларды бірдейлендіру рәсімдерін жетілдіру бойынша шаралар қабылдануда (бірдейлендіруге арналған атрибуттар мен бұйымдарға қойылатын талаптарды күшейту, мал иелерінің малды бірдейлендірудегі жауапкершілігін арттыру, құлақ сырғаларын және басқа да атрибуттарды сатып алуды орталықтандыру, жануарларды бірдейлендіру жөніндегі дерекқорды және бағдарламаларды порталдық режимге ауыстыру);

– ветеринариялық зертханаларды салу және жаңғырту бойынша жұмыс жалғастырылуда. 48 ветеринариялық зертханалар пайдалануға берілді (11 облыстық және 37 аудандық ветеринариялық зертханалар). Жылдың аяғына дейін 67 аудандық ветеринариялық зертханалардың құрылысын аяқтау жоспарланып отыр;

– ЖАО құрылған мемлекеттік ветеринариялық ұйымдардың ролдерін күшейту, сондай-ақ ЖАО ветеринариялық бөлімшелерін мемлекеттік қызмет мәртебесінде ауылдық округтер деңгейіне төмендету бойынша жұмыстар жүргізілуде, бұл тәжірибе жинайтын ветеринар дәрігерлердің санын арттыруға мүмкіндік береді;

– жануарлардың аса қауіпті аурулары және тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі бойынша елдің эпизоотиялық саулығын қамтамасыз ету мақсатында ХЭБ-тің ұсынымдары және ҒТК ғылыми қорытындыларының негізінде жануарлардың аса қауіпті ауруларына қарсы күрес жүргізу жөніндегі стратегияны әзірлеу басталды. Бірінші кезеңде аусылға және бруцеллезге қарсы күрес жүргізу стратегиясы әзірленген, себебі осы аурулар айтарлықтай қауіпті болып табылады және экономикалық және әлеуметтік залал келтіреді.

Мысалы, 2006-2015 жылдары бруцеллез диагнозы қойылған ірі қара малдың 370 мың басы союға жіберілген болатын, бұл мал шаруашылығына кері әсер етті. Бұл ретте, бруцеллез ауруы анықталған жануарлардың диагнозын растау үшін қайтадан диагностика жүргізілген жоқ. Мал шаруашылығының бруцеллезден болған осындай айтарлықтай шығынын ескере отырып бірқатар шаралар қабылданды: иммуноферменттік талдаудың орнына зерттеулер үшін бруцеллезді диагностикалаудың арзандау, бірақ сенімді классикалық әдістерін пайдалану енгізілді, иммуноферменттік талдау диагностикасын жасамау бруцеллезге қарсы вакцинациялауды жүргізуге рұқсат беруге мүмкіндік берді, диагнозды міндетті түрде растау енгізілді.

Ауылдық жерлерге ветеринарлық мамандарды тарту және мемлекет тарапынан беретін көмек арқылы олардың тұрақтауын қамтамасыз ету мәселелері толық шешілуі тиіс. Осы бағыттағы жасалып жатқан жұмыстар мемлекеттік жүйеде жүрген ветеринар мамандарды ғана қамтиды. Ал ветеринарлық іс-шаралар жүргізетін мамандар тыс қалуда. Бір сөзбен айтқанда, ветеринария саласының кадрлық сұрақтары әлі шешімін тапқан жоқ. Қазіргі таңда ауыл-аймақтардың үштен бір бөлігінде ветеринар мамандар жоқ. Мұндай жағдаймен елдегі эпизоотикалық жетістіктер мен мал шаруашылығының дамуы туралы айту орынсыз. Ауылдық жерлерде бірде бір ветеринар маманы болмағаннан кейін қосымша мемлекеттік бақылау құрылымдарын құру тиімсіз.

Ветеринарлық ғылымның дамуына көп назар аударуымыз керек. Және де препараттарды, вакциналарды, диагностикалық штамдарды өзімізден өндіріліп жатқан отандық кәсіпкерлерге қолдау жасауымыз қажет.

Мал шаруашылығын дамыту мақсатында эпизоотиялық ғылыми-негізделген болжамдар, инфекциялық және инвазиялық ауруларды емдеуге арналған диагностикалық және вакциналық препараттарды жасау үшін кешенді ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізуіміз керек.

Сонымен қоса отандастарымыздың арасында ветеринарлық сауаттылықты арттыру үшін үгіт-насихат жұмыстарын жүргізу қажет. Өкінішке орай, бүгінгі таңда мұндай жұмыстардың мүлдем жүргізілмей отырғандығын мойындауымыз керек. Осы олқылықтың салдарынан жалпы халық арасында ветеринарлық-санитарлық қауіпсіздік қағидаларын білмеу, сақтамау орын алуда. Осының салдарынан кей кездері аурулардың кең тарауына әкеліп соғуда. Еңбегімді қорытындыласам, ветеринарлық санитарлық қауіпсіздікті сақтау мақсатында тек қана егу шаралары аздық етеді. Толық кешенді жұмыс жүргізу керек.

Ауыл шаруашылығы министрлігі 2013-2020 жылдарға агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың салалық бағдарламасы жобасында ветеринарлық қауіпсіздік жүйесін дамытуға баса назар аударылған. Сонымен қатар, Қазақстанның алдағы уақытта БСҰ-ға кіруі ауылшаруашылық тауар өндірушілерінен тамақ қауіпсіздігінің халықаралық стандарттарға сәйкес сапалы және қауіпсіз өнімдерді жеткізуді талап етеді.

Ветеринариялық заңнаманы жетілдіру процесінде және құқық қолдану қызметі барысында Конституцияның үстемдік принциптерін және төменгі деңгейдегі актілердің жоғары деңгейдегі актілердің нормаларына сәйкестігін бұлжытпай сақтау қажет.

Елдегі заңдылық режимін және құқықтық жүйенің тұрақтылығын да, сонымен қоса қолданыстағы Конституция шеңберінде ұлттық құқықтың қарышты дамуын да қамтамасыз ететін жүйелі шаралар қажет.

Еліміздегі ветеринариялық заңнама ұлттық құқықтық жүйенің негізі конституциялық құқық болып табылады. Оның қарыштап дамуы 2007 жылғы конституциялық реформа нәтижесінде елеулі түрде жаңарған Қазақстанның қолданыстағы Конституцияның принциптері мен нормаларына сүйенеді.

Конституцияның принциптері мен нормаларын, ең алдымен, мемлекеттік билік органдары мен оның лауазымды адамдарының ветеринариялық қызметінде толыққанды іске асыру, бұл ретте Конституцияны тікелей қолданумен қатар ағымдағы заңнама және құқық қолдану арқылы оның әлеуетін қамтамасыз ету маңызды міндет болып табылады.

Біздің мемлекетіміздің Конституциясында бекітілген Республика қызметінің түбегейлі принциптерін (бұл: қоғамдық келісім мен саяси тұрақтылық, барша халықтың игілігі үшін экономикалық даму, қазақстандық патриотизм, мемлекеттік өмірдің неғұрлым маңызды мәселелерін демократиялық әдістермен шешу) сақтау мен іске асыру елдегі ветеринариялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды. // http://adilet. zan. kz. – 2016.

2 Ветеринария туралы Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 10 шілдедегі № 339 Заңы. //http://adilet. zan. kz. – 2016.

References

1 Қazaқstan Respublikasynyң Konstitucijasy 1995 zhyly 30 tamyzda respublikalyқ referendumda қabyldandy. //http://adilet. zan. kz. – 2016.

2 Veterinarija turaly Қazaқstan Respublikasynyң 2002 zhylғy 10 shildedegi № 339 Zaңy. //http://adilet. zan. kz. – 2016.

Бородина А.А.

Вопросы редактирования законодательства в сфере использования и охраны подземных вод в рамках перехода Казахстана к «зеленой экономике»

Целью работы является сличение действующего и утратившего силу законодательства, регулирующего вопросы использования и охраны подземных вод. Сличение должно быть направлено на выявление редакций (изменений) в законодательстве, обусловленных повышением эффективности охраны и использования подземных вод с учетом перехода Казахстана к «зеленой экономике». Методологию работы составили диалектический метод, сравнительный, монографический методы исследования. Результатом явился вывод о том, что законодательство постепенно меняется в лучшую сторону, правовые нормы охраны и использования подземных вод совершенствуются. Также проводятся иные мероприятия по повышению эффективности использования подземных вод, включающие в себя закрепление государственных органов, отвечающих за проведение поисково-разведовательных работ.

Областью применения результатов, полученных автором статьи, является дальнейшее совершенствование законодательства, регулирующего вопросы охраны и использования подземных вод.

Ключевые слова: правовое регулирование подземных вод, зеленая экономика, водное право, право недропользования, водные ресурсы, охрана и использование подземных вод.

Borodina A.A.

Legislation editing in the use and protection of groundwater in the framework of Kazakhstan's transition to «green economy»

The aim of this work is comparison of the current and lapsed legislation that is governing the use and protection of groundwater. Comparison should be directed at identifying revisions (changes) in the legislation due to an increase in the effectiveness of the protection and use of groundwater considering Kazakhstan's transition to «green economy». The methodology of the work amounted to the dialectical method, comparative, monographic and research methods. The results of the work is concluded, that the legislation is gradually changing for the better, the rule of law and protection of groundwater use are improved. In addition, other activities are conducted with the goal to improve the efficient use of groundwater, including consolidation of the public authorities responsible for search and scouting work.

The field of application of the results obtained by the author is a further improvement of the legislation on protection and use of groundwater.

Key words: legal regulation of groundwater, green economy, water law, the right of subsoil use, water resources, the protection and use of groundwater.

Бородина А.А.

Жасыл экономикаға көшу жағдайындағы Қазақстан Республикасында жер асты суларын пайдалану және қорғаудың құқықтық мәселелері

Жұмыстың мақсаты жер асты суларын пайдалану және қорғау мәселелерін реттеуші әрекеттегі және күшін жоғалтқан заңнамаларды салыстыру болып табылады. Салыстыру жасыл экономикаға көшу жағдайындағы Қазақстан Республикасында жер асты суларын пайдалану және қорғаудың тиімділігін арттыруға бағытталған өзгерістер енгізу болып табылады. Жұмыстың әдістемелік негізі диалектикалық әдіс, салыстырмалы және монографиялық әдіс түрлері қолданылған. Жұмыс қорытындысы заңнаманың жақсы жаққа қарай өзгеруі, жер асты суларын пайдалану мен қорғаудың құқықтық нормаларының жетілдірілуі болып табылады. Сонымен қатар барлау және іздеу жұмыстарына жауапты мемлекеттік органдардан құралған жер асты суларын пайдалану тиімділігін арттыру мақсатында шаралар жүргізілуде.

Мақала авторының қорытындыларының қолданылу аясы жер асты суларын пайдалану және қорғау мәселелерін реттеуші заңнаманы ары қарай жетілдіру болып табылады.

Түйін сөздер: жер асты суларын құқықтық реттеу, жасыл экономика, су құқығы, жер қойнауын пайдалану құқығы, су ресурстары, жер асты суларын пайдалану және қорғау.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 349.6

Бородина А.А.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: b_kalymbek@mail.ru

ВОПРОСЫ РЕДАКТИРОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ОХРАНЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД В РАМКАХ ПЕРЕХОДА КАЗАХСТАНА К «ЗЕЛЕНОЙ ЭКОНОМИКЕ»

«Зеленая» экономика представляет собой экономическую систему в государстве, которая направлена на сохранение общественного благополучия, достигаемого за счет эффективного использования природных ресурсов, а также обеспечения возвращения продуктов конечного пользования в производственный цикл. Концепция Республики Казахстан по переходу к зеленой экономике включает в себя семь ключевых направлений, одним из которых является пятое направление – «совершенствование системы управления водными ресурсами». В рамках данного направления подразумевается разработка и проведение мероприятий по сохранению и рациональному использованию водных ресурсов страны.

Вода является ключевым природным компонентом обеспечения существования человечества и целостности экосистем. В связи с этим, рациональное использование водных ресурсов в Республике Казахстан остается проблемой, приобретающей огромные масштабы. К 2020 годам могут возникнуть реальные угрозы для развития экономики, экологической устойчивости и обеспечения питьевой водой население страны.

В Казахстане имеются все предпосылки для перехода к интегрированному управлению водными ресурсами, но прежде необходимо выполнить большой комплекс институциональных, законодательных и информационных мер для обеспечения развития процесса.

Согласно статьи 6 Водного Кодекса Республики Казахстан, водные ресурсы Республики Казахстан представляют собой запасы поверхностных и подземных вод, сосредоточенных в водных объектах, которые используются или могут быть использованы. В рамках данной статьи внимание будет сосредоточено на подземных водах [1].

Нормативно-правовое регулирование использования и охраны подземных вод осуществляется следующими двумя основными нормативно-правовыми актами:

– Водный кодекс Республики Казахстан от 9 июля 2003 года № 481-II (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.10.2015 г.);

– Закон Республики Казахстан от 24 июня 2010 года №291-IV «О недрах и недропользовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.01.2016 г.).

Согласно статьи 13 Водного Кодекса Республики Казахстан, к подземным водным объектам относятся:

1) водоносные зоны, горизонты и комплексы горных пород;

2) бассейн подземных вод;

3) месторождения и участки подземных вод;

4) естественный выход подземных вод на суше или под водой;

5) обводненные участки недр [1].

Подпункт 11 статьи 1 Закона РК «О недрах и недропользовании» дает следующее определение подземным водам: подземные воды – сосредоточения вод, находящихся в недрах и используемых в соответствии с настоящим Законом и водным законодательством Республики Казахстан [2].

Как видно, правовое регулирование охраны и использования подземных вод усложнено тем, что подземные воды подчинены одновременно двум отраслям права – горному и водному.

Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике» должна быть реализована в три этапа, первым из которых является этап 2013–2020 гг.: «оптимизация использования ресурсов и повышение эффективности природоохранной деятельности» [3].

Применяя данную Концепцию к подземным водам как важному и стратегическому виду природных ресурсов, необходимо в период с 2013 по 2020 года реализовать мероприятия в следующих направлениях:

– повышение эффективности использования подземных вод;

– повышение эффективности природоохранной деятельности в области охраны подземных вод.

Направление 1. Повышение эффективности использования подземных вод.

В сфере повышения эффективности использования подземных вод в 2014 году Комитетом геологии и недропользования были продолжены региональные гидрогеологические исследования, поисково-разведочные работы на подземные воды, которые представляют собой гидрогеологическую съемку масштаба 1:200 000, нацеленную на выявление перспективных участков для поисков новых месторождений питьевых вод с целью хозяйственно-питьевого водоснабжения, участков проявлений минеральных подземных вод, участков загрязнения. Итогом этих гидрогеологических исследований должна стать гидрогеологическая карта нового поколения.

В 2014 г. начаты поисково-разведочные работы для 744 сел и переоценки запасов 40 месторождений.

В 2015 году в соответствии с Законом РК от 29.09.2014 года № 239-V к функциям местных исполнительных органов отнесены работы по организации и проведению поисково-разведочных работ на подземные воды для населенных пунктов, ранее находившееся на исполнении Комитета геологии и недропользования.

В 2015 году продолжены работы гидрогеологическому доизучению с инженерно-геологическими исследованиями масштаба 1:200000 по 10 проектам на площади 49,444 тыс. кв. км, а также начаты работы по 5 новым проектам на площади 27,846 тыс. кв. км.

Местными исполнительными органами продолжены поисково-разведочные работ для 744 сел и переоценка запасов 40 месторождений, а также начаты работы по новым проектам: переоценка запасов 35 месторождений и поисково-разведочные работы для 480 сел [4].

В период с 2013 по 2015 года систематические режимные наблюдения по изучению режима и баланса, состояния и рационального использования подземных вод велись на государственной сети наблюдений по всем административным областям. Вся информация находится в Центральном банке информации Республики Казахстан о недрах и недропользовании.

В декабре 2015 года Министерством по инвестициям и развитию были внесены предложения по созданию карты подземных вод Казахстана в Правительство Республики Казахстан.

Таким образом, работы по данному направлению ведутся, в том числе законодательно меняется структура органов, ответственных за проведение поисково-разведочных работ, принимаются предложения по повышению эффективности использования подземных вод министерствами: МИР РК, МНЭ РК, МЭ РК.

Направление 2. Повышение эффективности природоохранной деятельности в области охраны подземных вод.

За этот период были произведены следующие изменения в сфере законодательства, регулирующего вопросы использования и охраны подземных вод:

– внесены изменения в: Водный кодекс Республики Казахстан от 9 июля 2003 года № 481-II (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.10.2015 г.) и Закон Республики Казахстан от 24 июня 2010 года № 291-IV «О недрах и не-

дропользовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.01.2016 г.);

– в Водный Кодекс изменения внесены различными нормативно-правовыми актами, в том числе: Законом Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам разрешительной системы» № 203-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.12.2014 г.), Законом Республики Казахстан от 15 июня 2015 года № 322-V «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам водоснабжения и водоотведения, кредитования и субсидирования жилищно-коммунального хозяйства»;

– принято Положение о Межведомственной комиссии по вопросам осуществления приоритетного права государства в отношении подземных вод, лечебных грязей и твердых полезных ископаемых, имеющих стратегическое значение, за исключением урана и угля, приказом исполняющего обязанности Министра по инвестициям и развитию Республики Казахстан от 16 октября 2015 года № 992;

– разработан и утвержден Министерством по инвестициям и развитию Республики Казахстан Стандарт государственной услуги «Заключение, регистрация и хранение контрактов на недропользование, на разведку, добычу или совмещенную разведку и добычу на подземные воды, лечебные грязи и твердые полезные ископаемые», приказом Министра по инвестициям и развитию Республики Казахстан от 28 апреля 2015 года № 521.

Рассмотрим некоторые изменения в законах РК, регулирующие вопросы охраны и использования подземных вод.

В таблице 1 представлены изменения, внесенные за период 2013-2015 годы в Закон Республики Казахстан от 24 июня 2010 года № 291-IV «О недрах и недропользовании».

Таблица 1 – Изменения, внесенные за период 2013-2015 годы в Закон Республики Казахстан от 24 июня 2010 года № 291-IV «О недрах и недропользовании» в сфере регулирования охраны и использования подземных вод»

Статья, пункт, подпункт	Новая редакция	Старая редакция
1	2	3
Ст.77, п.7, ппт.1	1) недропользователей, осуществляющих операции по разведке или добыче общераспространенных полезных ископаемых, подзменых вод и лечебных грязей	1) недропользователей, осуществляющих операции по разведке или добыче общераспространенных полезных ископаемых; (редакция Закона РК от 29.12.14 г. № 271-V.)
Ст.27 ппт 11	Местные исполнительные органы области, города республиканского значения, столицы: 11) организуют проведение экспертизы проектных документов по общераспространенным полезным ископаемым, на строительство и (или) эксплуатацию подземных сооружений, не связанных с разведкой или добычей, на подземные воды для хозяйственно-питьевого водоснабжения населенных пунктов, за исключением экспертизы проектно-сметной документации на проведение работ по государственному геологическому изучению недр	Местные исполнительные органы области, города республиканского значения, столицы: 11) организуют проведение экспертизы проектных документов по общераспространенным полезным ископаемым и на строительство и (или) эксплуатацию подземных сооружений, не связанных с разведкой или добычей, за исключением экспертизы проектно-сметной документации на проведение работ по государственному геологическому изучению недр; (редакция Закона РК от 10.07.12 г. № 36-V)
Ст.35, п.6	Предоставление недропользователю права на разведку или добычу производственно-технических подземных вод в объемах две тысячи и более кубических метров в сутки для их закачки в пласт в соответствии с технологической схемой добычи полезного ископаемого либо на добычу подземных вод для целей водопонижения при эксплуатации горных выработок производится путем выдачи уполномоченным органом по изучению и использованию недр разрешения в порядке, установленном уполномо-ченным органом в области государственной поддержки индустриально-инновационной деятельности	Предоставление недропользователю права на разведку или добычу производственно-технических подземных вод в объемах две тысячи и более кубических метров в сутки для их закачки в пласт в соответствии с технологической схемой добычи полезного ископаемого либо на добычу подземных вод для целей водопонижения при эксплуатации горных выработок производится путем выдачи уполномоченным органом по изучению и использованию недр разрешения в порядке, установленном Правительством РК. (редакция Закона РК от 29.09.14 г. № 239-V)

В таблице 2 представлены изменения, внесенные за период 2013-2015 года в Водный кодекс Республики Казахстан от 9 июля 2003 года № 481-II.

Таблица 2 – Изменения, внесенные за период 2013-2015 годы в Водный кодекс РК от 09.07.2003 г. в сфере регулирования охраны и использования подземных вод

Статья, пункт, подпункт	Добавленная правовая норма
Ст.66, п.9, пп.5 и 6	Пункт 9 с.66 «Специальное водопользование» дополнен подпунктами 5 и 6 в соответствии с Законом РК от 16.05.14 г. № 203-V 5) санитарно-эпидемиологическое заключение о соответствии санитарно-эпидемиологическим требованиям при заборе подземных вод для хозяйственно-питьевого водоснабжения; 6) согласование условий водопользования с территориальными подразделениями уполномоченного органа по изучению и использованию недр
Ст.66, п.10	Для оформления разрешения на специальное водопользование заявитель представляет в уполномоченный орган или его региональные органы следующие документы: 6) расчеты по обоснованию объемов водопотребления и водоотведения; 7) санитарно-эпидемиологическое заключение о соответствии санитарно-эпидемиологическим требованиям при заборе поверхностных и (или) подземных вод для хозяйственно-питьевого водоснабжения; 8) перечень вторичных водопользователей с заявками на подачу или прием сточных вод
Ст.66, п.10-1	10-1. Региональные органы уполномоченного органа после получения документов для получения разрешения на специальное водопользование на использование из части недр хозяйственно-питьевых и производственно-технических подзменых вод с лимитами изъятия от пятидесяти до двух тысяч кубических метров в сутки в течение трех рабочих дней направляют запрос в соответствующее территориальное подразделение уполномоченного органа по изучению и использованию недр для согласования условий данного водопользования. Территориальные подразделения уполномоченного органа по изучению и использованию недр в течение пяти рабочих дней обязаны представить в региональный орган уполномоченного органа положительное либо отрицательное заключение
Ст.84, п.1	Поддержание поверхностных и подземных вод в состоянии, соответствующем экологическим и санитарно-эпидемиологическим требованиям, обеспечивается соблюдением нормативов предельно допустимых вредных воздействий на водные объекты, установленных уполномоченным органом по согласованию с уполномоченным государственным органом в области охраны окружающей среды, уполномоченным органом по изучению и использованию недр, уполномоченным органом в области санитарно-эпидемиологического благополучия населения и уполномоченным органом в сфере гражданской защиты (в старой редакции последнее словосочетание было «промышленной безопасности».

Как видно, в действующее законодательство вносятся изменения, повышающие эффективность природоохранных мер в сфере подземных вод.

Подземные воды представляют равную ценность как в сохранении природы, так и в хозяйственной жизни человека. Являясь объектом правового регулирования нескольких отраслей природоресурсного права, подземные воды подчинены принципу рационального использования и охраны природных ресурсов как одному связующему элементу отраслей природоресурсного права.

За период 2013-2015 годов наблюдается детализация норм о рациональном использовании и об охране подземных вод в нескольких отраслях права. Тем не менее в настоящее время сохраняется полемика о правовом регулировании подземных вод ввиду сложности дифференциации отраслей природоресурсного права в отношении подземных вод.

Действующее законодательство Казахстана в отношении подземных вод в значительной мере затрудняет практическое использование его норм, так как в нем четко просматривается тавтология норм, единственным различием является разница в государственных органах, выдающих разрешение для добычи подземных вод в определенных случаях.

Несмотря на то, что подземные воды входят в водный баланс страны, отношения, возникающие в области геологического изучения,

разведки и комплексного освоения недр, охраны подземных вод и подземных сооружений от вредного воздействия вод, подчиняются режиму недр и регулируются соответствующим законодательством Республики Казахстан в области недр и недропользования, о гражданской защите, за исключением специального водопользования, регулируемого Водным Кодексом.

Также определенную проблему представляет то, что вопросы охраны и рационального использования подземных вод курируются несколькими государственными органами, находящимися в разных государственных структурах: Комитет по водным ресурсам, Управление мониторинга и контроля за комплексным и рациональным использованием недр, а также местные исполнительные органы, уполномоченные органы в области санитарно-эпидемиологического благополучия населения и уполномоченным органом в области гражданской защиты. Функции и обязанности перечисленных выше государственных органов и департаментов весьма обширны и значительны. Но на сегодняшний день многие из них выполняются неэффективно или не соблюдаются в принципе. Существует проблема ведомственной разобщенности. То есть недостаток современной системы недропользования при добыче подземных вод – наличие множества субъектов права пользования подземными водами, интересы которых могут не совпадать, а подчас и противоречить друг другу. В регулировании вопросов изучения, охраны и использования водных ресурсов в Республике Казахстан принимает участие ряд органов, среди которых не определено головное, координирующее все вопросы, возникающие при формировании законодательства по использованию подземных вод.

Литература

1 Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике», утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 30 мая 2013 года № 577 // Информационная система «ПАРАГРАФ», 2016.

2 Водный кодекс Республики Казахстан от 9 июля 2003 года № 481 // Информационная система «ПАРАГРАФ», 2016.

3 Закон Республики Казахстан от 24 июня 2010 года № 291-IV «О недрах и недропользовании» // Информационная система «ПАРАГРАФ», 2016.

4 Отчет о региональных гидрогеологических исследованиях // Управление гидрогеологии и инженерной геологии от 18.06.2014

References

1 Koncepcija po perehodu Respubliki Kazahstan k «zelenoj jekonomike», utverzhdennaja Ukazom Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 30 maja 2013 goda № 577 //Informacionnaja sistema «PARAGRAF», 2016.

2 Vodnyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 9 ijulja 2003 goda № 481 //Informacionnaja sistema «PARAGRAF», 2016.

3 Zakon Respubliki Kazahstan ot 24 ijunja 2010 goda № 291-IV «O nedrah i nedropol'zovanii» //Informacionnaja sistema «PARAGRAF», 2016.

4 Otchet o regional'nyh gidrogeologicheskih issledovanijah// Upravlenie gidrogeologii i inzhenernoj geologii ot 18.06.2014

6-бөлім

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНАЛИСТИКА

Раздел 6

УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНАЛИСТИКА

Section 6

CRIMINAL LAW AND CRIMINALISTICS

Джансараева Р.Е.

Понятие, сущность и виды миграционной преступности

В статье предпринята попытка выработки категориально-понятийного аппарата миграционной преступности, сопутствующей процессам миграции, выделения определенной совокупности признаков и попытка представить миграционную преступность в виде дефиниции. Миграционная преступность выступает в качестве специфической подсистемы преступности в целом, тесно связанной с ней. Вектор направленности миграционной преступности придают мигранты. Миграционная преступность существует как определенная целостность, состоящая из отдельных элементов, выделенных на основе единого критерия – характеристики поведения субъекта преступления, связанного с нарушением миграционного законодательства или с миграционными процессами.

Ключевые слова: миграционная преступность, криминальная миграция, преступность, связанная с миграцией, преступность мигрантов, преступность иностранцев.

Dzhansarayeva R.Y.

The concept, nature and types of crime Migration

The article attempts to generate categorical and conceptual apparatus of migration crime, accompanying the migration process, the allocation of a certain set of attributes and an attempt to present a migration crime in the form of a definition. Migration crime acts as a specific subsystem of crime in general, are closely related. Vector directional migration of crime give migrants. Migration crime exists as a certain integrity, consisting of separate elements, allocated on the basis of a single criterion – the characteristics of the behavior of the subject of the crime of violation of immigration legislation or migration.

Key words: migration crime, criminal migration, crime associated with migration, crime migrants, criminality of foreigners.

Джансараева Р.Е.

Көші-қон қылмыстылығының түсінігі, мәні және түрлері

Мақалада көші-қон үдерістеріне жәрдемдесетін көші-қон қылмыстылығының санаттық-ұғымдық аппаратын жасауға, нақты белгілердің жиынтығын бөліп шығаруға, көші-қон қылмыстылығын ғылыми дефиниция ретінде қарастыруға талпыныс жасалған. Көші-қон қылмыстылығы қылмыстылық жүйесінің, онымен тығыз байланысты бір бөлігі болып табылады. Көші-қон қылмыстылығының бағытталу векторын мигранттар құрайды. Көші-қон қылмыстылығы көші-қон үдерістерімен немесе көші-қон заңнамасын бұзумен байланысты қылмыстың субъектісінің мінез-құлқының сипаттамасы негізінде бөлініп шығарылған элементтерден тұратын белгілі бір тұтастық ретінде қарастырылады.

Түйін сөздер: көші-қон қылмыстылығы, криминалды көші-қон, көші-қонмен байланысты қылмыстылық, мигранттар қылмыстылығы, шетелдіктер қылмыстылығы.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 343.9(4/9)

Джансараева Р.Е.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: jansarayeva@mail.ru

ПОНЯТИЕ, СУЩНОСТЬ И ВИДЫ МИГРАЦИОННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

В теории нет единства подходов к определению понятия и сущности миграционной преступности.

П.А. Насуров определяет миграционную преступность как «преступные деяния, совершаемые мигрантами (группой мигрантов или этнической группой) на территории стран-реципиентов или на межгосударственном (транснациональном) уровне, а также совершенные в отношении мигрантов (законных и незаконных) общественно опасные деяния на территории принимающих государств или стран транзита» [1, с. 17].

Автором выделены следующие характерные признаки миграционной преступности:

– транснациональность (межгосударственный уровень);

– территориальность (на территории страны реципиента, пребывания, транзита);

– специфичность субъектов преступной деятельности (мигранты, группы мигрантов, этнические группы);

– рассмотрение мигрантов в качестве как субъектов преступлений, так и жертв преступлений (совершение преступлений как мигрантами, так и в отношении мигрантов).

Признаки, выделенные автором, определяют отдельные аспекты миграционной преступности. Важными для характеристики миграционной преступности с позиции осознания криминогенного влияния миграции, на наш взгляд, являются признаки, характеризующие совершение преступлений на территории страны-реципиента, пребывания и транзита лицом с особым статусом мигранта (иммигранта) или в отношении такого лица.

В научной литературе встречаются и другие признаки, определяющие миграционную преступность. В частности, Э.Б. Магомедов выделяет такие признаки, как:

– склонность к перманентному (непрерывному) росту;

– латентность;

– рост опасных и особо опасных преступлений;

– высокая доля преступлений, сопряженных с незаконным пересечением государственной границы [2, с. 5].

В числе выделенных признаков важным представляется уровень латентности миграционной преступности, через который проявляются другие указанные признаки.

А.Н. Шкилев определяет миграционную преступность как «социальное исторически изменчивое, общественно опасное, относительно массовое явление, представляющее собой систему преступлений, совершенных на данной территории за определенный период мигрантами, объединенными на территории России общностью криминальной сферы и интересов» [3, с. 13].

Для понимания явления «миграционная преступность» автор выделяет следующие признаки:

– миграционная преступность может иметь место в различных сферах жизнедеятельности общества;

– преступления совершаются по экономическим, политическим и другим мотивам;

– субъектами преступной деятельности являются мигранты;

– мигранты выступают связующим звеном между преступными структурами страны исхода и страны пребывания, а также организованными преступными группами этнических диаспор.

И.Е. Нежибецкая, определяя миграционную преступность, выделила два критерия определения преступника-мигранта: место совершения преступления и место постоянного жительства, когда при их несовпадении преступника можно считать мигрантом (криминальный мигрант, приезжий преступник, преступник-гастролер) [4, с.13].

Привлекательным является предложенный автором точный критерий отнесения лица, совершившего преступление к категории мигрантов.

О.О. Громова в рамках миграционной преступности особо выделяет такой ее «самостоятельный и значительный сегмент, который связан с криминальными формами обеспечения миграционных потоков», фактически подразумевая реализацию деятельности по незаконному перемещению через государственную границу нелегальных мигрантов, которая опосредованно связана с преступностью мигрантов [5, с. 15-16].

Представляя миграционную преступность как «полиобъективное общественно опасное деяние, субъектом которого выступает мигрант», Э.Х. Кахбулаева считает, что «это общественно опасное, относительно массовое социально-правовое явление, состоящее из совокупности преступлений, совершаемых мигрантами в сферах обеспечения безопасности жизни граждан, экономики, общественной безопасности и общественного порядка, государственной власти, мира и безопасности человечества» [6, с. 48-51].

В.В. Собольников, рассматривая миграционную преступность в контексте угрозы криминологической безопасности государства [7, с. 130], предлагает использовать такой подход и при определении понятия «миграционная преступность» [8, с. 12-13].

Автор выделяет следующие криминологически значимые признаки:

– миграционная преступность является угрозой криминологической безопасности личности, общества и государства;

– субъектом преступлений могут выступать мигранты и их корпоративные объединения, у которых место совершения преступления не совпадает с постоянным местом жительства;

– криминальная деятельность мигрантов должна преследовать цель, сформировавшуюся на основе, с одной стороны, особого этносоциального интереса, ценностей и ценностных ориентаций, стремления обеспечить захват материальных и других благ и т.д., а с другой – подготовить необходимые условия, при которых в процессе перемещения будет обеспечена сохранность сложившихся факторов, позволяющих им функционировать в различных криминальных сферах деятельности, по причине наличия у субъектов корыстно-экономической, собственнической мотивации;

– виртуальная сущность миграционной преступности носит имманентный характер, тем самым, способствуя ее высоколатентности [7, с. 131-132]. На основе изложенного, В.В. Собольников предлагает следующее определение миграционной преступности: «вид общественно опасного противоправного поведения, совершаемых в сфере экономики мигрантами и их корпоративными объединениями, имеющих в своей основе корыстно-экономическую, собственническую мотивацию и нарушающих криминологическую безопасность страны» [7, с. 131-132].

Общественную опасность миграционной преступности автор рассматривает в реализованном и потенциальном аспектах. Существующее состояние миграционной преступности и способность порождать крайне негативные последствия являются реализованным аспектом. Потенциальный аспект просматривается автором как «перспектива результата дальнейшей глобализации миграционной преступности, которая закономерно приведет ее к большей криминализации и транснационализации, детерминируя целый ряд новых возможно неизвестных ранее видов и сфер преступного промысла мигрантов» [7, с. 131-132].

Также В.В. Собольников предлагает понимать миграционную преступность в криминологическом смысле как «целостное криминальное явление, представляющее собой совокупность противоправных, общественно-опасных, корыстных и причиняющих существенный вред посягательств в различных сферах жизнедеятельности личности, общества и государства со стороны лиц, основным занятием которых является перемещение через границу тех или иных территорий со сменой навсегда или на время постоянного места жительства либо с регулярным возвращением к нему» [9, с. 63-64].

Выработка категориально-понятийного аппарата миграционной преступности, сопутствующей процессам миграции, выделение определенной совокупности признаков и попытка представить миграционную преступность в виде дефиниции являются сегодня одной из приоритетных задач. Следует отметить, что в юридической литературе одновременно с понятием «миграционная преступность» применяются такие трактовки, как «криминальная миграция», «преступность, связанная с миграцией», «преступность мигрантов», «преступность иностранцев».

Широко используемые, наряду с «миграционной преступностью», понятия «криминальная миграция», «преступность, связанная с миграцией», «преступность мигрантов», «преступность иностранцев» имеют общее семантическое происхождение, отражающее специфическую разновидность преступности, источником которой являются собственно миграционные процессы. Мы разделяем точку зрения о существовании смысловых различий между этими понятиями. Для выяснения смыслового соотношения указанных терминов, из всего многообразия соответствующих определений были выделены общие для этих понятий признаки, содержание которых, так или иначе, сводилось к характеристике преступности относительно источника ее происхождения (в нашем случае это «иностранная миграция»).

Если миграционную преступность рассматривать как одну из категорий родового понятия «преступность», т. е. совокупность преступлений, объединяемых в виду специфики их субъектов, тогда этот вид преступности можно определить как преступления, совершаемые мигрантами на определенной территории в определенный период времени. Но подобное толкование понятия «миграционная преступность», с одной стороны, значительно сужает суть как самого явления, так и решаемой проблемы, с другой – приводит к их оценке как синонимов.

В виду семантических особенностей термин «миграционная преступность» соответствует преступлениям, непосредственно связанным с миграцией населения в собственном смысле, то есть с процессом перемещения людей через государственные границы, что соответствует современному миграционному законодательству.

Термин «криминальная миграция» обуславливает разновидность миграционных перемещений, имеющих добровольный характер, осуществляемых как легально, так и нелегально, мотивация которых определяется криминальными целями. Так, С.Е. Метелев рассматривает криминальную миграцию как «социальное, относительно массовое, общественно опасное явление, проявляющееся в территориальном перемещении лиц в целях совершения преступлений, а также перемещения криминальных технологий, что в определенной мере больше раскрывает термин «преступник-гастролер» [10, с. 8].

По мнению автора, криминальная миграция «включает в содержание своей деятельности те явления, которые связаны с целеустремленной преступной деятельностью. Преступник осознает, что перемещается в пространстве, нарушая уголовно-правовые нормы, либо с намерением их нарушить в обозримом будущем. Собственно говоря, сам характер проявляется в территориальном перемещении лиц в целях совершения преступлений, а также перемещении криминальных технологий» [11, с. 5].

По мнению специалистов, смысл понятия «криминальная миграция» подразумевает непосредственную взаимосвязь между миграцией и реализацией мигрантами своих криминальных целей. Криминальная миграция создает условия для совершения преступлений. Мигранты, являясь субъектами иных общеуголовных преступлений, могут совершать преступные деяния, не имеющие отношения к незаконной миграции. В самом общем виде криминальную миграцию можно определить как миграцию с целью совершения преступлений. Именно субъективный фактор, заключающийся в стремлении совершить преступление или осуществлять преступную деятельность, определяет характер криминальной миграции, а сам криминальный мигрант рассматривается как лицо, совершающее или совершившее миграционное перемещение с целью совершения преступления.

Мотивация криминальной миграции, как справедливо отметил С.Е. Метелев, ограничивается потребностями овладения криминальным пространством, расширения сфер криминального бизнеса, обеспечения собственной безнаказанности за преступную деятельность и налаживания связей с преступными формированиями. Исходя из изложенного, следует, что криминальная миграция является частью (негативной) миграционных процессов, а преступления, совершаемые мигрантами, – частью (подгруппой) миграционной преступности.

Смешение смысловых различий происходит, на наш взгляд, вследствие того, что, как правило, рассматривая понятие «криминальная миграция», внимание сосредотачивается на том, что этот феномен часто проявляется через те уголовные правонарушения, посредством которых собственно и осуществляется незаконная миграция (статьи 392, 393, 394 УК РК – миграционные преступления в узком смысле), а также уголовные правонарушения, обеспечивающие процесс незаконной миграции и сопутствующие незаконной миграции (статьи 369, 383, 384, 385, 395 УК РК – преступления, связанные с миграцией). Последняя группа преступлений при определенных условиях подлежит дополнительной квалификации и образует совокупность с миграционными преступлениями первой группы (в узком смысле). Деяния непосредственно не входят в сферу незаконной миграции, однако способствуют незаконному пересечению Государственной границы РК иностранными гражданами и лицами без гражданства, их нахождению на территории РК и транзиту через нее. Они, в сущности, позволяют легализовать пребывание иностранного гражданина или лица без гражданства на территории РК, т. е. сопутствуют преступлениям в сфере незаконной миграции.

Процесс незаконной миграции зачастую обеспечивается и сопровождается коррупционными правонарушениями, которые при определенных условиях тоже могут быть включены в структуру миграционной преступности. На первый взгляд эти деяния не имеют непосредственной взаимосвязи с незаконной миграцией. Вместе с тем, при определенных обстоятельствах так же могут обеспечивать процесс незаконной миграции либо создавать для нее условия, опосредованно способствующие незаконной миграции.

Необходимо также различать общее понятие «миграционная преступность» от частных проявлений – «преступность мигрантов» и «преступность иностранцев». Так, М.В. Королева выделяет преступность мигрантов «на основании такой характеристики субъекта преступления, как его перемещение через границы тех или иных территорий со сменой навсегда или на время постоянного места жительства, либо с регулярным возвращением к нему» [12, с. 799].

Рассматривая преступность мигрантов (иностранцев), мы вправе говорить о том, что под ней подразумеваются все преступления, совершенные мигрантами. Однако, преступления совершаются не только мигрантами, но и в отношении них. Четкое разграничение имеющихся понятий позволит более объективно подходить к оценке криминального характера миграции.

Преступность как системно-структурное явление представляет собой определенную совокупность взаимосвязанных элементов. Миграционная преступность выступает в качестве специфической подсистемы преступности в целом, тесно связанной с ней, угроза от которой по мере глобализации мировых и криминализации общественных отношений будет значительно усиливаться. Вектор направленности миграционной преступности, обеспечивая ей сущностную характеристику, придают мигранты. Миграционная преступность существует как определенная целостность, состоящая из отдельных элементов, выделенных на основе единого критерия – характеристики поведения субъекта преступления, связанного с нарушением миграционного законодательства или с миграционными процессами.

На основании изложенного, составляющие миграционную преступность деяния можно условно разделить на следующие подгруппы:

– преступные деяния мигрантов, совершаемые в различных сферах жизнедеятельности общества;

– преступные деяния, совершенные в отношении мигрантов;

– преступные деяния, посягающие на установленный государством порядок миграции населения, посредством которых собственно и осуществляется незаконная миграция (миграционные преступления в узком смысле);

– преступления, обеспечивающие или сопровождающие процесс незаконной миграции либо являющиеся способом незаконной миграции, сами по себе не нарушающие установленный государством порядок миграции населения, но создающие условия для подобных нарушений и причиняющие вред иным охраняемым правом объектам.

Анализ сущности миграционной преступности позволяет выявить в ней наличие устойчивых структурных элементов. В процессе взаимодействия просматриваются закономерные связи и способности мигрантов приспособиться к среде либо приспособить эту среду в криминальных целях или для своего выживания и развития. Основными сферами преступной деятельности мигрантов выступают: безопасность жизни граждан, мир и безопасность человечества, экономика, общественная безопасность и общественный порядок, государственная власть. Значимой тенденцией миграционной преступности является интенсивное усиление ее общественной опасности. Преступления, совершаемые мигрантами, вызывают огромный общественный резонанс, провоцируют на разжигание ксенофобии, ненависти по признакам расы, национальности и вероисповедания, а также существенный рост экстремизма.

Преступность как постоянно трансформирующееся явление проявляет себя в разные временные периоды крайне многообразно и неодинаково. В этом плане миграционная преступность исключением не является. Такая черта миграционной преступности, как неопределенность, непредсказуемость, чему способствует нерегулярный характер миграции, проявляется достаточно четко.

Таким образом, под миграционной преступностью следует понимать самостоятельное, специфическое общественно опасное, социально-правовое явление, складывающееся из совокупности преступлений, совершенных на территории Республики Казахстан за определенный период времени мигрантами, в отношении мигрантов или иными лицами, посягающими на установленный государством порядок миграции населения, а также на иные охраняемые уголовным законом отношения, причинение вреда которым связанно с миграционными процессами.

Полагаем, что понятие «миграционная преступность» в узком смысле представляет собой специфичную разновидность преступлений, которые посягают на установленный государством порядок миграции населения; в широком смысле – преступления, посягающие на иные охраняемые уголовным законом отношения, причинение вреда которым так или иначе связанно с миграционными процессами (легальной, незаконной, криминальной миграцией, преступления мигрантов, преступления, совершенные в отношении мигрантов).

Литература

1 Насуров П.А. Криминальные последствия незаконной миграции и меры их предупреждения (по материалам Республики Таджикистан): автореф. дисс. … канд. юрид. наук. – М., 2008.

2 Магомедов Э.Б. Криминологические особенности преступности мигрантов-иностранцев в Республике Дагестан и ее предупреждение: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 2008.

3 Шкилев А.Н. Миграция: уголовно-правовой и криминологический анализ: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – Н.Новгород, 2006.

4 Нежибецкая И.Е. Криминологические и уголовно-правовые меры борьбы с преступностью мигрантов в России: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 2007.

5 Громова О.О. Криминологическая характеристика и предупреждение преступлений, совершаемых мигрантами из государств-участников СНГ: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 2010.

6 Кахбулаева Э.Х. Взаимосвязь нелегальной и криминальной миграции и преступности // Молодой ученый. – 2011. – №6. – Т. 2.

7 Собольников В.В. Понятие миграционной преступности и проблемы ее определения // Ленинградский юридический журнал. – 2011. – №3.

8 Собольников В.В. Современная миграционная преступность: состояние, проблемы и система противодействия. – Новосибирск, 2008.

9 Собольников В.В. Миграционная преступность: криминологический анализ и предупреждение. – Новосибирск, 2004.

10 Метелев С.Е. Криминальная миграция: характеристика и предупреждение: автореф. дисс. … канд. юрид. наук. – Омск, 1996.

11 Метелев С.Е. Криминальная миграция: характеристика и предупреждение. – Омск, 1997.

12 Королева М.В. Преступность мигрантов//Криминология: учебник для вузов / под ред. А.И. Долговой. – М., 2001.

References

1 Nasurov P.A. Kriminal'nye posledstvija nezakonnoj migracii i mery ih preduprezhdenija (po materialam Respubliki Tadzhikistan): avtoref. diss. … kand. jurid. nauk. – M., 2008.

2 Magomedov Je.B. Kriminologicheskie osobennosti prestupnosti migrantov-inostrancev v Respublike Dagestan i ee preduprezhdenie: avtoref. diss. ... kand. jurid. nauk. – M., 2008.

3 Shkilev A.N. Migracija: ugolovno-pravovoj i kriminologicheskij analiz: avtoref. diss. ... kand. jurid. nauk. – N.Novgorod, 2006.

4 Nezhibeckaja I.E. Kriminologicheskie i ugolovno-pravovye mery bor'by s prestupnost'ju migrantov v Rossii: avtoref. diss. ... kand. jurid. nauk. – M., 2007.

5 Gromova O.O. Kriminologicheskaja harakteristika i preduprezhdenie prestuplenij, sovershaemyh migrantami iz gosudarstv-uchastnikov SNG: avtoref. diss. ... kand. jurid. nauk. – M., 2010.

6 Kahbulaeva Je.H. Vzaimosvjaz' nelegal'noj i kriminal'noj migracii i prestupnosti // Molodoj uchenyj. – 2011. – №6. – T. 2.

7 Sobol'nikov V.V. Ponjatie migracionnoj prestupnosti i problemy ee opredelenija // Leningradskij juridicheskij zhurnal. – 2011. – №3.

8 Sobol'nikov V.V. Sovremennaja migracionnaja prestupnost': sostojanie, problemy i sistema protivodejstvija. – Novosibirsk, 2008.

9 Sobol'nikov V.V. Migracionnaja prestupnost': kriminologicheskij analiz i preduprezhdenie. – Novosibirsk, 2004.

10 Metelev S.E. Kriminal'naja migracija: harakteristika i preduprezhdenie: avtoref. diss. … kand. jurid. nauk. – Omsk, 1996.

11 Metelev S.E. Kriminal'naja migracija: harakteristika i preduprezhdenie. – Omsk, 1997.

12 Koroleva M.V. Prestupnost' migrantov//Kriminologija: uchebnik dlja vuzov / pod red. A.I. Dolgovoj. – M., 2001.

Куаналиева Г.А., Байелова А.Б.

Некоторые особенности и проблемы реформирования индивидуального подоходного налога в Республике Казахстан

В данной статье рассматривается индивидуальный подоходный налог как один из главных источников формирования государственного и местного бюджетов. Также в статье описаны порядок и особенности обложения налогом доходов физических лиц согласно Налоговому Кодексу Республики Казахстан. Рассмотрены основные проблемы налогообложения доходов граждан и перспективы использования зарубежного опыта в его регулировании, приведены предложения по совершенствованию системы индивидуального подоходного налогообложения.

Ключевые слова: индивидуальный подоходный налог, доходы физического лица, государственный бюджет, всеобщее декларирование доходов и имущества, прогрессивная шкала налогообложения, источник выплаты, налоговая ставка.

Kuanalieva G.A., Bajelova A.B.

Some features and problems of reforming of individual income tax in the Republic of Kazakhstan

This article discusses the individual income tax as one of the main sources of state and local budgets. Also, the article describes the procedure and peculiarities of taxation of income of individuals according to the Tax Code of the Republic of Kazakhstan. The basic problems of taxation of income of citizens and prospects of using foreign experience in regulating it, suggestions for improvement of system of the individual income taxation are given.

Key words: individual income tax, the income of an individual, the state budget, the general declaring of income and property, the progressive tax scale, source of payment, the tax rate.

Куаналиева Г.А., Байелова А.Б.

Қазақстан Республикасындағы жеке табыс салығының кейбір ерекшеліктері мен реформалау мәселелері

Берілген мақалада мемлекеттік және жергілікті бюджетті қалыптастырудың басты көздерінің бірі ретінде жеке табыс салығы қарастырылады. Сонымен қатар, мақалада Қазақстан Республикасының Салық Кодексіне сәйкес жеке тұлғалардың табысына салық салудың тәртібі мен ерекшеліктері сипатталған. Азаматтардың кірістеріне салық салудың негізгі мәселелері және оны реттеудегі шетел тәжірибесін қолданудың мүмкіншілігі қарастырылған, жеке табыс салығын салу жүйесін жетілдіру бойынша ұсыныстар берілген.

Түйін сөздер: жеке табыс салығы, жеке тұлғалардың табысы, мемлекеттік бюджет, табыс пен мүлікті жаппай декларациялау, салық салудың үдемелі межелігі, төлем көзі, салық мөлшерлемесі.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 342.743:336.22

*Куаналиева Г.А., Байелова А.Б.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
*E-mail: kuanalieva.guldanakz@mail.ru

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ И ПРОБЛЕМЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ ИНДИВИДУАЛЬНОГО ПОДОХОДНОГО НАЛОГА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Индивидуальный подоходный налог является одним из главных источников формирования государственного и местного бюджетов Республики Казахстан, который затрагивает интересы всех без исключения слоев экономически активного населения страны.

Используя индивидуальный подоходный налог, государство стремится к осуществлению своих основных социально-экономических целей, таких как устойчивый экономический рост, обеспечение полной занятости трудоспособного населения, обеспечение определенного минимального уровня доходов населения, перераспределение дохода богатства.

Подоходный налог с физических лиц сравнительно легче контролируется налоговыми органами и от его уплаты сложнее уклониться недобросовестным налогоплательщикам, что представляет перспективность данного вида налога.

Основные принципы индивидуального подоходного налога:

– подоходный налог с физических лиц представляет собой обязательный денежный платеж, устанавливаемый государством исходя из экономических реалий, но строго директивно;

– налогом должны быть охвачены доходы всех групп граждан, вне зависимости от видов их деятельности;

– по объему финансовых ресурсов и сроку поступления в государственный бюджет налог обеспечивает определенность;

– налог не должен препятствовать развитию человеческого потенциала [1, с. 11].

6-й раздел Кодекса Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет», принятого 10 декабря 2008 года, регулирует и определяет особенности обложения данным видом налога. Согласно Налоговому Кодексу Республики Казахстан, плательщиками индивидуального подоходного налога являются физические лица, а объектами обложения индивидуальным подоходным налогом являются доходы физического лица в виде доходов, облагаемых у источника выплаты и доходов, не облагаемых у источника выплаты. К доходам, облагаемым у источника выплаты, относятся доход работника, доход физического лица от налогового агента, пенсионные выплаты из единого накопительного пенсионного фонда и добровольных накопительных пенсионных фондов, доход в

виде дивидендов, вознаграждений, выигрышей, стипендии и доход по договорам накопительного страхования. К доходам, не облагаемым у источника выплаты, относятся имущественный доход, доход индивидуального предпринимателя, доход частных нотариусов, частных судебных исполнителей, адвокатов, профессиональных медиаторов и прочие доходы.

В соответствии с Налоговым Кодексом Республики Казахстан, доходы налогоплательщика облагаются налогом по ставке 10 процентов, за исключением доходов в виде дивидендов, которые облагаются по ставке 5 процентов [2].

На практике применяются три способа взимания индивидуального подоходного налога: 1) декларированный, 2) у источника выплаты, 3) по патенту. Первый предполагает самостоятельный расчет плательщиком причитающихся к уплате в бюджет налоговых сумм по декларации. Самообложение, когда налогоплательщик сам заполняет декларацию и платит налоги, пока применяется только работниками государственных органов.

Подоходный налог с населения традиционно взимается на месте получения плательщиком дохода, когда налог определяется и удерживается бухгалтерией предприятия, т.е. «у источника». Подобная оценка налога имеет свои несомненные преимущества: не требуется вложения крупных материальных, финансовых и людских ресурсов, что неизбежно при активном способе взимания подоходного налога с населения.

И третий способ предполагает взимание налога при покупке патента.

Социальная значимость индивидуального подоходного налога обусловлена тем, что его уплачивает экономически наиболее активная часть общества и в нормально функционирующей экономической системе государства он является одной из основных статей дохода бюджетов всех уровней, и, вместе с тем, посредством этого налога происходит перераспределение доходов среди различных слоев общества. Возрастающая роль индивидуального подоходного налога как социально значимого особенно заметна в кризисные периоды и периоды выхода из кризиса.

Однако в сфере индивидуального подоходного налогообложения в Республике Казахстан до сих пор остается ряд проблем, требующих решения, таких как сокрытие доходов и неуплата налогов, неэффективность системы вычетов и льгот и т.д.

Основной проблемой индивидуального подоходного налога в Республике Казахстан является то, что, к сожалению, не все физические лица знают о необходимости его оплаты. Большинство населения уверено в том, что индивидуальный подоходный налог оплачивается только лишь за доходы, облагаемые у источника выплаты, а на все иные доходы требования налогового кодекса не распространяются. В виду этого в правовой действительности очень распространены судебные дела по налоговым спорам о взыскании недоимки по уплате налога.

Индивидуальный подоходный налог с точки зрения налогоплательщика является одной из причин ухудшающего его благосостояния, поскольку это способствует уменьшению его дохода. Поэтому подоходный налог с физических лиц является наиболее чувствительным для налогоплательщика. Как следствие налогоплательщики с целью неуплаты налога пытаются скрыть свои доходы. И стоит отметить, что большинство принимаемых в настоящее время мер по борьбе с неуплатой налогов в Республике Казахстан характеризуются тем, что они направлены не на причины, порождающие неуплату, а на воздействие и наказание тех налогоплательщиков, которые уже совершили правонарушение.

В связи с этим нужно разработать ряд мероприятий для прозрачности отражения доходов физических лиц, к которым можно отнести всеобщее декларирование доходов и имущества гражданами Республики Казахстан. Введение всеобщего декларирования индивидуальных доходов является одним из мощных инструментов по борьбе с теневой экономикой и позволит автоматически расширить налогооблагаемую базу, а значит, позволит снизить нагрузку на отдельно взятого налогоплательщика. Также это предоставит возможность пользоваться системой вычетов и льгот и позволит каждому физическому лицу подойти осознанно к выплате подоходного налога.

Статистически доказано, что на поступления от индивидуального подоходного налога в бюджет оказывают прямое влияние социально-экономические факторы, такие как объем промышленного производства, сельскохозяйственной продукции, торговли, уровень безработицы, средняя номинальная заработная плата. В этой связи для роста налоговых поступлений от индивидуального подоходного налога рекомендовано: провести легализацию всех видов доходов налогоплательщиков; усилить налоговое адми-

нистрирование с целью выявления организаций, не заключающих с работниками трудовых или гражданско-правовых договоров, а так же организаций, в которых официальная заработная плата работников ниже реально получаемого; провести мероприятия по снижению уровня безработицы и других негативных факторов, влияющих на объем налоговой базы по индивидуальному подоходному налогу.

На данном этапе развития сложились предпосылки для проведения масштабного реформирования налогообложения физических лиц, которые позволят одновременно решить ряд остро стоящих социально-экономических задач.

На фоне складывающейся в Казахстане тенденции изменения и постоянного совершенствования системы налогообложения особую актуальность имеет изучение зарубежного опыта. Рассматривая зарубежный опыт различных государств по применению механизма исчисления и уплаты индивидуального подоходного налога, следует обратить внимание на опыт развитых стран. В странах с развитой экономикой все налоги, а индивидуальный подоходный налог в частности, применяются как самое эффективное орудие государственного регулирования экономической и социальной политики страны.

В настоящее время вопрос о том, какая же ставка индивидуального подоходного налога более эффективна и справедлива – плоская или прогрессивная, активно обсуждается экономистами, политиками, социологами. И этот вопрос актуален не только в развивающихся, но и в развитых странах, таких как Канада и США. Не стоит забывать о том, что плоская шкала налога, в первую очередь, выгодна богатым, нежели бедным. В денежном эквиваленте даже 10% от дохода богатых – это могут быть суммы, выраженные в десятках тысяч долларов. Но в то же время мы прекрасно понимаем, что выплачивать 10% куда проще и «не так обидно», чем, скажем, 20%, 30% или даже 40% [3, с. 60].

Американские ученые выступают за прогрессивную шкалу налогообложения: чем богаче человек и чем выше его доход, тем выше налоги. Российские ученые, изучая вопрос, насколько экономически обоснованы и учтены способности налогоплательщика к уплате налога в системе налогообложения доходов физических лиц в России, пришли к выводу, что применение единой ставки налогообложения ведет к искажению характера налогового стимулирования. Именно прогрессивная шкала индивидуального налогообложения позволяет сформировать более благоприятную с социально-экономической точки зрения систему перераспределения доходов в обществе [4, с. 25].

Весьма интересна шкала подоходного обложения с физических лиц в Японии. Для центрального бюджета имеется пять разделов платежа (10, 20, 30, 40 и 50%); кроме того, в местные бюджеты выплачиваются ставки в размере 5, 10 и 15%. Помимо этого, все граждане Японии старше 18 лет обязаны выплатить в центральный бюджет 3200 йен ежегодно [3, с. 45].

В относительно справедливом социально ориентированном обществе система подоходного налога строится так, что более богатые члены его уплачивают не только абсолютно, но и относительно большие размеры подоходного налога, особенно подоходного налога с физических лиц. Поэтому в социально ориентированных общественных системах существует, как правило, прогрессивная шкала налогообложения юридических и физических лиц. И, наоборот, в общественных системах, ориентированных на соблюдение интересов более богатых слоев общества, система налогообложения строится таким образом, чтобы на плечи менее обеспеченных слоев общества переложить большую тяжесть налоговой нагрузки.

Так же как и ставка индивидуального подоходного налога, необходимо решить вопрос с выбором налогооблагаемой базы. Мировой опыт выработал здесь две модели налогообложения:

1) налогооблагаемой базой является весь полученный доход физического лица без вычетов;

2) налогооблагаемой базой является сумма полученного дохода за вычетом прожиточного минимума самого налогоплательщика и его иждивенцев.

Применение первой модели имеет жёсткую административную направленность, поскольку налог взимается со всех, даже с минимальных, доходов, не всегда обеспечивающих необходимый прожиточный минимум налогоплательщиков.

При применении второй модели от налогообложения освобождаются наименее обеспеченные слои населения, а налоговая нагрузка ложится на более обеспеченные.

Подытоживая всё вышеописанное, для совершенствования налогообложения доходов физических лиц в нашей стране в условиях глобализации предлагается осуществить следующие мероприятия:

– введение всеобщего декларирования индивидуальных доходов;

– усиление налогового администрирования;

– внедрение прогрессивной шкалы налогообложения;

– увеличение и введение новых нестандартных налоговых вычетов, повышение налоговых льгот;

– введение необлагаемого минимума;

– также снижение налогового бремени на население за счет уменьшения косвенных налогов, например НДС, акцизов.

В настоящее время перед страной стоит одна из важнейших задач дальнейшего стратегического развития – создание такого налогового режима, который, в свою очередь, будет гарантировать сбор налогов, достаточных для финансирования государственных расходов, обеспечение благоприятных условий экономического роста, а также снижение налогового бремени на население.

Литература

1 Кансеитова А.К. Совершенствование системы налогообложения доходов физических лиц: проблемы, приоритеты и перспективы: диссертация на соискание ученой степени доктора философии (PhD) в области экономики. – Алматы, 2012. – 130 с.

2 Кодекс Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» (Налоговый кодекс) от 10 декабря 2008 г. – http://online.zakon.kz.

3 Черник Д.Г. Налоги и налогообложение: учеб. пособие / под ред. проф. Д.Г. Черника. – 2-ое изд. – М.: ЮНИТИ, 2010. – 367 с.

4 Чичелев М.Е. Вопросы об альтернативе плоской и прогрессивной шкал налогообложения доходов физических лиц // Финансовый вестник. – 2007. – № 17. – С. 24-35.

References

1 Kanseitova A.K. Sovershenstvovanie sistemy nalogooblozhenija dohodov fizicheskih lic: problemy, prioritety i perspektivy: dissertacija na soiskanie uchenoj stepeni doktora filosofii (PhD) v oblasti jekonomiki. – Almaty, 2012. – 130 s.

2 Kodeks Respubliki Kazahstan «O nalogah i drugih objazatel'nyh platezhah v bjudzhet» (Nalogovyj kodeks) ot 10 dekabrja 2008 g. – http://online.zakon.kz.

3 Chernik D.G. Nalogi i nalogooblozhenie: ucheb. posobie / pod red. prof. D.G. Chernika. – 2-oe izd. – M.: JuNITI, 2010. – 367 s.

4 Chichelev M.E. Voprosy ob al'ternative ploskoj i progressivnoj shkal nalogooblozhenija dohodov fizicheskih lic // Finansovyj vestnik. – 2007. – № 17. – S. 24-35.

Жанибеков А.К., Арын А.А., Умбетбаева Ж.Б.

Қылмыстық іс жүргізудегі дәлелдемелер ұғымы

Аталған мақалада авторлар әр түрлі ғалым-заңгерлердің дәлелдеменің түсінігіне байланысты білдірген ой-пікірлерін талдап, өздерінің көзқарастарын білдіре отырып, қылмыстық процестегі дәлелдеменің түсінігі мен мазмұнына қатысты ұсыныстарын білдірген.

Түйін сөздер: қылмыстық процесс, дәлелдеме, дәлелдеу, заттай дәлелдемелер, нақты деректер.

Zhanibekov A.K., Aryn A.A., Umbetbaeva Zh.B.

The concept of evidence in criminal process

In this article, the authors analyze the different opinions of legal scholars on the concept of proof, they outlined their views and recommendations brought about the concept and content of the evidence in criminal proceedings.

Key words: criminal procedure, evidence, proof, substantiation, factual data.

Жанибеков А.К., Арын А.А., Умбетбаева Ж.Б.

Понятие доказательств в уголовном процессе

В настоящей статье авторы, анализируя мнения различных ученых-юристов о понятии доказательств, обозначили свои взгляды и привели рекомендации касательно понятия и содержания доказательств в уголовном процессе.

Ключевые слова: уголовный процесс, доказательства, доказывание, вещественные доказательства, фактические данные.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 343.14

*Жанибеков А.К., Арын А.А., Умбетбаева Ж.Б.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
*E-mail: zhan_akin@mail.ru

ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДЕГІ ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕР ҰҒЫМЫ

Қылмыс – бұл әрқашанда өткен оқиға және сондықтан да оны кез келген оқиғалар материалдық әлемінің түрлі нысандарында немесе адамдардың санасында қалдыратын іздерді, саусақ іздерін және айқындамаларды зерттеу арқылы ғана тануға болады.

«Қандай да бір құбылыстарды таныған кезде, мазмұнынан, заттар арасындағы байланыстар мен қатынастардан белгілі бір тұжырымға келген кезде, бізде сол тұжырымды тудырған мәліметтерді дәлелдемелер деп атаймыз», – деп жазды В.Д. Спасович [1, 7 б.].

Дәлелдеме ұғымы дәлелдемелер және дәлелдеу құқығы теориясындағы негізгі, бастапқы ұғымдардың қатарына жатады. Әлі де болса қылмыстық іс жүргізу әдебиеттерінде дәлелдеме ұғымы туралы мәселе бойынша бір-біріне сәйкес келмейтін тұжырымдар бар.

Бірқатар ғалымдар дәлелдемені «іс оқиғаларын зерттеу үшін пайдаланылатын нақты іс жүзіндегі деректер, сол мәліметтердің қайнар көздері және оларды алу, тексеру және пайдалану әдістері» деп түсінеді [2, 46 б.].

Екінші тұжырымдама дәлелдеме ұғымынан оның қайнар көздерін оларды дәлелдеу құралдары деп атай отырып, жоққа шығарады.

Мұндай ұстанымға қарсы шыға отырып, басқа ғалымдар түсініктемелерді, заттай айғақтарды, хаттамалар мен құжаттарды (олардың дәлелдемелердің қайнар көзі, дәлелдеу құралдары немесе тағы да басқаша аталуына қарамастан) іс жүзіндегі деректермен қатар дәлелдеменің жалпы ұғымына кіргізетін тұжырымдаманы қолдайды [3, 73 б.]. Мұндай көзқарас көңілге қонымдырақ әрі қолдауға лайық болып көрінеді.

Іс жүзіндегі деректер – бұл фактілер туралы заңды қайнар көзден алынған мәліметтер» [4, 207 б.]. Аталған көзқарас көптеген қылмыстық іс жүргізу саласының ғалымдарымен қабылданған [5, 28 б.].

Соңғы кездері дәлелдеме ұғымын қайта ойластыру талпынысы байқалып отырғанын айта кету керек. Мәселен, А.М. Ларин «іс жүзіндегі деректер» мен «ақпарат» ұғымдарын дәлелдеме құрамына қоса отырып, оларды ұқсастырады. Оның пікірінше, мәліметтер сезім арқылы қабылдаудың кейбір нәтижелері ретінде анықталады. Бұл белгі – сөздер, сан-

дар, шартты белгілер түрінде айқындалған, адам беретін түсініктерге сәйкес келеді. Алайда «мәліметтер» ұғымына адам санасынан тыс және тысқары пайда болатын дәлелдемелер аса сай келмейді. Мысалы, өлтіру құралы болған пышақты, жәбірленушіден ұрланған киімді мәліметтерге жатқызуға болмайтын сияқты. Ақпарат сана өнімі ретіндегі мәліметтерді (хабарламаларды), сонымен қатар, материалдық нысандардың белгілерін, қасиеттерін, ерекшеліктерін біріктіретін ұғым болып табылады [6, 57 б.].

Заттай дәлелдеменің болуы – бұл шын мәнінде нақты факт екенін айта кетейік. Алайда, дәлелдеу құндылығы сол фактінің өзінде емес, зат ие болатын ақпаратта және сол зат болған ахуалында болып табылады. Заттың өзі оны анықтау орны мен жағдайларын айқындаусыз, айрықша белгілерсіз және тағы басқаларсыз дәлелдеу құндылығына ие болмайды және бұл жағдайда шынайылықтың нақты фактісі емес, оның іс деректерінде айқындалуы дәлелдеме болып табылады.

С.А. Пашин дәлелдеме ұғымын қарастырып, оның мазмұнына зиян келтіре отырып, нысанына екпін жасайды. Оның пікірінше, «іс жүргізу шешімдерін, әсіресе үкімдерді шығарғанда ескерілетін фактілерді анықтау үшін сот өндірісінде заңды қолдануға болатын, іс жүргізу түрінде ресімделген хабарламалар, сонымен қатар құжаттар мен басқа заттар дәлелдемелер болып табылады». Дәлелдемелер – бұл сот өндірісінде пайдаланылатын, хабарламалардан, құжаттардан немесе басқа заттардан тұратын деректер» [7, 64 б.]. Біздің пікірімізше, мұндай көрініс дәстүрлік көрініске қарағанда айтарлықтай нақты әрі толық емес. Себебі онда дәлелдеменің біршама маңызды қасиеті – оның қатыстылығына, яғни, дәлелдеменің дәлелдеу пәнімен байланысына (кез келген хабарламалар емес, тек дәлелдеуге жататын оқиғаларға сілтейтін хабарламалар ғана дәлелдеме болып табылады) сілтеме жасалмаған. Онда дәлелдемені алу әдісіне нақты сілтеме жоқ, ең бастысы – кез келген құбылысқа тән дәлелдеме құрамы мен нысаны жіктелмейді.

Кез келген құбылыста, объектіде мазмұн мен нысанның арақатынасы олардың бірлігімен айқындалатыны және де нысан мазмұнның көрініс табуының әдісі болып табылатыны туралы ой қазіргі философиялық ғылымда күмән тудырмайды. Іс жүзіндегі деректер заңмен талап етілген нысанда болмаса, бұл дәлелдеме ұғымына қатысты іс бойынша дәлелдемелер деп есептеле алмайды дегенді білдіреді. Басқа жағынан, түсініктер, хаттамалар, құжаттар істің елеулі жағдайлары туралы ақпаратқа ие болғанда ғана дәлелдеме деп санала алады. Бұл ой заттар, хаттамалар және құжаттар істің елеулі мән-жайларын анықтау құралдары ретінде қызмет көрсете алса ғана оларды дәлелдеме деп атайтын ҚР ҚПК 119, 124, 125 баптарында айқындалған. Біздің пікірімізше, дәлелдеменің қалыптасуы іс жүзіндегі деректер, айғақтар, қорытындылар, хаттамалар және т.б. нысанына ие болған сәтте аяқталатыны туралы ереже даусыз. Сондықтан нысан мазмұнының ажырамас бөлігі болатындай, «қайнар көздері» де іс жүзіндегі деректердің ажырамас бөлігі болып табылады. Дәлелдеменің бірыңғай ұғымы нысанның тарапынан және мазмұнның тарапынан ашылады.

Осылайша, дәлелдеме мазмұн (іс жүзіндегі деректер, яғни, анықталуға жататын фактілер туралы мәліметтер) мен нысанның (айғақтар, сарапшылардың қорытындылары, заттай дәлелдемелер және құжаттар) үздіксіз бірлігі болып табылады.

ҚР ҚПК 111 бабының 1 бөлігінде былай делінген: «Заңды түрде алынған, олардың негізінде анықтау органы, анықтаушы, тергеуші, прокурор, сот осы Кодексте айқындалған тәртіппен Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде көзделген іс-әрекеттің бар екенін немесе жоқ екенін, күдіктінің, айыпталушының немесе сотталушының бұл әрекетті жасағанын немесе жасамағанын, оның кінәлілігін не кінәсіздігін, сондай-ақ істі дұрыс шешу үшін маңызы бар өзге де мән-жайларды анықтайтын нақты деректер қылмыстық іс бойынша дәлелдемелер болып табылады» [8].

Біздің ойымызша, «іс жүзіндегі деректер» ұғымы екі түсінікті қамтиды: объективті ақиқаттылықтың фактілері және фактілер туралы мәліметтер. Объективті ақиқаттылықтың фактілері – бұл қылмыстың деректі іздері, онда істі тергеу және қарау сәтінде сақталған көрінісі (сынған әйнек, сынған көлік және т.б.), ал фактілер туралы мәліметтер – бұл танылатын, орнатылатын, анықталатын мән-жайлар (көлік қандай әрекеттердің нәтижесінде сынды, оған нақты қандай ақау жасалды, зардап қандай, терезе неге сынды және т.б.) белгілі мәліметтерді (мысалы, анықтау кезінде алынған) тексеріп, бағалау қажет [9, 24 б.].

Іс жүзіндегі деректер заңда нақты белгіленген қайнар көздерден алынған болса ғана (ҚР ҚПК 111 бабының 2 бөлігі) дәлелдемелер ретінде пайдаланыла алады. Бұл «фактілер

туралы мәліметтер және фактілердің өздері де олар дәл сол қайнар көздердің құрамында болған жағдайда ғана дәлелдеу мәніне ие болады. Қылмыстық сот өндірісінің дамуы мен жетілдірілуінің барысында оның жаңа қайнар көздермен толықтырылуы туралы мәселе көтерілуі мүмкін. Алайда іс жүзінде қолданудың міндетті шарты олардың нормативтік танылуы, заңда бекітілуі болады» [10, 76 б.].

Қылмыстық іс жүргізу теориясында «дәлелдемелер» және «іс жүзіндегі деректер» ұғымдарының арақатынасы туралы мәселе дау үстінде қалып отыр.

Бір ғалымдардың пікірінше, дәлелдемелер деп заңда белгіленген қайнар көздерден және заңмен қарастырылған әдістермен алынған, қылмыстық істің дұрыс шешілуі үшін маңызды фактілер мен мән-жайлар туралы кез келген іс жүзіндегі деректер аталады.

Басқа зерттеушілер дәлелдемелерді қылмысты немесе оның жоқтығын, қайсыбір тұлғаның сол қылмысты жасағаны үшін кінәлілігін немесе кінәлі еместігін және сол тұлғаның жауапкершілігінің дәрежесі тәуелді болатын өзге мән-жайларды анықтайтын фактілермен ұқсастырған.

Үшінші бір топ авторлар дәлелдемелер деп өз табиғаты бойынша фактілер туралы мәліметтер немесе қоғамға тигізер қаупі бар әрекеттің белгілерін, айыпталушының жеке тұлғасын сипаттайтын фактілер бола алатын немесе іс үшін маңызы бар басқа фактілерді анықтайтын аталмыш дәлелдеуші фактілер бола алатын кез келген іс жүзіндегі деректерді түсінеді [11, 27 б.].

Біздің пікірімізше, дәлелдемелерді іс жүзіндегі деректермен, фактілермен және дәлелдеуші фактілермен ұқсастыру туралы бұл пікірлерді дұрыс деп санауға болмайды, себебі заң әдебиеттерінде заңда аталған іс жүзіндегі деректер деп дәлелдемелер құрамындағы өткен оқиғалар туралы мәліметтерді түсіну керек деген пікір қалыптасқан.

Осылайша, «іс жүзіндегі деректер» ұғымын қолдана отырып, заң шығарушы фактілер туралы мәліметтерді, фактілер туралы деректерді меңзеп отыр, себебі бұл жағдайда «іс жүзіндегі» анықтауыш сөзі ҚПК 111 бабының мәтінінде фактілердің өзіне емес, сол фактілер туралы мәліметтерге қатысты болып отыр. Негізгі мағыналық жүктелім «деректер» сөзіне тиесілі, оған мәліметтер, ақпараттар жатады. Фактілердің өздері емес, дәл осы мәліметтер, деректер, ақпараттар, фактілер туралы білім ақиқат немесе жалған болуы мүмкін және сол тұрғыда бағалануы керек.

Факт болса объективті шындық ретінде ақиқат немесе жалған бола алмайды және тиісінше, бұл тұрғыда бағалана алмайды.

Фактілер туралы мәліметтердің (білімнің) ақиқаттылыққа жанасу (баламалы болу) қабілеті дұрыстық сияқты дәлелдемелерді бағалау критерийімен айқындалатынын айта кету қажет.

Фактілер туралы мәліметтердің орнына, әңгіме заттар, құжаттар және материалдар туралы болып отыр. «Алайда қылмыстық іс бойынша дәлелдемелер анықтамасынан іс жүзіндегі деректерді жоққа шығарудың ешқандай объективті және құқықтық алғышарттары мүлдем жоқ екенін сенімді түрде айту керек. Қылмыстар әрқашан заттар, құжаттар немесе басқа да материалдар арқылы емес, сол қылмыстар шынайы ақиқаттылықта қалдыратын іздердің көмегімен ашылды және ашылатын болады деп айта кеткен маңызды. Қылмыс іздерінің дәл өзін, яғни дұрыстығын анықтау мақсатында тексеруге және бағалауға жататын іс жүзіндегі деректерді анықтау және іс жүргізуде бекіту жөніндегі мемлекеттік органдардың және лауазымды тұлғалардың қызметі қылмыстық істер бойынша өндірістің негізін құрайды» [12, 25 б.].

Дәлелдемелер анықтамасында «оқиға» терминін қолдануды біз дұрыс емес деп санаймыз. Оқиға өздігінен әлі қылмыс оқиғасы емес. Бұл әкімшілік құқық бұзушылық немесе қылмыс құрамының белгілері жоқ оқиға болуы мүмкін (аса қажеттілік, қажетті қорғаныс және т.б.).

Қылмыстық іс жүргізу әдебиеттерінде «дәлелдемелердің қайнар көзі» терминінің нақтылықсыздығы бірнеше рет орын алған. Негізінде, сол терминмен анықталатын сөз сақтау әдісі мен олардың құрамындағы ақпарат бойынша ерекшеленетін дәлелдемелер түрлерін білдіреді, яғни дәлелдемелер нысаны болып табылады.

Біздің ойымызша, «Дәлелдемелер» бабының мазмұны келесідей болуы керек: «Оның негізінде анықтаушы орган, тергеуші, прокурор немесе сот (судья) қоғамға тигізер қаупі бар әрекеттің бар болуын немесе жоқтығын, сол әрекетті жасаған тұлғаның кінәлілігін не кінәлі емес екендігін және іс үшін маңызы бар өзге де мән-жайларды заңмен белгіленген тәртіппен анықтайтын фактілер (мән-жайлар) туралы кез келген іс жүзіндегі деректер қылмыстық іс бойынша дәлелдемелер болып табылады.

Мәліметтердің қайнар көзі болып келесілер танылады: күдіктінің, айыпталушының, сот-

талушының, жәбірленушінің айғақтары; сарапшының қорытындысы және айғақтары; ревизиялар мен құжаттық тексерістердің актілері, заттай дәлелдемелер, тергеу және сот әрекеттерінің хаттамалары; басқа да әрекеттер және өзге құжаттар.

Әдебиеттер

1 Спасович В.Д. О теории судебно-уголовных доказательств в связи с судоустройством и судопроизводством. – СПб., 1861. – 89 с.

2 Фаткуллин Ф.Н. Общие проблемы процессуального доказывания. – Казань, 1976. – 93 с.

3 Лупинская П.А. Доказательства в уголовном процессе. – М., 1997. – 140 с.

4 Дорохов В.Я. Понятие доказательства. – М., 1973. – 224 с.

5 Шейфер С.А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования. – Тольятти, 1998. – 137 с.

6 Ларин А.М., Мельникова Э.Б., Савицкий В.М. Уголовный процесс России. Лекции-очерки / под ред. В.М. Савицкого. – М., 1997. – 325 с.

7 Пашин С.А. Проблемы доказательственного права // В кн.: Судебная реформа: юридический профессионализм и проблемы юридического образования. Дискуссии. – М., 1995. – 315 с.

8 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года (с изменениями и дополнениями). – Алматы: Юрист, 2016. – 359 с.

9 Смородинова А., Зайцева С., Громов Н. Соотношение доказательств и фактов в уголовном процессе // Российская юстиция. – 1998. – № 11. – С. 24-25.

10 Горский Г.Ф., Кокорев Л.Д., Элькинд П.С. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе. – Воронеж, 1978. – 102 с.

11 Доль Е.А. Использование в доказывании результатов оперативно-розыскной деятельности. – М, 1996. – 128 с.

12 Зажицкий В. О доказательственном праве // Российская юстиция. – 1995. – № 1. – С. 25-27.

References

1 Spasovich V.D. O teorii sudebno-ugolovnyh dokazatel’stv v svjazi s sudoustrojstvom i sudoproizvodstvom. – SPb., 1861. – 89 s.

2 Fatkullin F.N. Obshhie problemy processual’nogo dokazyvanija. – Kazan’, 1976. – 93 s.

3 Lupinskaja P.A. Dokazatel’stva v ugolovnom processe. – M., 1997. – 140 s.

4 Dorohov V.Ja. Ponjatie dokazatel’stva. – M., 1973. – 224 s.

5 Shejfer S.A. Dokazatel’stva i dokazyvanie po ugolovnym delam: problemy teorii i pravovogo regulirovanija. – Tol’jatti, 1998. – 137 s.

6 Larin A.M., Mel’nikova Je.B., Savickij V.M. Ugolovnyj process Rossii. Lekcii-ocherki / pod red. V.M. Savickogo. – M., 1997. – 325 s.

7 Pashin S.A. Problemy dokazatel’stvennogo prava // V kn.: Sudebnaja reforma: juridicheskij professionalizm i problemy juridicheskogo obrazovanija. Diskussii. – M., 1995. – 315 s.

8 Ugolovno-processual’nyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 4 ijulja 2014 goda (s izmenenijami i dopolnenijami). – Almaty: Jurist, 2016. – 359 s.

9 Smorodinova A., Zajceva S., Gromov N. Sootnoshenie dokazatel’stv i faktov v ugolovnom processe // Rossijskaja justicija. – 1998. – № 11. – S. 24-25.

10 Gorskij G.F., Kokorev L.D., Jel’kind P.S. Problemy dokazatel’stv v sovetskom ugolovnom processe. – Voronezh, 1978. – 102 s.

11 Dol’ E.A. Ispol’zovanie v dokazyvanii rezul’tatov operativno-rozysknoj dejatel’nosti. – M, 1996. – 128 s.

12 Zazhickij V. O dokazatel’stvennom prave // Rossijskaja justicija. – 1995. – № 1. – S. 25-27.

Токпаева Д.М.

К вопросу стимулирования уплаты задолженности в государственный бюджет: основания освобождения от уголовной ответственности

В настоящей работе автором предпринимается попытка рассмотрения проблем условий освобождения от уголовной ответственности при совершении уклонения от уплаты налогов, таможенных сбор и платежей. Законодатель закрепляет право, но не обязанность правоприменителя освободить виновное лицо, даже при выполнении всех условий, предусмотренных в законе. При этом освобождение от уголовной ответственности в рассматриваемых случаях будет являться не реабилитирующим основанием, что, соответственно, может негативно повлиять на такое лицо. Полагаем, что указанные обстоятельства не стимулируют задолжников к уплате налогов, таможенных платежей и сборов, поэтому автором предлагается ряд рекомендаций.

Ключевые слова: освобождение от уголовной ответственности, уклонение от уплаты налогов, таможенных платежей и сборов, право, обязанность, реабилитирующие основания.

Tokpayeva D.M.

On the question of incentive debt payments to the state budget: grounds for exemption from criminal liability

In this paper the author attempts to analyze the grounds for exemption from criminal liability in cases of evasion of mandatory payments to the budget and examine the possibility of introducing a special rule on the exemption from criminal liability in connection with the repayment of debt with tax evasion. The author proposes to accept this provision as a rehabilitative ground. This provision is offered as an incentive to increase payments to the state budget. The proposed recommendations are correspond for the problem of humanization of criminal policy, as set out in the Republic of Kazakhstan legal policy concept for the period from 2010 – 2020.

Key words: exemption from criminal liability, tax evasion, customs duties and taxes, the right, the duty, rehabilitative grounds.

Тоқпаева Д.М.

Мемлекеттік бюджетке қарыздың төлемін ынталандыру мәселесі туралы: қылмыстық жауаптылықтан босату үшін негіздері

Бұл мақалада автор бюджетке міндетті төлемдер төлеуден жалтару туралы істер бойынша қылмыстық жауаптылықтан босату негіздемелер талдауын базасында және салық төлеуден жалтарды борышты өтеуге байланысты қылмыстық жауаптылықтан босату туралы арнайы ереже енгізу мүмкіндігін зерделеу тырысады. Авторы оңалту негіздер осы ережені қабылдауға ұсынады. Осы ереже мемлекеттік бюджетке төлемдерді арттыру үшін ынталандыру ретінде ұсынылады. Аталған ұсыныстар 2010-2020 жылға арналаған ҚР құқықтық саясат тұжырымдамасында қойылған қылмыстық саясатты ізгілендіру талабына сәйкес болып табылады.

Түйін сөздер: қылмыстық жауапкершілік, салық төлеуден жалтару, кедендік баждарды, салықтарды төлеуден босату, құқық, міндет, ақтау негіздері.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 343.3/.7

Токпаева Д.М.

LLM,
Республика Казахстан, г. Астана
E-mail: tokpaevadariga@gmail.com

К ВОПРОСУ СТИМУЛИРОВАНИЯ УПЛАТЫ ЗАДОЛЖЕННОСТИ В ГОСУДАРСТВЕННЫЙ БЮДЖЕТ: ОСНОВАНИЯ ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Введение

Глобальный финансово-экономический кризис обуславливает повышенное внимание к проблеме пополнения бюджета, где важной составляющей является уплата обязательных платежей. Президент Республики Казахстан (далее – РК) Н.А. Назарбаев в своем Послании народу Казахстана «Казахстан в новой глобальной реальности: рост, реформы, развитие» от 30.11.2015 года отметил о 20-процентном снижении налоговых поступлений в республиканский бюджет [1]. В этой связи вопросы пополнения государственного бюджета, и в том числе, стимулирования уплаты налогов в государственный бюджет приобретают особое актуальное значение. Одним из стимулирующих факторов для погашения задолженности в государственный бюджет являются условия освобождения от уголовной ответственности за неуплату налогов, таможенных пошлин и обязательных платежей в бюджет.

Так, ответственность за уклонение от уплаты таможенных пошлин, налогов (других обязательных платежей в бюджет), таможенных сборов или других таможенных платежей закрепляется в трех статьях Уголовного кодекса РК (далее – УК РК), а именно: 1) за уклонение от уплаты налогов, таможенных пошлин или других таможенных платежей в крупных размерах (ст. 236 УК РК); 2) за уклонение гражданина от уплаты налогов и других обязательных платежей в бюджет (ст. 244 УК РК); 3) за уклонение от уплаты налогов и других обязательных платежей в бюджет с организаций (ст. 245 УК РК) [2].

Основная часть

Анализ статистических данных судебно-следственной практики показывает, что в 2013 году было зарегистрировано 40 уголовных преступлений за уклонение от уплаты таможенных сборов и других таможенных платежей; в 2014 – 77; в 2015 – 71 [3]; за уклонение гражданина от уплаты налогов и других обязательных платежей в бюджет в 2013 было зарегистрировано 50 уголовных правонарушений, в 2014 – 37; в 2015 – 111; за уклонение от уплаты налогов и (или) других обязательных

платежей в бюджет с организаций в 2013 году было зарегистрировано 583 уголовных правонарушения, в 2014 – 304, в 2015 – 826 [4] (табл.)

Таблица

№	Название статьи	2013	2014	2015
1	Уклонение от уплаты таможенных сборов и других таможенных платежей	40	77	71
2	Уклонение гражданина от уплаты налогов и других обязательных платежей в бюджет (ст. 221 УК РК)	50	37	111
3	Уклонение от уплаты налогов и других обязательных платежей в бюджет с организаций (ст. 222 УК РК)	583	304	826

Учитывая произошедшие за последние три года неоднократные изменения в структуре органов, ведущих борьбу с преступностью в сфере экономической деятельности, а именно ликвидацию финансовой полиции и создание службы экономических расследований в структуре Комитета государственных доходов, трудно на сегодняшний день на основе изложенных данных составлять конкретные выводы об эффективности борьбы с налоговыми преступлениями. При этом анализ данных о задолженности по неуплате налогов показывает, что материальный ущерб государству в связи с неуплатой налогов в 2015 году составил 55,4 млн. тенге, из которых было возмещено только 26,1 млн. тенге, что составляет 32%. Таким образом, долг по неуплате налогов на 1 января 2016 года составляет 29,3 млн. тенге, что составляет 68% [5] (рис.).

Рисунок – Статистика возмещения ущерба при уклонении уплаты налогов (ст. 245 УК РК)

Изложенные цифры заставляют задуматься о необходимости выработки условий для стимулирования погашения задолженности перед бюджетом.

Проблемам противодействия налоговым правонарушениям посвящено немало работ в Казахстане. Вопросы борьбы с экономической преступностью затронуты в работах таких ученых, как Н.М. Абдирова, А.Н. Агыбаева, Т.К. Айтмуханбетова, Е.О. Алауханова, М.М. Алиева, И.Ш. Борчашвили, У.С. Джекебаева, З.С. Зарипова, С.Е. Каиржановой, Г.С. Мауленова, А.Х. Миндагулова, Б.А. Мухамеджанова, С.С. Молдабаева, М.С. Нарикбаева, Б.М. Нургалиева, М.О. Нукенова, И.И. Рогова, С.М. Рахметова, Н.Н. Турецкого, Г.Д. Тленчиевой, К.Ш. Уканова, Р.Н. Юрченко и др. В тоже время изменяющиеся экономические условия в связи с наступлением финансового-экономического кризиса, динамика налоговых правонарушений, принятие новых уголовного и уголовно-процессуального кодексов РК обуславливают изучение проблемных ситуаций, с которыми сталкиваются практические органы, а также поиск новых взаимовыгодных решений при решении вопроса о привлечении к уголовной ответственности как для государства, так и для правонарушителя. В этой связи автором предпринимается попытка рассмотреть основания освобождения от уголовной ответственности по делам, связанным с неуплатой обязательных платежей в бюджет, для стимулирования уплаты такой задолженности. Полагаем, что эффективное разрешение рассматриваемых вопросов послужит основой для пополнения государственного бюджета.

Освобождение от уголовной ответственности за уклонение от уплаты задолженности перед бюджетом, как право, но не обязанность.

Анализ норм уголовного законодательства по вопросам освобождения от уголовной ответственности за уклонение от уплаты налогов, таможенных платежей и сборов показывает, что УК РК содержит ряд норм, где закреплены определённые условия, при которых лицо может быть освобождено от уголовной ответственности при совершении рассматриваемых правонарушений. Однако, анализ судебно-следственной практики свидетельствует о наличии проблем, с которыми сталкиваются сотрудники при применении норм об освобождении от уголовной ответственности.

Примечание к ст. 236 УК РК предусматривает, что в случае, если лицо добровольно уплатит сумму недоимки, начисленные пени, сумму штрафов, то оно освобождается от уголовной

ответственности по ч. 1 ст. 236 УК РК [2]. Рассмотрим условия, при которых возможно освобождение виновного лица за совершение рассматриваемых правонарушений.

Так, ст. 36 УПК РК предусматривает, что суд, орган уголовного преследования *вправе* при наличии соответствующих обстоятельств прекратить уголовное преследование и освободить лицо от уголовной ответственности в случаях, предусмотренных ч. 1 ст. 65, ч. 2, 3 ст. 68 УК РК [6]. Отметим, что словами «вправе» законодатель закрепляет, что даже если лицо выполнит все условия, то освобождение от уголовной ответственности остается правом правоприменителя, но не обязанностью.

Предлагаем подробнее остановиться анализе признаков рассматриваемого института, предусмотренных в уголовно-процессуальном законодательстве, а именно в ст. 36 УПК РК. Так, ст. 65 УК РК предусматривает, что лицо *может быть* освобождено от уголовной ответственности с учетом его явки с повинной, личности виновного, способствования им раскрытию и расследованию уголовного правонарушения, а также заглаживанию им вреда, нанесенного уголовным правонарушением в связи с деятельным раскаянием в случаях, если лицо совершило уголовный проступок либо впервые совершило преступление [2].

Другим основанием освобождения от уголовной ответственности при уклонении от уплаты обязательных платежей в бюджет является примирение с потерпевшим. В соответствии со ст.68 УК РК ряд лиц подлежит освобождению в случаях, если они впервые совершили тяжкое преступление, не связанное с причинением смерти или тяжкого вреда здоровью человека, примирились с заявителем, потерпевшим и загладили причиненный вред. Такими лицами являются беременные женщины; несовершеннолетние; женщины, имеющие малолетних детей; женщины в возрасте пятидесяти восьми и свыше лет; мужчины, воспитывающие в одиночку малолетних детей; мужчины в возрасте шестидесяти трех и свыше лет [2].

В рассматриваемой уголовно-правовой норме отмечается, что в случае причинения вреда охраняемым законом интересам общества и государства лицо загладило причиненный вред и чистосердечно раскаялось, то оно *может быть* освобождено от уголовной ответственности (ч. 3 ст. 68 УК РК) [2].

Таким образом, ст.ст. 65 и 68 УК РК также предусматривают, что если предприниматель погасит задолженность перед бюджетом и чистосердечно раскается, то он *может быть*, но не обязательно, освобожден от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим. Правоприменитель имеет право, но не обязанность освободить лицо от уголовной ответственности, даже в случае выполнения всех условий. В словах: «может или могут быть освобождены» (ч. 1 ст. 65, ч. 2, 3 ст. 68 УК РК) и в ст. 36 УПК РК в слове: «вправе» проявляется субъективная воля правоприменителя [6].

Далее остановимся на рассмотрении обстоятельств, предусмотренных в ст.ст. 65 и 68 УК РК, при которых лицо может быть освобождено от уголовной ответственности с учетом личности виновного. Такими обстоятельствами являются:

– явка с повинной;

– чистосердечное раскаяние;

– способствование раскрытию и расследованию совершенного им уголовного правонарушения;

– заглаживание причиненного уголовным правонарушением вреда.

Так, П.С. Яни считал, что одного способствования без добровольной явки лица для признания наличия деятельного раскаяния недостаточно [7]. В Сверчков также поддерживал идею, что только сумма всех перечисленных условий может образовать предпосылку для освобождения от уголовной ответственности за налоговые преступления [8].

Очевидно, что личность виновного, чистосердечность раскаяния и способствование раскрытию и расследованию совершенного им уголовного правонарушения могут быть оценены субъективно, они являются субъективными факторами оценочного характера. Полагаем, что факт возмещения вреда в виде погашения всей задолженности перед бюджетом уже положительно характеризует виновного, как лицо, вставшее на путь исправления, явившееся с повинной и способствующее раскрытию и расследованию уголовного правонарушения, а также свидетельствует о его чистосердечном раскаянии.

Как правильно отмечает В.М. Зарипов в своей статье по вопросам освобождения от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием при совершении налоговых преступлений: «возведенный законодателем частокол условий значительно снижает желание граждан желание граждан доносить на самих себя... В условиях высокой латентности (скрытности) налоговых преступоений требуется дальнейшее законодательное совершенствование института

деятельного раскаяния при совершении налоговых преступлений» [9].

Действующая редакция рассматриваемых норм уголовного и уголовно-процессуального законодательства, возможность субъективной оценки правоприменителем поведения лица, желающего добровольно уплатить задолженность в государственный бюджет, на наш взгляд, снижает стимулирование к погашению такой задолженности, препятствует пополнению государственного бюджета, и в том числе, создает условия для коррупции.

Здесь также возможна конкуренция норм между институтом освобождения от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием и освобождением от уголовной ответственности в связи с примирением сторон. Однако, вопрос конкуренции норм по рассматриваемым случаям не является предметом настоящей работы и будет рассмотрен в следующих работах, посвященных рассматриваемой теме.

Нереабилитирующее основание

Другой проблемой, касающейся рассматриваемого вопроса, является то, что в соответствии со ст. 37 УПК РК прекращение уголовного дела в отношении лица, подлежащего освобождению от уголовной ответственности в соответствии с положениями УК РК, относится к не реабилитирующим основаниям.

Так, в ст. 37 УПК предусмотрен перечень оснований, по которым лица подлежат реабилитации, то есть восстановлению в правах с запретом на применение к ним каких-либо ограничений в правах и свободах, гарантированных Конституцией РК. При этом п. 12 части 1 ст. 35 УПК РК, где предусматривается норма об освобождении лица от уголовной ответственности в силу положений УК РК, не включена в этот перечень [6]. Таким образом, лицо, погасившее задолженность перед бюджетом за уклонение от уплаты налогов, освобождается от уголовной ответственности по нереабилитирующим основаниям. Последствием такого освобождения является то, что сведения о таких лицах отражаются в специальных учетах как о лицах, в отношении которых вынесено постановление о прекращении уголовного дела или уголовного преследования по нереабилитирующим основаниям, что может негативно повлиять на будущее человека.

Таким образом, лицо, возместившее задолженность по налогам перед государством и освобожденное в связи с погашением задолженности в соответствии со ст. 37 УК РК, не подлежит реабилитации, то есть восстановлению в правах с запретом на применение к ним каких-либо ограничений в правах и свободах, гарантированных Конституцией РК [2].

Отметим также, что прекращение уголовного преследования по нереабилитирующему основанию возможно лишь в случае отсутствия возражения, то есть согласия лица на прекращение уголовного дела по такому основанию (п. 3,5 ст. 36 УПК РК) [6]. Полагаем, что в случае подписания согласия лицо будет являться добровольным признанием себя виновным в совершении рассматриваемого уголовного правонарушения.

На наш взгляд, признание освобождения лица от уголовной ответственности в качестве реабилитирующего основания будет стимулирующим обстоятельством для уплаты задолженности в бюджет и будет способствовать его пополнению.

Международный опыт

Анализ зарубежной практики стран СНГ показывает, что в УК Российской Федерации (*далее – РФ*) предусмотрена специальная статья, где предусматривается, что лицо может быть освобождено по делам о преступлениях в сфере экономической деятельности в случаях, где это предусмотрено уголовным законом, если:

1) лицо перечислило в федеральный бюджет денежное возмещение в размере пятикратной суммы причиненного ущерба;

2) возместило ущерб, причиненный гражданину, организации или государству в результате совершения преступления;

3) либо перечислило в федеральный бюджет доход, полученный в результате совершения преступления, и денежное возмещение в размере пятикратной суммы дохода, полученного в результате совершения преступления.» [10].

По УК Республики Беларусь (*далее – РБ*) лицо может быть освобождено от уголовной ответственности и наказания в случаях, если:

1) лицо уплатило доход, полученный преступным путем;

2) возместило ущерб (вред);

3) если лицо выполнило иные условия освобождения от уголовной ответственности, предусмотренные законодательным актом;

4) если его действия не связаны с посягательством на жизнь или здоровье человека [11].

Таким образом, для освобождения от уголовной ответственности в связи с совершением уклонения от уплаты налогов по УК РБ и РФ достаточным является факт погашения причиненного ущерба либо перечисление в федеральный бюджет пятикратного размера суммы,

причиненного ущерба или дохода, полученного в результате совершения преступления и денежное возмещение в размере пятикратной суммы дохода, полученного в результате совершения уголовного правонарушения.

Выводы

Как отмечается в докладе Генерального прокурора Ж. Асанова, «самым болезненным для бизнеса является вовлечение в уголовный процесс» [12]. Мы считаем, что погашение задолженности перед бюджетом уже свидетельствует о выполнении условий, предусмотренных в законе, как: явка лица с повинной; чистосердечное раскаяние; способствование раскрытию и расследованию совершенного им уголовного правонарушения; заглаживание причиненного уголовным правонарушением вреда. При этом полагаем, что наличие оснований для освобождения от уголовной ответственности за совершение указанных правонарушений должно рассматриваться как обязательство, а не право.

На основании изложенного предлагаем целесообразным принять следующие меры:

1. Внести в УК РК дополнительную специальную норму 65-1 «Освобождение от уголовной ответственности за уклонение от уплаты таможенных пошлин, налогов, таможенных сборов или других таможенных платежей» следующего содержания:

«Лицо освобождается от уголовной ответственности за уклонение от уплаты таможенных пошлин, налогов, таможенных сборов или других таможенных платежей, если лицо возместило причиненный в результате совершения преступления государству ущерб».

2. В целях признания освобождения от уголовной ответственности за уклонение обязательных платежей в бюджет в качестве реабилитирующего основания предлагаем внести в УПК РК в статью 35 пункт 13) следующего содержания: «в отношении лица, подлежащего освобождению от уголовной ответственности за уклонение от уплаты таможенных пошлин, налогов, таможенных сборов или других таможенных платежей», а также внести дополнения в ст. 37 УПК РК после слов: «предусмотренных пунктами 1), 2) , 5), 6), 7), 8)» слова: «13) части первой статьи 35» далее по тексту.

Литература

1 Послание Главы государства народу Казахстана «Казахстан в новой глобальной реальности: рост, реформы, развитие» (Астана, 30 ноября 2015 года) http://www.akorda.kz/ru/addresses/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nnazarbaeva-narodu-kazahstana-11-noyabrya-2014-g

2 Уголовный кодекс Республики Казахстан, 2015 http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226

Крупным размером уклонения от уплаты таможенных пошлин, налогов, таможенных сборов или других таможенных платежей является стоимость неуплаченных таможенных платежей, превышающая пять тысяч месячных расчетных показателей (пункт 38 ст.3 УК РК).

Учитывая, что санкция за уклонение от уплаты таможенных пошлин, налогов, таможенных сборов или других таможенных платежей в крупных размерах, предусмотренного частью первой статьи 236 УК РК, предусматривает наказание в виде штрафа, исправительных работ, привлечения к общественным работам либо арест, то в соответствии со ст.10 УК РК такое деяние признается уголовным проступком.

3 В 2013, 2014 году уклонение от уплаты таможенных платежей и сборов или других таможенных платежей было предусмотрено в ст.214 УК РК, 1997 г.; в 2015 году в новом УК РК 2014 года в ст.236 http://adilet.zan.kz/rus/docs/K970000167_

4 В 2013, 2014 году уклонение гражданина от уплаты налогов и (или) других обязательных платежей в бюджет было предусмотрено в ст.221 УК РК, 1997 г. «Уклонение от уплаты налогов и (или) других обязательных платежей в бюджет с организаций» в ст.222 УК РК; в 2015году в новом УК РК 2014 года в ст.ст.244 и 245 http://adilet.zan.kz/rus/docs/K970000167_

5 Официальный веб-сайт статистической информации по уголовным правонарушениям http://pravstat.prokuror.kz/rus

6 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан, 2015 http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231

7 Яни П. Специальный случай освобождения от уголовной ответственности за налоговые преступления // Российский следователь. – 2000. – № 1. – С. 46.

8 Сверчков В.В. Актуальные вопросы освобождения от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием // Государство и право. – 1999. – №12. – С. 53.

9 Ответственность за налоговые преступления серьёзно изменилась http://nalogoved.ru/art/42/

10 Уголовный кодекс Российской Федерации http://base.garant.ru/10108000/11/

11 Уголовный кодекс Республики Беларусь http://www.unodc.org/res/cld/document/blr/1999/criminal_code_russian_html/Belarus_Criminal_Code.pdf

12 Доклад Генерального прокурора РК Жакипа Асанова на расширенном заседании коллегии Генпрокуратуры по теме: «Надзор прокуратуры в сфере предпринимательства» http://palata.kz/ru/news/24244-zhakip-asanov-za-nezakonnye-proverki-biznesa-sotrudnikov-gosorganov-nado-uvol-nyat

References

1 Poslanie Glavy gosudarstva narodu Kazahstana «Kazahstan v novoj global'noj real'nosti: rost, reformy, razvitie» (Astana, 30 nojabrja 2015 goda) http://www.akorda.kz/ru/addresses/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nnazarbaeva-narodu-kazahstana-11-noyabrya-2014-g

2 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan, 2015 http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226

Krupnym razmerom uklonenija ot uplaty tamozhennyh poshlin, nalogov, tamozhennyh sborov ili drugih tamozhennyh platezhej javljaetsja stoimost' neuplachennyh tamozhennyh platezhej, prevyshajushhaja pjat' tysjach mesjachnyh raschetnyh pokazatelej (punkt 38 st.3 UK RK).

Uchityvaja, chto sankcija za uklonenie ot uplaty tamozhennyh poshlin, nalogov, tamozhennyh sborov ili drugih tamozhennyh platezhej v krupnyh razmerah, predusmotrennogo chast'ju pervoj stat'i 236 UK RK, predusmatrivaet nakazanie v vide shtrafa, ispravitel'nyh rabot, privlechenija k obshhestvennym rabotam libo arest, to v sootvetstvii so st.10 UK RK takoe dejanie priznaetsja ugolovnym prostupkom.

3 V 2013, 2014 godu uklonenie ot uplaty tamozhennyh platezhej i sborov ili drugih tamozhennyh platezhej bylo predusmotreno v st.214 UK RK, 1997 g.; v 2015 godu v novom UK RK 2014 goda v st.236 http://adilet.zan.kz/rus/docs/K970000167_

4 V 2013, 2014 godu uklonenie grazhdanina ot uplaty nalogov i (ili) drugih objazatel'nyh platezhej v bjudzhet bylo predusmotreno v st.221 UK RK, 1997 g. «Uklonenie ot uplaty nalogov i (ili) drugih objazatel'nyh platezhej v bjudzhet s organizacij» v st.222 UK RK; v 2015godu v novom UK RK 2014 goda v st.st.244 i 245 http://adilet.zan.kz/rus/docs/K970000167_

5 Oficial'nyj veb-sajt statisticheskoj informacii po ugolovnym pravonarushenijam http://pravstat.prokuror.kz/rus

6 Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan, 2015 http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231

7 Jani P. Special'nyj sluchaj osvobozhdenija ot ugolovnoj otvetstvennosti za nalogovye prestuplenija // Rossijskij sledovatel'. – 2000. – № 1. – S. 46.

8 Sverchkov V.V. Aktual'nye voprosy osvobozhdenija ot ugolovnoj otvetstvennosti v svjazi s dejatel'nym raskajaniem // Gosudarstvo i pravo. – 1999. – №12. – S. 53.

9 Otvetstvennost' za nalogovye prestuplenija ser'jozno izmenilas' http://nalogoved.ru/art/42/

10 Ugolovnyj kodeks Rossijskoj Federacii http://base.garant.ru/10108000/11/

11 Ugolovnyj kodeks Respubliki Belarus' http://www.unodc.org/res/cld/document/blr/1999/criminal_code_russian_html/Belarus_Criminal_Code.pdf

12 Doklad General'nogo prokurora RK Zhakipa Asanova na rasshirennom zasedanii kollegii Genprokuratury po teme: «Nadzor prokuratury v sfere predprinimatel'stva» http://palata.kz/ru/news/24244-zhakip-asanov-za-nezakonnye-proverki-biznesa-sotrudnikov-gosorganov-nado-uvol-nyat

Джансараева Р.Е.

Взаимосвязь миграции и преступности

Трансформация общественных отношений в условиях глобализации, наряду с положительными аспектами, имеет свои негативные последствия: криминализация отношений, изменение структуры преступности, модификация известных и появление новых видов преступности. В статье исследуется взаимосвязь миграции и определенной совокупности преступлений, совершаемых мигрантами, объединенными на территории РК общностью криминальной сферы и интересов. Модель проблемной ситуации находится в области преступных посягательств на общественные отношения, складывающиеся в сфере обеспечения безопасности жизни граждан; общественной безопасности и общественного порядка, государственной власти; мира и безопасности человечества.

Ключевые слова: миграция, мигрант, криминальная миграция, незаконная миграция, преступность, миграционная преступность.

Dzhansarayeva R.Y.

The interrelationship between migration and crime

The transformation of social relations in the context of globalization, along with the positive has its negative consequences of the criminalization of relations, changing crime patterns, modification of known and new types of crime. The article explores the relationship between migration and specific set of crimes committed by migrants in Kazakhstan combined common criminal sphere and interests. Model is a problematic situation in the field of criminal attacks on public relations in the sphere of security of life of citizens; public safety and public order, the public authorities; peace and security of mankind.

Key words: migration, migrant, migration crime, illegal migration, crime, migration crime.

Джансараева Р.Е.

Қылмыстылық пен көші-қонның өзара байланысы

Жаһандану жағдайындағы қоғамдық қатынастардың өзгерістерге ұшырауының жағымды аспектілерімен қоса, жағымсыз салдарларды: қатынастардың криминализациялануын, қылмыстылықтың құрылысының өзгеруін, белгілі қылмыстылықтың түрін өзгертуі мен жаңа қылмыстылық түрлерінің пайда болуын туындатады. Мақалада көші-қон мен ҚР аумағында криминалды ая мен мүдделердің ортақтығымен біріктірілген мигранттармен жасалынған қылмыстардың белгілі бір жиынтығының өзара байланысы зерттелген. Шиеленісті жағдайдың үлгісі азаматтардың өмірінің қауіпсіздігін, қоғамдық қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіпті, мемлекеттік билікті, бейбітшілік пен адамзат қауіпсіздігін қамтамасыз ету аясында қалыптасатын қоғамдық қатынастарға қылмыстық қол сұғушылықтар аясында туындайды.

Түйін сөздер: көші-қон, мигрант, криминалды көші-қон, заңсыз көші-қон, қылмыстылық, көші-қон қылмыстылығы.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 343.9(4/9)

Джансараева Р.Е.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: jansarayeva@mail.ru

ВЗАИМОСВЯЗЬ МИГРАЦИИ И ПРЕСТУПНОСТИ

Процессы глобализации и интеграции, происходящие в современном мире в последние десятилетия, усиливают миграционные процессы. Мобильность населения, обусловленная поиском лучших возможностей в плане образования и трудоустройства, вынужденным перемещением из-за природных и антропогенных катастроф и ухудшения среды обитания, бегством из зон политической нестабильности и вооруженных конфликтов, продолжает возрастать. Изменения размеров, направления, интенсивности миграционных потоков происходят под воздействием экономических, демографических, социальных, политических, экологических факторов.

Современные миграционные потоки предоставляют значительные преимущества государствам-реципиентам миграционных потоков в виде пополнения демографического потенциала, дополнительных ресурсов рабочей силы, роста экономики.

Позитивные последствия миграционных потоков наблюдаются и в государствах-донорах – поставщиках миграции: решается вопрос трудоустройства избыточной рабочей силы и уменьшения количества безработного трудоспособного населения, благодаря денежным переводам стимулируется рост экономики и благосостояния страны исхода.

Наряду с позитивными последствиями, миграционные потоки влекут негативные процессы. Миграционные процессы способны влиять на показатели преступности в принимающих странах, в связи с чем различные аспекты миграции населения все чаще привлекают внимание криминологов, многие из которых рассматривают миграцию населения как «фоновое явление преступности», влияющее на количественные, а иногда и качественные показатели [1-5].

Миграционные потоки оказывают негативное влияние на криминологическую ситуацию соответствующих регионов. В большей степени миграционные процессы коррелируют к криминологическим показателям, характеризующим преступления против личности, в сфере экономики, общественной безопасности и общественного порядка.

Постоянно увеличивающийся поток иммигрантов в Казахстан на фоне отсутствия действенной системы предупреждения и пресечения незаконной миграции становится наиболее акту-

альной проблемой для общества и государства. Поскольку реальное количество мигрантов не поддается оценке, а структура миграционных потоков весьма разнообразна по своим социальным характеристикам, можно привести лишь более-менее точные данные, отражающие миграционную преступность одной из важных групп внешних мигрантов, не самой многочисленной, но наиболее подконтрольной для правоохранительных органов, а именно – преступности иностранных граждан и лиц без гражданства. Так, по данным Департамента миграционной полиции МВД РК, за 2015 год в органах внутренних дел был зарегистрирован 1381601 иностранец, прибывший в нашу страну с различными целями. За 8 месяцев 2016 года в органах внутренних дел зарегистрировано 1053959 иностранцев.

Массив иммигрантов неоднороден по своему составу, по мотивации и целям приезда, длительности пребывания, демографическим, этническим, социальным характеристикам. Следовательно, различны и направления воздействия различных групп мигрантов на криминологическую ситуацию.

Так, по данным ДМП МВД РК, в Республику в 2015 году прибыли:

– по частным делам – 1179596 человек;
– по служебным делам – 50536 человек;
– на работу – 125625 человек;
– в качестве туристов – 11972 человека;
– на учебу – 10011 человек;
– миссионеров – 3495 человек;
– с иной целью – 3495 человек.

Большинство иностранцев временно зарегистрированы в г. Алматы – 316709 человек; Алматинской области – 142279 человек; Южно-Казахстанской области – 142062 человека.

Наибольшее количество зарегистрированных из стран СНГ – граждане:

– Узбекистана – 797 982 человека;
– России – 166 233 человека;
– Кыргызстана – 114 385 человек.

Из стран дальнего зарубежья:

– КНР – 103 468 человек;
– Турции – 51 276 человек;
– Монголии – 11 098 человек.

За 8 месяцев 2016 года в Республику Казахстан прибыли:

– по частным делам – 876 852 человека;
– по служебным делам – 32 324 человека;
– на работу – 135 082 человека;
– в качестве туристов – 7 837 человек;
– на учебу – 4 385 человек;
– миссионеры – 237 человек;
– иные – 2 522 человека.

Большинство иностранцев временно зарегистрированы:

– г. Алматы – 248 536 человек;
– Алматинская обл. – 185 426 человек;
– Южно-Казахстанская обл. – 127 986 человек;
– г. Астана – 105 089 человек.

Наибольшее количество зарегистрированных из стран СНГ – граждане:

– Узбекистана – 665 984 человека;
– России – 114 096 человек;
– Кыргызстана – 83 337 человек.

Из стран дальнего зарубежья:

– КНР – 64 544 человека;
– Турции – 29 633 человека;
– Монголии – 7 329 человек.

При этом большое число иностранных граждан не соблюдает установленный режим пребывания. В 2015 году 106945 иностранцев было привлечено к административной ответственности за нарушение миграционного законодательства, 10840 иностранцев выдворено.

В том числе по:

– г. Алматы привлечено – 17 154 человека; выдворено – 1165 человек;
– Алматинской области привлечено – 11 987 человек; выдворено – 946 человека;
– Южно-Казахстанской области привлечено – 11 118 человек; выдворено – 936 человек;
– г. Астана, привлечено – 9 739 человек; выдворено – 2236 человек.

Из стран СНГ:

– Узбекистана, привлечено – 70 846 человек; выдворено – 7 789 человек;
– России, привлечено – 8 381 человек; выдворено – 675 человек;
– Кыргызстана, привлечено – 5 028 человек; выдворено – 545 человек.

Из стран дальнего зарубежья:

– КНР, привлечено – 3 258 человек; выдворено – 524 человека;
– Турции, привлечено – 1 008 человек; выдворено – 85 человек;
– Монголии, привлечено – 249 человек; выдворено – 7 человек.

За 8 месяцев 2016 года за нарушение миграционного законодательства к административной ответственности привлечено 75185 иностранцев, выдворено 7923 человека.

В том числе по:

– г. Алматы привлечено – 12 861 человек; выдворено – 1635 человек;
– г. Астана привлечено – 8 077 человек; выдворено – 1653 человек;

– Алматинской области привлечено – 7 270 человек; выдворено – 499 человек;

– Мангистауской области привлечено – 6 588 человек; выдворено – 859 человек.

Из стран СНГ:

– Узбекистана, привлечено – 49 870 человек; выдворено – 5 830 человек;

– России, привлечено – 5 371 человек; выдворено – 443 человека;

– Кыргызстана, привлечено – 3 032 человека; выдворено – 420 человек.

Из стран дальнего зарубежья:

– КНР, привлечено – 1 669 человек; выдворено – 297 человек;

– Турции, привлечено – 704 человека; выдворено – 32 человека;

– Монголии, привлечено – 211 человек; выдворено – 8 человек.

В 2015 году было зарегистрировано 216 фактов умышленного незаконного пересечения Государственной границы Республики Казахстан. За 8 месяцев 2016 года таких фактов было зарегистрировано 130. Очевидно, складывающаяся в стране ситуация с незаконной миграцией – это следствие сложной социально-политической и социально-экономической обстановки в мире, обусловленной локальными войнами и вооруженными конфликтами и глобальным экономическим кризисом.

Незаконная миграция является сложным социально-экономическим процессом, влияющим на все стороны жизни страны, и в первую очередь на ее безопасность и социально-экономическое развитие. Незаконная миграция, в частности,

– в политической сфере выступает в качестве непосредственной угрозы территориальной целостности государства;

– в экономической сфере способствует увеличению масштабов «теневой» экономики, изъятию из финансового оборота значительной доли денежных средств (уклонение от уплаты налогов, вывоз денег за рубеж и пр.), обострению ситуации на рынке труда и, в целом, криминализации экономики;

– в социальной сфере приводит к усилению социальной напряженности, обострению межнациональных отношений, ухудшению криминальной обстановки в государстве.

Незаконная миграция превращается в отлаженный криминальный бизнес с разветвленной структурой, значительным количеством вовлеченных лиц и огромным оборотом финансового капитала.

Незаконная миграция в РК, как и всякое масштабное явление, является следствием конкретных причин, которые связаны с определенными административно-правовыми и финансовыми условиями.

Основными причинами этого явления выступают, прежде всего, существующая «прозрачность» границ и отсутствие эффективной системы иммиграционного контроля на соответствующих постах в пунктах пропуска через государственную границу Республики Казахстан. Казахстан имеет безвизовые отношения с рядом государств, что позволяет гражданам этих стран беспрепятственно проникать на территорию РК. Отсутствует четкое правовое регулирование по принятию действенных мер в отношении иностранных граждан, не имеющих при себе документов, удостоверяющих их личность. Дефицит бюджетного финансирования процедур, связанных с выдворением иностранных граждан, уклоняющихся от выезда по истечении определенного им срока пребывания, а также отсутствие финансовых средств на создание центров депортации.

Отсутствие единой межведомственной интегральной информационной системы контроля миграционных процессов, лиц и транспортных средств, проследовавших через государственную границу, ее интегрированности с системой контроля паспортно-визовых документов не позволяет эффективно и оперативно решать вопросы контроля за въездом (выездом), режимом пребывания и местами нахождения и занятия трудовой деятельностью иностранных граждан и лиц без гражданства.

Массовое явление незаконной миграции способствует росту правонарушений среди мигрантов. Многие незаконные мигранты занимаются противоправной деятельностью, в том числе в составе организованных групп, сформированных по этническому принципу. Нередко они находят общие интересы с местными организованными преступными группами и коррумпированными чиновниками. Совершаемые преступления несут за собой ухудшение криминогенной обстановки, провоцируют обострение в обществе конфликтов на этнической почве, подрывают общественный порядок и безопасность в стране. Не имея четкого правового статуса, доступа к полноценному медицинскому обслуживанию, стремясь избежать контактов с правоохранительными органами, незаконные мигранты оказываются в положении маргиналов и становятся на путь соверше-

ния преступлений или жертвами насилия и вымогательства.

По информации МВД РК, за последние годы количество преступлений, совершаемых иностранными гражданами и лицами без гражданства на территории страны, имеет тенденцию к росту.

Так, согласно официальной статистике, в Казахстане в 2010 году иностранцами и лицами без гражданства совершено 2119 преступлений, при этом их удельный вес в общей структуре преступности составил 0,6%. В 2011 году ими было совершено 1765 преступлений, при удельном весе в общей структуре преступности 0,6%; в 2012 году указанной категорией лиц было совершено 1788 преступлений, что в удельном весе в общей структуре преступности составило 0,6%; в 2013 году количество преступлений, совершенных иностранцами и лицами без гражданства, составило 1570 преступлений из 347 тысяч зарегистрированных преступлений, или 0,5%; в 2014 году иностранцами совершено 2489 преступлений, при этом их удельный вес в общей структуре преступности из числа зарегистрированных 332 тысяч преступлений составил 0,7%. В 2015 году всего было зарегистрировано 368,7 тысяч преступлений, к уголовной ответственности привлечены 2744 иностранца, из них 1976 за совершение преступлений, при этом их удельный вес в общей структуре преступности составил 0,7%. За 9 месяцев 2016 года всего зарегистрировано 282,7 тысяч преступлений, к уголовной ответственности привлечено 1929 иностранцев, в том числе за совершение преступлений 1284, при этом их удельный вес в общей структуре преступности составляет 0,7%.

Увеличивается количество преступлений и в отношении самих иностранных граждан, временно пребывающих в Республике Казахстан. Так, в 2010 году в отношении иностранцев совершено 1376 преступлений, в том числе:

– краж – 172;
– грабежей – 56;
– хулиганств – 31;
– причинений тяжкого вреда здоровью – 11;
– убийств – 21;
– разбоев – 22;
– других – 1063.

В 2011 году в отношении иностранцев совершено 783 преступления, в том числе:

– краж – 349;
– грабежей – 114;
– хулиганств – 56;
– причинений тяжкого вреда здоровью – 15;
– убийств – 13;
– разбоев – 24;
– других – 212.

В 2012 году количество преступлений в отношении иностранцев составило 960, в том числе:

– краж – 479;
– грабежей – 103;
– хулиганств – 63;
– причинений тяжкого вреда здоровью – 22;
– убийств – 22;
– разбоев – 21;
– других – 250.

В 2013 году преступлений в отношении иностранцев было 1074, в том числе:

– краж – 520;
– грабежей – 104;
– хулиганств – 106;
– причинений тяжкого вреда здоровью – 19;
– убийств – 18;
– разбоев – 9;
– других – 298.

В 2014 году в отношении иностранцев совершено 1645, том числе:

– краж – 641;
– грабежей – 102;
– хулиганств – 92;
– причинений тяжкого вреда здоровью – 13;
– убийств – 17;
– разбоев – 13;
– других – 767.

В 2015 году зарегистрировано 2204 уголовных правонарушения, в том числе 2028 преступлений, из них:

– краж – 1015;
– грабежей – 104;
– хулиганств – 181;
– причинений тяжкого вреда здоровью – 52;
– убийств – 32;
– разбоев – 17;
– других – 803.

За 9 месяцев 2016 года в отношении иностранцев зарегистрировано 1818 уголовных правонарушений, в том числе 1692 преступления, из них:

– краж – 914;
– грабежей – 121;
– хулиганств – 131;
– причинений тяжкого вреда здоровью – 43;
– убийств – 19;
– разбоев – 10;
– других – 454.

Вклад мигрантов в преступность разных регионов различен. Он определяется, прежде

всего, масштабами самого потока приезжих, который, как правило, тем выше, чем крупнее населенный пункт. Сверхкрупные города с их широким спектром возможностей всегда были наиболее привлекательны для приезжих. Так, наибольшее количество преступлений, совершенных иностранными гражданами за 9 месяцев 2016 года, зарегистрировано:

– в городах Алматы (445) и Астана (231), в Жамбылской (158), Мангистауской (127), Южно-Казахстанской (110) и Восточно-Казахстанской (95) областях;

– в 2015 году – в городах Алматы (623) и Астана (280), в Алматинской (166), Жамбылской (263), Мангистауской (165), Южно-Казахстанской (183) и Восточно-Казахстанской (181) областях;

– в 2014 году – в городе Алматы (593), в Алматинской (165), Жамбылской (247) и Костанайской (158) областях;

– в 2013 году – городе Алматы (139), в Алматинской (158), Жамбылской (113), в Южно-Казахстанской (141) и Восточно-Казахстанской (78) областях;

– в 2012 году – в городе Алматы (279), в Алматинской (138), Жамбылской (219), Южно-Казахстанской (134) и Восточно-Казахстанской (133) областях;

– в 2011 году – городе Алматы (267), Жамбылской (182), Мангистауской (122), Восточно-Казахстанской (182) и Костанайской (123) областях.

Интерес представляют не только количественные особенности преступности мигрантов, но и качественные. Для мигрантов характерно совершение преступлений, требующих высокого криминального профессионализма и организованности.

Так, из общего количества преступлений, совершенных мигрантами в 2010 году, составили:

– краж – 455;
– хулиганств – 51;
– грабежей – 85;
– наркопреступлений – 340;
– причинений тяжкого вреда здоровью – 40;
– разбоев – 38;
– убийств – 47;
– других – 1063.

В 2011 году было иммигрантами совершено:

– краж – 495;
– хулиганств –39;
– грабежей – 94;
– наркопреступлений – 180;
– причинений тяжкого вреда здоровью – 26;
– разбоев – 54;
– убийств – 41;
– других – 836.

В 2012 году:

– краж – 343;
– хулиганств – 56;
– грабежей – 93;
– наркопреступлений – 145;
– причинений тяжкого вреда здоровью – 36;
– разбоев – 33;
– убийств – 47;
– других – 1035.

В 2013 году:

– краж – 343;
– хулиганств – 56;
– грабежей – 93;
– наркопреступлений – 145;
– причинений тяжкого вреда здоровью – 36;
– разбоев – 33;
– убийств – 47;
– других – 1035.

В 2014 году:

– краж – 702;
– хулиганств – 80;
– грабежей – 135;
– наркопреступлений – 101;
– причинений тяжкого вреда здоровью – 35;
– разбоев – 27;
– убийств – 52;
– других – 1357.

В 2015 году:

– краж – 702;
– хулиганств – 80;
– грабежей – 135;
– наркопреступлений – 101;
– причинений тяжкого вреда здоровью – 35;
– разбоев – 27;
– убийств – 52;
– других – 1357.

В 2016 году (9 месяцев):

– краж – 554;
– хулиганств – 106;
– грабежей – 96;
– наркопреступлений – 54;
– причинений тяжкого вреда здоровью – 52;
– разбоев – 21;
– убийств – 23;
– других – 378.

Преступность мигрантов характеризуется высокой латентностью, которая неоднозначна и имеет признаки, отличающие ее от латентности общеуголовных преступлений. Поскольку латентная преступность представляет собой реальную, но скрытую или незарегистрированную

часть фактически совершенных преступлений, то можно предположить, что среди всей массы преступлений, связанных с миграцией, какая-то часть ее осталась незарегистрированной. Она фиксируется именно как преступность мигрантов только в случае раскрытия преступлений и обнаружения виновных лиц, то есть после того, как устанавливается, что виновный – мигрант.

В тех случаях, когда правоохранительным органам не известно о самом факте совершения преступления (естественная латентность), особых отличий преступности мигрантов от общеуголовной преступности не наблюдается. Однако в тех случаях, когда правоохранительные органы, зная о совершенном мигрантом преступном деянии, не регистрируют преступление (искусственная латентность), то существуют отличия, обусловленные тем, что к тем основаниям, по которым укрывается то или иное преступление, дополнительно прибавляется еще одно основание, связанное с характеристикой лица, совершившего преступление – мигрант. Кроме того, учитывая, что мигранты могут быть как официально зарегистрированными, так и нелегалами, то разыскать лиц, которых «de jure» на территории государства нет, затруднительно и, зачастую получить какую-либо информацию о лице, совершившем преступление до его задержания, практически невозможно.

Таким образом, для определения общей совокупности преступлений, совершаемых иностранными мигрантами на определенной территории за определенное время, мы использовали понятие «преступность мигрантов». Также наряду с понятием «преступность мигрантов» широкое распространение получили понятия «криминальная миграция», «преступность, связанная с миграцией», «преступность иностранцев», «миграционная преступность». Следует признать, что в теории нет согласованности позиций, позволяющей рассматривать миграционную преступность как частный компонент родового понятия незаконной миграции, что, в свою очередь, позволило бы устранить многие семантические противоречия в криминологии и других юридических науках, изучающих феномен незаконной миграции, нет единства мнений относительно толкования и терминологического определения миграционной преступности.

Миграционная преступность по своим масштабам и направленности разрушительного воздействия на экономику и безопасность государства стала реальной глобальной угрозой. Осознание миграционной преступности как угрозы обусловливает необходимость ее теоретического осмысления и потребность постановки научной проблемы противодействия ей.

Литература

1 Бабаев М.М. Влияние демографических процессов на преступность / М.М. Бабаев, Э.В. Кузнецова, Е.Б. Урланис. – М., 1976.

2 Пахомов Э.С. Социальный механизм связи миграции и преступности / Э.С. Пахомов. – М., 1979.

3 Кобец П.Н. Криминологическая характеристика и профилактика преступлений, совершаемых жителями стран СНГ в Москве / П.Н. Кобец, В.Н. Гладких. – М., 2001.

4 Кайзер Г. Поведение маргинальных групп и преступность иностранных рабочих / В кн. Криминология. Введение в основы / Г. Кайзер. – М., 1979.

5 Яковлев А.М. Теория криминологии и социальная практика / А.М. Яковлев. – М., 1985.

References

1 Babaev M.M. Vlijanie demograficheskih processov na prestupnost’ / M.M. Babaev, Je.V. Kuznecova, E.B. Urlanis. – M., 1976.

2 Pahomov Je.S. Social’nyĭ mehanizm svjazi migracii i prestupnosti / Je.S. Pahomov. – M., 1979.

3 Kobec P.N. Kriminologicheskaja harakteristika i profilaktika prestupleniĭ, sovershaemyh zhiteljami stran SNG v Moskve / P.N. Kobec, V.N. Gladkih. – M., 2001.

4 Kaĭzer G. Povedenie marginal’nyh grupp i prestupnost’ inostrannyh rabochih / V kn. Kriminologija. Vvedenie v osnovy / G. Kaĭzer. – M., 1979.

5 Jakovlev A.M. Teorija kriminologii i social’naja praktika / A.M. Jakovlev. – M., 1985.

Сматлаев Б.М.

К вопросу о совершенствовании работы по противодействию терроризму и экстремизму в Казахстане

Настоящая статья посвящена анализу текущего состояния угроз терроризма и религиозного экстремизма в Казахстане. Выделяются факторы, влияющие на рост данных вызовов в республике. С целью определения источников уязвимости и недочетов в антиэкстремистской и контртеррористической деятельности государства произведен краткий анализ характерных особенностей и предпосылок терактов, осуществленных в городах Актобе и Алматы, соответственно, в июне и июле 2016 года. Затронуты вопросы пенитенциарной профилактики религиозного экстремизма и предпосылок рецидива экстремистских преступлений в связи с наличием условий для сокрытия носителями радикальных воззрений своих истинных убеждений, а также порой неэффективным оказанием исправительного воздействия на осужденных. В статье приводятся рассуждения автора о силовом и профилактическом подходах к противодействию религиозному экстремизму и терроризму, а также о предпочтительности превентивного характера работы в данном направлении. На базе проведенного исследования выдвигается ряд выводов и предложений.

Ключевые слова: религия, терроризм, экстремизм, радикальное рекрутирование, депортация, экстрадиция, ислам.

Smatlaev B.M.

About improvement of work against terrorism and extremism in Kazakhstan

This article analyzes the actual threats of terrorism and religious extremism in Kazakhstan. Underlines factors which have influence on the growth of the existing problem in the country. In order to determine the sources of vulnerabilities and gaps in anti-extremist and anti-terrorist activities of the state made a brief analysis of the characteristics and prerequisites of terrorist attacks carried out in Aktobe and Almaty, respectively, in June and July of 2016. The issues of penitentiary prevention of religious extremism and extremist crimes prerequisites relapse due to the presence of conditions for concealment carriers radicalized their true beliefs, and sometimes inefficient provision of correctional impact on the convicts. The article presents the author's arguments about force and preventive approaches to combating religious extremism and terrorism, as well as a preference for preventive work in this direction. On the basis of the research author propose a number of conclusions and suggestions.

Key words: terrorism, religious extremism, terrorist attacks, radical, preventive.

Сматлаев Б.М.

Қазақстандағы экстремизм мен терроризмге қарсы күрес жайындағы мәселелер

Бұл мақала Қазақстандағы лаңкестік қауіп-қатердің қазіргі ахуалы мен діни экстремизмді талдауға арналған. Республикадағы аталған сын-тегеуріндердің өсуіне әсер ететін факторлар нақтыланған. Мемлекеттің экстремизмге және лаңкестікке қарсы шараларының осал тұстары мен кемшіліктерін, себептерін анықтау мақсатында 2016 жылдың маусым және шілде айларында Ақтөбе және Алматы қалаларында орын алған лаңкестіктің алғышарттары мен өзіндік ерекшеліктеріне талдау жасалған. Радикалды көзқарастағы адамдардың шынайы сенімдерін жасыруға жағдайлардың болуына орай, сонымен қатар кейбір уақытта сотталған азаматтарды түзеуге бағытталған әсер ету жұмыстарының тиімсіз жүргізілуіне орай діни экстремизмнің пенитенциарлық алдын алу және экстремистік қылмыстардың қайталануының алдын алу мәселелері қарастырылған. Мақалада автордың діни экстремизм мен лаңкестікке қарсы әрекет жасауға күштеу және алдын алу жолдары жайлы, сонымен қоса аталған бағытта превентивті жұмыс жасау жолының оңтайлы болатыны жайлы пайымдаулары көрсетілген. Жасалған зерттеудің негізінде бірқатар тұжырымдар мен ұсыныстар алға тартылады.

Түйін сөздер: дін, лаңкестік, экстремизм, қылмыс, радикалды көзқарас, превентивті жұмыс.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 343.85

Сматлаев Б.М.

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
Республика Казахстан, г. Астана
E-mail: sgo_63@mail.ru

К ВОПРОСУ О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ РАБОТЫ ПО ПРОТИВОДЕЙСТВИЮ ТЕРРОРИЗМУ И ЭКСТРЕМИЗМУ В КАЗАХСТАНЕ

События экстремистского характера, случившиеся в Казахстане за последние месяцы, обуславливают острую актуальность проблематики противодействия религиозному экстремизму и терроризму, которой посвящена настоящая статья. Сложившаяся религиозно-социальная ситуация требует, чтобы противодействие указанным вызовам и угрозам воплотилось в совместное и тотальное противостояние государства и всех здоровых и прогрессивных общественных сил системе радикального рекрутирования. На это указывает анализ имеющихся сведений. Так, например, по данным Комитета национальной безопасности Республики Казахстан, по состоянию на сентябрь 2016 года, за прошедшие пять лет в стране за совершение преступлений террористического и религиозно-экстремистского характера осуждены 445 человек. Кроме того, с начала вооруженных конфликтов в Афганистане, Сирии, Ираке из лагерей международных террористических организаций, а также опорной и транзитной инфраструктур в третьих странах депортированы и экстрадированы 45 граждан Казахстана, 33 – вернулись самостоятельно. Из них 33 привлечены к уголовной ответственности за участие в террористической деятельности [1].

По тем же данным, в текущем году за терроризм и экстремизм осуждены 25 человек. В следственных изоляторах находятся 50 человек. С 2011 года на ранней стадии приготовления правоохранительные органы предотвратили и сорвали 64 насильственные экстремистские акции, а с начала этого года – 9.

Внешний фактор играет одну из ключевых ролей. Отмечается, что за последние пять лет органы КНБ не допустили выезд в зоны террористической активности 559 рекрутов-казахстанцев. Руководство КНБ РК подчеркивает, что вооруженный конфликт в сирийско-иракской зоне активизировал террористические силы на всем Ближнем Востоке, и участие в вооруженных конфликтах граждан нашей страны представляет прямую угрозу Казахстану. В том числе, опасения вызывают факты возвращения боевиков из сирийско-иракской зоны в Казахстан. Это фактически носители крайне радикальных взглядов, которые при этом обладают вербовочными и боевыми навыками.

Поэтому сохраняется высокий уровень угрозы террористических актов внутри Казахстана.

Что касается лиц, которые остаются в зонах террористической активности, мы солидарны с мнением, что они играют роль идейных проводников радикализма, активно участвуют в подстрекательстве, вербовке рекрутов и боевиков к террористической деятельности.

Видится серьезная опасность в сегодняшней уязвимости части верующих к разным течениям джихадистского толка. Как отмечают исследователи, возникла новая тенденция к примыканию радикально подверженной верующей молодежи (сторонники такфризма) уже не только ИГИЛу, но и проалькаидовской организации «Джабхат фатах аль-Шам», действующей в Сирии и набирающей авторитет среди вооруженных групп [2].

Серьезную роль в радикальной обработке граждан занимает интернет-фактор. Экстремистский контент по-прежнему находит своих активных потребителей, при том, что функционирует целая система интернет-ресурсов, ориентированных на идеологическую обработку и обучение методам террористической деятельности. Обеспокоенность по этому вопросу недавно выражал генеральный прокурор страны [3].

Специалистами и исследователями отмечается роль неблагоприятных социальных условий, которые в немалой степени способствуют уязвимости граждан к вовлечению в радикальные группы. Например, представители работающей в актюбинском регионе после прошедшего теракта группы специалистов в своих выступлениях в СМИ неоднократно подчеркивают этот момент [4].

Таким образом, на сегодняшний день создана инфраструктура по стадийному, постепенному вовлечению граждан в экстремистскую и террористическую деятельность, базирующаяся на едином идейно-радикальном и методологическом начале, определяющем иную, обособническую идентичность втянутых адептов.

Безусловно, мы имеем дело со скрытными, законспирированными группами экстремистов. С одной стороны, это говорит о том, что их выявлением и раскрытием должны заниматься субъекты оперативной деятельности, с другой – что такие группы закрыты от диалога и переубеждения, и это осложняет превентивную и профилактическую работу.

Вместе с тем, отказываться от профилактики по причине имеющихся сложностей было бы неверным, поэтому полагаем, что должна применяться специфическая методология по завладению вниманием членов радикальных течений. Хотя понятно, что их лидеры будут стремиться к максимальному отключению своих адептов от альтернативной информации, в том числе о нормативном религиозном толковании определенных понятий и терминов, т.е. от дерадикализирующего и идейно-оздоровительного внешнего влияния.

Изложенное в определенной степени характеризует современную тактику и направленность деятельности экстремистских и террористических кругов. В этих условиях требуется найти ответ на вопрос: что именно необходимо совершенствовать в деятельности государства, направленной на преодоление угроз религиозного экстремизма и терроризма.

Осенью 2013 года была утверждена Государственная программа по противодействию религиозному экстремизму и терроризму на 2013-2017 годы. В ней предусмотрены меры всестороннего характера. Вместе с тем, 2016 год стал своего рода испытанием на эффективность предпринимаемых мер.

В рамках одной статьи сложно охватить весь комплекс причин, по которым не удалось предотвратить совершение терактов в отдельных регионах страны. Однако определенные выводы обозначить все же возможно, в том числе анализируя террористические проявления, имевшие место в Актюбинской области и городе Алматы.

Актюбинский регион, наряду с другими западными областями Казахстана, не первый год известен в качестве зоны более высокого риска религиозного экстремизма. В условиях такой выраженности сложно считать имевший место теракт чем-то непредвиденным или неожиданным. Поэтому тем более необходимо найти слабые звенья в системе мер противодействия экстремизму в указанной области.

По мнению экспертов и политологов, одним из промахов стала слабо организованная в регионе превентивная работа идеологического характера [5]. То есть носителей радикальных воззрений либо не переубеждали на должном качественном уровне, либо не был обеспечен охват лиц, от которых должны были быть ожидаемы экстремистские проявления. В этой связи у экспертов вызвала некоторые вопросы и оперативная составляющая работы в отношении радикальных групп, которые показали, что при автономности их адептов в организации своей повседневной жизнедеятельности они спо-

собны на быструю мобилизацию и организацию стихийных нападений на государственные и гражданские объекты.

В качестве основного объединяющего начала видится все же некая единая идейная платформа. Ведь явно то, что для того чтобы в течение короткой встречи мотивировать друг друга на подрывные акты и покушения, требуется некая общая база, сформированная в их сознании ранее и снимающая в них мотивационные барьеры к вооруженным атакам и убийствам. По всей видимости, время отслеживания проникновения и укоренения такой идейной платформы среди верующей молодежи актюбинского региона, а также организации адекватного эффективного противодействия было упущено.

С начала октября 2016 года для концентрированного проведения в течение одного месяца комплексной информационно-разъяснительной работы во всей Актюбинской области по инициативе Генеральной прокуратуры со всего Казахстана стянуты специалисты: теологи, психологи, должностные лица, общественные деятели и т.д. Это говорит о высокой степени осознания государством реального уровня опасности религиозного экстремизма и терроризма в настоящее время.

Возникает вопрос: почему несколькими годами ранее или одним годом ранее не было организовано привлечение подобного рода сил из других регионов республики, если ситуация шла к терактам, а сами ответственные за данную работу областные структуры и организации справиться не могли? Вариантов ответов тут немного: либо местные власти не в достаточной мере видели и оценивали реальную обстановку, не проводили качественный мониторинг, не отслеживали тенденции, либо знали о негативных процессах, однако по самоуверенности или халатно и попустительски не предприняли должных мер.

В первом случае остро встает вопрос практически о необходимости замены всей цепи, представляющей собой систему противодействия религиозному экстремизму и терроризму в Актюбинской области. Однако второй вариант представляется более реалистичным, и тогда самое малое, что необходимо было предпринять, – это заявить о проблеме так, как оно есть на самом деле. Территория должна была правдиво проинформировать Центр. О негативно складывающейся обстановке необходимо было поднимать вопрос в экспертной среде и в средствах массовой информации. Однако таких сигналов в общественную и информационную среду из актюбинского региона не подавалось. Нет уверенности и в том, что шла достоверная и объективная информация наверх по вертикали власти.

Полагаем, что подобного рода положение характерно не только для взятой для анализа в данном случае Актюбинской области. В этой связи соответствующие уроки должны быть извлечены всеми регионами Казахстана.

Дополнительную ценность в прояснении состояния религиозного экстремизма и терроризма в Казахстане может представить анализ теракта, имевшего место в Алматы в июле 2016 года и исполнителя которого – Руслана Куликбаева – в прессе и социальных сетях прозвали «алматинским стрелком».

Небезызвестно, что Алматы является центром притяжения внутренней миграции. В мегаполис приезжают и переезжают жители со всех регионов страны, в том числе в поисках заработка и, нередко, желающие «залечь на дно» в связи с возможным вниманием к их персонам со стороны правоохранительных органов. По всей видимости, данные моменты можно отнести и к социальному портрету Р. Куликбаева.

Непосредственно для Алматы внутренний миграционный фактор должен быть учтен как специфический. Он в немалой степени и должен определять деятельность местных властей в реализации системных мер противодействия религиозному экстремизму и терроризму. При этом важно не допустить со стороны «пришлых» радикалов, во-первых, подрывных актов, а во-вторых, их возможной деятельности по распространению своего радикального влияния и вовлечения в свой круг других лиц. Еще более сложно будет отслеживать ситуацию, если под такое влияние попадут опять же приезжие люди.

Следует заметить, что «алматинский стрелок» как террорист с религиозно-экстремистским окрасом старался убивать исключительно людей, имеющих отношение к правоохранительным органам, военнослужащих [6]. И это отражает уже тенденцию, характерную не именно для Алматы, но и присущую в целом современному контингенту казахстанских религиозных экстремистов.

Не секрет, что в первую очередь в списке на покушение стоят работники специальных и правоохранительных органов, военные. В этом состоит особенность идеологического характера. Поэтому следует обратить внимание на военно-спортивную и огневую подготовку личного

состава правоохранительных органов. Она ни в коем случае не должна уступать и, более того, должна превосходить уровень подготовки экстремистов и террористов. Жизнь и ситуация диктуют требование не только владеть оружием, но и быть способным, уметь защитить табельное оружие, находящееся на руках у патрульных и постовых служб, от попадания в руки преступникам, особенно, террористам.

Так как Р. Куликбаев являлся бывшим осужденным, следует остановиться и на работе по идеологическому исправлению осужденных за экстремистские и террористические преступления в местах лишения свободы. Проблема в том, что, по всей видимости, не все лица, на самом деле, охвачены профилактическим воздействием в исправительных учреждениях. При достаточно большом внимании, которое уделяется сегодня пенитенциарной профилактике религиозного экстремизма, а также с учетом наблюдаемой активности и набранной динамики в этой сфере полагаем, что внутри осужденного контингента все же имеется категория лиц, умело скрывающая свои убеждения и экстремистские намерения, в связи с чем руководством колоний эти люди как бы снимаются с учета. В итоге, они пережидают и переживают своего рода инкубационный период. Таким образом, встает проблема выявления латентных, «инкубационных» радикалов. Для этого нужны определенные критерии, которые должны быть выработаны специалистами в области переубеждения и дерадикализации.

Помимо критериев индикации скрытых радикалов, отмечается потребность в разработке объективных критериев и показателей для оценки состояния и эффективности проводимой адресной работы по переубеждению и дерадикализации в целевой такфиро-«джихадистской» среде [7], в том числе в исправительных учреждениях. Кроме того, касательно исправительной работы с осужденными в пенитенциарной системе следует отметить, что порой в колониях достигается обратный эффект, о чем в СМИ проходит информация опять же относительно «алматинского стрелка», о котором его дружескими связями отмечается, что за время его нахождения в местах лишения свободы его психика была нарушена [8]. Данный случай требует своего анализа и исследования во избежание подобных трагических повторов.

С точки зрения права и криминологии представляет интерес на сегодняшний день поиск путей юридического квалификационного заслона распространению идеологии религиозного экстремизма и терроризма, который срабатывал бы в превентивном порядке.

Формат противодействия религиозному экстремизму и терроризму может быть силовым, когда уже происходит экстремистская акция или теракт или имеется реальная угроза его совершения, и профилактическим, когда проводится предупредительная работа превентивного характера.

Силовой метод применить никогда не поздно, он реализуем на любом этапе. Однако в нем имеются и определенные риски, которые могут спровоцировать негативные последствия. Например, некоторые горячие головы на волне эмоций предлагают подвергать силовому воздействию не только самих носителей радикальных и деструктивных воззрений, но и членов их семей. Подобного рода отношение и действия могут возыметь обратный эффект, дав повод для разворачивания радикалами дальнейшей экстремистской пропаганды и выпадов. Силовой подход, на наш взгляд, следует проводить тонко и избирательно, с наличием достаточных правовых оснований и в нужный момент времени.

Таким образом, в решении проблемы противодействия религиозному экстремизму и терроризму, особенно идеологического характера, силовой подход как таковой не должен браться за основу. Более того, это означало бы признание своего рода бессилия государства в области контрпропаганды, т.е. в поиске и нахождении исчерпывающих контрдоводов, доказывающих несостоятельность радикальной идеологии и методов, их обманность и ложность и, напротив, явную предпочтительность с любой, в том числе и особенно религиозной, точки зрения нерадикальных, конструктивных и религиозно-нормативных подходов к жизнедеятельности человека, включая воплощение его религиозных потребностей.

В этой связи считаем, что необходимо продолжать развитие превентивных методов работы по противодействию религиозному экстремизму и терроризму, включая идеологические, теологические, психологические, социальные и информационно-технические аспекты преодоления уязвимости населения, особенно верующей молодежи, к радикальной обработке. Полагаем, что данное направление будет стратегически более выигрышным.

Литература

1 Из выступления заместителя председателя КНБ РК Н. Билисбекова на конференции по вопросам предупреждения и пресечения экстремизма и терроризма, 22 сентября 2016 г. // http://www.ratel.kz/raw/boeviki_vozvraschajutsja_na_rodinu/?utm_source=directadvert&utm_medium=cpc&utm_campaign=r_src

2 Киманов А. Когда казах на чужбине начнет убивать другого казаха… // http://www.zakon.kz/4813688-alibek-kimanov-kogda-kazakh-na.html

3 Прокуроры почти бессильны перед онлайн-вербовщиками // http://www.zakon.kz/4820524-prokurory-pochti-bessilny-pered-onlajjn.html

4 Как в Актобе попадают в группировки радикалов // http://www.diapazon.kz/kazakhstan/kaz-othernews/86893-kak-v-aktobe-popadayut-v-gruppirovki-radikalov.html

5 К сожалению, это не случайность: политологи о теракте в Актобе // http://today.kz/news/kazahstan/2016-06-06/718984-k-sozhaleniyu-eto-ne-sluchajnost-politologi-o-terakte-v-aktobe/

6 Террорист в Алматы перепутал гражданских с полицейскими // http://www.zakon.kz/4806720-terrorist-v-almaty-pereputal.html

7 Киманов А. В Актобе произошло то, что назревало уже два года // http://www.zakon.kz/4798891-alibek-kimanov-v-aktobe-proizoshlo-to.html

8 Алматыдағы атыс: күдікті Күлікбаевтың көпке беймәлім қырлары (фото) // http://qamshy.kz/home/show/11361

References

1 Iz vystuplenija zamestitelja predsedatelja KNB RK N. Bilisbekova na konferencii po voprosam preduprezhdenija i presechenija jekstremizma i terrorizma, 22 sentjabrja 2016 g. // http://www.ratel.kz/raw/boeviki_vozvraschajutsja_na_rodinu/?utm_source=directadvert&utm_medium=cpc&utm_campaign=r_src

2 Kimanov A. Kogda kazah na chuzhbine nachnet ubivat' drugogo kazaha… // http://www.zakon.kz/4813688-alibek-kimanov-kogda-kazakh-na.html

3 Prokurory pochti bessil'ny pered onlajn-verbovshhikami // http://www.zakon.kz/4820524-prokurory-pochti-bessilny-pered-onlajjn.html

4 Kak v Aktobe popadajut v gruppirovki radikalov // http://www.diapazon.kz/kazakhstan/kaz-othernews/86893-kak-v-aktobe-popadayut-v-gruppirovki-radikalov.html

5 K sozhaleniju, jeto ne sluchajnost': politologi o terakte v Aktobe // http://today.kz/news/kazahstan/2016-06-06/718984-k-sozhaleniyu-eto-ne-sluchajnost-politologi-o-terakte-v-aktobe/

6 Terrorist v Almaty pereputal grazhdanskih s policejskimi // http://www.zakon.kz/4806720-terrorist-v-almaty-pereputal.html

7 Kimanov A. V Aktobe proizoshlo to, chto nazrevalo uzhe dva goda // http://www.zakon.kz/4798891-alibek-kimanov-v-aktobe-proizoshlo-to.html

8 Almatydağy atys: kүdikti Kүlikbaevtyң kөpke bejmәlim қyrlary (fo-to) // http://qamshy.kz/home/show/11361

Даубасова С.Ш.

О некоторых проблемах начала досудебного расследования экологических преступлений

В статье рассмотрены некоторые процессуальные, методологические вопросы, решаемые лицами, ведущими уголовный процесс в начале досудебного расследования экологических преступлений, разрабатываемые представителями криминалистики и уголовно-процессуальной науки. Автор подчеркивает, что уголовные дела о преступлениях в сфере экологии отмечаются особой сложностью, что сказывается уже на стадии проверки, поскольку выявление признаков преступления определяется существенной спецификой и требует применения и сочетания комплекса биологических, химических, физических, даже экономических и правовых мероприятий.

Ключевые слова: признаки преступления, досудебное расследование экологических преступлений, экономические и правовые мероприятия.

Daubasova S.Zh.

On some problems of the beginning of pre-trial investigation of environmental crimes

The article deals with some procedural, methodological issues decides officials conducting criminal proceedings at the beginning of the pre-trial investigation of environmental crimes developed by representatives of criminology and criminal procedure science. The author emphasizes that criminal cases involving crimes in the sphere of ecology, notes the particular difficulty that affects at the time of inspection, as evidence of a crime is determined by identifying the essential characteristics and requires the use of complex and combination of biological, chemical, physical, economic and even legal activities.

Key words: evidence of a crime, pre-trial investigation of environmental crimes, economic and legal measures.

Даубасова С.Ш.

Экологиялық қылмыстардың алдын ала тергеу басында кейбір мәселелері туралы

Мақалада қарастырылған кейбір процессуалдық, әдістемелік мәселелерімен криминология және қылмыстық іс жүргізу ғылым өкілдері әзірлеген экологиялық қылмыстардың алдын ала тергеу басында қылмыстық процесті жүргізуші лауазымды тұлғалары шешеді. Автор айтқандай, экология саласындағы қылмыстар туралы қылмыстық істер, ерекше күрделілікпен атап өтіледі, осы себептен тексерулер жүргізіліп, болған қылмыстар белгілері айқындалуы маңызды ерекшелікпен анықталуда және биологиялық, химиялық, физикалық, экономикалық және құқықтық шаралар кешенді байланыстырылған.

Түйін сөздер: қылмыстың белгілері, экологиялық қылмыстарды сотқа дейінгі тергеу, экономикалық және құқықтық іс-шаралар.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 343.985.7

Даубасова С.Ш.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республики Казахстан, г. Алматы
E-mail: Daubassova2017@gmail.com

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ НАЧАЛА ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Деятельность уполномоченных органов относительно выявления, раскрытия и расследования преступлений, ее структуризация на этапы (стадии) – проблема, которая интенсивно разрабатывается представителями криминалистики и уголовно-процессуальной науки и которая имеет несомненное методологическое значение. Результаты ее исследования непосредственно преломляются в усовершенствовании методик расследования отдельных видов (групп) преступлений; с учетом выделенных этапов конструируются соответствующие методики, конкретизируются цели и средства достижения эффективных результатов в каждом из них. С точки зрения содержательной стороны и решаемых следователем задач весь процесс доказывания рассматривается поэтапно – этап регистрации заявления, сообщения об уголовном правонарушении в Едином реестре досудебных расследований, первоначальный этап расследования, последующий и заключительный этапы. На каждом из перечисленных этапов решаются соответствующие задачи: на этапе регистрации заявления, сообщения об уголовном правонарушении в ЕРДР – выявление признаков преступления или уголовного проступка; на первоначальном – выявление подозреваемого; два последних – решение задачи полного расследования, доказывание виновности подозреваемого для предания суду.

В процессуальной и криминалистической литературе уделяется достаточное внимание проблеме выявления преступлений. Отдельные работы касались, прежде всего, процессуальной стороны проблемы в связи с понятием «раскрытие преступления» [1]. По мнению некоторых ученых, выявление преступлений – это процесс, в результате которого скрытые (латентные) преступные деяния становятся известными правоохранительным органам, и из этого момента возникает законная обязанность рассмотреть материалы о наличии признаков преступления и достаточных основаниях для возбуждения уголовного дела [2, с. 18]. В связи с этим неминуемо возникает вопрос: можно ли считать выявление преступления неотъемлемой частью его раскрытия? В криминалистической литературе на этот счет встречаем два основных взгляда. Сторонники первого из них включают выявление

преступления в деятельности относительно его раскрытия, считая, что таким образом обеспечивается целостность и повышается эффективность единого процесса раскрытия преступления [3]. Другие авторы рассматривают выявление преступлений как самостоятельный, первый этап борьбы с преступностью, считая, что раскрытие осуществляется после возбуждения уголовного дела лишь предусмотренными уголовно-процессуальным законом средствами [4]. При этом тот факт, что в процессе расследования или судебного разбирательства одного преступного деяния могут быть выявлены факты совершения других преступлений – этот вопрос не рассматривается.

Если в ранее действующем УПК РК была глава, посвященная этапу возбуждения и выделены следственные действия, проведение которых допускалось до возбуждения уголовного дела, то с принятием нового УПК РК в соответствии с ч. 1 ст. 179 началом досудебного расследования является регистрация заявления, сообщения об уголовном правонарушении в Едином реестре досудебных расследований либо первое неотложное следственное действие. В соответствии с ч. 5 ст. 181 при отсутствии достаточных данных, указывающих на признаки уголовного правонарушения, заявления и сообщения, требующих проведения ревизий и проверок уполномоченных органов для установления признаков уголовного правонарушения, без регистрации в Едином реестре досудебных расследований в течение трех суток направляются для рассмотрения уполномоченным государственным органам.

Между тем проблема выявления экологических преступлений невероятно сложна и поэтому нуждается в специальной процессуальной и криминалистической разработке. Необходимо сразу же оговорить, что среди экологических преступлений особенно серьезные проблемы имеют место в отношении преступлений 1 и 2 групп, поскольку эти правонарушения сочетают в себе сложный комплекс факторов, включая не только пространственные, когда территория, подвергшаяся загрязнению занимает десятки, сотни километров, но и метеорологические, которые вносят изменения, причем весьма существенные и могут нивелировать изменения. Усложняет процесс выявления признаков преступления в биологических объектах, поскольку их иммунная система противодействует внешним негативным воздействиям и существует временной фактор, который может оказаться продолжительным – недели, месяцы, иногда годы проходят, прежде чем биологическая особь погибает из-за произошедшего экологического правонарушения. Поясним на нескольких примерах, получивших большой общественный резонанс. В 2000 году на Каспийском побережье в Мангистауской области нашли тела тысяч тюленей. Причиной их гибели назвали хронический токсикоз. В местной прессе озвучивалось официальное заключение, что несколько лет в силу биологических особенностей в организме животных накапливались нефтяные токсины и сельскохозяйственные пестициды, что привело к резкому падению иммунитета у тюленей и подверженности их инфекционным заболеваниям. Весной 2006 года погибло по меньшей мере 330 тюленей. Тогда по версии комиссии, наиболее вероятной причиной явился вирус чумы. Кроме этого, назывались также неблагоприятные погодные условия. Но представители Института микробиологии и вирусологии предположили, что массовая гибель тюленей в Мангистауской области произошла в результате интенсивного рыболовства. В 2007 году трагедия повторилась, количество найденных на берегу мертвых тюленей приблизилось к тысяче. Мертвых тюленей находили на побережье между нефтяными месторождениями Каламкас и Каражанбас, в районе водозащитной дамбы «Каламкас». В мае 2009 года на побережье Каспия насчитали сотни погибших тюленей. В этом же Тюб-Караганском районе Мангистауской области было обнаружено более 350 тушек мертвых тюленей. В марте 2010 года, по данным сайта Aktau-news, вице-министр охраны окружающей среды Э. Садвакасова заявила, что основной причиной сокращения популяции тюленей в Каспийском море является человеческая деятельность. «Самая первая причина в том, что мы ведем активный вылов рыбы в Каспийском море, а это основной продукт питания тюленей. Популяция тюленей на нашей территории – около 8000 особей, и она катастрофически сокращается каждый год», – заявила тогда Эльдана Садвакасова. В мае 2010 года депутат парламента Виктор Киянский обратился с запросом на имя премьер-министра страны. В своем обращении депутат заявил, что «избиратели отмечают, что ослабление профилактических, предупредительных и реабилитационных мероприятий приводило и приводит к массовой гибели тюленей на Каспии, заморам рыбы, а теперь сокращению уральской популяции сайги». В отношении тюленей были проведены много-

численные исследования, приглашены были не только казахстанские специалисты, но и ученые из Германии, России, Англии и т.д. Результаты не были озвучены. Позднее, в 2014 г. в прессе появилась информация о замене труб на Кашагане. Как известно, Кашаган уникальное месторождение, находящееся в шельфе Каспия, и опасность добычи нефти на ней заключается в том, что сопровождается выбросами высокосернистого газа, губительного для живых организмов. В средствах массовой информации появились публикации об утечке газа из труб, проложенных в Кашагане. В других публикациях было указано, что трубы будут заменены к 2016 г. Таким образом, возникает вопрос, чья вина в использовании негодных труб, которые привели к экоциду? Возбуждены ли уголовные дела против тех лиц, которые использовали заведомо непригодные трубы, грубо нарушая технологический процесс, приведший к колоссальным потерям? Ответа нет!! Аналогичная ситуация с сайгаками, причину массовой их гибели ученые связывают с результатами человеческой деятельности. Согласно последним данным МСХ РК, этой весной 2015 г. в Казахстане погибли свыше ста тысяч сайгаков. Только в Костанайской области утилизировано более 80 тысяч туш, однако проблема не выяснена. В истории «сонной болезни» в селе Калачи в Казахстане учеными были получены результаты экспертиз почвы, подземного воздуха и воды, взятых ими из 12 скважин в Калачах. После этого у специалистов появилась рабочая версия феномена «сонного села», которую предстоит проверить в дальнейших исследованиях. «В пробах из почвы Калачей обнаружено повышенное содержание угарного газа СО и углеводорода СН. Причину «сонной болезни» я бы сформулировал так: периодическое вдыхание воздуха с пониженной концентрацией кислорода и повышенной концентрацией угарного газа и углеводорода», – считает замгендиректора НЯЦ Казахстана Лукашенко. Он подчеркнул, что это пока только рабочая версия и добавил, что «сонную болезнь» вызывает не какой-то один фактор, а именно совокупность трех факторов – недостаток кислорода плюс избыток СО и СН», – полагает Лукашенко. Так, например, по результатам проб оказалось, что концентрация угарного газа (СО) в подземном воздухе находится на уровне предельно допустимой. Углеводород (СН) не превышает уровень предельно допустимой концентрации, он находится примерно на уровне половины от ПДК. Кислород – ниже нормы, «но не очень смертельно», отмечает ученый. «Каждый из этих трех компонентов по отдельности находится почти в пределах нормы – поэтому каждый из них не вызывал никакого подозрения, и причину «сонной болезни» долго не могли выяснить. А при совокупности трех факторов возникает классический синергетический эффект. Сами по себе не очень значительные факторы усиливают друг друга и только тогда вызывают «сонную болезнь», – объясняет ученый. Долгое время ученые шли по ложному следу – Калачи находятся рядом с закрытыми рудниками, из которых в советское время добывали урановую руду. Ученые пытались выяснить связь между «сонной болезнью» и радиацией из рудников. Версия ученых такая, что связь между рудником и «сонной болезнью» есть. Дело в том, что при работах в шахте использовалось много дерева – для крепежа, настилов и так далее. Когда скважина была закрыта, она стала заполняться водой. При контакте дерева с водой и стал выделяться угарный газ. А когда его накопилось достаточное количество, газ стал постепенно выходить на поверхность», – объясняет ученый [5].

Оценка всей перечисленной информации в приведенных примерах предусматривает применение комплекса знаний, прежде всего экологических, криминалистических, технических, потом только правовых. Проверка информации включает одновременную работу по нескольким направлениям, в частности: выявление и получение следов загрязнений; исследования животных, исследования людей, выявление предприятий; выявление и получение нужных документов и их копий в этих предприятиях; выявление причастных лиц; прослеживание движения загрязняющих веществ и мн. др. Это только первичная информаци.

При проверке первичной информации природоохранной прокуратурой совместно с различными службами, например, с Министерством сельского хозяйства РК, осуществляются разнообразные мероприятия: организация проведения проверок, получение официальных справок от природоохранных служб; опрос граждан; исследования диких животных; истребование, исследование и сравнительный анализ документов; использование конфиденциальных источников информации; проверка фактического наличия очистных средств и их состояния; оперативное наблюдение; прослушивание телефонных переговоров и снятие информации с каналов связи; оперативное обследование сооружений, помещений, участков местности и тому подобное.

Таким образом, расследования преступления в сфере экологии занимают особое место, поскольку выявление последних определяется существенной спецификой и требует применения и сочетания комплекса биологических, химических, физических, даже экономических и правовых мероприятий.

Криминалистическое значение деятельности относительно рассмотрения материалов об экологических преступлениях имеет два аспекта: процессуальный и оперативно-розыскной. В данном случае идет речь о рассмотрении оперативных материалов органами, осуществляющими ведение дела оперативно-розыскными функциями, и уголовно-процессуальная деятельность, которая осуществляется в соответствии со ст. ст. 179-186 УПК РК о регистрации уголовного дела путем использования имеющихся процессуальных средств. Криминалистический аспект такой деятельности именуется «проверочные действия». В новом УПК РК понятие «проверочные действия» отсутствует. В других нормативных актах, юридической литературе и среди практических работников такая деятельность именуется по-разному: «доследственная проверка», «первичная проверка», «рассмотрение сообщений о преступлениях» [3].

Как один из наиболее спорных аспектов уголовного судопроизводства проверка касается тех вопросов, где сталкиваются процессуальное право и криминалистика. При этом наблюдается существенное отставание регламентации этой деятельности в УПК РК (как в старом, так и в новом) соответствующих криминалистических рекомендаций относительно ее проведения.

Отдельные криминалисты считают, что вопросы, которые касаются рассмотрения первичных материалов и возбуждения уголовного дела, должны относиться к науке уголовного процесса, а не к методике расследования и криминалистики вообще. Мы поддерживаем мнение В.А. Образцова, который считает, что решение вопроса о достаточности имеющихся данных для возбуждения уголовного дела, потребность провести их проверку касается уголовного процесса. Вместе с тем, исходные данные, по которым возбуждено уголовное дело, являются объектом специфической криминалистической оценки с точки зрения следственных ситуаций и версий, возникших на начальном этапе расследования, и определяют характер и направленность решаемых на этом этапе поисково-познавательных задач [6, с. 351].

Тактические и методические особенности проведения проверки определяются, в частности, видовыми (групповыми) особенностями преступлений; спецификой задач проверки, ограниченностью ее средств и сроков проведения; особенностями поступившей информации, источниками этой информации (например, информации, полученной путем проведения оперативно-поисковых мероприятий и информации, полученной из заявлений граждан, материалов проверок контролирующих органов и тому подобное); отраслевой спецификой субъекта проведения проверки (природоохранной прокуратурой); особенностями ситуации, возникающей при проверке (возникновения разных конфликтных ситуаций, трудности в получении нужных документов, противодействие заинтересованных лиц и тому подобное).

Решающую роль на стадии проверки играет информация о преступлении, выступающая поводом к возбуждению уголовного дела. Поскольку основания выясняются уже в ходе процесса, то возникновение повода как начального момента процесса предшествует установлению этих оснований. Следовательно, процессуальная деятельность относительно выяснения оснований к возбуждению уголовного дела всегда начинается с проверки и оценки повода. Сущность проверки материалов об экологических преступлениях заключается в исследованиях специалистов.

Анализ дел позволяет определить перечень материалов, составляющих первичный материал, нужный для обоснованного возбуждения уголовного дела, перспективного расследования и судебного разбирательства:

1) материалы специальных проверок природоохранной прокуратурой;

2) письменные заявления органов, осуществляющие государственный экологический контроль за состоянием окружающей природной среды;

3) письменные звявления представителей общественных экологических организаций;

4) рапорт работника оперативного подраздела (обобщающий письменный вывод проведенной работы относительно выявления и документированию преступления или отдельного его эпизода, где четко определяются установленные данные о преступном событии и причастных к нему лицах);

5) публикации средств массовой информации;

6) заявления отдельных граждан.

Уголовные дела о преступлениях в сфере экологии, как свидетельствует следственная практика, отмечаются особой сложностью, что сказывается уже на стадии проверки. Для обе-

спечения судебной перспективы дела об экологических правонарушениях нужно выполнить колоссальную проверочную работу, прежде всего с целью контроля полноты тех материалов, которые поступали от граждан, средств массовой информации, представителей общественных экологических организаций и необходимости устранения пробелов.

Литература

1 Герасимов И.Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений. – Свердловск: Средне-Уральское кн. изд-во, 1976. – 184 с.

2 Иванова Л.А. Криминалистическая характеристика и первоначальный этап расследования преступлений, связанных с загрязнением вод и атмосферы: автореф. дис. канд. юрид. наук / Урал. ГЮА РФ. – Екатеринбург, 2003. – 22 с.

3 Образцов В.А. и др. Расследование преступных загрязнений водных объектов и атмосферного воздуха. – М., 1981. – 64 с.

4 Зорин, Г.А. Теоретические основы криминалистики. – Минск: Амалфея, 2000. – 416 с.

5 https://www.google.kz/m yvision.kz/post/132671

6 Образцов В.А. Криминалистика: Курс лекций / Ассоциация работников правоохранительных органов РФ. – Г., 1996. – 448 с.

References

1 Gerasimov I.F. Nekotorye problemy raskrytija prestuplenij. – Sverdlovsk: Sredne-Ural'skoe kn. izd-vo, 1976. – 184 s.

2 Ivanova L.A. Kriminalisticheskaja harakteristika i pervonachal'nyj jetap rassledovanija prestuplenij, svjazannyh s zagrjazneniem vod i atmosfery: avtoref. dis. kand. jurid. nauk / Ural. GJuA RF. – Ekaterinburg, 2003. – 22 s.

3 Obrazcov V.A. i dr. Rassledovanie prestupnyh zagrjaznenij vodnyh ob#ektov i atmosfernogo vozduha. – M., 1981. – 64 s.

4 Zorin, G.A. Teoreticheskie osnovy kriminalistiki. – Minsk: Amalfeja, 2000. – 416 s.

5 https://www.google.kz/m yvision.kz/post/132671

6 Obrazcov V.A. Kriminalistika: Kurs lekcij / Associacija rabotnikov pravoohranitel'nyh organov RF. – G., 1996. – 448 s.

Нұрбек Д.Т., Уразымбетов Т.Е.

Күдіктіні ұстау-тергеу әрекеті ретінде

Бұл мақалада күдіктіні ұстау негіздері, күдікті ретінде ұсталған адамдарға анықтау органы, анықтаушы, тергеуші немесе прокурордың мәжбүрлеу шарасы қолданылу тәртібі, сондай-ақ кезеңдері қарастырылған. Мемлекеттік мәжбүрлеуді қолдану өзінің сипатымен мақсаты бойынша әртүрлі болып келеді. Қоғамдық қатынастардың, сондай-ақ оларға деген қолсұғушылықтардың әртүрлі болуы, өздерінің мазмұнына, себептері (негіздері) және іске асыру тәртібі бойынша мемлекеттік мәжбүрлеудің әркелкі түрлерін қолдану қажеттілігін негіздейтін айқындалған айырмашылықтары бар. Ол, қылмыстық-құқықтық, азаматтық-құқықтық, әкімшілік-құқықтық, тәртіптік ықпалы бар шаралар түрінде ғана көріне алады және көрінеді де. Мемлекеттік мәжбүрлеудің тағы бір түрі болып өзінде мәжбүрлеу ықпалы бар қылмыстық процессуалдық құқықтың барлық нормаларымен қарастырылатын жиынтықты көрсететін қылмыстық процессуалдық мәжбүрлеу саналады.

Түйін сөздер: күдікті, күдіктіні ұстау, процессуалдық тәртібі, бұлтартпау шаралары, мәжбүрлеу шаралары.

Nurbek D., Urazymbetov T.

The detention of the suspect as an investigative action

Based on scientific articles that the detention of the suspect, the rights of the suspect, the procedure and conditions of detention of persons detained on suspicion of committing a crime, and the criminal procedural coercive measures, on the procedure of detention of persons detained as suspects. In given article are considered causes of detention of suspect as a emergency measure of procedural enforcement, which employed by state body of inquiry, prosecutor or interrogator, also phases procedural order of arrest.State enforcement is diverse by own character and employment aim. Community relations diversity and impinge provides nessecity of state enforcement diverse kinds employment, which have strict distinction by own content, cause and order of realization. It can appear for not just measures of criminal-law, civil-law, administrative-law, disciplinary-law effect. Diversity of state enforcement is criminal-procedural enforcement, that present complex all measures of enforcement which were provided by criminal-procedural norms.

Kew words: suspect, suspect's detention, procedural order, preventive measures, procedural enforcement measures.

Нурбек Д.Т., Уразымбетов Т.Е.

Задержание подозреваемого как следственное действие

В данной статье рассмотрены основания задержания подозреваемого как неотложная мера процессуального принуждения, применяемая органом дознания, дознавателем, следователем или прокурором, также этапы процессуального порядка задержания. Государственное принуждение по своему характеру и целям применения разнообразно. Разнородность общественных отношений, а также посягательств на них обуславливает необходимость применения различных видов государственного принуждения, которые по своему содержанию, причинам (основаниям) и порядку реализации имеют определенные отличия. Оно может выступать и выступает не только в виде мер уголовно-правового, гражданско-правового, административно-правового, дисциплинарного воздействия. Разновидностью государственного принуждения является и уголовно-процессуальное принуждение, представляющее собой совокупность всех предусматриваемых нормами уголовно-процессуального права мер принудительного воздействия.

Ключевые слова: подозреваемый, задержание подозреваемого, процессуальный порядок, меры пересечения, меры процессуального принуждения.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 343.2/.7

*Нұрбек Д.Т., Уразымбетов Т.Е.

І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Қазақстан Республикасы, Талдықорған қ.
*E-mail: rufat.dana@mail.ru

КҮДІКТІНІ ҰСТАУ-ТЕРГЕУ ӘРЕКЕТІ РЕТІНДЕ

Күдіктіні ұстау – бұл заң бойынша жаза ретінде бас бостандығынан айыру көзделген қылмыстық істерді деп күдік келтірген адамды тез арада және қысқаша уақытқа күзетке алудан тұратын, оның қылмысқа қатыстылығын анықтау үшін және ұсталғанға бұлтартпау шарасы ретінде қамауға алу туралы сұрақты шешу үшін жүгізілетін тергеу әрекеті [1, 77].

Тергеуші мен анықтама органы қылмыс істеді деген күдікпен адамды ұстауға тек қана Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің 133-бабында көрсетілген келесі негіздер болған жағдайда, егер:

1) қылмыстық құқық бұзушылық жасады деген күдік расталмаса;

2) ұстап алынған адамға күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын не қамаққа алу не Қазақстан Республикасының шегінен тысқары жерге шығарып жіберу түріндегі жазаны қолдануға негіздер болмаса;

3) ұстап алу осы Кодекстің 131-бабының талаптарын елеулі түрде бұза отырып жүргізілген болса;

4) ұстап алу үшін заңды негіздер болмаса, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асырып жатқан адамның немесе прокурордың қаулысы бойынша босатылуға жатады.

Адамды қылмыс істеді деуге негіз беретін басқа деректер болған жағдайда оны мынадай кезге ғана ұстауға болады:

– егер бұл адам қашуға құлшынса;
– күдіктінің тұрғылықты мекен-жайы болмаса;
– күдіктінің жеке басы анықталмаған кезде.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің 133-бабында көрсетілген негіздерден басқа қылмыс істеуге күдіктіні ұстау кезіндегі ұстау мотивін де ескеру маңызды, яғни күдіктенгеніміз бостандықта жүріп тергеуден жасырынып қалуы мүмкін, оны жүргізуге кедергі жасауы немесе қылмысын жалғастыру сияқты шын үрей тудыратын жағдайлар.

ҚР Қылмыстық-процестік кодексінің 133-бабында айтылғандай, қылмыс жасаған адамдарды ұстауға азаматтардың да құқықтары бар.

Жәбірленушінің, сондай-ақ кез келген өзге де азаматтың жаңа қол сұғушылық жасау мүмкіндігінің жолын кесу мақсатымен қылмыс жасаған адамды ұстауға құқығы бар.

Осы жағдайларда ұсталған адамға ол қарсылық көрсеткен кезде ҚР қылмыстық кодексінің 33-бабында көзделген шекте дене күші мен басқа да құралдар қолданыла алады. Егер ұсталған адамда қару немесе өзге де қауыпты заттар бар деп ұйғаруға негіз болса, оны ұстаған азамат ұсталушының киімін тексеруге және құқық қорғау органдарына немесе өзге де мемлекет органдарына беру үшін ондағы заттарды алуға құқылы [2].

Ал, ҚР Қылмыстық кодексінің 33-бабында қол сұғушылық жасаған адамды ұстау кезінде зиян келтіру туралы көрсеткен. Қылмысты жасаған адамға оны мемлекеттік органдарға жеткізу және оның жаңа қол сұғушылық жасау мүмкіндігін тыю үшін ұстау кезінде зиян келтіру, егер мұндай адамды өзге амалдармен ұстау мүмкін болмаса және бұл орайда осы үшін қажетті шаралар шегінен шығуға жол берілмесе, қылмыс болып табылмайды. Қол сұғушылық жасаған адамды ұстау адамға келтірілген зиян жағдай мәжбүр етпейтін анық шектен тыс зиян қажетсіз келтірілген кезде, олардың ұсталатын адам жасаған қылмыстың сипаты мен қоғамдық қауіптілік дәрежесіне және ұстаудың мәнжайына көрнеу сай келмеуі ұстау шараларын асыра сілтеу деп танылады. Бұлайша асыра сілтеу қасақана зиян келтірілген жағдайда ғана қылмыстық жауаптылыққа әкеп соғады.

Қол сұғушылық жасаған адамды ұстауға, бұған арнаулы уәкеттілігі бар адамдармен бірге жәбірленушілермен қоса азаматтардың да құқығы бар.

Қылмыс жасады деген күдік бойынша ұсталғандар уақытша ұстау изоляторларына ұсталады. Қылмыс жасады деген күдік бойынша ұсталған адамдарды қамауда ұстаудың тәртібі мен шарттары заңдарымен бекітіледі.

Адамды қамауға алу үшін ол адамды әуелі тергеу органдарына алып келу керек. Бірақта алып келудің өзі әкімшілік шара. Қылмыс үстінде немесе азаматтарды хабарлауы бойынша ұсталған адам тергеу әрекеттерін жүргізуге құзіреті жоқ кез келген полиция қызметкерлерімен, тіптен азамтардың өздерімен бірге ішкі істер бөліміне жеткізілуі мүмкін. Қылмыс істеді деген күдікпен адамды қылмыстық процессуалды тәртіппен ұстауға анықтама органы, тергеуші, прокурор ғана құқылы. Бірақта көрсетілген қақылы адамдармен күзетке алу туралы шешім алдынала қабылданса, осы мәжбірлеу шарасының мерзімі шын мәнінде ұстау кезінен басталады. Бұл жағдайларда органға жеткізуден бастап процессуалдық сипат алады, сол себепті процессуалдық ұстаудың бір сатысын құрайды.

Күдіктіні ішкі істер бөліміне жеткізу көп жағдайларда оның қарсылық көрсетуімен ұштасады: полиция қызметкерлеріне күштей қарсылық етуге, қашып кетуге, әшкерелейтін дәлелдемелерді жойып жіберуге тырысулары қажет. Көрсетілген жағдайлар ұсталуға тиісті адамға жақындаудың, оны ұстау мен тергеу орына жөнелтудің неғұрлым тимді әдіс-айлаларын анықтау үшін криминалистикада ұстаудың тактикалық ережелерін тағайындау қажеттігін тудырады. Сондықтан криминалистикада қылмыстық процеске қарағанда ұстау тактикалық тұрғыдан кең көлемде қаралады, адамды ИВС (уақытша ұстау изоляторы) қамау алдындағы әрекеттерді қоса қарайды.

Қарастырылып отырылған тергеу әрекетінің тактикасы көбіне ұстаудың түріне байланысты – жалғыздық немесе топтық болуына тәуелді. Ұстау өткізу уақыты бойынша бір уақыттық (бір қылмыстық іс бойынша өтіп жатқан және әр жерде адамдар бір күнде және бір сағатта ұсталады) және әр түрлі уақытта жүзеге асырылатын болып бөлінеді. Сонымен қатар, ұстау өткізу орнына байланысты бөлінеді (пәтерде, саябақта, орманда және басқа жерлерде). Тергеліп жатқан оқиғаның нақты жағдайына байланысты ұстау жақсы дайындықтан соң немесе дайындықсыз жүргізіледі. Дайындықсыз жүргізу кенеттен пайда болған жағдайлар орын алса, мысалы қылмыскер қылмыс істеу үстінде ұсталған кезде. «Осылайша ұстау дегеніміз – бұл заң бойынша жаза ретінде бас бостандығынан айыру көзделген қылмысты істеді деп күдік келтірілген адамды тез арада және қысқаша уақытқа күзетке алудан тұратын, оның қылмысқа қатыстылығын анықтау үшін және ұсталғанға бұлтартпау шарасы ретінде қамауға алу туралы сұрақты шешу үшін жүргізілетін тергеу әрекеті» [3, 68].

Қылмыстық құқық бұзушылық жасаудағы күдіктіні ұстап алу – қылмыстық қудалау органы қылмыстың жолын кесу және оған күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын қолдану туралы мәселені шешу мақсатында немесе адамның жасырынуы не неғұрлым ауыр қылмыс жасауы мүмкін деп пайымдауға негіздер болса, қылмыстық теріс қылық бойынша іс жүргізуді қамтамасыз ету үшін қолданатын процестік мәжбүрлеу шарасы.

Қылмыстық қудалау органының лауазымды адамы, мына негіздердің бірі:

1) осы адам қылмыс жасау кезінде немесе тікелей оны жасағаннан кейін ұсталған;

2) көзімен көргендер (куәлар), оның ішінде жәбірленушілер қылмыс жасаған адам ретінде осы адамды тікелей көрсетсе не ол адамды осы Кодекстің 130-бабында көзделген тәртіппен ұстап алған кезде;

3) осы адамда немесе оның киімінде, өзінің бойында немесе тұрғынжайында қылмыстың анық іздері табылған кезде;

4) жедел-іздестіру қызметінің және (немесе) жасырын тергеу әрекеттерінің заңға сәйкес алынған материалдарында адамға қатысты ол жасаған немесе жасауға дайындап жатқан қылмыс туралы анық деректер болғанда, бас бостандығынан айыру түрінде жаза тағайындалуы мүмкін қылмыс жасады деп күдік келтірілетін адамды ұстап алуға құқылы.

Қылмыстық іс жүргізу қызметін атқару барысында оған қатысушы жеке тұлғаларға заңмен көзделген мәжбүрлеу шараларын қолдану қажет болады. Ондай шараларға ҚПК-нің 4-бөлімі арналған [2]. Ол шараларды қолданудың негізгі мақсаты қылмыстық процестің міндеттерін орындауды қамтамасыз ету болып табылады. Мысалы, айыпталушы тергеуден жасырынып, қылмыстық тез және толық ашуға кедергі жасайды деп санауға негіз бар болған жағдайда, ондай кедергіні болдырмау мақсатында тергеуші бұл айыпталушыны қамауға алуға құқықты.

Мәжбүрлеу шараларын жүзеге асыру адамдардың жеке басының бостандығын және өзге де құқықтарын шектеуге соқтыратын болғандықтан, ол шараларды қолдану заңдылық принципін қатаң сақтауды талап етеді. Сондықтан, мәжбүрлеу шараларын қолдану үшін заңмен көзделген негіздің болуы қажет және ондай шара қылмыстық іс жүргізу органының дәлелді қаулы шығаруы немесе хаттама жазуы арқылы рәсімделіп қолданылады. Мәжбүрлеудің шарасын қолдануға жеке тұлғаның өзінің немесе оның мүддесін қорғайтын адамның келісімі қажет етілмейді. Өйткені, мұндай шараның мәнісі процеске қатысушы жеке тұлғаларды қылмыстық іс жүргізу тәртібін сақтауға еріксіз көндіру болып табылады.

Қылмыстық процеске қатысушылардың тиісті дәрежедегі тәртібін қамтамасыз ету туралы заң талаптарын, олар жағынан құқыққа қарсы әрекетін, сонымен бірге қылмыстық сот ісін жүргізу міндетін ойдағыдай шешу мақсатында қажетті жағдайды қамтамасыз ету үшін, қылмыстық процесті жүргізуші органдарға мәжбүрлеу шараларын қолдану арқылы, азаматтардың кепілденген конституциялық құқығы мен мүддесін шектеуге мәжбүр етеді. Бірақ мәжбүрлеу шараларын қолдану демократияның, гуманизмнің, заңдылықтың принциптеріне сәйкес жүргізілуі тиіс:

– біріншіден, мәжбүрлеу шараларын тек қана оған заңды негіз болған кезде қолдану;

– екіншіден, оған уәкілеттігі бар лауазымды адамдармен және органдармен;

– үшіншіден, заңда көрсетілген процеске қатысушыларға;

– төртіншіден, шығарылған процессуалдық акт негізінде;

– бесіншіден, мәжбүрлеу шарасын, заңда қарастырылған процессуалдық тәртіп пен процедураны қатаң сақтай отыра қолдану.

Қылмыстық-процессуалдық құқық жүйесіндегі мәжбүрлеу шараларының орнын анықтау үшін, бізге қылмыстық-процессуалдық мәжбүрлеу институтына түсіндірумен беруіміз қажет. Ол үшін мәжбүрлеудің ең толық мағыналы ұғымын берген З.Ф. Коврига деген профессорлар А.Н. Ахпанов пен Б.Х. Толеубекованың пікірлерін қолдау қажет. Сонымен оның айтуынша, қылмыстық-процессуалдық мәжбүрлеу – сот төрелігінің мүдделеріне қатер төндіретін заңсыз іс-әрекеттерді яки әрекетсіздікті тыюдың заңда белгіленген тәртіппен құзыретті мемлекет органдары (лауазымды адамдар) қылмыстық іс жүргізу қызметіне қатысушылар жөнінде қолданатын қылмыстық іс жүргізу құралдарына көрініс табатын мемлекеттік ықпал жасау әдісі [4, 78].

Қылмыстық-процессуалдық мәжбүрлеу шаралары, тек қана қылмыстық істі тергеу ойдағыдай болуға кедергі болуы мүмкін қылмыстық процеске қатысушылардың тиісті дәрежедегі тәртібін қамтамасыз ету үшін ғана емес, сонымен бірге қылмыстық іс бойынша объективті шындыққа жетуге және дәлелдеудің оптималды жағдайын қамтамасыз ету үшін және қылмыс жасаған әрбір адам өзіне тиісті жазадан құтылмайтын, жасалған қылмыстың жауапкершілігінен бұлтартпасының принципті өмірге енгізуге ықпал етеді. Сонымен қатар, бұл шаралардың мақсаты, қылмыстық процестің басқа да міндеттерін жүзеге асыру үшін қолайлы жағдай жасау болып табылады.

Мәжбүрлеу шарасын қолдану үшін, оған негіз болуы қажет, яғни азаматтың құқығы мен бостандығын шектеу қажеттілігі нақты деректермен дәлелденуі тиіс. Қылмыстық процестің мақсатында, процеске қатысушының құқығы мен бостандығын ең аз мөлшерде шектеумен жетуі тиіс. Осыған байланысты, мәжбүрлеу шаралары тек қана қозғалған қылмыстық іс бойынша қолданылуы мүмкін.

ҚПК-нің 131-бабында белгіленген тәртіп бойынша күдіктіні ұстау хаттама жазу арқылы рәсімделеді. Бұл хаттаманы анықтау немесе алдын ала тергеу жүргізу органына күдіктіні әкелгеннен кейін үш сағаттан аспайтын мерзімде тергеуші немесе анықтаушы жазып, онда ұстаудың негіздері мен себебін, жерін және уақытын (сағаты мен минутын), хаттама жазудың уақытын көрсету қажет. Хаттамаға оны жазған адам және ұсталған адам қол қояды. Хаттама ұсталған адамға жарияланады және оған ҚЖІК-нің 68 бабында көзделген күдіктінің құқықтары, соның ішінде қорғаушы шақыру және оның қатысуымен жауап беру құқығы түсіндіріліп, бұл жөнінде хаттамада көрсетіледі.

Күдікті ретінде ұсталған адамдарды қамауда ұстаудың тәртібі туралы ҚПК-нің 134-бабында көрсетілген. Бұл бапқа сәйкес, күдікті ретінде ұсталғандар уақытша ұстау изоляторларында қамалады. Қылмыс жасады деген күдікпен ұсталған әскери қызметшілер мен жазасын бас бостандығынан айыру түрінде өтеп жүрген адамдар тиісінше абақтыларда және Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны орындайтын қылмыстық-атқару жүйесінің мекемелерінде де ұсталуы мүмкін. Басқа жағдайларда (мәселен, уақытша ұстау изоляторы жоқ жерде қылмыс жасады деген күдікпен ұсталғандар анықтау органы бастығының ұйғаруы бойынша арнайы бейімделген үй-жайларда ұсталады.

Қылмыс жасады деген күдікпен ұсталған адамдарды қамауда ұстаудың жалпы тәртібі мен шарттары Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 30 наурыздағы «Қылмыс жасағандығы жөнінде күдіктілерді және айыпталушыларды қамауда ұстаудың тәртібі және шарттары» заңымен белгіленген [7].

Қылмыстық ізге түсу органы он екі сағаттың ізінде күдіктінің ұсталғандығы және қай жерде екендігі туралы оның отбасының кәмелетке толған мүшелерінің біреуіне, ал олар болмаған жағдайда басқа туыстарына не жақын адамдарына хабарлауға немесе мұндай хабарлау мүмкіндігін күдіктінің өзіне беруге міндетті.

Егер ұсталған адам басқа мемлекеттің азаматы болып табылса, көрсетілген мерзімде ол мемлекеттің елшілігі немесе консульдығы не өзге өкілдігі хабардар етілуі тиіс.

Істің ерекше жағдайларына байланысты және тергеу жүргізудің бастапқы кездегі құпиясын сақтауды қамтамасыз ету мақсатында прокурордың санкциясымен күдіктінің ұсталғандығын көрсетілген адамдарға хабарлау, күдікті кәмелетке толмаған жағдайды қоспағанда, ұстау кезінен бастап жетпіс екі сағатқа дейін кейінге қалдырылуы мүмкін.

Күдіктіні ұстаудан босатудың негіздері және тәртібі ҚПК-де көзделген. Бұған сәйкес, мынадай жағдайларда қылмыс жасады деген күдік бойынша ұсталған адам босатылуға жатады:

1) қылмыс жасады деген күдік расталмаса;

2) ұсталған адамға қамауға алу түріндегі бұлтартпау шарасын қолдануға негіз жоқ болса;

3) күдіктіні ұстау кезінде ҚПК 129-бабының талаптары бұзылған болса.

Осындай негіздердің бірі болған жағдайда күдіктіні ұстаудан босату қылмыстық ізге түсу органының бұл туралы қаулы шығару арқылы жүзеге асырылады. Сонымен қатар ҚПК 131-бабының 4-бөлігінде көрсетілгендей егер күдіктіні жетпіс екі сағатқа дейін ұстаудың мерзімі өтсе, бірақ бұлтартпау шарасы ретінде прокурордың санкциясымен қамауға алу қолданылмаған болса, онда қамау органының бастығының қаулысымен күдіктіні ұстаудан босатып, бұл істі жүргізуші органға және прокурорға хабарлауға міндетті [2].

Күдікті ретінде ұсталған адамды босату кезінде бұл адамға оны кім ұстағандығы, ұстаудың негізі, орны және уақыты, босатудың негізі мен уақыты көрсетілген анықтама құжаты берілуі тиіс. Қылмыс жасады деп күдік келтірген адамды ұстау – оның қылмысқа қатыстылығын анықтау және оған қамауға алу түріндегі бұлтартпау шарасын қолдану туралы мәселені шешу мақсатында қолданылатын іс жүргізулік мәжбүрлеу шарасы.

Қылмыстылықпен күресуге бағытталған, құқықтық құралдар комплексінде, ұстау институтына ерекше роль бөлінеді. Қылмыс жасаған адамды дер кезінде ұстау қылмысты толық және тез ашуға себепкер болады, жазаның бұлтартпастығын, дайындалып және жасалынатын қылмыстың болдырмауын қамтамасыз етіп, қылмыстың алдын алады. Ұстау жариялы түрде ғана емес, сонымен қатар жедел іздестіру жолымен де жүзеге асады, егер ұйымдасқан қылмыстық топ қылмыс жасап жатырғаны туралы белгілі болса және олардың сыбайластары белгілі мерзімге дейін ұстау туралы білмегені өте маңызды.

Адамды ұстау үшін, ұсталатын жерді, мезгілді, ұстау тобының құрамын, олардың техникалық жарақаттандыруы мен қаруын және ұстаудың тактикалық әдістерін анықтап алу қажет. Процессуалдық мәжбүрлеу шараларының

құқық шектегіш сипаты, алдын ала тергеу органдарына тек қана басқа әдістер мен амалдар нәтиже бермеген жағдайда ғана мәжбүрлеуге рұқсат ететін ең қолайлы кепілдік жасау туралы сұрақ қоюға мүмкіндік тудырады.

Тергеуші, жедел-іздестіру жолымен алынған бүкіл мәліметтермен барлық жағдайларда тергеушінің танысуға құқығы бар. Прокурор, алдын ала тергеуге қатысып және қадағалау функциясын жүргізе отыра ҚР ҚПК 197 б., ҚР «Прокуратура туралы» Заңының 35 б. сүйеніп шешім шығарады [9] .

Заңда ұстаудың жалпы шарттарымен бірге факультативті шарттары бар. Олар ҚР ҚПК 57 тарауына сәйкес, дипломаттық иммунитет пен артықшылықтарға байланысты ҚР Парламентінің депутаттарына, Конституциялық Кеңестің мүшелері мен Төрағасына, судьяларға, Бас Прокурорға қатысты [2].

Қылмыстық істердегі ҚР ҚПК 131 б. талаптарына сәйкес күдіктілерді ұстау хаттамаларын талдау нәтижесінде – 33,5% жағдайда тергеу мен анықтаудан қашу мүмкіндігі туралы мотив көрсетілген, 17,4% жағдайда – қылмысты болдырмау мотиві, 2,6% жағдайда – күдіктіні тиісті дәрежедегі емес тәртібінің мотиві, 10,3% жағдайда – қылмыс ісін жасырудың алдыналу мотиві, 5,7% жағдайда – дәлелдерді жою мүмкіндік мотиві көрсетілген.

Сонымен бірге, ұстау институты өзін әрі қарай жетілдіруді және құқықтық регламентелуді қажет етеді. Статистикалық зерттеулердің мәліметтеріне сүйенсек, ұстаудың процессуалдық нысаны мен тәртібін бұзушылық 89,5% жағдайда кездескен.

Мысалы: 26,6% жағдайда ұстаудың негізі көрсетілмеген, 27,9% жағдайда ұстаудың мотиві жоқ, 37,1% жағдайда күдіктінің құқығы түсіндірілмеген, 43% жағдайда өз еркімен адвокат көмегінен бас тартуы көрсетілмеген, 90,2 % жағдайда прокурор мен күдіктінің туыстары хабарланбаған, 2,7% жағдайда күдіктіден тергеу алынбаған [11].

Елімізде, 2003 жылы ҚР Бас Прокуратурасының құқықтық статистика және арнайы есептеу комитетінің мәліметтеріне сәйкес тергеу органдарымен қылмыс жасағандығы үшін 21695 күдікті ұсталған, оның ішінде қамауға алынғаны – 19529 күдікті, бостандықтан айыруға байланысты емес бұлтартпау шарасы 2114 күдіктіге қабылданған және 52 күдікті қамаудан босатылған. Анықтау органдарымен 4830 күдікті ұсталған, оның 4381 күдіктісі қамауға алынған, бостандығын айыруға байланысты емес бұлтартпау шарасы 438 күдіктіге қолданған және 11 күдікті қамаудан босатылған [12].

Сонымен, құқық қорғау органдарында азаматтардың қолсұқпаушылық құқығының бұзылуы туралы жағдайлар кездесіп отырады. Ол жөнінде құқық қорғау органдарымен 63 күдікті заңсыз ұстауы туралы фактілер куә болады.

Әдебиеттер

1 Берсугурова Л.Ш. О состоянии действуюшего уголовно-процессуального законадательства // Право и государство. – 1997. – №4. – С. 86.

2 Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексі 16.07.1997 жылы қабылданған.// «Параграф» ақпараттық жүйесі.

3 Гинзбург А.Я. Задержание подозреваемого в совершении преступления: процессуальные и криминалистические вопросы: учебно-практическое пособие. – 2-издание; исправленное и дополненное. – Алматы: ЮРИСТ, 2006. – 80 с.

4 Атаханова Г. «Мүлікті талан – таражға салумен күресу бағыттары» атты өзекті ой // әл-Фараби ат. ҚазҰУ. Әділ соты журналы 2010 ж;

5 Baradaran S. Race, Prediction, and Discretion // GEORGE WASHINGTON LAW REVIEW Volume: 81 Issue: Published: JAN 2013. – 157-222 pp.

6 Молдабаев С.С. Восстановительное правосудие-главное направление уголовной политики // Сборник материалов международной научно-теоретической конференции «XXI век: Проблемы формирования правового, демократического, светского и социального государства в Республике Казахстан». – Алматы, 2002. – С. 462-466.

7 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан – 2030. Барлық қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы» Қазақстан халқына Жолдауы // «Параграф» ақпараттар жүйесі.

8 Қазақстан Республикасының Жедел іздестіру қызметі туралы Заңы15.09.1994 жылы қабылданан. // «Параграф» ақпараттық жүйесі. – 2015.

9 Қазақстан Республикасының Прокуратура туралы Заңы 25.12.1995 жылы қабылданған.// «Параграф» ақпараттық жүйесі. – 2015.

10 www.prokuror.kz.

11 Мами К.А. Становление и развитие судебной власти в Республике Казахстан. – Астана: Елорда, 2001. – 352 с.

12 Сотқа дейінгі сатылар: оқулық / Б.Қ. Төлеубекова, Қ.Ж. Қапсәләмов. – Алматы: «ҚазГЗУ», 2002. – 304 б.

13 Бұғыбай Д.Б. Қылмыстық жауаптылық ұғымы туралы / Проф. Е.Т. Қайыржановтың 70 жасқа толу мерейтойына арналған «Қылмыстылықпен күресудің қазіргі заманға мәселелері» тақырыбындағы халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Алматы, 2003. – 150 бб.

14 Odeku K.O. Criminal Responsibility for Torture: A Human Rights Analysis // ANTHROPOLOGIST Volume: 15 Issue: Published: MAR 2013. – 125-135 pp.

15 Ильясов Р.Х. Права личности на свободу и личную неприкосновенность и его обеспечение Верховным Судом. – Алматы: Юрист, 1997. – 47 с.

16 Насыров Г.Х. Арест как мера пресечения в уголовном процессе и его правовая регламентация // Предупреждение преступности. – 2003. – №2. – С. 56-59.

17 Люблинский Г.И. Меры пресечения. – М., 2006. – 286 с.

Referenses

1 Bersugurova L.Sh. O sostojanii dejstvujushego ugolovno-processual'nogo zakonadatel'stva // Pravo i gosudarstvo. – 1997. – №4. – S. 86.

2 Kazakstan Respublikasynyn kylmystyk kodeksi 16.07.1997 zhyly kabyldangan.// «Paragraf» akparattyk zhujesi.

3 Ginzburg A.Ja. Zaderzhanie podozrevaemogo v sovershenii prestuplenija: processual'nye i kriminalisticheskie voprosy: uchebno-prakticheskoe posobie. – 2-izdanie; ispravlennoe i dopolnennoe. – Almaty: JuRIST, 2006. – 80 s.

4 G.Atahanova, al – Farabi at. KazUU. Adil soty zhurnaly 2010zh; «Mulikti talan – tarazhga salumen kuresu bagyttary» atty өzekti oj.

5 Baradaran S. Race, Prediction, and Discretion // GEORGE WASHINGTON LAW REVIEW Volume: 81 Issue: Published: JAN 2013. – 157-222 гг.

6 Moldabaev S.S. Vosstanovitel'noe pravosudie-glavnoe napravlenie ugolovnoj politiki // Sbornik materialov mezhdunarodnoj nauchno-teoreticheskoj konferencii «HHI vek: Problemy formirovanija pravovogo, demokraticheskogo, svetskogo i social'nogo gosudarstva v Respublike Kazahstan». – Almaty, 2002. – S. 462-466.

7 Kazakstang Respublikasynyn Prezidenti N.A.Nazarbaevtyn «Kazakstan – 2030. Barlyk kazakstandyktardyn өsip-өrkendeui, kauipsizdigi zhane al-aukatynyn artuy» Kazakstan halkyna Zholdauy. // «Paragraf» akparattar zhujesi.

8 Kazakstan Respublikasynyn Zhedel izdestiru kyzmeti turaly Zany15.09.1994 zhyly kabyldanan. // «Paragraf» akparattyk zhujesi. – 2015.

9 Kazakstan Respublikasynyn Prokuratura turaly Zany 25.12.1995 zhyly kabyldangan.// «Paragraf» akparattyk zhujesi. – 2015.

10 www.prokuror.kz.

11 Mami K.A. Stanovlenie i razvitie sudebnoj vlasti v Respublike Kazahstan. – Astana: Elorda, 2001. – 352 s.

12 Sotka dejingi satylar: Okulyk. Töleubekova B.K., Kapsalamov K.Zh. -Almaty: «KazGZU», 2002. – 304 b.

13 Bugybaj D.B. Kylmystyk zhauaptylyk ugymy turaly /Prof.Kajyrzhanov E.I. 70 zhaska tolu merejtojyna arnalgan «Kylmystylykpen kuresudin kazirgi zamanga maseleleri» takyrybyndagy halykaralyk gylymi-praktikalyk konferencija materialdary. –Almaty, 2003.150 bb..

14 Odeku K.O. Criminal Responsibility for Torture: A Human Rights Analysis // ANTHROPOLOGIST Volume: 15 Issue: Published: MAR 2013. – 125-135 гг.

15 Il'jasov R.H. Prava lichnosti na svobodu i lichnuju neprikosnovennost' i ego obespechenie Verhovnym Sudom. – Almaty: Jurist, 1997. – 47 s.

16 Nasyrov G.H. Arest kak mera presechenija v ugolovnom processe i ego pravovaja reglamentacija // Preduprezhdenie prestupnosti. – 2003. – №2. – S. 56-59.

17 Ljublinskij G.I. Mery presechenija. – M., 2006. – 286 s.

Нубаева Г.Г., Куаналиева Г.А.

Некоторые особенности досудебного расследования уголовного дела по Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан

Начало досудебного расследования уголовного дела представляет собой одно из самых сложных процессуальных действий и является одним из средств достижения правоохранительной деятельности по защите личности от уголовного правонарушения. По своей природе оно представляет собой процессуальный институт, который определяет обстоятельства возникновения уголовного дела. Данная стадия уголовного судопроизводства состоит из общественных отношений, возникающих по поводу приема, рассмотрения и разрешения заявлений о совершенных или предположительно совершенных уголовных правонарушениях, сбора материала для решения вопроса о наличии состава уголовного правонарушения.

Ключевые слова: уголовный процесс, досудебное расследование, потерпевший, судопроизводство, суд, уголовное правонарушение, преступление.

Nubaeva G.G., Kuanalieva G.A.

Some features of pre-judicial investigation of criminal case under the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan

The start of pre-judicial investigation of criminal case represents one of the most difficult procedural actions and is one of means of achievement of law-enforcement activities for protection of the personality against a criminal offense. By the nature it represents procedural institute which defines circumstances of emergence of criminal case. This stage of criminal trial consists of the public relations arising concerning acceptance, consideration and permission of statements about perfect, or presumably perfect criminal offenses, collection of material for the solution of a question of availability of structure of a criminal offense.

Key words: criminal trial, pre-judicial investigation, victim, legal proceedings, court, criminal offense, crime.

Нубаева Г.Г., Куаналиева Г.А.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексерудің кейбір ерекшеліктері

Қылмыстық істерді сотқа дейінгі тергеп-тексерудің басталуы күрделі процессуалдық әрекеттердің бірі және құқық қорғау қызметінің жеке тұлғаны қылмыстық құқық бұзушылықтан қорғаудың негізгі құралы болып табылады. Өзінің табиғаты бойынша ол қылмыстық істің пайда болу мән-жайларын анықтайтын процессуалдық институт болып табылады. Қылмыстық сот өндірісінің бұл сатысы жасалған немесе болжамды түрде жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы, арыздарды қабылдау, қарау және шешу бойынша пайда болатын қоғамдық қатынастардан және қылмыстық құқық бұзушылық құрамының болуы туралы мәселені шешу бойынша құжаттар жинаудан тұрады.

Түйін сөздер: қылмыстық процесс, сотқа дейінгі тергеп-тексеру, жәбірленуші, сот өндірісі, сот, қылмыстық құқық бұзушылық, қылмыс.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 343.1

[1]Нубаева Г.Г., [2*]Куаналиева Г.А.

[1]Военный институт Национальной гвардии Республики Казахстан,
Республика Казахстан, г. Петропавловск
[2]Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
[*]E-mail: kuanalieva.guldanakz@mail.ru

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ УГОЛОВНОГО ДЕЛА ПО УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМУ КОДЕКСУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Согласно ст. 180 УПК Республики Казахстан, поводами к началу досудебного расследования по признакам насильственных действий сексуального характера чаще всего являются:

– заявления граждан: а) потерпевшего; б) принимавших участие в пресечении преступной деятельности лиц, совершивших насильственные действия в отношении потерпевшего; в) других лиц, которым факты совершения рассматриваемого вида преступления стали известны из иных источников;

– сообщение должностного лица государственного органа или лица, выполняющего управленческие функции в организации;

– сообщение в средствах массовой информации;

– непосредственное обнаружение сведений об уголовном правонарушении должностными лицами и органами, правомочными возбудить уголовное дело [1, с. 325].

Поводы к началу досудебного расследования уголовного дела представляют собой источник осведомленности органа дознания, следователя или прокурора о готовящемся, совершаемом либо совершенном преступлении.

Заявление может исходить также от родителей несовершеннолетних потерпевших или от преподавателей школ, или от медперсонала лечебных учреждений, куда поступил на излечение потерпевший после травм, полученных при совершении с ним насильственных действий сексуального характера или в случае наступления других последствий (венерического или другого заболевания).

Родители, знакомые и учителя потерпевших несовершеннолетних подают такие заявления в связи с подозрением на насильственные действия сексуального характера, или когда они узнали о совершенном уголовном правонарушении со слов ребенка или других детей, или обратили внимание на необычное поведение ребенка и состояние его одежды.

Отдельные ученые предлагают дополнить перечень поводов, установленный законодателем. Так, Б.А. Тугельбаева предлагает «новый повод – заявления социальной службы (кризисные центры), подаваемые с согласия потерпевшего лица в тех случаях, когда данное лицо не в состоянии осуществлять защиту своих прав и интересов по причине, например посттравмати-

ческого шока, болезненного состояния, возраста либо инвалидности» [2, с. 45]; не менее ценное дополнение и у Б.А. Абдрахманова: «...в части возможности использования результатов оперативно-розыскно деятельности в качестве оснований возбуждения уголовного дела» [3, с. 266].

Согласно нового УПК Республики Казахстан, при поступлении подобных заявлений следует начать досудебное расследование уголовного дела (ч. 1 ст. 179 УПК).

При наличии законного повода к началу досудебного расследования уголовного дела прокурор, следователь или сотрудник дознания обязаны установить присутствие в нем достаточных данных, указывающих на признаки объективной стороны состава уголовного правонарушения, предусмотренного статьей особенной части УК Республики Казахстан.

Е.Г. Джакишев отмечает: «… материалы, послужившие основанием для возбуждения головного дела, уже в начальной стадии расследования позволяют сделать следователю предположение о составе преступления, разработать версию квалификации» [4, с. 58], аналогично считают В. Сергиевский и С. Рахметов [5, с. 74].

В силу различных причин потерпевшие далеко не всегда сообщают в правоохранительные органы о совершенном в отношении их сексуальном насилии, что позволяет виновному лицу продолжать свою преступную деятельность. Исследуя насильственную преступность в России, Ю.М. Антонян отмечал, что сексуальная преступность отличается немалой латентностью, поскольку о соответствующих деяниях потерпевшие и их близкие не сообщают, так как считают, что происшедшее с ними задевает их честь и достоинство, и вполне оправдано стремятся избежать огласки [6, с. 25].

Аналогичная ситуация прослеживается и в Республике Казахстан. Причем «латентность особенно высока в тех регионах, где традиции строго предписывают женщинам держать в тайне посягательство на их половую неприкосновенность» [7, с. 17].

В соответствии с формулировкой закона (ст. 177 УПК Республики Казахстан – старой редакции) для возбуждения уголовного дела необходимы не просто сведения о преступлении, а достаточные данные. Этот термин означает, что первоначальные сведения о преступлении подвергались проверке, которая их подтвердила, и в распоряжении следователя оказались достаточные данные для принятия решения о возбуждении уголовного дела.

Иногда из первичных материалов о совершении насильственных действий сексуального характера не представляется возможным сделать вывод о наличии или отсутствии оснований для возбуждения уголовного дела по ст. 121 УК Республики Казахстан. В этих случаях в порядке, установленном ст. 184 УПК Республики Казахстан (старой редакции), материал подлежал рассмотрению не позднее трех суток со дня его поступления. В необходимых случаях для получения дополнительных сведений, истребования документов или иных материалов, проведения осмотра места происшествия, экспертизы этот срок может быть продлен до десяти суток, а в исключительных случаях – до двух месяцев, о чем в течение трех суток должен быть уведомлен прокурор (ст. 184 УПК Республики Казахстан – старой редакции).

С.Д. Оспанов отмечал, что: «Предварительная проверка заявления о преступлении служит одной из гарантий законного и обоснованного возбуждения уголовного дела. Вместе с тем она должна производиться в случаях действительной необходимости» [8, с. 45], это мнение корреспондируется с взглядами И.М. Лузгина [9, с. 25].

В соответствии с требованиями новой редакции Уголовного кодекса Республики Казахстан 2015 года, предварительная проверка упразднена. Момент регистрации сообщения (заявления) является началом досудебного расследования. С данного момента исчисляются все сроки предварительного следствия и, получение и добыча доказательств должны иметь процессуальную форму.

Однако, с целью выяснения объективных обстоятельств рассматриваемого преступления, при обращении заявителя необходимо получить подробные устные и письменные объяснения лиц, являющихся очевидцами совершенного преступления. Практически во всех случаях по факту совершения насильственных действий сексуального характера может возникнуть необходимость применения специальных познаний. В этом случае лицу следует получить заключение (справку) соответствующего специалиста или привлечь последнего к производству досудебного расследования на начальной стадии.

Полагаем, что по категории обращений граждан с заявлениями о правонарушениях против личности или аналогичных сообщениях освидетельствование потерпевшего лица нужно проводить в обязательном порядке и в первую очередь, цель которого незамедлительно произвести ос-

мотр освидетельствуемого и зафиксировать материальные следы уголовного правонарушения, имеющиеся на теле последнего.

Как верно высказалась О.А. Исаева в отношении освидетельствования: оно проводится с целью получения исходной информации для раскрытия преступления по «горячим» следам… Кроме того, проведение предварительного исследования позволяет провести по криминалистическим учетам, а также осуществить подготовку для назначения и производства судебной экспертизы [10, с. 21].

При решении вопроса о начале досудебного расследования уголовного дела важно также организовать взаимодействие между следователем и органом дознания. В данном случае взаимодействие предполагает, прежде всего, постановку следователем соответствующих задач, направленных на более полный сбор доказательств.

Так, в соответствии с требованиями ст. 117 УПК Республики Казахстан, ст. 121 УК Республики Казахстан и Нормативным постановлением Верховного суда Республики Казахстан № 4, в процессе досудебного расследования подлежат доказыванию следующие обстоятельства:

– имело ли место уголовно-наказуемое деяние и в каких общественно опасных действиях оно выразилось. Являются ли совершенные действия мелким хулиганством, а не насильственными действиями сексуального характера;

– когда, в каком месте совершены насильственные действия сексуального характера, кто присутствовал при этом;

– каким способом совершены насильственные действия сексуального характера;

– кем совершены насильственные действия сексуального характера (группой лиц, группой лиц по предварительному сговору или организованной группой); не судим ли из них кто-нибудь;

– виновность и мотивы уголовного правонарушения;

– не сопровождались ли насильственные действия сексуального характера угрозой убийства или с особой жестокостью по отношению к потерпевшему;

– не совершены ли насильственные действия сексуального характера в отношении заведомо несовершеннолетнего или малолетнего лица;

– обстоятельства, влияющие на степень и характер ответственности лица, совершившего насильственные действия сексуального характера: наличие отягчающих и смягчающих обстоятельств, а также иные данные, характеризующие личность правонарушителя (точный возраст, вменяемость, уровень интеллектуального развития, род занятий и т.д.);

– обстоятельства, исключающие преступность деяния, предусмотренные ст. 35, 36 УПК Республики Казахстан;

– обстоятельства, влекущие освобождение от уголовной ответственности и наказания;

– каковы последствия насильственных действий сексуального характера: повлекли ли они по неосторожности смерть потерпевшего, причинение тяжкого вреда здоровью потерпевшего, заражен ли он ВИЧ/СПИД;

– характер причиненного ущерба насильственными действиями сексуального характера;

– обстоятельства, способствовавшие совершению уголовного правонарушения.

Данный перечень указан в Нормативном постановлении Верховного суда Республики Казахстан «О квалификации некоторых преступлении против жизни и здоровья человека» от 11 мая 2007 года, в котором закреплено следующее: «Для обеспечения правильного применения уголовного закона при квалификации преступлений против личности и назначения справедливого наказания необходимо устанавливать форму вины, вид умысла, мотивы и цель, способ, обстановку и стадию совершения преступления, тяжесть наступивших последствий. Свои выводы органы, ведущие уголовный процесс, должны мотивировать в процессуальных документах (обвинительном заключении, приговоре) с приведением допустимых, достоверных доказательств» [11, с. 56].

Немаловажное значение имеют последовательность и перечень следственных действий для каждого уголовного правонарушения персонально, как отметил М.Ч. Когамова, что «… содержание функции расследования являются процессуальные, в т.ч. следственные действия, направленные на полное и всестороннее расследование преступления с целью выполнения задач предварительного следствия, т.е. раскрытие преступления, установление лиц, его совершивших, путем собирания, закрепления, исследования и оценки доказательств», которые и реализуются на этапах расследования преступлений и при производстве некоторых следственных действий [12, с. 78].

Таким образом, новое уголовно-процессуальное законодательство Республики Казахстан аннулировало такие процедуры, как предварительная проверка, отказной материал, которые только затягивали досудебное расследование, имели множество повторяющихся действий и

вуалировали нераскрытые уголовные дела. С поступлением сообщения автоматически начинается досудебное расследование уголовных правонарушений, и уже в ходе предварительного следствия, процессуально фиксируя, устанавливаются все обстоятельства происшествия.

Литература

1 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: практическое пособие. – Алматы: «Издательство «Норма-К», 2015. – 368 с.

2 Тугельбаева Б.Г. Проблемы предупреждения преступного насилия в отношении женщин. – Б., 2003. – 376 с.

3 Абдрахманов Б.А. О некоторых вопросах использования оперативно-розыскной информации в стадии возбуждения уголовного дела // Соблюдение конституционных прав и свобод граждан в деятельности органов внутренних дел: матер. междунар. межвед. науч.-практ. конф. – Алматы: ООНИиРИР Академии МВД Республики Казахстан, 2003. Ч. 2. – С. 266-270.

4 Джакишев Е.Г. Построение версий и планирование расследования по делам о хищениях в заготовительных организациях // Юридические науки. Выпуск 3. – Алма-Ата: Издание КазГУ, 1973. – С. 58-65.

5 Сергиевский В., Рахметов С. Квалификация преступлений. – Алматы: Өркениет, 1999. – 106 с.

6 Антонян Ю.М. Насильственная преступность в России / ИНИОН и др. (Актуал. вопр. борьбы с преступностью в России и за рубежом) / ред. кол. сер.: Ананиан Л.Л. (отв.ред.сер.) и др. – М., 2001. – 104 с.

7 Алауханов Е., Пакирдинов М. Как защититься от преступника. – Алматы: Өркениет, 2000. – 192 с.

8 Оспанов С.Д. Досудебное производство в уголовном процессе Республики Казахстан: Особенная часть. – Алматы, 2004. – 240 с.

9 Лузгин И.М. Расследование как процесс познания: учеб.пособие. – М., 1969. – 177 с.

10 Исаева О.А. Процессуальный статус специалиста в условиях состязательности уголовного судопроизводства: автореф. …канд. юрид. наук: 12.00.09. – М., 2008. – 121 с.

11 Нормативное Постановление № 1 Верховного суда Республики Казахстан от 11 мая 2007 года «О квалификации некоторых преступлений против жизни и здоровья человека» // Бюллетень Верховного суда Республики Казахстан. – Астана, 2007. – №6 – 56 с.

12 Когамов М.Ч. Государственный следственный комитет: версии, опыт, проблемы, решения. – Изд. 2-е. – Алматы: Жеті жарғы, 2004. – 200 с.

References

1 Ugolovno-processual’nyj kodeks Respubliki Kazahstan: prakticheskoe posobie. – Almaty: «Izdatel’stvo «Norma-K», 2015. – 368 s.

2 Tugel’baeva B.G. Problemy preduprezhdenija prestupnogo nasilija v otnoshenii zhenshhin. – B., 2003. – 376 s.

3 Abdrahmanov B.A. O nekotoryh voprosah ispol’zovanija operativno-rozysknoj informacii v stadii vozbuzhdenija ugolovnogo dela // Sobljudenie konstitucionnyh prav i svobod grazhdan v dejatel’nosti organov vnutrennih del: mater. mezhdunar. mezhved. nauch.-prakt. konf. – Almaty: OONIiRIR Akademii MVD Respubliki Kazahstan, 2003. Ch. 2. – S. 266-270.

4 Dzhakishev E.G. Postroenie versij i planirovanie rassledovanija po delam o hishhenijah v zagotovitel’nyh organizacijah // Juridicheskie nauki. Vypusk 3. – Alma-Ata: Izdanie KazGU, 1973. – S. 58-65.

5 Sergievskij V., Rahmetov S. Kvalifikacija prestuplenij. – Almaty: Өrkeniet, 1999. – 106 s.

6 Antonjan Ju.M. Nasil’stvennaja prestupnost’ v Rossii / INION i dr. (Aktual. vopr. bor’by s prestupnost’ju v Rossii i za rubezhom) / red. kol. ser.: Ananian L.L. (otv.red.ser.) i dr. – M., 2001. – 104 s.

7 Alauhanov E., Pakirdinov M. Kak zashhitit’sja ot prestupnika. – Almaty: Өrkeniet, 2000. – 192 s.

8 Ospanov S.D. Dosudebnoe proizvodstvo v ugolovnom processe Respubliki Kazahstan: Osobennaja chast’. – Almaty, 2004. – 240 s.

9 Luzgin I.M. Rassledovanie kak process poznanija: ucheb.posobie. – M., 1969. – 177 s.

10 Isaeva O.A. Processual’nyj status specialista v uslovijah sostjazatel’nosti ugolovnogo sudoproizvodstva: avtoref. …kand. jurid. nauk: 12.00.09. – M., 2008. – 121 s.

11 Normativnoe Postanovlenie № 1 Verhovnogo suda Respubliki Kazahstan ot 11 maja 2007 goda «O kvalifikacii nekotoryh prestuplenij protiv zhizni i zdorov’ja cheloveka» // Bjulleten’ Verhovnogo suda Respubliki Kazahstan. – Astana, 2007. – №6 – 56 s.

12 Kogamov M.Ch. Gosudarstvennyj sledstvennyj komitet: versii, opyt, problemy, reshenija. – Izd. 2-e. – Almaty: Zheti zharғy, 2004. – 200 s.

Баяндина М.О., Табылдиев К.

Функционирующая роль прокурора в досудебном производстве

В статье рассматривается роль прокурора в досудебном производстве как на начальной стадии, так и на предварительном расследовании. Проанализирован вопрос о том, что функция процессуального руководства расследованием в деятельности прокурора в законе не упоминается, однако ее наличие становится очевидным из анализа фактического содержания деятельности прокурора в досудебных стадиях уголовного процесса и нормативно-правовых актов РК. Рассмотрены мнения различных ученых-правоведов по поводу роли прокурора на стадиях досудебного производства. Исследованы соотношения и противоречия вопросов относительно того, что же относится к функциям прокурора.

Ключевые слова: уголовное преследование, общенадзорность, прокурорский надзор, процессуальная самостоятельность, руководство, досудебная стадия.

Bayandina M.O.,Tabyldiev K.

Functioning role of the prosecutor in pre-trial proceedings

This article examines the role of the prosecutor in the pre-trial stage as the beginning and during the preliminary investigation. Function Procedure manual investigation into the activities of the prosecutor in the law is not mentioned, but its presence is evident from the analysis of the actual content of the activities of the prosecutor in the pre-trial stages of the criminal process and the Republic of Kazakhstan regulatory legal acts. Opinions of various legal scholars about the role of the prosecutor in the pre-trial stage. The relations and contradictions of the issues that relate to the functions of the prosecutor. They are not Untried role in maintaining law and order in the country.

Key words: criminal prosecution, obschenadzornost, public prosecutor's supervision, procedural autonomy, management, pre-trial stage.

Баяндина М.О., Табылдиев К.

Сотқа дейінгі өндірістегі прокурордың функционалдық ролі

Мақалада сотқа дейінгі өндірістегі, яғни оның басталуында және алдын ала тергеу барысында прокурордың ролі қарастырылған. Заңда прокурордың процессуалдық басшылық қызметі қарастырылмаса да, оның бар болғанын қылмыстық процестің сотқа дейінгі сатыларында прокурордың қызметін талдауынан анық екені анализденген. Мақалада әр түрлі ғалым-заңгерлердің прокурордың сотқа дейінгі ролі туралы пікірлері келтірілген. Прокурордың функцияларына не жататындығы туралы сұрақтардың қайшылығы мен өзара қатынасы зерттелінген.

Түйін сөздер: қылмыстық ізге түсу, жалпы қадағалаушылық, прокурорлық қадағалау, процессуалдық дербестік, басшылық, сотқа дейінгі саты.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 347.962; 347.97/.99

*Баяндина М.О., Табылдиев К.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
*E-mail: bimainur@mail.ru

ФУНКЦИОНИРУЮЩАЯ РОЛЬ ПРОКУРОРА В ДОСУДЕБНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

В настоящее время европейские страны имеют две основные модели прокуратуры, в которых в соответствии с особенностями правовой системы каждого конкретного государства и структуры государственного механизма определяются ее функции. Согласно первой модели прокуратура – это, прежде всего, орган уголовного преследования и обвинения, согласно второй – преимущественно орган надзора за законностью.

Среди некоторых российских ученых бытует мнение о необходимости отказа от общенадзорной функции в связи с ее «тотальностью и неопределенностью».

В этой связи считаем наиболее правильным подход А.Х. Казариной, по мнению которой «прокурорский надзор должен сохраниться как самостоятельный вид государственной деятельности, но с привнесением соответствующих коррективов, обусловленных переживаемой конкретно-исторической ситуацией» [1].

Хочется отметить, что прокуратура Республики Казахстан сегодня выступает многофункциональным органом, приоритетной функцией которого все же является надзорная.

Однако, прежде чем непосредственно перейти к анализу функций прокурора в досудебной стадии уголовного судопроизводства, необходимо уяснить, какими же объективными потребностями развития нашего государства и общества в условиях построения правового государства определяется основное предназначение прокуратуры.

В условиях проводимой судебно-правовой реформы в Казахстане остро ощущается кризис законности. В этой связи возникают и приобретают остроту вопросы совершенствования правового регулирования и укрепления законности не только в целом, но в уголовном процессе в частности. При этом остается важным определение места и роли прокуратуры в системе гарантий обеспечения законности. Принято считать, что основным принципом построения правового государства является принцип законности. Согласно традиционному пониманию, принцип законности в уголовном процессе содержит в себе требование точного, неукоснительного исполнения законов всеми его участниками процесса (ст. 10 УПК РК). Именно для соблюдения режима законности и охраняемых законом прав и

свобод человека и гражданина при расследовании преступлений создан и действует прокурорский надзор.

Важность функции прокурорского надзора предопределяется тем, что в настоящее и ближайшее будущее время обеспечить законность в досудебных стадиях уголовного процесса реально под силу действующей системе органов прокуратуры [2].

При построении иерархии надзорных отраслей Казахстан руководствовался Конституцией РК, в результате чего надзор за соблюдением и обеспечением прав и свобод человека и гражданина является основным приоритетным направлением среди надзорных отраслей (ст. 28 Закона «О Прокуратуре»).

Введение данной отрасли надзора вызывает интерес у ученых России. Они предполагают, что при аналогичных изменениях в законодательной системе России будет положен конец необоснованным требованиям отдельных ученых, лишить прокуратуру надзорной функции (как отмечалось выше) [3].

Таким образом, прокурорский надзор за исполнением законов представляет собой весьма обширную и разностороннюю функцию, которая получила свое название в связи с тем, что она охватывает огромное правовое поле и большое количество поднадзорных органов. Как показывает практика, именно в сфере общенадзорной деятельности органами прокуратуры выявляется наибольшее число нарушений законности.

Определив основное предназначение прокуратуры в целом, следует перейти к рассмотрению вопроса о функциях прокурора на досудебных стадиях уголовного судопроизводства в частности.

В этой связи необходимо отметить, что в теории уголовного процесса досудебными стадиями чаще всего именуется предварительное расследование, которое осуществляется в двух стадиях уголовного процесса – начало досудебного производства и само расследование. Именно предварительное расследование и составляет предмет надзора прокуратуры [4].

Прокурорский надзор за законностью дознания и следствия осуществляется посредством полномочий, предоставленных прокурору действующим законодательством (ст. 38 Закона «О Прокуратуре»).

Функция прокурора в уголовном судопроизводстве, определяющая его отношения со следователем и формы контроля над законностью и обоснованностью следственных действий, по-прежнему остается предметом острой научной полемики.

Согласно п. 1 ст. 58 УПК РК прокурор, являясь должностным лицом, осуществляет в пределах своей компетенции надзор за законностью дознания, следствия и судебных решений, а так же уголовное преследование на всех стадиях уголовного процесса. Участвует в рассмотрении уголовного дела судом, представляя интересы государства, путем поддержания обвинения, являясь государственным обвинителем. Статья 7 УПК РК разъясняет понятие «уголовного преследования» как процессуальной деятельности, осуществляемой стороной обвинения в целях установления деяния, запрещенного уголовным законом, и совершившего его лица, виновности последнего в совершении преступления.

По поводу соотношения уголовного преследования и надзора за органами расследования, позиции научных исследователей различны. Одни считают надзор самостоятельной функцией прокурора, ни в какой мере не совпадающей с функцией уголовного преследования по причине различных направлений деятельности: обеспечение законности процессуальной деятельности и изобличение виновных лиц. Другие придерживаются мнения, что уголовное преследование осуществляется путем реализации надзорных полномочий, использование которых служит направлением деятельности прокурором органов расследования к установлению виновных лиц, обеспечивая при этом объективность конечного результата, а так же предотвращение и устранение возможных нарушений закона [5].

С.А. Шейфер полагает, что вторая позиция представляется более логичной, последовательной и соответствующей принципу состязательности [14]. Анализ действующего уголовно-процессуального законодательства показывает, что данная позиция вполне соответствует нормам действующего УПК РК, где законодатель помещает полномочия прокурора, в том числе и по надзору в главу «Государственные органы и должностные лица, осуществляющие функции уголовного преследования (гл. 8). Тем самым подчеркивается осуществление уголовного преследования путем надзорных полномочий [6].

Следует признать, что в реализации функции уголовного преследования на досудебном производстве роль прокурора достаточно специфична и, на наш взгляд, указанное решение законодателя не совсем удачно.

В этой связи следует отметить объективное замечание А.Б. Соловьева и А.Г. Халиулина, что

«в отличие от иных органов уголовного преследования, прокурор служит гарантом законности расследования, соблюдения прав и законных интересов участников уголовного процесса. Именно через призму обеспечения законности и должна рассматриваться деятельность прокурора при осуществлении: уголовного преследования. Прокурору совсем не обязательно во всех случаях самому начинать досудебное производство, привлекать лиц к уголовной ответственности – прокурор должен вмешиваться в процесс расследования лишь с целью предупреждения, выявления и устранения нарушений закона. Таким образом, участие прокурора в осуществлении функции уголовного преследования производно и соподчинено его основной функции – надзору за процессуальной деятельностью, органов дознания и органов предварительного следствия» [7].

В подтверждение тому последние изменения, внесенные в УПК РК: «прокурор … в исключительных случаях в целях обеспечения полноты и объективности расследования … передает дело от одного органа предварительного следствия другому либо принимает в свое производство и расследует его независимо от установленной УПК подследственности».

В контексте функциональной внутренней дифференциации мы будем рассматривать полномочия, предоставленные прокурору, в аспекте возможности их использования для процессуального руководства расследованием и корреляцию данной функции с функцией надзора.

Функция процессуального руководства расследованием в деятельности прокурора в законе не упоминается, однако ее наличие становится очевидным из анализа фактического содержания деятельности прокурора в досудебных стадиях уголовного процесса и нормативно-правовых актов РК.

В этой связи возникает прямая необходимость раскрытия термина «руководство». Согласно классическому словарю русского языка С.И. Ожегова, под руководством понимается направляющая деятельность руководителя [8].

Представляется, что прокурор является органом надзора за законностью процессуальной деятельности органов дознания и органов следствия и его не должны интересовать вопросы руководства расследованием конкретных уголовных дел. Для него важно обеспечение законности и обоснованности производства процессуальных действий и принятия процессуальных решений, осуществления следственных действий, реализация прав и законных интересов участников уголовного судопроизводства.

В то время как начальник следственного отдела действует в стадии расследования, не осуществляя при этом надзорных полномочий. Выполнение указаний прокурора, отданных следователям, об устранении нарушений закона по конкретным уголовным делам, обеспечивается при процессуальном контроле и руководстве со стороны начальника следственного отдела.

Совершенно очевидно, что на досудебных стадиях уголовного судопроизводства не должно происходить смешение функций начальника следственного отдела и прокурора. Прокурор не должен без необходимости подменять начальника следственного отдела и брать на себя обязанности по организации расследования по уголовным делам, находящимся в производстве следователей, как и начальник следственного отдела не должен выполнять надзорные функции прокурора. Смешение функций приведет не только к излишней трате сил, но и объективно затруднит основное предназначение прокурора – осуществление надзора за законностью расследования преступлений.

В случае же возникновения необходимости осуществления процессуального руководства прокурор обязан требовать принятия соответствующих мер непосредственно начальником следственного отдела. Вмешательство надзирающего прокурора в процесс расследования и осуществление им процессуального руководства оправданы лишь в целях предотвращения нарушений закона при очевидной некомпетентности следователя и бездеятельности начальника следственного отдела [9].

Как известно, ранее по уголовно-процессуальному кодексу начальник следственного отдела был наделен столь обширным кругом полномочий, что в уголовно-процессуальной литературе невольно возникал вопрос о разграничении функций прокурорского надзора и ведомственного контроля. Как ни парадоксально, но полномочия начальника следственного отдела совпадали с полномочиями прокурора, что давало почву начальникам следственных отделов для самоустранения от возложенных функций. А прокуроры, в свою очередь, принимали на себя функции по процессуальному руководству практически по всем категориям преступлений. При этом они давали письменные указания о производстве следственных действий, самостоятельно следили за ходом их исполнения, следили за сро-

ками следствия и содержания под стражей обвиняемых и т.д.

Уже тогда многие процессуалисты возражали против процессуального руководства прокурором деятельностью следователя, полагая, что прокурор осуществляет лишь надзор за законностью расследования уголовных правонарушений, а руководство с его стороны расследованием ограничивает процессуальную самостоятельность следователя и снижает ответственность начальника следственного отдела за качество расследования уголовных дел. Кроме того, сторонники этой точки зрения сомневались, что может быть эффективным прокурорский надзор за деятельностью, которой прокурор руководит самостоятельно. Представляется, что на этом этапе функция процессуального руководства в деятельности прокурора практически вытеснила функцию прокурорского надзора, поскольку прокурор, занимаясь организацией работы следственного подразделения, направленной на качественное, полное и объективное расследование преступлений, практически не имел возможности осуществлять прокурорский надзор в полной его мере [10].

Совершенно объективно в этой связи замечание В.Д. Ломовского о том, что «прокурор успешно и достаточно эффективно выполнит свое государственное предназначение – надзор за исполнением законов органами, осуществляющими дознание и следствие, если будет использовать в этих целях только надзорные полномочия без постоянного и повседневного оперативного вмешательства в деятельность следователя, не подменяя начальника следственного отдела по руководству подчиненными следователями» [11].

Следует отметить, что осуществление прокурором процессуального руководства расследованием вызывает ряд уголовно-процессуальных несоответствий. Во-первых, нерациональная трата времени, которое по-прежнему в дефиците у прокуроров. Во-вторых, происходит ущемление процессуальной самостоятельности следователя, который «каждый шаг» должен согласовывать с прокурором. В-третьих, превращает начальника следственного отдела в лишнюю фигуру, ненужную в системе процессуального контроля и надзора на досудебном производстве. В-четвертых, утрачивается основная функция прокурора – надзор за процессуальной деятельностью органов дознания и органов предварительного следствия.

Такое положение недопустимо, поскольку прокурорский надзор является процессуальной гарантией обеспечения надлежащего режима законности предварительного расследования, а также соблюдения прав и законных интересов граждан в уголовном судопроизводстве.

Все же было бы не правильным не подчеркнуть тесную взаимосвязь функции прокурора по надзору за процессуальной деятельностью и процессуального руководства расследованием. Осуществляя надзор за законностью, прокурор должен предупредить, выявить и устранить нарушение закона, используя при этом средства процессуального руководства, в т. ч. и полномочия, предоставленные начальнику следственного отдела путем использования своих полномочий, предоставленных уголовно-процессуальным законодательством.

Однако иначе складывается ситуация в том случае, когда начальник следственного отдела не надлежащим образом выполняет свои функции по руководству расследованием и в силу каких-либо причин не может обеспечить его законное и обоснованное производство. В этих случаях прокурор вынужден брать на себя руководство расследованием, и подобная норма закреплена в действующем уголовно-процессуальном законодательстве. Так, согласно ч. 3 ст. 194 УПК РК «Генеральный прокурор Республики Казахстан, в исключительных случаях при установлении фактов неполноты и необъективности расследования, сложности и значимости дела может образовать следственную группу из числа следователей нескольких органов, осуществляющих предварительное следствие, назначив при этом прокурора руководителем этой группы, оформив данное решение своим постановлением. Надзор за законностью следствия, осуществляемого такой следственной группой, возлагается на Генерального прокурора Республики Казахстан».

Такая новелла в полной мере отражает заинтересованность прокурора в качественном проведении следствия и дознания, в полном, объективном и всестороннем исследовании обстоятельств дела и является важнейшим направлением деятельности прокурора на данной стадии уголовного процесса. Вместе с тем, считаем, что подобная практика из исключения не должна превращаться в правило.

В этой связи вызывает интерес позиция законодателя, согласно которой прокурору предоставлены управленческие полномочия: отстранять следователя от дальнейшего расследования,

если им допущено нарушение законности при производстве предварительного расследования (п. 7 ч. 2 ст. 193 УПК РК); изымать уголовное дело от органа дознания и передавать его органу следствия; передавать уголовное дело от одного органа предварительного расследования другому как по собственной инициативе, так и по ходатайству органа предварительного следствия (п. 12 ч. 1 ст. 193 УПК РК).

Однако, п. 12 ч. 1 ст. 193 УПК указанной статьи содержит оговорку «в исключительных случаях с целью обеспечения полноты и объективности расследования», тем самым, закрепляя в деятельности прокурора надзорную функцию приоритетной, а управленческие полномочия на этом фоне приобретают природу более приемлемую для уголовного преследования, нежели процессуального руководства.

Совершенно обосновано в этом отношении мнения А.В. Смирнова и К.Б. Калиновского, которые считают, что руководство прокурора ходом расследования может быть конкретным проявлением и его надзорной функции, и полномочий по уголовному преследованию [12]. Поэтому вопрос следует рассматривать в плоскости соотношения не надзора и руководства расследованием, а надзора и уголовного преследования.

Указанная теза находит поддержку и в уголовно-процессуальном законе, где законодателем, очевидно, предприняты попытки усиления процессуальной самостоятельности следователя. Так, по сравнению с действовавшими ранее нормами, в УПК РК расширен перечень процессуальных решений, в отношении которых следователь вправе не согласиться с указаниями прокурора об их производстве (именно в таких указаниях, как правило, и проявляется руководство расследованием). Поскольку такое право, по сути, на сегодня единственная возможность следователя отстоять свою процессуальную позицию по основным вопросам расследования (ч. 2 ст. 193 УПК РК), очевидно, что подобная новелла ведет к укреплению процессуальной самостоятельности следователя.

Нам видится необходимым при передаче прокурором дела от одного органа предварительного следствия другому предусмотреть на законодательном уровне обязательное указание оснований такой передачи, что воспрепятствует безосновательному использованию со стороны прокурора полномочий по процессуальному руководству.

В связи с чем, предлагаем в п. 12 ч. 1 ст. 193 УПК РК слова «передает дело от одного органа следствия другому» дополнить «с обязательным указанием оснований такой передачи».

Таким образом, в соответствии с рассмотренным нами выше вопросом для более ясного понимания вышеперечисленных функций прокурора необходимо с учетом их относительной самостоятельности определить пути их реализации по признаку использования полномочий. Поскольку мы последовательно выделяем три основных направления: надзор за законностью расследования, уголовное преследование и процессуальное руководство расследованием, то попытаемся дифференцировать конкретные прокурорские полномочия именно по этим группам:

При осуществлении надзора за законностью при расследовании уголовных дел прокурор:

– отменяет незаконные или необоснованные постановления органов расследования;

– проверяет материалы, предшествующие судебному санкционированию с целью проверки правомерности действий следователя или органа дознания;

– участвует при производстве отдельных следственных действий;

– проверяет соблюдение законности при приеме, регистрации, разрешении заявлений и сообщений о совершенных или готовящихся уголовных правонарушениях;

– возвращает уголовное дело для производства дополнительного расследования;

– в случаях и порядке, установленных законодательством, продлевает срок предварительного расследования;

– утверждает постановление органов следствия о прекращении производства по уголовному делу;

– приостанавливает или прекращает производство по уголовному делу;

– рассматривает жалобы на действия и решения сотрудников, занимающихся предварительным расследованием;

– осуществляет проверку над ходом расследования уголовного дела.

При реализации функции уголовного преследования прокурор:

– вправе участвовать в осмотре места происшествия, назначать экспертизы;

– начинать досудебное производство;

– передает начатые им уголовные дела для производства предварительного следствия;

– в предусмотренных законом случаях санкционирует действия должностных лиц, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, дознание и следствие;

– участвует при производстве отдельных следственных действий;

– в исключительных случаях с целью обеспечения полноты и объективности расследования принимает в свое производство и расследует уголовные дела;

– возобновляет уголовное преследование;

– передает уголовное дело от одного органа предварительного следствия другому в исключительных случаях с целью обеспечения полноты и объективности расследования;

– вносит представление для получения согласия на привлечение к уголовной ответственности лица, обладающего правом неприкосновенности;

– предает обвиняемого суду, направляя в суд уголовное дело, поступившее из органов предварительного следствия, для рассмотрения по существу.

При процессуальном руководстве расследованием прокурор:

– дает письменные указания о производстве следственных действий;

– передает начатые им уголовные дела для производства предварительного следствия;

– отстраняет дознавателя, следователя от дальнейшего производства расследования, если ими допущено нарушение требований УПК РК;

– изымает уголовное дело от органа дознания и передает органу предварительного следствия.

Таким образом, на досудебных стадиях прокурор выполняет функцию по осуществлению надзора, выраженную его деятельностью по предупреждению, выявлению и устранению нарушений закона в целях обеспечения точного и неуклонного соблюдения принципов и порядка уголовного судопроизводства органами дознания и предварительного следствия при начале досудебного производства и его дальнейшем расследовании.

Мы специально подчеркнули факт относительной самостоятельности выше перечисленных функций. Как показали проведенные исследования, в действующем отраслевом законодательстве нашли свое четкое закрепление отдельной статьей функции всех государственных органов и должностных лиц, осуществляющих уголовное преследование. Однако ввиду разрозненности в УПК и в то же время смешении функций уголовного преследования, надзора и процессуального руководства расследованием нет четкого понимания предназначения деятельности прокурора на досудебных стадиях уголовного судопроизводства.

В связи с чем представляется в ходе дальнейшего совершенствования уголовно-процессуального законодательства найти более отчетливое закрепление функций прокурора на досудебных стадиях уголовного судопроизводства, тем самым, подчеркнув предназначение его деятельности.

Подводя итог исследованию роли прокурора на досудебных стадиях уголовного судопроизводства, полагаем, что и в современных условиях основной функцией прокурора продолжает оставаться надзор за исполнением законов в деятельности органов дознания и предварительного следствия. Это очевидно, поскольку уголовное преследование и процессуальное руководство могут способствовать осуществлению назначения уголовного судопроизводства только при условии их законности.

Литература

1 Зеленецкий В. С. Функциональная структура прокурорской деятельности: учебное пособие. – Харьков: Харьковский юридический институт, 1978. – 110 с.

2 Рябцев В. П. Становление и развитие функций прокуратуры и ее организационной структуры // Советская прокуратура. Очерки истории. – М., 1993. – 142 с.

3 Рохлин В.И., Сыдорук И.И. Отрасли и направления прокурорской деятель-ности // Прокурорский надзор в Российской Федерации / под ред. В.И. Рохлина. – СПб., 2000. – 386 с

4 Савицкий В.М. Очерк теории прокурорского надзора в уголовном судопроизводстве. – М.: Наука, 1975

5 Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Том 1: Основные положения науки советского уголовного процесса. – М.: Наука, 1968.

6 Оспанов С.Д. Уголовный процесс: Общая часть: учебник // С.Д. Оспанов. – Алматы: Юридическая литература, 2004. – С. 264.

7 Соловьев А.Б., Токарева М.Е., Халиуллин А.Г. Прокурорский надзор за исполнением законов при расследовании преступлений. М., 2001.

8 Ожегов С.И. Словарь русского языка. – 14-е изд., стер. / под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Русский язык, 1982. – 797 с.

9 Соловьев А.Б., Багаутдинов Ф.Н., Филиппов М.Н. Прокурорский надзор за всесторонностью, полнотой и объективностью расследования преступлений: метод.пособие для горрайпрокуроров. – М., 1996. – С. 93; Соловьев А.Б.,

Токарева М.Е., Халиулин А.Г., Якубович Н.А. Законность в досудебных стадиях уголовного процечча России. –М.-Кемерово, 1997. – С. 112-113..

10 Элькинд П.С. Сущность советского уголовно-процессуального права. – Л.: ЛГУ, 1963. – 154 с.

11 Рохлин В.И., Сыдорук И.И. Отрасли и направления прокурорской деятель-ности // Прокурорский надзор в Российской Федерации / под ред. В.И. Рохлина. – СПб., 2000. – 386 с

12 Халиулин А.Г. Осуществление функции уголовного преследования проку-ратурой России. – Кемерово, 1997. – 256271271с.

References

1 Zeleneckij V. S. Funkcional'naja struktura prokurorskoj dejatel'nosti: uchebnoe posobie. – Har'kov: Har'kovskij juridicheskij institut, 1978. – 110 s.

2 Rjabcev V. P. Stanovlenie i razvitie funkcij prokuratury i ee organizacionnoj struktury // Sovetskaja prokuratura. Ocherki istorii. – M., 1993. – 142 s.

3 Rohlin V.I., Sydoruk I.I. Otrasli i napravlenija prokurorskoj dejatel'-nosti // Prokurorskij nadzor v Rossijskoj Federacii / pod red. V.I. Rohlina. – SPb., 2000. – 386 s

4 Savickij V.M. Ocherk teorii prokurorskogo nadzora v ugolovnom sudoproizvodstve. – M.: Nauka, 1975

5 Strogovich M.S. Kurs sovetskogo ugolovnogo processa. Tom 1: Osnovnye polozhenija nauki sovetskogo ugolovnogo processa. – M.: Nauka, 1968.

6 Ospanov S.D. Ugolovnyj process: Obshhaja chast': uchebnik // S.D. Ospanov. – Almaty: Juridicheskaja literatura, 2004. – S. 264.

7 Solov'ev A.B., Tokareva M.E., Haliullin A.G. Prokurorskij nadzor za ispolneniem zakonov pri rassledovanii prestuplenij. M., 2001.

8 Ozhegov S.I. Slovar' russkogo jazyka. – 14-e izd., ster. / pod red. N.Ju. Shvedovoj. – M.: Russkij jazyk, 1982. – 797 s.

9 Solov'ev A.B., Bagautdinov F.N., Filippov M.N. Prokurorskij nadzor za vsestoronnost'ju, polnotoj i ob#ektivnost'ju rassledovanija prestuplenij: metod.posobie dlja gorrajprokurorov. – M., 1996. – S. 93; Solov'ev A.B., Tokareva M.E., Haliulin A.G., Jakubovich N.A. Zakonnost' v dosudebnyh stadijah ugolovnogo procechcha Rossii. –M.-Kemerovo, 1997. – S. 112-113..

10 Jel'kind P.S. Sushhnost' sovetskogo ugolovno-processual'nogo prava. – L.: LGU, 1963. – 154 s.

11 Rohlin V.I., Sydoruk I.I. Otrasli i napravlenija prokurorskoj dejatel'-nosti // Prokurorskij nadzor v Rossijskoj Federacii / pod red. V.I. Rohlina. – SPb., 2000. – 386 s

12 Haliulin A.G. Osushhestvlenie funkcii ugolovnogo presledovanija proku-raturoj Rossii. – Kemerovo, 1997. – 256 s.

Салихова А.А., Тажгарина Б.К.

История развития и общая характеристика угрозы как уголовного правонарушения в Республике Казахстан

В данной статье дано определение понятия угрозы в рассматриваемом уголовным проступке. В новом уголовном законодательстве нашей страны угрозу рассматривают как уголовный проступок, а не преступление. Целью данной статьи является исследование угрозы как общественно опасного деяния. Рассматриваются особенности уголовно-правового регулирования ответственности за угрозу, раскрывающие понятие угрозы, а также определяющие некоторые аспекты уголовной ответственности, имеющие значение для правоприменительной деятельности.

Ключевые слова: угроза, правонарушение, уголовный проступок, уголовный кодекс, ответственность, санкция.

Salikhova A.A., Tazhgarina B.K.

History and general description of the threats as a criminal offense in the Republic of Kazakhstan

This article defines the concept of threat in this criminal offense. The new legislation is considered a threat to our country – as a criminal offense, not a crime. The purpose of this article is to investigate the threats – both socially dangerous act. The features of the criminal liability of legal regulation of the threat of disclosing the concept of threat, as well as defining some aspects of criminal responsibility relevant to the enforcement activities.

Key words: threat, offense, criminal offense, criminal code, responsibility, sanction.

Салихова А.А., Тажгарина Б.К.

Қазақстан Республикасында қылмыстық құқық бұзушылық ретінде қорқытудың жалпы сипаттамасы мен даму тарихы

Бұл мақалада қорқыту түсінігіне қылмыстық теріс қылық ретінде анықтама берілген. Елімізде қабылданған жаңа қабылданған қылмыстық заңға сәйкес қорқытуды қылмыс емес, қылмыстық теріс қылық ретінде қарастырылғандығы туралы сөз қозғалған. Бұл мақаланың мақсаты қорқытуды қоғамдық қауіпті әрекет ретінде зерттеу. Қорқыту түсінігімен оған қолданылатын қылмыстық жауаптылықтың құқық қолдану қызметіндегі негізгі жағдайларын анықтауда қылмыстық құқықтық реттеу ерекшелігін ашу мәселесі қарастырылады.

Түйін сөздер: қорқыту, құқықбұзушылық, қылмыстық теріс қылық, қылмыстық кодекс, жауаптылық, санкция.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 343.434

*Салихова А.А., Тажгарина Б.К.

Атырауский государственный университет имени Х. Досмухамедова,
Республика Казахстан, г. Атырау
*E-mail: alfa-yur-84@mail.ru

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ И ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА УГРОЗЫ КАК УГОЛОВНОГО ПРАВОНАРУШЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Уголовное законодательство Республики Казахстан не содержит определения угрозы, но необходимость его очевидна во всех смыслах. Несмотря на то, что в теории уголовного права исследуется вопрос о понятии «угрозы» и рассматриваются самые разнообразные решения к её определению, в данное время нет единого понимания термина «угрозы».

Вместе с этим ответственность за угрозу в Казахстане предусматривается как за уголовный проступок.

Юридическая норма представляет собой результат отражения определённых социальных потребностей. Как утверждал К. Маркс, законодатель «не делает законов, он не изобретает их, а только формулирует» [1].

В уголовном правоприменении отчетливо наблюдается практический подход к изучении уголовной ответственности как реализации уголовно-правовых санкций. Не случайно в уголовных кодексах Казахстана и России в основу категоризации преступлений положена именно санкция совершенного деяния. Нельзя не отметить мнение ученых о правомерности и целесообразности расширения понятия ответственности за угрозу в уголовно-правовой сфере.

В настоящее время большинство авторов-теоретиков склоняется к той мысли, что уголовная ответственность за угрозу является важнейшей составляющей содержания уголовного правоотношения и представляет собой обязанность виновного лица подвергнуться наказанию за совершенный уголовный проступок.

Следовательно, основной предпосылкой правильного определения основания уголовной ответственности за угрозу должно явиться всестороннее, предметное уяснение юридической природы и сущности уголовной ответственности, что позволит правильно решить вопрос как об основании, так и о механизме ее реализации в отраслевом регулировании. Полагая, что обоснование социальной сущности проступка неизбежно приводит нас к пониманию его в качества некоторого рода общественных отношений, уместно отметить существующую доктринальную позицию относительно внесения изменений и дополнений в норму (ст. 115 Уголовного Кодекса Республики Казахстан). Поскольку устанавливаемая норма права, несущая уголовную

ответственность за угрозу, реализуется только тогда, когда возникает соответствующее правоотношение, раскрывающее его содержание.

Так, уголовно-правовые нормы Особенной части Уголовного кодекса Республики Казахстан содержат в себе запреты на определённое поведение, то они представляют собой объективное закономерное выражение воли общества. Историческое развитие общественных отношений привело к необходимости обеспечения принудительной силой государства выполнения требований общества каждым его членом.

Однако процесс законодательного формулирования и закрепления уголовно-правовых норм представляет известные сложности.

Во-первых, надо выявить соответствующее общественное веление. Конечно же, в современном мире эта процедура отчасти упрощается уже сложившимся законодательством. Но существующие запреты надлежит корректировать, согласовывать с определённым этапом развития общества, а при необходимости дополнять имеющиеся запреты новыми и исключать изжившие себя нормы.

Во-вторых, от законодателя требуется адекватное отражение в уголовно-правовых нормах волеизъявления народа. Однако норма не может быть копией оригинала, поскольку имеют значение такие факторы, как интересы и требования различных социальных групп, зачастую противоречащие друг другу.

Кроме того, уголовно-правовая норма за угрозу как проступка является продуктом сознательной деятельности человека, сочетая в себе объективное и субъективное.

В то же время следует отметить существование нормативной теории, согласно которой нормы уголовного права носят производный характер.

Существующие и вновь принимаемые уголовные законы нуждаются в проверке их «жизненности». Это достигается путём конкретно-социологического метода в уголовном праве, прежде всего, в ходе применения уголовного закона. Действенность уголовно-правовых норм в сфере угрозы должна быть идеалом, к которому необходимо стремиться законодателю.

Уголовно-правовая норма за угрозу будет действенной, если её существование, форма и содержание социально обусловлены.

Научно обоснованное изучение социальной обусловленности конкретного уголовно-правового запрета угрозы необходимо проводить систематически, вне зависимости от кажущейся безупречности какой-либо нормы. Это связано с развитием, усложнением общественных отношений, социально-политической ситуацией в государстве, состоянием преступности, эволюционированием мировоззрения и правосознания людей. Эти факторы повлияли на совершенствование уголовной ответственности за угрозу уголовного законодательства.

Два названных довода свидетельствуют о целесообразности более детального анализа угрозы о социальной необходимости мер уголовно-правового воздействия.

В.Д. Филимонов выделяет внутренние и внешние основания социальной обусловленности уголовно-правовой нормы. Внешние основания делятся на основания установления нормы и на основания, определяющие её содержание. Внутренние основания выражаются во взаимообусловленности характера и степени общественной опасности правонарушения с видом и размером закреплённого в санкции уголовно-правовой нормы наказания за угрозу [2].

Как известно, социальная необходимость существования конкретной уголовно-правовой нормы основывается на состоянии, структуре и динамике какого-либо общественно опасного деяния.

Проведённый анализ показал, что в этой связи угроза является уголовным проступком, а статистические данные говорят о том, что оно носит достаточно стабильный характер в общей массе преступности. Рассматриваемое уголовное правонарушение чётко выделяется от ряда схожих деяний, например, угрозы в связи с осуществлением правосудия или производством предварительного расследования, угрозы применения насилия в отношении представителя власти.

В самые древние времена уголовная ответственность воспринималась через наказание и отождествлялась с ним, будучи пронизанной идеей возмездия.

В данное время уголовная ответственность за угрозу является наиболее суровым видом юридической ответственности и одним из основных и дискуссионных понятий права. Уголовная ответственность виновных лиц, как правило, проявляется в наказании.

В уголовном законодательстве категория «цель» применяется в ч. 1 ст. 39 «Понятие и цели наказания» Уголовного кодекса Республики Казахстан. Понятие уголовной ответственности законодатель использует в статьях как Общей, так и Особенной частей Уголовного кодекса Ре-

спублики Казахстан, например, ст.ст. 1-3, 15-19, 412, 413 и т.д. [3].

Вместе с тем наказание есть кара виновного за совершенное им деяние. Этим наказание отличается от других видов уголовной ответственности. По своему объему, содержанию и назначению понятие «уголовная ответственность» шире понятия «наказание».

Уголовная ответственность за угрозу не должна сводиться лишь только к назначению и исполнению наказания как одной из основных форм ее.

В зависимости от степени общественной опасности и наказуемости деяния они проявляют уголовные проступки в двух признаках: как степень общественной опасности и как наказуемость деяния.

Отличительным признаком является определенность видов наказания. Уголовный проступок – совершенное виновным деяние, не представляющее большой общественной опасности, причинившее незначительный вред либо создавшее угрозу причинения вреда личности, организации, обществу или государству. Уголовному проступку присущи такие признаки, как: виновность, противоправность, небольшая общественная опасность (незначительные, менее существенные последствия – незначительный вред либо создание угрозы причинения вреда), наказуемость.

Уголовная ответственность есть мера государственного принуждения в отношении лица, виновного в совершении правонарушения, осужденного в установленном законом порядке с определенным правом ограничения карательного и не карательного характера.

Уголовная ответственность может применяться без назначения наказания при раскаянии лица в содеянном, с учетом особенностей личности и характера совершенного преступления [4].

В принципе все проступки, а также угроза, являющиеся уголовно-правовым запретом, причиняют правопорядку в разной мере организационно-правовой ущерб, тормозят нормальное функционирование системы правого государства.

Угроза раньше считалась преступлением, а сейчас новым Уголовным кодексом дается понятие об угрозе как уголовном проступке. Понятие угрозы имеет многовековую историю.

Теоретики уголовного права утверждают, что укрепление правовой основы государственной и общественной жизни, неукоснительное соблюдение законности и правопорядка, усиление борьбы с преступностью – основные вехи на пути формирования правового государства, на которое взят ориентир в Республике Казахстан. Но изучаются эти вопросы в основном для анализа состава правонарушения, разграничения смежных составов и для индивидуализации ответственности лиц за угрозу, что позволило выяснить следующее.

Одними из наиболее опасных видов уголовных проступков, ставящими в опасность жизнь и здоровье человека, являются общественно опасные деяния, как угроза.

Уголовно-наказуемая угроза – это бытовое правонарушение, в подавляющем большинстве случаев совершаемое на почве длительных неприязненных отношений.

Одна из основных причин указанных недостатков заключается в использовании в широких масштабах относительно-определенных санкций и в большом разрыве между высшим и низшим пределами наказания в таком виде наказания, как лишение свободы.

Угроза – это вид психического насилия, состоящего в выражении виновным обещания впоследствии нанести существенный вред охраняемым уголовным законом интересам личности способом, характеризующим действительность намерения виновного на его причинение, вследствие этого наносящего психическую травму потерпевшему независимо от наличия умысла на реализацию угрозы.

По итогам исследования уголовно-правовых норм об ответственности лиц за угрозу, сравнивая с зарубежными законодательствами, можно прийти к следующим выводам.

Три вышеперечисленных термина следует знать и различать, так как для правоохранительных органов и суда они имеют существенную разницу. Впрочем, завести уголовное дело, а уж тем более дойти до суда, не так-то просто.

Чтобы доказать факт угрозы, необходимо иметь либо свидетельские показания, либо документальное подтверждение (письма, переписка по электронной почте и т. д.). Видеозапись также будет являться неоспоримым доказательством, в случае если на ней зафиксирован сам момент произнесения угрожающей речи в ваш адрес либо в адрес ваших близких. Конечно, постоянно мы не держим наготове диктофон или видеокамеру, но если вы знаете, что в очередной раз столкнетесь с тем, кто будет вам угрожать, то воспользоваться средствами аудио и видеофиксации будет далеко не лишним.

Также следует учитывать, что дети и взрослые по-разному оценивают степень угрозы. Ребенок в силу своего личного психологического восприятия может преувеличить или, наоборот, недооценить всю серьезность положения. Нередки случаи, когда угрозы поступают не только от посторонних лиц, но и от близких или некогда близких людей. Например, молодой человек после расставания с девушкой грозится убить или покалечить ее нового поклонника. В такой ситуации стоит незамедлительно принимать меры, особенно если угрозы приняли систематический характер, поскольку очень часто бытовые преступления совершаются на почве ревности и именно после таких вот предупреждений.

Подытоживая вышесказанное, для осуществления этих задач настоящий Кодекс устанавливает основания уголовной ответственности, определяет к уголовным правонарушениям. Основанием уголовной ответственности является совершение уголовного правонарушения за угрозу.

Проблемы ответственности за угрозу в уголовном праве представляют особую сложность для правоприменений. Новое уголовное законодательство, закрепившее приоритетность общечеловеческих ценностей, хотя и обратило внимание на проблему ответственности за угрозу, но поверхностно. На современном этапе развития общества, нам представляется, нужен иной подход к рассматриваемой проблеме.

Все вышеперечисленное дает нам сделать следующее выводы и внести предложения по совершенствованию уголовной ответственности за угрозу.

Угроза действительно должна быть выражена виновным и должна существовать как явление объективного мира. Угроза может быть формой обнаружения умысла на совершение того деяния, которым угрожает виновный.

Необходимо еще дифференцировать ответственность за угрозы в зависимости от вида и характера, объединив их в общей норме.

Таким образом, хотелось бы сказать о необходимости усиления уголовной ответственности за угрозу, совершаемую с применением разных средств.

Нормами действующего Уголовного кодекса прописано множество деяний, которые являются противоправными. И здесь угроза – не исключение. Именно поэтому своей нормой постарался защитить гражданина от возможных общественно опасных последствий.

Угроза, будучи юридическим фактом, порождает уголовно-правовые охранительные отношения, которые нарушают конституционные права и обязанности граждан Республики Казахстан.

В связи с вышеизложенными положениями хотелось бы отметить об институте уголовной ответственности за угрозу. В ходе данного исследования решение данной проблемы состоит в следующем:

1) определить юридические границы и признаки данного уголовного проступка;

2) обосновать криминализацию видов общественно опасного деяния;

3) обеспечить правильное применение уголовно-правовых норм, предусматривающих ответственность за данный уголовный проступок;

4) разработать действенный механизм противодействия угрозы с помощью нового уголовного закона;

5) постоянно следить за уровнем роста преступности, криминологической обоснованности уголовно-правовых норм, предусматривающих ответственность за угрозу.

Литература

1 Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – Т. 1. – С. 162.

2 Филимонов В.Д. Норма уголовного права. – СПб., 2004.

3 Уголовный Кодекс Республики Казахстан от 03.07.2014 г.

4 Полный курс уголовного право: В 5 т. / под ред. А.И. Коробеева. Т. 1. Преступление и наказание. – СПб.: Изд-во Р.Асланова «Юрид. Центр Пресс», 2008. – 523 с

References

1 Marks K., Jengel's F. Soch. – 2-e izd. – T. 1. – S. 162.

2 Filimonov V.D. Norma ugolovnogo prava. – SPb., 2004.

3 Ugolovnyj Kodeks Respubliki Kazahstan ot 03.07.2014 g.

4 Polnyj kurs ugolovnogo pravo: V 5 t. / pod red. A.I. Korobeeva. T. 1. Prestuplenie i nakazanie. – SPb.: Izd-vo R.Aslanova «Jurid. Centr Press», 2008. – 523 s

Жанибеков А.К., Арын А.А., Умбетбаева Ж.Б.

Қылмыстық іс жүргізудегі дәлелдемелерді топтастырудың тәртібі

Аталған мақалада авторлар дәлелдемелерді жіктеудің негіздерін, дәлелдемелерді жіктеудің тәжірибелік маңызын, дәлелдемелердің түрлерін қарастыра отырып, дәлелдемелерді жіктеуден туындайтын түрлі авторлардың көзқарастарын талдаған.

Түйін сөздер: дәлелдемелер, топтастыру, дәлелдемелердің қайнар көздері, заттай дәлелдемелер, алиби.

Zhanibekov A.K., Aryn A.A., Umbetbaeva Zh.B.

The order of classification of evidence in criminal proceedings

In this article, the authors examined the types of evidence, the basis of the classification of evidence, the practical importance of the classification of evidence, and analyzed the opinions of various authors regarding the classification of evidence.

Key words: evidence, classification, sources of evidence, alibi.

Жанибеков А.К., Арын А.А., Умбетбаева Ж.Б.

Порядок классификации доказательств в уголовном процессе

В данной статье авторы рассмотрели виды доказательств, основы классификации доказательств, практическую значимость классификации доказательств, а также анализировали мнения различных авторов касательно классификации доказательств.

Ключевые слова: доказательства, классификация, источники доказательств, вещественные доказательства, алиби.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 343.14

*Жанибеков А.К., Арын А.А., Умбетбаева Ж.Б.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
*E-mail: zhan_akin@mail.ru

ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДЕГІ ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕРДІ ТОПТАСТЫРУДЫҢ ТӘРТІБІ

Дәлелдемелерді жіктеудің теориялық та, тәжірибелік те маңызы бар. Теориялық маңызы мынадан көрінеді: жіктеу зерттелетін объектілерге жүйелік көзқарастың негізі болып табылады. Қызмет ретінде дәлелдеу процесінің күрделілігі мен әр қилылығына, іс жүргізушілік дәлелдеуге тартылатын объектілердің шексіздігіне, сондай-ақ дәлелдемелер мен мазмұнының алуан түрлілігіне байланысты дәлелдемелерге қатысты бұл өте маңызды. Дәлелдемелерді жіктеудің тәжірибелік маңызы туралы айта келіп А.А. Хмыров былай деп атап өтеді: дәлелдемелерді жіктеу, оларды жинаудың, зерттеудің және бағалаудың ерекшеліктерін алдын ала анықтайды, жекелеген дәлелдемелер түрлерінің іс жүргізушілік режимін, сондай-ақ оларды пайдаланудың жолдары мен әдістерін, оларды дәлелдеудегі маңызын дұрыс анықтауға көмектеседі [1, 126 б.].

Жіктеу істің мән-жайын жан-жақты, толық және объективті түрде зерттеуге жәрдемдесуі тиіс және жинақталған дәлелдемелер жиынтығын бір жүйеге түсіруге, дәлелдеуге жататын іс жағдайларының қайсысы жеткілікті түрде толық анықталғанын, қайсысы әлі де анықталмағанын не қосымша нақтылануға мұқтаж екенін білуге көмектеседі.

Жоғарыда айтылғандай, зерттеу объектісінің көп қырлылығына байланысты қандай да бір негізі немесе белгісі бойынша дәлелдемелерді толық жіктеу мүмкін емес. Мынаны да есте ұстау керек: дәлелдемелерді жіктеу дәлелдемелердің қайсысы «жақсы» деген сұраққа жауап бермейді. Мәселені осылайша қою бірде бір дәлелдеменің күні бұрын анықталған күші болмайтындығы туралы қылмыстық іс жүргізушілік ережені мағынасынан айырады. Сонымен, дәлелдемелерді жіктеудің тәжірибелік маңызы іс бойынша анықталған дәлелдемені бағалау кезінде соттың қорытынды ережелерінің сипатына қолданылмайды.

Дәстүрлі түрде қабылданған жіктеу мынадай негіздер бойынша бөлуді қарастырады:

1) дәлелдемелер мен олардың қайнар көздерінің байланысы бойынша;

2) дәлелдемелердің сипаты бойынша;

3) дәлелдемелерді алу мен пайдаланудың сипаты бойынша.

Дәлелдемелер мен олардың қайнар көздерінің байланысы бойынша дәлелдемелер мынадай түрге бөлінеді:

а) жеке және заттай;

ә) бастапқы және іс жүргізу барысындағы;

б) сапалы және сапасыз.

Жеке және заттай дәлелдемелер дәлелдемелік ақпараттың қалыптасу тетігін сипаттайды және осы тетіктің акпаратты сақтаушысымен байланысын анықтайды. Егер ақпараттың қайнар көзі адам болса (айыпталушының, күдіктінің, куәнің жауаптары, сарапшы қорытындысы), онда ол жеке дәлелдемелерге жатады. Егер ақпарат заттар мен құжаттарда болса, бұл орайда құжаттар адамдардың жауап беруін тіркемеуге тиіс, онда олар заттай дәлелдемелерге жатады.

Заттай айғақтар туралы айта отырып, Ф.Н. Фаткуллин былай деп көрсетеді: «Іс жүзіндегі акпараттың сақтаушысы материалдық объектілер болып табылатын, ал акпараттың өзі тілден тыс нысанда берілетін дәлелдемелер мен қайнар көздер заттай деп аталуы мүмкін. Мұндайлардың қатарына қылмыстық қызметтің құралдары мен өнімдері, қоғамдық қауіпті әрекеттің іздері бар заттар, қылмыстық жолмен пайда болған құндылықтар жатады. Бұл жерде іс үшін маңызы бар жағдайлар туралы тиісті ақпарат қылмыстық істі тергеу және соттың қарауы кезінде тікелей сезіммен қабылдауға болатын материалдық «іздер» мен нақты фактілер түрінде сақталады және беріледі» [2, 60 б.].

Дәлелдемелерді жеке және заттай деп бөлу олардың қалыптасуының негіздері мен тетіктерін саралаудан көрінеді. Мұндай саралау дәлелдемелерді жинаудың, тексерудің және бағалаудың тиімді әдістемесі мен тактикасын жасау үшін қажет.

Қаралып отырған негіз бойынша дәлелдемелерді жіктеуден туындайтын түрлі көзқарастарды талдай отырып, П.С. Элькинд «Дәлелдемелер теориясы» (1973) авторларына кейбір сын-пікірлер айтады: олар «дәлелдемелердің екінші түрін тек заттай айғақтарға әкеліп тірейді, біз мұнымен келісе алмаймыз, өйткені заттай айғақтар азаматтардан шықпайтын дәлелдеме компоненттерінің бірін құрайды. Мынаны да ескеру керек: тергеу және сот іс-қимылының хаттамалары белгілі бір адамдардан шыққан акпаратты (мәселен, жауап алу хаттамасы) не заттар мен құжаттарда бар акпаратты (мәселен, заттық айғақты қарау хаттамасы, тінту кезінде табылған құжатты көрсете отырып жасалған тінту хаттамасы және басқалары) куәландыра алады. Кез келген хаттамаға нақты адамдар қол қояды және осы формалды белгісі бойынша адамдардан шыққан дәлелдемелерге жатқызуға болар еді, дегенмен шешуші рөлді оның мазмұны көрсетеді, ол адамдардан шыққан және заттар мен құжаттарда бар ақпаратты бекітеді»[3, 78 б.].

Дәлелдемелерді жеке және заттай деп бөлудің бар болғаны сыртқы формальды сипаты ғана бар және өзін қалыптастырудың тетігін қамтитын дәлелдеме табиғатын бейнелейді.

Бастапқы және туынды дәлелдемелер. Мұндай жіктеу Ф.Н. Фаткуллин атап көрсеткеніндей, «іс бойынша анықтауға жататын факті мен оның бейнесі болып табылатын акпарат арасындағы дәнекерлік деңгейінің белгісіне негізделеді».

Бастапқы дәлелдемелерге тікелей бастау көзден шыққан және ақпарат сақтаушысы мен ақпарат арасында қандай да бір аралық буыны жоқ дәлелдемелер жатады. Мәселен, өзін қызықтырған фактіні тікелей қабылдаған куәнің жауабы бастапқы дәлелдемелер болып табылады. Осы топқа барлық уақытта «дәлелдеу тақырыбының құрамдас материалдандырылған «бөліктері ретінде» заттай айғақтар да жатады».

Туынды дәлелдемелерге «анықтау, тергеу, сот органдары ақпараттың екінші қайнар көзінен, «екінші қолдан» (құжат көшірмесі, куәнің тікелей тиісті оқиғаны бақылаған, басқа адамнан не естігені туралы жауап беруі және басқалары)» алған ақпараты жатады.

Дәлелдемелерді бастапқы және туынды деп бөлудің маңызы дәлелдеменің тікелей бастапқы көзден қаншалықты деңгейге ұлғайғанын анықтаудың тәжірибелік қажеттілігіне байланысты. Қашықтық деңгейі елеулі болған сайын қате мәлімет алудың ықтималдығы ұлғая түседі.

Туынды дәлелдеудің мәні туралы мәселеде белгілі бір күрделілік бар. В.Д. Арсеньев атап өткеніндей, туынды дәлелдемелерді қалыптастыру процесінің кездейсоқ, сондай-ақ жасанды сипаты болады. Қылмыстық іс жүргізуді жүзеге асыратын адамның еркінен тыс орын алатынның бәрі де кездейсоқ сипатта болады (мәселен, тікелей куә мен өзге де адамдардың арасында істің мән-жайы туралы кездейсоқ пікір алмасу). Сот ісін жүргізуде туынды дәлелдемелерді сапалы түрде қалыптастыру процесі де жүреді. Мәселен. «егер оқиғаның басында болған куә тергеушіге жауап берсе, соңғысы істі түпкілікті шешетін сотқа қатысты жауап беріп (куә белгілі бір себептермен тікелей жауап беруге келе алмаса) туынды дәлелдеменің көзі ретінде шыға алады. Осы себепке байланысты тікелей жауап алу, тінту жүргізу және өзге де іс-әрекет хаттамасы хаттамалардың өзінде

тіркелген дәлелдемелерге қатысы жөнінен туынды болып табылады. Міне, осыны назарға ала отырып, С.В. Курылев құжаттарды жасауға «туынды, дәлелдемелерді туғызудың саналы түрде ұйымдастырылған процесі» деп сипаттама берді [4, 203 б.].

Сапалы және сапасыз дәлелдемелер. Мұндай жіктеу «іс жүзінде ақпарат сақтаушының оны дұрыс қабылдау, сақтау және көз алдына келтіру қабілетін, қандай да бір басқа себепке байланысты хабарланатын ақпараттың өңін айналдырмауды оның нақтылығын, қарама-қайшы болмауын және тиісінше іс жүргізушілік ресімделуін» білдіреді.

Дәлелдеменің сапалық сипаты сыртқы белгілерді ғана емес, сонымен бірге ізделетін ақпараттың мәнділігі мен мазмұнын да қамтиды. Сыртқы және ішкі сипаттамаларының жалпы іс жүргізушілік сипаттарға сәйкес келуі іс жүзінде мұндай ақпарат істің мән-жайын объективті түрде бейнелейді және өзінің сапалылығына байланысты іс бойынша қорытынды ережелерді қалыптастыруда маңызы болады дегенді білдіреді.

Сапалы дәлелдеме өзінің сипаты бойынша мынадай түрлерге бөлінеді:

а) айыптау және ақтау;

ә) тікелей және жанама.

Айыптау және ақтау дәлелдемелері. Қаралып отырған жіктеу дәлелдеменің айыптау тақырыбына қатысын білдіреді.

Айыптауға заңға қайшы іс-әрекет жасаған адамның кінәлілігін немесе адамның жауапкершілігін ауырлататын мән-жайды сөзсіз анықтайтын іс жүзіндегі деректер жатады. Ақтауға айыптауды жоққа шығаратын не адамның жауапкершілігін жұмсартатын мән-жайды анықтайтын дәлелдемелер жатады. Ақтау дәлелдемелерінің бір түріне алиби жатады.

«Дәлелдемелер теориясының» авторлары (1973 ж.) айыптау тақырыбына қатысы жөнінен дәлелдемелер «бейтарап» болуы мүмкін деген Р.Д. Рахуновтың тезисін сынға алады, А.И. Винберг дәлелдеменің «бейтараптығы» қылмыстық іс жүргізушілік заңның ережелеріне қайшы келеді деп есептейді, аталған заңға сәйкес іс жүзіндегі деректер қоғамның қауіпті әрекетінің, адамның кінәсінің және іс үшін маңызы бар өзге де жағдайлардың болғандығын немесе болмағандығын анықтау үшін негіз болып табылады. Яғни дәлелдеменің «бейтараптық» қасиетін тану дәлелдемені іс жүргізушілік мағынасында жоққа шығаруға әкеліп соғады [5, 56 б.].

Дәлелдемені ақтауға және айыптауға жатқызудың құбылмалы сипаты бар. Қылмыстық сот ісін жүргізудің әр түрлі сатыларында белгілі бір ақпарат ақтау сипатында да, айыптау сипатында да көрінуі мүмкін.

Тікелей және жанама дәлелдемелер. Логикалық сипаттағы мұндай жіктеу дәлелденетін мән-жайды негіздеу процесінің құрылымын білдіреді. Осы құрылымдық айырмашылығын негізге ала отырып, бірқатар зерттеушілер тікелей дәлелдемені – бір сатылыға, ал жанаманы – көп сатылыға жатқызады. Ф.Н. Фаткуллиннің көрсеткені сияқты «дәлелдемелерді тікелей және жанама деп жіктеудің негізіне олардың белгілі бір адам жасаған (қысқаша іс бойынша басты факті деп атасақ) фактіге ғана қатысын алған анағұрлым орынды. Бұл орайда тікелей дәлелдемелер ретінде іс жүзіндегі деректер қызмет етеді, іс жүзіндегі деректер іс бойынша белгілі бір әрекетті жасаушы немесе жасамаушы ретінде нақты адамды тікелей және бір мәнді етіп көрсетеді. Мұндай белгілер қатарына жәбірленушінің күдіктіні тануы, айыпталушының өзіне тағылған іс-әрекетті жасағандығын мойындауы, куәлардың нақ осы адамның іс-әрекет жасағандығы туралы мәліметтер беруі, осы адамның зұлымдық жасағандығы туралы сарапшының қорытындысы, айыпталушының алибиі жатады [6, 106 б.].

Жанама дәлелдемелер деп нақты іс жүзіндегі деректерді тану керек, ондай деректер тергеліп жатқан әрекетті жасаушыға тікелей қатысты емес, істің қалған мән-жайларының жиынтығында ғана қылмысты ашуға және кінәліні анықтауға жәрдемдеседі. Бұл, айталық, тас жол бойында жатқан мәйітті табу, мәйітті машинаның басып кеткен іздері, нақты машинадан адам басқандығының іздерін анықтау, кісіні басқан уақытпен бір шамада осы тас жол бойымен машинаның жүру фактісі және мұндай фактілердің бәрі іс бойынша белгілі әрекетті белгілі бір адамның жасағандығы туралы қорытындыға әкеледі.

Дәлелдемелерді басты факт және дәлелдемелік факті деп бөлетін бұрын теорияда билік құрған тұжырымды дамыту болып табылады. Атап айтқанда М. С. Строгович былай деп жазды: «Дәлелдемелер айыпталушы өзіне тағылған қылмысты жасағандығы туралы басқа фактіні немесе дәлелдемелік фактіні, яғни басты фактіге енбейтін, бірақ істің басқа да жағдайлары мен жиынтығында басты фактіні анықтау үшін қызмет ететін қандай да бір қосымша фактіні анықтауға байланысты тікелей және жанама

дәлелдемелерге бөлінеді. Тікелей дәлелдеме басты фактіні анықтайды. Жанама дәлелдемені басты факті емес, дәлелдемелік факті анықтайды, соңғысы өз кезегінде басты фактінің дәлелдемесі болып табылады» [7, 28 б.].

Дәлелдемелерді тікелей немесе жанама деп бөлуге қатысты П.С. Элькинд өзіндік бағыт ұстанады. Атап айтқанда, ол осындай бөлудің жіктеу өлшемдеріне мынаны жатқызады: «нақты адамның өзіне тағылған қылмысты жасауы, мұның өзі негізінен қылмыс құрамының субъектісі мен объектісіне байланысты». Дәлелдемелерді тікелей және жанама деп бөлу – іс бойынша барлық анықталған іс жүзіндегі деректердің жиынтығын бағалау негізінде істі мәні бойынша шешу туралы талаптардың маңыздылығын кемітпейді. Тікелей дәлелдемелердің болуы жанама дәлелдердің «қажетсіздігін» білдірмейді. Оның үстіне ізделетін фактілер жанама дәлелдемелердің негізінде ғана дәлме-дәл анықталуы мүмкін. Соңғы жағдай жанама дәлелдемелерді өзара байланысы жоқ үзік-үзік мәліметтер ретінде карауды жоққа шығарады, өйткені керісінше жағдайда әрекеттің логикалық дәлме-дәл өлшенген суретін қайта қалпына келтіруге болмайды.

Әдебиеттер

1 Белозеров Ю.Н., Чугунов А.А. Проблема обеспечения законности обоснованности возбуждения уголовного дела. – М., 1976. – 223 с.
2 Фаткуллин Ф.Н. Общие проблемы процессуального доказывания. – Казань, 1976. – С. 60-63.
3 Вопросы расследования преступлений. Справочное пособие / под ред. А.Я. Кочанова. – М.,1996. – 101 с.
4 Avijit Debnath, Niranjan Roy. Linkage between internal migration and crime: Evidence from India// International Journal of Law, Crime and Justice, Volume 41, Issue 3,September 2013, Pages 203-212// http://www.sciencedirect.com
5 Демидов И.Ф. Проблемы прав человека в Российском уголовном процессе. – М., 1995. – 122 с.
6 Щерба С.П., Зайцев О.С. Охрана прав потерпевших и свидетелей по уголовным делам. – М., 1996. – 156 с.
7 Трусов А.И. Основы теории судебных доказательств. – М., 1960. – 89 с.

References

1 Belozerov Ju.N.,Chugunov A.A. Problema obespechenija zakonnosti obosnovannosti vozbuzhdenija ugolovnogo dela. – M., 1976. – 223 s.
2 Fatkullin F.N. Obshhie problemy processual'nogo dokazyvanija. – Kazan', 1976. – S. 60-63.
3 Voprosy rassledovanija prestuplenij. Spravochnoe posobie / pod red. A.Ja. Kochanova. – M.,1996. – 101 s.
4 Avijit Debnath, Niranjan Roy. Linkage between internal migration and crime: Evidence from India// International Journal of Law, Crime and Justice, Volume 41, Issue 3,September 2013, Pages 203-212// http://www.sciencedirect.com
5 Demidov I.F. Problemy prav cheloveka v Rossijskom ugolovnom processe. – M., 1995. – 122 s.
6 Shherba S.P., Zajcev O.S. Ohrana prav poterpevshih i svidetelej po ugolovnym delam. – M., 1996. – 156 s.
7 Trusov A.I. Osnovy teorii sudebnyh dokazatel'stv. – M., 1960. – 89 s.

Шидемов А.Г.

Экстремистік бағыттағы қылмыстарды тергеу бойынша ведомствоаралық жедел тергеу тобы

Экстремизм мен терроризмге қарсы күрес заңдарында экстремизмге және терроризмге қарсы күресті жүзеге асыратын Қазақстан Республикасы құқық қорғау және арнайы мемлекеттік органдарының өзара іс-қимылына назар аудару керектігі айтылды. Ресми органдардан алынған статистикалық дерек көздері елімізде экстремизм мен терроризм қаупінің бар екендігін және оның даму үрдісін көрсетті. Өзара әрекеттестік тұрғысынан алғанда, экстремистік бағыттағы қылмыстарға байланысты қылмыстық істерді тергеу жұмысын ұйымдастырудың ең тиімді түрі экстремистік бағыттағы қылмыстар мен терроризм актілерін тергеу бойынша ведомствоаралық жедел тергеу тобын құру туралы ұсыныс жасалды. Жедел тергеу іс-шараларын жедел тергеу тобында жүзеге асыру ғана барлық білім мен машықтарды бір уақытта қолдануға, әр түрлі құқық қорғау органдары қызметкерлерінің қабілеттерінің байқалуына мүмкіндік береді. Жедел тергеу іс-шараларының барынша тиімділікке қол жеткізумен айтарлықтай тез арада өткізілуі мүмкіндігі айтылды. Құқық қорғау органдары мен арнайы мемлекеттік органдар арасындағы өзара әрекеттестікті реттейтін заңдарға тоқталып кетті.

Түйін сөздер: экстремизм, терроризм, құқық қорғау органдары, ішкі істер органдары, ұлттық қауіпсіздік органдары, ведомствоаралық жедел тергеу тобы.

Shidemov A.G.

Inter-departmental investigation and operational group on investigation of the crime related to extremism

The laws on combating extremism and terrorism specify the importance of mutual cooperation of the law-enforcement and special state authorities of the Republic of Kazakhstan on combating extremism and terrorism. Statistical data obtained from the official sources show that the country has the threat of extremism and terrorism, as well as tendency of its development. The proposal on mutual cooperation was made, where arrangement of investigation of crime related to extremism by establishment of the inter-departmental investigation and operational group on investigation of the crime related to extremism and acts of terrorism is considered as effective. Conduction of investigation and operational actions in the investigation and operational group provides the possibility to apply all knowledge and skills at the same time and open abilities of employees of various law-enforcement authorities. The opportunity of rapid and maximum effective conduction of investigation and operational actions is described. The laws regulating mutual cooperation between the law-enforcement and special state authorities are specified.

Key words: extremism, terrorism, law-enforcement authorities, authorities of internal affairs, national security authorities, inter-departmental investigation and operational group.

Шидемов А.Г.

Межведомственная следственно-оперативная группа по расследованию преступлений экстремисткой направленности

В законах по борьбе с экстремизмом и терроризмом говорилось о важности взаимного сотрудничества правоохранительных и специальных государственных органов Республики Казахстан по борьбе с экстремизмом и терроризмом. Статистические данные, полученные от официальных источников, показывают, что в стране есть угроза экстремизма и терроризма, а также тенденция ее развития. Было внесено предложение о взаимном сотрудничестве, где эффективной является организация расследования преступлении экстремисткой направленности путем создания межведомственной следственно-оперативной группы по расследованию преступлений экстремисткой направленности и актов терроризма. Проведение следственно-оперативных мероприятий в следственно-оперативной группе дает возможность все знания и навыки применить в одно время и дает возможность раскрыться способностям сотрудников различных правоохранительных органов. Описывается возможность быстрого и максимально эффективного проведения следственно-оперативных мероприятий. Расписаны законы, регламентирующие взаимное сотрудничество между правоохранительными и специальными государственными органами.

Ключевые слова: экстремизм, терроризм, правоохранительные органы, органы внутренних дел, органы национальной безопасности, межведомственная следственно-оперативная группа.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 343.2/.7

Шидемов А.Г.

Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
E-mail: Sh_azem@mail.ru

ЭКСТРЕМИСТІК БАҒЫТТАҒЫ ҚЫЛМЫСТАРДЫ ТЕРГЕУ БОЙЫНША ВЕДОМСТВОАРАЛЫҚ ЖЕДЕЛ ТЕРГЕУ ТОБЫ

2016 жылы 5 маусым айында Ақтөбе қаласында орын алған лаңкестік оқиғадан кейін шұғыл түрде Ақордада Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаев терроризммен және экстремизммен күрес мәселелері бойынша өткізген кеңесінде «Біріншіден, біз кез келген сипаттағы экстремизм мен терроризмге қарсы заңдарды қайта қарап, бұл құбылысқа қатаң тойтарыс беру жайын ойластыруымыз керек. Қолына қару алып, кісі өлтірген адам өлім жазасына кесілуі қажет. Екіншіден, елдігімізге сына қағатын зұлымдықтардың ымырасыз жолын кесуіміз қажет. Ел тыныштығын сақтамасақ, мынадай әлемдік дағдарыстан өте алмаймыз. Сондықтан барша халық болып бірігіп, елді сақтауды ойлауымыз керек» деп атап өтті [1].

Елбасымыз айтқан экстремизм мен терроризмге қарсы күрес заңдарында экстремизмге және терроризмге қарсы күресті жүзеге асыратын Қазақстан Республикасы құқық қорғау және арнайы мемлекеттік органдарының өзара іс-қимылына назар аударғанымыз дұрыс. Бүгінгі таңда ынтымақтаса отырып, жұмысты үйлестіре жүргізу ғана экстремизм мен терроризмнің алдын алып, жолын кесуге болады. Қазірден бастап елбасы айтқан жұмыстарды қолға алмаса, мәселенің бақылаудан шығып, ел қауіпсіздігіне нұқсан келтіру мүмкіндігі бар. Осы арада елімізде соңғы жылдары экстремизм мен терроризм мәселесінің жай күйін анықтау мақсатында Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқықтық статистика және арнайы есепке алу Комитеті берген статистикалық есебіне жүгінсек, келесідей болып тұр (Диаграмма № 1) [2].

Диаграмма № 1

Ресми органдардан алынған статистикалық дерек көздері елімізде экстремизм мен терроризм қаупінің бар екендігін және оның даму үрдісін көрсетті. Соңғы жылдары құқық қорғау және арнайы мемлекеттік органдарымыздың жұмыстары нәтижесінде оның дамуын біршама тежегенімен, 2016 жылы еліміздің Ақтөбе мен Алматы қалаларында орын алған оқиғалар мәселені толыққанды шешуді талап ететіндігін көрсетті.

Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 18 ақпандағы № 31 «Экстремизмге қарсы іс қимыл туралы» және 1999 жылғы 13 шілдедегі № 416-I «Терроризмге қарсы іс қимыл туралы» заңдарында экстремизм мен терроризмге қарсы күресті жүзеге асыратын Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдарының өзара іс-қимылы айқындалып көрсетілген.

Экстремизмге қарсы іс-қимылды жүзеге асыратын Қазақстан Республикасының құқық қорғау органдары өз құзыреті шегінде мемлекеттік органдар мен ұйымдардың мүмкіндіктерін, сондай-ақ азаматтардың жәрдемін пайдалана отырып, бір-бірімен өзара бірлесе отырып жұмыс жасайды. Экстремистік бағыттағы қылмыстарды тергеген, тергеу амалдары мен жедел іздестіру шараларын жүзеге асырушы органдардың тәжірибелі қызметкерлерімен жүргізілген сұхбаттасу еліміздің құқық қорғау органдарында экстремистік бағыттағы қылмыстарды тергеу жұмысы жеткіліксіз екендігін көрсетті. Тергеу амалдарын жүргізу аясында экстремистік ұйым мүшелерінің қатысуымен өтетін жеке тергеу әрекеттеріндегі тергеушілермен жіберілетін қателіктер, жедел қызметкерлер тарапынан жүргізілетін жедел-іздестіру шараларының тиімсіздігі, жедел іздестіру мен тергеу органдары арасындағы өзара ықпалдастықтың төмендігі сияқты олқылықтар қол байлау болып отыр. Сондықтан құқық қорғау органдары мен мемлекеттік органдардың экстремизммен күресте әрекеттестік мәселелерін тиімді ұйымдастырса үлкен септігін тигізері анық.

Өзара әрекеттестік тұрғысынан алғанда, экстремистік бағыттағы қылмыстарға байланысты қылмыстық істерді тергеу жұмысын ұйымдастырудың ең тиімді түрі экстремистік бағыттағы қылмыстар мен терроризм актілерін тергеу бойынша ведомствоаралық жедел тергеу тобын құру болып табылады.

Ішкі істер органы мен Ұлттық қауіпсіздік органдарының өзара әрекетінің кейбір негіздері «Терроризмге қарсы іс қимыл туралы» және «Экстремизмге қарсы іс қимыл туралы» заңдарда көрсетілген. Онда террористік актілерге қарсы операцияларды дайындау мен өткізу кезінде бірлесе отыра құжаттамалық материалдарды өңдейтін, әр түрдегі террористік актілердің алдын алудың шұғыл тергеулік мәселелерін шешетін, күштерімен және құралдарымен анықталатын, Қазақстан Республикасының облыс аумақтарында шұғыл штабтар құруды қарастырады. Алайда бұл жұмыстар мәселені шешуде өз нәтижесін беруде кемшіл тұстары бар.

Осы күнде елімізде орын алған экстремистік бағыттағы қылмыстар мен терроризм актілеріне байланысты қылмыстық істер бойынша тергеу жұмысын ұйымдастыру шеңберінде өзара әрекеттесіп жұмыс істеуі жұмыс тобын құру арқылы жүзеге асырылып отырады. Бірақ аталған жұмыс топтары тұрақты түрде емес, нақты бір қылмыстық іс бойынша ғана жұмыс жүргізеді және құрамы дәл сол уақыттағы жұмыстың ауқымдылығына байланысты өзгеріп отырады. Бұл өз кезегінде аталған қылмыс түрлерімен күрестің нығаюына кері әсерін беретіні белгілі.

Соған байланысты экстремистік бағыттағы қылмыстарды тергеу кезінде құқық қорғау органдарының өз алдына бөлек жұмыс жасауын жою үшін тұрақты жұмыс істейтін Республика бойынша ведомствоаралық жедел тергеу тобы құрылғаны дұрыс. Оның құрамына Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі Тергеу, Криминалды полиция және Жедел-криминалистикалық департаменттердің ең тәжірибелі тергеушілерін, жедел уәкілдерін, криминалистерін, Ұлттық қауіпсіздік комитетінің экстремизмге қарсы күресті жүзеге асырушы қызметінің қызметкерлері және аталған қылмыс түрлерімен күресте зерттеу, сараптау саласынан мамандары бар органдардың қызметкерлерін кіргізу қажет.

Экстремизммен күрес кезіндегі өзара әрекеттестіктің мұндай түрінің күрескерлік қабілеттілігі оның теориялық әлеуетімен ғана расталып қойған жоқ, сонымен қатар ол практикада сынақтан да өтті.

Мәселен, Ресей Федерациясы Санкт-Петербург қаласының экстремизммен күрес бойынша ведомствоаралық жұмыс тобы ұйымдастырушылық тұрғысынан алғанда – қаланың әр ауданында жұмыс істеп тұрған сондай ведомствоаралық жұмыс топтарынан тұрады. Санкт-Петербург құқық қорғау органдарының осы бағытта жүргізген жұмыстарының нәтижесінде шетел азаматтарына қатысты жасалған күш қолдану қылмыстарының және пайда табу

үшін күш қолдану қылмыстарының санын азайтуға және қылмыстардың ашылуын 11%-ға арттыруға қол жеткізілді [3].

Жоғарыда аталған көрші елдердегі тәжірибені саралап, жан-жақты қарап елімізде қолданысқа енгізсек нәтижесін көп күттіртпей береді. Егер ұдайы жұмыс істеп тұрған жедел тергеу тобының құрамына штатында жазба, аудио және видео өнімдеріндегі экстремистік материалдардың бары-жоғын анықтайтын зерттеулер мен сараптамалар жасап отыратын мамандары бар сараптау-криминалистік мекемелерінің өкілдері кіргенде, экстремистік бағыттағы қылмыстарға байланысты қылмыстық істер бойынша тергеу жұмысының тиімділігі тек арта түседі. Істің мәні мынада, экстремистік бағыттағы қылмыстарды тергеу кезінде құқық қорғау органдарының бастан кешіретін негізгі қиындығы – тиісті саланың мамандарының болмауы. Мұндай қиындық экстремистік бағыттағы қылмыстар орын алған облыста қажетті саланың сарапшыларының болмауынан туындайды. Мұндай сараптамаларды (зерттеулерді) басқа аймақтарда жүргізу тексерілетін материалдар мен істер жөнінде қылмыстық-процестік заңнамамен белгіленген мерзімде, өз уақытында шешім қабылдауды қамтамасыз етуге мүмкіндік бермейді.

Жедел тергеу тобының алдына қойған басты міндеті мен құзіретін анықтау үшін топ құрамына кіретін ведомстволардың, яғни Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитеті мен Ішкі істер министрлігінің экстремизм бойынша қарсы күрестегі атқаруға тиісті міндеттерін белгілеп алу керек. Аталған заңдарда олардың өзара әрекетін қарастыруға болады. Бұл орайда Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 527-IV «Ұлттық қауіпсіздік туралы» заңын айналып кетуге болмайды. Аталған заңнаманың Ұлттық қауіпсіздікке негізгі қауіп-қатерлер атты 6-бабының 1 тармағында «Ұлттық қауіпсіздікке негізгі қауіп-қатерлер: 8) кез келген нысандардағы және көріністердегі терроризм, экстремизм мен сепаратизм» деп экстремизмді ұлттық қауіпсіздікке төнген қауіптердің қатарына қосқан.

Дәл осы заңның Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету күштері атты 9-бабының 1 тармағы бойынша «Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету күштеріне:

1) ішкі істер органдары, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет, мемлекеттік өртке қарсы қызмет органдары, экономикалық тергеу қызметі және авариялық-құтқару қызметтері жатады.

2) Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету заңнамада белгіленген өкілеттіктерге сәйкес барлық мемлекеттік органдар мен мемлекеттің лауазымды адамдары үшін міндетті болып табылады.

3) Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету күштері және өзге де мемлекеттік органдар өзара байланыста іс-қимыл жасайды, Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделерін қорғау бойынша бірлескен іс-шараларды іске асырады және өздерінің құзыретіне жататын мәселелер бойынша бір-бірін өзара хабардар етеді.

Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету күштері мен өзге де мемлекеттік органдардың өзара іс-қимыл жасау тәртібі осы Заңда, Қазақстан Республикасы Президентінің және Қазақстан Республикасы Үкіметінің актілерінде, тиісті мемлекеттік органдардың бірлескен нормативтік құқықтық актілерінде айқындалады» деп жазылған [4].

Басқаша айтқанда барлық ұлттық қауіпсіздікке төнетін қауіп-қатердің кез келген нысаны оның ішінде экстремизм үшін де ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету күштері мен өзге де мемлекеттік органдардың әрекеттестігі тек қана нормативтік құқықтық актілер негізінде жасалынатындығын айқындаған.

Одан бөлек Ішкі істер органдары мен Ұлттық қауіпсіздік органдарының экстремизмге қарсы іс қимыл туралы заңға сәйкес атқаруға тиісті шаралар тізбегіне тоқтала кетсек. Аталмыш заңның мемлекеттік органдардың экстремизмнің алдын алу саласындағы құзыреті атты 6-бабында «Мемлекеттік органдар өз құзыреті шегінде экстремизмнен сақтандыруға бағытталған мынадай алдын алу шараларын іске асырады:

4) Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздік органдары жедел-іздестіру іс-шараларын жүргізеді және Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мемлекеттік органдардың дәлелді қорытындылары бойынша өздерінің іс-әрекеттерімен қоғам мен мемлекет қауіпсіздігіне қатер төндіретін немесе нұқсан келтіретін шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдардың Қазақстан Республикасына кіруіне жол бермеу жөніндегі шараларды жүзеге асырады;

5) Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары жедел-іздестіру қызметін, қоғамдық тәртіпті қорғау және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөнінде атқарушылық және өкімдік функцияларды жүзеге асырады, сондай-ақ өздерінің іс-әрекеттерімен қоғам мен мемлекет қауіпсіздігіне қатер төндіретін немесе

нұқсан келтіретін шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдарды Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес Қазақстан Республикасынан шығарып жіберуді жүзеге асырады» деп көрсетілген [5].

Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 23 сәуірдегі № 199-V «Ішкі істер органдары туралы» және Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 21 желтоқсандағы № 2710 «Ұлттық қауіпсіздік органдары туралы» заңдарына сәйкес екі ведомстволық құзыретіне де тұлғаның, қоғамның, мемлекеттің қауіпсіздігіне зорлықпен қол сұғумен күресу кіреді.

«Ішкі істер органдары туралы» заңның Ішкі істер органдарының өкілеттіктері тақырыбындағы 6 бабында келесідей жазылған:

«2. Ішкі істер органдарының өз құзыреті шегінде:

– төтенше жағдайлардың салдарын жою, терроризмге қарсы операцияны, күзету, көпшілік, карантиндік іс-шараларын өткізу, іздеу салуда жүрген адамдарды ұстау, кепілге алынғандарды босату, қылмыстық немесе әкімшілік құқық бұзушылықтар жасады деп күдік келтірілген адамдардың ізіне түсу, жарылғыш заттар, оқ-дәрілер және жарғыш құрылғылар, улы және радиоактивті заттар табылғандығы туралы мәліметтерді тексеру, жаппай тәртіпсіздіктің және жеке тұлғалардың қауіпсіздігіне, инфрақұрылым объектілерінің тыныс-тіршілігіне қауіп төндіретін, қоғамдық тәртіпті бұзатын өзге де топтасқан әрекеттердің жолын кесу кезінде жергілікті жер учаскелерін қоршауға алуды жүргізу» делінген [6].

Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 21 желтоқсандағы № 2710 «Ұлттық қауіпсіздік органдары туралы» заңының ұлттық қауіпсіздік органдарының құзыретіне арналған 3 тарауында:

«12-бап. Ұлттық қауіпсіздік органдарының міндеттері.

Ұлттық қауіпсіздік органдары өз өкілеттіктерінің шегінде: 4) Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысын күшпен өзгертуге, аумақтық тұтастығын бұзуға және қауіпсіздігін әлсіретуге бағытталған терроризм мен өзге де қызметті анықтауға, алдын алуға және тыюға; 5) заңмен ұлттық қауіпсіздік органдарының жүргізуіне жатқызылған қылмыстарды анықтауға, тыюға, ашуға міндетті» деп, белгіленген [7].

Жедел тергеу іс-шараларын жедел тергеу тобында жүзеге асыру ғана барлық білім мен машықтарды бір уақытта қолдануға, әр түрлі құқық қорғау органдары қызметкерлерінің қабілеттерінің байқалуына мүмкіндік береді. Жедел тергеу іс-шаралары барынша тиімділікке қол жеткізумен айтарлықтай тез арада өткізілуі мүмкін.

Экстремистік бағыттағы қылмысты тергеу бойынша тұрақты әрекет ететін жедел тергеу тобы ең басты басымдылыққа ие: тергеудің бастапқы кезеңінде уақыт тапшы болған жағдайда ол жеке ұйымдастырылған сұрақтарды шешуге уақыт жұмсамай, барынша жеделділігімен және құзыреттілігімен жұмысқа кіріседі.

Бұл топ бірыңғай қағидалар бойынша, қызметкерлер арасында анық бөлінген өзара әрекеттесу механизмімен құрылу қажет. Экстремистік іс-әрекетті анықтауды, алдын алуды және тергеуді құқық қорғау органдардың толық және жан-жақты өзара әрекеттесуімен, болашақта бар және әзірленетін бірлескен ведомствоаралық нормативтік актілер аясында, экстремистік бағыттағы қылмыстарды және терроризм актілерін толық, тиімді және білікті тергеуге мүмкіндік беретін, мамандандырылған, экстремизм мен терроризмге қарсы жедел тергеу тобын құрумен және қызмет етуімен жүзеге асыру қажет.

Баяндалғанның есебімен, біздің пікіріміз бойынша экстремистік бағыттағы қылмыс жасалған орынға құқық қорғау органдардың кезекші құрылымдарының өкілдерін жібермей, алдын ала құрылған жедел тергеу тобының қызметкерлері шығу қажет, бұл жұмысты мақсатқа бағытты және сапалы ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Топ мүшелерінің арасында әр біреуі өздерінің әрекеттерін және оның құзыреттілігін анық білетін, мамандығы, біліктілігі, тәжірибесі мен тұлғалық ерекшеліктеріне байланысты қызметкерлердің міндеттерін уақытында бөліп қою мақсатқа сай болады.

Алайда шынайы диалектиканың талаптарына сәйкес көрсетілген өзара әрекеттесудің үйлестірілген үлгілері олардың үнемі дамуында көрсетілуі қажет, криминогендік және шұғыл жағдайдағы кез келген өзгерісте өзінің ерекшеліктері болады, олар оның жетілдірілуіне және басқа түрлерінің пайда болуына мүмкіндік береді. Біздің көзқарасымыз бойынша бұл ең алдымен: заңнамалық базаны қабылдау және жетілдіру; бірлесе шұғыл тергеу эксперименттерін, комбинацияларды өткізу; экстремистік топтардың басшыларын және жеке мүшелерін әшкерелеу; экстремистік топтардың жоспарын шатыстыру үшін жалған ақпаратты бірлесе ұйымдастыру және оны бұқаралық

ақпарат құралдарына жариялау және т.б., болу қажет.

Жедел тергеу тобы құрамына кірген органдардың кеңесті өткізу; ақпаратпен алмасу; өңірлерге келісілген іс-әрекеттерді өткізу үшін бірлесе іс сапар жасау; экстремистік бағыттағы қылмыстарды жасауға мүмкіндік беретін себептер мен шарттарды жою үшін бірлескен нысаналы іс-шаралар өткізу; жедел тергеу тобы құрамында жүріп қызметтеріндегі міндеттерді тиімді әрі нәтижелі орындау үшін бірлескен құқықтық актілерді шығару; келісілген жоспарлар мен іс-шараларды әзірлеу және бекіту және тағы да басқа сол сияқты шараларды жасау міндеті топ құрамындағы құқық қорғау органдары мен мемлекеттік органдар үшін міндетті болмақ.

Елбасымыз «Құқық қорғау органдарының елдегі заңдылық пен тұрақтылықты сақтаудан асқан маңызды міндеті жоқ», – дей келе мемлекетіміздің қауіпсіздігін нығайту мен тұрақтылығын сақтау саясатындағы құқық қорғау органдары мен арнайы мемлекеттік органдардың өзара әрекеттестігінің көрінісі ретіндегі біздің тараптан берілген ұсынысымыздың ескерусіз қалмайтынына сенеміз [8].

Біздің тараптан толыққанды осы мәселе бойынша жүргізілген зерттеу нәтижелерін растайтын мемлекеттік органдардан алынған ресми ақпараттар, статистикалар, тәжірибе қызметкерлерімен жүргізілген сұхбаттасу нәтижелері және сауалнама қорытындысы аталған ұсынысымызды енгізу керектігін көрсетіп отыр.

Әдебиеттер

1 Нұрсұлтан Назарбаев: Кез келген сипаттағы экстремизм мен терроризмге қатаң тойтарыс беру жайын ойластырумыз керек. [электрондық ресурс] // Қазақстан Республикасы Ақпарат және коммуникациялар министрлігінің «Орталық коммуникациялар қызметі» РММ. URL: http://ortcom.kz (жүгіну мерзімі: 23.08.2016).

2 Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің 2010-2014 жылы және 2015 жылдың 6 айы аралығы туралы статистикалық мәліметтері.

3 Зайцев С. Противодействие экстремизму // Законность. – 2007. – № 10. – С. 28.

4 «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 527-IV Заңы. [электрондық ресурс] // URL:adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000483 (жүгіну мерзімі: 20.08.2016).

5 «Экстремизмге қарсы іс қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 18 ақпандағы № 31-III Заңы. [электрондық ресурс] // URL:adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000483 (жүгіну мерзімі: 25.08.2016).

6 «Қазақстан Республикасы ішкі істер органдары туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 23 сәуірдегі №199-V заңы. [электрондық ресурс] // URL:adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000483 (жүгіну мерзімі: 26.08.2016).

7 «Қазақстан Республикасы ұлттық қауіпсіздік органдары туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 21 желтоқсандағы № 2710 заңы. [электрондық ресурс] // URL:adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000483 (жүгіну мерзімі: 26.08.2016).

8 Бүгін ақордада мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаев терроризммен және экстремизммен күрес мәселелері бойынша кеңес өткізді, сонымен қатар құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кезектен тыс аттестаттаудан өтуі туралы есепті тыңдады. [электрондық ресурс] // Қазақстан Республикасы президентінің ресми сайты. URL:http://www.akorda.kz (жүгіну мерзімі: 23.08.2016).

References

1 Nursultan Nazarbaev: kez kelgen sipattagy jekstremizm men terrorizmge қatan tojtarys beru zhajyn ojlastyrumyz kerek. [jelektrondyқ resurs] // Қazaқstan Respublikasy Aқparat zhane kommunikacijalar ministrliginin «Ortalyқ kommunikacijalar қyzmeti» RMM. URL: http://ortcom.kz (zhuginu merzimi: 23.08.2016).

2 Қazaқstan Respublikasy Bas prokuraturasynyn Қuқuқtuқ statistika zhane arnajy esepke alu zhөnindegi komitetinin 2010-2014 zhyly zhane 2015 zhyldyn 6 ajy aralygy turaly statistikalyқ malimetteri.

3 Zajcev S. Protivodejstvie jekstremizmu // Zakonnost'. – 2007. – № 10. – S. 28.

4 «Қazaқstan Respublikasynyn ulttyқ қauipsizdigi turaly» Қazaқstan Respublikasynyn 2012 zhylgy 6 қantardagy № 527-IV Zany. [jelektrondyқ resurs] // URL:adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000483 (zhuginu merzimi: 20.08.2016).

5 «Jekstremizmge қarsy is қimyl turaly» Қazaқstan Respublikasynyn 2005 zhylgy 18 aқpandagy № 31-III Zany. [jelektrondyқ resurs] // URL:adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000483 (zhuginu merzimi: 25.08.2016).

6 «Қazaқstan Respublikasy ishki ister organdary turaly» Қazaқstan Respublikasynyn 2014 zhylgy 23 sauirdegi N 199-V zany. [jelektrondyқ resurs] // URL:adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000483 (zhuginu merzimi: 26.08.2016).

7 «Қazaқstan Respublikasy ulttyқ қauipsizdik organdary turaly» Қazaқstan Respublikasynyn 1995 zhylgy 21 zheltoқsandagy N 2710 zany. [jelektrondyқ resurs] // URL:adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000483 (zhuginu merzimi: 26.08.2016).

8 Bugin aқordada memleket basshysy Nursultan Nazarbaev terrorizmmen zhane jekstremizmmen kures maseleleri bojynsha kenes өtkizdi, sonymen қatar қuқuқ қorgau organdary қyzmetkerlerinin kezekten tys attestattaudan өtui turaly esepti tyndady. [jelektrondyқ resurs] // Қazaқstan Respublikasy prezidentinin resmi sajty. URL:http://www.akorda.kz (zhuginu merzimi: 23.08.2016).

Телеужанов С.К.

Әскери қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу

Бұл мақалада әскери қызметшілердің арасындағы әскери тәртіпті сақтауды қамтамасыз ету, әскери ортада қылмыстық құқық бұзушылықтарды болдырмау мақсатындағы алдын алу шараларын ұйымдастыру және осы бағыттағы іс шаралардың оның мақсаты, міндеті және алатын орны қарастырылған.

Түйін сөздер: қылмыс, әскери қылмыстық құқық бұзушылық, әскери жарғы, қылмыстық жауаптылық, жаза, құқық, жарғыға қарсы қатынастар, құқықтық қатынас, алдын алу шаралары.

Teleuzhanov S.K.

Prophylaxis of military criminal offences

In this article the questions of military discipline, prophylaxis of criminal offences, are considered among servicemen, and also aim task and way of organization, prophylactic measure in eradication of military offences.

Key words: In this article the questions of order of subordination and regulation mutual relations are considered among servicemen, where exposed are concepts of responsibility and prophylaxis of criminal offence in a kind violation of regulation rules of

---

Телеужанов С.К.

Профилактика воинских уголовных правонарушений

В данной статье рассмотрены вопросы воинской дисциплины, профилактика уголовных правонарушений среди военнослужащих, а также цели, задачи и пути организации профилактических мероприятий в искоренении воинских правонарушений.

Ключевые слова: преступление, воинское уголовное правонарушение, воинский устав, уголовная ответственность, наказание, право, неуставные взаимоотношения, право, правоотношение, профилактика.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 343.35

Телеужанов С.К.

Қазақстан Республикасының ІІМ Алматы академиясының,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
E-mail: Teleu_aina_2002@mail.ru

ӘСКЕРИ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ

2012 жылғы 14 желтоқсандағы Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты атты Қазақстан халқына Жолдауында «Қазақстан-2030» Стратегиясының негізгі қорытындылар ретінде «Біз адамның, қоғам мен мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз ететін күшті, заманауи, қорғанысқа қабілетті әскерді, пәрменді құқық қорғау жүйесін құрдық» – деп тоқтала отырып, «Біз ең ұсақ құқық бұзушылықпен, бұзақылықпен, мәдениетсіздікпен ымыраға келмеуіміз керек, өйткені, осының өзі қоғам тыныштығын бұзады, өмірдің сапасына селкеу түсіреді. Тәртіпсіздік пен бетімен кетушілікті сезіну одан да елеулі қылмыстарға жол ашады. Ұсақ құқық бұзушылыққа төзбеу ахуалы – қоғамдық тәртіпті нығайтуға, қылмыспен күреске бастайтын маңызды қадам» екендігін атап көрсете отырып басты назарға қойған [1].

Сонымен, «Әскери қызмет – бұл мемлекеттік қызметтің ерекше түрі, яғни Қазақстан Республикасы азаматтарының мемлекет және халық алдында өз борышын Қарулы Күштерінде орындауы. Аталған тәртіпті қатаң сақтау, әскери тәртіптің мәнін құрайды және ол қоғамның ажырамас бөлігі болып табылады. Қатаң әскери тәртіп, әскери қызметшінің құқықтарын кемсітпей, әскери ұжымдардың ұйымшылдығын қамтамасыз етеді, олардың Қарулы күштердің, басқа да әскерлер мен әскери құрылымдардың алдында тұрған міндеттерін орындауға тұрақты дайындығына кепілдік береді.

Күрделі жауынгерлік кешендерді басқару, әрбір жауынгердің жауынгерлік дайындығын, жоғары ұйымшылдықты, мінсіз орындаушылдықты, әскери жарғыларды, командирлер мен бастықтардың бұйрықтарын және өкімдерін орындауды қатаң сақтауын талап етеді. Тіпті бірлі-жарым тәртіпсіздік, жеңіл көзқарастық қарым-қатынас белгіленген құқықтық ұйғарымдарына қайта қалпына келмейтін салдарға әкеліп соқтыруы мүмкін.

Әскердегі «әскери жарғылар» құқық бұзушылықтардың алдын алуды қамтамасыз етуде, жауынгердің әскери антымен өз борышын орындауда, жауынгерлік әзірлігін, жауапкершілік сезімін қамтитын тәрбиелік маңызы өте зор деуге болады. Себебі, әскери қылмыстық құқық бұзушылықтармен күрес әрбір командирдің, тәрбие жұмысы бойынша оның

орынбасарының, бөлімше командирлерінің барлық ұйымдастырушылық, шаруашылық, мәдени қызметінің деңгейімен байланысты болып табылады.

Қылмыстылықпен күрес қылмыс пен қылмыстылықты туындататын себептер мен жағдайларға, қылмыс жасаған тұлғаға ықпал етуден тұрады. А.И. Долгованың көзқарасы бойынша қылмыстылықпен күресте келесі бағыттарды белгілейді. Оларға 1) қылмыстылықпен күресті жалпы ұйымдастыру; 2) қылмыстылықтың алдын алу; 3) құқық қорғау қызметін жатқызады [2, 324 б.].

Қылмыстылықтың салдарымен күресуден гөрі себебімен күресу әлдеқайда тиімді, өйткені қылмыстылықтың алдын алу құлашты, әрі ауқымы кең шаралар кешені және ол тікелей қылмыстылықты ауыздықтауға бағытталған әрекеттер жиынтығы деп есептейді өз еңбегінде А. Жұмағали [3, 71-73 б.].

Жалпы профилактика қылмыстылықтың алдын алу мақсатында қылмыстылықтың себептерін, жағдайларын анықтауға бағытталған және оларды жою үшін шараларды өңдеу мен қолдауға бағытталған қызмет деп айтамыз.

Қылмыстардың алдын алу ұғымының астында мемлекеттік органдармен және жұртшылықпен оны жою мақсатында бірқатар іс-шаралар кешенін өткізетін, сондай-ақ қылмыстарға жол беретін жағдайларды анықтау, оның болу жағдайларын тауып алдын алу және себептерін жою болып табылады деп атап көрсеткен Е.О.Алауханов [4. 154 б].

Осы мақсатқа бағытталған тікелей шараларды жауынгерлерге түсіндіру арнайы немесе ерекше құқық бұзушылықтың алдын алу шаралары деп атауға болады.

Құқық бұзушылықтарды жоюға арналған арнайы шаралардың арасында, заңдарды тікелей түсіндіру көрсетіледі. Бұл істе жауынгерлерді тәрбиелік жолмен мәжбүрлеп оқыту шараларын қолдану маңызды іс-әрекетке ие. Әскери қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу және ескертудің маңызды бір құралдарына:

– жеке құрамға құқықтық тәрбие;
– қоғамдық ықпал ету шараларын қолдану;
– әскери қылмыстарды алдын алу және болдырмау шараларын жүзеге асыратын әскери полиция органдарының іс шаралары.

Атап айтқанда, әскери полиция органдарының алдында Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерінде, басқа да әскерлері мен әскери құралымдарында құқық тәртібін қамтамасыз ету; Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген құзыреттер шегінде қылмыстар мен құқық бұзушылықтардың профилактикасы, олардың алдын алу, анықтау, жолын кесу және ашу; Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген құзырет шегінде сыбайлас жемқорлықтың алдын алу және әкімшілік сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды анықтау; қылмыстар және құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін мән-жайларды анықтау; Қазақстан Республикасының қылмыстық процестік заңнамасына сәйкес сотқа дейінгі тергеп-тексеру ісін жүргізу; анықтау, тергеу органдарынан және соттан жасырынып жүрген, сондай-ақ әскери бөлімдер орналасқан жерді өз бетімен тастап кеткен әскери қызметшілерді іздестіру; Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздік органдары, Қарулы Күштері, басқа да әскерлері мен әскери құралымдары көлік құралдарының жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз ету; заңнамада көзделген жағдайларда әскери қызметшілерді гауптвахтаға жабу арқылы ұстауды орындау, сондай-ақ әкімшілік қамауға алу түріндегі әкімшілік жазаны орындау сияқты міндеттер жүктелген [5].

Жауынгерлердің заңдарды, жарғыларды қалай құрметтейтіндігі, оларды қаншалықты бұзбай орындаулары, армияда әскери құқықтық тәртіптің нығайту қажеттілігін терең түсінулері Қарулы Күштердің алдына қойған мақсаттарының бірі ретінде Қазақстан Республикасы Президентінің 1993 жылғы 22 маусымдағы № 1273 қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасы Қарулы Күштеріндегі тәрбие және әлеуметтік-құқықтық жұмыс органдары туралы ережеге сәйкес «Қазақстан Республикасы Қарулы Күштеріндегі тәрбие және әлеуметтік-құқықтық жұмыс органдарын ұйымдастыру принциптерін, қызмет тәртібін және олардың құқығы мен міндеттерін анықтайды және де бұл Ереже Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі, Ұлттық қауіпсіздік комитеті әскерлеріндегі және басқа да әскери құрамалардағы тәрбие және әлеуметтік-құқықтық жұмыс органдарының қызметіне қолданылады» – деп көрсетілген [6].

Яғни, құқықтық тәрбие әскери қызметтік қарым-қатынастың өзін-өзі жетілдірумен байланысты жауынгердің жан-жақты және гармониялық дамуына жағдайлардың жасалуы десек болады.

Дегенмен құқықты насихаттау жаппай жүргізіліп жатқанымен көбінесе оның кәсіби деңгейі қойылған талаптарға сай жүргізілмейді. Бұндай жағдай осы саладағы тиянақсыздықпен

сипатталады: құқықтық жұмыстар барлық жерде бірдей жүргізілмейді, яғни әлі де бұл саланы жоғары деңгейге жеткізу қажеттілігі туындап отыр.

Әскери қызметшілерді құқықтық тәрбиелеудің негізгі міндеттері ол, жауынгерлердің ойына әскери құқықтық тәртіптің мақсатты екендігі, оның қажеттілігі, әділеттілікті орнату үшін заңдылықты қатаң сақтауға, әскери жарғыларды орындауға, құқықтық нормаларда бекітілген тәртіптерді нығайтуға және дамытуға міндетті екендігін ұғындыру қажет.

Әскери ортада құқықтық тәрбиені орнату өзіндік ерекшелікке ие, атап айтқанда:

1. Жеке құрамда жоғары құқықтық сананы қалыптастыру және құқықтық нормаларға қадірлі қарым-қатынаспен қарауы тиіс.

2. Жауынгерлердің санасында заңның талаптарын қатаң сақтауға, әскери жарғыларды, әскери антты, бастықтардың бұйрықтарын орындауды әдетке, дағдыға, сондай-ақ әр қайсысының жеке арына, борышына айналуы қажет.

3. Әрбір жауынгердің ойында өз еркімен құқықтық нормаларды орындауы және оларды орындамаған жағдайда тәрбиелік іс шаралар арқылы оны орындауға міндеттеу болып табылады.

Сондықтан, құқықты насихаттаудың тиімділігі оның формасы мен құралдарына байланысты, дәлірек айтсақ белгіленген уақыт аралығында жүзеге асыруға қажетті жұмыстарды бөлімшелер немесе нақты әскери бөлім алдын ала жоспарланған мақсаттарға байланысты жүргізу қажет деп есептеймін. Сол себепті мұндай жұмыстар әрқайсысының қызметіне қарай әр түрлі жүзеге асырылуы қажет, дәлірек айтқанда енді ғана әскери борышын өтеуге келгендерге, қатардағы жауынгерлік құрамға және де борышын өтеп болып сержант ретінде өз қызметін өтеушілерге байланысты. Құқықтық насихаттау нақты тақырыптарға сай жүргізілуі тиіс және осы немесе басқа әскери міндетті әскери қызметшілердің қойылған талаптарды орындауымен де байланысты. Әскерде жүргізіліп жатқан әр түрлі пайдалы қоғамдық жұмыстардың барлығы, құқық бұзушылықты жанама немесе тікелей алдын алуға өз септігін тигізеді. Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерінде құқықтық тақырыптарда құқықты насихаттаудың ең көп тараған түрлерінің бірі баяндамалар, топтық және жеке дидарласу болып саналады. Алдын ала жақсы дайындықпен дидарласуды қызықты өткізу тыңдаушыларды тақырыпты терең ұғынуға көмектеседі. Заңдарды, әскери жарғыларды насихаттауды жоғары деңгейде баяндау үшін ауқымды еңбекті қажет етеді. Бұл мақсатқа тек осы істі жүзеге асыру үшін өзінің жеке іскерлігін пайдалана отырып сол әскери заңгер немесе командир-тәрбиелеуші жете алады. Әр түрлі жеке құрам арасында дәрістік-бейнефильмдерді ұйымдастырып өткізу арқылы және қолбасшылық өкілдерінің қатысуымен, заңгер, дәрігерлер, әскери қолбасшылықтардың, әскери прокуратура органдары мен әскери полиция қызметкерлерінің мадақтау қағаздарына немесе медальдерге ие жауынгерлердің қатысуымен ұйымдастырылған кештер жауынгердің құқықтық санасында терең із қалдырады және оң көзқарастарын қалыптастырады. Бұл кештер бейнефильмдер, статистикалық мәліметтер бейнеленген компьютерлік көрсетілімдер арқылы жүргізіледі.

Сонымен қатар заңдарды түсіндірудің қолжетімді түрі құқықтық тақырыптарға арналған сұрақ және жауап кештерін ұйымдастыру және бұндай кештердің әр түрлі құқық қорғау қызметкерлерінің қатысуымен өткізілу өз тиімділігін арта түсіретіндігіне де көз жеткен тәрізді. Сонымен қатар мұндай іс шараларды бірқатар судьялар мен прокурорлар қылмыстық немесе азаматтық істерді қарағаннан соң әскери басшылықтармен ізін суытпай жеке құраммен бірге сот процестерінің материалдары негізінде сұрақ-жауап кештерінің, сондай-ақ әскери қолбасшылығының әскери қызметшілер мен әскери заңгерлер арасында еркін құқықтық тақырыптарда дөңгелек үстел кештерінің ұйымдастырылып тұруы, басқа тұлғалардың заңды бұзу фактілерінің ашылуларын мысалға келтіру арқылы жауынгерлердің құқық бұзушылық жасаудан тартындырады және де көптеген өмірлік маңызды сұрақтарға жауап беру арқылы әскери қызметшілердің құқық бұзушылық жасамауларының алдын алудың бірден бір себептері болып саналады.

Ал жауынгерлер өз кезегінде, әскери тәртіпті нығайтуға бағытталған көптеген пайдалы ұсыныстарды енгізеді. Құқық бұзушылық тақырыбындағы білімді екіжақты байыту жүргізіліп, әскери қызметшілердің құқықтық білімдері ұлғаяды, әскери қолбасшылықпен әскери заңгерлер жауынгердің сұрақтарына жауап беру барысында олардың мұқтаждықтарымен тереңірек танысып, ал қажетті жағдайларда анықталған жағдайларға байланысты алдын алу шаралары қабылданады. Бірақ, өкінішке орай, мұндай сұрақ-жауап кештері барлық бөлімдерде

тәжірибеленбейді, сонымен қатар ондай жұмыстар ұйымдастырылған күнде де формалды өткізілуі бізді алаңдатады.

Әскери қызметшілер арасында насихаттау радио-хабарламалар арқылы өткізу де үлкен сұранысқа ие, атап айтқанда «Әскери әндер», «әр бір жауынгерге құқықтық білім», «заңмен танысыңдар» және т.б. Ішкі радио жүйесі командирдің тікелей қатысуымен, бақылауымен және оның тәрбие ісі жөніндегі орынбасарлары, әскери заңгерлер, «құқықтық кеңес» мүшелерінің қатысуымен ұйымдастырылып өткізіледі. Аталған радио жүйеде жауынгер аталған заңдылықтың орындалуын, әскери тәртіпті қалай нығайту керектігін, ұжым немесе тікелей өзі құқықбұзушылықтың алдын алуда қандай іс шаралар жүргізіліп жатқандығын айта алады. Сонымен қатар әскер саласында құқықты насихаттау баспа арқылы да жүргізіледі. Тәжірибеге сүйенсек мұндай насихаттау өз жемістерін дұрыс, үзіліссіз, ілгерілікпен жүргізгенде ғана өзінің оңдылығын көрсетуде. Сонымен қатар жауынгерлер қабырға газеттерінде қатардағы жауынгерлердің жетістіктерін, олардың қызмет барысындағы тәжірибелерін, әскери тәртіпті бұзушыларға күлкілі мысал келтіру, құқықтық тәртіпті, құқық бұзушылық нормаларын насихаттайтын мәліметтерді жариялаулары кеңінен қолданылып өз жетістіктеріне ие болуда. Бірақ өкінішке орай бұл құқықтық тәрбиелеудің түріне аса назар бөлінбеуінде.

Әскери ұжым жалпы әскерлер ішіндегі тамаша мектептің бір түрі болып табылады: бірігіп жүргізілген жұмыстардың негізінде әкери өмірдің қиындықтарын жеңіл өткеру, техникаларды меңгеру, жас жауынгерлерді әскери дайындықтардың талаптарына тезірек үйретуге үлкен септігін тигізеді. Әсіресе әскери ұжым әскери борышын өтеуге келген жауынгердің басты кезеңінде көп әсер етеді. Бұл кезде тұлға ұжымның оң және кері жақтарын байқайды. Әскери міндет пен қызметті бірге өтеу кезінде бір біріне бауыр басып, артынан бұл достыққа айналады. Ал бұл қасиет өз кезеңінде әскери тәртіпті әрі қарай нығайтуда және дамытуда қолданылатын үлкен күш.

Заңдылықты орнату кезінде командирдің де үлесі үлкен деп тоқталған болатынбыз. Атап айтқанда командир өз жұмысындағы жемісі, егер ол өзінің әскери ұжымына сенімділікпен арқа сүйегенде ғана қол жеткізе алады. Яғни алдын ала дайындалған әскери ұжым ғана ғажайып істер істей алады және заңдылық пен құқықтық тәртіпті нығайтуда үлкен жетістіктерге қол жеткізеді. Ұжымдағы нақты жағдайларды білмейінше, ол кез келген сұрақтардың шешімі мен жауабын таба алмайды. Ол ұжымдағы барлық болып жатқан жағдайларды біліп қана қоймай, ол жеке ұжымды да осыған үйретуі керек, сонда ғана оның ұжымы құқықбұзушылықпен күресуді жүзеге асыра алатын ортаға айналады. Мұндағы істің қиындығы сол, командир бұл жұмыстарды әскери міндетін өтеп жатқан жауынгерлерге де үйретіп үлгеруі керек, яғни ол борышын өтеуге келіп кетіп қалады да оның орнын басқалары басады.

Заңдылықты сақтауға үйрету кезіндегі тәрбиелік жұмыстардың да үлкен маңыздылық пен ролге ие екендігін естен шығармауымыз қажет. Өсіп келе жатқан жастардың саналылығы – үлкен мемлекеттік саяси мәнге ие. Яғни Отанның тағдыры жастардың қалайша тәрбиеленгендігіне де тікелей байланысты. Ал тәрбиелік жұмыстар әр біреуін ақылдылыққа, күшті дене дайындығына және техникалық ілімді дұрыс меңгергеніне байланысты.

Жоғарыдағыларды қорытындылай келе, әскери қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алудағы негізгі жұмыстардың бірі, менің ойымша адамды уақытында тоқтата білу, оның қатесін тереңдетпеу, бақылауға алу, оған талап қою мен көңіл бөлу сияқты барлық шараларды қолдану қажет деп есептеймін.

Сонымен қатар менің ойымша командир мен тәрбие ісі жөніндегі орынбасарлары, жалпы әскери ұжым әрбір әскери қызметшіге ынтамен қарап, болып жатқан қаталдылық, жүрексіздік, бір-бірінің арасындағы қарымқатынас кезінде бірін-бірі қорлауға, ұрып соғуға жол бергізбеулері тиіс. Әсіресе, енді ғана әскери борышын өтеуге келген жауынгерге қамқорлықпен қарау керек. Тек соның іс-әрекетіне шыдамдылықпен қарап, көбінде тәрбиелік мәні бар іс-әрекеттерді қолдану кезінде ғана құқық бұзушылықта азайтуға өз үлесімізді қосамыз деп есептеймін.

Әдебиеттер

1 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. 2012 жыл 14 желтоқсан

2 Криминология / под ред. А.И. Долговой. – М., 1997. – С. 324.

3 Жұмағали А. Криминология: оқулық. – Алматы: «Нур-пресс», 2005. – 90 б.

4 Алауханов Е.О. Криминология. – Астана, 2009. – 154 с.

5 Қазақстан Республикасының «Әскери полиция органдары» туралы заңы. 21 ақпан 2005 жыл.

6 Қазақстан Республикасы Президентінің 1993 жылғы 22 маусымдағы № 1273 қаулысымен бекітілген «Қазақстан Республикасы Қарулы Күштеріндегі тәрбие және әлеуметтік-құқықтық жұмыс органдары туралы Ереже».

References

1 Kazakstan Respublikasynyn Prezidenti N.Ә.Nazarbaevtyn Kazakstan halkyna Zholdauy «Kazakstan-2050» Strategijasy kalyptaskan memlekettin zhana sajasi bağyty. 2012 zhyl 14 zheltoksan

2 Kriminologija / pod red. A.I. Dolgovoj. – M., 1997. – S. 324.

3 Zhumağali A. Kriminologija. Okulyk. – Almaty: «Nur-press», 2005. – 90 b.

4 Alauhanov E.O. Kriminologija. – Astana, 2009. – 154 s.

5 Kazakstan Respublikasynyn «Әskeri policija organdary» turaly zany. 21 akpan 2005 zhyl.

6 Kazakstan Respublikasy Prezidentinin 1993 zhylğy 22 mausymdağy № 1273 kaulysymen bekitilgen « Kazakstan Respublikasy Karuly Kushterindegi tәrbie zhәne әleumettik-hukyktyk zhumys organdary turaly Erezhe».

Уразымбетов Т.Е.

ҚР Қылмыстық процестік кодексіндегі сотқа дейінгі өндірісте тергеу аппаратын жетілдіру жолдары

Ғылыми мақалада, отандық қылмыстық сот өндірісінде іс жүргізушілік келісім институтының теориялық негіздерін талдау арқылы заңнамалық жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу жолымен қылмыстық іс жүргізушілікті қамтамасыз ету. Сонымен бірге, аталған құқықтық құбылысты қолдану бойынша шетелдердің сот-тергеу тәжірибесі, заңнамасының ерекшеліктерін зерттеу жолымен қылмыстық іс жүргізу заңнамасын одан әрі жетілдіру қарастырылған. Мақалаға жаңа кодексте, қылмыс үшін қосымша төрт түрлі жаза қолдануы туралы енгізілген. Атап айтқанда, мүлкін тәркілеу, атағынан, шенінен, марапаттарынан айыру және белгілі бір қызметпен айналысуын шектеу. Бұл жазалардың бәрі қазіргі заңда негізгі жаза ретінде қолданылып жүргені мәлім. Жаңа Қылмыстық кодексте айыппұл төлеуден жалтаратындарды заң тезіне салу үшін бас бостандығынан айыру жазасын қолдану қарастырылған. Бұл жағдайда абақтыда отырған бір күн төрт айлық есептік көрсеткіш көлеміндегі айыппұл көлемімен теңестіріледі. Сондай-ақ, ендігі арада айыппұлды қасақана төлемеу айғағын дәлелдеудің еш қажеті жоқ. Мұның өзі бүгінде көбейіп кеткен айыппұлдан жалтарушыларды тезге салуға игі ықпалын тигізері анық.

Түйін сөздер: қылмыстық істер, сотқа дейінгі тергеп-тексеру, қылмыстық құқық бұзушылық, қылмыстық қудалау, тергеу амалдары.

Urazimbetov T.

Ways of improving the investigative unit before the court in the proceedings of the Code of Criminal Procedure

The article deals with legislative support through development of proposals for improving the criminal procedural, through the analysis of theoretical bases of Institute of the procedural agreement in the domestic proceedings. The article includes, the application the new code, the use of four types of punishment for the crime. In particular, confiscation of property, deprivation of a rank, a rank, awards, and restriction to engage in certain activities. It is known that all these penalties the current law is applied as the main punishment. The new Criminal code, failure to pay the penalty provided for the punishment of deprivation of liberty. In this case, one day in the colony is equal to the volume of penalty, that is, the four dimensions MCI. As well as a forward proof, the fact of deliberate non-payment of the fine is not necessary. This will have an impact to speed up the collection of the health, those who today refuse to pay fines. The article also provided for use in the educational process and scientific research on emerging issues related to standards and the system of criminal law and criminal process.

Key words: criminal proceedings, pre-trial investigation, criminal offence, criminal prosecution, investigation techniques.

Уразымбетов Т.Е.

Пути совершенствования следственного аппарата в досудебном производстве по УПК РК

В статье рассмотрено законодательное обеспечение путем разработки предложений по совершенствованию уголовно-процесуальности через анализ теоретических основ института процессуального соглашения в отечественном судопроизводстве. В статью включены приложение в новом кодексе о применении четырех видов наказания за преступление. В частности, конфискация имущества, лишение звания, чина, наград и ограничение заниматься определенной деятельностью. Известно, что все эти наказания в действующем законе применяются в качестве основного наказания. В новом Уголовном кодексе за неуплату штрафа предусмотрено применение наказания в виде лишения свободы. В этом случае один день в колонии приравнивается к четырем месячным расчетным показателям. Впредь доказывание факта умышленной неуплаты штрафа не имеет необходимости. Это точно повлияет на ускорение вылаты, на тех, кто на сегодняшный день уклоняется от уплаты штрафов. Статья также рекомендуется для применения в учебных процессах и научных исследованиях по вопросам возникающих проблем, связанных с нормами и системой уголовного права и уголовного процесса.

Ключевые слова: уголовное дело, досудебное расследование, уголовное правонарушение, уголовное преследование, следственные приемы.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 343.12

Уразымбетов Т.Е.

І. Жансүгіров атындағы ЖМУ,
Қазақстан Республикасы, Талдықорған қ.
E-mail: 120868@inbox.ru

ҚР ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТІК КОДЕКСІНДЕГІ СОТҚА ДЕЙІНГІ ӨНДІРІСТЕ ТЕРГЕУ АППАРАТЫН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Қазақстан Республикасында қылмыстық істер бойынша сотқа дейінгі өндірісті, яғни тергеу аппаратын жетілдіру мәселесі қылмыстық іс жүргізу ғылымында әрқашан маңызды орын алады. Қылмыстық істер бойынша сотқа дейінгі өндірісі қылмыстық процестің алғашқы сатыларының бірі болып табылады және қылмыстық процестегі құқықтық қатынастың үлкен бөлігін қарастырады. Тиісінше, сотқа дейінгі өндірістің барлық сатыларында қылмыстық сот өндірісінде бекітілген міндеттерді жүзеге асыру және қылмыстық процестік заңнамасының талаптарын сақтауы тергеу аппаратының ары қарай дамуы үшін маңызды.

Қазақстан Республкисының Президенті Н. Назарбаевтың 2012 жылғы 14 желтоқсандағы «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу заңдарын реформалауды бастау керек...», – деп атап кеткен [1]. Сондықтан, сотқа дейінгі өндірістің негізгі нысаны ретіндегі тергеу аппаратын жетілдіру, сотқа дейінгі тергеп-тексеру міндеттерін реттейтін қылмыстық іс жүргізу нормаларын, оның қатысушыларының құқықтары мен міндеттерін, тергеу қызметін жүзеге асырудың процедурасы мен оларды Қазақстан Республикасында танылған қылмыстық іс жүргізу құқығы және халықаралық құқықтық актілердің жалпы жүйесімен сәйкес болуын қайта қарауды талап етеді. Осы мақсаттар бойынша аталған қызметті реформалау тергеушінің функциялық міндетін нақты анықтауға, оған қажетті құзыреттер беруге, сондай-ақ сырттай қандай да бір әсер етуді болдырмайтын тергеу аппаратын қайта құруға бағытталуы қарастырылған.

ҚР ҚПК-де қылмыстық сот өндірісін жетілдіру жолдары белгіленген, оның ішінде сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысында бәсекелестіктің негізгі бастамасының маңыздылығы көрсетілген. Осыған байланысты, тергеу органдарының қылмыстық іс-жүргізішілік функциясын оқыту, қылмыстық процесте тергеу қызметінің және тұлғалардың құқықтарын қорғау арасындағы тиімділікті оңтайландыру мақсатымен олардың даму жетістіктерін айқындау өзекті мәселе ретінде көрсетіліп отыр. Тергеу аппараты қызметінің оңтайландырылуы, сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүйесінің функционалдық және ұйым-

дастырушылық құрылымының мәселесін зерттеу және ол мәселелерді шешу деңгейіне байланысты.

Тергеу аппаратының орнын анықтау мәселесін және оның қызметін оңтайландыру жолдарын табу мәселесін шешу қылмыстық іс жүргізу жүйесінде ең қиыны болып табылады, сондықтан да, бұл мәселе бүгінгі күнге дейін ғалымдар арасында даулы және талқылау тақырыбы болып келеді.

Бұл мәселені шешу үшін, біз тергеу аппаратының қалыптасу және даму үрдісінің бірінші дәрежелі, маңызды, мағыналы функционалдық-құрылымдық тұрғыдан айқындау мен зерттеуді ұсынамыз, бұл тергеу аппараты қызметі мен қазіргі құрылымына ұйымдастырушылық принципті негізге ала отырып, ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді.

Тергеу аппаратының қызметін дамытудың тиімді жолын іздеу барысында, оның кезеңдік ұйымдастырушылығына, қылмыстық іс жүргізу заңнамасына өзгертулер мен толықтырулардың енгізілуіне, қылмыстардың тергелуін реттеу үшін қабылданатын заңнамалық актілерге назар аудару қажет. Тәжірибенің жедел түрде дамуы, көп жағдайда теориялық өңдеуден озып жатады, сондықтан бұл теория үшін де, тәжірибе үшін де белгілі мәселелерді тудырады. Сол үшін де, Қазақстанда тергеу қызметінің тарихы мен қазіргі кезін зерттей және бағалай отырып, оның болашағын болжай аламыз. Яғни, Қазақстанның көпжылдық қылмыстық іс-жүргізу заңнамасының даму және қалыптасу тарихына талдау жасау қажет [2, 26].

Кеңестік және одан кейінгі кезеңдерде тергеу органдарының институты өз дамуында негізгі үш кезеңнен өтті.

Бірінші кезең – Қазақстанда ұзақ уақыт, 1923 жылдан 1960 жылға дейін РСФСР ҚПК-і қолданылған кезең, алғаш Қазақстанның қылмыстық іс-жүргізу заңдары күшіне кірді. Бірінші кезеңде қылмыстық іс-жүргізу заңнамасымен ол реттейтін тергеу практикасы КСРО мен РСФСР-дің тиісті қылмыстық іс-жүргізу заңдарының тікелей ықпалымен дамыды.

Екінші кезең – ол 1960-1991 жылдарды, яғни тәуелсіздік алғанға дейінгі кезді қамтиды. ҚІЖК мазмұны жағынан сол қалпы қалғанмен, заң шығарушы оның тергеу қызметін регламенттейтін кейбір институттары мен нормаларын өзгертуге мүмкіндік алды. Бұл жылдары Қазақстанның Қылмыстық іс-жүргізу кодексіне 60-тан аса өзгертулер мен толықтырулар енгізілді [3, 39].

Үшінші кезең – 1991 жылдан бергі уақытты қамтиды. Бұл кезеңдерде тергеу органдарының институты Қазақстанның егемендігі жағдайында дамыды. 1991 жылғы 13 желтоқсандағы заңмен ҚР ҚПК-і күшіне енді.

Тергеу аппаратының қызметі мен ұйымының тарихы – жыл сайын өзінің бойына даму және қалыптасу тәжірибесін бойына сіңіретін, динамикалық және заңды процесс.

Елімізде тергеу қызметінің қалыптасу және даму тарихы 1963 жылдан басталады. Қай кезде болмасын тергеу органдарында өз тағдырын қиыншылығы мен қызығы мол, ауыр әрі мәртебелі мамандықпен байланыстырған азаматтар жұмыс істейді. Жалпы Ішкі істер органдарына тергеу қызметін 1963 жылы 6 сәуірде берілген. Оған дейін милиция анықтау жүргізген, алдын ала тергеу прокуратурада, сотта жүргізіліп келген. Кейіннен 1995 жылы Конституцияның 84-бабына өзгерістер енгізіліп, алдын ала тергеу прокуратурадан бөлек, дербес болуы керек болғандықтан ішкі істер органдарына беру қажеттігі туындады. Бұл еліміздегі құқықтық реформалардағы адам құқығын қорғау мәселелерін әлемдік деңгейге лайықтау бағытындағы қадам болатын. Осыған байланысты қылмыстарды тергеу функциялары прокуратурадан алынып, жаңадан жасақталған ҚР Мемлекеттік Тергеу Комитетіне жүктелді. Оның құрамына негізінен әскери прокуратура тергеушілерінен тұратын әскери-тергеу Бас басқармасы енді. Бұл мезгіл әскери-тергеу органдарының жаңа құрылым ретінде қалыптасу кезеңі болды.1997 жылдан әскери тергеу саласы ҚР ішкі істер министрлігіне толықтай берілді.

2014 жылдың шілде айында Қазақстан Республикасының Президенті жаңа ҚР қылмыстық процессуалдық Кодексін бекіту туралы Заңға қол қойды. Аталған Заң 2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап күшіне енді. Осыған байланысты ҚР Жоғарғы Сотының судьясы Лаура Ағыбаеваның айтуынша, 2015 жылдың қаңтарынан бастап күшіне енген жаңа Қылмыстық кодексте өзгерістер мен жаңалықтар аз емес. Бүгінгі қолданыстағы Қылмыстық кодексте 393 бап болса, жаңа кодексте 467 бап бар. Кодекске енгізілген қосымша баптарда бұрын мүлде қарастырылмаған жаңа қылмыстық жазаға тарту мен қылмыстан босату түрлері қамтылған. Қылмыстық кодекстегі жаңа өзгерістердің бірі екі буынды қылмыстық жазаға тартылатын әрекет жөніндегі түсініктің енгізілуі десе болады. Бұрын қылмыс пен қылмыстық әрекет жалпы ортақ түсінікпен айқындалатын еді. Қылмыс пен

қылмыстық әрекетті екі топқа бөліп қарау бүгінгі күні Германия, Испания, Австрия, Голландия, Норвегия және Чехия сияқты батыс елдерінде тиімді қолданылып келеді. Қылмыс пен қылмыстық әрекетті бөліп қарастыруды Н. Загородников, С. Бородин, И. Карпец сияқты аты әлемге танымал белгілі ғалымдар да мақұлдайды. Қылмыстық әрекет – бұл әлі қылмыс емес, дегенмен мұндай әрекеттің қоғам, адам үшін залалы бар. Ол әкімшілік заңбұзушылық пен қылмыстық заңбұзушылықтың арасындағы буын іспетті. Сондықтан да, қылмыстық әрекет жасағаны үшін жауапкершілік те қылмыстық және әкімшілік жауапкершіліктен өзгеше болуы тиіс [4, 2].

Қылмыстық процестің бастапқы сатысы одан тергеуге дейінгі тексерулерді және қылмыстық іс қозғауды алып тастау жолымен түбегейлі өзгертілді.

Қылмыстық құқық бұзушылық туралы арызды және хабарламаны тіркеу не тіркеу алдындағы алғашқы шұғыл тергеу амалдары тергеудің басталғанын білдіретін болады.

Процесті оңайлату және тиімділігі мақсатында куәнің және жәбірленушінің айғақтарын тергеу судьясының депонирлеуі туралы нормалар енгізілді.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру дегеніміз оған уәкілетті органдардың қылмысты ашу, оны жасаған адамдарды қылмыстық жауапкершілікке тарту, материалдық зиянның орнын толтыру мақсатында дәлелдемелерді жинақтау, тексеру және бағалау жөніндегі қызметі.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдарының қызметі, сонымен қатар, қылмыстан келген зиянның сипаты мен мөлшерін айқындауға, азаматтық талапты немесе болуы мүмкін мүлік тәркілеуін қамтамасыз етуге, қылмыстың жасалуына алып келген себептер мен жағдайларды айқындауға, оларды жою үшін шара қабылдауға бағытталған [5, 119].

Қылмыстарды айқындау және олардың жолын кесу – жедел іздестіру шараларын, анықтау, сотқа дейінгі тергеп -тексеру, басқа да қызметтер жүргізу барысында жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасының сотқа дейінгі өндірісте тергеу аппаратын жетілдіруінің жолдары:

Қылмыстық қудалау және анықтау органдарының құрамына кіретін барлық тергеу бөлімдерін жеке, дербес мемлекеттік орган ретінде құру, мысалы, Тергеу Агенттігіне (Комитеті немесе Бюро) қылмыстық істердің барлық санаттары бойынша тергеудің барлық құзыретін беру [6].

Артықшылықтары:

1) қылмыстық қудалау және анықтау органдарына әкімшілік бағынуынан шығару. Маңыздысы, оларды әкімшілік жағынан тәуелсіз жасайды. Яғни, бұл қоғамның ділділігін (ментальность) ескереді. Келешекте тергеу қызметін, шынында, процессуалды тәуелсіз болуына мүмкіндік жасайды. Сонымен, мысалы, АҚШ-та тергеуді соттың анықтау органы жүзеге асырады, ал прокуратура ақпараттардың қайнар көздерін іздеуді жүзеге асырады. Сол арқылы сот талқылауы сатысында дәлелдемелер құралады [7].

ГФР-да тергеуді сот-анықтаушысы жүзеге асырады. Ал полиция мен прокуратура қылмысқа қатысты ақпараттарды жинайды, сот тергеуіне айыптауды ұсынады.

Францияда тергеуді сот құрамына кіретін, мемлекеттің Президентімен тағайындалатын сот тергеушісі жүзеге асырады.

2) тергеушінің тәуелсіздігі – қылмыстық істер бойынша барлық жағдайды неғұрлым объективті тергеуге мүмкіндік жасайды.

3) сотқа дейінгі тергеп-тексеру және анықтау деп бөлінуінен шығару қажет.

Біздің ойымызша, қылмыстық істерді тергеуде «сотқа дейінгі тергеп-тексеру және анықтау» – деп, екі формаға бөлінуі логикаға сәйкес келмейді. Екі жағдайда да жәбірленуші мен айыпталушысы болады, олардың қылмыстық іс-жүргізушілік заңнамасымен бірдей дәрежеде қорғалатын құқықтары мен заңды мүдделері бар.

4) «анықтау штаты» институтын тарату туралы мәселені қарастырған жөн. Сондай-ақ, тергеудің ерекшеліктеріне байланысты істі қараудың әр түрлі мерзімін сақтай отырып, қылмыстың барлық түрін тергеуді тергеушіге беру қажет. Анықтау органдарына берілген анықтау жүргізу құзыретін де тергеуге беру қажет деп есептейміз. Немесе, анықтау органдарына қылмыстарды айқындау, рәсімдеу, тіркеу және де материалдарды Тергеу Агенттігіне (Комитет, Бюро) тапсыруы бойынша құқықтары мен міндеттерін қалдырған жөн. Сонымен қатар, қысқартылған тәртіпте тергеу жүргізу бойынша негіз болатын тізімді кеңейте отырып, қысқартылған тәртіпте істі тергеу бойынша құзыретін анықтау органдарына қалдыру керек деп санаймыз;

5) анықтау органдары материалдарды басқа органға тапсыруын тәртіпке келтіреді, сонымен қатар анықтау органдары бастапқы материалдардың сапалы орындалуын қамтамасыз етуге мәжбүр. Бұл қызметтің қорытындыларын

олардың қызметін бағалау критерийі ретінде алуға болады;

6) тергеу қызметкерлерінің «қабырғасын» құруға, олардың кәсіби дәрежесін жоғарылатуға, сонымен қатар, кадр бөліміндегі «кезектілікті» төмендетуге мүмкіндік береді. Қазіргі кезде ІІМ төменгі бөлімшелерінде тергеу қызметкерлерінің орташа еңбек өтілімі 2 жылдан аспайтын уақытты құрады;

7) тергеу жүргізу кезінде түсінбестікке алып келмейтін және тергеуде процессуалдық әдістер мен тәсілдерді, сондай-ақ уақытты үнемдеуге алып келетін тергеу тәртібін сақтауға мүмкіндік береді [8, 39].

Қорыта келгенде бүгінгі таңда анықтаушылар іс жүзінде тергеушілер атқаратын жұмысты атқарады. Алайда, бұл ретте олардың іс бойынша шешім қабылдау мәселесіндегі құзыреті шектеулі.

Сонымен қатар заңнамада анықтаудың сотқа дейінгі тергеп-тексеруге өтуі көзделген. Анықтаушылар айқын емес және кәмелетке толмағандар мен өздерінің дене немесе психикалық кемістігінен өзінің қорғану құқығын өз бетінше жүзеге асыра алмайтын адамдар жасаған қылмыстар туралы істердің тергеуін сотқа дейінгі тергеп-тексеру нысанында іске асырады.

Тергеудің дағдылы және жеделдетілген нысанның арасында тергеу және тергеуде болу мерзімдерінде ғана айырмашылығы бар. Бірінші жағдайда тергеу мерзімі 2 ай, ал екінші жағдайда бір ай деп анықталған. Жеделдетілген тергеу өндірісі үлкен қиыншылық тудырмайтын, ал қылмысты жасаған адам анықталған айқын қылмыстар ғана тергейтін болады.

Заңнамадағы осы өзгертулердің мақсаты қылмыс жөніндегі материалдарды сотқа дейінгі әзірлеу рәсімін жаңа, анағұрлым сапалы деңгейге көтеру, оны барынша оңайлату болып табылады.

Әдебиеттер

1 Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың 2012 жылғы 14 желтоқсандағы «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу заңдарын реформалауды бастау керек».

2 Аубекеров С. Суд присяжных заседателей скоро появится в Казахстане // Российская юстиция. – 2002. – № 2. – С. 36.

3 Григорьева Н.В. Принципы уголовного судопроизводства и доказательства (обсуждаем проекты УПК) // Российская юстиция. – 1995. – № 8. – С. 39 – 42.

4 «Жаңа қылмыстық және қылмыстық процессуалдық заңнама нормаларын қолдану» халықаралық семинар // «Заң газеті» 30.09.2014.С.4.

5 Карнозова Л.М. Методологические заметки к анализу процессуальной конструкции суда присяжных // Государство и право на рубеже веков (Материалы Всероссийской конференции 2 – 4 февраля 2000 г.): Криминология, уголовное право, судебное право. – М., 2001. – С. 227-232.

6 Каиржанов Е.Е. Как нам улучшить законотворчество? // Вестник министерства юстиции. – 1995.

7 Уайнреб Ллойд Л. Отказ в правосудии // Уголовный процесс в США. – М., 1985.

8 Амбасса Л.Ш. Обвинительная камера в уголовном процессе Франции // Российская юстиция. – 1998. – № 7. – С. 51-52.

References

1 Kazakstan Respublikasynyn Prezidenti N. Nazarbaevtyn 2012 zhylgy 14 zheltoksandagy «Kazakstan-2050» Strategijasy kalyptaskan memlekettin zhana sajasi bagyty» atty Kazakstan halkyna Zholdauynda «Kylmystyk zhane kylmystyk is zhyrgizu zandaryn reformalaudy bastau kerek».

2 Aubekerov S. Sud prisjazhnyh zasedatelej skoro pojavitsja v Kazahstane // Rossijskaja justicija. – 2002. – N 2. – S. 36.

3 Grigor'eva N.V. Principy ugolovnogo sudoproizvodstva i dokazatel'stva (obsuzhdaem proekty UPK) // Rossijskaja justicija. – 1995. – N 8. – S. 39 – 42.

4 «Zhaңa қylmystyқ zhəne қylmystyқ processualdyқ zaңnama normalaryn қoldanu» halyқaralyқ seminar // «Zaң gazeti» 30.09.2014.S.4.

5 Karnozova L.M. Metodologicheskie zametki k analizu processual'noj konstrukcii suda prisjazhnyh // Gosudarstvo i pravo na rubezhe vekov (Materialy Vserossijskoj konferencii 2 – 4 fevralja 2000 g.): Kriminologija, ugolovnoe pravo, sudebnoe pravo. – M., 2001. – S. 227-232.

6 Kairzhanov E.E. Kak nam uluchshit' zakonotvorchestvo? // Vestnik ministerstva justicii. – 1995.

7 Uajnreb Llojd L. Otkaz v pravosudii // Ugolovnyj process v SShA. – M., 1985.

8 Ambassa L.Sh. Obvinitel'naja kamera v ugolovnom processe Francii // Rossijskaja justicija. – 1998. – N 7. – S. 51-52.

Мәсәлімқызы М.

Жазаның қоғам үшін маңызы

Бұл мақалада жазаның түсінігіне толық мән беріліп, оның қоғам үшін маңыздылығы айтылған. Жаза мемлекет пен қоғамды реттейтін күш, жаза қоғамдағы қозғалысты, тәртіпті реттейді. Жазамен тұлғаларды қорқыту емес, керісінше саналарына жеткізу. Жазадан емес бірінші кезекте заң бұзудан сақтану керек.

Түйін сөздер: жаза, заң, құқық, ереже, тәртіп, қағида, қоғам, мемлекет.

Massalimkyzy M.

Value of punishment for society

In this article the concept of punishment opens up taking into account his importance for society. Punishments are means for establishing order in society, the aim of punishment is many-sided. An author underlines importance of punishment as facilities of warning and prophylaxis of offences.

Key words: punishment, law, right, rule, discipline, customs, society, state.

Мәсәлімқызы М.

Значение наказания для общества

В данной статье раскрывается понятие наказания с учетом его важности для общества. Наказание есть средство для установления порядка в обществе, цель наказания многогранна. Автор подчеркивает важность наказания как средства предупреждения и профилактики правонарушений.

Ключевые слова: наказание, закон, право, правило, дисциплина, обычаи, общество, государство.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 340.11:316

Мәсәлімқызы М.

Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
E-mail: meruert._89@mail.ru

ЖАЗАНЫҢ ҚОҒАМ ҮШІН МАҢЫЗЫ

Жаза дегеніміздің өзі істеген теріс қылықтары үшін тағылатын айып деп түсінсек болады. Тәртіпті бұзу, ережелерді орындамау, қоғамға қауіп келтіру, адамдарға зиянын тигізу болып табылады. Жаза – сот үкімі бойынша қылмыс жасады деп танылған азаматтарға қатысты қолданылатын мәжбүрлеу шарасы. Жазаның маңыздылығы қоғамда шындықтың болуын, адамдарды құқыққа тәрбиелеу, бостандықтың бағасын білу, қайта тәртіп бұзбау, мемлекетке зиян келтірмеу, қоршаған ортаны қорғау болып табылады.

Жаза мемлекет пен қоғамды реттейтін күш десек болады. Себебі, жаза мемлекет пен қоғам пайда болған уақытта пайда болды. Қоғаммен мемлекетті бір-бірінен ажыратуға болмайтын қатар жүретін құбылыс болып табылады [1].

Қазақ даласында жаза әдет-ғұрып заңдарынан бастау алған. Ол уақытта жазаның қоғам үшін маңыздылығы ерекше болды, жазалардың мынадай түрлері болған:

а) рудан қуып жіберу;

ә) кінәліні жәбірленушінің туыстарына беру;

б) адамның жеке басына қарсы жасалған қылмыстар мүліктік қылмыстар үшін айыппұл тағайындау;

в) денеге ауыр жарақат салғаны үшін, кісі өлтіргені үшін құн тағайындау;

г) өлім жазасы – жазаның бұл түрі өте сирек қолданылды;

ғ) әке-шешесін сыйламаған, құрметтемеген балаларға және антты бұзғандарға масқаралау жазалары қолданылды. Бұл жазаларды ашық қоғам ортасында жүргізген. Қоғамды реттеу үшін пайда болған жазалар кейінірек сол қоғамға тигізген зияны көп адамға сабақ ретінде жеке жаза тағы тағайындалған.

Жаза тән азабын шектіруді немесе адамның қадір-қасиетін қорлауды мақсат етпейді. Жазаның мақсаты түпкілікті әлеуметтік нәтижелерді айтады, оған жазаны қолдану мен жүзеге асыру арқылы қол жеткізуге болады [2].

Жазаға жалпы түсініктеме берер болсақ: жаза – бұл адамның қылмыс болып табылмайтын құқық бұзушылықтар істеуіне мемлекеттің қарсы әрекеті ретіндегі мемлекеттік өзге мәжбүрлеу шараларынан айырмашылықта болатын мемлекеттік мәжбүрлеудің ерекше шарасы. Жаза тек қана мемлекет атынан соттың үкімімен тағайындалады. Мсмлекеттік

мәжбүрлеудің басқа шараларына қарағанда, жаза қылмыстық заңда көрсетілген белгілі бір жағдайда соттылықтың жойылуы немесе алынып тасталуы мүмкін құқықтық салдарларға әкеп соқтырады. Жаза тек қана жеке сипатқа ие болады. Ол қылмыскердің өзіне ғана қатысты қолданылады және оны қандай да бір жағдайда болмасын басқа бір адамға аудара салуға болмайды. Жаза қашанда қылмыс істеген адамның құқықтыры мен бостандықтарын шектеумен байланысты, оған белгілі бір моральдық жапа шегуге әкеп соғады және белгілі бір игіліктерінен айырады. Олар моралдық, жанға бататын, материалдық және басқа түрлерде болуы мүмкін.

Жазаның негізгі мақсаты мынадай:

а) әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру. Ол кінәлі адамға жазаны қолдану қылмыстық әрекет жасау нәтижелерінде бұзылған жеке және қоғамдық мүдделерді қалпына келтіруді және қол сұғу объектісіне келтірілген зиянды өтеуді білдіреді;

ә) сотталушыны түзеу. Бұл мақсат кінәлінің теріс бағдарын өзгертуге бағытталған. Егер адам басқа жаңа қылмыстар жасамаса және қылмыстық заңның сақталуының қажеттілігін сезіне бастаса, түзеуге қол жеткізеді;

б) жаңа қылмыстардың жасалуының алдын алу. Бұл мақсатты әрбір нақты қылмыс үшін қылмыстың жауапты бекітуді және жаза тағайындау мен оның орындалуын бұлтартпауды қамтамасыз ету арқылы қол жеткізіледі. Жазамен сескендіру адамдардың санасы мен әрекетіне әсер етеді. Жазаның осы мақсаттарына қол жеткізу көбіне қылмыстық жазаны әділ әрі негізді тағайындау арқылы мүмкін болады. Қылмыстық құқық жаза тағайындағанда кінәлінің жеке-дара жауапкершілік принципін негізгі басшылыққа алады. Жазаның мақсатқа лайықтылығы дегеніміз – соттың тағайындаған мәжбүрлеу шарасының сотталған адамға оң ықпал етуге сәйкес келу талабын білдіреді. Соттың таңдаған жазасы оның жалпы мақсаттарына қол жеткізудің жеткілікті құралы болуы керек.

Құқыққа қарсы жасалған әрекеттер сипаты, субъектілері, шарттары себептерінің әртүрлілігіне қарамастан, олардың бәрі бір әлеуметтік құбылысқа құқық бұзушылыққа алып келуге жол беретін, жалпы белгілерге ие. Құқық бұзушылықты зерттейтін әр түрлі анықтаулар бар. Жалпы қорытындылық түрде олар, өздеріне заңдық жауапкершілік алатын қоғамға зиянды әрекет еткен тұлғалар немесе тұлғаның құқыққа қарсы, өзін кінәлі еткен құқық бұзушылыққа ұласады. Жаза адам мен азаматтың құқықтарын, бостандықтарын, заңды мүдделерін, адамзаттың қауіпсіздігі мен бейбітшілікті, меншікті, ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін, қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті, қоршаған ортаны, Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысы мен аумақтық тұтастығын, сонымен қатар, қоғам мен мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін қылмыстық қол сұғушылықтан қорғауға бағытталған. Жаза қоғамдағы ереже, тәртіппен құқықты бұзған жағдайда тағайындалатындығын біз айтып жатырмыз. Ал, ереже дегеніміз не?

Ереже бұл – дәстүрлі халық құқығының қайнар көзі, нормативтік-құқықтық қағидалар. Ежелгі дәуірде және орта ғасырларда жөн-жосық, ата-баба жолы деп аталған. Ережелер нақтылығымен, дәйектілігімен ерекшеленеді. Ереже – құбылыстардың тұрақты қатынастарын немесе олардың белгілі бір заңдылықтарын көрсететін қағидалар; әрекеттің тәртібін анықтайтын жинақтар, белгілі бір қағидалар жиынтығы, нұсқаулар, яғни сақталуға міндетті қағида болып табылады. Құқық пайда болғанға дейін қоғамдағы қатынастарды реттеген ереже (жазылған немесе жазылмаған ережелер).

Тәртіп – адамдардың белгілі бір қауымдастығындағы, тіршілік қарекеті саласындағы реттіліктің, жөн-жосықтылық пен ұйымшылдықтың сапалық сипаты; адам мінез-құлқының қоғамда қалыптасқан құқық, мораль нормаларына не әлдебір ұйымның жарғылық талаптарына сәйкестігі. Тәртіп тұлғаның ұстамдылығын, іштей ұйымдасқандығын, жауапкершілігін, өз мақсаттарына бағыну мен қоғамдық нұсқауларға (заңдар, әлеуметтік нормалар, қағидалар) бағынуға әзірлігі мен дағдысын қамтиды. Қоғамдық тәртіп адамдардың мінез-құлқы мен жүріс-тұрысына үйлесімді сипат береді, ұжымдық іс-әрекеттің өнімділігін, әлеуметтік инабаттардың қалыпты қызмет атқаруының, тұлғааралық қатынастың дұрыс болуының алғышарты болып табылады.

Тәртіп – қоғамда қалыптасқан құқық, мораль нормаларына немесе қандай да болсын ұйымның жарлық талаптарына адамдардың мінез-құлығының сәйкестігін бейнелейтін қандай да болсын қауымдастықта, адамдардың тіршілік әрекеті сферасында реттіліктің ұйымшылдықтың сапалық сипаттамасы. Қойылған талаптарды мүлтіксіз орындау, өз борышына саналы қарау. Тәртіппен ереженің қосындысынан құқық пайда

болады, тәртіп пен ереженің қатар жүретіндігі де осында. Енді құқық дегеніміз не?

Құқық – мемлекет орнатқан және оның күшімен қорғалатын, жалпыға бірдей қоғамдық қатынастарды реттейтін тәртіп ережелерінің (нормалардың) жиынтығы. Құқықтың түсініктері бірнеше, бірақ мазмұндары біреу-ақ.

Құқық мазмұнының негізгі элементтері:

– қоғамның және адамдардың мүдде-мақсатын қорғау, орындау;

– қарым-қатынастарды реттеп, басқару;

– қоғамды дағдарысқа ұшыратпай, экономикалық, саяси, әлеуметтік, мәдениеттік т.б. бағытын дамытып, нығайту;

– мемлекеттік органдардың, ұйымдардың құзіретін, арақатынасын реттеп басқару [3].

Құқықтың екі түрлі түсінігі болады:

біріншісі – құқықтың объективтік түсінігі, қоғамның объективтік дамуына сәйкес жаңа қатынастардың қалыптасуы;

екіншісі – құқықтың субъективтік түсінігі объективтік қалыптасқан қатынастарды реттейтін, басқаратын нормативтік актілерді уақытында қабылдап бекіту.

Құқықтың реттеу функциясы – нормативтік актілер арқылы қоғамдық қатынастардың байланысын, орындалу жолдарын, бағыттарын анықтап отыру. Құқықтың қорғау функциясы – нормативтік актілердің қоғамдағы қарым-қатынасқа ықпалын, әсерін күшейту, жаман қатынастарға тыйым салу. Жоғарыда айтылғандай, құқық – жалпыға бірдей міндетті, мемлекет қамтамасыз ететін, қоғамдық қатынастарды реттейтін нормалардың жиынтығы. Құқықтық норма – құқықтың бір клеткасы, қоғамдық қатынастардың жақсы дамуының үлгісі деуге болады. Ол адам істерінің, жұмысының, тәртібінің шеңберін анықтап, олардың бостандығын және қарым-қатынасын реттеп, басқарып отырады. Мемлекеттің дамуына байланысты қоғамның өзгеруіне байланысты заманауи нақтылап бекітілетін мемлекет атынан жүзеге асатын Заң термині келді [4].

Заң дегеніміз – мемлекет белгілеген бүкіл нормативтік-құқықтық актілер, жалпыға бірдей міндетті ережелер; мемлекеттік биліктің жоғары өкілетті органы қабылдаған немесе тұрғындардың тікелей ерік білдіруі арқылы қабылданған, неғұрлым маңызды қоғамдық қатынастарды реттейтін нормативтік акт. Заң мемлекеттің құқықтық жүйесінің негізін құрайды. Заңның бұзылуын ештеңе де ақтай алмайды. Мемлекеттік биліктің дербес бастауы ретінде Заң ежелгі замандарда-ақ тәжірибеге еніп, әдет-ғұрып жосындарының орнын басқан. Қоғамдағы бекітілген заңды бұзу жазаға әкеледі. Заң бұзушылық іс-әрекеттер сипатына және қоғамдық қауіптілік дәрежесіне қарай онша ауыр емес, ауырлығы орташа, ауыр және ерекше ауыр қылмыстар болып бөлінеді. Елеулі маңызы жоқ, қоғамдық қауіпті емес, яғни жеке адамға, қоғамға немесе мемлекетке зиян келтірмеген және зиян келтіру қаупін туғызбаған іс-әрекет қылмыс болып табылмайды [5].

Қылмыстық жаза – қылмыстық заңмен ғана белгіленеді, заңдылық пен құқық тәртібіне байланысты практикалық міндеттерді шешуде мемлекетіміздің құқықтық жүйесінің бір тармағы болып табылатын қылмыстық заңның рөлі едәуір, ол – заң бұзушылықтың қылмыс сияқты аса қауіпті түрімен күресуге бағытталған. Бұл күресте қылмыс жасаған адамға, оның жасаған қылмысына сәйкес жаза тағайындалады. Қылмыс пен жаза – өзара тығыз байланысты құқықтық түсінік. Мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы ретінде жаза тек қылмыс үшін қолданылады.

Жазаны тағайындау ол – заң бұзушылықтың қылмыс сияқты аса қауіпті түрімен күресуге бағытталған. Бұл күресте қылмыс жасаған адамға, оның жасаған қылмысына сәйкес жаза тағайындалады. Жаза қылмыс жасауға кінәлі деп танылған адамға қолданылады және Қылмыстық Кодексте көзделгендей адамды құқықтары мен бостандықтарынан айыру немесе оларды шектеу болып табылады. Оны қылмыс жасаған адамға мемлекеттік ерекше орган – сот қана үкім негізінде қолдана алады. Жаза тек қылмыс үшін қолданылады. Жазаға тән ерекшелік – міндетті түрде жазалаудың болуы. Жазалау дегеніміз – жазаның мәжбүрлеу, зорлау сипаты. Олар күш көрсету, моральдық, материалдық және басқадай ықпал ету арқылы жүзеге асырылады. Тағайындалған жазаның ауыр-жеңілдігі жасалынған қылмыстың сипатына және қаншалықты ауыр екендігіне, айыпкердің жеке басына және басқа мән-жайларға байланысты тағайындалады. Жаза тағайындау, оны қолдану және іске асыру арқылы мемлекет қол жеткізуге ұмтылатын әлеуметтік нәтиже. Жазаның нақты мақсаты қылмыстық заңдарының алдында тұрған міндеттерден туындайды. Жаза егер ол жасалған қылмыстың ауырлығына, қоғамға қауіптілік сипаты мен дәрежесіне, кінәлінің жеке тұлғасына және қылмысты жасау жағдайларына сәйкес тағайындалатын болса әділетті деп танылады. Мұнда «сәйкес» термині бір ғана ұқсастық емес, тепе-теңдік деген мағынада қолданылады, яғни жаза қылмысқа сыртқы формальды жағынан

емес, әлеуметтік жағынан және арифметикалық жағынан емес, заңдық жағынан тең болуы керек дегенді білдіреді.

Жаза – мемлекет қолындағы маңызды құрал, ол арқылы мемлекет адамды, оның құқын, бостандығын, заңды мүддесін, меншікті ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін, қоғамдық тәртіпті және қауіпсіздікті, қоршаған ортаны, конституциялық құрылысты, еліміздің аумақтық бүтіндігін, қоғам мен мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін, адамзаттың бейбіт өмірі мен қауіпсіздігін қылмыстық қастандықтан қорғайды. Ол қылмыстық жауаптылықты жүзеге асырудың басты формасы және қылмыскерліктің алдын алу шараларының бірі болып табылады [6].

Жазаны қолдану барысында өзіндік қағидаларға сүйенеді, осы қағидалар жаза тағайындауда сақталуы тиіс. Ол қағидалар келесідей:

– заңдылық қағидасы;

– азаматтардың заң мен сот алдындағы теңдік қағидасы;

– кінәлі жауапкершілік қағидасы;

– жеке жауапкершілік қағидасы;

– әділеттілік қағидасы;

– гуманизм қағидасы.

Гуманизм қағидаларына барынша тығыз жанасқанымен, бірақ онымен толық қамтылмайтыны қылмыстық жазалауды үнемдеу қағидасы.

Қылмыстық жауапкершіліктің болмай қоймайтындығы туралы қылмыстық құқық қағидасына жеке назар салуға тұрарлық [7].

Жаза мемлекеттің адам жасаған қылмысқа көңіл бөлгендігін білдіреді. Жаза – ол жасаған қылмыстың қылмыстық-құқықтық зардабы. Қылмыстық-құқықтық нормалардың бұзылмауын мемлекет мәжбүрлеу арқылы жүзеге асырады. Себебі, басқа құқықтық нормаларға қарағанда қылмыстық құқықтағы тыйым салынған нормалар жиірек бұзылады және оның мемлекет, қоғам мүддесіне немесе жеке азаматтардың мүддесіне тигізетін залалы басқа құқық салаларының нормаларының бұзылуына қарағанда анағұрлым мол. Жаза мәселесі қылмыстық құқық теориясында ерекше орын алады, өйткені, ол қылмыстылықпен күресу шараларының жүйесіндегі ең ауыр да қажетті шаралардың бірі болып табылады.

Қылмыстық жазаның келесідей түрлері бар:

1) айыппұл;

2) түзеу жұмыстары;

3) қоғамдық жұмыстарға тарту;

4) қамаққа алу қолданылуы мүмкін.

5) бас бостандығын шектеу;

6) бас бостандығынан айыру;

7) өлім жазасы қолданылуы мүмкін.

8) мүлкін тәркілеу;

9) белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру;

10) шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасының шегінен тысқары жерге шығарып жіберу қолданылуы мүмкін.

Жаза тағайындау ол тұлғаны мәжбүрлеп тәрбиелеу десек болады. Қазіргі таңда біз өз мемлекетімізде азаматтық қоғам орнаған деп санаймыз. Ал азаматтық қоғамда алдағы кезекте сол қоғамда өмір сүретін тұлғалардың сана сезімі ояу, көзі ашық, ой өрісі кең саналы адамдар тұруы керек. Қоғамда қылмыстылық болмауы шарт. Жаза тағайындаудың жалпы негіздері – заңда белгіленген критерийлер, сүйенетін ережелер, әрбір нақты іс бойынша жаза тағайындағанда сот оларды басшылыққа алады. Басқа сөзбен айтқанда, қандай қылмыстық іс қаралмасын, айыпкерге кандай жаза қолданылмасын, сот осы жалпы критерийлерге сүйенуі керек [8].

Жоғарыда айтылған түсініктердің барлығы осы қоғамымыздың тыныштығын сақтаудағы маңыздылығы мен ролін жеткізу. Жаза әлеуметтік коғамда кешенді сипатқа ие болады, ол мемлекетті нығайту мен дамытуға мүдделі қоғамдық қатынастарды қоғамдық кауіпті қол сұғушылықтан қорғаумен көрінеді. Демек, қылмыстық жаза құқықтық тәртіпті нығайту, істелген қылмыспен нұқсан келтірілген әділеттілікті қалпына келтіру үшін қызмет етеді. Жаза – әлеуметтік ықпал етудің өткір де қатал құралы, ол қылмысқа қарсы қажетті әсер болып табылады.

Қорыта айтқанда қылмысқа қарсы күрес қылмыстық жазаны қолдануда ең негізгі басты күрес деп саналмайды, бұл қылмысқа қарсы күресте тұлғаның құқықтық сана-сезімін жетілдіру арқылы жүзеге асырылады. Ал жазаның болуы қоғамды кері әрекеттерден сақтандыру болып табылады.

Әдебиеттер

1 «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев. – Алматы «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998. VIII том.

2 Орысша-қазақша заңдық түсіндірме сөздік-анықтамалық. – Алматы: «Жеті жарғы» баспасы, 2008. – 233 б.

3 Құқықтану: Жалпы білім беретін мектептің қоғамдық-гуманитарлық бағытындағы 11-сыныбына арналған оқулық / А.Ибраева, Б.Қуандыков, Ш.Маликова, С.Есетова. – Алматы: «Мектеп» баспасы, 2007. – 192 бет.

4 Карпец И.И. Наказание: социальные, правовые и криминологические проблемы. – М., 1973. – 344 с.

5 Полубинская С.В. Цели уголовного наказания. – М., 1990. – 233 с.

6 Дулатбеков Н.О. Наказание уголовного наказание (вопросы теории и практика): автореф. дисс. д.ю.н. – Алматы, 2003. – 50 с.

7 Гальперин И.М. Наказание. Социальные функции, практика применения. – М., 1979. – 189 с.

8 Жұмағұлов Ш. Қылмыстық жазаның мәні мен маңызын анықтау // – Заң. – 2002. – №4. – С. 34-39.

References

1 «Qazaqstan»: Ұlttyq jenciklopedija / Bas redaktor Ә. Nysanbaev – Almaty «Qazaq jenciklopedijasy» Bas redakcijasy, 1998. VIII tom.

2 Oryssha-qazaqsha zaңdyk tүsindirme sөzdik-anyq tamalyq. – Almaty: «Zheti zharғy» baspasy, 2008. – 233 b.

3 Құqyqtanu: Zhalpy bilim beretin mekteptің qoғamdyq-gumanitarl'q bағytyndaғy 11-synybyna arnalғan oqulyq / A.Ibraeva, B.Quandykov, Sh.Malikova, S.Esetova. – Almaty: «Mektep» baspasy, 2007. – 192 bet.

4 Karpec I.I. Nakazanie: social'nye, pravovye i kriminologicheskie problemy. – M., 1973. – 344 s.

5 Polubinskaja S.V. Celi ugolovnogo nakazanija. – M., 1990. – 233 s.

6 Dulatbekov N.O. Nakazanie ugolovnogo nakazanie (voprosy teorii i praktika): avtoref. diss. d.ju.n. – Almaty, 2003. – 50 s.

7 Gal'perin I.M. Nakazanie. Social'nye funkcii, praktika primenenija. – M., 1979. – 189 s.

8 Zhұmaғұlov Sh. Qylmystyq zhazanyң mәni men maңyzyn anyqtau // – Zaң. – 2002. – №4. – S. 34-39.

Тажгарина Б.К.

Ішкі істер органдарының тіркеу мен есеп қызметін құқықтық реттеудің ерекшеліктері

Бұл мақалада – криминалистикалық тіркеу деп ғылыми ережелер және олардың негізінде қылмыстардың алдын алу, ашу және тергеу процесін дер уақытында қажетті ақпараттық талдаумен қамтамасыз етуді жүзеге асыруға бағытталған құқық қорғау органдарының заңмен реттелген тәжірибелік қызметін түсінуді ұсынады. Бұл қызметтің қорытындысы криминалистикалық маңызды ақпараттарды анықтау болып табылатындықтан ол қылмыстарды ашу мен тергеуде қолданылатын криминалистикалық тіркеу объектілері туралы мәліметтер жиынтығы деген қорытындыға келді.

Түйін сөздер: криминалистикалық тіркеу, ұйымдастырушылық, дактилоскопиялық, картотекалар, идентификациялық.

Tazhgarina B.K.

Features of legal regulation reporting and registration of the interior

This article discusses the prevention of crime on the basis of scientific principles, providing timely analysis of the necessary information during the investigation, as well as the practice areas of law enforcement bodies regulated by law. Definitions of criminal information on the detection and investigation of crimes are subject to forensic registrations.

Key words: forensic registration, organizational, fingerprinting, filing, identification.

Тажгарина Б.К.

Особенности правового регулирования отчетов и регистраций органов внутренних дел

В данной статье рассматривается процесс предотвращения преступлений на основе научных положений, обеспечивающих своевременный анализ необходимой информации в процессе расследования, а также направленность практической деятельности правоохранительных органов, регулируемых законом. Определения криминальной информаций о раскрытии и расследовании преступлений являются объектами криминалистической регистраций.

Ключевые слова: криминалистическая регистрация, организационный и дактилоскопическая картотеки, идентификация.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 342.7

Тажгарина Б.К.

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті,
Қазақстан Республикасы, Атырау қ.
E-mail: Tazhgarina@mail.ru

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ ТІРКЕУ МЕН ЕСЕП ҚЫЗМЕТІН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Криминалистикалық тіркеу белгілі құқықтық тәртібі бар, заңмен қарастыруға мүмкіндік беретін және қылмыстылықпен күресте қолданылатын бірден-бір құрал ретінде қарастырылады. Бірақ та оның құқықтық негізінің өңделуі аяқталған деп есептеуге болмайды. Өйткені, ол мазмұны бойынша әртүрлі, кейбір жағдайларда құқық қорғау органдарының тіркеу қызметімен эпизодты түрде тоғысатын азаматтардың арызы мен осы мәселені зерттеумен айналысатын ғалымдардың қарама-қайшы пікірлері куәландырады.

Бірқатар ғалымдар тіркеу қызметін заңмен қарастырылмағандығын айтады. Алайда, А.П. Аленин тіркеу қызметінің ұйымдастырушылық және қызмет ету негіздері қылмыстық және қылмыстық-процестік заңдардан, сондай-ақ қылмыстылықпен күресті жүзеге асырушы органдардың міндеттері көрсетілген басқа да нормативтік актілерден туындайды – деп көрсетті [1].

Криминалистикалық тіркеудің құқықтық реттелуін талдап, оны жетілдіру қажет деген ойдамын. Ол үшін Қазақстан Республикасының Конституциясы нормаларын тәжірибеде қолдану арқылы құқық қорғау органдарының тіркеу қызметін қисынды ойластыруға әрекеттену қажет. Өзекті мәселенің өзіне сипаттама беру және оны зерттеудің негізгі бағыттарын анықтау Конституцияның екінші «Адам және адамзат» бөлімінен ағымдауы керек [2]. Құқық қорғау органдарының тіркеу қызметін реттеуші нормативтік актілері осы аталған бөлім баптарының ережелеріне негізделуі керек. Бұл өзекті мәселені оқу Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің нормаларына талдау жүргізбейінше мүмкін емес, өйткені, криминалистикалық тіркеудің құқықтық негіздері – Қылмыстық-процестік кодексі болып табылады. Бір жағынан қылмыстық істерді қозғауға және тергеуге арналған барлық баптар қызметтің бұл түрінің құқықтық реттеушісі ретінде енгізілсе, басқа жағынан бірде-бір бап криминалистикалық тіркеуді жүзеге асырумен байланысты ішкі істер органдарына нақты өкілет беретіндігін көрсетпейтіндігін естен шығармау қажет.

Криминалистикалық тіркеу қылмыстық оқиғаға қатысқан азаматтар жайлы ақпараттар жинаумен және оны әртүрлі құқық

қорғау органдары бөлімшелерінің қызметкерлеріне ұсынумен байланысты. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде осы көрсетілген баптар тіркеу қызметін жүзеге асыра отырып, азаматтарға қатысты жинақталған ақпараттармен азаматтардың танысуына мүмкіндік беру, шектеу орнату жолдарымен азаматтардың құқықтарын қамтамасыз етуге ықпал тигізеді.

21 желтоқсан 1995 жылғы қабылданған Қазақстан Республикасы «Ішкі істер органдары туралы» Заңы тіркеу қызметін жүзеге асыруға мүмкіндік беретін нормативтік құжат болып табылады [3].

15 қыркүйек 1994 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының «Жедел іздестіру қызметі» туралы Заңның 8-бабының 2 тармағы бойынша осы қызметтің түрін жүзеге асырушы органдарға, олардың алдына қойылған міндеттерді шешу мақсатында жедел есептер мен ақпараттық жүйелерін құруға, оны пайдалану құқығы қарастырылған[4].

П.Т. Скорченко атап көрсеткендей, қазіргі таңда барлық криминалистикалық тіркеулер Ішкі істер органдарымен жүргізіледі [5]. Біздің елімізде де криминалистикалық тіркеудің басым көпшілігі Ішкі істер органдарымен жүзеге асырылатындықтан криминалистикалық тіркеуді құру және қолдану тәртібі Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі бекіткен бұйрықтарымен реттелініп отырады. Алайда, есептер ведомства аралық сипатты иемденеді және қылмыстарды тергеу барысында тек қана Ішкі Істер органдарының қызметкерлері ғана емес, сонымен қатар басқа да құқық қорғау органдарының қызметкерлері пайдалана алады.

Криминалистикалық есептер жедел-анықтамалық есептен арнайы зерттеу арқылы немесе сараптама жолымен анықталған, тіркеуге жататын объектілердің ақпараттық белгілерімен ерекшеленеді. Анықтамалық көмекші есепке қылмыс оқиғасына себептік-тергеулік байланыстары жоқ объектілер жатқызылады. Тіркеудің бұл түрінің тіркеулік белгілері көру немесе арнайы зерттеулердің көмегі арқылы анықталады.

Анықтамалық картотекалар мен топтамаларда бұлардан басқа шет елдерде шығарылған пломбалардың, жануар қылшықтарының, жанаржағар майлардың, суық қарудың, жарылғыш заттардың, құжаттар жасауға пайдаланылатын материалдардың; мөрлер мен мөртабандардың бедерінің және т.б. ақпараттардың болуы мүмкін.

Аталған құжаттар Ішкі істер органдарының тіркеу қызметі туралы бұйрықтармен толығымен реттелінген. Олар жедел-криминалистикалық Департаменттер және криминалды ақпарат орталықтармен жүзеге асырылып отыратын белгілі есеп түрлерін жинақтау мен жұмыс жасау тәртібін, есеп құжаттарының нысандарын, сонымен қатар басқа да тіркеу қызметінің маңызды жағын қамтиды.

Криминалистикалық есеп саласындағы Ішкі істер органдарының қызметін реттеп, жүзеге асыратын нормативтік актілерге шолу жасау соңғылардың қолданылуы негізінен тіркелетін объектілер мен олар туралы мәліметтерді жинау, толықтыру және сақтау тәртібі негізінен заңасты нормативтік актілер арқылы белгіленеді деген қорытынды жасауға болады.

Өкінішке орай, қазіргі кезде қолданыстағы Заң актілері, атап айтсақ Қазақстан Республикасының 22 желтоқсан 2003 жылғы «Мемлекеттік құқықтық статистика және арнайы есепке алу туралы» Заңы Ішкі істер органдарымен және басқа да құқық қорғау органдарымен жүргізілетін есептерді толықтай қамтымайды. Осы Заңның 12-бабында арнайы есептердің тізімі ұсынылған:

1) қылмыстық жауаптылыққа тартылатын, қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамдар;
2) ұстап алынғандар, күзетпен ұсталатын және сотталған адамдардың дактилоскопиялық есебі;
3) анықтаудан, тергеуден, соттан және жазасын өтеуден жасырынып жүрген адамдар;
4) хабар-ошарсыз жоғалып кеткен адамдар;
5) жеке басы анықталмаған мәйіттер;
6) әкімшілік жауаптылыққа тартылған адамдар;
7) сотпен әрекет қабілеттілігі шектеулі деп танылған адамдар;
8) белгілі бір қызметпен шұғылдану құқығынан айырылған адамдар;
9) сыбайлас-жемқорлық құқық бұзушылық жасаған адамдар;
10) шаруашылық субъектілерінің қызметінің барлық тексерулері [6].

Менің пікірімше, заң шығарушымен ведомствалық және арнайы есептердің айырмашылық анықтамасы нақтыланбаған. Қылмыс жасап, қылмыстық жауаптылыққа тартылған тұлғалардың дактилоскопиялық есебі, ұсталғандардың, қамауға алынған және сотталған тұлғалардың есебі мен анықтаудан, тергеуден, соттан бой тасалап кеткен тұлғалардың есебі арнайы есептердің түріне жатқызылған. Ал, басқа да қылмыстарды ашу мен тергеуді ақпараттық қамтамасыз етуге арналған криминалистикалық есеп түрлері арнайы есеп

объектілеріне жатқызылмаған. Бірақ криминалистикалық есептердің қолданылуы, жинақталуы және жүргізу қағидалары арнайы есептердің тізіміне енгізілген дактилоскопиялық есептерден ешқандай айырмашылықтары жоқ. Дактилоскопиялық есептің криминалистикалық есептер қатарына жатқызылатынын барлығымыз да білеміз. Ішкі істер және басқа да құқық қорғау органдарында жүргізілетін криминалистикалық есептердің көп бөлігі осы аталған заңның аясынан тыс қалады.

Қазақстан Республикасының Бас Прокуратурасында құқықтық статистика және арнайы есептер бойынша Комитетте негізгі мынадай есептер жүргізіледі:

1) фамилия бойынша есеп – қылмыс жасап, қылмыстық жауаптылыққа тартылған, сотпен әрекет қабілеттілігі жоқ деп танылған, белгілі лауазымды иемдену құқығынан айырылған және белгілі мекен-жайы немесе олардың анкеталық мәліметтері бойынша, яғни туылған жылы, орнын көрсету арқылы фамилиясы, аты-жөнін, жеке басын куәландыратын құжаты жоқ ұсталған тұлғаларды тіркеу жолымен жүзеге асырылады;

2) дактилоскопиялық есеп – ұсталған, қамауға алынған, бас бостандығынан айыруға сотталған тұлғалардың қол-саусақ өрнектерінің папиллярлық өрнектерінің құрылым ерекшеліктері бойынша тіркеу, сақтау, дәрежелеу және тұлғаның жеке басын анықтау мен бекіту үшін дактилоскопиялық ақпараттарды беру жолымен жүзеге асырылатын есеп;

3) іздестіру есебі – анықтаудан, тергеуден, соттан, жаза өтеу орнындарынан жасырынған тұлғалар және хабар-ошарсыз кеткен, сондай-ақ жеке басы анықталмаған мәйіттердің есебі.

Фамилия бойынша есептер, дактилоскопиялық, іздеулік есептер картотекалар мен компьютерлік банктер мәліметтерін жүргізу арқылы жүзеге асырылады. Қазақстан Республикасының Бас Прокуратурасы құқықтық статистика және арнайы есептер бойынша Комитетте ортақтандырылған фамилия бойынша, дактилоскопиялық, іздестіру есептері жүргізіледі. Есеп субъектілері болып, белгіленген заңды тәртіпте тергеу және анықтау, жедел-іздестіру қызметін, жазаны орындау, көші-қон қызметін жүзеге асырушы барлық мемлекеттік органдар және Қазақстан Республикасы соттары табылады [7].

Фамилия бойынша Комитетте есепке мына тұлғалар тіркеледі:

– Қазақстан Республикасы аумағында сотталғандар;

– ТМД мемлекеттерінің бірінде бас бостандығынан айырылуға сотталып, жазасын Қазақстан Республикасы аумағында өтеп жатқан Қазақстан Республикасының азаматтары;

– қылмыстық ізге түсуші органдардан, соттан бой тасалағандар немесе жазасын өтеуден жалтарып, оларға қатысты іздеу жарияланғандар;

– белгілі мекен-жайы немесе жеке басын куәландыратын құжаты жоқ ұсталғандар;

– қоғамдық-қауіпті әрекеттер жасап, оларға қатысты медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шаралары қолданылған есі дұрыс емес тұлғалар.

Криминалистикалық тіркеу саласында құқықтық қатынастардың субъектілері – бір жағынан тіркеу органдары болса, екінші жағынан жеке тұлғалар болып есептеледі. Сонымен қатар субъект ретінде тіркеу органының және кез келген басқа құқық қорғау органдарының қызметкерлері жатқызылуы мүмкін.

Криминалистикалық тіркеу саласындағы құқықтық қатынастардың туындауы және тоқтатылу жағдайлары:

– қылмыстық әрекеттер жасауға дайындық және қылмыс жасау, оны жасырумен байланысты қылмыскердің пиғылы;

– есеп мәліметтерін сақтаумен байланысты оқиғалардың қылмыстық жазаланатын әрекеттерге қатысты мерзімінің ескіруі болып табылады.

Криминалистикалық тіркеу саласында пайда болатын құқықтық қатынастарды бөлу, олардың қандай да бір құқық саласына жатқызылатындығы туралы сұрақты туындатады. Бұл сұраққа жауап беру үшін криминалистикалық тіркеу саласында туындайтын құқықтық қатынастарға жататын қосымша белгілерді бөлу қажет.

Ішкі істер органдарында тіркеу қызметін жүзеге асыру процесінде туындайтын қатынастар, ол «билік – бағыныштылық» түріндегі қатынастар болып табылады. Біріншіден, «билік – бағыныштылық» бүтіндей алғанда құқық қорғау органдарының қызметіне жатқызылатын орындаушылық билік сипатын иеленеді. Екіншіден, «билік – бағыныштылық» үшін тіркеу органының – басқару субъектісі және объектісі – азамат болып табылады. Үшіншіден, тіркеу органының еріктілігі азаматтардың еріктілігімен тең емес, себебі біріншісі заңды билік сипат алады.

Қылмыстарды ашу мен тергеу процесін ақпараттық талдаумен қамтамасыз ету мақсатында қолданылатын «криминалистикалық

есептер» атауын есептер ұқсастығын белгілейтін түрлі түсінік ретінде қолданатындығын белгілеу қажет деп есептейміз.

Тіркеу негізінде нақты объектілерге жекелендіруші немесе оны дара ретінде білдіретін белгілері тән. Сол секілді криминалистикалық есептің әрбір түрінің өзіне ғана тән ескерілетін белгілері бар. Криминалистикалық есептерде арнайы және жалпы тәсілдер арқылы ақпаратты бекіту қолданылады. Объектілерді тіркеу үшін мынадай есептің тәсілдері жүргізіледі:

а) сипаттаушы – есеп объектілері мен мәліметтерін жазбаша бекіту;

б) сызбалық немесе графикалық-криминалистикалық фотография ережелерінің негізінде бейне және аудиотехниканы қолдана отырып объектілердің белгілерін бекіту;

в) дактилоскопиялық – тірі тұлғалар мен мәйіттерді қол саусақтарының іздері бойынша тіркеу;

г) коллекциялық – объектілердің түпнұсқасын жинау және сақтау;

д) аралас – екі және одан да көп тәсілдермен объектілерді тіркеу.

Қазіргі кезде тіркеу мәліметтерін криминалистикалық есептерді жүргізу түріне байланысты қолмен және механикалық немесе автоматтандырылған тәсілмен беру және өңдеу арқылы жүзеге асырылады деп санауымызға болады. Алайда, механикаланған тәсілде перфорациялық карталар қолданылатындығын айта кету керек. Соңғы жылдары электронды есептеуіш машиналарын қолдану арқылы ақпараттарды автоматты түрде өңдеу жүзеге асырылуда. Қазіргі кезде жекелеген есеп түрін қолмен жүргізу тәсілі сақталғанымен, мәліметтердің көптеген бөлігі машиналық құжаттарға көшірілді. Осы себепті тіркеу мәліметтерін өңдеу мен берудің екі тәсілін, яғни қолмен және автоматтандырылған тәсілдерін қарастырамыз.

Іздеулік есептер криминалистикалық есептерде және жедел-тактикалық бағыттағы ақпараттық жүйелер құрамдалатын тұлғалар және объектілер жайлы іздестіру әрекетін жүргізеді. Іздестіру міндеттері криминалистикалық объектілер үлгілерін танумен, яғни, диагностикамен тығыз байланысты шешіледі.

Жоғарыда қарастырылған есептің барлық түрлерінің бір-бірінен негізгі айырмашылығы олармен ұсынылатын ақпарат сипатымен ерекшеленеді. Қылмыстық іс бойынша құқық қорғау органдарының қызметкерлері қалыптасқан тергеулік ахуалдарға байланысты қажетті есеп түрлерін пайдаланады.

Мен П.Т. Скорченконың пікірімен келісемін, себебі ол біздің ұсыныстарымда айтылған болатын. Бірақ та, оны өзгертіп айтуға тура келеді, біздің пікірімізше есептердің үшінші тобына біріншіден, қылмыскерлерден алынған заттарды жатқызу керек, екіншіден біз танылмаған мәйіттер, хабар-ошарсыз кеткендердің есептерін криминалистикалық есепке жатқыза алмаймыз, дегенменде оларды қылмыстарды ашу мен тергеу барысында қолдану мүмкіндігін жоққа шығаруға да болмайды.

Криминалистикалық есеп объектілері жайлы мәселені қарастыруда, біріншіден объектінің түсінігіне назар аударуымыз қажет.

Жоғарыда қарастырылғандай, криминалистикалық есептер деп – оларды құру мақсаттары қылмыстардың алдын алу, ашу және тергеу процесін ақпараттық талдаумен қамтамасыз етумен қорытындылануын түсінуі керек. Яғни, есеп объектісін бөлудің белгісі болып оның қылмыс оқиғасымен байланысы табылады. Есеп объектілері болып қылмыстық оқиғаға қатысы барлардың барлығы жатқызылады, мысалы, қылмыскерлер, олардың саусақ іздері, оқиға орнынан алынған саусақ іздері, ұрланған мүліктер және т.б.

Менің пікірімше, объектілерді тасушылар мен ақпараттардың қайнар көздері деп бөлу, криминалистикалық идентификация теориясында толығымен қолданымды және бұлай бөлу толығымен орынды деп есептеймін.

Криминалистикалық ақпаратты алудың қайнар көздері және құралдары сан алуан болуы мүмкін, сондықтан да олардың көптеген түрлері қолданылады. Барлығынан бұрын дәлелдемелік және бағдарлаушы ақпаратты бөліп қарастырған дұрыс. Егерде маңызды заңды шешім қабылдау негізінде дәлелдемелік ақпарат жатса, онда бағдарлаушы ақпарат ол мақсатта қолданылмайды. Бағдарлаушы ақпарат өзінде қылмыстық-процессуалдық қызметтен тыс алынған деректер туралы мәліметтерді ұсынады және алдын ала тексеруді қажет ететін мәліметтер рөлін атқарады. Ол дәлелдемелік ақпарат мәртебесін тек қана тексеруден кейін, процессуалды негізде объективті бекітілген соң ғана иемденеді. Бұл ереже қылмыстық іс бойынша дәлелдеу процесінде тіркеу мәліметтерін қолдану туралы сұрақтың аясында кеңейтілген ғылыми әдебиеттер пікір таласында көрініс тапты. Бұл жағдайда ақпараттар дәлелдемелік мазмұнды иемденгенде мәліметтер қандай нысанды иемдену керек? – деген ерекше өзекті сұрақ шешімі табылады.

Криминалистикалық есеп объектілеріне тұлғалар, заттар мен оқиғалар жайлы мәліметтер жатқызылады. Бұл объектілер жалпы сипат алғандықтан криминалистикалық есептің объектілерінің шеңберін анықтаудың жалғыз белгісі ретінде есеп объектісінің қылмыс оқиғасымен байланысы саналады. Жоғарыда зерттеліп, қарастырылғандар негізінде қазіргі таңда криминалистикалық тіркеу саласындағы мәселелер тіркеу массивін шынайы ақпараттармен дер кезінде толықтырумен байланысты екендігі туралы тұжырым жасауға болады. Сондықтан да қылмыстылықпен күресті криминалистикалық есептерді жүзеге асыру тәжірибесімен алмасу тиімді болар еді.

Әдебиеттер

1 Криминалистика: учебник / под ред. Р.С. Белкина. – М.: Юрид. Лит., 1986. – 543 с.

2 Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Алматы: «Жеті Жарғы», 30.08.1995 ж.

3 Қазақстан Республикасының «Ішкі істер органдары туралы» Заңы 21.12.1995. – Алматы, 2001. – 28 б.

4 Қазақстан Республикасының «Жедел іздестіру қызметі туралы» Заңы. 15 қыркүйек 1994 жылғы. – Алматы: «Аян Әдет», 2001. – 28 б.

5 Скорченко П.Т. Криминалистика. Технико-криминалистическое обеспечение расследования преступлений: учебное пособие для вузов. – М.: «Былина», 1999. – 272 с.

6 Қазақстан Республикасының 22 желтоқсан 2003 жылғы «Мемлекеттік құқықтық статистика және арнайы есепке алу туралы» Заңы.

7 Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының 29 сәуір 2004 жылғы №23 «Арнайы есептердің жекелеген түрлерін жүргізу және қолдану Ережелерін бекіту туралы» бұйрық. – Астана, 2004. – 17 б.

References

1 Criminalistics: Artem/ Sub edit. Belkin R.S. – M.: Yurid. Lit. 1986.-543 S.

2 Constitutionem Reipublicae Kazakhstan. – Almaty «Zhety Zhargy» datas 30.08.1995 G.

3 Reipublicae Kazakhstan «in corpora Interna» Lex 21.12.1995. – Almaty.: 2001. – 28 S.

4 Reipublicae Kazakhstan «in operativa-quaero operationes» Lex. – Almaty die 15 septembris 1994, «Ayan De», 2001. – 28 S.

5 Skorchenko, P. T. Forensics. Dum technicae et iudiciale scelus quaestionem: artem enim universitatibus. – Moscow: Bylina, 1999. – 272.

6 22 December 2003 Reipublicae Kazakhstan «in Statum iuris statistics, specialis monumentis» Lex

7 Ordo Accusatore Generalis Reipublicae Kazakhstan datas April 29, 2004 №23 «in approbatione tuendae Praecepta et usum quaedam genera Speciali ratione ordinis». – Astana, 2004. – 17 S.

Салихова А.А.

Сравнительный анализ уголовного законодательства зарубежных стран об уголовной ответственности за угрозу в Республике Казахстан

Понятие уголовной ответственности за угрозу является одним из основных и дискуссионных понятий права. Существует точка зрения, в которой уголовная ответственность за угрозу рассматривается в качестве способа уголовно-правового воздействия через инструментальные средства. Делая анализ законодательств зарубежных стран, можно понять об угрозе больше, чем полагалось. Сравнительный анализ показал, что в некоторых странах угроза – это просто деяния, а в других значительная угроза и дифференциация уголовной ответственности за нее и относится к категориям преступления.

Ключевые слова: угроза, уголовный проступок, уголовная ответственность, сравнительный анализ, уголовный кодекс, наказания.

Salikhova A.A.

Comparative analysis of the criminal legislation of foreign countries about criminal liability for threat the Republic of Kazakhstan

In this article, the concept of criminal responsibility for the threat is one of the fundamental concepts and discussion of law. There is a view in which the criminal responsibility for the threat is seen as a means of criminal law, through the tools. Doing an analysis of foreign countries, we can understand the threat of greater than supposed. A comparative analysis shows that in some countries, the threat – it's just an act, while others pay special significance threats to validity and differentiation of criminal responsibility for it and assigns it to the category of crimes.

Key words: threat, criminal offense, criminal liability, comparative analysis, the criminal code, punishment.

Салихова А.А.

Қазақстан Республикасындағы қорқыту үшін қылмыстық жауаптылықты шетелдердің қылмыстық заңнамасымен салыстырмалы талдау

Осы мақаладағы қорқыту үшін қылмыстық жауаптылықтың түсінігі құқық түсінігіндегі ең негізгі пікірталас тудыратын ұғымдардың бірі ретінде айтылған. Қорқыту үшін қылмыстық жауаптылық әртүрлі әдіс-тәсілдермен қылмыстық құқықтық әрекет етудің құралы ретінде қарастырылған. Шет елдердің занамасын талдай келе, қорқыту туралы көп нәрсені ұғынуға болады. Салыстырмалы талдау жүргізудің нәтижесінде кейбір елдерде қорқыту тек жәй әрекет болса, ал басқаларында қорқытуға ерекше мән беріп, оған деген қылмыстық жауаптылықты күшейтіп, қылмыс дәрежесіне дейін жеткізіп қарастырып отыр.

Түйін сөздер: қорқыту, қылмыстық теріс қылық, қылмыстық жауаптылық, салыстырмалы талдау, қылмыстық кодекс, жаза.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 343.98.064

Салихова А.А.

Атырауский государственный университет имени Х. Досмухамедова,
Республика Казахстан, г. Атырау
E-mail: alfa-yur-84@mail.ru

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН ОБ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА УГРОЗУ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Угроза как уголовный проступок является одним из наиболее распространённых видов правонарушения в настоящее время.

В Уголовном кодексе 1997 года институт уголовной ответственности за угрозу рассматривали как преступление, а в действующем кодексе угроза относится к уголовным проступкам. Эти аспекты являются новшеством и нашли отражение в Новом уголовном кодексе.

Уголовно-наказуемая угроза – это уголовный проступок, в подавляющем большинстве случаев совершаемый на почве длительных неприязненных отношений, вражды между супругами, сожителями, родственниками, соседями и т.д., то есть на основе тех же конфликтов, которые приводят к убийствам, причинению вреда здоровью, телесных повреждений, поджогам, истязаниям и побоям. Угроза выражается различными способами. Она может проявляться в устной, письменной форме, также через третьих лиц, через родственников и с использованием разного вида приборов и орудий. Сейчас развита электронная и интернет-система. И угроза может даже проявляться с использованием телефонов и через электронную почту.

В некоторых странах до сих пор ответственность за угрозу применяется как вид преступления и предусматривает за собой меры наказания, лишения свободы. В новом законодательстве нашей страны угрозу рассматривают как уголовный проступок, а не преступление и применяют меры наказания в виде ареста, исправительных работ и общественных работ и т.д. До 2017 года граждан Республики Казахстан не смогут арестовывать за угрозы, побои, оставление в опасности. Эти категории правонарушений переведены из преступления в разряд уголовных проступков. Как правило, за проступки предусмотрено наказание в виде штрафа, исправительных работ, общественных работ и ареста. При этом арест как мера наказания вводится в действие только с 1 января 2017 года. Таким образом, пока суды не смогут применять арест к уголовным правонарушителям. К данному виду угрозы, уголовного проступка предусматривается такой вид наказания. Это прописано в статье 115 Уголовного кодекса Республики Казахстан.

Этот процесс изучается многими научными зарубежными и отечественными авторами и отражается проблемами применения уголовно-правовой нормы, предусмотренной в действующем Уголовном кодексе Республики Казахстан.

Вопрос о понятии уголовной ответственности в науке уголовного права является дискуссионным.

Дифференциация и индивидуализация уголовной ответственности и наказания за данный уголовный проступок проявляются в разных странах по-разному и их в законодательном решении при совершении угрозы в виде исправительных, общественных работ, ареста, ограничения или лишения свободы. Каждое государство изучает ряд уголовных норм для усовершенствования законодательства и делает сравнительной анализ.

Также сравнительный анализ зарубежных стран уголовной ответственности вызывает особый интерес у исследователей. В настоящее время уголовную ответственность за угрозу признают многие государства системы общего права. Предусмотрена уголовная ответственность за уголовный проступок в Российской Федерации, Австралии, Грузии, Швейцарии, Швеции, Польше, Латвии, Бельгии, Болгарии, Аргентине, Японии и т.д.

Государствами велись исследования института уголовной ответственности. Так, к примеру, в Уголовном кодексе Польши дается понятие термина «угрозы», в §12 ст. 115, как: «противозаконной угрозой является как угроза, о которой говорится в ст. 190, так и угроза возбудить уголовное преследование или разгласить сведения, оскорбляющие честь угрожаемого или самых близких ему лиц; не составляет противозаконной угрозы предупреждение об уголовном преследовании, если оно только имеет целью охрану права, нарушенного правонарушением» [1].

Так, в Австралии, как и в нашей стране, ст. 138.2 называется «угроза», которая включает в себя такие понятия:

1. Угроза (выраженная вовне или подразумеваемая) осуществить поведение, которое является вредоносным или неприятным для другого лица.

2. Угроза совершением вредоносного или неприятного поведения, которое подразумевается на основе статуса, должностного титула или положения автора [2].

Также угроза признается общественно опасным деяниям, если она способна заставить человека совершать действия принужденно. Или же заставить человека действовать против своей воли.

В ряде стран система института уголовной ответственности за угрозу закрепляет следующие нормы. Например, в ст. 33 Уголовного кодекса Швейцарии закреплена норма: «что моментом возникновения права на необходимую оборону является непосредственная угроза с нападением». Схожая позиция таковой нормы есть в Латвийской Республике. Это норма рассматривается ч. 1 ст. 29 Уголовного кодекса.

В определенной степени начало в вопросе установления уголовной ответственности во многих зарубежных стран предусматривается ответственность за угрозы-деяния. В нашей стране угроза рассматривается также. И в этом мы схожи с Уголовным кодексом Швейцарии. Здесь тоже угроза рассматривается как уголовный проступок, а не как в Уголовном кодексе Российской Федерации преступление.

В Уголовном кодексе Швейцарии ст. 180 «Угроза», расположенная в главе 4 «Преступления и проступки против свободы», предусматривает ответственность за такое деяние как «угроза другому лицу, вызывающая состояние страха или боязни» [3]. Но в этой стране упущена такая норма, здесь не уточняется орудие правонарушения. Делается упор на последствия состояния боязни потерпевшего, и как меры наказания за проступки применяются тоже штрафы и исправительные работы.

К примеру, в Швеции, делая сравнительный анализ, ответственность за незаконную угрозу предусматривает следующее: «лицо, которое поднимает оружие на другого человека или иным образом угрожает совершить преступное действие таким образом, чтобы возбудить у потерпевшего обоснованный страх за безопасность его самого или других лиц или имущества...» [4].

В этой стране угрозу рассматривают не как уголовный проступок, а как преступление и наказывают по всей строгости наказания. Например: строгость шведских уголовных норм и запретов проявляется, особенно если это затрагивает интересы несовершеннолетних.

В рамках проводимого анализа еще хочется выделить кодекс Бельгии. По ст. 327 Уголовного кодекса Бельгии предусмотрена уголовная ответственность за угрозу тех лиц, «кто устно или письменно, анонимно или с подписью, в приказном порядке или под условием, угрожает посягательством против лиц или имущества, караемым уголовным наказанием» [5]. Действительно ме-

рой наказания за такой проступок является лишение свободы за угрозу на срок от восьми дней до трех месяцев. В этой стране объектом угрозы признается в основном общественный порядок. В Бельгии тоже, как в Казахстане, угроза относится к менее тяжким правонарушениям, т.е. к категории проступков. Но есть одно отличие, если угроза выражена в письменной форме и угрожает тяжким для здоровья последствием и реальность страха будет доказана судом, то при этом она наказывается лишением свободы до двух лет.

В некоторых странах понятие угрозы рассматривается только как норма психического принуждения. Подтверждением тому является Кодекс Аргентины. В ст. 34 УК Аргентины эта норма трактуется: «не подлежит уголовной ответственности тот, кто был вынужден действовать в результате применения к нему угрозы нанесения тяжкого и неизбежного вреда». Также детально расписывается:

1) угроза будет осуществлена, если правонарушение не будет совершено;

2) не существует разумного способа препятствовать осуществлению данной угрозы;

3) данное деяние является разумным ответом на данную угрозу.

Анализ норм УК Аргентины позволяет отнести угрозы к уголовным правонарушениям не против личности, как в нашей стране, а к преступлениям против свободы. В ст. 149/2 УК Аргентины рассматривается уголовная ответственность: «за угрозы, выраженные с целью вызвать тревогу или страх у одного или нескольких лиц» [6]. В этой стране понятие ответственности угрозы имеет квалифицированный состав. Во-первых, угроза должна совершаться анонимно или с использованием орудия преступления. Во-вторых, использование угрозы с целью заставить потерпевшего совершать действия против своей воли.

Закон Японии нацелен на определение угрозы как деяния и в ст. 223 устанавливает: «ответственность лиц, заставлявших других людей делать то, что они не обязаны делать, или препятствовавших осуществлению их прав, угрожая тем, что может быть причинён вред их жизни, здоровью, свободе, чести или имуществу или применяя насилие» [7].

Таким образом, сравнительно-правовые наблюдения позволяют прийти к выводу о том, что на данном этапе ответственность за угрозу в отношении публичных должностных лиц в связи с исполнением должностных полномочий.

По имеющимся сведениям, в Республики Болгарией закреплены следующие нормы, связанные с угрозой:

1. Угроза проявляется в главе преступления против личности, здесь мы говорим об угрозе в отношении должностного лица, также угрозы убийством.

2. Угроза в главе преступления против порядка и общественного спокойствия, здесь данная угроза рассматривается как деяние и как последствия в составах правонарушения.

Следует напомнить, что в уголовном законодательстве ряда зарубежных государств (например, УК Польши, Болгарии и др.) уголовно-правовой запрет на угрозу предусмотрен иным образом. Ответственность за данное правонарушение охватывается более широкими нормами, регламентирующими как преступления.

В некоторых странах содержание термина «угроза» раскрывается в нормах уголовного кодекса в полной мере. А в нашем законодательстве нет определения угрозы, только нормы, касающиеся уголовной ответственности за данный уголовный проступок.

А в Уголовном кодексе Российской Федераций есть норма, касающаяся угрозы, это статья 119 «Угроза убийством или причинением тяжкого вреда здоровью» [8]. В Уголовном кодексе Российской Федераций тоже нет содержание термина угрозы, только дается понятие меры наказания. Уголовная ответственность у них предусматривается строже, чем у нас. Это статья относится к категориям преступления, а не уголовного проступка. В нашем законодательстве максимальная мера наказания – это арест на 90 суток, а Уголовном кодексе Российской Федераций предусматривается лишение свободы на срок до двух лет.

Существует точка зрения, в которой уголовная ответственность за угрозу рассматривается в качестве способа уголовно-правового воздействия через инструментальные средства. Делая анализ зарубежных стран, можно понять об угрозе больше, чем полагалось. Сравнительный анализ показал, что в некоторых странах угроза – это просто деяния, а в других – значимая угроза и дифференциация уголовной ответственности за нее и относится к категории преступления.

Подобный опыт зарубежного уголовного законодательства необходимо определённым образом заимствовать и российскому Уголовному кодексу. Действительно, преступления, которые по Уголовному кодексу Республики Казахстан наказуемы, – убийство и причинение тяжкого

вреда здоровью, представляют собой одни из самых опасных правонарушений против личности.

Таким образом, все учения в уголовно-правовой сфере об угрозе по своей сути производны и нуждаются в реальном пересмотре учения о составе данного проступка.

Исходя из изложенного, необходимо признать, что несмотря существующую разработанность института уголовной ответственности за угрозу, вопросы ее правильного понимания и разрешения до сих пор остаются открытыми на теоретическом и практическом уровнях. В этой связи данный институт реально требует своего надлежащего рассмотрения.

В современных условиях развития государства и общества, экономических отношений, технологического прогресса институт уголовной ответственности за угрозу является гарантией защиты государства и общества от противоправной деятельности, является объективной необходимостью в связи с внешними факторами.

Хотелось бы остановиться на истории развития угрозы. В данное время в мире все развивается, новые технологии и т.д. и постоянно совершенствуется, это влияет на методы совершения проступка угрозы в целом.

На тему угрозы многие зарубежные ученые писали в своих работах, а казахстанские авторы до сих пор не раскрыли тему угрозы в целом. В некоторых странах за угрозу применяют более жесткие меры наказания, а другие считают эти проступки менее значимыми. Европейские страны применяют более гуманные меры наказания за угрозу, а страны СНГ угрозу рассматривают как преступление и применяют «тюремное наказание».

Литература

1 Уголовный кодекс Республики Польша / науч. ред. А.И. Лукашов, Н.Ф. Кузнецова, Э.А. Саркисовой, перевод с польского Д.А. Барилович. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – С. 106.

2 Уголовный кодекс Австралии 1995 г. / научное редактирование И.Д. Козочкина, Е.Н. Трикоз; перевод Е.Н. Трикоз. – СПб., 2002. – С. 227-228.

3 Уголовный кодекс Швейцарии / перевод и научное редактирование А.В. Серебренниковой. – СПб., 2002. – С. 204.

4 Уголовный кодекс Швеции / научные редакторы Н.Ф. Кузнецова и С.С. Беляев; перевод С.С. Беляева. – СПб., 2001. – С. 44.

5 Уголовный кодекс Бельгии / научн. ред. и предисловие Н.И. Мацнева. Перевод с фр. канд. юрид. наук Г.И. Мачковского. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – С. 204.

6 Уголовный кодекс Аргентины. – СПб., 2003. – С. 126

7 Уголовный кодекс Японии / научный редактор А.И. Коробеев. – СПб., 2002. – С. 133.

8 Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 г. № 63-ФЗ (ред. от 30.08.2016).

References

1 Ugolovnyj kodeks Respubliki Pol'sha / nauch. red. A.I. Lukashov, N.F. Kuznecova, Je.A. Sarkisovoj, perevod s pol'skogo D.A. Barilovich. – SPb.: Izdatel'stvo «Juridicheskij centr Press», 2001. – S. 106.

2 Ugolovnyj kodeks Avstralii 1995 g. / nauchnoe redaktirovanie I.D. Kozochkina, E.N. Trikoz; perevod E.N. Trikoz. – SPb., 2002. – S. 227-228.

3 Ugolovnyj kodeks Shvejcarii / perevod i nauchnoe redaktirovanie A.V. Serebrennikovoj. – SPb., 2002. – S. 204.

4 Ugolovnyj kodeks Shvecii / nauchnye redaktory N.F. Kuznecova i S.S. Beljaev; perevod S.S. Beljaeva. – SPb., 2001. – S. 44.

5 Ugolovnyj kodeks Bel'gii / nauchn. red. i predislovie N.I. Macneva. Perevod s fr. kand. jurid. nauk G.I. Machkovskogo. – SPb.: Izd-vo «Juridicheskij centr Press», 2004. – S. 204.

6 Ugolovnyj kodeks Argentiny. – SPb., 2003. – S. 126

7 Ugolovnyj kodeks Japonii / nauchnyj redaktor A.I. Korobeev. – SPb., 2002. – S. 133.

8 Ugolovnyj kodeks Rossijskoj Federacii ot 13.06.1996 g. № 63-FZ (red. ot 30.08.2016).

7-бөлім

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР

Раздел 7

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

Section 7

INTERNATIONAL RELATIONS

Досымбекова М.С.,
Токтыбеков Т.А.

Международно-правовые основы противодействия коррупции

В статье авторы рассматривают основные научные и организационные проблемы, связанные с коррупциией, которая тормозит процесс социально-экономического развития, развития рыночной экономики, привлечения иивестиций и негативно воздействует на политические и общественные институты демократического государства, представляет собой серьезную угрозу будущему страны.

В статье анализируются некоторые конвенции по борьбе с коррупцией. Были сделаны соответствующие заключения, основанные на мнениях ученых и экспертов в этой области. Авторами на основе анализа большого теоретического и практического материала даются выводы и рекомендации по совершенствованию мер противодействия коррупции.

Ключевые слова: коррупция, антикоррупционная стратегия, Конвенция ООН, государства-участники.

Dosymbekova M.S.,
Toktybekov T.A.

International-legal aspects of combating corruption

Authors consider the main scientific and organizational problems related to corruption that prevent process of social-economy development, development of market economy, attracting investment and affect negative to political and public institute of democratic country, represents serious danger to the future of country.

Some of the conventions against corruption are analyzed in the article. Appropriate conclusions were made based on the opinions of scholars and experts in this field.

The authors, analysing the large theoretical and practical material made conclusions and recommendations for improvement of anti-corruption measures.

Key words: anticorruption, anticorruption strategy, the UN Convention, States Parties.

Досымбекова М.С.,
Токтыбеков Т.А.

Сыбайлас жемқорлықпен күрестің халықаралық-құқықтық негіздері

Мақала авторлары әлеуметтік-экономикалық даму, нарықтық экономиканың даму үрдісін, инвестицияны тарту үрдісін тежейтін және демократиялық мемлекеттің саяси және қоғамдық институттарына жағымсыз әсер ететін, мемлекеттің болашағына едәуір қауіп төндіретін негізгі ғылыми және ұйымдастырушылық мәселелерді қарастырады.

Сыбайлас жемқорлықпен күрес бойынша кейбір конвенцияларға мақалада сараптама жүргізілген. Осы саладағы сарапшылар мен ғалымдардың пікірлеріне негізделген тиісті қорытындылар жасалған.

Авторлар көптеген теориялық және тәжірибелік материалдарға талдау жасай отырып, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес шараларын жетілдіруге байланысты қорытындылар мен ұсыныстар жасаған.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегия, БҰҰ Конвенциясы, мүше-мемлекеттер.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 342.9 (574)

Досымбекова М.С., Токтыбеков Т.А.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы
*E-mail: m.sultanovna.777@mail.ru

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ

Конвенция ООН против коррупции была принята на конференции ООН 11 декабря 2003 года в городе Мериде (Мексика) [1].

Принятию данного важного международно-правового акта предшествовал ряд региональных межгосударственных многосторонних правовых актов по предупреждению коррупции и борьбе с ней. В частности, это:

– Межамериканская конвенция о борьбе с коррупцией, принятая Организацией американских государств 29 марта 1996 года,

– Конвенция о борьбе с коррупцией, затрагивающей должностных лиц Европейских Сообществ или должностных лиц государств-членов Европейского союза, принятая Советом Европейского союза 26 мая 1997 года,

– Конвенция о борьбе с подкупом иностранных должностных лиц в международных коммерческих сделках, принятая Организацией экономического сотрудничества и развития 21 ноября 1997 года,

– Конвенция об уголовной ответственности за коррупцию, принятая Комитетом министров Совета Европы 27 января 1999 года,

– Конвенция о гражданско-правовой ответственности за коррупцию, принятая Комитетом министров Совета Европы 4 ноября 1999 года,

– Конвенция Африканского союза о предупреждении коррупции и борьбе с ней, принятая главами государств и правительств Африканского союза 12 июля 2003 года,

– Конвенция Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности от 29 сентября 2003 года.

В качестве целей Конвенции ООН в ст. 1 отмечалось следующее:

а) содействие принятию и укрепление мер, направленных на более эффективное и действенное предупреждение коррупции и борьбу с ней;

б) поощрение, облегчение и поддержка международного сотрудничества и технической помощи в предупреждении коррупции и борьбе с ней, в том числе принятие мер по возвращению активов;

с) поощрение честности и неподкупности, ответственности, а также надлежащего управления публичными делами и публичным имуществом.

Каждое государство-участник должно стремиться устанавливать и поощрять эффективные виды практики, направленные на предупреждение коррупции, а в надлежащих случаях и в соответствии с основополагающими принципами своих правовых систем государства-участники обязаны взаимодействовать друг с другом и с соответствующими международными и региональными организациями в борьбе с коррупцией. Государства-участники обязаны рассматривать возможности оказания друг другу содействия в расследовании и производстве по гражданско-правовым и административным вопросам, связанным с коррупцией.

Каждое Государство-участник стремится, в надлежащих случаях и в соответствии с основополагающими принципами своего внутреннего законодательства, устанавливать меры и системы, обязывающие публичных должностных лиц представлять соответствующим органам декларации, среди прочего, о внеслужебной деятельности, занятиях, инвестициях, активах и о существенных дарах или выгодах, в связи с которыми может возникать коллизия интересов в отношении их функций в качестве публичных должностных лиц.

Для достижения целей, установленных в настоящей Конвенции в качестве высшего органа управления, Конвенцией ООН учреждена Конференция Государств-участников Конвенции, которую созывает Генеральный секретарь ООН не позднее чем через один год после вступления в силу Конвенции.

Впоследствии в соответствии с правилами и процедурами, принятыми Конференцией Государств-участников, проводятся очередные совещания Конференции. Каждое Государство-участник представляет на Конференции Государств-участников информацию о своих программах, планах и практике, а также о законодательных и административных мерах, направленных на осуществление настоящей Конвенции, как это требуется Конференции Государств-участников. Конференция Государств-участников изучает вопрос о наиболее эффективных путях получения такой информации и принятия на ее основе соответствующих решений, включая, среди прочего, информацию, полученную от Государств-участников и от компетентных международных организаций.

Согласно пунктам 4-6 статьи данной Конвеции, Конференция Государств-участников, если она сочтет это необходимым, учреждает любой соответствующий механизм или орган для содействия эффективному осуществлению Конвенции. В качестве рабочего органа между Конференциями учреждается Секретариат. Генеральный секретарь ООН обеспечивает необходимое секретариатское обслуживание Конференции Государств-участников Конвенции.

Конвенция открыта для подписания всеми государствами. Конвенция также открыта для подписания региональными организациями экономической интеграции при условии, что, по меньшей мере, одно из государств-членов такой организации подписало настоящую Конвенцию в соответствии с пунктом настоящей статьи.

Конвенция подлежит ратификации, принятию или утверждению. Ратификационные грамоты сдаются на хранение Генеральному секретарю ООН.

Региональная организация экономической интеграции может сдать на хранение свою ратификационную грамоту или документ о принятии или утверждении, если, по меньшей мере, одно из ее государств-членов поступило таким же образом. В этой ратификационной грамоте или в документе о принятии, или утверждении такая организация заявляет о сфере своей компетенции в отношении вопросов, регулируемых настоящей Конвенцией.

Такая организация также сообщает депозитарию о любом соответствующем изменении сферы своей компетенции. При присоединении региональная организация экономической интеграции заявляет о сфере своей компетенции в отношении вопросов, регулируемых настоящей Конвенцией.

Что касается Республики Казахстан, то она Законом РК от 4 мая 2008 г. ратифицировала Конвенцию ООН против коррупции от 31 октября 2003 года [2].

В настоящее время Республика Казахстан продолжает работу по присоединению к следующим международным конвенциям:

– «Об уголовной ответственности за коррупцию» (Страсбург, 27 января 1999 года),

– «О гражданско-правовой ответственности за кррупцию», принятая Комитетом министров Совета Европы 4 ноября 1999 года.

18 ноября 2015 года был принят Закон Республики Казахстан «О противодействии коррупции» [3].

В Послании Президента Республики Казахстана от 14 декабря 2012 года «Стратегия

«Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» отмечается, что государство и общество должны единым фронтом выступить против коррупции. Мы должны резко усилить борьбу с коррупцией, в том числе посредством совершенствования антикоррупционного законодательства, с тем чтобы достичь нашей конечной цели – искоренить коррупцию как явление» [4].

Указом Президента Республика Казахстан от 26 декабря 2014 года №986 утверждена Антикоррупционная стратегия РК на 2015-2025 годы [5].

В качестве задачи данной Антикоррупционной стратегии отмечается противодействие коррупции в сфере государственной службы; внедрение института общественного контроля; противодействие коррупции в квазигосударственном и частном секторе; предупреждение коррупции в судах и правоохранительных органах; формирование уровня антикоррупционной культуры.

Антикоррупционная стратегия на 2015-2025 годы направлена на реализацию международного сотрудничества в области противодействия коррупции. Следует отметить, что Антикоррупционная стратегия РК на 2015-2025 годы (далее – Стратегия) направлена на реализацию:

– Стратегии развития Казахстана до 2050 года;

– Закона Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года «О противодействии коррупции»;

– Послания Президента Республики Казахстан от 17 января 2014 г. «Казахстанский путь-2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее».

Анализ тенденций международного сотрудничества Казахстана в сфере противодействия коррупции требует:

– заключения международных договоров о противодействии коррупции;

– широкого использования Интернета для информирования международной общественности о деятельности государственных органов Республики Казахстан по противодействию коррупции;

– организации специализированного совместного изучения международного опыта противодействия коррупции сотрудниками правоохранительных органов, прокурорами, судьями и иными должностными лицами;

– заключения соглашений о взаимной правовой помощи по уголовным делам, выдаче лиц и возвращению активов, а также об оказании содействия в обучении сотрудников правоохранительных органов методам антикоррупционной деятельности, а также проведения работ, направленных на присоединение к антикоррупционным международным конвенциям и их ратификации.

Таким образом, международно-правовые основы противодействия коррупции поэтапно имплементируются в Республике Казахстан.

Однако, анализ развития международно-правовых основ противодействия коррупции позволяет сделать выводы о том, что в процессе глобализации экономических отношений, коррупция из локальной национальной проблемы превращается в транснациональное явление, наносящее серьезный ущерб всем участникам внешнеэкономических отношений, требующее координации усилий всех стран на борьбу с ней под эгидой ООН и других международных организаций, развития тесного международного сотрудничества всех государств в борьбе с ней.

Более того, трансформируясь в международное явление, коррупция также постоянно модернизируется, используя такие новые средства, как новые информационные технологии, электронные платежные средства, пробелы в национальном и международном праве, неразвитость ценностных ориентиров и демократических институтов развивающихся стран.

Анализ показывает, что в качестве постоянно трансформирующегося и сложного национального и международного явления, коррупция требует объединения усилий государств не только в сфере ее исследований для выработки рациональных средств противодействия ей, но также постоянной модернизации международно-правовых норм и деятельности международных организаций.

Литература

1 Конвенция ООН против коррупции (Нью-Йорк, 31октября 2003 г.) // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conv_corruption.shtml (23.09.2016)

2 Закон РК от 4 мая 2008 г. № 31 «О рафикации Конвенции ООН против коррупции» // http://kfm.gov.kz/ru/assets/files/docs/Against_Corruption.pdf (23. 09. 2016)

3 Закон РК «О противодействии коррупции» от 18.11.2015 г. №410-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 06.04.2016 г.) // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1009795 (25. 09. 2016)

4 Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Н. Назарбаева народу Казахстана 14 декабря 2012 г. // http://www.akorda.kz/ru/page/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-a- nazarbaeva-narodu-kazakhstana_1339760819 (30. 09. 2016)

5 Указ Президента РК от 26 декабря 2014 г. №986 «Об Антикоррупционной стратегии Республики Казахстан на 2015-2025 годы» // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31645304#sdoc_params=text%3d%25d 0 (30. 09. 2016)

References

1 Konvencija OON protiv korrupcii (N'ju-Jork, 31oktjabrja 2003 g.) // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conv_corruption.shtml (23.09.2016)

2 Zakon RK ot 4 maja 2008 g. № 31 «O rafikacii Konvencii OON protiv korrupcii» // http://kfm.gov.kz/ru/assets/files/docs/Against_Corruption.pdf (23. 09. 2016)

3 Zakon RK «O protivodejstvii korrupcii» ot 18.11.2015 g. №410-V (c izmenenijami i dopolnenijami po coctojaniju na 06.04.2016 g.) // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1009795 (25. 09. 2016)

4 Ctrategija «Kazaxctan-2050»: novyj politicheckij kurc coctojavshegocja gocudarctva. Poclanie Prezidenta Recpubliki Kazaxctan - Lidera nacii N. Nazarbaeva narodu Kazaxctana 14 dekabrja 2012 g. // http://www.akorda.kz/ru/page/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-a- nazarbaeva-narodu-kazakhstana_1339760819 (30. 09. 2016)

5 Ukaz Prezidenta RK ot 26 dekabrja 2014 g. №986 «Ob Antikorrupcionnoj ctrategii Recpubliki Kazaxctan na 2015-2025 gody» // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31645304#sdoc_params=text%3d%25d 0 (30. 09. 2016)

Мырзаханова М.Н.,
Жумабаева К.Ж.

Сравнительная характеристика национального и международного законодательства о медиации

Целью исследования является постановка изучения развития судебной медиации в Казахстане. Для того чтобы достичь указанных выше целей, мы решили определить роль судебной медиации в судах с общей юрисдикцией, определить содержание единого информационного портала медиации. Исследуются нормы казахстанского и зарубежного права, которые регулируют отношения медиации, правоприменительную практику и научные взгляды в рассматриваемой сфере.

Ключевые слова: медиация, модели медиации, суд, права человека.

Myrzakhanova M.N.,
Jumabaeva K.J.

Comparative characteristics of national and international legislation on mediation

The aim of the study is to pose, study the development of the judicial mediation in Kazakhstan. In order to achieve the above objectives, we decided to define the role of the judicial mediation in the courts of general jurisdiction, to determine the content of a single information portal mediation. Explore the norms of Kazakhstani and foreign law, which govern relations mediation, law enforcement practices and scientific views in this sphere.

Key words: mediation, mediation models.

Мырзаханова М.Н.,
Жумабаева К.Ж.

Медиация туралы ұлттық және халықаралық заңдарды салыстырып сипаттау

Қазақстанда сот медиациясының дамуын зерттеу мақсаты қойылымды оқыту болып табылады. Жоғарыда көрсетілген максатқа жету үшін сотта сот медиациясының атқаратын қызметін анықтауда медиация порталына мәліметтерді біріктіру. Қарастырылып отырған салада құқық қабылдау тәжірибесін және ғылыми көзқарастарын реттейтін медиацияға қатысты қазақстандық және шетелдік құқық нормаларын зерттеу.

Түйін сөздер: медиация, медиация моделі, сот, адам құқығы.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

УДК 340.1(075.8)

[1*]Мырзаханова М.Н., [2]Жумабаева К.Ж.

[1]Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова,
Республика Казахстан, г. Кокшетау
[2]Кокшетауский университет им. А. Мырзахметова,
Республика Казахстан, г. Кокшетау
*E-mail: myrzahanova@mail.ru

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА НАЦИОНАЛЬНОГО И МЕЖДУНАРОДНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О МЕДИАЦИИ

Актуальностью исследования является в преддверии V съезда судей Республики Казахстан осуществление работ по выполнению поручений Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева, данных в рамках Посланий «Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана», «Стратегия «Казахстан - 2050»: новый политический курс состоявшегося государства», внедрение новых информационных технологий в судопроизводство и развитие альтернативных способов разрешения споров по категориям дел, использование которых обеспечит своевременное и качественное отправление правосудия, право граждан на судебную защиту. Одним из приоритетных направлений совершенствования существующих механизмов урегулирования споров и защиты нарушенных прав граждан является развитие примирительных процедур, в том числе медиации [1].

Объектом исследования является судебная медиация в Казахстане, ее перспективы развития, международный опыт, а также ее основные модели.

Предмет исследования составляют нормы казахстанского, а в ряде случаев и зарубежного права, которые регулируют отношения медиации, правоприменительную практику, научные взгляды в рассматриваемой сфере.

Цель исследования состоит в постановке, изучении развития судебной медиации в Казахстане.

Методологическая основа исследования представляет собой совокупность научных приемов и методов исследования явлений и процессов. В ходе проведения настоящего исследования применялись общенаучный (диалектический) метод познания, общие приемы формальной логики (анализ и синтез, дедукция и индукция, аналогия и сравнение и др.) и связанные с ними частно-научные методы: исторический, системно-структурный, социологический, технико-юридический, лингвистический, сравнительного правоведения.

Многие проблемы статьи исследовались как междисциплинарные, существующие на стыке юридической науки, социологии и психологии, что было обусловлено задачами комплексного анализа указанного явления. В качестве частных методов исследования особое значение приобрели историко-

правовой и метод сравнительного правоведения, и, по нашему мнению, исследование имело обширный практический опыт использования процедуры медиации и иных способов альтернативного разрешения спора зарубежных стран, а также исторический и современный отечественный опыт использования примирительных процедур.

В научной юридической литературе можно встретить разрозненные теоретические исследования отдельных проблем альтернативных способов разрешения споров, однако комплексного, полноценного исследования медиации как способа защиты прав в правовой литературе не проводилось.

В работе также использовались данные и практические материалы отечественных и международных организаций медиаторов и центров развития медиации.

После проведенного анализа Закона «О медиации» необходимо также дать характеристику зарубежному опыту применения медиации в уголовном процессе.

Вступившее в законную силу с 1 января 2015 года новое уголовное и уголовно-процессуальное законодательство ориентируется на принципы гуманизма, защиту прав человека и гражданина, на использование нерепрессивных начал разрешения криминальных конфликтов [2]. Среди таких в уголовном процессе и выступает медиация. В мировой практике институт медиации в уголовном судопроизводстве применяется с целью:

– усовершенствования судебной системы в сфере уголовного судопроизводства и ее элементов;

– использования альтернативных способов разрешения конфликтов, которые существуют параллельно с судебной системой;

– рассмотрения преступлений небольшой степени тяжести, когда возможно примирение сторон или достаточное возмещение причиненного морального и материального вреда.

Возникнув как инструмент упрощения уголовного процесса, институт медиации постепенно превратился в неотъемлемую составную часть англосаксонской правовой системы, которая используется для преодоления кризисных ситуаций в правосудии.

В ряде зарубежных стран медиация применяется, когда возможности институтов, традиционно занимающихся разрешением правовых конфликтов, оказываются недостаточными, и возникает необходимость поиска альтернативных подходов к разрешению уголовно-правовых споров. Это связанно с тем, что правовые решения лишь отчасти могут охватить стремительно меняющуюся в последние десятилетия социально-экономическую реальность.

Медиация в странах англосаксонской правовой системы развивалась в процессе становления особых механизмов разрешения гражданских конфликтов, которые принято обозначать общим термином «альтернативное разрешение споров» [3]. Медиация как внесудебное разбирательство дел несовершеннолетних нарушителей получила распространение в рамках уголовного судопроизводства Австрии с 1985 года. Впоследствии она распространилась и на дела взрослых правонарушителей сначала в виде экспериментальной модели, а с 28 января 2011 г. применяется на законных основаниях, в связи с принятием закона о медиации [4].

В зарубежной уголовно-правовой теории медиация рассматривается как ускоренное или толерантное производство, допускающее различные варианты законного решения, а законодатель и правоприменитель используют ее как механизм упрощения уголовно-процессуальных процедур. Такой подход позволил разработать модель ускоренного уголовного судопроизводства по различным категориям дел. Некоторые теоретики и практики видят в этом определенную опасность для механизма надлежащего обеспечения прав и свобод человека в рамках российского уголовного судопроизводства. Однако «право каждого на справедливое судебное разбирательство в разумные сроки в настоящее время входит в так называемые международные стандарты прав человека, – пишет Е.В. Марковичева. При этом следует помнить, что чем дольше срок производства по делу, тем выше риск существенного нарушения прав как обвиняемого или подсудимого, так и потерпевшего. Применение медиации в уголовном процессе заключается в том, чтобы разрешить конфликт в более короткие сроки, вне рамок уголовной юстиции, прибегая к посредничеству третьих лиц, ориентированных на профилактику и борьбу с преступностью [5].

В случае успешной реализации процедуры медиации лицо, совершившее правонарушение, должно восстановить нарушенное право в приемлемой для потерпевшего форме: извинения; уплаты денежной суммы; выполнения работ на благо общества (пробация); возмещения имущественного ущерба и т.д. Если причинен незначительный ущерб, то потерпевший может

удовлетвориться извинениями как фактом раскаяния преступника. Сложность заключается в том, что, например, медиация в Англии вообще не урегулирована никакими правовыми нормами и является инициативой юристов-теоретиков, правоприменителей или общественности, поэтому английский уголовный процесс содержит различные варианты медиации, зависящие от местных особенностей и условий.

В англосаксонской правовой системе судебная медиация используется по всем категориям дел. Она тесно связана с такой особенностью процесса, как отложение провозглашения приговора и назначение наказания только после признания лица себя виновным. Иными словами, между рассмотрением двух ключевых вопросов уголовного дела – о виновности и наказании – имеет место, как правило, длительный временной промежуток (и не только в суде присяжных) с целью сбора информации о личности виновного и доказательств его причастности к совершенному преступлению и т.д. В этот момент служба пробации (или какая-либо «профильная» общественная организация) старается выступить посредником между потерпевшим и осужденным, убеждая последнего в необходимости возместить причиненный вред.

В случае успеха медиации и подписания соответствующего соглашения судья должен учитывать действия виновного как раскаяние при назначении наказания. При этом в англосаксонской модели уголовного процесса обе стороны получают удовлетворение, так как потерпевший реально участвует в решении вопроса о мере наказания преступника и получает тот размер компенсации, который сам определяет как обязательное условие соглашения. Выгоды для виновного также очевидны, так как раскаяние и возмещение причиненного ущерба смягчают наказание, а иногда и исключают уголовную ответственность вообще [6].

Итак, не все деяния могут быть прощены потерпевшим, но лишь те из них, которые допускают извинение, то есть утрачивают общественную опасность в результате прощения. Именно при рассмотрении такой категории дел должна использоваться процедура медиации, поскольку потерпевшему иногда достаточно получения морального удовлетворения от того, что обидчик публично принесет извинения при участии официального лица (лиц). В подобных случаях было бы целесообразно делегировать полномочия медиатора в уголовном судопроизводстве лицам, пользующимся общественным признанием и уважением, имеющим высокий профессиональный образовательный уровень, безупречную репутацию и заслуги перед обществом и государством и т.д., а не лицам, достигшим восемнадцатилетнего возраста и желающим быть медиаторами.

Таким образом, становление медиации в конечном итоге отвечает интересам любого правового государства, ибо способствует: созданию эффективной судебной системы; снижению объема судебных дел и затрат, связанных с их рассмотрением; обеспечению быстрого урегулирования конфликтов и погашению их отрицательных последствий; поощрению такого урегулирования конфликтов, которое отвечает интересам сторон; обеспечению доступности и разнообразия процессуальных форм; вытеснению неправомерных, силовых способов разрешения конфликтов. Такая гибкая, доверительная и творческая уголовно-процессуальная процедура, как медиация, может стать эффективной частью совершенствования механизмов урегулирования споров, вытекающих из уголовных дел небольшой тяжести.

Несомненно, принимаемые меры по внедрению института медиации в Республике Казахстан будут следовать своему продолжению, но в целях дальнейшей популяризации института медиации в Республике Казахстан и обобщения имеющейся отечественной и зарубежной практики применения медиации должны приложить немало усилий еще и представители науки, действующие судьи, юристы, неправительственные организации, средства массовой информации.

В статье «Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к обществу всеобщего труда» президент Н.А. Назарбаев дал поручение правительству до конца 2012 года обеспечить принятие подзаконной правовой базы, нацеленной на развитие института медиации, также он отметил, что структуры медиации надо создавать в национальных и крупных, частных компаниях. Это требование президента обосновано тем, что в США, Австралии и других зарубежных странах до трети всех споров разрешаются в рамках процедур медиации без судебного вмешательства [7].

Неоднократное обращение президента Н.А. Назарбаева к институту медиации основано на понимании примирения как высшей социальной цели, а медиации как одного их самых эффективных институтов его достижения на сегодняшний день.

Социальный мир, здоровое общество – это высшие ценности общества, в котором согласие ценнее, чем возмездие, месть и ненависть.

В вышеуказанной статье Президент Н.А. Назарбаев предлагает усилить работу по созданию и использованию процедур медиации в сфере трудовых отношений. Это считаем своевременным, так как нарушение трудовых прав работников, к сожалению, имеет тенденцию к росту. Устанавливая расширение договорного метода регулирования трудовых отношений, государство предоставило большую самостоятельность работодателям.

Однако приходится констатировать, что эта самостоятельность не всегда идет во благо работникам, т.к. работодатель зачастую устанавливает в трудовом договоре лишь минимальные гарантии, установленные законодательством.

В соответствии с трудовым законодательством возникновению трудового спора предшествует трудовой конфликт, который перерастает в трудовой спор с момента обращения одной из сторон конфликта в юрисдикционный орган.

На практике стороны зачастую не предпринимают никаких действий и никуда не обращаются, но конфликтная ситуация сохраняется и может привести к негативным последствиям для обеих сторон. Для работника неразрешенный конфликт может привести к таким последствиям, как неудовлетворенность своей работой, стресс, снижение мотивации к труду, для работодателя – это снижение качества и количества продукции, нестабильность трудового коллектива, возникновение управленческих проблем и т.д. В итоге накопленная негативная энергия может трансформироваться в реальную протестную акцию. В названной статье Президент правильно предлагает усилить ответственность за умышленное провоцирование трудовой конфликтности [8].

На практике если работник обратился в суд за защитой своего права, то рано или поздно работодатель постарается избавиться от него. Поэтому обращение за защитой своих прав в суд возможно лишь после увольнения.

Привлечение медиатора возможно при любом трудовом споре. Преимущества медиации заключаются в том, что она позволяет найти выход из тупиковой ситуации, при этом сохраняются трудовые отношения и не наносится ущерб репутации работодателя. Также одним из преимуществ медиации является гарантия соблюдения полной конфиденциальности самой процедуры и принятого соглашения.

I. Конфликты в социально-трудовой сфере связаны не только с прямыми нарушениями трудовых прав и гарантий, но зачастую и с противоречиями интересов сторон при принятии локальных актов, устанавливающих новые условия труда, изменением кадровой политики работодателя.

В зарубежных странах, где медиация нашла свое достойное место, понимают, что взаимоотношения между людьми, социальная стабильность общества, благополучие народа – это те основы, на которых должна держаться деятельность правительства.

Следовательно, требуется внесение изменений и дополнений в Трудовой Кодекс Республики Казахстан [9]. В частности, следует внести изменение в ст. 170 Трудового кодекса Республики Казахстан следующим образом:

– п. 1 ст. 170 Трудового кодекса изложить в следующей редакции «индивидуальные трудовые споры рассматриваются согласительными комиссиями, медиаторами, судами»;

– п. 3 ст. 170 Трудового кодекса Республики Казахстан изложить в следующей редакции «Стороны по своему выбору могут обратиться за разрешением индивидуального трудового спора в суд или урегулировать спор в порядке медиации»

Ст. 294 Трудового Кодекса Республики Казахстан содержит положение о рассмотрении коллективного трудового спора с участием посредника, однако в ней также отсутствуют какие-либо нормы для проведения процедуры медиации [10]. С одной стороны, отсутствует запрет для проведения медиации, но, с другой – нет и законодательного разрешения, позволяющего проводить процедуры медиации при разрешении коллективного трудового спора.

П. 2 ст. 294 Трудового Кодекса Республики Казахстан необходимо изложить в следующей редакции «В качестве посредников сторонами определяются независимые по отношению к ним организации и лица. Республиканская, отраслевая, региональная комиссии по регулированию социально-трудовых отношений могут с согласия сторон коллективного трудового спора привлекать к работе по урегулированию коллективных трудовых споров руководителей и работников центральных и местных исполнительных органов, ассоциаций медиаторов и других общественных объединений, работодателей, а также независимых экспертов».

II. Президент предлагает создать структуры медиации в национальных и крупных частных

компаниях. По данному положению считаем необходимым установить одним из обязательных квалификационных требований для юристов этих компаний прохождение обучения по программе ознакомительного курса медиации [11]. При возникновении конфликтов должна быть рассмотрена возможность разрешения спора процедурами медиации. Юристы должны рекомендовать шире использовать возможности внесудебного разрешения споров. Если юристы будут игнорировать процедуры урегулирования споров процедурами медиации, то они должны быть привлечены к ответственности за профессиональную недобросовестность. Это положение профессионального поведения юриста включает обязанность знать об альтернативных способах разрешения споров и учитывать их при консультировании работодателей. Требование о прохождении обучения по программе ознакомительного курса медиации можно распространить и на руководителей организаций и их структурных подразделений [12].

Для национальных и крупных частных компаний необходимо разработать программы урегулирования споров, в которых установить критерии выбора альтернативных способов разрешения и методики их урегулирования.

Кроме этого, во все коммерческие контракты должна включаться медиативная оговорка, которая должна носить обязательный характер.

В статье президента Н.А. Назарбаева предлагается создание структур медиации в национальных и крупных частных компаниях. По нашему мнению, данные структуры не могут разрешать возникшие конфликты (споры), так как при этом будет нарушен один из главных принципов медиации – принцип объективности и непредвзятости. Сотрудники данных структур будут получать зарплату, поэтому у другой стороны спора будет недоверие в объективности заключенного соглашения. Решение данной проблемы считаем возможным путем заключения соглашения с имеющимися организациями медиаторов.

Литература

1 Послание президента РК Н.А. Назарбаева «Рост благосостояния граждан Казахстана – главная цель государственной политики». Стратегия развития РК до 2050 г. декабрь, 2012 г.

2 Уголовный кодекс Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.07.2014 г.), ст. 177, ч. 3 «Мошенничество».

3 Entringen F.3. Projekt Gerichtsnahe Mediation in Niedersachsen. FPR, 2004. – S. 350: пер. с нем.

4 Абайдельдинов Е.М. Соотношение международного и национального права Республики Казахстан (проблемы становления приоритетности). – Алматы: «Юридическая литература», 2006. – 271 с.

5 Марковичева Е.В. Роль института медиации в ускорении уголовного судопроизводства // Российский судья. – 2009. – № 9. – С. 68.

6 «Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к обществу всеобщего труда» http://www.inform.kz/rus/article/2478336

7 Сафонова О.Н. Соотношение и взаимодействие национального права Республики Казахстан и международного права: автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. юрид. наук. – Усть-Каменогорск, 1999.

8 Загайнова С.К. О проблемах практики применения медиации в России // Материалы Международной научно-практической конференции «Проблемы и перспективы реализации Закона Республики Казахстан «О медиации». Астана, 2012. – С. 93.

9 Трудовой кодекс РК (с изменениями и дополнениями) от 06.04.2016. статья 170 «Обязанности сторон и примирительных органов по урегулированию коллективных трудовых споров».

10 Трудовой кодекс Республики Казахстан 2015 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.07.2015 г.). Статья 294 «Рассмотрение коллективного трудового спора с участием посредника».

11 Идрисова С.Б. Вопросы совершенствования законодательства о медиации. «Союз профессиональных медиаторов Астаны «Келісу».

12 Загайнова С.К., Малюшин К.А. Медиация в гражданском процессе: опыт Финляндии и России // Арбитражный и гражданский процесс. – 2013. – N 8. – С. 561.

References

1 Poslanie prezidenta RK N.A. Nazarbaeva «Rost blagosostojanija grazhdan Kazahstana – glavnaja cel' gosudarstvennoj politiki». Strategija razvitija RK do 2050 g. dekabr', 2012 g.

2 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 03.07.2014 g.), st. 177, ch. 3 «Moshennichestvo».

3 Entringen F.3. Projekt Gerichtsnahe Mediation in Niedersachsen. FPR, 2004. – S. 350: per. s nem.

4 Abajdel'dinov E.M. Sootnoshenie mezhdunarodnogo i nacional'nogo prava Respubliki Kazahstan (problemy stanovlenija prioritetnosti). – Almaty: «Juridicheskaja literatura», 2006. – 271 s.

5 Markovicheva E.V. Rol' instituta mediacii v uskorenii ugolovnogo sudoproizvodstva // Rossijskij sud'ja. – 2009. – № 9. – S. 68.

6 «Social'naja modernizacija Kazahstana: Dvadcat' shagov k obshhestvu vseobshhego truda» http://www.inform.kz/rus/article/2478336

7 Safonova O.N. Sootnoshenie i vzaimodejstvie nacional'nogo prava Respubliki Kazahstan i mezhdunarodnogo prava: avtoref. dis. na soisk. uch. step. kand. jurid. nauk. – Ust'-Kamenogorsk, 1999.

8 Zagajnova S.K. O problemah praktiki primenenija mediacii v Rossii // Materialy Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii «Problemy i perspektivy realizacii Zakona Respubliki Kazahstan «O mediacii». Astana, 2012. – S. 93.

9 Trudovoj kodeks RK (s izmenenijami i dopolnenijami) ot 06.04.2016. stat'ja 170 «Objazannosti storon i primiritel'nyh organov po uregulirovaniju kollektivnyh trudovyh sporov».

10 Trudovoj kodeks Respubliki Kazahstan 2015 (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 21.07.2015 g.). Stat'ja 294 «Rassmotrenie kollektivnogo trudovogo spora s uchastiem posrednika».

11 Idrisova S.B. Voprosy sovershenstvovanija zakonodatel'stva o mediacii. «Sojuz professional'nyh mediatorov Astany «Kelisu».

12 Zagajnova S.K., Maljushin K.A. Mediacija v grazhdanskom processe: opyt Finljandii i Rossii // Arbitrazhnyj i grazhdanskij process. – 2013. – N 8. – S. 561.

Кожамбеков Д.Р.

Францияның зайырлы мемлекет ретінде қалыптасуы мен конституциялық-құқықтық тәжірибесі

Мақалада Францияның зайырлы мемлекет ретінде қалыптасуы мен конституциялық-құқықтық тәжірибесі қаралады. «Лаицизм», «зайырлылық», «зайырлы мемлекет» түсініктеріне құқықтық талдау жасалады. Сонымен қатар Францияның зайырлы мемлекет ретінде қалыптасуы зерттеледі. Мақала пәнаралық сипатқа ие. Автор Францияның зайырлы мемлекет ретінде қалыптасуындағы теориялық және тәжірибелік мәселелерді зерттейді. Сонымен қатар Франциядағы қазіргі заманғы дін мен мемлекеттің арақатынасын сипаттап конституциялық-құқықтық реттеудің маңызына тоқталады. Қазақстан Республикасының зайырлы мемлекет ретінде қалыптасуына Францияның зайырлы мемлекет үлгісінің ықпалын қарастырады.

Түйін сөздер: Франция, лаицизм, Франция зайырлы мемлекет, Франция конституциясы, зайырлылық, зайырлы мемлекет, мемлекет пен діннің арақатынасы, мемлекет пен діннің бөліну қағидасы.

Kozhambekov D.R.

Formation of France as a secular state and constitutional-legal experience

The article deals with the formation of France as a secular state and the constitutional – legal experience. Analyzes the legal concept of «laicism» «Secularism», «secular state». We consider the formation of France as a secular state. The article has an interdisciplinary nature. The author examines the theoretical and practical problems of becoming France as a secular state. And also it gives a description of the current state of relations between the state and religion in France. The significance of the constitutional-legal regulation. Analyze the features of influence of the French model of laicism in the formation of Kazakhstan as a secular state.

Key words: France, France as a secular state, Constitution of France, secularism, secular state, the relationship between state and religion, separation of state and religion.

Кожамбеков Д.Р.

Становления Франции как светского государства: конституционно-правовой опыт

В статье рассматривается становление Франции как светского государства и конституционно-правовой опыт. Анализируются правовые понятия «лаицизм», «светскость», «светское государство». Дается характеристика современного состояния отношения между государством и религией во Франции, зачимость конституционно-правового регулирования, анализируются особенности влияния Французской модели светскости на формирование светского государства в Республике Казахстан. Статья имеет междисциплинарный характер.

Ключевые слова: Франция, лаицизм, Франция как светское государство, Конституция Франции, светскость, светское государство, отношения между государством и религией, разделение государства и религии.

© 2016 Al-Farabi Kazakh National University

ӘОЖ 342.4

Кожамбеков Д.Р.

А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Қазақстан Республикасы, Түркістан қ.
E-mail: kozhambekov@mail.ru

ФРАНЦИЯНЫҢ ЗАЙЫРЛЫ МЕМЛЕКЕТ РЕТІНДЕ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ

Орта ғасырларда шіркеу Еуропа мемлекеттерінің саяси билігімен қатар, ғылым, мәдениет, өнер салаларын өз бақылауында ұстаған еді. Алайда халық арасынан саяси-қоғамдық өмірге өзіндік көзқарасы қалыптасып, демократиялық құндылықтарды мұрат тұтатын, құқықтық санасы қалыптасқан, мәдениетті, еркін, озық ойлы тұлғалар саны арта түсті. Дін өкілдері мен қоғам қайраткерлерінің арасындағы тартыс ұзаққа созылады. Адамзат қоғамы дамуының тағы бір тарихи кезеңінде адам құқығын қорғау тағы бір жетістікке жетеді. Христиандық католицизмді қасиетті кітап Інжілге сай қайта құрамыз деген, мақсатпен XVI ғ. – XVII ғ. басында Батыс және Орталық Еуропадағы діни сипат алған қоғамдық-саяси қозғалыс «Реформация» мен Франциядағы 1789 жылғы төңкерістен кейін діни таптық жүйе ыдырап, шіркеу қызметкерлері мен діндарлар қарапайым азаматтармен теңестірілді. Сонымен қатар католик шіркеуі өз үстемдігінен айрылып, дін мемлекеттік билікке араласпайтын болды.

Франция дін пен мемлекет арасындағы қатынастарды құқықтық реттеу механизмін демократиялық, құқықтық қағидаларға сай жүйелі жолға қоя білген өркениетті мемлекет. Сол себепті Францияның зайырлы мемлекет ретінде қалыптасу тәжірибесін көптеген мемлекеттер өз елдеріне үлгі ретінде енгізген. Мысалы: Түркия мемлекеті зайырлылықтың француздық үлгісі «лаицизимді» үлгі етіп алады. Түрік тілінде зайырлылық «laiklik» термині (лаиклик) француз тілінен енген кірме сөз. Мемлекеттің дінге қатысты ұстанымын айқындайтын «laiklik» терминін Мұстафа Кемал Ататүрік мемлекеттік басқару саласын реформалау барысында Түркияның конституциясына енгізген еді.

Қазақ тіліндегі «зайырлылық» ұғымын ағылшын тіліндегі – «secularism» (секуляризм), француз тілінде – laïcite (лаицизм), орыс тілінде – «светскость» терминдерінің баламасы – деп, қабылдаймыз. Лаицизм қағидасы негізінде «мемлекеттік билікке дін араласпайды және дін ісіне де мемлекет араласпайды». Лаицизм – мемлекет тарапынан ешбір дінге қолдау көрсетпей, мемлекеттің дінге қатысты ұстанымының бейтарап екендігін білдіреді. Француз тіліндегі «лаицизм» термині бастауын ежелгі грек тілінен алады, грекше «λαός» – халықтық, қарапайым халық

арасынан шыққан-діндар адам емес» – деген мағынаға келеді. Латыншада «laicus-λᾱϊκός» – қасиет дарымаған, сауатсыз, қарапайым адам деген мағынаға келеді. Рим империясында діни адамды клерик «clericі» – деген болса, діндар емес адамды «laicі» – деп, атаған. Қос терминнің тарихи дамуының нәтижесінде католиктік Еуропа мен англосаксондық Еуропа арасында бір нюанс пайда болды. Католик елдерде лаицизм, ал басқаларында секуляризм орын алды. Лаицизмде дін мемлекеттің бақылауында болса, секуляризмде дін мен мемлекет бір-бірінен тәуелсіз сала болып табылады [1].

Қазіргі кезде лаицизм мен секуляризм ұстанымдарына қатысты ғалымдар арасында түрлі пікірлер бар. Екі термин мағыналарының ұқсастықтары мен айырмашылықтарына қатысты пікірлердің алуан болуы заңдылық – деп, ойлаймыз. Себебі зайырлылық ұғымына қатысты заң ғылымында ғылыми ортамен орныққан ортақ анықтама не құқықтық түсіндірме жоқ деуге болады. Зайырлылық ұстанымының құқықтық ұғымы, анықтамасы мен белгілері қалыптаспаған тәрізді. Әсіресе зайырлылық ұғымының конституциялық қағида немесе құқықтық норма ретінде қолданылуында құқықтық түсіндірмені қажет етеді. Бұл ретте зайырлылық ұғымына қатысты әлеуметтік, қоғамдық сала ғалымдары тарапынан, оның ішінде заңгерлер тарапынан құқықтық анықтамасын беру бірнеше факторларға тәуелді тәрізді. Олар: мемлекеттің дінге қатысты саясиқұқықтық ұстанымына; қоғамдағы діннің орны, маңызы мен белсенділігіне байланысты; халықтың діни және құқықтық сауаттылығына қатысты. Осы ретте отандық ғалымдар арасынан мемлекет пен діннің арақатынасын құқықтық реттеу саласын зерттеп жүрген құқықтанушы Мұхан Исаханның Франциянын зайырлылық үлгісіне қатысты сыни-пікірі: «Классикалық зайырлылық» дегеніміз осы «лайцизмнен» келіп шыққан ... Қазақстан Республикасы 1992 жылы «Діни сенім бостандығы және діни бірлестіктер» туралы Заңды қабылдағанда осы «классикалық зайырлылықты» ұстануға бет бұрыс жасады. «Классикалық зайырлылық» жергілікті мемлекет құрушы халықтың тарихи тәжірибесі мен діни салт-санасын негізге алмайды. «Мемлекеттік билікке дін араласпағаны секілді дін ісіне де мемлекет араласпайды» – деген қасаң қағиданы басшылыққа алады. Ал, оның әсерінен мемлекеттің саясатына араласпайтын бір-біріне қарама-қайшы бірнеше діни ағымдар бір территорияда өмір сүруі мүмкін. Осы жағын ескергенде, «классикалық зайырлылықтың» біздің еліміз үшін пайдалы жақтарымен бірге тиімсіз тұстары да бар екенін аңғарамыз – деген [2] пікірімен келісуге болады. Дәлел ретінде соңғы жылдары елімізде дәстүрлі емес жат діни ағымдар көбейіп кетті. Діни көзқарастары мен ұстанымдары қарама-қайшы, халықтың рухани мұрасымен үйлеспейтін жат діни ағымдар Қазақстан халқы мәдениетінің дамуы мен рухани өміріндегі ерекше маңызға ие ханафи бағытындағы исламның және православиелік христиандыққа құрметпен қарамайды.

Қазіргі заманғы Франциянын құқықтық тәжірибесінде алғаш рет дін мен мемлекет арасындағы қатынастарды құқықтық реттеу 1905 ж. 9 желтоқсанда қабылданған «Шіркеудің мемлекеттен бөлінуі туралы» заңынан бастау алады. Осы нормативтік құжат арқылы Франция Республикасы қазіргі заманғы зайырлы мемлекет үлгісін қалыптастыруға тағы бір қадам жасады. Бір қызығы «Шіркеудің мемлекеттен бөлінуі туралы» заңында «зайырлылық» ұстанымы мен «шіркеудің мемлекеттен бөлінуі» қағидасы турасында құқықтық норма жоқ еді. «Шіркеудің мемлекеттен бөлінуі» қағидасы тек заңның атауында ғана болды.

Ал «зайырлылық» ұстанымы 40 жылдан соң ғана конституциялық норма ретінде 1946 жылғы Конституцияда бекітілді. Осы Конституцияға сәйкес: «Франция – біртұтас, зайырлы, демократиялық, әлеуметтік Республика» [3]. Конституция жобасын әзірлеу барысында осы ұсынысты коммунистік партия өкілі Этьен Фажон жасаған еді.

Конституциялық Ассамблея мүшелері зайырлылықты өзінше түсініп, әртүрлі талқылағанымен Этьен Фажон ұсынысын бірауыздан қабылдады. Коммунистер үшін «зайырлылық» атеизмге ұқсастай көрінді. Олар зайырлылықты шіркеудің мемлекеттен бөлінуі және әркімнің жеке өмірлік мәселесі – деп қабылдады. Ал Конституциялық комиссия төрағасы Андрэ Филип үшін «зайырлылық» әртүрлі діни-сенім өкілдерінің өмір сүруі үшін қажетті арождан бостандығының кепілі ретінде қарады. Республикалық халық қозғалысы партиясының мүшесі Морис Шуман «зайырлылықты» мемлекеттің бір дінді қолдауынан бас тартуы және дінге қарсы бағытталмаған, антиклерикалды емес – деп түсінді.

Қазіргі қолданыстағы Франциянын 1958 жылғы Конституцияның 1-ші бабына сәйкес: «Франция – біртұтас, зайырлы, демократиялық, әлеуметтік Республика. Тегіне, нәсіліне, дінге

көзқарасына қарамастан барлық азаматтардың заңның алдында теңдігін қамтамасыз етеді. Барлық наным-сенімді құрметтейді» – деп, көрсетіледі [4]. Бұл Конституцияның жобасын әзірлеу барысында «зайырлылық» ұстанымы ұғымына қатысты ортақ көзқарас болмағанына қарамастан, қоғам қайраткерлері, саясаткерлер мен білікті заңгерлер тарапынан құқықтық-сараптамалық талқылау болған жоқ.

Франция Конституциясы зайырлылық қағидасына ешқандай құқықтық анықтама бермейді. Францияда зайырлылық қағидасына қатысты алғаш ресми, мемлекеттік деңгейде құқықтық анықтама беруге ұмтылыс 2004 жылы жүзеге асады. Бұл шара 1905 жылғы «Шіркеудің мемлекеттен бөлінуі туралы» заңының жүз жылдығы қарсаңында Мемлекеттік Кеңестің «Жария есебіндегі» «Зайырлылық туралы ой-пікір» – атты бөлімде көрініс табады. Осы «зайырлылық туралы ой-пікір» бөлімде laïcite – лаицизм ұғымын латын тілінен басқа тілге аударуға болмайды, себебі тек француздық мәнге ие – деп, көрсетіледі. Сонымен қатар «зайырлылық» терминіне қатысты келісілген ортақ ұғым мен құқықтық анықтамасы жоқ екенінде мойындайды [5, 21 б].

Мемлекеттік Кеңестің «Жария есебінде» зайырлылық ұстанымы кемінде төмендегі үш қағидаға сүйену керек, олар: мемлекеттің дінге қатысты бейтараптығы; діни еркіндік; діни әралуандылықты құрметтеу – деп, көрсетеді [6, 272 б.]. Алайды осы ресми құжатта «діни бірлестіктердің мемлекеттен бөлінуі», «мемлекет тарапынан ресми дін ретінде мойындамау», «мемлекет тарапынан діни конфессияларды қаржыландырмау» – тәрізді қағидалар болмады. Сонымен қатар қазіргі кезде «мемлекеттің дінге қатысты бейтараптығы» (нейтралды) мен «діни бірлестіктердің мемлекеттен бөлінуі» қағидалары арасындағы ұқсастықтар мен айырмашылыққа қатысты түрлі пікірлер бар. Әрине жоғарыдағы екі қағида синоним емес екені мәлім. Егер мемлекеттің дінге қатысты бейтараптығы қағидасында мемлекет пен дін ынтымақтаса, өзара ықпалдастықта жәрдем беруі мүмкін. Ал мемлекеттің дін мен діни бірлестіктерден бөлінуі қағидаты жағдайында мемлекет пен дін арақашықтықты сақтап, бір-бірінен ұзақ болуға ұмтылады. Бірінші қағида жұмсақ, екіншісі қағида қатқыл қарым-қатынасқа себеп болатындай. Бұл діни бірлестіктерге қаржылай қолдау көрсету арқылы және білім беру мекемелерінде діни символикаларға тыйым салу тәжірибесінің қажетті жағдайда мемлекет пен қоғам мүддесіне сай қолдануға болатындығын көрсетеді. Мемлекет пен діннің қоғам мүддесі үшін ортақ келісімге келуі 1801 жылғы Конкордаттық үлгі негізінде еліміз үшін тиімді тұстары бар. 2004 жылы Францияда мектептер мен оқу орындарында діни символикаларды киіп тағып жүруге қарсы заң қабылданды. Ислам діні өкілдері арасында бұл норма қыздардың хиджап киюіне қатысты наразылық тудырды. Осы кезеңде лаицизмнің адамдардың діни-нанымы мен ар-ождан бостандығына құқығын қорғау мен христиандық құндылықтарға негізделген Франция халқының құқықтық санасы арасында пікір қайшылықтары мен идеологиялық тартыстар көрініс берді.

Қорыта келе мақала авторы Францияның зайырлылық ұстанымы, конституциялық-құқықтық тәжірибесі Қазақстан Республикасында мемлекет пен дін арақатынасын құқықтық реттеу механизмін жетілдіруге негіз болады. Елімізде қордаланған мәселелердің бірі дін мәселе екенін ескеріп, мемлекет тарапынан қабылданған оң шешімдер 2011 жылы «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» заң және 2016 жылы құрылған «Дін істері және азаматтық қоғам» министрлігі болды. Қазақстанда құрылған жаңа министрлік Францияның зайырлы мемлекет қалыптастыру тәжірибесін ұтымды пайдалып, Қазақстанның өзіндік зайырлы мемлекет үлгісін қалыптастыратынына сенеді. Мемлекет пен дін арақатынасын құқықтық реттеуде Атазаңымыздың өз мүмкіншілігі жойыла қойған жоқ. Бұл жөнінде заңгер ғалым З.Ж. Кенжалиевтің пікірі: «Конституцияны басқа елдердің ата заңдарына қарап сырттан өзгерту немесе соларға еліктеп, тыраштанып түзету емес. Бұл ел Конституциясының өз еркімен кемелдене түсу, өз ішкі мүмкіндіктерін ұтымды аша және пайдалана білу» – деп, ұғынған жөн [7, 6 б.]. Францияның зайырлы мемлекет ретінде қалыптасуы тәжірибесімен қатар халқымыздың рухани, мәдени мұрасын ескеру қажет.

Әдебиеттер

1 Баймаханов Б. Дін мәселелері жөніндегі ғылыми-зерттеу және талдау орталығы қызметкерлерінің мақалалар жинағы. – Астана, 2015. – 46 б.

2 Исахан М. «Классикалық зайырлылық» елімізге қауіпті ме әлде пайдалы ма? http://www.e-islam.kz//03.06.2015 ж.

3 Кублицкий Ф.А. Конституции буржуазных государств Европы. – М., 1957. – 947 с.
4 Маклаков В.В. Конституции зарубежных стран. – М., 2000. – 32 с.
5 Шахов М.О. Религия и право. К вопросу о правовом соотношении принципа светскости государства и принципа отделения от него религиозных объединений в современной франции. – М., 2014. – № 69. – 19-24 б.
6 Rapport public du Conseil d'Etat:Un siècle de laïcité-Rapport public.2004.272 p.
7 Кенжалиев З.Ж. // ҚазҰУ Хабаршысы, заң сериясы. – Алматы, 2005. – № 35. – 3-6 б.

References

1 Bajmahanov B. Din məseleleri zhənindegi ғylymi-zertteu zhəne taldau ortalyғy қyzmetkerlerinің maқalalar zhinaғy. – Astana, 2015. – 46 b.
2 Isahan M. «Klassikalyқ zajyrlylyқ» elimizge қauipti me əlde pajdaly ma? http://www.e-islam.kz//03.06.2015 zh.
3 Kublickij F.A. Konstitucii burzhuaznyh gosudarstv Evropy. – M., 1957. – 947 s.
4 Maklakov V.V. Konstitucii zarubezhnyh stran. – M., 2000. – 32 s.
5 Shahov M.O. Religija i pravo. K voprosu o pravovom sootnoshenii principa svetskosti gosudarstva i principa otdelenija ot nego religioznyh ob#edinenij v sovremennoj francii. – M., 2014. – № 69. – 19-24 b.
6 Rapport public du Conseil d'Etat:Un siècle de laïcité-Rapport public.2004.272 r.
7 Kenzhaliev Z.Zh. ҚazҰU Habarshysy,Zaң serijasy. – Almaty, 2005. – № 35. – 3-6 b.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ

Адилгазы С. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Айгаринова Г.Т. – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Алибеков С.Т. – заң ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Амирова Б.К. – заң ғылымдарының магистрі, І. Жансүгіров атындағы ЖМУ
Арын А.А. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Аскарова А.О. – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Байелова А.Б. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Баяндина М.О. – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Бородина А.А. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Даубасова С.Ш. – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Джансараева Р.Е. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Досымбекова М.С. – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Дощанова А.С. – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Дулатов Ғ. С. – заң ғылымдарының кандидаты, Нархоз университеті
Дюсебалиева С.С. – заң ғылымдарының кандидаты, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті
Еркінбаева Л.Қ. – заң ғылымдарының докторы, І. Жансүгіров атындағы ЖМУ
Есекеева А.А. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Жанибеков А.К. – PhD докторы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Жарболова А.Ж. – заң ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Жатканбаева А.Е. – заң ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Жумабаева К.Ж. – заң ғылымдарының кандидаты, А. Мырзахаметов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
Жунусбекова А.Ж. − PhD докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ
Забих Ш.А. – заң ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Ибраев А.С. – заң ғылымдарының магистрі, І. Жансүгіров атындағы ЖМУ
Ибраева А.С. – заң ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Ищанова Г.Т. – заң ғылымдарының кандидаты, Нархоз университеті
Кала Н.С. − PhD докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ
Калиева Г.С. – заң ғылымдарының кандидаты, Нархоз университеті
Касымжанова А.А. – құқық магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Кожамбеков Д. – PhD докторанты, А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
Копбаев Д.З. – заң ғылымдарының кандидаты, доцент, Нархоз университеті
Куаналиева Г.А. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Кусаинов Д.О. – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Кусаинова А.К. – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Құрманғали М.Ш. – заң ғылымдарының кандидаты, Нархоз университеті
Мәсәлімқызы М. – 1 курс докторанты, Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясы
Мирамбаева Г. Ж. – аға оқытушы, І. Жансүгіров атындағы ЖМУ
Мусекенова А.А. – заң ғылымдарының магистрі, І. Жансүгіров атындағы ЖМУ
Мырзаханова М.Н. – медицина ғылымдарының кандидаты, Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
Нубаева Г.Г. – заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Әскери институты
Нұрбек Д.Т. – заң ғылымдарының магистрі, І. Жансүгіров атындағы ЖМУ
Озенбаева А.Т. – PhD докторы, І. Жансүгіров атындағы ЖМУ
Салихова А.А. – заң ғылымдарының магистрі, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті
Сураганов Р.Н. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Табылдиев К. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Тажгарина Б.Қ. – заң ғылымдарының магистрі, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті.

Тажмағамбет А.С. – заң ғылымдарының кандидаты, Қайнар Академиясы

Тасбулатова А.А. – заң ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Телеуев Г.Б. – 1 курс докторанты, Қазақстан Республикасының ІІМ Алматы академиясы

Телеужанов С.К. – 1 курс докторанты, Қазақстан Республикасының ІІМ Алматы академиясы

Тлепина Ш.В. − заң ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ

Тоқпаева Д. М. – заң ғылымдарының кандидаты, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ

Тоқтыбеков Т.А. – заң ғылымдарының кандидаты, Нархоз университеті

Умбетбаева Ж.Б. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Уразымбетов Т.Е. – заң ғылымдарының магистрі, І. Жансүгіров атындағы ЖМУ

Шидемов А.Г. – PhD докторанты, Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясы

Шуланбекова Г.К. – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

1-бөлім Мемлекет пен құқық теориясы және тарихы
Раздел 1 Теория и история государства и права

Ибраева А.С., Есетова С.К., Турегельдиева А.
Қазақстан Республикасында мигранттардың құқықтық мәдениетті қалыптастыру бойынша 4

Тлепина Ш.В., Кала Н.С., Жунусбекова А.Ж.
Проблемы правопонимания в современной философии права 10

Өміржанов Е.Т.
Анахарсистің саяси-құқықтық көзқарастары және эллинизм 20

Мирамбаева Г.Ж.
Тікелей демократия институтының теориялық мәселелері 26

2-бөлім Конституциялық және әкімшілік құқығы
Раздел 2 Конституционное и административное право

Алибеков С.Т.
25 лет таможенной службе суверенного Казахстана 34

Ибраева А.С., Дюсебалиева С.С., Касымжанова А.А.
Некоторые вопросы совершенствования законодательства о государственной молодёжной политике в Республике Казахстан 40

Тайторина Б.А.
Институты гражданского общества в системе социального контроля 46

Тажмағамбет А.С., Копбаев Д. З.
Защита политических прав граждан РК на проведение мирных собраний, митингов и демонстраций, шествий и пикетирований 52

Тасбулатова А.А., Жатканбаева А.Е.
К вопросу об истории становления понятия «правовой статус ребенка» 58

Жарболова А.Ж.
Заң шығару техникасы заң шығару қызметінің тиімділігінің негізгі бір алғышарты ретінде 64

Кусаинов Д.О., Кусаинова А.К.
Современное состояние института политической системы Республики Казахстан и некоторые вопросы его совершенствования 70

Калиева Г.С.
Истоки разделения власти на ветви 76

Ishhanova G.T.
What is Cyber terrorism? 82

Zharbolova A.Zh., Meirbekoba G.B.
The essence of the Institute of delegation of legislative powers and questions of his development 86

Дулатов Ғ.С., Курмангали М.Ш.
Некоторые вопросы применения обычных таможенных пошлин: извлечения из Доклада Рабочей группы о присоединении РК к Соглашению ВТО (первая часть) 92

Кожамбеков Д.Р.
Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының конституциялық-құқықтық мәртебесі 98

Ибраев А.С., Мусекенова А.А.
Конституционно-правовой статус прокурора в Республике Казахстан 104

3-бөлім Азаматтық құқық және еңбек құқығы
Раздел 3 Гражданское право и трудовое право

Забих Ш.А.
Вопросы совершенствования гражданского законодательства Казахстана на основе имплементации отдельных положений прецедентного права 110

Askarova A.O.
To the question of satisfactory of injures, caused to health of employee 116

Ермухаметова С.Р., Тұрғанбек А.Қ.
Темір жол көлігімен тасымалдаудың кейбір сұрақтары 120

Nurahmetova G.G., DalbekovaA.K.
The legal regime of the joint-stock companies property 124

4-бөлім Инвестициялық және қаржы құқығы
Раздел 4 Инвестиционное и финансовое право

Nakisheva M.K.
Separate aspects of legal support of financial deposits protection of the population 130

Сураганов Р.Н.
Некоторые аспекты правового регулирования в области налогового администрирования Республики Казахстан 134

5-бөлім Табиғи ресурстар және экологиялық құқық
Раздел 5 Природоресурсовое и экологическое право

Еркінбаева Л.Қ., Телеуев Г.Б.
Қазақстан Республикасында баламалы энергетиканы қолдану мен дамытудағы мемлекеттік органдарының қызметін жетілдірудің құқықтық мәселелері 142

Айгаринова Г.Т.
Қазақстан Республикасы ауыл шаруашылығын сақтандыру нарығын қалыптастырудың құқықтық алғышарттары 152

Ережепқызы Р.
Место норм правового института доступа к экологической информации в области охраны окружающей среды и использования природных ресурсов 158

Dochshanova A.S.
Legal overview of the types and forms of tourism 164

Озенбаева А.Т.
Еуразиялық экономикалық одағы жағдайында Қазақстан Республикасының азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің құқықтық мәселелері 170

Есекеева А.А.
Правовые основы страхования в растениеводстве в Республике Казахстан. 176

Ережепқызы Р., Джангабулова А.К., Конысбай Б.
Қазақстан Республикасында үкіметтік емес ұйымдардың кейбір сұрақтары: олардың энергетикалық саясатты қалыптастырудағы рөлі 182

Шуланбекова Г.К.
Қазақстан Республикасының ветеринариялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету 188

Бородина А.А.
Вопросы редактирования законодательства в сфере использования и охраны подземных вод в рамках перехода Казахстана к «зеленой экономике» 194

6-бөлім Қылмыстық құқық және криминалистика
Раздел 6 Уголовное право и криминалистика

Джансараева Р.Е.
Понятие, сущность и виды миграционной преступности 202

Куаналиева Г.А. Байелова А.Б.
Некоторые особенности и проблемы реформирования индивидуального подоходного налога в Республике Казахстан 210

Жанибеков А.К., Арын А.А., Умбетбаева Ж.Б.
Қылмыстық іс жүргізудегі дәлелдемелер ұғымы 216

Токпаева Д.М.
К вопросу стимулирования уплаты задолженности в государственный бюджет: основания освобождения от уголовной ответственности 222

Джансараева Р.Е.
Взаимосвязь миграции и преступности 230

Сматлаев Б.М.
К вопросу о совершенствовании работы по противодействию терроризму и экстремизму в Казахстане 238

Даубасова С.Ш.
О некоторых проблемах начала досудебного расследования экологических преступлений 244

Нұрбек Д.Т., Уразымбетов Т.Е.
Күдіктіні ұстау-тергеу әрекеті ретінде 250

Нубаева Г. Г., Куаналиева Г.А.
Некоторые особенности досудебного расследования уголовного дела по Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан 258

Баяндина М.О., Табылдиев К.
Функционирующая роль прокурора в досудебном производстве 264

Салихова А.А., Тажгарина Б.К.
История развития и общая характеристика угрозы как уголовного правонарушения в Республике Казахстан 272

Жанибеков А.К., Арын А.А., Умбетбаева Ж.Б.
Қылмыстық іс жүргізудегі дәлелдемелерді топтастырудың тәртібі 278

Шидемов А.Г.
Экстремистік бағыттағы қылмыстарды тергеу бойынша ведомствоаралық жедел тергеу тобы 284

Телеужанов С.К.
Әскери қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу 290

Уразымбетов Т.Е.
ҚР Қылмыстық процестік кодексіндегі сотқа дейінгі өндірісте тергеу аппаратын жетілдіру жолдары 296

Мәсәлімқызы М.
Жазаның қоғам үшін маңызы 302

Тажгарина Б.К.
Ішкі істер органдарының тіркеу мен есеп қызметін құқықтық реттеудің ерекшеліктері 308

Салихова А.А.
Сравнительный анализ уголовного законодательства зарубежных стран об уголовной ответственности за угрозу в Республике Казахстан 314

7-бөлім Халықаралық қатынастар | **Раздел 7 Международное отношения**

Досымбекова М.С.,.Токтыбеков Т.А
Международно-правовые основы противодействия коррупции 320

Мырзаханова М.Н., Жумабаева К.Ж.
Сравнительная характеристика национального и международного законодательства о медиации 326

Кожамбеков Д.Р.
Францияның зайырлы мемлекет ретінде қалыптасуы мен конституциялық-құқықтық тәжірибесі 334

Авторлар туралы мәлімет 339

CONTENTS

Section 1
Theory and history of chair of sate and law

Ibraeva A.S., Esetova S.K., Turegeldyeva A.
On the formation of law culture migrants in Kazakhstan 4

Tlepina Sh.V., Kala N.S., Zhunusbekova A.Zh.
Problems of legal understanding in the modern philosophy of law 10

Omirzhanov E.T.
Political and legal views of Anacharsis and Hellenism 20

Mirambaeva G.Zh.
Theoretical problems of direct democracy 26

Section 2
Constitutional and admistrative law

Alibekov S.N.
25 years of the customs service of the sovereign Kazakhstan 34

Ibrayeva A.S., Dyussebaliyeva S., Kassymzhanova A.A.
Some questions of perfection of legislation about a public youth policy in Republic of Kazakhstan 40

Taitorina B.A.
Civil society institutions in the system of social control 46

Tazhmagambet A.S., Kopbayev D.Z.
Rotection of political rights of citizens Republik of Kazakhstan to hold meetings and rallies, demjnstratijns, marches and pikets 52

Tasbulatova A.A., Zhatkanbayeva A.E.
Revisiting the history of a definition «legal status of a child» 58

Zharbolova A.Z.
Legislative technique as the main precondition of efficiency of legislative activity 64

Kusainov D.O., Kussainova A.K.
Modern state institute of political system of the Republic of Kazakhstan and some questions of its improvement 70

Kalieva G.S.
Sources of division of the power on branches 76

Ishhanova G.T.
What Is Cyber terrorism? 82

Zharbolova A.Zh., Meirbekoba G.B.
The essence of the Institute of delegation of legislative powers and questions of his development 86

Dulatov G.S., Kurmangali M.Sh.
Some questions of application of ordinary customs duties: extract from the Report of the Working Party on the Accession of the RK to the WTO Agreement (First part) 92

Kozhambekov D.R.
The constitutional-legal status of the Spiritual Association of Muslims of Kazakhstan 98

Ibrayev A.S., Musekenova A.A.
Constitutional legal status of the prosecutor in the Republic of Kazakhstan 104

Section 3
Civil law and labour law

Zabikh Sh.A.
The questions regarding the improvement of civil legislation in Kazakhstan based on the implementation of certain provisions of the case law 110

Askarova A.O.
To the question of satisfactory of injures, caused to health of employee 116

Ermuhametova S.R., Turganbek A.K.
Some questions on transportation by rail 120

Nurahmetova G.G., DalbekovaA.K.
The legal regime of the joint-stock companies property 124

Section 4
Investment and finance law

Nakisheva M.K.
Separate aspects of legal support of financial deposits protection of the population 130

Suraganov R.N.
Some aspects of the legal regulation in the sphere of tax administration of the Republic of Kazakhstan 134

Section 5
Natural resources and ecology law

Yerkinbayeva L.K., Teleuyev G.B.
Legal problems and improving the activities of state bodies in the sphere of use and development of alternative energy sources 142

Aigarinova G.T.
The legal prerequisites for the formation of agricultural insurance market in the Republic of Kazakhstan 152

Yerezhepkyzy R.
Place the norms of the legal institution of access to environmental information in the field of environmental protection and use of natural resources 158

Dochshanova A.S.
Legal overview of the types and forms of tourism 164

Ozenbaeva A.T.
Legal issues of food security of the Republic of Kazakhstan in the conditions of the Eurasian Economic Union 170

Yessekeyeva A.A.
Legal basis of crop insurance in the Republic of Kazakhstan 176

Erezhepkyzy R., Dzhangabulova A.K., Konysbay B.
Some questions of non-governmental organizations in the Republic of Kazakhstan: their role in the formation of energy policy 182

Shylanbekova G.K.
Legal regulation of veterinary safety in the Republic of Kazakhstan 188

Borodina A.A.
Legislation editing in the use and protection of groundwater in the framework of Kazakhstan's transition to «green economy» 194

Section 6
Criminal law and criminalistics

Dzhansarayeva R.Y.
The concept, nature and types of crime Migration 202

Kuanalieva G.A., Bajelova A.B.
Some features and problems of reforming of individual income tax in the Republic of Kazakhstan 210

Zhanibekov A.K., Aryn A.A., Umbetbaeva Zh.B.
The concept of evidence in criminal process 216

Tokpayeva D.M.
On the question of incentive debt payments to the state budget: grounds for exemption from criminal liability 222

Dzhansarayeva R.Y.
The interrelationship between migration and crime 230

Smatlaev B.M.
About improvement of work against terrorism and extremism in Kazakhstan 238

Daubasova S.Zh.
On some problems of the beginning of pre-trial investigation of environmental crimes 244

Nurbek D., Urazymbetov T.
The detention of the suspect as an investigative action 250

Nubaeva G.G., Kuanalieva G.A.
Some features of pre-judicial investigation of criminal case under the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan..... 258

Bayandina M.O.,Tabyldiev K.
Functioning role of the prosecutor in pre-trial proceedings..... 264

Salikhova A.A., Tazhgarina B.K.
History and general description of the threats as a criminal offense in the Republic of Kazakhstan..... 272

Zhanibekov A.K., Aryn A.A., Umbetbaeva Zh.B.
The order of classification of evidence in criminal proceedings 278

Shidemov A.G.
Inter-departmental investigation and operational group on investigation of the crime related to extremism 284

Teleuzhanov S.K.
Prophylaxis of military criminal offences..... 290

Urazimbetov T.
Ways of improving the investigative unit before the court in the proceedings of the Code of Criminal Procedure 296

Massalimkyzy M.
Value of punishment for society 302

Tazhgarina B.K.
Features of legal regulation reporting and registration of the interior 308

Salikhova A.A.
Comparative analysis of the criminal legislation of foreign countries about criminal liability for threat the Republic of Kazakhstan..... 314

Section 7
International relations

Dosymbekova M.S., Toktybekov T.A.
International-legal aspects of combating corruption..... 320

Myrzakhanova M.N., Jумabaeva K.J.
Comparative characteristics of national and international legislation on mediation 326

Kozhambekov D.R.
Formation of France as a secular state and constitutional-legal experience..... 334

Авторлар туралы мәлімет..... 339